

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

– 132 –

ΒΑΣΩ ΣΕΙΡΗΝΙΔΟΥ

ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΛΟΓΙΟΥ

ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ, ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΔΑΡΒΑΡΗ (1757-1823)

ΑΘΗΝΑ 2013

ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΛΟΓΙΟΥ

ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ, ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΔΑΡΒΑΡΗ (1757-1823)

© ΙΙΕ/ΕΙΕ 2013

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ (ΚΝΕ)

ΛΕΩΦ. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ 48, 116 35 ΑΘΗΝΑ
Τηλέφωνο: (+30) 210 72 73 554,
Τηλεομοιοτυπία: 210 72 46 212
Ηλεκτρονική διεύθυνση: kne@eie.gr

ISBN 978-960-9538-21-3

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

– 132 –

ΒΑΣΩ ΣΕΙΡΗΝΙΔΟΥ

ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΛΟΓΙΟΥ

ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ, ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΔΑΡΒΑΡΗ (1757-1823)

Παραρτήματα

- I. Κατάλογος Βιβλιοθήκης Δ.Ν. Δάρβαρη
- II. Αναζητώντας τα ίχνη της βιβλιοθήκης
του Γεωργίου Ζαβίρα (1744-1804)
- II.A. Κατάλογος Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα
- II.B. Κατάλογος ελληνικών χειρογράφων και εντύπων
της Βιβλιοθήκης του Ορθόδοξου Κέντρου
«Άγιος Νικόλαος» Kecskemét Ουγγαρίας

Βιβλιοθήκη Ιστορίας των Ιδεών – 12

ΑΘΗΝΑ 2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλεγόμενα	9-12
1. Από το βιβλίο στον αναγνώστη: η βιβλιοθήκη ως τεκμήριο.....	13-21
2. Ανάμεσα στη βιογραφία και τη φαντασία: (ανα)συγκροτώντας τη βιβλιοθήκη του Δημητρίου Δάρβαρη.....	23-52
Τα μαθητικά χρόνια και η Αυθεντική Ακαδημία Βουκουρεστίου (1771-1780).....	27-33
Η φοιτητική περίοδος: Χάλλη και Λειψία (1780-1784)	33-39
Η επιστροφή στη Ζέμονα (1785-1795)	39-42
Βιέννη (1795-1823).....	43-52
3. Ιδιοκτησία ενός αστού.....	53-64
Επάγγελμα: συγγραφέας	54-60
Ο «οργανικός διανοούμενος».....	60-64
4. Αναζητώντας την «τυπική» βιβλιοθήκη.....	65-85
Από την καθολικότητα στην ωφέλεια: οι μαρτυρίες του μεγέθους	66-70
Οι χρόνοι της βιβλιοθήκης.....	70-72
Βιβλία σε τάξη	72-82
Οι γλώσσες της βιβλιοθήκης	82-85
5. Η βιβλιοθήκη ως εργαστήριο	87-121
Ο «Κάμπε των Γραικών».....	90-104
Η χρήσιμη γλώσσα	104-112
Οι διαφωτισμοί μέσα στον Διαφωτισμό	112-121
6. Υστερόγραφο: η τύχη της βιβλιοθήκης.....	123-128
Επίλογος: επιστρέφοντας στον νεοελληνικό Διαφωτισμό.....	129-131
Βιβλιογραφία.....	133-158

Παραρτήματα.....	159-349
I. Κατάλογος Βιβλιοθήκης Δημητρίου Ν. Δάρβαρη.....	161-280
II. Αναζητώντας τα ίχνη της βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα Η Βιβλιοθήκη του Ορθοδόξου Κέντρου «Άγιος Νικόλαος» στο Kecskemét Ουγγαρίας.....	281-288
II. A. Κατάλογος Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα.....	289-344
II. B. Κατάλογος Ελληνικών χειρογράφων και εντύπων της Βιβλιο- θήκης του Ορθοδόξου Κέντρου «Άγιος Νικόλαος» Kecskemét.....	345-349
Ευρετήρια.....	351-372
Ευρετήριο: Το εργαστήριο του λογίου.....	353-359
Ευρετήριο Καταλόγου Βιβλιοθήκης Δ.Ν. Δάρβαρη.....	360-367
Ευρετήριο Καταλόγου Βιβλιοθήκης Γ. Ζαβίρα.....	368-371
Ευρετήριο Καταλόγου ελληνικών χειρογράφων και εντύπων της Βιβλιοθήκης Ορθοδόξου Κέντρου «Άγιος Νικόλαος» Kecskemét.....	372
Summary	373-376

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Αντίθετα από εκείνο που υποδεικνύει η σύγχρονη κριτική ιστοριογραφική μέθοδος, αφετηρία αυτής της μελέτης δεν υπήρξε ένα ερώτημα ή μια δέσμη προβληματισμών, αλλά αυτό που λέμε μια «ανέκδοτη ιστορική πηγή». Πρόκειται για τον κατάλογο της προσωπικής βιβλιοθήκης του συγγραφέα-παιδαγωγού Δημητρίου Δάρβαρη (1757-1823), που συντάχθηκε μετά τον θάνατό του στη Βιέννη, εν είδει απογραφής περιουσίας από διαπιστευμένους εκτιμητές, σύμφωνα με την ισχύουσα αψβουργική νομοθεσία.

Ο κατάλογος εντοπίστηκε πριν από αρκετά χρόνια στο Δημοτικό Αρχείο της Βιέννης (Wiener Stadt- und Landesarchiv) κατά τη διάρκεια της έρευνας για τις ανάγκες της διδακτορικής μου διατριβής¹. Στον αρχειακό φάκελο με το πιστοποιητικό θανάτου και την απογραφή περιουσίας του Δημητρίου Δάρβαρη ο κατάλογος της βιβλιοθήκης του ήταν το έγγραφο που καταλάμβανε τον μεγαλύτερο όγκο. Ξεχώριζε ως προς τη μορφή του από τα υπόλοιπα, τραβούσε το μάτι του ερευνητή σαν να διεκδικούσε από αυτόν την αναγνώριση της εξέχουσας θέσης της βιβλιοθήκης στη ζωή του κατόχου του. Στο πλήθος των συναλλαγματικών, των χρεογράφων και των εμπορικών ισολογισμών που συνθέτουν το αρχειακό αποτύπωμα των Ελλήνων στη Βιέννη, ένα έγγραφο με 960 τίτλους² ελληνόγλωσσων και ξενόγλωσσων βιβλίων, που παρέπεμπαν σε εμβληματικές μορφές της ευρωπαϊκής και της ελληνικής διανόησης των χρόνων του Διαφωτισμού, δεν μπορούσε παρά να θεωρηθεί «εύρημα»³.

1. Wiener Stadt- und Landesarchiv [στο εξής: WSTLA], Zivilgericht, Fasz. 2, Verlassenschaftsabhandlungen, Nr. 1282/1823.

2. Πρόκειται για τον αύξοντα αριθμό που προκύπτει από την αρίθμηση των απογραφέντων και ο οποίος αναγράφεται στον κατάλογο. Ο συγκεκριμένος αριθμός δεν αντιστοιχεί ωστόσο στον πραγματικό αριθμό των τίτλων που εμπεριέχει ο κατάλογος (898), καθώς ορισμένοι τίτλοι έχουν καταχωριστεί περισσότερες φορές (προφανώς, λόγω ύπαρξης διπλών και τριπλών αντιτύπων), ενώ στην αρίθμηση υπάρχουν και αβλειψίες.

3. Στον ίδιο αρχειακό φάκελο βρέθηκε και ένας ακόμη κατάλογος υπό τον τίτλο *Neugriechische Bücher* (νεοελληνικά βιβλία), που συντάχθηκε το 1838, δηλαδή αρκετά χρόνια μετά τη σύνταξη του κύριου καταλόγου (1823), και στον οποίο βρίσκονται καταχωρισμένοι 145 τίτλοι βιβλίων. Ο αριθμός αυτός υπολείπεται κατά πολύ του αντίστοιχου των νεοελληνικών βιβλίων που απαντούν στον κύριο κατάλογο. Στην πλειοψηφία τους, πρόκειται για βιβλία που τα βρίσκουμε και στον κύριο κατάλογο, εκτός από 23, που εμφανίζονται για πρώτη φορά. Δύο εξ αυτών φέρουν χρονολογία έκδοσης μεταγενέστερη του έτους θανάτου του Δάρβαρη. Ίσως πρόκειται για βιβλία του αδελφού του Πέτρου Δάρβαρη (απεβίωσε το 1838), στην κατοχή του οποίου περιήλθε η βιβλιοθήκη του Δημητρίου. Τα ποσοτικά δεδομένα που

Με την επίγνωση μιας «ανακάλυψης», αλλά και την αβεβαιότητα ως προς τις μαρτυρίες που η τελευταία μπορούσε να αποδεσμεύσει, η μελέτη αυτή ξεκίνησε με το συνειδητά αυτο-υπονομευτικό ερώτημα «τι έχει να προσφέρει στη σύγχρονη ιστορική έρευνα η ενασχόληση με τον κατάλογο της βιβλιοθήκης ενός μάλλον άσημου λογίου του τέλους του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα;» και έλαβε τη μορφή ιστορικής άσκησης.

Η αναζήτηση του πλαισίου μελέτης οδήγησε σχεδόν αυτόματα στην ιστορικά και ιστοριογραφικά γνώριμη περιοχή του νεοελληνικού Διαφωτισμού. Η χρήση του καταλόγου για τη σύνθεση μιας διανοητικής βιογραφίας του Δάρβαρη ως μελέτης περίπτωσης ενός μεσαίου διαμετρήματος λογίου του νεοελληνικού Διαφωτισμού φάνταζε δόκιμη επιλογή, με περιορισμένη όμως ερμηνευτική αξία. Με δεδομένη την επιφύλαξη για την αντιστοιχία ανάμεσα στην κατοχή και την ανάγνωση βιβλίων, ο κατάλογος δεν έδινε καμία πληροφορία για τον χρόνο και τον τρόπο απόκτησής τους, ενώ έλειπαν άλλες πηγές που θα φώτιζαν προς την κατεύθυνση αυτή. Στην καλύτερη περίπτωση, θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως οδηγός για την ταυτοποίηση των έργων που επηρέασαν τον Δάρβαρη κατά τη σύνθεση του δικού του έργου.

Χρησιμοποιούμενος, κατά μια άλλη εκδοχή, ως τεκμήριο του διανοητικού κλίματος της εποχής του Δάρβαρη, ο κατάλογος επιβεβαίωνε τους γενικούς ιστοριογραφικούς τόπους περί τον νεοελληνικό Διαφωτισμό, όπως η υποχώρηση του θεολογικού βιβλίου έναντι του κοσμικού, η ισχυρή παρουσία της κλασικής ελληνικής γραμματείας, η έμφαση στη γλώσσα και η αυξημένη αντιπροσώπηση των νέων επιστημονικών πεδίων και αναγνωστικών ειδών. Τα ευρήματα όμως αυτά, για να αποκτήσουν ερμηνευτική εμβέλεια ευρύτερη της περίπτωσης στην οποία αναφέρονταν, θα έπρεπε να συγκριθούν με αντίστοιχα άλλων βιβλιοθηκών της ίδιας περιόδου. Ωστόσο, τα περιορισμένα και άνισα παραδείγματα ελληνικών ιδιωτικών βιβλιοθηκών του 18ου αιώνα που διαθέτουμε δεν προσφέρονταν για τη διατύπωση γενικότερων κρίσεων.

Αναγκαστήκαμε λοιπόν να αναζητήσουμε λύσεις έξω από τη γνώριμη περιοχή. Η ίδια η περίπτωση του Δημητρίου Δάρβαρη, ενός λογίου προερχόμενου και οργανικά ενταγμένου στο μεγαλοαστικό περιβάλλον της ελληνικής εμπορικής διασποράς στην κεντρική Ευρώπη, μας προκαλούσε να αναδείξουμε τους κοινωνικούς όρους της λογιοσύνης¹ με άλλα λόγια, να διεμβολίσουμε τον νεοελληνικό Διαφωτισμό με κοινωνικο-ιστορικά εργαλεία. Έτσι, στο γεγονός της κατοχής μιας πολύτομης βιβλιοθήκης αναγνωρίσαμε τα πλεονεκτήματα που απέφερε στον Δάρβαρη η κοινωνική του καταγωγή, σε μια εποχή που οι λόγιοι βιοπορίζονταν

παρατίθενται σε αυτή τη μελέτη βασίζονται αποκλειστικά στον κύριο κατάλογο. Όταν γίνονται αναφορές σε βιβλία του καταλόγου του 1838, υπάρχει ειδική επισήμανση.

ως ιερείς ή ως ιδιωτικοί δάσκαλοι και η χρηματοδότηση της εκδοτικής τους δραστηριότητας ήταν σε μεγάλο βαθμό υπόθεση μαικήνων. Ενώ στο έργο του Δάρβαραν είδαμε να αποτυπώνονται η καθημερινότητα και οι αξίες της βιεννέζικης αστικής τάξης. Από μέσο χαρτογράφησης του πνευματικού κόσμου ενός λογίου του νεοελληνικού Διαφωτισμού ο κατάλογος χρησιμοποιήθηκε ως όχημα διείσδυσης στο κοινωνικό και το ιδεολογικό σύμπαν ενός αστού.

Το επόμενο βήμα ήταν η επέκταση του πεδίου υποδοχής του Δάρβαραν και του έργου του από την περιοχή της ελληνικής πνευματικής κίνησης των χρόνων του Διαφωτισμού στον ευρύτερο χώρο της κεντροευρωπαϊκής διανόησης του τέλους του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα. Επρόκειτο στην πραγματικότητα για τη μετατόπιση της υπό εξέταση περίπτωσης από μια περιοχή που έχει εγγραφεί στην περιφέρεια του διανοητικού χάρτη της εποχής σε μια άλλη που έχει ταυτιστεί με το κέντρο ή έχει θεωρηθεί αρκετά κοντά σε αυτό. Ερωτήματα που παραδοσιακά έχουν συνδεθεί με τη μελέτη των πνευματικών φαινομένων της «περιφέρειας», όπως το ζήτημα της πρωτοτυπίας του στοχασμού, των αποκλίσεων ή μη από κάποιο πρότυπο και της καθυστερημένης ή μη υποδοχής του, έδωσαν τη θέση τους σε θεματικές που απασχόλησαν τη μελέτη φαινομένων του «κέντρου». Αντί για τα πρότυπα που χρησιμοποίησε ο Δάρβαραν προκειμένου να συνθέσει τα ηθικοδιδακτικά του εγχειρίδια για παιδιά και νέους, στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του αναζητήσαμε τα γνωστικά πρότυπα του ευρωπαϊκού 18ου αιώνα και παρακολουθήσαμε τις μετατοπίσεις τους. Αντί για βιβλία που διάβασε, αναζητήσαμε δέσμες προβλημάτων στις οποίες ανταποκρίθηκε και λόγιες κοινότητες με τις οποίες συνομίλησε.

Τελικά, ο κατάλογος μας πήγε αρκετά μακριά και μας «μίλησε» για πολλά. Από τις δυνατότητες σταδιοδρομίας στα γράμματα ενός γόνου εύπορης οικογένειας της διασποράς μέχρι τους κοινωνικούς και πολιτισμικούς όρους της ανάγνωσης και της συγγραφής στη Βιέννη της εποχής του Μπαρόκ· από το κύρος της λογιοσύνης στις ελληνικές εμπορικές παροικίες μέχρι την ανάδυση του δημόσιου ρόλου του συγγραφέα στα τέλη του 18ου αιώνα· από τα κοινωνικά πρότυπα της αστικής τάξης μέχρι τα συστήματα ταξινόμησης της γνώσης κατά τους ευρωπαϊκούς πρώιμους νεότερους χρόνους και τα γνωστικά πρότυπα της νεωτερικότητας· από την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στις παροικίες μέχρι την εκπαιδευτική και τη γλωσσική μεταρρύθμιση στην πολυεθνική Αψβουργική Αυτοκρατορία· από τις συζητήσεις στην κεντρική ελληνική λόγια σκηνή μέχρι τις αναζητήσεις της βαλκανικής λόγιας κοινότητας στην κεντρική Ευρώπη. Παρόμοια, η σχολαστική εργασία της βιβλιογραφικής ταύτισης και μεταγραφής συναντήθηκε με την κοινωνική ιστορία και την ιστορία των ιδεών· η ιστορία του βιβλίου και της τυπογραφίας με την ιστορία της επιστήμης· η ιστορία της εκπαίδευσης με την πολιτισμική ιστορία.

Προϊόν πολλαπλών συναντήσεων λοιπόν, η παρούσα μελέτη είχε την τύχη να λάβει τη πρώτη της μορφή στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Ελληνικές κοινότητες και ευρωπαϊκός κόσμος (13ος-19ος αι.): Μορφές αυτοδιοίκησης, κοινωνική οργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων» (πρόγραμμα Πυθαγόρας II), που πραγματοποιήθηκε κατά το 2005-2006 στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, με επιστημονική υπεύθυνο την κ. Όλγα Κατσαρδής-Hering⁴. Η ερευνητική πρόταση του προγράμματος, η μελέτη δηλαδή εμπληματικών περιπτώσεων της νεοελληνικής ιστορίας σε συνάφεια με το ευρωπαϊκό θεσμικό, κοινωνικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον, επηρέασε σημαντικά την οπτική που εφαρμόστηκε εδώ. Αλλά και, κατά τις διάφορες φάσεις της, η εργασία είχε την τύχη να διαβαστεί από απαιτητικούς αναγνώστες, στους οποίους οφείλω ιδιαίτερες ευχαριστίες. Η κ. Όλγα Κατσαρδής-Hering μού επισήμανε πρώτη τις ενδιαφέρουσες ερευνητικές προοπτικές που θα μπορούσε να ανοίξει η επεξεργασία του καταλόγου και συνέβαλε στη διαμόρφωση των βασικών αξόνων της μελέτης. Η κ. Άννα Ταμπάκη, μέσα από τα γραπτά της για τον Δάρβαρη αλλά και τις γόνιμες συζητήσεις μας, συνέβαλε στον εμπλουτισμό του έργου. Ο κ. Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης μού υπέδειξε τρόπους διαχείρισης ενός υλικού στο οποίο δεν είχα προηγούμενη ερευνητική εμπειρία. Τον ευχαριστώ τόσο για τα κριτικά του σχόλια όσο και για την προθυμία του να θέσει απλόχερα στη διάθεσή μου χρήσιμο υλικό για την εκπόνηση της εργασίας. Το ενδιαφέρον του κ. Πασχάλη Κιτρομηλίδη να περιλάβει μια μελέτη για τη βιβλιοθήκη του Δημητρίου Δάρβαρη στη σειρά της *Βιβλιοθήκης Ιστορίας των Ιδεών* του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών λειτούργησε ως διαρκής δημιουργική πρόκληση.

Έτσι, από εισαγωγή που θα συνόδευε την έκδοση του καταλόγου η μελέτη αυτή έλαβε τη μορφή μιας μικρής μονογραφίας με παράρτημα, στο οποίο δημοσιεύεται ο κατάλογος της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη. Η μελέτη συνοδεύεται από παράρτημα σχετικό με τη βιβλιοθήκη του ορθόδοξου κέντρου «Άγιος Νικόλαος» στο Kecskemét της Ουγγαρίας, όπου βρίσκεται σήμερα μέρος της βιβλιοθήκης του Σιατιστινού εμπόρου και λογίου Γεωργίου Ζαβίρα, της οποίας ο κατάλογος επίσης δημοσιεύεται. Ο πειρασμός της σύγκρισης των βιβλιοθηκών δύο λόγιων εκπροσώπων της ελληνικής εμπορικής διασποράς στην Αψβουργική Αυτοκρατορία, ενός στη Βιέννη και του άλλου στον χώρο της Ουγγαρίας, ήταν μεγάλος. Υπερίσχυσε ωστόσο η συναίσθηση των προσωπικών ορίων και αντοχών. Επομένως, η δημοσίευση των καταλόγων ας θεωρηθεί ως εργαλείο στη διάθεση των ερευνητών για περαιτέρω ιστοριογραφικά εγχειρήματα.

4. Βλ. περιγραφή και αποτελέσματα του προγράμματος στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.arch.uoa.gr/elkoinotites/> καθώς και δημοσιευμένες εργασίες στα *Εώα και Εσπέρια* 7, 2007, σ. 139 κ.ε.

1. ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΣΤΟΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ: Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΩΣ ΤΕΚΜΗΡΙΟ

«Το σύμπαν (που άλλοι το λένε Η Βιβλιοθήκη) αποτελείται από έναν ακαθόριστο και ίσως άπειρο αριθμό εξαγωνικών στοών, με τεράστιους αεραγωγούς στη μέση, περιφραγμένους με πολύ χαμηλά κάγκελα. [...] Η Βιβλιοθήκη υπάρχει ab aeterno. Αυτή η αλήθεια, που το άμεσο πόρισμά της είναι η μέλλουσα αιωνιότητα του κόσμου, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί από κανέναν λογικό νου». (Jorge Luis Borges, «Η Βιβλιοθήκη της Βαβέλ», μτφ. Α. Κυριακίδης· στον τόμο *Περί βιβλιοθηκών*, Άγρα, Αθήνα 2009, σ. 39, 42).

Από τις βιβλιοθήκες-αρχαία των σουμεριακών πόλεων-κρατών της 3ης χιλιετίας π.Χ. και την Αλεξανδρινή Βιβλιοθήκη-κιβωτό της παγκόσμιας γνώσης μέχρι τις μοναστικές βιβλιοθήκες-scriptoria των μεσαιωνικών χρόνων, τις δημόσιες βιβλιοθήκες της «ωφέλιμης γνώσης» του Διαφωτισμού, τις εθνικές βιβλιοθήκες-θεσμούς της εθνικής μνήμης και τις εικονικές βιβλιοθήκες της εποχής της πληροφορικής, η βιβλιοθήκη ως χώρος τοποθέτησης και ως πρακτική συλλογής πληροφορίας φαίνεται να αποτελεί μια διαρκή ιστορική συνθήκη¹. Η βιβλιοθήκη είναι εργαλείο για να γράφουμε ιστορίες, εμπεριέχει τις ιστορίες άλλων, έχει όμως και τη δική της ιστορία. Οι συνθήκες συγκρότησης, το περιεχόμενο, τα πρότυπα, οι στόχοι, το νομικό καθεστώς, το είδος, το κοινό και οι ταξινομητικές κατηγορίες μιας βιβλιοθήκης φέρουν το βάρος του κοινωνικού και του πολιτισμικού περιβάλλοντος στο οποίο διαμορφώθηκαν, ποικίλλουν και αλλάζουν, όσο πολλαπλές και μεταβλητές είναι οι ιστορικές εμπειρίες. Η ιστορία μιας βιβλιοθήκης είναι πεδίο σύγκλισης περισσότερων ιστοριών, ένας εναλλακτικός εντέλει τρόπος ανάγνωσης μιας εποχής.

Παρά την προφανή αξία της βιβλιοθήκης ως ιστορικού τεκμηρίου, η ιστορία των βιβλιοθηκών δεν υπήρξε πρωτίστως υπόθεση ιστορικών. Δίπλα στην επιστήμη της βιβλιοθηκονομίας, που αναπτύχθηκε σε άμεση συνάφεια με τη συγκρότηση ηγεμονικών και εθνικών βιβλιοθηκών και η οποία απαντούσε σε ζητήματα

1. Για μια αναλυτική επισκόπηση της ιστορίας των βιβλιοθηκών στον δυτικό κόσμο μέχρι και την εποχή της Αναγέννησης βλ. Κ. Σπ. Στάικος, *Η ιστορία της βιβλιοθήκης στον δυτικό πολιτισμό*, τ. 1-5, Αθήνα 2002-2011. Αν και γεωγραφικά μερικό, ιδιαίτερα κατατοπιστικό για την ιστορία των βιβλιοθηκών είναι και το τρίτομο συλλογικό έργο *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, τ. 1-3, Καίμπριτζ 2006. Επίσης, εν συντομία βλ. U. Jochum, *Geschichte der abendländischen Bibliotheken*, Ντάρμστατ 2009.

οργάνωσης και διαχείρισής τους στη συγχρονία², η βιβλιογραφία ήταν ο κλάδος που πρώτος αντιλήφθηκε τη βιβλιοθήκη ως παρελθόν, συμπυκνωμένο στα βιβλία της, και τη χρησιμοποίησε ως πηγή. Κλάδος της φιλολογικής επιστήμης, η βιβλιογραφία συστηματοποίησε τις παρελθούσες πρακτικές καταγραφής και περιγραφής βιβλίων, με στόχο την κατάρτιση βιβλιογραφικών καταλόγων που θα εμπεριείχαν το σύνολο της εθνικής γραμματείας³. Αντικείμενο του ενδιαφέροντος των βιβλιογράφων ήταν το ίδιο το βιβλίο: το όνομα του συγγραφέα, ο τίτλος του, ο εκδότης, ο τυπογράφος, ο χρόνος και ο τόπος έκδοσής του, το μέγεθος, οι σελίδες του και ό,τι άλλο αφορούσε τη φυσική του κατάσταση, ο αριθμός των αντιτύπων του, η φυσική και η ταξινομική του θέση. Αντίστοιχα, οι μεγάλες μοναστηριακές, ηγεμονικές, κρατικές και πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες αποτελούσαν τις βασικές δεξαμενές του βιβλιογραφικού υλικού.

Στις βιβλιοθηκονομικές και στις βιβλιογραφικές πρακτικές του παρελθόντος χρωστούμε το πλήθος των καταλόγων, που αποτελούν τη σημαντικότερη πηγή για την ιστορία του βιβλίου και των βιβλιοθηκών. Ωστόσο, και παρά τη μετατόπιση της σύγχρονης βιβλιογραφίας από την περιγραφή στην ανάλυση και τη συνάντησή της με την κριτική θεωρία⁴, η βιβλιογραφική μέθοδος πρόσβασης σε μια βιβλιοθήκη δεν αφήνει χώρο στο πρόσωπο του αναγνώστη. Η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τον συγγραφέα και το βιβλίο στον αναγνώστη και από τις μεγάλες θεσμικές στις παντός μεγέθους ιδιωτικές βιβλιοθήκες υπήρξε η βασικότερη συμβολή των ιστορικών στη μελέτη του βιβλίου και των βιβλιοθηκών.

Από τα αρχικά κιόλας βήματά της στο συγκεκριμένο πεδίο, η ιστορική έρευνα συνέδεσε την ιστορία του βιβλίου και των βιβλιοθηκών με τον χώρο της διανοητικής ιστορίας και της ιστορίας των νοοτροπιών. Τα πρώτα δείγματα γραφής ήρθαν από τη γαλλική ιστοριογραφία, με τον Daniel Mornet να μελετά 500 καταλόγους ιδιωτικών βιβλιοθηκών της περιοχής του Παρισιού μεταξύ των ετών 1750 και 1760⁵. Με απώτερο στόχο την ανίχνευση των πνευματικών προϋποθέσεων της Γαλλικής Επανάστασης, ο Mornet **αναζήτησε συνάφειες** ανάμεσα στο τι διάβαζαν οι άνθρωποι προεπαναστατικά και το κοινωνικό προφίλ των αναγνωστών. Επρόκειτο για μια προσέγγιση που ευνοούσε την ποσοτική διαχείριση των δεδομένων και η οποία έδωσε τον τόνο στη μετέπειτα σχετική

2. Με έμφαση στην ανάπτυξη της βιβλιοθηκονομίας στον γερμανόφωνο χώρο βλ. U. Jochum, *Bibliotheken und Bibliothekare, 1800-1900*, Würzburg 1991.

3. Βλ. T. H. Howard-Hill, «Why Bibliography Matters», στο S. Eliot – J. Rose (επιμ.), *A Companion to the History of the Book*, Οξφόρδη κ.α. 2007, σ. 11.

4. Για τις νέες προσεγγίσεις στον χώρο της βιβλιογραφίας βλ. D. F. McKenzie, *Bibliography and the Sociology of Texts*, Καίμπριτζ 2004.

5. D. Mornet, «Les enseignements des bibliothèques privées 1750-1780», *Revue d'histoire littéraire de la France* 17, 1910, σ. 449-492.

ιστοριογραφική παραγωγή. Η έμφαση στην κοινωνιολογία του αναγνωστικού κοινού και η ποσοτική ανάλυση μακρών σειρών από καταλόγους ιδιωτικών βιβλιοθηκών (ιδίως καταλόγων που συντάχθηκαν με σκοπό την εκποίηση και τη δημοπράτηση ιδιωτικών βιβλιοθηκών) αποτέλεσαν τα βασικά γνωρίσματα της γαλλικής ιστορίας του βιβλίου και των βιβλιοθηκών, η οποία είναι και αυτή με τη μεγαλύτερη παράδοση και εκτόπισμα⁶. Αντίθετα, στον αγγλόφωνο χώρο η βιβλιοθήκη χρησιμοποιήθηκε περισσότερο ως τεκμήριο της ιστορίας των ιδεών, ενώ το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε σε ιδιωτικές βιβλιοθήκες διανοουμένων και πολιτικών. Αν στην περίπτωση της γαλλικής ιστορίας των βιβλιοθηκών το κεντρικό σημείο αναφοράς ήταν η Γαλλική Επανάσταση, εδώ είναι η βρετανική παράδοση του πολιτικού ριζοσπαστισμού⁷.

Η ποσοτική προσέγγιση της ιστορίας του βιβλίου και των βιβλιοθηκών αποτέλεσε κυρίαρχο παράδειγμα μέχρι τη δεκαετία του 1980, οπότε εμφανίστηκαν νέες αναagnώσεις από τη σκοπιά της πολιτισμικής ιστορίας. Αφετηρία της κριτικής στο εν λόγω παράδειγμα ήταν η αδυναμία εμπειρικής επαλήθευσης της βασικής του υπόθεσης, ότι υπάρχει αιτιακή σύνδεση ανάμεσα στην κατοχή βιβλίων και τις διανοητικές προτιμήσεις του κατόχου τους. Ο εντοπισμός ελάχιστων έργων του Διαφωτισμού στους καταλόγους των γαλλικών προεπαναστατικών βιβλιοθηκών ή η απουσία κειμένων ριζοσπαστικού στοχασμού στις βιβλιοθήκες εμβληματικών μορφών του αγγλικού ριζοσπαστισμού ήταν μερικά μόνο δείγματα που επιβεβαίωναν την ανεπάρκεια της παραπάνω υπόθεσης και υποδείκνυαν τη χρήση νέων εργαλείων ανάλυσης⁸. Στη θέση του «αντιπροσωπευτικού αναγνώστη» και των «αντιπροσωπευτικών κειμένων» μιας εποχής ή ενός πολιτισμικού μορφώματος, που αναζητούσε και ταυτόχρονα επέβαλλε η

6. Από τα κλασικά έργα της γαλλικής ιστορίας του βιβλίου είναι το συλλογικό *Livre et société dans la France du XVIIIe siècle*, τ. 1-2, Παρίσι – Χάγη 1965, 1970. Για νεότερες προσεγγίσεις της ιστορίας των ιδιωτικών βιβλιοθηκών βλ. ενδεικτικά M. Marion *Collections et collectionneurs de livres au XVIIIe siècle*, Παρίσι, 1999· Annie Charon – Elisabeth Parinet (επιμ.), *Les ventes publiques de livres et leur catalogues, XVIIe-XXe siècles*, Παρίσι 2000.

7. Βλ. ενδεικτικά P. Elmer, «The Library of Dr. John Webster: The Making of a Seventeenth-Century Radical», *Medical History Supplement* 6, 1986, σ. 15-43· F. Korsten, «Thomas Hearne: The Man and his Library», στο R. C. Alston (επιμ.), *Order and Connexion. Studies in Bibliography and Book History*, Κάιμπριτζ 1997, σ. 49-61· M. Hunter – G. Mandelbrot κ.ά. (επιμ.), *A Radical's Books. The Library Catalogue of Samuel Jeake of Rye, 1623-90*, Κάιμπριτζ 1999.

8. Η βασική κριτική στην ποσοτική προσέγγιση της γαλλικής ιστορίας του βιβλίου έρχεται από τον Αμερικανό ιστορικό Robert Darnton. Βλ. ενδεικτικά «Reading, Writing, and Publishing», στον τόμο του ίδιου, *The Literary Underground of the Old Regime*, Κάιμπριτζ Μασ. 1982, σ. 167-182. Για την αγγλική περίπτωση βλ. J. Champion, «“The Fodder of our Understanding”: Benjamin Furlly's Library and Intellectual Conversation c1680-1714», στο S. Hutton (επιμ.), *Benjamin Furlly, 1646-1714: A Quaker Merchant and his Milieu*, Λέιντεν 2007, σ. 113-115.

ποσοτική προσέγγιση, οι νέες συμβολές επιχείρησαν να αναδείξουν τη σύνθετη διαδικασία της νοηματοδότησης των κειμένων από τους αναγνώστες τους⁹.

Η μετατόπιση του κέντρου βάρους από το «τι διάβαζαν» οι άνθρωποι στο παρελθόν στο «πώς διάβαζαν»¹⁰, η αλλαγή της οπτικής από το περιεχόμενο του βιβλίου στον τρόπο με τον οποίο αυτό γινόταν αντικείμενο οικειοποίησης από τον αναγνώστη, αποτέλεσε βασικό πρόταγμα των νέων προσεγγίσεων. Στην εξέλιξη αυτή σημαντική υπήρξε η συμβολή της γερμανόφωνης ιστοριογραφίας, που ήδη από την προηγούμενη δεκαετία είχε παρουσιάσει δείγματα προσανατολισμού προς μια ιστορία της ανάγνωσης. Η μελέτη του Rolf Engelsing για την αλλαγή στα αναγνωστικά πρότυπα –«αναγνωστική επανάσταση» (Leserevolution) χαρακτηριζόταν από τον ίδιο–, που σημειώθηκε στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα στη Γερμανία και η οποία σηματοδοτούσε τη μετάβαση από την «εντατική ανάγνωση» (ανάγνωση μιας μικρής και διαρκώς επαναλαμβανόμενης ποικιλίας κειμένων) στην «εκτατική ανάγνωση» (ανάγνωση μιας μεγάλης και διαρκώς ανανεούμενης ποικιλίας κειμένων), παρά την κριτική που δέχτηκε, έγινε έργο αναφοράς για τους ιστορικούς του βιβλίου¹¹. Στον γερμανόφωνο χώρο η ιστορία της ανάγνωσης απέκτησε ιδιαίτερη δυναμική, καθώς εξ αρχής φάνηκε να συνδέεται με τη δημοφιλή για την εποχή συζήτηση περί συγκρότησης της αστικής τάξης και διαμόρφωσης της αστικής κοινωνίας¹². Εξάλλου, το παράδειγμα των αναγνωστικών λεσχών του 18ου αιώνα είχε κεντρική θέση στην επιχειρηματολογία του Jürgen Habermas σχετικά με τη δημιουργία της αστικής δημόσιας σφαίρας¹³. Η μελέτη των αναγνωστικών συνηθειών και των

9. Βλ. R. Chartier, «Communities of Readers», στον τόμο του ίδιου, *The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*, Καίμπριτζ 1994, σ. 6-9.

10. Την πρόταση αυτή διατυπώνει ρητά ο Robert Darnton, «Readers Respond to Rousseau: The Fabrication of Romantic Sensitivity», στον τόμο του ίδιου, *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*, Νέα Υόρκη 1984, σ. 222.

11. R. Engelsing, «Die Perioden der Lesergeschichte in der Neuzeit. Das statistische Ausmass und die soziokulturelle Bedeutung der Lektüre», *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 10, 1970, σ. 945-1002. Βλ. κριτική της θέσης του Engelsing ως προς τη δυνατότητα εφαρμογής της στο γαλλικό αναγνωστικό κοινό του 18ου αιώνα από τον Roger Chartier, «Urban Reading Practices, 1660-1780» στον τόμο του ίδιου, *The Cultural Uses of Print in Early Modern France*, Πρίνστον 1987, σ. 223 κ.ε. Επίσης, κριτική ως προς τη δυνατότητα τοποθέτησης της αντίθεσης ανάμεσα στην εντατική και την εκτατική ανάγνωση σε χρονικό άξονα από τη Leah Price, «Reading. The State of the Discipline», *Book History* 7, 2007, σ. 318.

12. Το στίγμα της γερμανικής ιστορίας της ανάγνωσης φαίνεται από τον τίτλο ακόμη του βιβλίου του Rolf Engelsing, *Der Bürger als Leser: Lesergeschichte in Deutschland, 1500-1800*, Στουτγάρδη 1974.

13. J. Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, Φρανκφούρτη 1990 (αναθεωρημένη έκδοση της επ' υφηγεσία διατριβής, 1962), σ. 13-14, 77-85, 99-102.

πρακτικών συλλογής βιβλίων έγινε έτσι κατανοητή ως μέρος της μελέτης της αναδυόμενης αστικής κουλτούρας του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα¹⁴.

Η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το βιβλίο στην ανάγνωση εμπλούτισε την έρευνα με νέα ερωτήματα και υλικό και έφερε την επιστημονική ενασχόληση με το βιβλίο και τις βιβλιοθήκες από το περιθώριο της ατζέντας των ιστορικών στο κέντρο του ενδιαφέροντος της πολιτισμικής ιστορίας¹⁵. Στοιχεία που μέχρι πρότινος θεωρούνταν ότι ανήκαν στη δικαιοδοσία της βιβλιογραφίας ή της ιστορίας των εκδόσεων, όπως το σχήμα, ο όγκος, η φυσική κατάσταση των βιβλίων, το κύκλωμα παραγωγής και διακίνησής τους, το κόστος και οι όροι κατανάλωσής τους, επαναξιολογήθηκαν υπό το πρίσμα της νέας οπτικής και αποτέλεσαν τεκμήρια για την ανάλυση της σχέσης ανάμεσα στο βιβλίο, το νόημα και τον αναγνώστη. Η ανάγνωση προσεγγίστηκε ως μια πολιτισμική πρακτική κατανάλωσης κειμένων αλλά και παραγωγής νοήματος¹⁶. Παράλληλα, οι εξελίξεις στην τυπογραφική και την εκδοτική τεχνολογία μελετήθηκαν ως συστατικά του νοήματος, ενώ αναδείχθηκε η σχέση ανάμεσα στην υλική μορφή του κειμένου και τον τρόπο με τον οποίο αυτό προσλαμβάνεται από τον αναγνώστη¹⁷. Άλλες μελέτες εστίασαν κυρίως στα κοινωνικά συμφραζόμενα της ανάγνωσης, προσεγγίζοντας την τελευταία ως πεδίο μέσα στο οποίο διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και άτομα διεκδικούν κύρος, ταυτότητα ή χειραφέτηση. Εκτός από την ανάγνωση ως αστική κουλτούρα, αντικείμενο έρευνας έγιναν οι αναγνωστικές συνήθειες της εργατικής τάξης και των γυναικών¹⁸.

14. Βλ. ενδεικτικά O. Dann, «Die Lesegesellschaften des 18. Jahrhunderts und der gesellschaftliche Aufbruch des deutschen Bürgertums», στο H. Göpfert (επιμ.), *Buch und Leser. Vorträge des ersten Jahrestreffens des Wolfenbütteler Arbeitskreises für Geschichte des Buchwesens*, 13. und 14. Mai 1976, Αμβούργο, 1977, σ. 160-193· R. van Dülmen, *Die Gesellschaft der Aufklärer. Zur bürgerlichen Emanzipation und aufklärerischen Kultur in Deutschland*, Φρανκφούρτη 1986· E. Schön, *Der Verlust der Sinnlichkeit oder Die Verwandlung des Lesers. Mentalitätswandel um 1800*, Στουτγάρδη 1993· Yoshiko Yamanouchi, *Bürgerliche Lesekultur im 19. Jahrhundert. Eine sozialgeschichtliche Untersuchung am Beispiel Wiens*, Βιέννη 1998.

15. Ενδεικτικά, R. Chartier, «Texts, Printings, Readings», στο Lynn Hunt (επιμ.), *The New Cultural History*, Λος Άντζελες – Μπέρκλεϋ 1989, σ. 154-175· R. Darnton, «History of Reading», στο P. Burke (επιμ.), *New Perspectives on Historical Writing*, Φιλαδέλφεια 1992, σ. 140-167.

16. M. de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, Μπέρκλεϋ, 1984, σ. 166-176. Βλ. και την κατατοπιστική εισαγωγή του Stephen Colclough, *Consuming Texts. Readers and Reading Communities, 1695-1870*, Νέα Υόρκη 2007, σ. 1-28.

17. D. F. McKenzie, «Typography and Meaning: The Case of William Congreve», στον τόμο του ίδιου *Making Meaning. «Printers of the Mind» and Other Essays*, Αμχερστ 2002, σ. 198-237, καθώς και του ίδιου, «Book as an Expressive Form», στο *Bibliography and the Sociology of Text*, σ. 1-30.

18. Για τον ρόλο των εργατικών βιβλιοθηκών στη συγκρότηση της εργατική πολιτικής ταυτότητας βλ. Ch. Baggs, «Radical Reading? Working Class Libraries in the Nineteenth and

Οι εξελίξεις στον χώρο της ιστορίας του βιβλίου, που περιγράψαμε πιο πάνω, σήμαναν και την αναβάθμιση της βιβλιοθήκης ως ιστορικού τεκμηρίου, τον πολλαπλασιασμό των δυνατοτήτων προσέγγισης και αξιοποίησής της. Οι ιστορικοί φαίνεται να «ρωτούν» περισσότερα πράγματα τις βιβλιοθήκες και αυτές να αποδεδειγμένως περισσότερες μαρτυρίες. Η προσέγγιση της ιδιωτικής βιβλιοθήκης αποκλειστικά ως τεκμηρίου για τις πνευματικές προτιμήσεις του κατόχου της έχει εμπλουτιστεί από άλλες, που τονίζουν την πολιτισμική, την κοινωνική, την οικονομική και τη συμβολική της διάσταση. Η συλλεκτική πρακτική ως τμήμα μιας ευρύτερης πολιτισμικής πρακτικής, η λειτουργία της βιβλιοθήκης ως συμβόλου κοινωνικού κύρους και ο ρόλος της ως χώρου επικοινωνίας και διακίνησης πληροφορίας είναι μερικά από τα ζητήματα που έχει αναδείξει η νεότερη έρευνα¹⁹.

Για την ελληνική ιστοριογραφία η ιστορία του βιβλίου αποτέλεσε ένα από τα οχήματα ανανέωσής της, ένα από εκείνα τα πεδία που συναντήθηκαν πρώτα με ιστοριογραφικά ρεύματα εκτός ελληνικού χώρου²⁰. Ως ερευνητική δραστηριότητα συστηματοποιήθηκε στο πλαίσιο της μελέτης του νεοελληνικού Διαφωτισμού και φέρει τη διανοητική παρακαταθήκη του Κωνσταντίνου Θ. Δημαρά. Με σαφείς τις επιρροές της από την αντίστοιχη γαλλική, η ελληνική ιστορία του βιβλίου, εκτός από την επίπονη βιβλιογραφική έρευνα, συνδέθηκε με την ιστορία των νοοτροπιών και με την κοινωνική ιστορία και έγινε γνωστή σε ένα ευρύτερο κοινό, κυρίως μέσω των εργασιών του Φίλιππου Ηλιού, που

Early Twentieth Centuries», στο *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, τ. 3, σ. 169-179. Για την ανάγνωση ως χώρο έκφρασης της γυναικείας υποκειμενικότητας βλ. Anne Clark Bartlett, *Male Authors, Female Readers. Representation and Subjectivity in Middle English Devotional Literature*, Νέα Υόρκη 1995.

19. Για παράδειγμα, H. J. Jackson, «What was Mr. Bennet Doing in his Library, and What Does It Matter?», στο I. Ferris (επιμ.), *Romantic Libraries*, ηλεκτρονική έκδοση [<http://www.rc.umd.edu/praxis/libraries/jackson/Jackson.html>], Οκτώβριος 2004· A. Hunt, «Private Libraries in the Age of Bibliomania», στο *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, τ. 2, σ. 438-445· W. Adam – M. Fauser – U. Pott (επιμ.), *Geselligkeit und Bibliothek: Lesekultur im 18. Jahrhundert*, Γκράτινγκεν 2005· F. Eybl, «Nordböhmische Spurensuche. Was ein Bibliothekskatalog über barocke Textzirkulation erzählt», στο J. Frimmel – M. Wögerbauer (επιμ.), *Kommunikation und Information im 18. Jahrhundert. Das Beispiel der Habsburgermonarchie*, Βιεννάντεν 2009, σ. 101-118.

20. Για μια κριτική επισκόπηση της ιστορίας του βιβλίου στον ελληνικό χώρο βλ. Τρ. Ε. Σκλαβενίτης, «Ιστορία του βιβλίου: Συνέχειες και ανανεώσεις», υπό έκδοση στα Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου *Συναντήσεις της ελληνικής με τη γαλλική ιστοριογραφία από τα χρόνια της Μεταπολίτευσης μέχρι σήμερα*, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού – περ. *Μνήμων* (Αθήνα, 17-19 Μαΐου 2012). Ευχαριστώ τον κ. Σκλαβενίτη που έθεσε τη διάθεσή μου την υπό έκδοση ανακοίνωση.

εφάρμοσε εκτεταμένα και την ποσοτική προσέγγιση²¹. Πάντως, στο σύνολο της ομολογουμένως πλούσιας ιστοριογραφικής παραγωγής, οι μελέτες που εξειδικεύονται σε ιδιωτικές βιβλιοθήκες αποτελούν ένα συγκριτικά μικρό τμήμα, καθώς, εξαιτίας και της κινητής φύσης τους, τα ίχνη πολλών ιστορικών ελληνικών ιδιωτικών βιβλιοθηκών έχουν χαθεί²². Η δραστηριότητα που εκδηλώθηκε στη δεκαετία του 1980, με τη δημιουργία ειδικού προγράμματος στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών²³, απέδωσε έναν ικανό αριθμό δημοσιευμάτων, η πλειοψηφία των οποίων όμως αφορούσε «θεσμικές» (μοναστηριακές και σχολικές) βιβλιοθήκες²⁴. Έκτοτε οι γνώσεις μας για τις ελληνικές ιδιωτικές βιβλιοθήκες

21. Συγκεντρωμένες οι μελέτες του Φίλιππου Ηλιού για την ιστορία του βιβλίου, στο *Ιστορίες του ελληνικού βιβλίου*, επιμ. Άννα Ματθαίου – Σ. Μπουρνάζος – Πόπη Πολέμη, Ηράκλειο 2005. Ενδεικτικές της δραστηριότητας περί την ιστορία του βιβλίου είναι οι συμβολές στους τόμους *Το βιβλίο στις προβιομηχανικές κοινωνίες*, Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συνεδρίου του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 1982, και *Το έντυπο ελληνικό βιβλίο 15ος-19ος αιώνας*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου (Δελφοί 16-20 Μαΐου 2001), Αθήνα 2004. Βλ. επίσης το συνθετικό έργο των Λουκία Δρούλια – Αικατερίνη Κουμαριανού – Enro Layton, *Το ελληνικό βιβλίο, 1476-1830*, Αθήνα 1986. Για μια επισκόπηση της σχετικής ιστοριογραφικής παραγωγής βλ. Λουκία Δρούλια, *Η ιστορία του ελληνικού βιβλίου. Προσεγγίσεις και σύγχρονες κατευθύνσεις της έρευνας. Βιβλιογραφία των ελληνικών εργασιών (1965-2000)*, Αθήνα 2001. Επίσης, Τρ. Ε. Σκλαβενίτης, «Βιβλιολογία», *Μνήμων* 20, 1998, σ. 161-167, καθώς και του ίδιου «Πραγματώσεις και αιτούμενα στην ιστορία του ελληνικού βιβλίου», στο *Το έντυπο ελληνικό βιβλίο 15ος- 19ος αιώνας*, σ. 39-43, και κυρίως το πιο πρόσφατο και ενημερωμένο «Ιστορία του βιβλίου: Συνέχειες και ανανεώσεις» (βλ. υποσημείωση 20).

22. Βλ. σχετικά Loukia Droulia, «*Les foyers de culture en Grèce pendant la domination ottomane: Le cas des bibliothèques*», στο *Το βιβλίο στις προβιομηχανικές κοινωνίες*, σ. 193-195· Α. Ε. Καραθανάσης, «Χειρόγραφα, βιβλία, βιβλιοθήκες και τυπογραφεία κατά την Τουρκοκρατία», *Ανάτυπον εκ της «Κληρονομίας»* 17, 1985, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 150-151. Επίσης για το θέμα, Ευ. Κ. Λίτσας, «Οι περιπέτειες μιας μοναστηριακής βιβλιοθήκης και η μελέτη των μετά την Άλωση ελληνικών βιβλιοθηκών», στο *Μετα-Βιβλιοθήκες. Οι βιβλιοθήκες μετά το διαδίκτυο και τον παγκόσμιο ιστό*, Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (Κέρκυρα 13-15 Οκτωβρίου 2004), Κέρκυρα 2007, σ. 205-215.

23. Πρόκειται για το πρόγραμμα του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών «Εστίες παιδείας στον ελληνικό χώρο (15ος-19ος αι.)». Οι βιβλιοθήκες», με επιστημονική υπεύθυνη την κ. Λουκία Δρούλια. Βλ. παρουσίαση του προγράμματος από τον Τρ. Ε. Σκλαβενίτη στο δελτίο *Μαντατοφόρος* 29, 1989, σ. 14-15.

24. Σε ιδιωτικές βιβλιοθήκες αφορούσαν οι μελέτες του Α. Πολίτη, «Τέσσερις ιδιωτικές βιβλιοθήκες μέσου τύπου (18ος αιώνας)», στο *Νεοελληνικές βιβλιοθήκες (17ος-19ος αι.)*. Μέρος πρώτο [=τετράδια εργασίας ΚΝΕ/ΕΙΕ 9], Αθήνα 1987, σ. 131-224, και της Λουκία Δρούλια, «Λογισύνη και βιβλιοφιλία. Ο Δημήτριος Μόστρας και η βιβλιοθήκη του», στον ίδιο τόμο, σ. 227-265. Όπως με ενημέρωσε ο κ. Σκλαβενίτης, στο πλαίσιο του προγράμματος έχει συγκεντρωθεί από τον Αλέξη Πολίτη πλήθος καταλόγων βιβλιοθηκών. Κατά τα λοιπά, Τρ. Ε. Σκλαβενίτης, «Η βιβλιοθήκη των εντύπων της Μονής Μεγίστης Λαύρας του Άθω», *Μνήμων* 11, 1987, σ. 83-122· Εμμ. Ν. Φραγκίσκος – Χρ. Φλωρεντής, *Πατριακή βιβλιοθήκη. Κατάλογος των εντύπων 15ος-19ος αι. Εισαγωγή, περιγραφή των εντύπων, παραρτήματα, ευρετήρια*,

έχουν εμπλουτιστεί με νέες δημοσιεύσεις· ωστόσο, η ενασχόληση με το αντικείμενο είναι μάλλον σποραδική και δεν έχει αποκτήσει συστηματική μορφή, ενώ λείπουν και οι συνθετικές μονογραφίες²⁵.

τ. 1-3, Αθήνα 1993-1996· Τρ. Ε. Σκλαβενίτης, *Η σχολική βιβλιοθήκη τον 19ο αιώνα. Η βιβλιοθήκη του Γυμνασίου και του Ελληνικού Σχολείου Ναυπλίου (1833-1935)*, Αθήνα 1995· ο ίδιος, «Τα έντυπα [της Μονής Βατοπεδίου]», στο *Ιερά Μεγίστη Μονή του Βατοπεδίου. Παράδοση – Ιστορία – Τέχνη*, τ. 2, Άγιο Όρος 1996, σ. 605-610, 679-680· Π. Μ. Κιτρομηλίδης, «Η βιβλιοθήκη των εντύπων της Ιεράς Μονής Διονυσίου», *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 7, 2004, σ. 207-226. Επιπλέον, για «θεσμικές» βιβλιοθήκες βλ. Τ. Ε. Σκλαβενίτης, «Η βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Αθηνών (19ος αι.)», *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και παιδεία. Ιστορική διάσταση και προοπτικές*, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα, ΙΑΕΝ, 1989, σ. 113-119· ο ίδιος, «Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Ιστορικό σχέδιασμα», στο *Θησαυροί της Εθνικής Βιβλιοθήκης. Κατάλογος έκθεσης*, Αθήνα 1999, σ. κα'-γγ' Άννα Ματθαίου – Βίκυ Πάτσιοι, *Η βιβλιοθήκη του Γυμνασίου Σύρου. Κατάλογος εντύπων (1526-1920)*, Ερμούπολη 1989· Χριστίνα Κουλούρη, *Η βιβλιοθήκη της Σχολής Καρτσώτη στον Άγιο Ιωάννη Κυνουρίας. Από την προεπαναστατική στη μετεπαναστατική σχολική βιβλιοθήκη*, Άστρος 1991· Κ. Λάμπας, «Συγκρότηση και εξέλιξη μιας σχολικής βιβλιοθήκης στη Θεσσαλία (18^{ος}-19ος αι.)», στο *Το έντυπο ελληνικό βιβλίο 15ος-19ος αιώνας*, σ. 449-482. Για τον χώρο του Ιονίου βλ. Κατερίνα Ζαρίδη, «Ατομικές και μοναστηριακές συλλογές βιβλίων στην Κέρκυρα τον 16ο αιώνα», στο *Το έντυπο ελληνικό βιβλίο 15ος-19ος αιώνας*, σ. 147-161· Παναγιώτα Τζιβάρα – Σπ. Καρύδης, *Η βιβλιοθήκη της Μονής Παλαιοκαστρίτσας Κέρκυρας*, Αθήνα 2001, και οι ίδιοι, *Η βιβλιοθήκη της Μονής Υ. Θ. Μυρτιδιωτίσσης Κέρκυρας*, Κέρκυρα 2004.

25. Παραθέτω μια ενδεικτική εικόνα της σχετικής ιστοριογραφικής παραγωγής: Δ. Σ. Γκίνης, «Η βιβλιοθήκη του Θεοφίλου Καμπανίας (Ο πνευματικός κόσμος ενός φιλελεύθερου δεσπότη)», *Ο Ερανιστής* 1, 1963, σ. 33-40· Λουκία Δρούλια, «Ο Λαυριώτης μοναχός Κύριλλος από την Πάτρα και η βιβλιοθήκη του», *Ο Ερανιστής* 11, 1974, σ. 456-503, και της ίδιας, «Λογιοσύνη και βιβλιοφιλία. Ο Δημήτριος Μόστρας και η βιβλιοθήκη του», στο *Νεοελληνικές βιβλιοθήκες (17ος-19ος αι.)*· Κ. Λάμπας, «Ο Καλαβρυτινός δάσκαλος Γρηγόριος Ιωαννίδης και η βιβλιοθήκη του», *Μνήμων* 5, 1975, σ. 157-200· Πολίτης, «Τέσσερις ιδιωτικές βιβλιοθήκες μέσου τύπου (18ος αιώνας)», στο *Νεοελληνικές βιβλιοθήκες (17ος-19ος αι.)*· *Η βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου-Αγαθόφρονος Νικολόπουλου στην Ανδρίτσαινα. Κατάλογος, πρόλογος*: Λουκία Δρούλια – εισαγωγή: Αλέξης Πολίτης, Αθήνα 1987· Μαρία Α. Στασινοπούλου, «Η βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου Κούμα», στο *Αφιέρωμα στον πανεπιστημιακό δάσκαλο Βασ. Βλ. Σφυρόερα από τους μαθητές του*, Αθήνα 1992, σ. 169-200, και στον ίδιο τόμο, Όλγα Κατσαϊρδή-Hering, «Η βιβλιοθήκη του Κυπρίου λογίου Ιωάννου Καρατζά. Σκέψεις γύρω από τον πνευματικό του άξονα», σ. 201-226· Γ. Κουτζακιώτης, «Η βιβλιοθήκη του Κ. Μηνά Μηνωΐδη στις Σέρρες (1815-1819) και η τύχη της», *Ο Ερανιστής* 23, 2001, σ. 219-252· Χριστίνα Παπακώστα, «Βιβλιοθήκες Ελλήνων στη Βενετία του 17ου αιώνα», στο Chryssa Maltezu – P. Schreiner – Margerita Losacco (επιμ.), *Φιλαναγνώστης. Studi in onore de Marino Zozzi*, Βενετία 2008, σ. 285-298· Χρήστος Ζαμπακόλας, «Ο ιερομόναχος Διονύσιος Πάμπους (1660 περ.-1730) και η βιβλιοθήκη του», *Θησαυρίσματα* 39/40, 2009-2010, σ. 315-395. Για τον 19ο αιώνα βλ. επίσης Χ. Λούκος – Τάινα Χιέταλα – Αγγελική Ψιλοπούλου, *Η βιβλιοθήκη Σταύρου Ι. Βαφία. Κατάλογος*, Ερμούπολη 2001· Βασιλική Μπόμπου-Σταμάτη, *Η βιβλιοθήκη του λόρδου Guilford στην Κέρκυρα (1824-1830) [=τετράδια εργασίας INE/EIE 31]*, Αθήνα 2008.

Η παρούσα μελέτη έρχεται λοιπόν να προσθέσει μια ψηφίδα στις περιορισμένες γνώσεις μας για τις ελληνικές ιδιωτικές βιβλιοθήκες και να συνεχίσει, εμπλουτίζοντας με νέα δεδομένα της διεθνούς ιστοριογραφίας, την παράδοση που εγκαινίασαν πριν από μία εικοσαετία οι ερευνητές του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών. Ταυτόχρονα, όμως, αποκλίνει από την παράδοση αυτή, στον βαθμό που βασικό της αιτούμενο, όπως αναπτύχθηκε στον πρόλογο, δεν είναι η αναζήτηση αντιπροσωπευτικότητας –χρήσιμης για μια τυπολογία της ελληνικής λόγιας βιβλιοθήκης του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα– ούτε η ανάδειξη των πνευματικών οριζόντων ενός εκπροσώπου του νεοελληνικού Διαφωτισμού, αλλά η υπόδειξη, σε τελική ανάλυση, εναλλακτικών πλαισίων ανάγνωσης του ίδιου του νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Ο κατάλογος της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη ήταν αρκετά ερμητικός ώστε να απαντήσει σε όλα όσα θα ήθελε να τον «ρωτήσει» η σύγχρονη ιστορία του βιβλίου. Ημερολόγια και αλληλογραφία, πηγές που χρησιμοποιούνται συχνά για να φωτίσουν τη διαδικασία συγκρότησης μιας βιβλιοθήκης και τη σχέση του κατόχου της με αυτή, στην προκειμένη περίπτωση απουσίαζαν. Αντίθετα, πολύτιμο «συνομιλητή» του καταλόγου αποτέλεσε η πλούσια εργογραφία του Δάρβαρη. Τέλος, η μελέτη αυτή είχε να αντιμετωπίσει το βασικό εμπόδιο που συναντούν όλες οι εργασίες οι οποίες στηρίζονται σε παρόμοιο υλικό: πώς από τη «γραφειοκρατική» βιβλιοθήκη του καταλόγου να φτάσει στη «ζωντανή» βιβλιοθήκη του Δάρβαρη; Στο σημείο αυτό δράση, μεταξύ άλλων, ανέλαβε η φαντασία του ιστορικού.

2. ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΦΑΝΤΑΣΙΑ: (ΑΝΑ)ΣΥΓΚΡΟΤΩΝΤΑΣ ΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΔΑΡΒΑΡΗ

«Τα βιβλία που σωρεύουμε γύρω μας, από πολύ παλιά, είναι η προβολή της ιστορίας μας πάνω στους τοίχους μας. Μια έμμεση προσωπογραφία. Σημεία σημείων, σημεία που εκτείνονται πέρα από τα σημεία. Όπως ένα ποίημα ή ένα μυθιστορηματικό έργο γίνονται με λέξεις αλλά δεν περιορίζονται σ' αυτές, έτσι και η βιβλιοθήκη είναι «γλώσσα» «γλωσσών». Αυτήν τη «γλώσσα» την αποκρυπτογραφούμε τόσο συγκεχυμένα και με τόση βεβαιότητα όσο ένα πρόσωπο ή μια πλάτη». (Henri Meschonnic, «Η ατέρμονη βιβλιοθήκη και τα βιβλία της», μτφ. Β. Μπιτσώρης, στο *Περί Βιβλιοθηκών*, σ. 170-171).

Μπορούμε να διηγηθούμε την προσωπική ιστορία ενός ανθρώπου μέσα από την ιστορία της βιβλιοθήκης του; Για τους βιβλιόφιλους και τους ιστορικούς του βιβλίου η απάντηση είναι αυτονόητη. Οι μαρτυρίες μιας ιδιωτικής βιβλιοθήκης δεν εξαντλούνται στις διανοητικές διαδρομές του κατόχου της. Πίσω από τις διαδρομές αυτές υπάρχουν διαδρομές στον χώρο, συναντήσεις με ανθρώπους και ένα συνονθύλευμα καθημερινών εμπειριών. Στην πραγματικότητα, ο σχηματισμός μιας βιβλιοθήκης είναι το αποτέλεσμα ενός πλήθους συναλλαγών και σχέσεων, στις οποίες ο κάτοχός της συμμετέχει με διάφορους τρόπους και από διάφορες θέσεις: ως αγοραστής, ως αποδέκτης δώρου, ως δανειζόμενος, ως συμβουλευόμενος τη γνώμη ειδικών και φίλων, ως μέτοχος ενός δικτύου πληροφόρησης κ.ο.κ. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο στις σχετικές μελέτες ο τρόπος απόκτησης των βιβλίων αποτελεί ιδιαίτερο κεφάλαιο. Μέσα από την ιστορία της συγκρότησης της βιβλιοθήκης φωτίζονται περισσότερες πτυχές της ιστορίας του κατόχου της.

Στην περίπτωση του Δημητρίου Δάρβαρη, οι διαθέσιμες πληροφορίες για τον τρόπο συγκρότησης της βιβλιοθήκης του είναι ελάχιστες. Η εμφάνιση του ονόματός του σε καταλόγους συνδρομητών ορισμένων ελληνικών βιβλίων στα χρόνια του Διαφωτισμού είναι στοιχείο χρήσιμο, όχι όμως και αρκετό για να παρακολουθήσουμε τον σχηματισμό μιας βιβλιοθήκης με 898 τίτλους και σημαντικό αριθμό ξενόγλωσσων βιβλίων. Συνεπώς, αναγκαζόμαστε να κινηθούμε αντίστροφα: με οδηγό τα βιογραφικά στοιχεία του Δάρβαρη που έχουμε στη διάθεσή μας, να φανταστούμε και να υποθέσουμε την ιστορία της βιβλιοθήκης του.

Μια βιβλιοθήκη με 898 τίτλους και 1.620 τόμους, χωρίς να υπολογίζουμε τα 17.250 αντίτυπα σχολικών εγχειριδίων του Δάρβαρη, που βρίσκονταν

φυλαγμένα σε κιβώτια, είναι ένας όγκος όχι ευκαταφρόνητος. Απαιτεί χώρο, και μάλιστα όσο το δυνατό μόνιμο, καθώς η μεταφορά του –με δεδομένα και τα μέσα της εποχής– είναι δύσκολη. Ο σχηματισμός μιας μεγάλης βιβλιοθήκης υποστηρίζεται πρακτικά και ψυχολογικά από το αίσθημα ασφάλειας που παρέχει η συνθήκη της εδραίας κατάστασης.

Ο κατάλογος δεν μας δίνει καμία πληροφορία για τον χρόνο απόκτησης των βιβλίων. Αν το κριτήριο της μόνιμης διαμονής θεωρηθεί σχετικά ασφαλές, τότε μπορούμε να υποθέσουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη σχηματίστηκε μετά το 1795, τη χρονιά δηλαδή που εγκαταστάθηκε στη Βιέννη. Το διάστημα των 28 χρόνων που έζησε στη Βιέννη (1795-1823) ήταν και το μεγαλύτερο διαμονής του σε έναν τόπο.

Η σχέση του Δάρβαρη με τον χώρο και η εμπειρία της μόνιμης και της προσωρινής διαμονής διαμορφώθηκαν σε μεγάλο βαθμό μέσα από τη σχέση του με τον μετακινούμενο εμπορικό κόσμο της Βαλκανικής του 18ου αιώνα. Γόνος ο ίδιος μιας εμπορικής οικογένειας από την Κλεισούρα της δυτικής Μακεδονίας, ακολούθησε τις μεταναστευτικές πρακτικές της οικογένειάς του¹. Το 1769, σε ηλικία 12 ετών, έφυγε μαζί με τον αδελφό του Ιωάννη για τη σερβική πόλη Ζέμονα (*Zemun, Semlin, Σεμλίνον*) στην αψβουργική μεθόριο, κόμβο του διαμετακομιστικού εμπορίου μεταξύ Βαλκανίων και κεντρικής Ευρώπης με σημαντική ελληνική εμπορική παρουσία². Η εγκατάσταση στη Ζέμονα θα μπορούσε να σημαίνει για τον δωδεκάχρονο Δημήτριο την αρχή μιας εμπορικής σταδιοδρομίας. Ο πατέρας του Νικόλαος διατηρούσε στην πόλη από τα μέσα του 18ου αιώνα επιχείρηση εμπορίας ξυλείας³ και ο Δημήτριος είχε φτάσει στην

1. Για βιογραφικά στοιχεία του Δ. Δάρβαρη βλ. J. B. Rupprecht, «Demeter Darvar. Eine biographische Skizze», *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* 18, 1816, σ. 219-222· Ν. Α. Βέης, «Δημητρίου Νικολάου του Δαρβάρεως αφιέρωμα εις Ρήγαν Βελεστινλήν-Φεραίον μετ' αυτογράφων σημειωμάτων του πρωτομάρτυρος», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 19, 1944, σ. 356-372· Μ. Παπαμιχαήλ, *Δημήτριος Ν. Δάρβαρης. Φιλόσοφος, συγγραφέας, διδάσκαλος του Γένους. Εκ Κλεισούρας Μακεδονίας 1757-1823*, Θεσσαλονίκη 1956· Α. Γιομπλάκης, «Δημήτριος Νικ. Δάρβαρης (1757-1823). Ο εκ Κλεισούρας της Μακεδονίας διδάσκαλος του Γένους», *Γρηγόριος ο Παλαμάς* 54, 1971, σ. 313-323 και 403-409· Ν. Δ. Σιώκης, «Δημήτριος Ν. Δάρβαρης [1757, Κλεισούρα δυτ. Μακεδονίας – 1823, Βιέννη]. Βιογραφικό σχεδιάσμα», *Δυτικομακεδονικά Γράμματα* 15, 2004, σ. 279-298, όπου και αποδελτίωση των υπαρχουσών βιβλιογραφικών αναφορών στον Δημήτριο Δάρβαρη. Ευχαριστώ τον κ. Σιώκη που έθεσε στη διάθεσή μου το εν λόγω δημοσίευμα.

2. Βλ. Ι. Α. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου (18ος-19ος αι.)*. Διαμόρφωση της παροικίας, δημογραφικά στοιχεία, διοικητικό σύστημα, πνευματική και πολιτιστική δραστηριότητα, Θεσσαλονίκη, 1988 (όπου και πληροφορίες για τον Δάρβαρη) σ. 123-125 και 179-186.

3. Κατά μία εκδοχή το επώνυμο Δάρβαρης προέρχεται από το σλαβικό παρωνύμιο ντάρβαρ, που σημαίνει «έμπορος ξύλων». Βλ. Βέης, «Δημητρίου Νικολάου του Δαρβάρεως αφιέρωμα εις Ρήγαν», σ. 364.

ηλικία που θα μπορούσε να μυηθεί στην τέχνη του εμπορίου. Ακολουθώντας την τυπική διαδρομή –μαθητευόμενος, υπάλληλος και στη συνέχεια αυτοδύναμος έμπορος ή συνεταιρικός στον οικογενειακό ή σε κάποιο συγγενικό εμπορικό οίκο–, θα ήταν πολύ πιθανό να είχε εγκαταλείψει τη Ζέμονα και να είχε εγκατασταθεί για μικρότερο ή μεγαλύτερο διάστημα σε έναν ή περισσότερους σταθμούς του ελληνικού εμπορικού δικτύου στην κεντροανατολική Ευρώπη.

Οι μετακινήσεις του Δημητρίου Δάρβαρη μέχρι την εγκατάστασή του στη Βιέννη δεν καθορίστηκαν ωστόσο από τη λειτουργία του εμπορικού κυκλώματος αλλά από τις δομές ευκαιριών που πρόσφερε η εποχή σε έναν γόνο εύπορης εμπορικής οικογένειας του βαλκανικού ελληνορθόδοξου κόσμου να αποκτήσει ανώτερη μόρφωση. Η κλίση του νεαρού Δημητρίου περισσότερο στα γράμματα παρά στο εμπόριο δεν θα πρέπει να ανησύχησε τον πατέρα του Νικόλαο. Άλλοι τέσσερις αρσενικοί απόγονοι, ο Ιωάννης, ο Γεώργιος, ο Μάρκος και ο Πέτρος, θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν τη συνέχεια της οικογενειακής επιχειρηματικής παράδοσης. Αφού φοίτησε στα γερμανικά και τα σλαβικά σχολεία της Ζέμονας, ο Δημήτριος συνέχισε τις σπουδές του στο λατινοσλαβικό σχολείο της γειτονικής πόλης Ρούμα (1771-1773). Διδάχθηκε αρχαία ελληνικά στο Novi Sad (Νεόφυτο) από τον Καστοριανό λόγιο Γεώργιο Λεοντίου και στη Ζέμονα από τον ιατροφιλόσοφο Κωνσταντίνο Ιωαννίτη, και στη συνέχεια (το 1777) μετέβη στο Βουκουρέστι για να φοιτήσει στην Αυθεντική Ακαδημία. Η παραμονή του στην πρωτεύουσα της Βλαχίας (μέχρι το 1780) πρέπει να υπήρξε σημαντική εμπειρία για τον νεαρό Δάρβαρη. Η φοίτηση στην Αυθεντική Ακαδημία αποτελούσε ένα είδος διαβατήριας τελετής για την είσοδο στον κόσμο της ελληνικής λογιосύνης, ενώ πρόσφερε στους νεαρούς σπουδαστές, γόνους στην πλειοψηφία τους των εμπορικών τάξεων του βαλκανικού χώρου, και δυνατότητες κοινωνικής συναναστροφής και δικτύωσης⁴.

Η ολοκλήρωση των σπουδών στην Αυθεντική Ακαδημία σήμαινε και την εξάντληση των μορφωτικών δυνατοτήτων που πρόσφερε ο ελληνορθόδοξος πολιτισμικός χώρος. Για όσους ήθελαν να αποκτήσουν πανεπιστημιακή μόρφωση, παραδοσιακός μεταναστευτικός προορισμός ήταν η Ιταλική χερσόνησος, ενώ από τα μέσα και ιδιαίτερα από τα τέλη του 18ου αιώνα γίνονται δημοφιλή και τα γερμανικά πανεπιστήμια⁵. Με τον ίδιο να έχει ζήσει σε πόλεις της αψβουργικής μεθορίου και μέλη της οικογένειάς του ήδη εγκατεστημένα στη Βιέννη, ο προσανατολισμός του Δάρβαρη στον γερμανόφωνο πανεπιστημιακό χώρο

4. Για την κοινωνική σύνθεση των μαθητών της Ακαδημίας βλ. Ariadna Camariano-Cioran, *Les académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 277 κ.ε.

5. Βλ. σχετικά Μ. Patiniotis, «Scientific Travels of the Greek Scholars in the Eighteenth Century», στο Ana Simões – Ana Carneiro – Maria Paula Diogo (επιμ.), *Travels of Learning. A Geography of Science in Europe*, Ντόρντρεχτ 2003, σ. 58 κ.ε.

είναι αυτονόητος. Το 1780 μετέβη στη Χάλλη (Halle), όπου παρακολούθησε μαθήματα φιλολογίας και φιλοσοφίας, και ολοκλήρωσε τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας το 1784.

Σε ηλικία 27 ετών ο Δάρβαρης, απολαμβάνοντας τα πλεονεκτήματα της κοινωνικής του καταγωγής, είχε στο ενεργητικό του μια σπουδαστική περιπλάνηση σχεδόν δεκαπέντε χρόνων και ένα φιλόδοξο curriculum. Η οικογενειακή περιουσία του εξασφάλισε μόρφωση σε ένα κοσμικό περιβάλλον, τη στιγμή που για τους ενδεείς φιλομαθείς νέους η προοπτική μορφωτικής και κοινωνικής κινητικότητας περνούσε παραδοσιακά μέσα από την είσοδό τους στις τάξεις του ορθόδοξου κλήρου και τη μαθητεία τους σε μοναστικά κέντρα⁶. Του εξασφάλισε επίσης μια απρόσκοπτη σπουδαστική ζωή –ας αναλογιστούμε μόνο τη γεμάτη δυσκολίες σπουδαστική πορεία του Ιώσηπου Μοισιόδακα⁷– και την εμπειρία πανεπιστημιακής μόρφωσης σε ηλικία νεαρότερη από πολλούς Έλληνες λογίους της εποχής, οι οποίοι επισκέπτονταν ευρωπαϊκά πανεπιστήμια ηλικιακά ωριμότεροι και έχοντας διανύσει θητεία ως δάσκαλοι σε σχολεία του ελληνικού χώρου και των παροικιών⁸.

Κατά τη διάρκεια ακριβώς της σπουδαστικής περιπλάνησης του Δάρβαρη, και ιδίως κατά τα χρόνια της Χάλλης και της Λειψίας (1780-1784), είναι που θα πρέπει να δημιουργήθηκε και ο πρώτος πυρήνας της βιβλιοθήκης του με βιβλία που ανταποκρίνονταν στις ανάγκες των σπουδών του αλλά και στην περιορισμένη αγοραστική δυνατότητα ενός σπουδαστή. Η συγκρότηση μιας φοιτητικής βιβλιοθήκης υπακούει σε ιδιαίτερους κανόνες χρησιμότητας και λιτότητας, προϋποθέτει την επιλεκτικότητα. Αναθυμούμενος τη «φοιτητική περίοδο» της βιβλιοθήκης του, ο **Walter Benjamin σημειώνει: «Ήταν η σπαρτιατική εποχή, όταν κανένα βιβλίο δεν είχε το δικαίωμα να εισέλθει στη βιβλιοθήκη, αν δεν είχε αποκρυπτογραφήσει τον κώδικά του, αν δεν το είχε διαβάσει»**⁹. Θα μπορούσαμε να χρεώσουμε την ίδια εύλογη τακτική και στον Δάρβαρη και να αναρωτηθούμε ποια βιβλία ήταν πιθανό να είχε διαβάσει μέχρι τα 27

6. Βλ. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ. Οι συντεταγμένες της βαλκανικής σκέψης τον 18ο αιώνα*, Αθήνα 1985, σ. 57-60.

7. Στο ίδιο, σ. 46 κ.ε.

8. Ενδεικτικά, ο Κωνσταντίνος Κούμας περιηγείται τα γερμανικά πανεπιστήμια σε ηλικία 42 ετών, ο Άνθιμος Γαζής φτάνει στη Βιέννη σε ηλικία 31 ετών, ενώ ο Βενιαμίν Λέσβιος μεταβαίνει στην Πίζα σε ηλικία περίπου 30 ετών. Βλ. Maria A. Stassinopoulou, *Weltgeschichte im Denken eines griechischen Aufklärers. Konstantinos Koumas als Historiograph*, Φρανκφούρτη κ.α. 1992, σ. 46-48· Ι. Χατζηφώτης, *Άνθιμος Γαζής (1758-1828). Νέα θεώρησης της ζωής και του έργου του, με επιλογή κειμένων του και δεκαέξι πίνακες*, Αθήνα 1969, σ. 103· Ρωξάνη Αργυροπούλου, *Ο Βενιαμίν Λέσβιος και η ευρωπαϊκή σκέψη του 18ου αιώνα*, Αθήνα 1983, σ. 48.

9. W. Benjamin, «Αποσσκευάζω τη βιβλιοθήκη μου», μτφ. Β. Μπιτσώρης, στο *Περί βιβλιοθηκών*, σ. 156.

του χρόνια. Η διερεύνηση του ερωτήματος βέβαια δεν μας προσφέρει καμία ασφαλή απάντηση για το πότε αποκτήθηκαν τα βιβλία αυτά. Με δεδομένη την εκτεταμένη χρήση του χειρογράφου¹⁰, τα βιβλία είναι πιθανό να διαβάστηκαν σε άλλη μορφή πριν αποκτηθούν στην έντυπη. Στη σχολή του Βουκουρεστίου γνωρίζουμε σίγουρα ότι, την εποχή που φοιτούσε ο Δάρβαρης, τα διδακτικά εγχειρίδια ήταν χειρόγραφα και οι μαθητές επιδίδονταν στην αναπαραγωγή τους διά της αντιγραφής¹¹. Ο ίδιος ο Δάρβαρης εξάλλου ήταν συντάκτης μιας χειρόγραφης μετάφρασης της *Μεταφυσικής* του **Friedrich Christian Baumeister**¹². Με επίγνωση του γεγονότος ότι ο χρόνος ανάγνωσης δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με τον χρόνο απόκτησης των βιβλίων, μπορούμε ωστόσο να προχωρήσουμε σε μερικές υποθέσεις. Σε κάθε περίπτωση, το να ανασυνθέσουμε τις πρώιμες αναγνωστικές εμπειρίες του Δάρβαρη έχει ενδιαφέρον για το θέμα που μας απασχολεί.

Τα μαθητικά χρόνια και η Αυθεντική Ακαδημία Βουκουρεστίου (1771-1780)

Ένας αριθμός πιθανολογούμενων βιβλίων είναι δυνατό να προέρχεται από τον χώρο της γερμανικής, της λατινικής και της σλαβικής γραμματείας και να σχετίζεται με τα πρώτα «γυμνασιακά» χρόνια του Δάρβαρη στη Ζέμονα και τη Ρούμα. Πρόκειται δηλαδή για γλωσσικά εγχειρίδια καθώς και βιβλία θρησκευτικού και ηθικοπλαστικού περιεχομένου. Ανάμεσά τους είναι το έργο του Johann Christoph Gottsched *Grundlegung einer deutschen Sprachkunst*, που πρωτοεκδόθηκε το 1748 στη Λειψία και το οποίο αποτέλεσε τον κανόνα της γλωσσικής διδασκαλίας στα γερμανόφωνα σχολεία¹³. Από την περίοδο εκείνη είναι πιθανό να προέρχεται και το παλαιότερο σερβικό βιβλίο που απαντά στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του, μια ομολογία πίστεως, που εκδόθηκε στη Βενετία το 1763¹⁴. Το δεύτερο παλαιότερο σερβικό βιβλίο του καταλόγου είναι η μετάφραση του *Βελισάριου* του Jean-François Marmontel, με χρονολογία έκδοσης το 1777¹⁵, τη χρονιά δηλαδή που ο Δάρβαρης ολοκλήρωσε τις σπουδές του στον σερβικό χώρο

10. Τρ. Ε. Σκλαβενίτης, «Η δυσπιστία στο έντυπο βιβλίο και η παράλληλη χρήση του χειρογράφου», στο *Το βιβλίο στις προβιομηχανικές κοινωνίες*, σ. 283-293.

11. Camariano-Cioran, *Les académies princières*, σ. 145-146.

12. Στο ίδιο, σ. 219. Βλ. και Α. Πολίτης, *Κατάλογος χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος*, αρ. 1857-2500, Αθήνα 1991, σ. 342-343, αρ. 2333.

13. Βλ. Κατάλογο Βιβλιοθήκης Δάρβαρη [στο εξής: ΚΒΔ], αρ. 178. Για το έργο του Gottsched θα γίνει λόγος και παρακάτω. Εδώ βλ. εν συντομία P. von Polenz, *Deutsche Sprachgeschichte. Vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart*, τ. 2: «17. und 18. Jahrhundert», Βερολίνο – Νέα Υόρκη 1994, σ. 157-163.

14. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 254.

15. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 384.

και μετέβη στο Βουκουρέστι. Το βιβλίο πρωτοεκδόθηκε στη Βιέννη έναν χρόνο πριν, το 1776¹⁶. Δεδομένης της ευρείας απήχησης που είχε στους φαναριώτικους κύκλους το γαλλικό πρωτότυπο (η πρώτη γνωστή ελληνική έκδοση χρονολογείται από το 1783)¹⁷, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε το συγκεκριμένο βιβλίο ως ένα είδος συνδετικού δεσμού ανάμεσα στη σερβική σχολική περίοδο του Δάρβαρη και το νέο περιβάλλον της Αυθεντικής Ακαδημίας.

Η περίοδος του Βουκουρεστίου (1777-1780) συνδέεται με έναν νέο, ποιοτικά και ποσοτικά διευρυμένο κύκλο αναγνωσμάτων. Χάρη στις μελέτες Ρουμάνων ιστορικών και κυρίως της Ariadna Camariano-Cioran, είμαστε σήμερα σε θέση να γνωρίζουμε αρκετά τόσο για τα διδακτικά προγράμματα όσο και για τα εγχειρίδια που χρησιμοποιούνταν στη σχολή. Ο Δάρβαρης εγγράφηκε στην Αυθεντική Ακαδημία του Βουκουρεστίου έναν χρόνο μετά την αναδιοργάνωσή της από τον ηγεμόνα Αλέξανδρο Υψηλάντη. Το διάταγμα του 1776 θεωρείται τομή στην ιστορία της εκπαίδευσης –όχι μόνο της ελληνόφωνης– στον ρουμανικό χώρο, καθώς στο πνεύμα των αρχών της φωτισμένης δεσποτείας προέβλεπε ίδρυση σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης (για αγόρια) στη σλαβονική και τη ρουμανική γλώσσα σε ολόκληρη τη Βλαχία και αναδιοργάνωση της Ακαδημίας προς νεωτερική κατεύθυνση¹⁸. Η μεταρρύθμιση του Υψηλάντη επικύρωσε το «άνοιγμα» της σχολής στον κόσμο των φυσικών επιστημών και της νέας φιλοσοφίας. Προστέθηκαν νέα μαθήματα (φυσική πειραματική, χημεία, αστρονομία, στοιχεία ανθρωπολογίας κ.ά.), δόθηκε έμφαση στη διδασκαλία των ξένων γλωσσών (της γαλλικής και της ιταλικής) και υπήρξε μέριμνα για εξειδίκευση των καθηγητών στη διδασκαλία συγκεκριμένων γνωστικών αντικειμένων. Το διάταγμα προέβλεπε πέντε κύκλους σπουδών, τριετούς διάρκειας ο καθένας. Αν υποθέσουμε ότι ο κανονισμός αυτός εφαρμόστηκε κατά γράμμα, τότε ο Δάρβαρης, έχοντας πίσω του μαθητεία αρκετών χρόνων στη γλώσσα, θα πρέπει να εντάχθηκε στον τελευταίο κύκλο σπουδών, που ήταν αφιερωμένος στη διδασκαλία της φιλοσοφίας, στην οποία συμπεριλαμβάνονταν η φυσική και τα μαθηματικά, της αστρονομίας καθώς και στοιχείων της ιστορίας και της γεωγραφίας¹⁹.

Καθηγητές της σχολής την περίοδο φοίτησης του Δάρβαρη ήταν ο Μανασσής Ηλιάδης και ο Θεόδωρος Σιλιστριανός (ο εκ Δρίστρας) για τα φιλοσοφικά μαθήματα και για τα φιλολογικά ο Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης με τους λιγότερο

16. Βλ. G. Mihailović, *Srpska Bibliografija XVIII veka*, Βελιγράδι, 1964, σ. 128-129, αρ. 129.

17. Α. Βρανούσης, «Ρήγας και Marmontel», *Ανάτυπο από τον τόμο Ελληνογαλλικά. Αφιέρωμα στον Roger Milliet*, ΕΛΙΑ, Αθήνα 1990, σ. 122-123.

18. Camariano-Cioran, *Les académies princières*, σ. 45 κ.ε.

19. Στο ίδιο, σ. 47, 235.

γνωστούς Πανταζή εκ Τυρνάβου και Αναστάσιο, που δίδασκε λατινικά²⁰. Ως μαθητής των δύο πρώτων ο Δάρβαρης είχε την ευκαιρία, δίπλα στα παραδεγεμένα, να έρθει για πρώτη φορά σε επαφή με τα νεότερα ρεύματα της ευρωπαϊκής και της ελληνικής σκέψης. Το 1778 ο Μανασσής Ηλιάδης είχε μόλις επιστρέφει στο Βουκουρέστι από τη Δύση, όπου είχε μεταβεί με πρωτοβουλία του Αλέξανδρου Ύψηλάντη προκειμένου να προμηθευτεί όργανα φυσικής πειραματικής, και αφιερώθηκε στη διδασκαλία των φυσικών επιστημών με τη χρήση των νέων μεθόδων²¹. Θεωρούμενη ως κλάδος της φιλοσοφίας, η φυσική διδασκόταν στην Ακαδημία από τα χειρόγραφα του Θεόφιλου Κορυδαλέα *Είσοδος φυσικής ακροάσεως κατ' Αριστοτέλην και Γενέσεως και φθοράς πέρι κατ' Αριστοτέλην*, που είχαν συναιρεθεί σε έναν τόμο²². Στροφή προς τη νέα, ηλιοκεντρική (αντί της παραδοσιακής γεωκεντρικής) αντίληψη της φυσικής επιστήμης αποτέλεσε η εισαγωγή –ως διδακτικού εγχειριδίου– του έργου του Νικηφόρου Θεοτόκη *Στοιχεία φυσικής*, που εκδόθηκε σε δύο τόμους στη Λειψία το 1766-1767²³. Εκτός από το έργο του Θεοτόκη, ο Δάρβαρης είναι πιθανό να γνώρισε μέσω του Ηλιάδη και άλλα συγγράμματα της νεότερης φυσικής, όπως το *Physicae experimentales et geometricae dissertationes* του Ολλανδού Pieter van Musschenbroeck, καθώς και στοιχεία της φυσικής του Ισαάκ Νεύτωνα, που είχε μεταφράσει στα ελληνικά ο Νικόλαος Ζερζούλης και τα οποία χρησιμοποιούσε ως εγχειρίδια για τους μαθητές του στην Αθωνιάδα Ακαδημία και την Ακαδημία του Ιασίου²⁴. Στη βιβλιοθήκη του Δάρβαρη απαντούν τα *Στοιχεία φυσικής* του Θεοτόκη καθώς και τρία έργα του Νεύτωνα (*Optice*, *Arithmetica universalis* και *Principia*)²⁵. Ακόμη και αν τα τελευταία δεν αποκτήθηκαν κατά την περίοδο του Βουκουρεστίου, η φοίτηση στην Ακαδημία σήμαινε την αρχή της γνωριμίας του με τη νευτώνεια φυσική.

20. Στο ίδιο, σ. 49.

21. Στο ίδιο, σ. 401.

22. Το έργο τυπώθηκε για πρώτη φορά στη Βενετία το 1779-1780. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 394.

23. Βλ. σχετικά Γ. Ν. Βλαχάκης, *Η «φυσική» του Νικηφόρου Θεοτόκη, σταθμός στην επιστημονική σκέψη του 18ου αιώνα*, διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π. – Τομέας Φυσικής, Αθήνα 1990. Ειδικότερα για την εισαγωγή της ηλιοκεντρικής θεωρίας στον ελληνικό χώρο βλ. Π. Κονδύλης, «Το ηλιοκεντρικό σύστημα και η πληθύς των κόσμων. Μια κοσμοθεωρητική μάχη στον ελληνικό 18ο αιώνα», *Αμνηστός στη μνήμη Φώτη Αποστολόπουλου*, Αθήνα 1984, σ. 79-96.

24. Βλ. Α. Γ. Μπενάκης, «Η διδασκαλία της φυσικής του Νεύτωνα κατά Musschenbroek από τον Νικόλαο Ζερζούλη στην Αθωνιάδα Ακαδημία. Ανέκδοτο χειρόγραφο του 1760», στο Γ. Ν. Βλαχάκης (επιμ.), *Η νευτώνεια φυσική και η διάδοσή της στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο*, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συμποσίου (Αθήνα, 17-18 Δεκεμβρίου 1993), Αθήνα 1996, σ. 157-169. Βλ. ακόμη G. N. Vlahakis, «A Note on the Penetration of Newtonian Physics in Greece», *Nuncius* 8, 1993, σ. 645-656.

25. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 270, 108, 139, 484 αντίστοιχα.

Από τη σχολή του Ιασίου, που φαινόταν να πρωτοπορεί στη διδασκαλία των θετικών επιστημών, και με ενδιάμεσο τον Μανασσή Ηλιάδη, ο οποίος από το 1778 και εξής δίδασκε σχεδόν αποκλειστικά τη φυσική και τα μαθηματικά, πρέπει να έφτασαν και στον Δάρβαρη τα πρώτα χειρόγραφα εγχειρίδια που επιχειρούσαν να εξοικειώσουν τους μαθητές με τις νεότερες μαθηματικές θεωρίες. Γνωρίζουμε ότι το έργο του Νικηφόρου Θεοτόκη *Στοιχείων μαθηματικών*, πολύ πριν εκδοθεί (το 1798-1799), διδασκόταν σε χειρόγραφη μορφή στη σχολή του Ιασίου²⁶. Από το 1765 διδάσκονταν τα *Στοιχεία γεωμετρίας* του Φλαμανδού André Tacquet σε μετάφραση του Ιώσηπου Μοισιόδακα. Ο Μοισιόδακας, όταν το 1776 ανέλαβε για δεύτερη φορά τη διεύθυνση της σχολής, αντικατέστησε το παραπάνω εγχειρίδιο, ως παιδαγωγικά παρωχημένο, με τη *Μαθηματική οδό* του Γάλλου Nicolas Louis de LaCaille, σε δική του μετάφραση²⁷. Η μαθηματική σκέψη του Γερμανού φιλοσόφου Christian Wolff είχε γίνει λίγο νωρίτερα γνωστή στην Ακαδημία από τις μεταφράσεις του Νικολάου Ζερζούλη²⁸. Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη απαντούν το τρίτομο έργο του Θεοτόκη, τα *Στοιχεία γεωμετρίας* του Tacquet, σε μετάφραση Ευγένιου Βούλγαρη, καθώς και μια ευκλείδεια γεωμετρία του ίδιου στα λατινικά, το λατινικό πρωτότυπο της μετάφρασης του LaCaille και το *Elementa matheseos* του Wolff, που είχε μεταφράσει στα ελληνικά και χρησιμοποιούσε ως εγχειρίδιο ο Ζερζούλης²⁹.

Στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου ο Δάρβαρης διδάχθηκε λογική και μεταφυσική από τον Θεόδωρο τον Σιλιστριανό. Από τους αρχαιότερους καθηγητές της Ακαδημίας, ο Θεόδωρος ξεκίνησε με τη διδασκαλία της κορυφαίας φιλοσοφίας, για να στραφεί στα νεότερα ρεύματα, που καθίστανται γνωστά στον ελληνικό χώρο, κατά κύριο λόγο, μέσα από τη *Λογική* του Ευγένιου Βούλγαρη. Στη *Λογική* του, που εκδόθηκε στη Λειψία το 1766, αλλά κυκλοφορούσε σε χειρόγραφη μορφή τουλάχιστον μία δεκαετία πριν, ο Βούλγαρης συνοψίζει τις φιλοσοφικές ιδέες του καιρού του και ταυτόχρονα συνδιαλέγεται μαζί τους³⁰. Γνωρίζουμε με βεβαιότητα ότι το 1782 ο Θεόδωρος χρησιμοποιούσε στη

26. Camariano-Cioran, *Les académies princières*, σ. 228.

27. Κιτρομηλίδης, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ*, σ. 78-79 και 98-99.

28. Α. Γ. Μπενάκης, «Νικόλαος Ζερζούλης, μεταφραστής των μαθηματικών έργων του Christian Wolff», *Ο Εραnistής* 20, 1995, σ. 47-57.

29. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 622, 508, 729, 313, 92 αντίστοιχα.

30. Από τη νεότερη βιβλιογραφία σχετικά με τον Ευγένιο Βούλγαρη βλ. Μ. Πατηνιώτης, *Απόπειρες διαμόρφωσης επιστημονικού λόγου στον ελληνικό χώρο του 18ου αιώνα. Αρχές της φυσικής φιλοσοφίας στο έργο του Ευγένιου Βούλγαρη και του Νικηφόρου Θεοτόκη*, διδακτορική διατριβή, Διαπανεπιστημιακό Πρόγραμμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας των Επιστημών και της Τεχνολογίας, Αθήνα 2001· Μ. Patiniotis, «Periphery reassessed: Eugenios

διδασκαλία της λογικής το εγχειρίδιο του Βούλγαρη³¹. Παράλληλα, ήδη πριν από την έκδοσή της (το 1795) χρησιμοποιούνταν ως εγχειρίδιο στις σχολές του Βουκουρεστίου και του Ιασίου η *Λογική* του Friedrich Christian Baumeister, σε μετάφραση Νικολάου Βάρκοση, ενώ την ίδια εποχή εικάζεται και η χρήση της *Λογικής* του Ιταλού φιλοσόφου Antonio Genovesi, μεταφρασμένης από τον ιερομόναχο Τρύφωνα³². Από την άλλη, σχεδόν βέβαιη είναι η χρήση ως εγχειριδίου των *Στοιχείων της μεταφυσικής* του Genovesi, μεταφρασμένων από τον Ευγένιο Βούλγαρη, καθώς και της *Μεταφυσικής* του Baumeister, που γνώρισε περισσότερες μεταφράσεις, μεταξύ αυτών και του Δάρβαρη³³. Από τα παραπάνω εγχειρίδια στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη συναντούμε τη *Λογική* του Baumeister, ενώ τα *Στοιχεία της μεταφυσικής* του Genovesi απαντούν στον κατάλογο του 1838³⁴.

Σύμφωνα με το διάταγμα του Ύψηλάντη, στον τελευταίο κύκλο σπουδών της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου προβλεπόταν η διδασκαλία της αστρονομίας καθώς και στοιχείων της ιστορίας και της γεωγραφίας. Σε σχέση πάντως με την Ακαδημία του Ιασίου, όπου η διδασκαλία της αστρονομίας είχε ήδη μια παράδοση, στο Βουκουρέστι το συγκεκριμένο μάθημα εισήχθη το 1776 και διδάχθηκε για πρώτη φορά από τον Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη, ο οποίος ήταν καθηγητής των φιλολογικών μαθημάτων³⁵. Κατά την Ariadna Camariano-Cioran, η νεότερη αστρονομία εισήχθη στη σχολή του Ιασίου περί το 1765 από τον Ιώσηπο Μοισιόδακα, ο οποίος είχε συντάξει και εγχειρίδιο για τις ανάγκες της διδασκαλίας³⁶. Μέχρι τη μετάφραση και την έκδοση από τον Δανιήλ Φιλιππίδη της *Επιτομής Αστρονομίας* του Γάλλου Joseph Jérôme de LaLande (το 1803), του σημαντικότερου εγχειριδίου αστρονομίας που είχε κυκλοφορήσει μέχρι τότε στην ελληνική γλώσσα, οι μαθητές της σχολής του Βουκουρεστίου πρέπει να διδάσκονταν στοιχεία αστρονομίας από την *Εισαγωγή εις τα γεωγραφικά*

Voulgaris converses with Isaac Newton», *British Journal for the History of Science* 40, 2007, σ. 471-490· Ευγένιος Βούλγαρης, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Κέρκυρα, 1-3 Δεκεμβρίου 2006), Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2009.

31. Camariano-Cioran, *Les académies princières*, σ. 197.

32. Στο ίδιο, σ. 199-200 και 203. Πληροφορίες για τις μεταφράσεις δίνει ο Γ. Ζαβίρας, *Νέα Ελλάδα ή ελληνικόν θέατρον*, εκδ. Γ. Π. Κρέμος, Αθήνα 1872, σ. 489 και 539.

33. Camariano-Cioran, *ό.π.*, σ. 218-219.

34. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 590, και Κατάλογος Νεοελληνικών Βιβλίων 1838 [στο εξής: ΚΝΕΒ 1838], αρ. 131.

35. Camariano-Cioran, *ό.π.*, σ. 224.

36. Στο ίδιο, σ. 225. Κατά πάσα πιθανότητα πρόκειται για την *Αστρονομία κατά νεωτέρους*, της οποίας την έκδοση ο Μοισιόδακας είχε αναγγείλει το 1781, αλλά δεν πραγματοποιήσε. Βλ. Κιτρομηλίδης, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ*, σ. 144.

και σφαιρικά (Βενετία 1716) του Χρύσανθου Νοταρά³⁷, που χρησιμοποιούνταν άλλωστε, μαζί με τη Γεωγραφία παλαιά και νέα (Βενετία 1728) του μητροπολίτη Αθηνών Μελέτιου και τη Γραμματική γεωγραφική (Βενετία 1760) του Γεωργίου Φατζέα, και ως εγχειρίδιο γεωγραφίας³⁸. Και στην περίπτωση της γεωγραφίας, οι νεωτερικές τάσεις εισήχθησαν πρώτα στο Ιάσιο από τον Νικηφόρο Θετόκη και τον Ιώσηπο Μοισιόδακα. Τα Στοιχεία γεωγραφίας (Βιέννη 1804) του πρώτου και η Θεωρία της γεωγραφίας (Βιέννη 1781) του δεύτερου χρησιμοποιήθηκαν ως εγχειρίδια σε χειρόγραφη μορφή πολύ πριν εκδοθούν, πρώτα στο Ιάσιο και μετά στο Βουκουρέστι. Τέλος, όσον αφορά την ιστορία, δίπλα στις βασικές πηγές που αποτελούσαν τα κείμενα των ιστορικών της αρχαιότητας, του Ηρόδοτου, του Ξενοφώντα, του Θουκυδίδη, του Πλούταρχου και του Ηρωδιανού, η δεκαεξάτομη Παλαιά ιστορία (Βενετία 1750) του Charles Rollin, μεταφρασμένη από τον Αλέξανδρο Καγκελάριο, λειτουργούσε ως διδακτικό εγχειρίδιο στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα³⁹. Όλα τα παραπάνω εγχειρίδια τα βρίσκουμε και στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη⁴⁰.

Σταθήκαμε –όχι χωρίς λόγο– ιδιαίτερα στα συγγράμματα που χρησιμοποιούνταν στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου. Το πολύ πιθανό ενδεχόμενο ο Δάρβαρης να γνώρισε τα εγχειρίδια αυτά ως σπουδαστής κατά την περίοδο 1777-1780 αποδεικνύεται σημαντικό για τον μελλοντικό αναγνωστικό του προσανατολισμό. Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του εντοπίζονται τα περισσότερα από τα έργα που αναφέρθηκαν καθώς και ένας κύκλος αναγνωσμάτων που σχετίζονται μαζί τους. Φαίνεται δηλαδή ότι τα χειρόγραφα εγχειρίδια της σπουδαστικής περιόδου στο Βουκουρέστι, έργα με έκδηλο ερανιστικό χαρακτήρα και μεταφράσεις ξένων συγγραφέων, αποτελούσαν την πρώτη πηγή πληροφόρησης για βιβλία που κυκλοφορούσαν και λειτουργούσαν ως έναυσμα για την απόκτησή τους. Έτσι, για παράδειγμα, η Λογική του Βούλγαρη, παρά το γεγονός ότι δεν απαντά στον κατάλογο, μπορεί να θεωρηθεί το ενδιάμεσο βιβλίο για την απόκτηση του έργου του Βολταίρου *Eléments de la philosophie de Newton* και του έργου του Willem Jacob Gravesande *Introductio ad philosophiam*⁴¹. Παρόμοια, και η Λογική του Baumeister μπορούσε να είναι ο ενδιάμεσος για την απόκτηση του έργου του Wolff *Logica, ontologia, cosmologia*⁴². Το Στοιχείων

37. Βλ. σχετικά Ν. Ματσόπουλος, «Οι επιδράσεις της εξέλιξης της αστρονομίας στον ελληνικό χώρο κατά τον 18ο-19ο αιώνα», στο *Οι επιστήμες στον ελληνικό χώρο*, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου αφιερωμένου στον ακαδημαϊκό Μιχαήλ Στεφανίδη (Αθήνα, 2-3 Ιουνίου 1995), ΚΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 1997, σ. 182.

38. Camariano-Cioran, *ό.π.*, σ. 246.

39. Στο *ίδιο*, σ. 236-237.

40. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 690, 98, 132, 237, 704, 416 αντίστοιχα.

41. Στο *ίδιο*, αρ. 50 και 146 αντίστοιχα.

42. Στο *ίδιο*, αρ. 166.

μαθηματικών του Θεοτόκη μπορούσε να οδηγήσει στο *Anfangsgründe so wohl der gemeinen Algebra, als der differential- und integral- Rechnung* του Wolff κ.ο.κ.⁴³.

Μέσα από τις συχνές αναφορές σε διανοητές της εποχής ή ακόμη και τις ακριβείς παραπομπές στα έργα τους, τα εγχειρίδια της σχολής προσανατόλιζαν τους σπουδαστές σε νέα αναγνώσματα. Η λειτουργία στο κτίριο της μονής του Αγίου Σάββα, όπου στεγάστηκε η Ακαδημία το 1779, μιας οργανωμένης βιβλιοθήκης στη διάθεση των σπουδαστών θα διευκόλυνε την πρόσβαση του Δάρβαρη σε περισσότερα βιβλία⁴⁴. Ωστόσο, με τη μετάβασή του στη Χάλλη η πρόσβασή του στον κόσμο του βιβλίου θα αποκτούσε νέες διαστάσεις.

Η φοιτητική περίοδος: Χάλλη και Λειψία (1780-1784)

Με τη φοίτησή του στο πανεπιστήμιο της σαξονικής πόλης Χάλλης ο Δάρβαρης βρέθηκε στην καρδιά του πρωσικού μεταρρυθμιστικού πανεπιστημιακού συστήματος. Κατά κοινή ομολογία των ιστορικών που ασχολούνται με την ιστορία του πανεπιστημιακού θεσμού, η ίδρυση του Πανεπιστημίου της Χάλλης το 1694, όπως και στη συνέχεια (το 1737) του Γκαίτινγκεν, αποτέλεσε τομή προς την πορεία εκσυγχρονισμού των πανεπιστημίων στον γερμανόφωνο χώρο⁴⁵. Σε αντίθεση με τα αυστηρά δογματικά πανεπιστήμια της εποχής, η ίδρυση του Πανεπιστημίου της Χάλλης εντασσόταν στο πλαίσιο της πολιτικής συμφιλίωσης των δύο προτεσταντικών ρευμάτων της ηπειρωτικής Ευρώπης, του λουθηρανισμού και του καλβινισμού, που ακολούθησε η δυναστεία των Hohenzollern της Πρωσίας⁴⁶. Εξάλλου, από τα τέλη του 17ου αιώνα η Χάλλη ήταν η πόλη στην οποία είχαν καταφύγει αρκετοί διανοούμενοι που επιθυμούσαν την ίδρυση ενός πανεπιστημίου με περισσότερο νεωτερικό προσανατολισμό από το αυστηρά λουθηρανικό πανεπιστήμιο της γειτονικής Λειψίας. Η συμβολή

43. Στο ίδιο, αρ. 355.

44. Camariano-Cioran, *ό.π.*, σ. 51.

45. Βλ. ενδεικτικά N. Hammerstein, «Die Universitäten in der Aufklärung», στο W. Rüegg (επιμ.), *Geschichte der Universität in Europa*, τ. 2, «Von der Reformation zur französischen Revolution», Μόναχο 1996, σ. 505-506· L. Brockliss, «Science, the Universities, and Other Public Spaces», στο R. Porter (επιμ.), *The Cambridge History of Science*, τ. 4: «The Eighteenth Century Science», Καίμπριτζ 2003, σ. 56· T. A. Howard, *Protestant Theology and the Making of the Modern German University*, Οξφόρδη 2006, σ. 88.

46. Τα στοιχεία για την ιστορία του Πανεπιστημίου της Χάλλης αντλήθηκαν από τις ακόλουθες πηγές: F. Paulsen, *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart*, τ. 1, Λειψία 1896-1897, σ. 534 κ.ε.· Ch. E. McClelland, *State, Society and University in Germany, 1700-1914*, Καίμπριτζ 1980, σ. 34 κ.ε.· Howard, *Protestant Theology and the Making of the Modern German University*, σ. 87 κ.ε. Δεν στάθηκε δυνατό να συμβουλευτώ το έργο αναφοράς για την ιστορία του Πανεπιστημίου της Χάλλης, W. Schrader, *Geschichte der Friedrichs-Universität zu Halle*, τ. 1-2, Βερολίνο 1894.

του Πανεπιστημίου της Χάλλης στη μεταρρύθμιση των γερμανικών πανεπιστημίων έγκειται στην αμφισβήτηση της παραδοσιακής ιεράρχησης των πανεπιστημιακών σχολών, η οποία επιφύλασσε την πρωτοκαθεδρία στη θεολογία, και συνακόλουθα στη σταδιακή αυτονόμηση της φιλοσοφίας από τον σφιχτό εναγκαλισμό –αν όχι τον έλεγχο– της πρώτης⁴⁷.

Από την ίδρυσή του το Πανεπιστήμιο της Χάλλης συνδέθηκε με το κίνημα του ευσεβισμού (Pietismus), μέσω της σημαντικότερης μορφής του, του θεολόγου και παιδαγωγού August Hermann Francke. Μεταρρυθμιστικό ρεύμα στο πλαίσιο του λουθηρανισμού (κριτική στην αποτυχία του προτεσταντισμού να προωθήσει μια πραγματική πνευματική ανανέωση) κατά το δεύτερο μισό του 17ου αιώνα, ο ευσεβισμός έλαβε με τον Francke και τον κύκλο του στη Χάλλη τη μορφή παιδαγωγικού-εκπαιδευτικού κινήματος με ιδιαίτερους θεσμούς και ιδρύματα (Anstalten)⁴⁸. Το δεύτερο μεγάλο πνευματικό ρεύμα του γερμανικού 18ου αιώνα, ο Διαφωτισμός, εκπροσωπούνταν εξ αρχής στο πανεπιστήμιο από τον φιλόσοφο και νομικό Christian Thomasius⁴⁹ και τον Christian Wolff, γνωστό στον Δάρβαρα από τα μαθηματικά εγχειρίδια της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου.

Στα μέσα του 18ου αιώνα το Πανεπιστήμιο της Χάλλης είχε πλέον αποκτήσει τη φήμη ενός ελίτ ιδρύματος, που προετοιμάζε στελέχη της πρωσικής διοίκησης, προσέλκυε όμως και πολλούς φοιτητές από τον ευρύτερο γερμανόφωνο χώρο και το εξωτερικό. Κατά μία πληροφορία, ο Δάρβαρας επέλεξε τη Χάλλη ύστερα από υπόδειξη του Καστοριανού γιατρού Θωμά Μανδακάση, που είχε σπουδάσει στη Λειψία⁵⁰. Στη Χάλλη ο Δάρβαρας παρακολούθησε τις διαλέξεις του καθηγητή μαθηματικών και φυσιογνωσίας Wenceslaus Johann Gustav Karsten και του καθηγητή φιλοσοφίας Johann August Eberhard.

47. Το ζήτημα της ιεράρχησης των πανεπιστημιακών σχολών και ιδιαίτερα της σχέσης ανάμεσα στη θεολογία και τη φιλοσοφία πραγματεύεται ο Immanuel Kant σε μια σειρά δοκιμών υπό τον εύγλωττο τίτλο *Der Streit der Fakultäten* (Η φιλονικία των πανεπιστημιακών σχολών), που εξέδωσε το 1798. Με τα δοκίμια αυτά ο Kant δεν αμφισβητεί την παραδοσιακή διάκριση των σχολών, υπερασπίζεται όμως την ανάγκη αυτονόμησης της φιλοσοφίας από τη θεολογία. Βλ. ανάλυση των πολλαπλών πτυχών του συγκεκριμένου έργου του Kant στο G. Volker – T. Meyer (επιμ.), *Kant im Streit der Fakultäten*, Βερολίνο 2005.

48. Βλ. R. L. Gawthrop, *Pietism and the Making of Eighteenth – Century Prussia*, Καίμπριτζ 1993, σ. 150 κ.ε.

49. Ο Christian Thomasius έχει προσεγγιστεί από τους μελετητές είτε ως φιλόσοφος είτε ως νομικός. Για μια απόπειρα σύνθεσης των διαφορετικών προσεγγίσεων βλ. F. Grunert, «Der Jurist als Philosoph. Zur Disziplinendifferenzierung und Disziplineninterferenz bei Christian Thomasius», στο H. Lück (επιμ.), *Christian Thomasius (1655-1728) als Wegbereiter moderner Rechtskultur und Juristenausbildung*, Χίλντεσχαϊμ κ.α. 2006, σ. 151-172.

50. Σιώκης, «Δημήτριος Ν. Δάρβαρας», σ. 279.

Ο Karsten υπήρξε συνεχιστής μιας παράδοσης διδασκαλίας των μαθηματικών στο Πανεπιστήμιο της Χάλλης, μετά τον τον Wolff, τον πρώτο που ονομάστηκε καθηγητής μαθηματικών και φυσιογνωσίας το 1706, και τον Johann Andreas Segner⁵¹. Ο Karsten δεν διατύπωσε δική του θεωρία, υπήρξε όμως μελετητής του έργου του επιφανούς Ελβετού μαθηματικού Leonhard Euler, ενώ συνέγραψε και αρκετά εγχειρίδια μαθηματικών⁵². Ήδη πριν γίνει καθηγητής στη Λειψία (το 1778), τα εγχειρίδιά του μαζί με εκείνα του Abraham Gotthelf Kästner, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Γκαίτινγκεν, ήταν από τα πλέον διαδεδομένα εγχειρίδια μαθηματικών στον γερμανόφωνο χώρο⁵³. Στη βιβλιοθήκη του Δάρβαρη η μαθηματική παράδοση του Πανεπιστημίου της Χάλλης και οι συνάφειές της εκπροσωπούνται επάξια με έντεκα βιβλία, χωρίς να υπολογίζουμε τα έργα του Wolff για τα οποία έγινε λόγος νωρίτερα⁵⁴.

Δίπλα στον έτερο καθηγητή, Johann August Eberhard, ο Δάρβαρης είχε την ευκαιρία να εξοικειωθεί με τη γερμανική φιλοσοφία του Διαφωτισμού αλλά και με τις αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό της. Επηρεασμένος από τη ρασιοναλιστική σχολή σκέψης του Leibniz, του Wolff και των επιγόνων τους, Alexander Gottlieb Baumgarten και Moses Mendelssohn, ο Eberhard έμεινε γνωστός για την πολεμική του απέναντι στον Kant, η οποία ξεκίνησε αμέσως μετά την έκδοση του καντιανού *Kritik der reinen Vernunft* το 1781. Ως ακροατής των διαλέξεών του στο διάστημα 1780-1782, ο Δάρβαρης πρέπει να ήταν από τους πρώτους κοινωνούς της πολεμικής του Eberhard, πριν δηλαδή αυτή γίνει γνωστή στο ευρύ κοινό μέσα από το περιοδικό *Philosophisches Magazin* το 1788⁵⁵. Η εμπειρία αυτή πρέπει να συνέβαλε αρκετά στην εξοικείωση του

51. Βλ. τις χαρακτηριστικές αναφορές στη μαθηματική παράδοση του Πανεπιστημίου της Χάλλης, αλλά και στα ελληνόγλωσσα τυπογραφεία της πόλης, που κάνει στον πρόλογο του βιβλίου του *Εγχειρίδιον αριθμητικόν*. Χάλλη 1769, ο φοιτητής Κωνσταντίνος Τζεχάνης. Τρ. Σκλαβενίτης, *Τα εμπορικά εγχειρίδια της Βενετοκρατίας και της Τουρκοκρατίας και η Εμπορική Εγκυκλοπαιδεία του Νικολάου Παπαδόπουλου*, Αθήνα 1990, σ. 97-100.

52. W. Engel, «Wenzeslaus Johann Gustav Karsten und Leonhard Euler», στο *Ceremony and Scientific Conference on the Occasion of the 200th Anniversary of the Death of Leonhard Euler*, Βερολίνο 1985, σ. 135-138.

53. W. Clark, «The Death of Metaphysics in Enlightened Prussia», στο W. Clark – J. Golin-ski – S. Schaffer (επιμ.), *The Sciences in Enlightened Europe*, Σικάγο 1999, σ. 446.

54. Πρόκειται για τέσσερα βιβλία του Karsten, βλ. ΚΒΔ, αρ. 238, 283, 418, 438· τέσσερα βιβλία του Segner, βλ. ΚΒΔ, αρ. 153, 276, 277, 303· δύο βιβλία του Euler, βλ. ΚΒΔ, αρ. 302, 312· ένα βιβλίο του Kästner, βλ. ΚΒΔ, αρ. 313.

55. Ο Eberhard αμφισβήτησε την πρωτοτυπία της κριτικής του Kant, υποστηρίζοντας πως ό,τι ήταν αληθινό σε αυτή υπήρχε ήδη στη σκέψη του Leibniz. Βλ. σχετικά τη σχολιασμένη έκδοση του έργου του I. Kant *Der Streit mit Johann August Eberhard*, επιμ. M. Lauschke, Αμβούργο 1998.

Δάρβαρη με τα κύρια φιλοσοφικά ρεύματα του 18ου αιώνα, τις συναινέσεις τους και τις αναιρέσεις τους.

Έτσι, στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του μπορούμε να ανασυνθέσουμε μερικές από τις γνωστές φιλοσοφικές διαμάχες του καιρού του. Συναντούμε, για παράδειγμα, έργα του Wolff και των επιγόνων του, αλλά και πέντε έργα του Joachim Georg Darjes, μαθητή και μετέπειτα σφοδρού πολέμιου της βολφιανής σχολής⁵⁶. Απαντούν, όπως είναι αναμενόμενο, έργα του Eberhard, **δεν απουσιάζει** όμως και ο Kant, ο οποίος εκπροσωπείται με δύο από τα πιο συζητημένα έργα του, το *Der einzig mögliche Beweisgrund zu einer Demonstration des Daseins Gottes* (Königsberg, 1763) και την πρώτη έκδοση της γνωστής καντιανής *Κριτικής του καθαρού λόγου*⁵⁷. Η καντιανή φιλοσοφία και η κριτική της φαίνεται ότι δεν έπαψαν να ενδιαφέρουν τον Δάρβαρη και μετά τα φοιτητικά του χρόνια στη Χάλλη, καθώς ένα πανεπιστημιακό εγχειρίδιο λογικής του Kant και δύο έργα αντικαντιανής πολεμικής του ιησουίτη Peter Miotti έχουν μεταγενέστερη χρονολογία έκδοσης και έχουν σίγουρα αποκτηθεί στη Βιέννη⁵⁸. Μία ακόμη φιλοσοφική διαμάχη του 18ου αιώνα, αυτή ανάμεσα στον Βολταίρο και τον καθηγητή φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Γκαίτινγκεν, Martin Ludwig Kahle, σχετικά με την εγκυρότητα της ερμηνείας της νευτώνειας *Μεταφυσικής* από τον πρώτο, αποτυπώνεται έμμεσα στον κατάλογο με δύο γαλλικούς τίτλους: την πρώτη έκδοση (το 1738) του έργου *Elémens de la philosophie de Newton* του Βολταίρου -εμφανίζεται μάλιστα σε δύο αντίτυπα- και τη γαλλική μετάφραση του έργου του Kahle *Examen d'un livre intitulé «La Metaphysique» de Newton* (Χάγη 1744), που αποτελούσε ανασκευή της βολταιρικής ερμηνείας της *Μεταφυσικής* του Νεύτωνα, που είχε εκδοθεί το 1740⁵⁹.

Αναζητώντας τα βιβλία που πιθανόν ο Δάρβαρης διάβασε ή αγόρασε στη Χάλλη, δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε ότι στην πόλη λειτουργούσε η *Typographiae Orientalis* του Johann Heinrich Callenberg. Στο πλαίσιο της προτεσταντικής ιεραποστολικής δραστηριότητας στους Εβραίους και εν συνεχεία στους μωαμεθανούς και τους ορθόδοξους χριστιανούς, ο Callenberg, διευθυντής του Institutum Judaicum της Χάλλης, έλαβε την πρωτοβουλία για την κυκλοφορία

56. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 176, 183, 204, 257, 360. Για την πολεμική του Darjes στον Wolff βλ. M. Annen, *Das Problem der Wahrhaftigkeit in der Philosophie der deutschen Aufklärung*, Würzburg 1997, σ. 61-67.

57. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 412, 413, 440, 497 (Eberhard) και αρ. 2251, 410 (Kant).

58. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 653 (Kant) και αρ. 623, 652 (Miotti).

59. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 150 και 161 αντίστοιχα. Για την κριτική του Kahle στον Βολταίρο βλ. Alexandra Lewendoski, «Reaktionskette eines Leibnizverständnisses: Clarke, Newton, Voltaire, Kahle», στο: η ίδια (επιμ.), *Leibnizbilder im 18. und 19. Jahrhundert*, Βισμπάντεν 2004, σ. 139-145.

μιας σειράς προτεσταντικών θρησκευτικών βιβλίων στη νεοελληνική γλώσσα⁶⁰. Επίδοξο κοινό των μεταφράσεων του Callenberg, που κυκλοφόρησαν σε χιλιάδες αντίτυπα, αποτελούσαν πρωτίστως οι Έλληνες φοιτητές της Χάλλης⁶¹. Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη δεν απαντά καμία από τις νεοελληνικές εκδόσεις της *Typographiae Orientalis*. Την εποχή εξάλλου που αυτός βρισκόταν στη Βιέννη, η συγκεκριμένη δραστηριότητα είχε προ πολλού ανασταλεί. Το δημοφιλέστερο έργο της σειράς, το *De imitatione Christi* του Θωμά à Kempis, υπάρχει στον κατάλογο στο λατινικό πρωτότυπο, σε έκδοση Βενετίας του 1773⁶².

Ο δεύτερος σταθμός του Δάρβαρη στη Γερμανία ήταν η Λειψία, όπου διέμεινε κατά το χρονικό διάστημα 1783-1784⁶³. Σε σχέση με το Πανεπιστήμιο της Χάλλης, αυτό της Λειψίας ήταν πιο συντηρητικό και μικρότερης πνευματικής ακτινοβολίας. Ο Δάρβαρης παρακολούθησε εκεί τις διαλέξεις του μαθηματικού Carl Friedrich Hindenburg και του ιατροφιλοσόφου Ernst Platner. Παρά το αναγνωρισμένο κύρος των δύο καθηγητών, ιδιαίτερα του Platner, ο οποίος υπήρξε θεμελιωτής της γερμανικής ανθρωπολογίας του 18ου αιώνα, το αποτύπωμά τους στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη περιορίζεται σε ένα και μοναδικό βιβλίο για τον καθένα⁶⁴. Ωστόσο, για το θέμα που μας απασχολεί η σημασία της Λειψίας υπήρξε καθοριστική. Αν τα χρόνια της Χάλλης διαμόρφωσαν σε μεγάλο βαθμό τις αναγνωστικές προτιμήσεις του Δάρβαρη, στη Λειψία οι προτιμήσεις αυτές έγιναν πιθανότατα βιβλία για τη βιβλιοθήκη του.

Στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα η Λειψία ήταν η μητρόπολη της γερμανικής αγοράς βιβλίου, έχοντας ξεπεράσει κατά πολύ την παλαιά της αντίπαλο, τη Φρανκφούρτη. Οι δύο πόλεις είχαν αναλάβει τη διακίνηση του βιβλίου στον γερμανόφωνο χώρο μέσω του θεσμού των αγορών (*Messe*), που πραγματοποιούνταν δύο φορές τον χρόνο, την άνοιξη και το φθινόπωρο, και στις οποίες

60. U. Moennig, *Οι νεοελληνικές εκδόσεις της Typographiae Orientalis του Johann Heinrich Callenberg (1746 έως 1749 ή 1751 περ.)*, Αθήνα 1999.

61. Στο ίδιο, σ. 21.

62. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 331.

63. Στο μητρώο φοιτητών του Πανεπιστημίου της Λειψίας ο Δάρβαρης εμφανίζεται με τόπο καταγωγής την Καστοριά. Βλ. G. Polioudakis, *Die Übersetzung deutscher Literatur ins Neugriechische vor der Griechischen Revolution von 1821*, Φρανκφούρτη 2008, σ. 26, υποσημ. 38. Η πληροφορία βασίζεται στα δημοσιευμένα μητρώα του Πανεπιστημίου της Λειψίας (G. Egler, *Die jüngere Matrikel der Universität Leipzig. 1559-180. Als Personen- und Ortsregister bearbeitet und durch Nachträge aus den Promotionslisten ergänzt*, τ. 3: «Die Immatrikulationen von Wintersemester 1709 bis zum Sommersemester 1809», Λειψία 1809, σ. 60), τα οποία δεν κατόρθωσα να συμβουλευτώ.

64. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 420 (Hindenburg) και αρ. 361 (Platner). Για τη συμβολή του Platner βλ. J. H. Zammito, *Kant, Herder, and the Birth of Anthropology*, Σικάγο 2002, σ. 250-253.

συνέρρεαν εκδότες και έμποροι από όλες τις γερμανικές πόλεις. Η αγορά της Φρανκφούρτης, ως αρχαιότερη, απολάμβανε το μεγαλύτερο κύρος, είχε μεγαλύτερο όγκο συναλλαγών και ήταν προσανατολισμένη στο λατινόγλωσσο επιστημονικό βιβλίο (Γερμανών ή μη συγγραφέων), ενώ η Λειψία παρουσίαζε μια εξειδίκευση στην εγχώρια γερμανόγλωσση φιλολογική παραγωγή και τα χειρόγραφα⁶⁵. Η ανάδειξη της Λειψίας σε κυρίαρχη δύναμη στον χώρο του βιβλιεμπορίου τον 18ο αιώνα συμπορεύτηκε με τη σταδιακή συγκρότηση μιας γερμανικής «επιστημονικής κοινής» και την επικράτησή της έναντι της λατινικής και επιταχύνθηκε από ορισμένες καινοτομίες που εισήγαγαν στις συναλλαγές οι εκδοτικοί οίκοι της πόλης. Συγκεκριμένα, από τα μέσα του 18ου αιώνα οι εκδότες της Λειψίας, με προεξέχοντα τον Philipp Erasmus Reich, επέβαλαν το μέτρο των πωλήσεων τοις μετρητοίς (Nettohandel) κατά τη διάρκεια των αγορών, αντί του ανταλλακτικού εμπορίου, που αποτελούσε μέχρι τότε τον κανόνα. Το μέτρο αυτό στόχευε να πλήξει τους εκδότες των νότιων γερμανικών πόλεων, κυρίως της Βιέννης, οι οποίοι, προκειμένου να αντέξουν τον ανταγωνισμό, επιδίδονταν σε πειρατικές εκδόσεις βιβλίων που είχαν κυκλοφορήσει από σαξονικούς και βερολινέζικους οίκους. Από την ένταση ανάμεσα στην απαίτηση για πωλήσεις τοις μετρητοίς και την ανάγκη των βιβλιοπωλών να προστατευτούν από το ενδεχόμενο να μείνουν τα βιβλία τους απούλητα προέκυψε στο τελευταίο τρίτο του 18ου αιώνα η μέθοδος του εμπορίου «επί παρακαταθήκης» (Konditionsverkehr), που αποτελεί τον βασικό τρόπο διεξαγωγής του βιβλιεμπορίου μέχρι σήμερα. Σύμφωνα με τον διακανονισμό αυτό, ο εκδότης παρέδιδε στον βιβλιοπώλη έναν αριθμό βιβλίων προκειμένου να τα διαθέσει εντός ορισμένου χρονικού διαστήματος. Ο βιβλιοπώλης απέδιδε στον εκδότη το αντίτιμο των βιβλίων που πουλούσε, κρατώντας για τον εαυτό του ένα προκαθορισμένο ποσοστό κέρδους επί της τιμής πώλησης, και επέστρεφε τα βιβλία που παρέμειναν αδιάθετα ή τα κρατούσε με νέα συμφωνία. Το σύστημα αυτό εκτίναξε στα ύψη τη διακίνηση του βιβλίου, καθώς έδινε τη δυνατότητα σε καθέναν που κατείχε ένα μικρό κεφάλαιο να εμπορεύεται βιβλία, χωρίς ιδιαίτερο ρίσκο⁶⁶. Παράλληλα, όσο η Λειψία αναδεικνυόταν σε κέντρο του βιβλιεμπορίου, τόσο εδραιωνόταν η μέθοδος της διάθεσης βιβλίων μέσω εμπορικών αντιπροσώπων, χωρίς την αυτοπρόσωπη παρουσία των εκδοτών. Σχεδόν όλοι οι εκδοτικοί οίκοι στον γερμανόφωνο χώρο φρόντιζαν να έχουν έναν πράκτορα στη Λειψία, ο οποίος μπορούσε να διαθέτει τα βιβλία όχι μόνο κατά τη διάρκεια των δύο μεγάλων αγορών αλλά και στο μεταξύ τους διάστημα⁶⁷.

65. P. Weidhaas, *Zur Geschichte der Frankfurter Buchmesse*, Φρανκφούρτη 2003, σ. 107-108.

66. Βλ. R. Wittmann, *Geschichte des deutschen Buchhandels*, Μόναχο 1999³, σ. 124 κ.ε.

67. Βλ. ειδικότερα M. Lehmsstedt, «Die Herausbildung des Kommissionsbuchhandels in Deutschland im 18. Jahrhundert», στο F. Barbier – Sabine Juratic – Dominique Varry (επιμ.),

Ο Δάρβαρης έζησε την ακμή εκείνου του φαινομένου που οι ιστορικοί του βιβλίου ονόμασαν «αναγνωστική επανάσταση», τον πολλαπλασιασμό δηλαδή των αναγνωστικών προτύπων, τη διεύρυνση του κοινού και την έκρηξη της έντυπης παραγωγής, και μάλιστα στην πόλη που περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη συνδέθηκε με το φαινόμενο αυτό. Η Λειψία, κατά την έκφραση του ιστορικού Reinhard Wittmann, αποτελούσε την εκδοτική Μέκκα της εποχής του Διαφωτισμού. Στα τέλη του 18ου αιώνα ήταν η πόλη με τους περισσότερους εκδοτικούς οίκους, τα περισσότερα βιβλιοπωλεία και τους περισσότερους συγγραφείς στον γερμανόφωνο χώρο⁶⁸. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η συγκρότηση της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη χρωστά πολλά σε αυτά τα δύο χρόνια παραμονής του στη Λειψία. Ο νεαρός φοιτητής μπορούσε να επισκέπτεται τα βιβλιοπωλεία της πόλης, που στο τέλος του έτους έκαναν εκπτώσεις έως και 25% στις τιμές τους⁶⁹, και -αν όχι οπωσδήποτε να αγοράζει- τότε σίγουρα να ενημερώνεται για τις κυκλοφορίες βιβλίων στον γερμανόφωνο χώρο αλλά και εκτός αυτού. Ακόμη δηλαδή και αν η Λειψία δεν ήταν ο φυσικός χώρος απόκτησης των βιβλίων του -γεγονός εύλογο, αν σκεφτούμε τις περιορισμένες καταναλωτικές δυνατότητες ενός νεαρού φοιτητή-, ήταν σίγουρα ο χώρος εξοικείωσής του με τις πρακτικές της αγοράς του βιβλίου. Εξάλλου, το «αποτύπωμα» της Λειψίας ως εκδοτικού κέντρου στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του είναι ιδιαίτερα έντονο. Από τα 884 βιβλία του καταλόγου με γνωστό τον τόπο έκδοσης, τα 122 (13.8%) έρχονται από τη σαξονική πόλη (Πίνακας 1). Κατά ενδιαφέροντα τρόπο, η συντριπτική τους πλειοψηφία έχει χρονολογία έκδοσης πριν από το 1800 (86%). Στα βιβλία του καταλόγου με χρονολογία έκδοσης 1800-1823 η Βιέννη θα έχει πλέον την απόλυτη κυριαρχία.

Η επιστροφή στη Ζέμονα (1785-1795)

Από τη Λειψία, και ύστερα από ένα σύντομο διάστημα παραμονής στη Βιέννη, ο Δάρβαρης το 1785 γύρισε στη Ζέμονα. Η επιλογή ενός ανθρώπου με τα πνευματικά και κοινωνικά εφόδια του Δάρβαρη να επιστρέψει στην παραμεθόρια σερβική πόλη, παρά να εγκατασταθεί στην αυτοκρατορική Βιέννη, μεταναστευτικό προορισμό λογίων από όλη την Αψβουργική Αυτοκρατορία και τα Βαλκάνια, μάλλον ξενίζει. Αν υποθέσουμε πάντως ότι μετά το πέρας των σπουδών του είχε αποφασίσει να ασχοληθεί με τη διδασκαλία, τότε η επιστροφή στη Ζέμονα

L'Europe et le livre. Réseaux et pratiques du négoce de librairie XVI-XVIIIe siècles, Παρίσι 1996, σ. 451-483.

68. Wittmann, *ό.π.*, σ. 123, 143. Επίσης, βλ. Helge Buttkereit, *Zensur und Öffentlichkeit in Leipzig 1806 bis 1813*, Βερολίνο 2009, σ. 38.

69. Wittmann, *ό.π.*, σ. 143.

μοιάζει δικαιολογημένη, καθώς εκεί ο αριθμός των επίδοξων μαθητών ήταν μεγαλύτερος. Από το 1774 οι Οθωμανοί υπήκοοι που σκόπευαν να εμπορευτούν στη Ζέμονα και σε άλλες πόλεις της Ουγγαρίας υποχρεούνταν να γίνουν Αψβούργοι υπήκοοι και να μεταφέρουν την περιουσία και την οικογένειά τους στα αψβουργικά εδάφη⁷⁰. Η προοπτική μόνιμης εγκατάστασης ενθάρρυνε τον σχηματισμό οικογενειών μέσα στις ελληνικές εμπορικές παροικίες της ουγγρικής μεθορίου και ενδοχώρας. Στη Βιέννη, όπου το μέτρο της αναγκαστικής πολιτογράφησης δεν εφαρμόστηκε, η αριθμητική αναλογία των τέκνων μέσα στο σύνολο του πληθυσμού της ελληνικής εμπορικής παροικίας ήταν σαφώς μικρότερη⁷¹. Επιπλέον, στη Ζέμονα –με τον πλειοψηφικό ορθόδοξο σερβικό πληθυσμό– το ακροατήριο του Δάρβαρη θα μπορούσε να εμπλουτιστεί με εντόπιους μαθητές.

Πράγματι, στην πόλη λειτουργούσε από το 1745 κοινό ορθόδοξο σχολείο για Σέρβους και Έλληνες μαθητές⁷². Η πληροφορία ότι ο Δάρβαρης, μετά την επιστροφή του στη Ζέμονα, έγινε διευθυντής και δάσκαλος του ελληνικού σχολείου⁷³ είναι μάλλον ανακριβής. Ελληνικό σχολείο στη Ζέμονα δεν υπήρχε πριν από το 1794. Προηγουμένως οι Έλληνες μαθητές επισκέπτονταν είτε το κοινό ορθόδοξο σχολείο είτε τα γερμανικά σχολεία της πόλης είτε διδάσκονταν κατ' οίκον από ιδιωτικούς δασκάλους. Αν σκεφτούμε ότι το 1793 μέλη της ελληνοβλαχικής κοινότητας της πόλης, ανάμεσά τους και ο αδελφός του Δημητρίου, Κωνσταντίνος Δάρβαρης, με διάβημά τους προς τις αψβουργικές Αρχές απαίτησαν την εισαγωγή της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας και την πρόσληψη Έλληνα δασκάλου στο ορθόδοξο σχολείο, τότε δύσκολα μπορούμε να φανταστούμε τον Δημήτριο Δάρβαρη ως δάσκαλο και πολύ περισσότερο ως διευθυντή του⁷⁴. Συνεπώς, είναι ασφαλέστερη η υπόθεση

70. Το κείμενο του διατάγματος του 1774 για τους εμπορευόμενους στην Ουγγαρία στο *Sammlung aller K. K. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung Kaisers Josephs des II theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind*, τ. 7, Βιέννη 1787, σ. 138-143. Βλ. και Ö. Füves, *Οι Έλληνες της Ουγγαρίας*, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 17.

71. Για τη δημογραφική δομή της ελληνικής εμπορικής παροικίας στη Βιέννη βλ. P. Schmidtbauer, «Zur Familienstruktur der Griechen in Wien», *Wiener Geschichtsblätter* 35, 1980, σ. 150-160· Βάσω Σειρηνίδου, *Έλληνες στη Βιέννη, 18ος-α' μισό 19ου αιώνα*, Αθήνα 2011, σ. 235 κ.ε.

72. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου*, σ. 126.

73. Βέης, «Δημητρίου Νικολάου του Δαρβάρεως αφιέρωμα εις Ρήγαν», σ. 365, και Γιολπλάκης, «Δημήτριος Νικ. Δάρβαρης», σ. 318.

74. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου*, σ. 126-129, και Ι. Παπαδριανός – V. Kolaković, «Συμβολή στην ιστορία της ελληνικής κοινότητας του Σεμλίνου. Πέντε ανέκδοτα έγγραφα του έτους 1793», *Μακεδονικά* 11, 1971, σ. 29-37.

ότι απασχολήθηκε ως ιδιωτικός δάσκαλος σε γόνους εύπορων σερβικών και ελληνικών οικογενειών της πόλης⁷⁵.

Στην παραμεθόρια Ζέμονα ο Δάρβαρης βρέθηκε μακριά από τα μεγάλα εκδοτικά κέντρα του γερμανόφωνου χώρου. Στην πόλη αυτή ωστόσο ξεκίνησε το δικό του συγγραφικό έργο και το μακρόπνοο εκδοτικό του πρόγραμμα. Από το 1785, που καταπιάνεται με τη συγγραφή και τη μετάφραση, μέχρι και το 1795, οπότε θα μετακομίσει στη Βιέννη, είχε εκδώσει επτά πονήματά του σε βιεννέζικα τυπογραφεία. Όπως θα συζητηθεί αναλυτικότερα σε επόμενο κεφάλαιο, η πρώτη εκδοτική παραγωγή του δεν μαρτυρά κάποιον συγκεκριμένο γλωσσικό ή θεματικό προσανατολισμό. Από τα επτά έργα, το ένα ήταν μια γερμανική γραμματική, το δεύτερο η ελληνική μετάφραση του διατάγματος της Μαρίας Θηρεσίας περί συναλλαγματικής, το τρίτο η μετάφραση στα παλαιοσλαβικά της *Χρηστοθήειας* του Αντώνιου Βυζάντιου, το τέταρτο η γερμανική μετάφραση της *Πέτρας Σκανδάλου* του Ηλία Μηνιάτη και τα υπόλοιπα τρία, η *Μικρά κατήχησις*, η *Χειραγωγία* και η μετάφραση των *Ηθικών χαρακτήρων* του Θεόφραστου, προορίζονταν μεταξύ άλλων για αναγνωστικά της κοινής ελληνικής⁷⁶.

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Δάρβαρης διέθετε στη Ζέμονα μια βιβλιοθήκη. Συνοφίζοντας όσα αναφέρθηκαν στις προηγούμενες σελίδες, υπολογίζουμε ότι 54 από τα βιβλία που απαντούν στον κατάλογο είναι πιθανό να είχαν διαβαστεί ή αποκτηθεί μέχρι την επιστροφή του στη Ζέμονα το 1785. Πρόκειται για βιβλία άμεσα συνδεδεμένα με το πρόγραμμα σπουδών της Αυθεντικής Ακαδημίας Βουκουρεστίου καθώς και με τις φιλοσοφικές σπουδές στα πανεπιστήμια της Χάλλης και της Λειψίας. Από την άλλη, το είδος της συγγραφικής δραστηριότητας του Δάρβαρη στη Ζέμονα προϋπέθετε πρόσβαση σε βιβλία. Ο ίδιος δεν μεταφράζει απλώς· ερανίζεται, συγκρίνει, προσθέτει δικά του σχόλια. Στα έργα του δεν διστάζει να αναφέρει τις πηγές και τα βοηθήματά του: τον Johann Christoph Gottsched στη *Γερμανική γραμματική*⁷⁷, τον Isaac Casaubon, τον Johann Friedrich Fischer και τον Johann Gottlob Schneider στους *Χαρακτήρες* του Θεόφραστου⁷⁸. Οι πηγές αυτές απαντούν

75. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου*, σ. 123.

76. Κατά χρονολογική σειρά έκδοσης για τα εξής: *Γραμματική γερμανική...*, Βιέννη 1785· *Blagonravije ili knjižica...*, Βιέννη, 1786· *Der Stein des Anstosses, oder Erzählung über die Spaltung der griechischen und lateinischen Kirche*, Βιέννη, 1787· *Καισαροβασιλική διαταγή περί Καμβίων...*, Βιέννη 1787 (β' έκδοση 1791. Η ίδια μετάφραση του Δάρβαρη κυκλοφορεί το 1791 και υπό τον τίτλο *Καισαροβασιλική πατέντα περί του Καμπίου*)· *Μικρά κατήχησις...*, Βιέννη 1791· *Χειραγωγία εις την καλοκαγαθίαν...*, Βιέννη 1791· *Ασφαλής οδηγία...*, ήτοι *Θεοφράστου ηθικοί χαρακτήρες...*, Βιέννη, 1795.

77. *Γραμματική γερμανική*. «Προοίμιον», χ.α.

78. *Ασφαλής οδηγία*, σ. xi.

και στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του⁷⁹. Κατά πάσα πιθανότητα, τα συγκεκριμένα βιβλία τα είχε αγοράσει στη Λειψία, δεν αποκλείεται όμως να τα απέκτησε και κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη Ζέμονα. Η επιτόπια παρουσία στα μεγάλα εκδοτικά κέντρα δεν ήταν ο αποκλειστικός ούτε καν ο κυρίαρχος τρόπος απόκτησης βιβλίων. Αξίζει να σημειωθεί ότι μερικές από τις μεγαλύτερες ιδιωτικές βιβλιοθήκες στον χώρο της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας εντοπίζονται στην περιφέρεια⁸⁰. Η συγκρότηση μιας ιδιωτικής βιβλιοθήκης ήταν κατά κανόνα μια συλλογική πράξη με διατοπική εμβέλεια. Στηριζόταν στην ενεργοποίηση κοινωνικών και επαγγελματικών δικτύων σε περισσότερους γεωγραφικούς τόπους. Τα βιβλία έφταναν συνήθως στον ιδιοκτήτη τους κατόπιν διαμεσολάβησης συγκεκριμένων προσώπων (φίλων ή πρακτόρων) που βρίσκονταν στα διάφορα κέντρα εκδοτικής παραγωγής⁸¹. Ακολουθούσαν επίσης τους δρόμους του εμπορίου, όπως και τα υπόλοιπα προϊόντα.

Μέλος και ο ίδιος μιας εμπορικής παροικίας, ο Δάρβαρης δεν μπορεί παρά να χρησιμοποίησε το εκτεταμένο ελληνικό εμπορικό δίκτυο στην κεντρική Ευρώπη προκειμένου να προμηθευτεί βιβλία στην απομακρυσμένη Ζέμονα. Η παρουσία άλλωστε τριών αδελφών του στη Βιέννη τού εξασφάλιζε πρόσβαση στο μεγαλύτερο εκδοτικό κέντρο του νοτιογερμανικού χώρου. Δεν είμαστε σε θέση να υποθέσουμε ποια από τα βιβλία του καταλόγου της βιβλιοθήκης του αποκτήθηκαν κατά τη δεκαετία της παραμονής του στη Ζέμονα. Αυτό που σίγουρα γνωρίζουμε όμως είναι ότι όλα τα βιβλία με χρονολογία έκδοσης μετά το 1795 αποκτήθηκαν στη Βιέννη.

79. Για παράδειγμα, βλ. KBD, **αφ. 174 (Gottsched), αφ. 40 (Casaubon), αφ. 244 (Fischer)**.

80. Από τις καλύτερα μελετημένες περιπτώσεις είναι αυτή της Ουγγαρίας. Βλ. τις μελέτες του I. Monok, «Les bibliothèques aristocratiques en Hongrie au XVIIIe siècle et la fondation de la Bibliothèque Nationale», στο Jitka Radimská (επιμ.), *Pour une étude des bibliothèques aristocratiques, bourgeoises et conventuelles: «Le lecteur et sa bibliothèque»*, České Budějovice 2004, σ. 377-392· «Die Buch- und Lesekultur in Ungarn der frühen Neuzeit. Teilbilanz der Ergebnisse einer langen Grundlagenforschung (1980-2007)», *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich*, 2008/1, σ. 7-31. Για τη βιβλιοθήκη του Boldizsár Batthyány τον 16ο αιώνα βλ. I. Monok κ.ά., *Bibliotheken in Güssing im 16. und 17. Jahrhundert*, τ. 2: «Balthasar Batthyány und seine Bibliothek», Eisenstadt 2004. Για τη συλλογή της οικογένειας Ráday στο Pécel της Ουγγαρίας κατά τον 18ο αιώνα βλ. V. Segesvary, *The History of a Private Library in 18th Century Hungary. The Library of Pál and Gedeon Ráday*, Χάγη 2005.

81. Αυτή η διάσταση της βιβλιοθήκης θίγεται ιδιαίτερα από τον Champion, «“The Fodder of our Understanding”». Στο *εκτεταμένο γεωγραφικά δίκτυο πρακτόρων της οικογένειας Ráday στην Τρανσυλβανία, την Μπρατισλάβα, τη Βιέννη, τη Λειψία, την Ιένα, τη Βασιλεία κ.α.* στέκεται και ο Segesvary, *ό.π.*, σ. 18-25, 31-43 κ.α.

Βιέννη (1795-1823)

Το 1795 ο Δάρβαρης εγκατέλειψε τη Ζέμονα για να εγκατασταθεί στη Βιέννη. Η χρονική στιγμή της απόφασης ξενίζει και πάλι, καθώς έναν χρόνο πριν η ελληνοβλαχική κοινότητα είχε αποσπάσει την άδεια ίδρυσης ελληνικού σχολείου, ενώ το λεγόμενο Ελληνομουσείο ξεκινούσε τη λειτουργία του με αρκετά φιλόδοξες προοπτικές⁸². Η αποκλειστική απασχόληση ως ιδιωτικού ή δημόσιου δασκάλου φαίνεται πως δεν συγκινούσε τον Δάρβαρη. Για την προώθηση και την εποπτεία του εκδοτικού του προγράμματος η μετεγκατάσταση στη Βιέννη ήταν σαφώς η καλύτερη επιλογή. Σύμφωνα με μια πληροφορία, ο Δάρβαρης μετέβη στη Βιέννη ως υποψήφιος για τη θέση του λογοκριτή σλαβικών βιβλίων⁸³. Αν και στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν επελέγη, ωστόσο η προοπτική μιας δημοσιούπαλληλικής σταδιοδρομίας δεν ήταν έξω από τον ορίζοντα προσδοκιών ανθρώπων της δικής του κατάρτισης. Με εφόδια την πανεπιστημιακή μόρφωση και την αψβουργική υπηκοότητα, ένας γόνος μεταναστών-εμπόρων είχε δυνατότητες κοινωνικής ανέλιξης μέσω της επαγγελματικής του πρόσβασης στην αψβουργική γραφειοκρατία.

Το περιβάλλον της πρωτεύουσας δεν ήταν άγνωστο στον Δάρβαρη. Γνωρίζουμε ότι είχε διαμείνει εκεί, κοντά στον αδελφό του Ιωάννη, ένα σύντομο διάστημα μετά το πέρας των σπουδών του στη Σαξονία και μπορούμε να υποθέσουμε επισκέψεις χάριν των εκδοτικών του σχεδίων όσο καιρό διέμενε στη Ζέμονα. Η ύπαρξη εξάλλου μιας πυκνοκατοικημένης ελληνικής γειτονιάς στην περιοχή alter Fleischmarkt, στο εμπορικό κέντρο της πόλης, λειτουργούσε ως δίκτυο υποδοχής συγγενών, συντοπιτών, γνωστών, ομοδόξων και ομογλώσσων⁸⁴. Στην ασφάλεια που του παρείχε το εύπορο οικογενειακό του περιβάλλον ο Δάρβαρης μπορούσε όχι μόνο να συνεχίσει το συγγραφικό του έργο αλλά –και αυτό μας απασχολεί περισσότερο στο παρόν κεφάλαιο– και να επεκτείνει τη βιβλιοθήκη του.

Στα τέλη του 18ου αιώνα η Βιέννη ήταν μια ιδανική πόλη για βιβλιόφιλους. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1780, και κυρίως μετά τα διατάγματα περί χαλάρωσης της λογοκρισίας που εξέδωσε ο αυτοκράτορας Ιωσήφ Β΄ το 1781, η πρωτεύουσα ζούσε μια έκρηξη της έντυπης παραγωγής και κατανάλωσης. Το βιβλίο, ιδίως το λογοτεχνικό, ήταν ορατό ως εμπορεύσιμο αγαθό στην καθημερινή ζωή της πόλης, ενώ ένα πλήθος έντυπων φυλλαδίων πολιτικού και κοινωνικού περιεχομένου κυκλοφορούσε σε ημερήσια ή περιοδική

82. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου*, σ. 129 κ.ε.

83. Βέης, «Δημητρίου Νικολάου του Δαρβάρεως αφιέρωμα εις Ρήγαν», σ. 365.

84. Για την οικιστική οργάνωση των Ελλήνων της Βιέννης βλ. Σειρηνίδου, *Έλληνες στη Βιέννη*, σ. 269 κ.ε.

βάση. Η ιστοριογραφία έχει σταθεί ιδιαίτερα σε αυτήν τη δεύτερη διάσταση της έντυπης παραγωγής στη Βιέννη, κάνοντας λόγο για μια «πλημμυρίδα των φυλλαδίων» (Broschürenflut), μοναδική σε ολόκληρο τον γερμανόφωνο κόσμο, που αποτέλεσε και τη δομική έκφραση της νέας εποχής (της ονομαζόμενης από ιστορικούς και Tauwetter, δηλαδή «λιώσιμο των πάγων») στο πνευματικό και διανοητικό τοπίο που εγκαινίασαν οι ιωσηφικές μεταρρυθμίσεις⁸⁵.

Στην ανάπτυξη της εκτεταμένης και σχετικά φθηνής βιβλιοαγοράς στη Βιέννη συνέβαλε όχι μόνο η παρουσία μεγάλων και ανταγωνιστικών τυπογραφείων αλλά και το γεγονός ότι εκεί –σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε σε άλλα εκδοτικά κέντρα του γερμανόφωνου κόσμου, όπως η Λειψία και η Φρανκφούρτη– οι διατάξεις που απαγόρευαν τις πειρατικές ανατυπώσεις (Nachdruck) ήταν χαλαρές, με αποτέλεσμα το κόστος των βιβλίων να είναι μικρότερο⁸⁶. Επιπλέον, η Βιέννη ήταν ιδανική για έναν συλλέκτη ελληνικών βιβλίων, καθώς στα τέλη του 18ου αιώνα η αψβουργική πρωτεύουσα ήταν το κέντρο έκδοσης του ελληνικού εντύπου του Διαφωτισμού, ενώ στα μεγάλα τυπογραφεία της πόλης εκδίδονταν και βιβλία σε άλλες βαλκανικές γλώσσες⁸⁷.

Το ειδικό βάρος της Βιέννης ως κέντρου εκδοτικής δραστηριότητας αποτυπώνεται καθαρά στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Δάρβαρη. Από τα 885 βιβλία του καταλόγου με γνωστό τον τόπο έκδοσης, τα 253 (28.6%) είδαν το φως της δημοσιότητας στη Βιέννη. Αν μάλιστα λάβουμε ως εσωτερική χρονική τομή το έτος 1795, που ο Δάρβαρης εγκαθίσταται οριστικά στη Βιέννη, τότε από τα 304 βιβλία του καταλόγου με χρονολογία έκδοσης μετά το 1795, τα 173 (56.9%) είχαν εκδοθεί στην ίδια πόλη (Πίνακας 2). Στην πραγματικότητα, τα βιβλία που εκδόθηκαν στη Βιέννη μπορεί να είναι περισσότερα, καθώς

85. Βλ. χαρακτηριστικά L. Bodi, *Tauwetter in Wien. Zur Prosa der österreichischen Aufklärung 1781-1795*, Φρανκφούρτη 1977.

86. H. Rosenstrauch, «Buchhandel, Staatsreform und neue Öffentlichkeit. Einige Bemerkungen zu der Frage, ob der Nachdruck der Literatur, dem Staat und dem allgemeinen Besten schade oder nütze», *Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich* 3, 1986, σ. 49-64. Επίσης, N. Bachleitner – F. M. Eybl – E. Fischer, *Geschichte des Buchhandels in Österreich*, Βισμπάντεν 2000, σ. 121-124.

87. Η σημασία της Βιέννης ως κέντρου της ελληνικής έντυπης παραγωγής στα χρόνια του Διαφωτισμού έχει μελετηθεί ευρέως. Βλ. ενδεικτικά E. Turczynski, *Die deutsch-griechischen Kulturbeziehungen bis zur Berufung Königs Otto*, Μόναχο 1959, σ. 116-125, 39-147 κ.ε.· G. Laios, «Die griechischen Zeitungen und Zeitschriften (1784-1821)· Quellenmaterial, hauptsächlich aus den österreichischen Staatsarchiven gesammelt und zusammengestellt», στο J. Irmischer – M. M. Mineemi (επιμ.), *Probleme der neugriechischen Literatur*, τ. 2, Βερολίνο 1960, σ. 110-195· Αικατερίνη Κουμαριανού, *Ο ελληνικός προεπαναστατικός Τύπος. Βιέννη-Παρίσι (1784-1821)*, Αθήνα 1995· Κ. Σπ. Στάικος, *Τα τυπωμένα στη Βιέννη ελληνικά βιβλία (1749-1800)*, Αθήνα 1995.

αρκετές πειρατικές ανατυπώσεις που είδαν το φως της δημοσιότητας σε βιεννέζικα τυπογραφεία έφεραν τον τόπο έκδοσης του πρωτοτύπου⁸⁸.

Πίνακας 1: Τόποι έκδοσης των βιβλίων του καταλόγου

Τόπος έκδοσης	Τίτλοι	%
Άμστερνταμ	16	1.8
Αυγούστα	16	1.8
Βασιλεία	16	1.8
Βενετία	83	9.4
Βερολίνο	18	2.0
Βιέννη	253	28.6
Βουδαπέστη	41	4.6
Γκαίτινγκεν	10	1.1
Λειψία	124	14.0
Μόσχα	13	1.5
Νυρεμβέργη	19	2.1
Παρίσι	32	3.6
Πράγα	10	1.1
Φρανκφούρτη	16	1.8
Χάλλη	25	2.9
Άλλού*	193	21.9
Σύνολο	885**	100.0

*Πόλεις με λιγότερους από δέκα τίτλους.

**Σε 14 τίτλους ο τόπος έκδοσης δεν είναι δυνατό να ταυτιστεί.

Πίνακας 2: Τόποι έκδοσης των βιβλίων του καταλόγου με χρονολογία έκδοσης μετά το 1795

Τόπος έκδοσης	Τίτλοι	%
Βιέννη	173	56.9
Βουδαπέστη	37	12.2
Λειψία	23	7.5
Άλλού*	71	23.4
Σύνολο	304	100.0

*Πόλεις με λιγότερους από δέκα τίτλους.

Η κυριαρχία της Βιέννης ως τόπου έκδοσης γίνεται ακόμη πιο αισθητή στα νεοελληνικά βιβλία που καταγράφονται στον κατάλογο (Πίνακας 3). Η Βιέννη

88. Επρόκειτο για βιβλία προερχόμενα από το εξωτερικό, που είχαν καταχωριστεί από την επιτροπή λογοκρισίας στην κατηγορία των *permittitur*, δηλαδή των βιβλίων που γίνονταν αποδεκτά με επιφύλαξη. Βλ. Bodi, *Tauwetter in Wien*, σ. 53.

μαζί με την Πέστη είναι και οι τόποι έκδοσης των σερβικών και των ρουμανικών βιβλίων του καταλόγου.

Πίνακας 3: Τόποι έκδοσης των ελληνικών βιβλίων* του καταλόγου

Τόπος έκδοσης	Τίτλοι	%
Βενετία	64	24.3
Βιέννη	144	54.5
Βουδαπέστη	8	3.0
Λειψία	29	11.0
Αλλού**	19	7.2
Σύνολο	264***	100.0

*Προσμετρώνται και τα λειτουργικά βιβλία.

**Πόλεις με λιγότερους από πέντε τίτλους.

***Σε 4 τίτλους ο τόπος έκδοσης δεν είναι δυνατό να ταυτιστεί.

Το γεγονός πάντως ότι γνωρίζουμε τους τόπους έκδοσης των βιβλίων δεν μας λέει τίποτα για τον τρόπο με τον οποίο τα βιβλία αυτά έφτασαν στην κατοχή του Δάρβαρα. Μελέτες έχουν δείξει ότι στα τέλη του 18ου αιώνα στη Βιέννη οι συλλέκτες προτιμούσαν τα βιβλιοπωλεία και τις δημοπρασίες. Ειδικά όσον αφορά τις μεγάλες ιδιωτικές συλλογές, ελάχιστο μόνο τμήμα τους προερχόταν από αγορές από άσχετα με το βιβλιεμπόριο άτομα ή από δωρεές⁸⁹. Τα μεγαλύτερα βιβλιοπωλεία της εποχής ανήκαν σε τυπογράφους, όπως ο Johann Thomas Edler von Trattner, ο Joseph Edler von Kurzböck και ο Joseph Gerold. Γνωστό για την ποικιλία του σε βιβλία από το εξωτερικό ήταν το βιβλιοπωλείο Gräffer⁹⁰. Παράλληλα, στην πόλη λειτουργούσαν και παλαιοβιβλιοπωλεία (Bücherantiquare), όπου μπορούσε κανείς να βρει σπάνιες εκδόσεις και φθηνά μεταχειρισμένα βιβλία⁹¹. Βιβλιοπωλικοί κατάλογοι καθώς και τακτικές διαφημιστικές καταχωρίσεις στον βιεννέζικο Τύπο ενημέρωναν το βιβλιόφιλο κοινό για τις νέες κυκλοφορίες.

Οι δημόσιες εκποιήσεις μεγάλων ιδιωτικών βιβλιοθηκών (κυρίως αποθανόντων ή πτωχευσάντων αριστοκρατών) αποτελούσαν τον δεύτερο αλλά εξίσου σημαντικό τρόπο απόκτησης βιβλίων. Οι δημοπρασίες βιβλίων στη Βιέννη ήταν πολλές, ενώ, όσο η αγορά εντύπων αναπτυσσόταν, συνέρρεαν στην πόλη και ενδιαφερόμενοι από την επαρχία για να εκποιήσουν τις συλλογές τους σε υψηλότερες τιμές. Τα βιβλία δημοπρατούνταν ανάλογα με το σχήμα τους και

89. BΛ. Segesvary, *The History of a Private Library in 18th Century Hungary*, σ. 52.

90. Gabriele Marek, *Die Gräffer'schen Buchhandlungen in Wien*, διπλωματική πανεπιστημιακή εργασία, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien, Βιέννη 1996.

91. G. Hupfer, *Zur Geschichte des antiquarischen Buchhandels in Wien*, διπλωματική πανεπιστημιακή εργασία, Geistes- und Kulturwissenschaftliche Fakultät der Universität Wien, Βιέννη 2003.

η όλη διαδικασία μπορούσε να διαρκέσει περισσότερες ημέρες. Αν κρίνουμε από την τακτική γνωστών συλλεκτών του 18ου αιώνα, η απόκτηση βιβλίων από δημόσιες εκποιήσεις αποτελούσε την πιο δημοφιλή μέθοδο για τη συγκρότηση ιδιωτικών βιβλιοθηκών⁹². Δεν έχουμε λόγο να αμφιβάλλουμε ότι την ακολουθούσε και ο Δάρβαρης⁹³.

Η αγορά του νεοελληνικού βιβλίου είχε τους δικούς της τρόπους και κανονικότητες. Εδώ, η πρακτική της προεγγραφής συνδρομητών είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη, σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε στην ευρύτερη βιεννέζικη βιβλιοαγορά, όπου η μέθοδος αυτή (Subskription, Pränumeration) εφαρμοζόταν κυρίως σε μεγάλες δαπανηρές εκδόσεις και σε επιστημονικά έργα που δεν προορίζονταν να αγοραστούν από το Πανεπιστήμιο⁹⁴. Αν στον γερμανόφωνο χώρο η πρακτική των συνδρομών σηματοδοτούσε, όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο, τη διάθεση οικονομικής απεξάρτησης των συγγραφέων από τους εκδότες, στην ελληνική περίπτωση αποτελούσε μια τεχνική που φιλοδοξούσε να αντιμετωπίσει το ακριβώς αντίθετο πρόβλημα, την απουσία δηλαδή οργανωμένων εκδοτικών επιχειρήσεων που θα αναλάμβαναν την παραγωγή και τη διακίνηση των βιβλίων⁹⁵. Ο ίδιος ο Δάρβαρης πάντως δεν φαίνεται να ακολουθεί συστηματικά τη συγκεκριμένη πρακτική αγοράς βιβλίων. Σύμφωνα με τα στοιχεία που έχει δημοσιεύσει ο Φίλιππος Ηλιού, από το 1780 μέχρι το 1822 εκδόθηκαν με βεβαιότητα (καθώς δημοσιεύουν και τους καταλόγους των συνδρομητών) 103 ελληνικά βιβλία με τη μέθοδο των συνδρομών⁹⁶. Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης βρίσκουμε 28 εξ αυτών. Ωστόσο, το όνομα του Δημητρίου Δάρβαρη εμφανίζεται

92. Segesvary, *The History of a Private Library in 18th Century Hungary*, σ. 55-65.

93. Σύμφωνα με μια πληροφορία, ο Ιωάννης Δάρβαρης είχε αγοράσει σε δημοπρασία το 1801 τα ελληνικά κλασικά έργα της συλλογής του αποθανόντος βαρόνου Locella, τα οποία αποτέλεσαν και την πρώτη βάση της βιβλιοθήκης της Εθνικής Σχολής της Βιέννης. Βλ. F. Sartori, *Historisch-ethnographische Übersicht der wissenschaftlichen Cultur, Geistesthätigkeit und Literatur des österreichischen Kaiserthums nach seinen mannigfaltigen Sprachen und deren Bildungsstufen*, τ. 1, Βιέννη 1830, σ. 180.

94. Bodi, *Tauwetter in Wien*, σ. 100.

95. Φ. Ηλιού, «Για μια ποσοτική μελέτη του ελληνικού αναγνωστικού κοινού την εποχή του Διαφωτισμού και της Επανάστασης», στο *Ιστορίες του ελληνικού βιβλίου*, σ. 112.

96. Λαμβάνουμε ως όριο το 1780, καθώς το αμέσως προηγούμενο βιβλίο που εκδόθηκε με τη μέθοδο των συνδρομών ήταν το 1767, όταν δηλαδή ο Δάρβαρης ήταν δέκα ετών. Το 1822 είναι η χρονολογία έκδοσης του τελευταίου βιβλίου του καταλόγου. Βλ. Φ. Ηλιού, «Βιβλία με συνδρομητές I. Τα χρόνια του Διαφωτισμού (1749-1821)», «Βιβλία με συνδρομητές (1749-1821). Νέα στοιχεία» και «Βιβλία με συνδρομητές II. Από τα χρόνια της Επανάστασης έως το 1832», στο *Ιστορίες του ελληνικού βιβλίου*, ό.π., σ. 123-205 και 217-278 (πρώτη δημοσίευση στο περιοδικό *Ο Ερανιστής* 12, 1975, σ. 101-175· 16, 1980, σ. 285-295· 22, 1999, σ. 172-240 αντίστοιχα).

μόνο σε έξι καταλόγους συνδρομητών⁹⁷. Φαίνεται λοιπόν πως τα υπόλοιπα θα αγοράστηκαν με άλλον τρόπο ή περιήλθαν στην κατοχή του από δωρεά.

Πού θα μπορούσε όμως να αγοράσει κανείς ελληνικά βιβλία στη Βιέννη; Σε αντίθεση με τον επαγγελματικά εξειδικευμένο χαρακτήρα του βιβλιομπορίου της πόλης, η αγορά του νεοελληνικού βιβλίου περιλάμβανε περισσότερους ενδιαμέσους που δεν είχαν ως κύρια και μόνιμη δραστηριότητα τη βιβλιοεμπορία. Το βιβλίο ακολουθούσε περιστασιακά τα κύρια προϊόντα του ελληνικού εμπορίου στην κεντρική Ευρώπη⁹⁸. Ωστόσο, η επαφή της αγοράς του ελληνικού βιβλίου με την τεχνικά εξελιγμένη βιεννέζικη βιβλιοαγορά δεν άφησε ανεπηρέαστη την πρώτη. Όπως προκύπτει από αγγελίες στα ελληνικά έντυπα της Βιέννης αλλά και στην εφημερίδα *Wiener Zeitung*, βιβλία στην ελληνική γλώσσα, εκτός φυσικά από αυτά που εκδίδονταν στη Βιέννη και η διάθεσή τους γινόταν στα τυπογραφεία, βρίσκονταν προς πώληση και σε βιβλιοπωλεία⁹⁹. Αν μάλιστα λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι ο Αδαμάντιος Κοραής απέστειλε συστηματικά βιβλία στους φίλους του στη Βιέννη, Αλέξανδρο Βασιλείου και Πανταλέοντα Βλαστό, με σκοπό να τα προωθήσουν στα βιβλιοπωλεία της πόλης, τότε μπορούμε να υποθέσουμε ότι η πρακτική της διάθεσης ελληνικών βιβλίων από ειδικευμένα καταστήματα ήταν δοκιμα-

97. Σύμφωνα με τους στοιχειοθετημένους αλλά αδημοσίευτους ονομαστικούς καταλόγους συνδρομητών των ετών 1749-1821, που κατάρτισε ο Φίλιππος Ηλιού και είχε την ευγενή καλοσύνη να μου παραχωρήσει ο κ. Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης, στο λήμμα Δημήτριος Δάρβαρης (αρ. 2898) αντιστοιχούν τα εξής βιβλία: Μελέτιος, *Εκκλησιαστική ιστορία... εις τόμους τρεις...*, Βιέννη 1783 (5 αντίτυπα. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 435)· Ιωάσαφ Κορνήλιος, *Λόγοι ηθικοί, πανηγυρικοί και επιτάφιοι... Διαρθθέντες δε εις τόμους δύο...*, Βενετία 1789 (1 αντίτυπο. Δεμένο μαζί είναι και το *Εγχειρίδιον ρητορικών* του Κορνήλιου, το οποίο ο Ηλιού καταχωρίζει ξεχωριστά. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 514)· Β. Παπαευθυμίου, *Ιστορία συνοπτική της Ελλάδος...*, Βιέννη 1807 (5 αντίτυπα. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 756)· Γ. Κ. Ρόζιας, *Untersuchungen... Εξετάσεις περί των Ρωμαίων ή των ονομαζομένων Βλάχων...*, Πέστη 1808 (3 αντίτυπα. Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης απαντούν 4 αντίτυπα. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 760)· Α. Γαζής, *Λεξικόν Ελληνικόν...*, τ. 1-3, Βενετία 1809-1816 (1 αντίτυπο. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 777)· *Καινή Διαθήκη*, Βενετία 1820 (1 αντίτυπο. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 879). Στον κατάλογο του Ηλιού ο Δάρβαρης εμφανίζεται και ως συνδρομητής της πεντάτομης έκδοσης της *Ωγυγίας* του Αθανάσιου Σταγειρίτη (Βιέννη 1815-1820). Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης λείπει ο Ε' τόμος. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 836.

98. Βλ. Φ. Ηλιού, «Το ελληνικό βιβλίο στα χρόνια της ακμής του νεοελληνικού Διαφωτισμού», στο *Ιστορίες του ελληνικού βιβλίου*, σ. 79· Κουμαριανού – Δρούλια – Layton, *Το ελληνικό βιβλίο*, σ. 217 κ.ε.

99. Βλ. τους καταλόγους με τις αγγελίες βιβλιοπωλών στη Βιέννη το χρονικό διάστημα 1790-1800 στο *Wiener Stadt- und Landesbibliothek, A79920 και B130491: Konvolut Buchanzeigen Wiener Buchhändler aus dem späten 18. Jahrhundert* (Beilage zur Wiener Zeitung, geordnet nach Buchhändlern).

σμένη¹⁰⁰. Δεν έγινε όμως κυρίαρχη. Ακόμη και το 1819 ο βιβλιοπώλης Schallbacher σε αγγελία του στην *Καλλιόπη* και τον *Φιλολογικό Τηλέγραφο* παραπονιόταν ότι οι Έλληνες, πέραν των συνδρομών, δεν γνώριζαν άλλον τρόπο διάθεσης των βιβλίων τους, με αποτέλεσμα όσα δεν απορροφώνται «μένουσι τεθαμμένα, και συν αυτοίς η τε φήμη του συγγραφέως»¹⁰¹.

Στη Βιέννη η αγορά δεν ήταν ο μόνος τρόπος πρόσβασης στο βιβλίο. Η αυτοκρατορική βιβλιοθήκη (Hofbibliothek), με τους περίπου 200.000 τόμους στα μέσα του 18ου αιώνα και τον πρώτο δελτιοκατάλογο στην ιστορία των βιβλιοθηκών (το 1780), ήταν ανοικτή στο κοινό. Γνωρίζουμε ότι αρκετοί Έλληνες λόγιοι ήταν θαμώνες της. Ο Ιώσηπος Μοισιόδακας στο έργο του *Θεωρία της γεωγραφίας* τής αποδίδει μάλιστα και την οφειλόμενη ευγνωμοσύνη, καθώς «εν η οσάκεις εσύχναζον μοι επεδίδοντο πάντα τα ζητούμενα βιβλία προθύμως και ευμενώς, και εν η συνεχόμισα πάσαν την αναγκαίαν ύλην»¹⁰². Από το 1777 προσβάσιμη στο κοινό ήταν και η πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη (Akademische Bibliothek) που στεγαζόταν στο πρώην ιησουιτικό κολέγιο, λίγα μέτρα μακριά από το σπίτι του Δάρβαρη¹⁰³. Παράλληλα, την ίδια εποχή αναπτυσσόταν και ο θεσμός των δανειστικών βιβλιοθηκών (Leihbibliothek). Έκφραση του νέου, εκτατικού αναγνωστικού προτύπου του 18ου αιώνα, οι δανειστικές βιβλιοθήκες πρόσφεραν έναντι συνδρομής τη δυνατότητα δανεισμού βιβλίων, εφημερίδων και περιοδικών στο σπίτι. Τα μεγάλα βιβλιοπωλεία της πόλης ενσωμάτωσαν γρήγορα αυτή την πρακτική, διαμορφώνοντας μάλιστα ειδικούς χώρους έκθεσης των νέων κυκλοφοριών καθώς και χώρους ανάγνωσης (Lesekabinette). Βιβλιόφιλοι και ανήσυχoi αστοί που ζητούσαν πληροφόρηση για την οικονομική και πολιτική επικαιρότητα στην Ευρώπη ήταν οι τακτικοί θαμώνες αυτών των νέων θεσμών της αστικής κοινωνικότητας¹⁰⁴. Θα μπορούσαμε να φανταστούμε τον Δάρβαρη να φυλλομετρά συχνά τον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Trattner στο Graben, λίγα οικοδομικά τετράγωνα μακριά από το σπίτι του, αν η ανακάλυψη της «ιακωβινικής συνωμοσίας» στη Βιέννη το 1794 και ο φόβος για εξάπλωση των ανατρεπτικών ιδεών δεν οδηγούσαν στο κλείσιμο (στα τέλη

100. Α. Κοράης, *Αλληλογραφία*, επιμ. Κ. Θ. Δημαράς – Α. Αγγέλου – Αικατερίνη Κουμαριανού – Εμμ. Ν. Φραγκίσκος, τ. 2, Αθήνα 1966, επιστ. 219-223, 227 κ.α., και τ. 4, Αθήνα 1986, επιστ. 854, 862, 913.

101. Παραπομπή κατά Γ. Μπώκο, «Η “διαφημιστική” προβολή του βιβλίου κατά την Τουρκοκρατία», στο *Το βιβλίο στις προβιομηχανικές κοινωνίες*, σ. 114.

102. Παραπομπή κατά Κιτρομηλίδη, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ*, σ. 132.

103. Στο ίδιο κτιριακό σύμπλεγμα βρίσκεται σήμερα το Ινστιτούτο Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Βιέννης.

104. Βλ. G. Jäger, «Die deutsche Leihbibliothek im 19. Jahrhundert», *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 2, 1977, σ. 96-132, ειδικά για τον θεσμό του Lesekabinette στη Βιέννη, σ. 101-102

της δεκαετίας του 1790) των δανειστικών βιβλιοθηκών και των αναγνωστηρίων, ως χώρων ύποπτης πληροφόρησης¹⁰⁵.

Πράγματι, η χρονική στιγμή κατά την οποία ο Δάρβαρης αποφάσισε να εγκατασταθεί στη Βιέννη συνέπιπτε με το τέλος των ιωσηφικών μεταρρυθμίσεων και την επιστροφή σε μια αυστηρή πολιτική λογοκρισίας τόσο των βιβλίων που επρόκειτο να τυπωθούν στην Αυστρία όσο και εκείνων που έφταναν από το εξωτερικό. Όλες οι ελευθερίες που προέβλεπε το διάταγμα του 1781 του Ιωσήφ Β' καταργήθηκαν με νόμο που εξέδωσε το 1795 ο αυτοκράτορας Λεοπόλδος Β'. Από το 1801 η λογοκρισία, που προηγουμένως (από το 1751) ανήκε στην αρμοδιότητα ειδικής διοικητικής Αρχής (Bücher-Censurs-Hofkommission), περιήλθε στη δικαιοδοσία της αυλικής αστυνομίας (Polizeihofstelle). Οι λογοκριτές συνέτασσαν ανά μήνα καταλόγους με απαγορευμένα βιβλία και τους απέστειλαν στα σωματεία των βιβλιοπωλών και τις βιβλιοθήκες ολόκληρης της αυτοκρατορίας¹⁰⁶. Οι κατάλογοι αυτοί είναι σχεδόν πλήρεις και προσφέρουν μια ακριβή ποσοτικά και ποιοτικά εικόνα της απαγορευτικής δραστηριότητας των Αρχών¹⁰⁷.

Για τον ιστορικό που έχει στη διάθεσή του τον κατάλογο μιας ιδιωτικής βιβλιοθήκης εκείνης της περιόδου, οι λίστες με τα απαγορευμένα βιβλία των λογοκριτών συνιστούν μια πρόκληση. Με την αντιστοίχιση τέτοιου τύπου δεδομένων μπορούμε να ανιχνεύσουμε τις συγκλίσεις και τις αποκλίσεις ανάμεσα στην απαγορευτική δομή και την υποκειμενική πρακτική, μπορούμε να δούμε αν και

105. Για την «ακωβινική συνωμοσία» στη Βιέννη και την καταστολή που επακολούθησε την αποκάλυψή της, βλ. H. Reinalter, *Aufgeklärter Absolutismus und Revolution*, Βιέννη κ.α. 1980, σ. 409 κ.ε. Βλ. και Βάσω Σειρηνίδου, «Κοσμοπολιτισμός, μοναρχία και πολυεθνική πραγματικότητα. Η Βιέννη των Ελλήνων και του Ρήγα», *Μνήμων* 21, 1999, σ. 196-198.

106. Από την πλούσια σχετική βιβλιογραφία βλ. ενδεικτικά J. Marx, *Die österreichische Zensur im Vormärz*, Βιέννη 1959· H. Wagner, «Die Zensur in der Habsburger Monarchie (1750-1810)», στο H. Göpfert κ.ά. (επιμ.), *Buch und Verlagswesen im 18. und 19. Jahrhundert*, Βερολίνο 1977, σ. 28-44. Για τον ευρύτερο γερμανόφωνο χώρο βλ. B. Plachta, *Damnatur, toleratur, admittitur. Studien und Dokumenten zur literarischen Zensur im 18. Jahrhundert*, Τίμπιγκεν 1994.

107. Τέτοιοι κατάλογοι σώζονται στη συλλογή χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Αυστρίας (Österreichische Nationalbibliothek), στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Βιέννης (Wiener Stadt- und Landesbibliothek) και στο Αρχείο του Πανεπιστημίου της Βιέννης (Archiv der Universität Wien). Στο πλαίσιο του προγράμματος «Verpönt, Verdrängt, Vergessen? Eine Datenbank zur Erfassung der in Österreich zwischen 1750 und 1848 verbotenen Bücher» έχει δημιουργηθεί βάση δεδομένων με λίστες απαγορευμένων βιβλίων από το 1750 μέχρι το 1848. Προς το παρόν, είναι προσβάσιμα για αναζήτηση μόνο τα βιβλία της περιόδου 1833-1848. Βλ. <http://www.univie.ac.at/censorship/info.html>. Για μια ποιοτική προσέγγιση του υλικού βλ. N. Bachleitner, «Lesen wie ein Zensor. Zur österreichischen Zensur englischer und französischer Erzählliteratur im Vormärz», στο P. Brockmeier – G. R. Kaiser (επιμ.), *Zensur und Selbstzensur in der Literatur*, Würzburg 1996, σ. 107-125, και ο ίδιος, «Wie begründet man ein Verbot? Österreichische Zensurprotokolle aus den Jahren 1810/11», *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich* (2002/2), σ. 3-16.

σε ποιον βαθμό η λογοκρισία καθόριζε τις αναγνωστικές συμπεριφορές και τη διακίνηση των πνευματικών προϊόντων. Δυστυχώς, ο κατάλογος της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Δάρβαρη δεν προσφέρεται για παρόμοια εγχειρήματα. Σύμφωνα με ρητή εντολή της επιτροπής λογοκρισίας, οι κατάλογοι βιβλιοθηκών που συντάσσονταν μετά τον θάνατο του κατόχου τους δεν συμπεριλάμβαναν τα τυχόν απαγορευμένα βιβλία. Στον βαθμό που η σύνταξη τέτοιων καταλόγων είχε ως σκοπό τον υπολογισμό της αξίας μιας βιβλιοθήκης μετά τη δημοπράτησή της, είναι φυσικό να εξαιρούνται τα βιβλία που είχαν κριθεί ως απαγορευμένα. Όμως, ακόμη και αν υποθέσουμε ότι ορισμένα απαγορευμένα βιβλία διέφυγαν την προσοχή του απογραφέα, τότε και πάλι δεν μπορούμε να εξαγάγουμε ασφαλή συμπεράσματα. Πρώτον, η απουσία ένδειξης για τον χρόνο απόκτησης των βιβλίων δεν μας επιτρέπει να παρακολουθήσουμε τις συγκλίσεις ή τις αποκλίσεις των αναγνωστικών και αγοραστικών πρακτικών του Δάρβαρη με/από τις λογοκριτικές υποδείξεις. Κατά τη διάρκεια της περιόδου που μας ενδιαφέρει, ο αριθμός των απαγορευμένων βιβλίων δεν είναι σωρευτικός. Από το 1750 μέχρι το 1780 απαγορεύτηκαν περίπου 4.600 βιβλία. Μετά το διάταγμα του Ιωσήφ Β' ο αριθμός τους έπεσε στα 900, ενώ τα έτη 1803-1804 απαγορεύτηκαν περίπου 2.500 βιβλία που προηγουμένως διακινούνταν ελεύθερα¹⁰⁸.

Με δεδομένους τους παραπάνω περιορισμούς, επιχειρήθηκε μια αντιπαράβολή του καταλόγου της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Δάρβαρη με τους καταλόγους των βιβλίων που απαγορεύτηκαν από το 1782 μέχρι το 1802. Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη βρέθηκαν τρία βιβλία που είχε απαγορεύσει η επιτροπή λογοκρισίας. Οφείλουμε ωστόσο να τονίσουμε ότι πρόκειται για ίδιους τίτλους, όχι όμως και για ίδιες εκδόσεις:

Πίνακας 4: Τίτλοι του καταλόγου της βιβλιοθήκης Δάρβαρη που ταυτίζονται με τίτλους των καταλόγων της επιτροπής λογοκρισίας (1782-1802)

ΚΒΔ	Busenbaum / H. / Medulla theologiae moralis. 12. Col. Agrip. 1719
ΚΛ*	Medulla theologiae moralis P. Hermannii Busenbaum reformata a P. Antonio Boranga. 3 Tom. Venetiis 1767
ΚΒΔ	Galetti / A. / Lehrbuch für den ersten Schulunterricht. Gotha. 1793
ΚΛ	Johann Georg August Galetti, Lehrbuch für den Schulunterricht in der Geschichtsstunde. 2te größtentheils umgearbeitete Auflage, Gotha 1797
ΚΒΔ	Eichhorn / J. G. / Weltgeschichte. gros. Reutlingen. 1818
ΚΛ	Johann Gottfried Eichhorn, Weltgeschichte. I theil, welcher die alte Geschichte enthält, Göttingen 1799

*ΚΛ= κατάλογος λογοκρισίας

108. Βλ. Plachta, *Damnatur, toleratur, admittitur*, σ. 67.

Πηγή: ΚΒΔ, αρ. 111, 557, 854 αντίστοιχα.

Verzeichniß aller bis 1ten Jänner 1784 verbotenen Bücher J. Petzek, *Katalog. Der von 1783 bis 1794 in Österreich von der hochlöblichen Hofbücherzensurkommission verbotenen Bücher*, Freiburg χ.χ., σ. 33· *Verzeichnisse der vom Januar 1798 bis May 1802 mit Verbot belegten Bücher*: März 1798.

Τα ελάχιστα και αμφίβολης εγκυρότητας ευρήματα από την αντιπαραβολή των καταλόγων αδυνατούν να μας δώσουν οποιαδήποτε εικόνα για τη συμπεριφορά του Δάρβαρη απέναντι στη λογοκρισία. Αρκετές μελέτες σήμερα έχουν δείξει την αναντιστοιχία ανάμεσα στην απαγορευτική ρητορική της λογοκρισίας και την καθημερινή πρακτική του βιβλιοεμπορίου και των αναγνωστών¹⁰⁹. Αν λάβουμε υπόψη τη γενικότερη τάση, τότε μπορούμε να υποθέσουμε με βεβαιότητα ότι ο Δάρβαρης κατείχε απαγορευμένα βιβλία. Από το «παράπτωμα» αυτό δεν ξέφυγε ούτε και ο ίδιος ο λογοκριτής σλαβικών και νεοελληνικών βιβλίων Bartholomäus Jernej Kopitar, στη βιβλιοθήκη του οποίου βρέθηκαν μετά τον θάνατό του 12 απαγορευμένα βιβλία¹¹⁰. Μάλιστα, σύγχρονοι της εποχής σχολιάζουν με σκαπτική διάθεση: «Η μονάρχης Μαρία Θηρεσία θα έπεφτε στο πάτωμα, αν έβλεπε έστω και μία από τις χιλιάδες ιδιωτικές βιβλιοθήκες, στις οποίες μπορούσε κανείς να βρει όλους εκείνους τους αιρετικούς και σκανδαλώδεις συγγραφείς, τους οποίους αυτή, μαζί το συμβούλιο των λογοκριτών της και τις λίστες τους, νόμιζε ότι είχε εξορίσει διά παντός από τη χώρα»¹¹¹.

109. Βλ. για παράδειγμα E. Fischer «“Immer schon die vollständigste Preßfreiheit”? Beobachtungen zum Verhältnis von Zensur und Buchhandel im 18. Jahrhundert», στο W. Haefs – Y. G. Mix (επιμ.), *Zensur im Jahrhundert der Aufklärung. Geschichte – Theorie – Praxis*, Γκαίτινγκεν 2007, σ. 61-78.

110. Βλ. W. Lukan, «Kopitars Privatbibliothek», στο: ο ίδιος (επιμ.), Bartholomäus (Jernej) Kopitar. Neue Studien und Materialien anlässlich seines 150. Todestages [=Österreichische Osthefte 36/3, 1994], σ. 591.

111. J. Kaspar Riesbeck, *Briefe eines reisenden Franzosen über Deutschland an seinen Bruder in Paris*, Ζυρίχη 1784, σ. 289. Παραπομπή κατά P. Frank – J. Frimmel, *Buchwesen in Wien 1750-1850. Kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker, Buchhändler und Verleger*, Βισμπάντεν 2007, σ. 7, υποσημ. 2 (μετάφραση, Β.Σ.).

3. ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΕΝΟΣ ΑΣΤΟΥ

«Σχεδόν κάθε εύπορος ιδιώτης είναι ιδιοκτήτης μιας μικρής βιβλιοθήκης» έγραφε ο συγγραφέας Aloys Blumauer, σχολιάζοντας την έκρηξη της έντυπης παραγωγής και της ανάγνωσης στη Βιέννη κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 18ου αιώνα¹. Πιο συγκρατημένη ως προς τον βαθμό διάδοσης των ιδιωτικών βιβλιοθηκών κατά την ίδια εποχή, η ιστορική έρευνα τείνει να περιορίζει τον αριθμό των ιδιοκτητών βιβλιοθήκης κυρίως στους εκπροσώπους της λεγόμενης αστικής τάξης της γνώσης (*Bildungsbürgertum*) – **πανεπιστημιακούς, καθηγητές** ανώτερων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, γιατρούς, νομικούς, δημόσιους υπαλλήλους κ.ο.κ.² Αντίθετα, ισχνή είναι η παρουσία βιβλιοθηκών σε απογραφές περιουσίας εκπροσώπων του επιχειρηματικού κόσμου, της λεγόμενης αστικής τάξης του χρήματος (*Geldbürgertum*). Φαίνεται πως στα τέλη του 18ου αιώνα η ιδιωτική βιβλιοθήκη είχε μικρότερη αξία ως μέσο δήλωσης του κοινωνικού κύρους απ' ό,τι τα έργα τέχνης ή οι συλλογές σπάνιων αντικειμένων³. Το γεγονός αυτό δεν είναι ανεξάρτητο από τις γενικότερες μεταβολές στις αναγνωστικές συνήθειες και τα γνωστικά πρότυπα της εποχής. Όπως θα δείξουμε αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο, όσο πλησιάζουμε προς τον 19ο αιώνα, τόσο η ιδιωτική βιβλιοθήκη χάνει τον «μουσειακό», επιδεικτικό και επίσημο χαρακτήρα, με τον οποίο την είχε ενδύσει η αριστοκρατία, και μετατρέπεται σε λειτουργικό χώρο, συνδεδεμένο με ανάγκες πνευματικής εργασίας ή πνευματικής απόλαυσης⁴.

Στην καμπή του 18ου προς τον 19ο αιώνα η ιδιωτική βιβλιοθήκη αποτελεί το αναγνωρίσιμο περιουσιακό στοιχείο μιας ομάδας ανθρώπων που έχουν

1. Παραπομπή κατά Ingrid Mittenzwei, *Zwischen Gestern und Morgen. Wiens frühe Bourgeoisie and der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert*, Βιέννη κ.α. 1998, σ. 308.

2. Βλ. Yamanouchi, *Bürgerliche Lesekultur im 19. Jahrhundert*.

3. Σε δείγμα 500 απογραφών περιουσίας εκπροσώπων της βιεννέζικης αστικής τάξης του χρήματος –εμπόρων, χρηματιστών και βιομηχάνων– στην καμπή του 18ου προς τον 19ο αιώνα η Ingrid Mittenzwei εντόπισε μόνο δύο περιπτώσεις ιδιοκτητών βιβλιοθήκης. Το αποτέλεσμα δεν είναι βέβαια αντιπροσωπευτικό, καθώς από άλλες πηγές, π.χ. λίστες συνδρομητών, πληροφορούμαστε για εμπόρους-αγοραστές βιβλίων. Δεν είναι ωστόσο σπάνιο το φαινόμενο αρκετοί έμποροι να εγγράφονται ως συνδρομητές βιβλίων (συνήθως περισσότερων του ενός αντιτύπων) με σκοπό τη μεταπώλησή τους. Βλ. Mittenzwei, *ό.π.*, σ. 309-312.

4. Βιβλιοθήκες στο καθιστικό και σε άνετους χώρους της καθημερινής ζωής συναντούμε και κατά τους προηγούμενους αιώνες σε σπίτια αστών. Ο χαρακτήρας τους όμως είναι περισσότερο αναπαραστατικός παρά λειτουργικός. Βλ. για παράδειγμα Ε. Weurauch, «Τα βιβλία στη ζωή των αστών της Κάτω Σαξωνίας κατά τον 16ο και τον 17ο αιώνα», *Μνήμων* 14, 1992, σ. 197.

πανεπιστημιακή μόρφωση και συναφή με αυτήν επαγγελματική ιδιότητα. Πρόκειται για βιβλιοθήκες που κατά κανόνα ξεπερνούν τους 1.000 τόμους, γεγονός ενδεικτικό της οικονομικής κατάστασης των κατόχων τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά την αλματώδη αύξηση της παραγωγής βιβλίων και τη διεύρυνση του αναγνωστικού κοινού, η κατοχή μιας βιβλιοθήκης ήταν δαπανηρή υπόθεση και σίγουρα δεν αφορούσε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Όπως προκύπτει και από σχετικές μελέτες, οι ιδιοκτήτες βιβλιοθηκών στη Βιέννη κατά τον 19ο αιώνα όχι μόνο ανήκαν οι ίδιοι στην αστική τάξη της γνώσης αλλά είχαν κληρονομήσει την οικονομική και κοινωνική τους επιφάνεια από την οικογένειά τους⁵. Υπό αυτή την έννοια, η ιδιωτική βιβλιοθήκη μπορεί να γίνει αντιληπτή ως ένα από τα σύμβολα της αστικής ταξικής αποκλειστικότητας. Επομένως, στο παρόν κεφάλαιο η βιβλιοθήκη του Δημητρίου Δάρβαρη εξετάζεται στην υλική της διάσταση, ως περιουσιακό στοιχείο, και κατ' επέκταση ως μέσο αναζήτησης της κοινωνικής ταυτότητας του κατόχου της.

Επάγγελμα: συγγραφέας

Ο Δημήτριος Δάρβαρης ήταν ιδιοκτήτης μιας μεσαίας για τα δεδομένα της εποχής βιβλιοθήκης. Από τις καταγραφές του καταλόγου προκύπτει ένας αριθμός 1.620 τόμων. Ως προς τη χρηματική της αξία, η βιβλιοθήκη του Δάρβαρη εκτιμήθηκε σε 2.601,25 φιορίνια Βιέννης. Άλλα 4.681,21 φιορίνια άξιζαν τα αντίτυπα των σχολικών εγχειριδίων που είχε συντάξει ο ίδιος και τα οποία προορίζονταν για διανομή στα ελληνικά σχολεία της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας. Η αξία των έργων που καταγράφονται στον κατάλογο κυμαίνεται από 0,15 έως 250 φιορίνια. Το ακριβότερο έργο της συλλογής του ήταν τα 13τομα άπαντα μεγάλου σχήματος του Ιπποκράτη και του Γαληνού, που είχαν εκδοθεί στο Παρίσι το 1679⁶. Ωστόσο, μόνο 9 έργα ξεπερνούν την αξία των 20 φιορινίων. Πρόκειται για πολύτομα έργα μεγάλου σχήματος, της κλασικής κυρίως γραμματείας. Φαίνεται λοιπόν πως ο Δάρβαρης προτιμούσε τα μικρόσχημα, εύχρηστα και φθηνά βιβλία.

Πίνακας 5: Εκτιμηθείσα αξία των βιβλίων του καταλόγου

Αξία	Τίτλοι
0,15 φ.-2.30 φ.	812
5 φ.-20 φ.	77
21 φ.-250 φ.	9
Σύνολο	898

5. Yamanouchi, *Bürgerliche Lesekultur im 19. Jahrhundert*, σ. 76-78.

6. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 677.

Για να κατανοήσουμε πάντως την αξία των παραπάνω μεγεθών, ας σκεφτούμε ότι το 1826, τρία χρόνια μετά την κατάρτιση του καταλόγου, ο εβδομαδιαίος μισθός ενός εργάτη για 16 ώρες εργασίας ημερησίως στο νηματοουργείο του Pottendorf, στα περίχωρα της Βιέννης, κυμαινόταν από 3 έως 8 φιορίνια, ενώ το χαμηλότερο ενοίκιο για ένα δωμάτιο στις φθηνές οικιστικές ζώνες της πόλης από 30 έως 40 φιορίνια τον χρόνο⁷. Συνεπώς, χωρίς να υπολογίζεται το επίπεδο αλφαριθμητισμού, η αγορά ακόμη και «φθηνών» βιβλίων βρισκόταν εκτός των καταναλωτικών δυνατοτήτων των λαϊκών τάξεων. Για τη συγκρότηση μιας πολύτομης βιβλιοθήκης ο Δάρβαρης διέθετε επίσης το πλεονέκτημα του χώρου. Σε μια πόλη με οξύτατο πρόβλημα στέγης, όπου η επικρατέστερη μορφή κατοικίας συνίστατο από ένα δωμάτιο και μία κουζίνα που τη μοιράζονταν περισσότεροι συγκατοικοί, αυτός απολάμβανε το προνόμιο του μέγιστου προσωπικού χώρου, ζώντας μόνος του σε διαμέρισμα τριών δωματίων στο ιδιόκτητο κτίριο του αδελφού του Ιωάννη, στο κέντρο της Βιέννης⁸.

Στη συνολική αξία της περιουσίας του Δάρβαρη, που ανερχόταν στα 30.188,46 φιορίνια, η αξία της βιβλιοθήκης εκπροσωπούσε περίπου το 8,5%. Αν στην αξία της βιβλιοθήκης προσθέσουμε και την αξία των σχολικών εγχειριδίων που είχε προς διανομή, τότε περίπου το ένα τέταρτο της περιουσίας του συνίστατο από βιβλία (Πίνακας 6). Πρόκειται για μια υψηλή αναλογία, που τη συναντούμε σε περιπτώσεις καθηγητών πανεπιστημίου και συγγραφέων⁹. Αντίθετα, σε άλλες ομάδες κατόχων το ποσοστό των βιβλίων στη συνολική αξία της περιουσίας είναι μικρό¹⁰.

7. G. Otruba (επιμ.), *Die wirtschaftliche und soziale Entwicklung Niederösterreichs von der industriellen Revolution bis zur Gegenwart. Ausgewählte Dokumente und statistische Materialien zur historischen Entwicklung und gegenwärtigen Struktur*, τ. 2, Βιέννη 1957, σ. 209, και Renate Banik-Schweizer – W. Pircher, «Zur Wohnsituation der Massen in Wien des Vormärz», στο R. Banik-Schweizer (επιμ.), *Wien im Vormärz*, Βιέννη – Μόναχο 1980, σ. 147.

8. Ο αριθμός των δωματίων της οικίας του Δάρβαρη προκύπτει από την απογραφή της περιουσίας του, όπου καταγράφονται υλικά αντικείμενα ανά δωμάτιο.

9. Βλ. G. Streich, «Die Privatbibliothek als Handwerkzeug des Gelehrten im 18. Jahrhundert, dargestellt am Beispiel Göttingens», στο P. Raabe (επιμ.), *Öffentliche und private Bibliotheken im 17. und 18. Jahrhundert. Raritätenkammer, Forschungsinstrumente, oder Bildungsstätten*, Wolfenbüttel 1977, σ. 258. Αν και δεν διαθέτουμε ποσοτικά στοιχεία για το μέγεθος της συνολικής περιουσίας του, μια ιδιαίτερη περίπτωση κατόχου πρέπει να αποτελεί ο Κωνσταντίνος Κούμας, καθώς γνωρίζουμε ότι η αξία μέρους της βιβλιοθήκης υπολογιζόταν (το 1833) στα 1.087,37 φ. Με δεδομένες τις περιορισμένες οικονομικές απολαβές που του πρόσφεραν η διδασκαλία και η συγγραφή, η βιβλιοθήκη πρέπει να αποτελούσε σημαντικό τμήμα της περιουσίας του. Βλ. Στασινοπούλου, «Η βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου Κούμα», σ. 200.

10. Σε δείγμα απογραφών περιουσίας Ελλήνων της Βιέννης όπου εμφανίζονται βιβλία εντοπίσαμε τις ακόλουθες αναλογίες: 104 φ. / 97.441 φ. στον έμπορο Ιωάννη Εμμανουήλ (1798)· 46 φ. / 5.857,34 φ. στον εισοδηματία Δημήτριο Θεοχαρίδη (1836)· 13,36 φ. / 15.199

Πίνακας 6: Σύνθεση περιουσίας του Δημητρίου Δάρβαρη

Περιουσιακά στοιχεία	Αξία
Μετρητά	209,00 φ.
Συναλλαγματικές	22.400,00 φ.
Κοσμήματα	7,00 φ.
Ενδύματα	290,00 φ.
Βιβλία	2.601,25 φ.
Σχολικά εγχειρίδια	4.681,21 φ.
Σύνολο	30.188,46 φ.

Πηγή: WSTLA, Zivilgericht, Fasz. 2, Verlassenschaftsabhandlungen, Nr. 1282/1823.

Ο Δημήτριος Δάρβαρης δεν ήταν ο μόνος ιδιοκτήτης πολύτομης βιβλιοθήκης στην ελληνική παροικία. Γνωστός συλλέκτης εκδόσεων ελληνικών κειμένων υπήρξε και ο έμπορος Δημήτριος Ποστολάκας, η βιβλιοθήκη του οποίου μεταφέρθηκε το 1838 στην Αθήνα, καθώς τρία χρόνια πριν είχε αποφασιστεί η αγορά της από την Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος¹¹. Την ίδια εποχή η βιβλιοθήκη του βαρόνου Κωνσταντίνου Μπέλιου φέρεται να αριθμούσε 1.886 τόμους, ενώ οι ευγενείς Κωνσταντίνος και Χριστόφορος Σακελλαρίου αγόρασαν το 1827 τη βιβλιοθήκη του [N:] Μάνου στο Παρίσι, την οποία έναν χρόνο αργότερα αφιέρωσαν στο ελληνικό έθνος¹². Ωστόσο, η σύνθεση της περιουσίας του Δάρβαρη δεν ήταν σε καμία περίπτωση τυπική για την ελληνική παροικία της Βιέννης, όπου ο πλούτος προέκυπτε από τις επιχειρήσεις και μετριόταν σε φορτία, μετρητά, συναλλαγματικές, ομολογίες, ακίνητα και τιμαλφή. Ο ίδιος ο Δάρβαρης ωστόσο δεν αποτελούσε μια «λόγια εξαίρεση» μεταξύ των εμπόρων της alter Fleischmarkt, ούτε ήταν ένας από τους πολλούς Έλληνες λογίους που συνέρρεαν στην αψβουργική πρωτεύουσα, αναζητώντας εργασία ή χορηγό για την έκδοση των έργων τους. Μέλος μιας οικογένειας με εμπορική παράδοση και έχοντας περάσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στις εμπορικές παροικίες της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας, ήταν θρέμμα του επιχειρηματικού κόσμου

φ. στον έμπορο Αντώνιο Τζαντζαφίλ (1844). *Allgemeines Verwaltungsarchiv, NÖ Landrecht*, Karton 142, F. 11-28-1798 και WSTLA, Zivilgericht, Verlassenschaftsabhandlungen, Nr. 2434/1836 και 149/1844, αντίστοιχα. Παρόμοιες διαπιστώσεις σχετικά με τις ιδιωτικές βιβλιοθήκες αστών έρχονται και από προηγούμενους αιώνες. Βλ. Weurauch, «Τα βιβλία στη ζωή των αστών της Κάτω Σαξωνίας», σ. 199.

11. Βλ. Σκλαβενίτης, «Θησαυροί της Εθνικής Βιβλιοθήκης», λγ'.

12. Μ. Α. Καλινδέρης, *Ο βαρόνος Κωνσταντίνος Δ. Βέλιος, 1772-1838. Η ζωή και η υπέρ του έθνους προσφορά του*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 45-47. Stassinopoulou, *Weltgeschichte im Denken eines griechischen Aufklärers*, σ. 107-108· Σκλαβενίτης, ό.π., λγ'-λδ'.

της διασποράς. Ο Δάρβαρης απολάμβανε το πλεονέκτημα και την ασφάλεια μιας οικογένειας που είχε εδραιωθεί τόσο στο πλαίσιο της ελληνικής παροικίας όσο και στην ευρύτερη αστική κοινωνία της Βιέννης. Έμποροι, χρηματιστές και ιδιοκτήτες ακινήτων, με ηγετικές θέσεις στην κοινότητα των Ελλήνων και Βλάχων καισαροβασιλικών υπηκόων της Βιέννης (Αγία Τριάδα), οι αδελφοί του Δημητρίου, Ιωάννης και Μάρκος Δάρβαρης, αποτελούσαν τυπικούς εκπροσώπους της πολυεθνικής βιεννέζικης επιχειρηματικής αστικής τάξης¹³.

Ο ίδιος ο Δημήτριος είχε δοκιμάσει την τύχη του στις επιχειρήσεις, και μάλιστα στον τομέα της μεταποίησης, όπου η ελληνική παρουσία ήταν ισχυρή. Από το 1795 μέχρι το 1802 υπήρξε ιδιοκτήτης μαζί με τον έμπορο Κωνσταντίνο Μαργαρίτη ενός εργαστηρίου εκτύπωσης σχεδίων με «τουρκικά ερυθρά λουλούδια» σε μουσελίνες (mit türkischen roten Blumen Musselin-Druckerey-Fabrik), το οποίο στεγαζόταν σε χώρο που του είχε διαθέσει ο αδελφός του Μάρκος, στο προάστιο Nussdorf της Βιέννης¹⁴. Φαίνεται λοιπόν πως οι λόγοι που ώθησαν τον Δάρβαρη να εγκαταλείψει τη Ζέμονα δεν ήταν μόνον οι πνευματικές ανησυχίες του. Η εκτύπωση σχεδίων πάνω σε βαμβακερά υφάσματα και μουσελίνες οργανωνόταν στη Βιέννη σε επίπεδο μικρών εργαστηρίων (τυποβαφεία) και γνώρισε ιδιαίτερη ακμή μετά την απελευθέρωσή της από το συντεχνιακό σύστημα, το 1773. Η στροφή της μόδας στα τέλη του 18ου αιώνα σε βαμβακερά και μουσελίνες καθώς και η αυξημένη ζήτηση για υφάσματα διακόσμησης εσωτερικού χώρου από τις αρχές του 19ου αιώνα έδωσαν επιπλέον ώθηση στην τέχνη της εκτύπωσης υφασμάτων. Η παραγωγή του εργαστηρίου του Δάρβαρη απευθυνόταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, τις σερβικές περιοχές της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας, ενώ ζήτηση υπήρχε στην Πολωνία και τη Ρωσία. Ο όγκος των συναλλαγών ήταν ικανοποιητικός, ωστόσο η διάρκεια ζωής του εργαστηρίου ήταν σύντομη. Το 1802, σε έναν κατάλογο με τις επιχειρήσεις Ελλήνων Αψβούργων υπηκόων που έστειλαν στις Αρχές οι επιστάτες της κοινότητας της Αγίας Τριάδας, ο Δημήτριος Δάρβαρης εμφανίζεται ως ιδιοκτήτης, χωρίς συνεταίρο, ενός τυποβαφείου. Πρόκειται και για την τελευταία ένδειξη λειτουργίας της επιχείρησής¹⁵.

13. Οι απογραφές της περιουσίας των Ιωάννη και Μάρκου Δάρβαρη στο WSTLA, Zivilgericht, Fasz. 2, Verlassenschaftsabhandlungen, Nr. 3651/1814 και 1117/1823, αντίστοιχα. Σχετικά με την επιχειρηματική αστική τάξη της Βιέννης στην καμπή του 18ου προς τον 19ο αιώνα βλ. Mittenzwei, *Zwischen Gestern und Morgen*, ό.π.

14. Hofkammerarchiv (στο εξής: HKA), NÖ Kommerz F. 53, rote Nr. 115, φφ. 73-74 (4 Σεπτεμβρίου 1795).

15. Για το τυποβαφείο του Δάρβαρη βλ. διεξοδικά Σειρηνίδου, *Έλληνες στη Βιέννη*, σ. 152-154.

Το πέρασμα του Δάρβαρα από τον κόσμο των επιχειρήσεων ήταν μάλλον σύντομο και άδοξο. Στην περίπτωσή του, η θεραπεία του λόγιου Ερμή υπερτερούσε σαφώς του κερδίου. Η κύρια απασχόλησή του ήταν η συγγραφή. Από το 1785, οπότε τέλειωσε τις σπουδές του και επέστρεψε στη Ζέμονα, μέχρι το θάνατό του (το 1823) τύπωσε τουλάχιστον 37 έργα, αριθμός που τον κατατάσσει στους πολυγραφότερους συγγραφείς της γενιάς του. Ως συγγραφέας ήταν γνωστός στον κόσμο των παροικιών και στους λόγιους κύκλους, και υπό αυτή την ιδιότητα (*Kondition: griechischer Schriftsteller*) τον καταχώρισε η αψβουργική γραφειοκρατία στο πιστοποιητικό θανάτου του. Ήταν όμως η συγγραφή το επάγγελμα του Δάρβαρα; Στο σημείο αυτό αξίζουν ορισμένες διευκρινίσεις.

Παράλληλα με την «αναγνωστική επανάσταση» και την έκρηξη της έντυπης παραγωγής, ο 18ος αιώνας υπήρξε η εποχή ανάδυσης της νεωτερικής ιδέας του συγγραφέα ως αυτόνομου υποκειμένου που παράγει ένα πνευματικό προϊόν, για το οποίο είναι ο μοναδικός υπεύθυνος και από το οποίο εξασφαλίζει τα προς το ζην του¹⁶. Η νέα αντίληψη περί συγγραφικού υποκειμένου αντικαθιστούσε το παλαιότερο ουμανιστικό πρότυπο του ερασιτέχνη ευγενούς συγγραφέα, που συνήθως προτιμούσε να κυκλοφορεί τα έργα του ανώνυμα ή με ψευδώνυμο, συχνά σε χειρόγραφη μορφή, και σε περιορισμένο κύκλο εκλεκτών αναγνωστών. Η επαγγελματοποίηση της συγγραφικής δραστηριότητας ως αποτέλεσμα της αλματώδους ανάπτυξης της αγοράς βιβλίου έφερε στο προσκήνιο το ζήτημα της πνευματικής ιδιοκτησίας¹⁷. Αν στο παρελθόν η απόκρυψη της ταυτότητας του συγγραφέα ήταν συνηθισμένο φαινόμενο, πλέον οι συγγραφείς προβάλλουν ή και διεκδικούν την ιδιοκτησία επί του έργου τους, το οποίο δεν μπορεί να πουληθεί ή να επανεκδοθεί χωρίς τη συγκατάθεσή τους¹⁸. Ακόμη και αν λίγοι συγγραφείς ήταν σε θέση να επιβιώνουν από τα βιβλία τους και πολύ συχνά κατέφευγαν σε πάτρωνες, η ιδέα του συγγράφειν ως επαγγελματικής ενασχόλησης είχε πλήρως εμπεδωθεί στα τέλη του 18ου αιώνα.

Επιστρέφουμε στο αρχικό μας ερώτημα. Είναι δεδομένο ότι ο Δάρβαρας δεν ζούσε από τα βιβλία του. Η οικογενειακή του περιουσία ήταν τέτοια ώστε του εξασφάλιζε μια άνετη διαβίωση. Οι ετήσιοι τόκοι από τα περίπου 20.000

16. Για την ανάδυση του συγγραφικού υποκειμένου βλ. R. Chartier, *The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*, Καίμπριτζ 1994, σ. 25 κ.ε., όπου συζητούνται και οι παλαιότερες κριτικές συμβολές επί του θέματος των Roland Barthes, «La mort de l'auteur» (1968), και Michel Foucault, «Qu'est-ce qu'un auteur?» (1969). Επίσης, J. Van Horn Melton, *The Rise of the Public in Enlightenment Europe*, Καίμπριτζ 2001, σ. 123-132.

17. Βλ. Martha Woodmansee, «The Genius and the Copyright: Economic and Legal Conditions of the Emergence of the "Author"», *Eighteenth Century Studies* 17, 1984, σ. 425-444.

18. Βλ. M. Rose, «The Author as Proprietor: Donaldson v. Becket and the Genealogy of Modern Authorship», *Representations* 23, 1988, σ. 51-85.

φιορίνια που είχε κληρονομήσει από τον αδελφό του Ιωάννη αρκούσαν με το παραπάνω για την επιβίωση ενός εγκρατούς –όπως αποδεικνύεται από τη σύνθεση της περιουσίας του και όπως διακηρύσσεται στα έργα του– εργένη. Επιπλέον, σε μια εποχή που οι περισσότεροι συγγραφείς ήταν αναγκασμένοι να προσφεύγουν στη μέθοδο των συνδρομών ή να αναζητούν μαικήνες, ο Δάρβαρης απολάμβανε την πολυτέλεια της χρηματοδότησης των έργων του από τους αδελφούς του Ιωάννη και Μάρκο. Φαίνεται μάλιστα πως ο Ιωάννης ενθάρρυνε ιδιαίτερα τη συγγραφική δραστηριότητα του Δημητρίου. Όπως μας πληροφορεί στον πρόλογο της μετάφρασης του *Πίνακος* του Κέβητος, ένας από τους λόγους για τους οποίους καταπιάστηκε με το συγκεκριμένο έργο ήταν για να ικανοποιήσει τον πόθο του αδελφού του Ιωάννη, ο οποίος τον παρακίνησε να το εκδώσει, υποσχόμενος να καλύψει τα έξοδα¹⁹. Αν αναλογιστούμε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν άλλοι Έλληνες λόγιοι για τη χρηματοδότηση των έργων τους, τότε θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τις συνθήκες του Δάρβαρη ιδανικές²⁰.

Τα παραπάνω δεν σημαίνουν ωστόσο ότι η συγγραφική δραστηριότητα του Δάρβαρη εγγραφόταν στη σφαίρα της ερασιτεχνικής ενασχόλησης κατά το πρότυπο των «λογίων-ευγενών». Τα έργα του συμμετείχαν στο κύκλωμα της αγοράς βιβλίου και διαφημιζόνταν με καταχωρίσεις στα ελληνόγλωσσα έντυπα της εποχής²¹. Συνήθως, στις τελευταίες σελίδες των βιβλίων του υπήρχε αγγελία του αδελφού του Ιωάννη με τιμοκατάλογο των άλλων προς πώληση έργων του. Ακόμη και έξι χρόνια μετά τον θάνατό του, ο αδελφός του Πέτρος παρέθετε στο

19. Δ. Ν. Δάρβαρης, *Χρυσούν εγκόλπιον, ήτοι Κέβητος Θηβαίου πίναξ...*, Βιέννη 1799, σ. VII. Στον ίδιο πρόλογο βρίσκουμε και μια έμμεση αναφορά για την ύπαρξη βιβλιοθήκης στην οικία των Δαρβάρεων, καθώς λέγεται ότι ο Ιωάννης, «αν και ενασχολείται συνεχώς εις έναν οχληρόν και πολυφρόντιστον επάγγελμα, καθώς είναι εκείνο του Πραγματευτού, όμως δεν παύει, όταν σχολάση από τας αναγκαίας υποθέσεις της πραγματείας του, να αναγινώσκει επιμελώς διάφορα βιβλία», στο ίδιο, σ. VII-VIII.

20. Η εξεύρεση χρηματοδότησης για την έκδοση των έργων τους αποτελούσε προσωπικό μέλημα των συγγραφέων και συνδεόταν με την αυξανόμενη επαγγελματοποίηση της συγγραφικής δραστηριότητας. Για παράδειγμα, τον 18ο αιώνα στη Γερμανία αρκετοί συγγραφείς, μεταξύ αυτών και ο δημοφιλής ποιητής Friedrich Gottlieb Klopstock, *οργάνωναν συνεταιριστικά* δίκτυα προώθησης προεγγραφών συνδρομητών. Βλ. Melton, *The Rise of the Public in Enlightenment Europe*, σ. 132-133. Σε συνεταιρισμούς με εμπόρους για την έκδοση των έργων του προσέφευγε ο Ιώσηπος Μοισιόδακας. Βλ. Κιτρομηλίδης, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ*, σ. 129, 140-141. Ενδεικτικά των δυσκολιών που αντιμετώπιζαν οι συγγραφείς στη χρηματοδότηση των εκδόσεών τους είναι τα παράπονα που διατυπώνει ο Κωνσταντίνος Κούμας. Βλ. Stassinopoulou, *Weltgeschichte im Denken eines griechischen Aufklärers*, σ. 262-264, 271-273.

21. Μόνο ενδεικτικά, *Ερμής ο Λόγιος*, 1811, σ. 76-79, 265· 1812, σ. 74· 1813, σ. 74-75. Βλ. και Πόπη Πολέμη (επιμ.), *Διά του Γένους τον φωτισμόν. Αγγελίες προεπαναστατικών εντύπων (1734-1821)*. Από τα κατάλοιπα του Φίλιππου Ηλιού, Αθήνα 2008, σ. 22-23.

τέλος της *Εγκυκλοπαιδείας* απλοελληνικής κατάλογο των έργων του μακαρίτη με τη σημείωση «εξ ὧν [ενν. έργων του καταλόγου] τα πλείστα και μετά ἄλλων τινῶν ευρίσκονται παρ' εμοί τω υπογεγραμμένω διὰ πῶλημα»²². Ο Πέτρος Δάρβαρης, που είχε χρηματοδοτήσει την έκδοση της *Εγκυκλοπαιδείας* με βάση το χειρόγραφο που κατέλιπε ο αδελφός του, τη σύστηνε ως έργο απαραίτητο για όσους ήθελαν να μάθουν την ελληνική γλώσσα, ενώ σε όσους αγόραζαν δέκα αντίτυπα πρόσφερε ένα δωρεάν²³. Ο ίδιος ο Δημήτριος, αν και είχε κάνει κάποιες εκδόσεις ανώνυμα ή και με ψευδώνυμο²⁴, κάθε άλλο παρά αόρατος συγγραφέας ήταν. Δήλωνε την ιδιότητά του και είχε συναίσθηση της αξίας του έργου του, που το θεωρούσε «αναγκαίον τοις νέοις, ὅσα και βρέφεσι το γάλα»²⁵.

Ο «οργανικός διανοούμενος»

Η τελευταία παρατήρηση αναδεικνύει ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του συγγραφικού υποκειμένου που ανέδειξε ο 18ος αιώνας, δηλαδή τη δημόσια και κοινωνική λειτουργία του. Η ανάπτυξη μιας αστικής δημόσιας σφαίρας, βασιζόμενης εν πολλοίς στην κυκλοφορία εντύπων, κατέστησε τη λειτουργία των συγγραφέων κεντρική. Όπως σημειώνει ο James van Horn Melton, οι συγγραφείς ήταν ταυτόχρονα δάσκαλοι και ρήτορες, οι οποίοι επιδίωκαν να μορφώσουν το πλήθος αλλά και να εκπροσωπήσουν τα συμφέροντά του έναντι αυτών που ασκούσαν την εξουσία. Στο πλαίσιο του Διαφωτισμού η συγγραφή απέκτησε μια αυτόνομη λειτουργία, που ήταν αντανάκλαση της εμπορευματοποίησής της²⁶. Θα τολμούσαμε να πούμε ότι ο Δημήτριος Δάρβαρης

22. Δάρβαρης, *Εγκυκλοπαιδεία απλοελληνική*, χ.α.

23. Στο ίδιο. Βλ. και Ευ. Θ. Σουλογιάννης, «Η “Απλοελληνική Εγκυκλοπαιδεία” του Δ. Δάρβαρη και η ελληνική κοινότης Βενετίας», *Αθηνά* 73-74, 1972-1973, σ. 419.

24. Πρόκειται για τη *Μικράν κατήχησιν*, που από το 1791 έκανε αρκετές ανώνυμες εκδόσεις. Η πρώτη έκδοση που φέρει το όνομά του είναι αυτή του 1801. Βλ. Στάικος, *Τα τυπωμένα στη Βιέννη ελληνικά βιβλία*, σ. 164. Ανώνυμα κυκλοφόρησε ο Δάρβαρης και το *Ελληνικόν αλφαβητάριον* το 1816. Βλ. Φ. Ηλιού, *Ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα: Βιβλία-φυλλάδια: 1801-1818, Αθήνα 1997* (1816.33). Ωστόσο, ο Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης έχει διατυπώσει επιφυλάξεις σχετικά με την πατρότητα του συγκεκριμένου έργου, το οποίο τείνει να αποδώσει στον Αθανάσιο Σταχειρίτη. Βλ. Σκλαβενίτης, *Η σχολική βιβλιοθήκη τον 19ο αιώνα*, σ. 153 και 293-294. Το ψευδώνυμο Jakob Kemper χρησιμοποίησε ο Δάρβαρης στην έκδοση της γερμανικής μετάφρασης της *Πέτρας σκανδάλου* του Ηλία Μηνιάτη. Βλ. Ε. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au 18ème siècle*, τ. 2, Παρίσι 1928, σ. 471-472 (αρ. 1196).

25. Ι. Οικονόμου Λαρισσαίου, *Επιστολαί διαφόρων*, επιμ. Γ. Α. Αντωνιάδης, τ. 1, Αθήνα 1964, σ. 60. (Επιστολή αρ. 43: Δημήτριος Δάρβαρης προς Κωνσταντίνο Κούμα.)

26. Melton, *The Rise of the Public in Enlightenment Europe*, σ. 124.

ενσωμάτωνε όσο λίγοι Έλληνες λόγιοι της εποχής αυτό το χαρακτηριστικό του συγγραφικού υποκειμένου. Οι παρεμβάσεις του ξεπερνούσαν τα όρια της γνωστής συζήτησης περί γλώσσας, εκπαίδευσης και επιστήμης. Επεκτείνονταν σε πτυχές του ιδιωτικού βίου, στη διαπαιδαγώγηση των νέων, στη θέση του ατόμου εντός της πολιτικής κοινωνίας.

Παρά τις αξιώσεις καθολικότητας των θέσεων που διακήρυττε, το έργο του Δάρβαρη στόχευε όμως σε συγκεκριμένο κοινό. Σε ορισμένες περιπτώσεις το κοινό αυτό το ονομάτιζε και ο ίδιος: ήταν οι εμπορευόμενοι και οι νέοι των παροικιών. Ο Δάρβαρης απευθυνόταν στον κόσμο της επιχειρηματικής διασποράς, και μάλιστα στο πιο προωθημένο οικονομικά και κοινωνικά κομμάτι της, τους Μακεδονοπεριώτες μεγαλοαστούς, εμπόρους, χρηματιστές, ιδιοκτήτες ακινήτων, τους κατόχους τίτλων ευγενείας, που είχαν συνδέσει τις τύχες τους με την Αψβουργική Αυτοκρατορία, και στους οποίους ανήκε και η οικογένεια του Δάρβαρη. Οι χρηστοθήεις, οι οδηγοί του βίου, οι διάλογοι ή τα ερανίσματα ιστοριών, που εν είδει αναγνωστικών τύπωνε ο Δάρβαρης για τη νεολαία των παροικιών, μπορούν να διαβαστούν ως πηγές για την ιστορία της διασποράς στην κεντρική Ευρώπη. Οι σκηνές από περιπάτους σε πάρκα, εκδρομές στην εξοχή, επισκέψεις σε μουσεία, συναθροίσεις για τσάι, μέχρι και οι προσκλήσεις σε ιδιωτικές βιβλιοθήκες²⁷, όπως και οι διάλογοι περί μόδας ή οικιακής διακόσμησης που συναντούμε στα έργα του, συνιστούν στιγμές του αστικού πολιτισμικού σύμπαντος των παροικιών²⁸. Το ίδιο, και οι ευσεβιστικής προέλευσης αρετές της εργατικότητας, της εγκράτειας και της οικονομίας καθώς και η κοινωνική αξία της μόρφωσης, της φιλανθρωπίας και της πολιτικής αρετής, όπως και το ιδανικό της ευδαιμονίας, που προβάλλει και εγκωμιάζει ο Δάρβαρης²⁹,

27. Βλ. τον διάλογο μεταξύ Γερμανού και Ρωμαίου, όπου ο πρώτος καλεί τον δεύτερο στη βιβλιοθήκη του για να του δείξει τα γερμανικά δράματα. Δάρβαρης, *Γραμματική γερμανική*, σ. 407.

28. Βλ. σχετικά Vassiliki Seirinidou, «Griechen in Wien im 18. und frühen 19. Jahrhundert. Soziale Identitäten im Alltag», *Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich* 12, 1997, σ. 7-28.

29. Βλ. τα σχόλια της Άννας Ταμπάκη, «Δημήτριος Δάρβαρης: Οι περί “ηθικής” απόψεις του», στο *Νεοελληνική παιδεία και κοινωνία*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου αφιερωμένου στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά, Αθήνα 1995, σ. 107-120. (Επανεκδοση με προσθήκη παραρτήματος στο: η ίδια, *Περί νεοελληνικού Διαφωτισμού. Ρεύματα ιδεών και διάλογοι επικοινωνίας με τη δυτική σκέψη*, Αθήνα 2004, σ. 139-165.) Ειδικότερα για την παιδαγωγική σκέψη του βλ. Γρ. Καραφύλλης, «Οι παιδαγωγικές αντιλήψεις του Δημ. Ν. Δάρβαρη», *Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δ. Ε. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 1992, σ. 281-292.· Χ. Ν. Μελετιάδης, «Συμβολή στη μελέτη της παιδαγωγικής σκέψης των Ελλήνων διαφωτιστών (Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης)», στο *ΙΒ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο, Πρακτικά*, Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 219-231· Χ. Κ. Παϊδαρος, «Δημήτριος Ν. Δάρβαρης. Πρόδρομος της νεοελληνικής παιδαγωγικής σκέψης και της διδακτικής

αποτελούν αξίες της αστικής κοινωνίας που διαμορφωνόταν στα τέλη του 18ου αιώνα στην Αφβουργική Αυτοκρατορία.

Στο πρόσωπο του Δάρβαρη μπορούμε να αναγνωρίσουμε ένα είδος «οργανικού διανοούμενου» της επιχειρηματικής διασποράς στην κεντρική Ευρώπη. Η διαπίστωση αυτή μας υποδεικνύει να προσεγγίσουμε με διαφορετική ματιά το έργο του, αξιολογώντας το όχι για την πρωτοτυπία του αλλά για την ιδιαίτερη κοινωνική λειτουργία του. Τα έργα του Δάρβαρη δεν είναι απλές μεταφράσεις και συναγωγές, ώστε να αναζητήσουμε τα πρότυπά τους, ούτε ο ίδιος ένας απλός εραμιστής, όπως έχει καθιερωθεί να θεωρείται. Αντίθετα, με την ιδιότητα του διανοούμενου της παροικίας οργανώνει και κωδικοποιεί την ιδεολογία της και μέσω του παιδαγωγικού προσανατολισμού του έργου του φροντίζει για τη διαιώνισή της.

Παράλληλα με το παιδευτικό του πρόγραμμα, ο Δάρβαρης έθεσε μέρος της εκδοτικής του δραστηριότητας στην άμεση υπηρεσία των επιχειρήσεων. Στα προσόμια της *Γραμματικής γερμανικής*, του *Εκλογαρίου γραικικού* και της *Γραμματικής απλοελληνικής* ο σκοπός, μεταξύ άλλων, του εγχειρήματος δηλώνεται καθαρά από τον ίδιο: προς όφελος των εμπορικών υποθέσεων³⁰. Στην *Πρόχειρο αριθμητική* δημοσίευσε πίνακες νομισματικών ισοτιμιών σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και εισηγούνταν σε μορφή αριθμητικών ασκήσεων τρόπους επικερδούς εκμετάλλευσης των νομισματικών διαφορών³¹. Αρκετά χρόνια πριν (το 1787) είχε μεταφράσει στα ελληνικά και εκδώσει την *Καισαροβασιλική διαταγή περί Καμβίων*, το σχετικό με τη λειτουργία της συναλλαγματικής διάταγμα της Μαρίας Θηρεσίας³².

Ως οργανικός διανοούμενος του επιχειρηματικού κόσμου της διασποράς, ο Δάρβαρης απολάμβανε ιδιαίτερο κύρος στις παροικίες. Η κοινότητα της Αγίας Τριάδας στη Βιέννη του εμπιστεύτηκε τη θέση του πρώτου δασκάλου στη νεοοϊδρυθείσα Εθνική Σχολή το 1801, πριν ακόμη αυτή λάβει την επίσημη άδεια λειτουργίας της από τις Αρχές (το 1804)³³, ενώ αρκετοί γονείς τον επέλεξαν με τη διαθήκη τους ως κηδεμόνα των παιδιών τους και άλλοι τον όριζαν επίτροπο της περιουσίας τους. Η κοινωνική καταξίωση που απολάμβανε ο Δάρβαρης δεν ήταν σε καμία περίπτωση ενδεικτική της θέσης ενός λογίου σε μια εμπορική

μεθοδολογίας», *Νέα Παιδεία* 63, 1992, σ. 72-86· Κ. Δ. Μαλαφάντης, *Η παιδαγωγική του νεοελληνικού Διαφωτισμού*, Αθήνα 2001, σ. 121-150.

30. Δάρβαρης, *Γραμματική γερμανική*, προσόμιο χ.α.: *Εκλογάριον γραικικόν...*, Βιέννη 1803, σ. 3· *Γραμματική απλοελληνική...*, Βιέννη 1806, σ. IV.

31. Δ. Ν. Δάρβαρης, *Πρόχειρος αριθμητική...*, Βιέννη 1803, σ. 230-231.

32. Δ. Ν. Δάρβαρης, *Καισαροβασιλική διαταγή περί Καμβίων...*, Βιέννη 1787 και 1791· *Καισαροβασιλική πατέντα περί του Καμπίου...*, Βιέννη 1791.

33. Βλ. Σειργιτίδου, *Έλληνες στη Βιέννη*, σ. 316.

παροικία. Από το πλήθος των Ελλήνων λογίων που συνέρρεαν στην αψβουργική πρωτεύουσα για να τυπώσουν έργα τους, να σπουδάσουν ή να εργαστούν ως δάσκαλοι και ιερείς, κανείς δεν φαίνεται να απολάμβανε την αναγνωρισιμότητα και το κύρος του Δάρβαρη. Γνωστοί λόγιοι που πέρασαν από τη Βιέννη και άλλες παροικίες ως ιερείς και δάσκαλοι ήταν υπάλληλοι της κοινότητας. Διορίζονταν, μισθοδοτούνταν και ενίοτε απολύονταν από αυτήν. Οι ίδιοι αρκετά συχνά παραπονούνταν για τη δυσχερή οικονομική τους κατάσταση και την κοινωνική περιφρόνηση που εισέπρατταν³⁴. Αντίθετα, ο Δάρβαρης ήταν κομμάτι του επιχειρηματικού κόσμου της διασποράς, γόνος της εύπορης οικογένειας των Δαρβάρεων και μέλος της κοινότητας.

Γι' αυτόν λοιπόν τον λόγο μια πληροφορία στα πρακτικά της γενικής συνέλευσης της κοινότητας της Αγίας Τριάδας, την 27η Σεπτεμβρίου του 1797, μας προκαλεί ερωτηματικά. Την ημέρα εκείνη έγινε σύναξη προκειμένου να εκλεγεί η νέα κοινοτική Αρχή, η «εξάδα». Μεταξύ των 12 υποψηφίων, ο Δημήτριος Δάρβαρης ήρθε τελευταίος στην προτίμηση των 30 μελών της συνέλευσης, με μόνο τρεις ψήφους³⁵. Έκτοτε δεν τον ξανασυναντούμε ως υποψήφιο. Η οικογένεια Δάρβαρη συνέχισε να εκπροσωπείται στην εξάδα από τον οικονομικά ισχυρό Ιωάννη Δάρβαρη, συνυποψήφιο του Δημητρίου στις ίδιες εκλογές.

Αν αποκλείσουμε το ενδεχόμενο ο Δάρβαρης να επιστρατεύτηκε ως υποψήφιος για τυπικούς λόγους, τότε η εκλογική απαξίωσή του αξίζει να σχολιαστεί, καθώς φέρει εκ νέου στο προσκήνιο το ζήτημα της κοινωνικής αξιολόγησης των λογίων στις εμπορικές παροικίες. Στο πλαίσιο της παροικίας το κύρος της γνώσης και το κύρος του πλούτου συνυπάρχουν, εκδηλώνονται όμως σε διακριτά πεδία. Ως διανοούμενος, ο Δάρβαρης μπορούσε να παρεμβαίνει στη δημόσια σφαίρα της παροικίας και να κωδικοποιεί την ιδεολογία της. Στο θεσμικό όργανο εκπροσώπησης μιας εμπορικής παροικίας, όμως, ένας συγκυριακός ή αποτυχημένος επιχειρηματίας με μεσαία περιουσία, όπως αυτός, δεν είχε θέση. Η κοινότητα συνδιαλεγόταν με τις Αρχές, διεκδικούσε αιτήματα, διατύπωνε

34. Βλ. για παράδειγμα τα παράπονα του Άνθιμου Γαζή προς τους επιστάτες του ναού του Αγίου Γεωργίου Βιέννης, στον οποίο εκτελούσε χρέη ιερέα, για την άθλια οικονομική του κατάσταση. Σ. Ευστρατιάδης, *Ο εν Βιέννη ναός του Αγίου Γεωργίου και η κοινότης των Ελλήνων Οθωμανών υπηκόων*, επιμ. Χ. Χοτζάκογλου, Αθήνα 1997 (φωτομηχανική ανατύπωση της πρώτης έκδοσης, Αλεξάνδρεια 1912), σ. 145-146. Για το ζήτημα βλ. Olga Katsiardi-Hering, «Il mondo europeo degli intellettuali Greci della diaspora (Sec. XVIII Ex. -XIX In.)», στο *Niccolò Tommaseo: Popolo e Nazioni (Italiani, Corsi, Greci, Illirici)*, Atti del Convegno internazionale di Studi nel bicentenario della nascita di Niccolò Tommaseo (Venezia, 23-35 gennaio 2003), Ρώμη - Πάδοβα 2004, σ. 77.

35. Κέντρο Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών, Κατάλοιπα Γ. Λαΐου, Φάκ. 47 (Πρακτικά Αγίας Τριάδας, Συνέλευση 27 Σεπτεμβρίου 1797). Ευχαριστώ τον κ. Κ. Λάππα για την άδεια πρόσβασης.

τον λόγο της παροικίας απέναντι στην εξουσία. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και σε διεκδικήσεις μη οικονομικού περιεχομένου η κοινότητα δεν δίσταζε να προβάλλει ως επιχείρημα την εμπορική ιδιότητα, τον πλούτο των μελών της και τη συνεισφορά τους στην οικονομική ευμάρεια της μοναρχίας.

Όταν οι ελληνικές εμπορικές παροικίες της κεντρικής Ευρώπης είχαν πλέον παρακμάσει, η ιστοριογραφία αποκατέστησε το κύρος των λογίων, επιφυλάσσοντάς τους μια εξέχουσα θέση στη ζωή των παροικιών, τοποθετώντας τους δίπλα ή ακόμη και πάνω από τους εκπροσώπους του πλούτου. Με την αποκατάσταση του λόγιου δίπλα στον κερδωό Ερμή επιβεβαιωνόταν ο εξέχων ρόλος που αποδόθηκε στις παροικίες ως χώρων κυοφορίας της ιδέας της εθνικής ανεξαρτησίας. Με εξαίρεση τις περιπτώσεις του μεγιστάνα Σίνα, του μαικήνα Δούμπα και του ευγενή φον Κάραγιαν, σήμερα το κλέος της ελληνικής παροικίας της Βιέννης φέρεται να εκπροσωπούν περισσότερο ο φτωχότερος των Δαρβάρων, Δημήτριος, ο απολυμένος από τον ναό του Αγίου Γεωργίου Νεόφυτος Δούκας³⁶ ή ο παραπονούμενος για τον χαμηλό μισθό και την άθλια οικονομική του κατάσταση Άνθιμος Γαζής.

36. Για το περιστατικό της απόλυσης του Νεόφυτου Δούκα από τη θέση του ιερέα του ναού του Αγίου Γεωργίου Βιέννης (ναός της αδελφότητας των Ελλήνων Οθωμανών υπηκόων), βλ. Ευστρατιάδης, *Ο εν Βιέννη ναός του Αγίου Γεωργίου*, σ. 140.

4. ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ «ΤΥΠΙΚΗ» ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τόσο ο «τυπικός» αναγνώστης όσο και η «τυπική» βιβλιοθήκη δεν υπάρχουν παρὰ μόνο στη φαντασία του ιστορικού. Με αυτή την αφοριστική θέση, που παραφρασμένα παραθέτουμε εδώ, ο ιστορικός του βιβλίου Stephen Colclough σχολιάζει την τάση της παλαιότερης ιστοριογραφίας να αναζητά «μέσους όρους» αναγνωστών και να καταρτίζει τυπολογίες βιβλιοθηκών με βάση ένα σώμα «κανονικών» κειμένων που υποτίθεται ότι χαρακτηρίζουν το πνεύμα μιας εποχής¹. Δεν υπάρχει ίσως πιο εύγλωττο παράδειγμα για τις εκπλήξεις που περιμένουν έναν ιστορικό ο οποίος αναζητά τυπικούς αναγνώστες και τυπικά αναγνώσματα μιας εποχής από τα ευρήματα της μελέτης του Daniel Mornet: σε σύνολο 500 ιδιωτικών βιβλιοθηκών της προεπαναστατικής περιόδου στη Γαλλία βρέθηκε μόνον ένα αντίτυπο του *Κοινωνικού συμβολαίου* και λιγοστά αντίτυπα των μεγάλων έργων του Διαφωτισμού².

Πράγματι, το περιεχόμενο μιας ιδιωτικής βιβλιοθήκης μπορεί να είναι περισσότερο απρόβλεπτο από όσο θα μπορούσαν να φανταστούν οι ιστορικοί. Το ίδιο, και οι πνευματικές διεργασίες μιας εποχής είναι περισσότερο σύνθετες ώστε να συνοψιστούν σε περισσότερες ή λιγότερες σειρές ραφιών. Μια βιβλιοθήκη ωστόσο δεν παύει να είναι ιστορικό προϊόν, να ακολουθεί γενικότερες τάσεις και να υπόκειται σε μεταβολές. Το πέρασμα από τη βιβλιοθήκη-μουσείο της εποχής του Μπαρόκ στη χρηστική ή ερευνητική βιβλιοθήκη του 18ου αιώνα υπήρξε μία από τις σημαντικότερες τομές στην ιστορία των βιβλιοθηκών στους νέους χρόνους³. Μεταβολές στην αναλογία των θρησκευτικών και των κοσμικών βιβλίων, όπως και στην αναλογία παλαιών και νέων εκδόσεων, εκπροσώπηση νέων γνωστικών αντικειμένων και άλλες αλλαγές στο περιεχόμενο και το μέγεθος των ιδιωτικών βιβλιοθηκών του 18ου αιώνα ενθαρρύνουν τους ιστορικούς να αναζητήσουν, αν όχι τους αντιπροσωπευτικούς τύπους, τότε τις γενικές τάσεις.

1. S. Colclough, «Readers: Books and Biography», στο *Companion to the History of the Book*, σ. 53.

2. Mornet, «Les enseignements des bibliothèques privées 1750-1780». Βλ. και τα σχόλια του Robert Darnton, «De la sociologie de la littérature à l'histoire de l'édition», στο: ο ίδιος, *Bohème littéraire et révolution. Les monde des livres au XVIIIe siècle*, Παρίσι 1983, σ. 72.

3. Αυτή την ιστορική μεταβολή παραγματεύεται ο συλλογικός τόμος *Öffentliche und private Bibliotheken im 17. und 18. Jahrhundert*.

Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι και η αναζήτηση «τυπικών» βιβλιοθηκών δεν είναι ασύμβατη με το πλαίσιο της εποχής που εξετάζουμε. Συνήθως, η συγκρότηση μιας ιδιωτικής βιβλιοθήκης δεν ήταν υπόθεση προσωπικού γούστου, αλλά κατέτεινε σε ορισμένα πρότυπα που προσφέρονταν από ειδικούς οδηγούς. Επρόκειτο για κείμενα με συμβουλές για το μέγεθος, το περιεχόμενο και το σύστημα ταξινόμησης μιας ιδιωτικής βιβλιοθήκης, που γνώρισαν ιδιαίτερη απήχηση στον γαλλόφωνο και τον γερμανόφωνο χώρο. Στις αρχές του 17ου αιώνα το εγχειρίδιο του βιβλιοθηκάρου του Ρισελιέ, **Gabriel Naudé, με τον χαρακτηριστικό τίτλο *Avis pour dresser une bibliothèque***, εγκαινίασε μια σειρά παρόμοιων οδηγών ευρείας χρήσης⁴. Η συστηματική επιστημονική βιβλιογραφία *Bibliotheca universalis*, που είχε συντάξει στα μέσα του 16ου αιώνα ο Ελβετός φυσιοδίφης και βιβλιογράφος Conrad Gesner, αποτελούσε εξάλλου ένα είδος λόγιου αναγνωστικού κανόνα⁵. Στην ίδια κατεύθυνση, ο Gottfried Leibniz, από τη θέση του βιβλιοθηκάρου της περίφημης *Bibliotheca Augusta* στο Wolfenbüttel, συνόφισε στα τέλη του 17ου αιώνα τη σοφία μιας εποχής σε ορισμένα βασικά βιβλία (*Kernbücher*)⁶. Η παράδοση των κειμένων αυτού του τύπου ατονεί όσο προχωρούμε στον 19ο αιώνα, καθώς η συγκρότηση μιας ιδιωτικής βιβλιοθήκης υπακούει ολοένα και περισσότερο στο κριτήριο του προσωπικού ενδιαφέροντος ή γούστου, που διευρύνεται σε συνάρτηση με την αυξανόμενη εμπορευματοποίηση του βιβλίου.

Από την καθολικότητα στην ωφέλεια: οι μαρτυρίες του μεγέθους

Ας δούμε όμως πώς αντιδρά στις «τυπολογικές» μας απόπειρες ο κατάλογος που έχουμε στη διάθεσή μας. Ξεκινούμε από το μέγεθος. Με βάση τα στοιχεία του καταλόγου, η βιβλιοθήκη του Δημητρίου Δάρβαρη αποτελείται από 1.620 τόμους, που αντιστοιχούν σε 898 τίτλους. Πρόκειται δηλαδή για μια βιβλιοθήκη μεσαίου

4. G. Naudé, *Avis pour dresser une bibliothèque*, Παρίσι 1627. Για αντίστοιχους οδηγούς στον γερμανόφωνο χώρο βλ. **Renate Schusky, «Empfehlungen für die Einrichtung von Bibliotheken»**, στο *Bücher und Sammler. Private Bibliotheken im 18. Jahrhundert*, Χαϊδελβέργη 1979, σ. 129-139· Annett Volner, «Lektüre, Bildung, Wissenskanon: Jean-Henri-Samuel Formeys Ratsschlüsse zum Aufbau einer Privatbibliothek im 18. Jahrhundert», στο Sandra Pott – M. Mulsow – L. Danneberg (επιμ.), *The Berlin Refuge 1680-1780. Learning and Science in European Context*, Λέιντεν – Βοστόνη 2003, σ. 183-206.

5. C. Gesner, *Bibliotheca universalis, sive catalogus omnium scriptorum*, **Ζυρίχη 1548. Επ' αὐτοῦ βλ. H. Zedelmaier, *Bibliotheca universalis und bibliotheca selecta. Das Problem der Ordnung des gelehrten Wissens in der Frühen Neuzeit* [=Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 33], Κολωνία 1992.**

6. G. Leibniz, «Einrichtung einer Bibliothek», στο: ο ίδιος, *Sämtliche Schriften und Briefe. Politische Schriften*, τ. IV/3, Βερολίνο 1986, σ. 349-353.

μεγέθους. Ξεπερνά τους 100 έως 600 τόμους, το μέγεθος που ανά περίπτωση περιγράφουν ως «μικρή βιβλιοθήκη» οι διάφοροι οδηγοί⁷, αλλά δεν πλησιάζει τις πολλές χιλιάδες τόμους αρκετών ιδιωτικών συλλογών. Σε σχέση με τις ελληνικές βιβλιοθήκες της εποχής –τουλάχιστον αυτές που έχει φέρει στο φως η ιστορική έρευνα– η βιβλιοθήκη του Δάρβαρη ξεπερνά κατά πολύ τα όρια της βιβλιοθήκης «μέσου τύπου»⁸, υπολείπεται όμως κατά πολύ των μεγάλων ιδιωτικών συλλογών, όπως αυτές του Δημητρίου Μόστρα και του Κωνσταντίνου Νικολόπουλου, που ανέρχονταν στους 6.500 και 12.000 τόμους αντίστοιχα⁹.

Με βάση όσα έχουν αναφερθεί στο προηγούμενο κεφάλαιο, η οριοθέτηση της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη προς τα κάτω, ως προς τις «μικρές βιβλιοθήκες», είναι αναμενόμενη. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η οριοθέτησή της προς τα πάνω, ως προς τις «μεγάλες βιβλιοθήκες». Από άποψη μεγέθους, η βιβλιοθήκη του Δάρβαρη εναρμονίζεται με μια γενικότερη ροπή προς τις «μεσαίες βιβλιοθήκες», που παρατηρείται εκείνη την εποχή. Στην καμπή του 18ου προς τον 19ο αιώνα το μέγεθος των μικρών βιβλιοθηκών αυξάνεται, ενώ αυτό των μεγάλων περιορίζεται¹⁰. Η τελευταία τάση γίνεται κυρίαρχη όσο προχωρούμε στον 19ο αιώνα. Στη Βιέννη, για παράδειγμα, στα μέσα του 19ου αιώνα οι 3.000 τόμοι αποτελούσαν το μέσο μέγεθος της βιβλιοθήκης ενός αστού της γνώσης, ενώ έναν αιώνα πριν ιδιωτικές βιβλιοθήκες λογίων με 15.000 τόμους, που είχαν συγκροτηθεί ως αντίβαρο στις ηγεμονικές βιβλιοθήκες, δεν αποτελούσαν εξαίρεση¹¹.

Η ριζική μείωση του μέσου μεγέθους των ιδιωτικών βιβλιοθηκών σηματοδοτούσε την απομάκρυνση από το ιδανικό της βιβλιοθήκης ως αποθήκης της ανθρωπίνης σοφίας, όπως φιλοδόξησε να το ενσαρκώσει η βιβλιοθήκη της εποχής του Ουμανισμού και του πρώιμου Διαφωτισμού. Μέχρι και τα μέσα του 18ου αιώνα η καθολικότητα (*universalitas*) αποτελούσε το βασικό κριτήριο για τη συγκρότηση και την αξιολόγηση μιας ιδιωτικής βιβλιοθήκης. Στην επίτευξη μιας «ευσύννοπτης» καθολικότητας στόχευαν άλλωστε και όλοι οι περί βιβλιοθηκών οδηγοί, για τους οποίους έγινε λόγος προηγουμένως. Από τα τέλη του 18ου αιώνα ωστόσο το πρότυπο αυτό αρχίζει να υποχωρεί. Κατ' αρχάς, η αλματώδης αύξηση της εκδοτικής παραγωγής καθιστά την επίτευξη της καθολικότητας

7. Volner, «Lektüre, Bildung, Wissenskanon», σ. 183-184.

8. Με βάση τους υπολογισμούς του Αλέξη Πολίτη, στην κατηγορία αυτή ανήκουν κατά προσέγγιση βιβλιοθήκες από 45 έως 400 τόμους. Βλ. Πολίτης, «Τέσσερις ιδιωτικές βιβλιοθήκες μέσου τύπου (18ος αιώνας)».

9. Δρούλια, «Λογισύνη και βιβλιοφιλία. Ο Δημήτριος Μόστρας και η βιβλιοθήκη του»· *Η βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου-Αγαθόφρονος Νικολόπουλου στην Ανδρίτσαινα*.

10. Melton, *The Rise of the Public in Enlightenment Europe*, σ. 91.

11. Σε δείγμα 56 ιδιωτικών βιβλιοθηκών του 19ου αιώνα στη Βιέννη, η βιβλιοθήκη μεσαίου μεγέθους, από 1.500 έως 5.000 τόμους, είναι η κυρίαρχη. Βλ. Yamanouchi, *Bürgerliche Lesekultur im 19. Jahrhundert*, σ. 83-84.

από δυσεφάρμοστη έως ανέφικτη. Ήταν δύσκολο ένα άτομο να έχει εποπτεία της κυκλοφορίας των νέων τίτλων, πόσω μάλλον να τους αποκτήσει. Από την άλλη, η ανάπτυξη των επιστημών αντικατέστησε το ουμανιστικό αίτημα της καθολικότητας με αυτό της εξειδίκευσης. Στη θέση της βιβλιοθήκης-αποθήκης σοφίας, η επιστημονικά εξειδικευμένη βιβλιοθήκη, η βιβλιοθήκη-εργαλείο, θα είναι ο νέος τύπος βιβλιοθήκης στην εποχή της νεωτερικότητας¹². Το φαινόμενο της «βιβλιομανίας» που θα ενσκήψει σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, στη διάρκεια του 19ου αιώνα, θα εκφράσει περισσότερο την αισθητική προτίμηση του ρομαντισμού προς το παλαιό και το πολυκαιρισμένο παρά μια αναβίωση του ιδανικού της καθολικότητας¹³.

Ο Δημήτριος Δάρβαρης ζει σε μια εποχή κατά την οποία οι διεργασίες μετάβασης βρίσκονται σε εξέλιξη και τα νέα γνωστικά πρότυπα δεν έχουν ακόμη παγιωθεί. Αυτή την αίσθηση του μεταιχμίου, ανάμεσα στην καθολικότητα και την εξειδίκευση, τη συναντούμε και σε ορισμένα γραπτά του. Στο άρθρο του «Φιλομαθείας περί», που δημοσίευσε το 1812 στον *Λόγιο Ερμή*, το ιδανικό της καθολικότητας αντικαθίσταται από αυτό της ωφέλειας, η οποία επιτυγχάνεται μέσω της εξειδικευμένης γνώσης. Γράφει χαρακτηριστικά:

Πρέπει να δείξωμεν την φιλομάθειαν εις πράγματα, τα οποία δύνανται να τελειοποιήσωσι την κατάστασιν ημών. Ας μάθη ουν έκαστος ακριβώς τα καθήκοντα του απαγγέλματός του, και ας μεταχειρισθή όλας του τας ψυχικάς δυνάμεις, διά να ευδοκιμήση, και να φέρη την τέχνην του ή την επιστήμην, την οποίαν άπαξ έκλεξεν, εις άκρα τελειότητα. [...] Όστις θέλει να δείξη ματαίαν φιλομάθειαν, ή να λάβει το όνομα του πολυίστορος, και διά τούτο περισπάται εις τα πολλά, ούτος δεν θέλει εκπληρώσει ποτέ καλώς το έργον του: διότι αδύνατον ένα πολλάς καλώς εργάζεσθαι τέχνας κατά τον Πλάτωνα. Όλος ο καρπός των πολλών του κόπων και της πολυχρονίου του σπουδής και επιμελείας συνίστανται εις μίαν επιπόλαιον γνώσιν πολλών πραγμάτων, τα οποία δεν έχουσιν ουδέ την παραμικράν σχέσιν εις αυτόν¹⁴.

Στο ίδιο κείμενο όμως αναγνωρίζει την καθολική αξία ορισμένων γνώσεων (επιστημών στο κείμενο), όπως η ηθική, η πολιτική, η ιστορία, τα μαθηματικά, η φιλοσοφία, η ρητορική, η μητρική και άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, καθώς και η γυμναστική, τις οποίες θεωρεί αναγκαίες, ιδίως για τους νέους των ανωτέρων τάξεων, και τις διαχωρίζει από τις εξειδικευμένες γνώσεις που απαιτεί κάθε επάγγελμα: «Εγώ δεν ομιλώ ενταύθα περί των επιστημών, αι οποίαι είναι οικείαι εις κάθε επάγγελμα του βίου, αλλ' υποθέτω ότι ο νέος οπού θέλει να δουλεύη τη Εκκλησία, πρέπει να διδαχθή καλώς την θεολογίαν, ο νομοδιδάσκαλος τα

12. Βλ. Streich, «Die Privatbibliothek als Handwerkzeug des Gelehrten», σ. 268-269.

13. Βλ. A. Hunt, «Private Libraries in the Age of Bibliomania», στο *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, τ. 2, σ. 438-458.

14. Δ. Ν. Δάρβαρης, «Φιλομαθείας περί», *Ερμής ο Λόγιος* 2, 1812, σ. 34-35.

νομικά και τα έθιμα του τόπου, ο στρατιωτικός τα πολεμικά, και απλώς ειπείν, έκαστος τα του επαγγέλματός του, αν θέλη να ωφελήσει το Κοινόν, και να ευδοκιμήση παρά Θεώ και ανθρώποις»¹⁵. Η ωφέλεια αποτελεί για τον Δάρβαραν και το κριτήριο για την επιλογή βιβλίων προς ανάγνωση. Το άρθρο του «Περί της των βιβλίων αναγνώσεως», που δημοσιεύτηκε επίσης το 1812 στον *Λόγιο Ερμή*, μαρτυρά την οριστική απομάκρυνση από την παράδοση των κειμένων αντίστοιχου περιεχομένου του 18ου αιώνα, που επιδίωκαν να συνοψίσουν το σύνολο της ανθρώπινης σοφίας σε ορισμένους τίτλους. Σημειώνει ο Δάρβαραν: «Ο φιλομαθής ουν νέος πρέπει να αναγιγνώσκη προ πάντων εκείνα τα βιβλία, τα οποία διδάσκουσι το είδος της μαθήσεως, εις το οποίον αφιέρωσεν εαυτόν, και τα οποία κοσμούσι την ψυχήν και βελτιούσιν την διάνοιαν. Δεν συμφέρει δε να αναγιγνώσκη πολλά, αλλ' ολίγα και καλά, και αυτά μετά σκέψεως, ίνα ωφεληθή. Το να θέλη τις να αναγνώσκη όλα τα βιβλία είναι τόσον μεγάλη μωρία, όσον το να θέλη να φάγη όλα»¹⁶.

Η βιβλιοθήκη που προβάλλει ως πρότυπο ο Δάρβαραν στα δύο παραινετικά του κείμενα δεν είναι η βιβλιοθήκη-αποθήκη της ανθρώπινης σοφίας· ούτε η βιβλιοθήκη-αντικείμενο δήλωσης του κοινωνικού κύρους: «Αυτοί» λέει, αναφερόμενος σε ορισμένους παιδαγωγούς, «δεν αμιλλώνται προς αλλήλους περί τούτου, τίνος μαθητής έχει βαθυτέρας ειδήσεις, ή ποίος είναι καλλίτερον διδαγμένος, αλλά συνερίζονται περί τούτου, ποίος έχει πλουσιωτέραν βιβλιοθήκην, ή ακριβώτερα μαθηματικά και φυσικά όργανα κτλ.»¹⁷. Δεν είναι επίσης η βιβλιοθήκη του βιβλιόφιλου ή του συλλέκτη: «Το άπειρον πλήθος των βιβλίων εις όλα τα είδη της ανθρώπινης μαθήσεως κάμνει αναγκαίαν μίαν φρόνιμην εκλογήν των βιβλίων. [...] Μόνη η κτήσις των βιβλίων δεν κάμνει τους ανθρώπους σοφούς»¹⁸. Είναι ακριβώς η ηθικά, κοινωνικά και επαγγελματικά χρήσιμη βιβλιοθήκη. Η ωφελιμιστική ιδέα ότι οι άνθρωπινες πράξεις και συμπεριφορές οφείλουν να κατατείνουν στην επίτευξη της μεγαλύτερης δυνατής ωφέλειας για μεγαλύτερο αριθμό ατόμων και η σύνδεση της ατομικής με την κοινωνική ευδαιμονία¹⁹ αποτελούν βασικούς

15. Στο ίδιο, σ. 38.

16. Δ. Ν. Δάρβαραν, «Περί της των βιβλίων αναγνώσεως», *Ερμής ο Λόγιος* 2, 1812, σ. 51.

17. Στο ίδιο, σ. 52

18. Στο ίδιο, σ. 49, 52.

19. Ως ρεύμα σκέψης, ο ωφελιμισμός θεμελιώθηκε στα τέλη του 18ου αιώνα από τον Jeremy Bentham και συστηματοποιήθηκε από τον John Stuart Mill στα μέσα του 19ου αιώνα, για να αποβεί μία από τις βασικές συνιστώσες του πολιτικού και οικονομικού φιλελευθερισμού. Βλ. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Νεότερη πολιτική θεωρία II. Ωφελιμιστικός φιλελευθερισμός. Jeremy Bentham – John Stuart Mill*, Αθήνα - Κομοτηνή 1986. Ωφελιμιστικές αρχές συναντούμε πάντως και στην ευσεβιστική παιδαγωγική του πρώτου μισού του 18ου αιώνα, αλλά και στην κεντροευρωπαϊκή «φωτισμένη» απολυταρχία. Βλ. Gawthrop, *Pietism and the Making of Eighteenth - Century Prussia*, σ. 146-147, 160-162, 168-169, καθώς και τις συμβολές στον συλλογικό

ιδεολογικούς άξονες στο έργο του Δάρβαρη, όπως θα έχουμε τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε και στο επόμενο κεφάλαιο. Η βιβλιοθήκη-πρότυπο στα κείμενα του Δάρβαρη είναι μια βιβλιοθήκη συμβατή με το ιδεολογικό σύμπαν της κοινωνικής τάξης από την οποία προέρχεται. Υπό την έννοια αυτή, η βιβλιοθήκη του Δάρβαρη είναι μια κατεξοχήν νεωτερική, αστική βιβλιοθήκη.

Οι χρόνοι της βιβλιοθήκης

Ας επιστρέψουμε όμως στη βιβλιοθήκη του καταλόγου. Αν κατατάξουμε τα βιβλία με βάση τη χρονολογία έκδοσής τους, διαπιστώνουμε ότι έχουμε να κάνουμε με μια «σύγχρονη» βιβλιοθήκη. Η συντριπτική πλειοψηφία των έργων έχει εκδοθεί στο τελευταίο τέταρτο του 18ου αιώνα και τις δύο πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα, δηλαδή κατά το χρονικό διάστημα που συμπίπτει με τον ενήλικο βίο του Δάρβαρη (Πίνακας 7). Το παλαιότερο βιβλίο του καταλόγου φέρει χρονολογία έκδοσης το 1523. Πρόκειται για την πρώτη έκδοση (Βασιλεία) του έργου *Οικουμένης περιήγησις* του Διονυσίου του Αλεξανδρέως και ανήκει στα «φθηνά» βιβλία του καταλόγου, καθώς η αξία του εκτιμήθηκε σε ένα φιορίνι²⁰. Ο κατάλογος είναι ενημερωμένος μέχρι το έτος 1822, λίγους μήνες δηλαδή πριν από τον θάνατο του Δάρβαρη, με τεύχη της εφημερίδας *Wiener Zeitung* και ένα σερβικό ημερολόγιο που εκδόθηκε στη Βούδα. Από το έτος 1821 απαντούν στον κατάλογο δύο σερβικά θεολογικά βιβλία, ένα ρωσικό προσευχητάρι και η μετάφραση του ειδυλλίου *Δάφνης* του Salomon Gessner από τον Πέτρο Δάρβαρη²¹. Φαίνεται πως λίγο πριν από το τέλος ο Δάρβαρης δεν παρακολουθούσε με την ίδια ένταση την εκδοτική κίνηση.

Πίνακας 7: Κατανομή των βιβλίων του καταλόγου με βάση τον χρόνο έκδοσης

Χρόνος έκδοσης (σε αιώνες)	Τίτλοι	%
16ος αι.	30	3.3
17ος αι.	49	5.5
Α' μισό 18ου αι.	98	10.9
Β' μισό 18ου αι.	457	50.9
1800-1822	247	27.5
Αταύτιστα	17	1.9
Σύνολο	898	100.0

τόμο H. Reinalter – H. Kluebing (επιμ.), *Aufgeklärter Absolutismus im europäischen Vergleich*, Βιέννη - Κολωνία 2002.

20. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 1.

21. Βλ. σχετικά Γ. Βελουδής, «Η παρουσία του Salomon Gessner στη λογοτεχνία του ελληνικού Διαφωτισμού», *Ο Εραμιστής* 11, 1974, σ. 23-25.

Η βιβλιοθήκη του Δάρβαρη είναι μια «σύγχρονη» βιβλιοθήκη και υπό την έννοια ότι είναι εμφανώς προσανατολισμένη σε συγγραφείς και έργα του 18ου αιώνα. Από την κατάταξη των έργων του καταλόγου, με βάση τη χρονική περίοδο ή/και το πνευματικό περιβάλλον στο οποίο συνεγράφησαν, προκύπτει η εικόνα μιας βιβλιοθήκης που έχει απομακρυνθεί από τα βιβλιοσυλλεκτικά πρότυπα του 18ου αιώνα και βρίσκεται στο μεταίχμιο μιας νέας εποχής. Συγκεκριμένα, η ελληνική και λατινική κλασική γραμματεία, που αποτελούσε τη ραχοκοκαλιά της ουμανιστικής παιδείας, το βασικό συστατικό της λόγιας βιβλιοθήκης του πρώιμου Διαφωτισμού αλλά και συλλεκτική σταθερά των βιβλιόφιλων του 18ου αιώνα²², χωρίς να είναι αμελητέα στον κατάλογο, έχει ωστόσο υποχωρήσει αισθητά έναντι της συγγραφικής παραγωγής του 18ου αιώνα (Πίνακας 8). Από την άλλη, μικρή είναι η αντιπροσώπευση της χριστιανικής-βυζαντινής καθώς και της ευρωπαϊκής ουμανιστικής γραμματείας του 15ου και του 16ου αιώνα. Πρόκειται για μια κατανομή που θα τη συναντήσουμε σε αστικές βιβλιοθήκες στη Βιέννη όσο προχωρά ο 19ος αιώνας²³.

Πίνακας 8: Κατανομή των βιβλίων του καταλόγου
με βάση την εποχή/πνευματικό περιβάλλον που ανήκουν

Εποχή/πνευματικό περιβάλλον	Τίτλοι	%
Κλασική γραμματεία (ελληνική - λατινική)	147	16.4
Χριστιανική - βυζαντινή γραμματεία	60	6.7
Ουμανιστική γραμματεία (15 ^{ος} -16 ^{ος} αι.)	17	1.9
Πρώιμος Διαφωτισμός	29	3.2
Διαφωτισμός και λοιπή παραγωγή 18ου και αρχών 19ου αι.	642	71.8
Αταύτιστα	3	-0.3
Σύνολο	898	100.0

Η υπεροχή των σύγχρονων συγγραφέων στον κατάλογο φαίνεται να είναι προϊόν μιας συνειδητής επιλογής, που θεμελιώνεται μάλιστα και θεωρητικά από τον Δάρβαρη. Στο άρθρο του «Περί αρχής προόδου, ακμής και παρακμής των επιστημών», που δημοσίευσε σε συνέχειες στον *Λόγιο Ερμή* το 1814, θεωρεί υπεύθυνη για την παρακμή των επιστημών στον αρχαίο κόσμο τη στείρα προσκόλληση στα κλασικά κείμενα. Γράφει χαρακτηριστικά: «Το τυφλόν όμως σέβας εις τους διδασκάλους, η ανάλογος υπόληψις εις τα αρχαία και παλαιά, πρόσθετες αν θέλῃς και τη νωθρότητα εις το να μάθουν άλλα, και να εξετάσωσιν ακριβώς την φύσιν του πράγματος, και την υπερηφανίαν εις το να φαίνωνται

22. Βλ. Hunt, «Private Libraries in the Age of Bibliomania», σ. 439-444.

23. Βλ. Yamanouchi, *Bürgerliche Lesekultur im 19. Jahrhundert*, σ. 110.

ότι κάτι τι εξεύρουν, έκαμαν τους μετέπειτα να θεωρώσι τας δόξας των προτέρων ως άλλους τόσους χρησμούς του Απόλλωνος. Αντί να σπουδάζωσιν την φύσιν, εσπούδαζαν τας δόξας απλώς των άλλων, και ενόμιζον ούτως ότι φθάνουσιν εις την γνώσιν των όντων»²⁴. Στο ίδιο άρθρο ο Δάρβαρης παρουσιάζει την ανάπτυξη των επιστημών όχι ως σωρευτική, εξελικτική διαδικασία αλλά ως αποτέλεσμα τομών, ακόμη και βίαιων, με τα προηγούμενα συστήματα γνώσης. «Αυτοί οι ορθόνοες» γράφει, αναφερόμενος στους στοχαστές των νέων χρόνων, «άρχισαν να βλέπωσι τα αρχαία συστήματα με όμμα περίεργο, ύποπτον, αυστηρόν, και εξεταστικόν· άρχισαν να αμφιβάλλωσιν εις τινά πράγματα, τα οποία επερνούσαν ως χρησμοί των νομιζομένων αγγέλων της φύσεως· άρχισαν να υποκηρύττωσι την αλήθειαν· τινές όμως εξ αυτών έγιναν θύματα αυτού του Ιερού ζήλου διά την αλήθειαν» και υπογραμμίζει το παράδειγμα του αντιρρητικού του Αριστοτέλη, Πέτρου Ράμου (Petrus Ramus), ο οποίος δολοφονήθηκε στο βασιλικό κολέγιο του Παρισιού τη νύχτα της σφαγής του Αγίου Βαρθολομαίου, και του Γαλιλαίου²⁵. Αξιολογεί τη συμβολή του Καρτέσιου ως εισηγητή της νέας επιστήμης στο γεγονός ότι «με μίαν ηρωικήν χείρα έρριψε κάτω το βαθύρριζον σύστημα των Περιπατητικών, και ηλευθέρωσε τους ανθρώπους από την τυραννίαν των», ενώ επαινεί τους επιγόνους του που δεν τον ακολούθησαν τυφλά, όπως είχαν κάνει οι παλαιότεροι με τον Αριστοτέλη: «Οι μετά τον Καρτέσιον φρονιμώτεροι πολλά από τους μετά τον Αριστοτέλην, ηθέλησαν να φιλοσοφώσιν με τον τρόπον εκείνον, τον οποίον αυτός έδειξε, και όχι να ακολουθώσι τυφλώς τας εκείνου δόξας, καθώς οι παλαιότεροι. Αναμεταξύ τούτων των προ του Καρτεσίου και μετά τον Καρτέσιον λάμπουσιν οι Γαλιλαίοι, οι Πασχάλιδες, οι Γασσένδιοι, οι Βάκωνες, οι Τοριζέλοι, οι Νεύτωνα, οι Λόκοι, οι Λεϊβνίτιοι, οι Βερνούλιδες, και άλλοι πολλοί»²⁶.

Βιβλία σε τάξη

Το κείμενο του Δάρβαρη για την ιστορία των επιστημών μάς δίνει το λογικό έναυσμα ώστε να περάσουμε στο απαιτητικότερο εγχείρημα αυτού του κεφαλαίου, που είναι η ταξινόμηση των βιβλίων του καταλόγου κατά γνωστική περιοχή. Προηγούμενως, είναι απαραίτητες κάποιες επισημάνσεις.

Κάθε βιβλιοθήκη είναι προϊόν μιας στοιχειώδους ταξινόμησης. Η ταξινόμηση είναι που διαφοροποιεί τη βιβλιοθήκη από έναν σωρό βιβλίων και τη συνδέει με το θεμελιακό ερώτημα περί οργάνωσης της γνώσης. Στο ταξινομικό

24. Δ. Ν. Δάρβαρης, «Περί αρχής προόδου, ακμής και παρακμής των επιστημών», *Ερμής ο Λόγιος* 4, 1814, σ. 20.

25. Στο ίδιο, σ. 35.

26. Στο ίδιο, σ. 36-37.

σύστημα μιας βιβλιοθήκης απαντούν από ιδέες και γνωστικές κατηγορίες μέχρι εκδοτικές πρακτικές, συναισθηματικές αναφορές και, φυσικά, πρακτικές ανάγκες εξασφάλισης χώρου. Η κατάταξη με βάση το μέγεθος των βιβλίων, ως οικονομική διευθέτηση του χώρου, ήταν συχνό φαινόμενο όχι μόνο σε ιδιωτικές αλλά και σε θεσμικές βιβλιοθήκες, ενώ, ιδίως από την εποχή της *Bibliotheca universalis* (1548) του Conrad Gesner, η αλφαβητική κατάταξη κατά συγγραφέα κερδίζει έδαφος στις βιβλιοθήκες των λογίων²⁷.

Χωρίς να απουσιάζει ως ιδέα και πρακτική κατά τις προηγούμενες περιόδους, η κατάρτιση θεματικών καταλόγων άρχισε να συζητείται συστηματικά τον 17ο αιώνα. Είναι η εποχή που η ανάπτυξη της νέας επιστήμης καθιστά επίκαιρο το ζήτημα της ταξινόμησης της γνώσης και της σχέσης και διάταξης των επιστημονικών κλάδων²⁸. Στον στενότερο χώρο της βιβλιοθηκονομίας, ορόσημο για τις ταξινομικές απόπειρες αποτελεί το εγχειρίδιο του Gabriel Naudé *Avis pour dresser une bibliothèque* (1627), για το οποίο έγινε λόγος και σε προηγούμενο σημείο. Στο έργο αυτό ο βιβλιοθηκάριος της διάσημης συλλογής De Mesmes στο Παρίσι επιχείρησε να συνδέσει το αναγεννησιακό ιδεώδες της καθολικότητας με την ανερχόμενη ιδέα της βιβλιοθήκης ως εργαλείου γνώσης. Ο Naudé στεκόταν κριτικά απέναντι στα αλφαβητικά συστήματα και πρόκρινε τους θεματικούς καταλόγους. Η θεματική του ταξινόμηση ακολουθούσε την τάξη των επιστημονικών κλάδων, όπως αυτή ίσχυε στην εποχή του, δηλαδή: θεολογία, ιατρική, νομικές επιστήμες, ιστορία, φιλοσοφία, μαθηματικά, ανθρωπιστικές επιστήμες και μια κατηγορία με αταξινόμητα έργα· με τη σειρά της, καθεμία κατηγορία υποδιαιρούνταν στους επιμέρους γνωστικούς της κλάδους. Η απήχηση του συστήματος του Naudé οφειλόταν ακριβώς στο γεγονός ότι δεν εγκαθιστούσε μια νέα τάξη της γνώσης, ούτε αξίωνε ότι αναπαριστά τη φυσική τάξη ή κάποιο λογικό ή μεταφυσικό σύστημα, αλλά παρέπεμπε σε κάτι που θεωρούνταν κοινός γνωστικός και μνημονικός τόπος. Η κατεστημένη ιεραρχία των επιστημονικών κλάδων, χωρίς να αμφισβητείται, στην πράξη ατονούσε, καθώς στερούνταν οποιασδήποτε θεωρητικής θεμελίωσης. Υπό αυτή την έννοια, ο θεματικός κατάλογος του Naudé παρέπεμπε περισσότερο σε μια εγκυκλοπαίδεια των επιστημονικών κλάδων, με δυνατότητες επέκτασης, παρά σε μια πυραμίδα²⁹.

27. Βλ. D. McKitterick, «Libraries and the Organization of Knowledge», στο *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, τ. 1, σ. 594-595.

28. Για μια εισαγωγή στο θέμα βλ. D. R. Kelley (επιμ.), *History and the Disciplines. The Reclassification of Knowledge in Early Modern Europe*, Rochester – Νέα Υόρκη 1997.

29. Βλ. P. Nelles, «The Library as an Instrument of Discovery: Gabriel Naudé and the Uses of History», στο *History and the Disciplines*, ό.π., σ. 41-57, και ο ίδιος, «Libraries, Books and

Η παραδοσιακή διάκριση των γερμανικών πανεπιστημιακών σχολών σε θεολογία, νομικές επιστήμες, ιατρική και φιλοσοφία αποτέλεσε τη βάση για τα ταξινομικά συστήματα των βιβλιοθηκών στον γερμανόφωνο χώρο. Εκεί η βιβλιοθηκονομική ταξινόμηση έτυχε να συνδεθεί με τον φιλοσοφικό στοχασμό του Leibniz, ο οποίος διέθετε εμπειρία βιβλιοθηκάρου σε μεγάλες ιδιωτικές και αυλικές βιβλιοθήκες της Γερμανίας³⁰. Το γνωσιοθεωρητικό υπόβαθρο και οι φιλοσοφικές προεκτάσεις των ταξινομικών προτάσεων του Leibniz βρίσκονται εκτός του πεδίου αναφοράς της παρούσας μελέτης. Για το θέμα που μας απασχολεί, μεγαλύτερο ενδιαφέρον έχουν οι δέκα κατηγορίες που πρότεινε ως βιβλιοθηκάριος της *Bibliotheca Augusta* του Wolfenbüttel στα τέλη του 17ου αιώνα, δηλαδή: θεολογία, νομικά, ιατρική, αμιγής φιλοσοφία (*reine Philosophie*), μαθηματική φιλοσοφία, φυσικές επιστήμες, φιλολογία, ιστορία, ιστορία των γραμμάτων (*Literärgeschichte*) και γενικά έργα (*Generalia*), που αποτέλεσαν πρότυπο για την κατάρτιση θεματικών καταλόγων σε βιβλιοθήκες διανοομένων του 18ου αιώνα³¹.

Προϊόν της ταξινομικής λογικής της αρχής που τον συνέταξε, ο κατάλογος της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Δάρβαρη που έχουμε στη διάθεσή μας έχει ως επαναλαμβανόμενο ταξινομικό κριτήριο το τυπογραφικό σχήμα. Η διάκριση των βιβλίων με βάση το σχήμα τους υπηρετούσε καλύτερα την ανάγκη εκτίμησης της χρηματικής αξίας της βιβλιοθήκης. Έτσι, τα μεγάλα σχήματος και ακριβότερα βιβλία καταχωρίζονται ξεχωριστά από τα μικρότερα και φθηνότερα. Μπορούμε επίσης να διακρίνουμε μια εσωτερική ομαδοποίηση με βάση τη γλώσσα στην οποία ήταν γραμμένα τα βιβλία, ωστόσο δεν πρόκειται για κριτήριο που τηρείται με συνέπεια. Τίτλους βιβλίων στη νέα ελληνική, τη σερβική, τη ρωσική και τη ρουμανική, μεταφρασμένους με τη βοήθεια του «διερμηνέα ανατολικών γλωσσών» (*orientalischer Dolmetscher*) στα γερμανικά, βρίσκουμε άλλοτε διάσπαρτους, με ένδειξη της πρωτότυπης γλώσσας σε παρένθεση, άλλοτε ομαδοποιημένους, υπό την ένδειξη της γλώσσας (νεοελληνική, σερβική, ρωσική και βλαχική – *Griechische Bücher / Slavisch-servisch- und russische Bücher / Bücher in wallachischer Sprache*), ενώ, όπως τονίστηκε εισαγωγικά, βιβλία στη

Learning, from Bacon to Enlightenment», στο *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, τ. 2, σ. 23-35.

30. Για το θέμα βλ. τις συμβολές στον συλλογικό τόμο, Karin Hartbecker (επιμ.), *Zwischen Fürstenwillkür und Menschheitswohl. Gottfried Wilhelm Leibniz als Bibliothekar [=Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, Sonderband 95]*, Φρανκφούρτη 2008. Εν συντομία βλ. U. Jochum, «Die Bibliothek als locus communis», στο Aleida Assmann – M. Weinberg – M. Windisch (επιμ.), *Medien des Gedächtnisses*, Στουτγάρδη 1998, σ. 14-30.

31. Βλ. ειδικότερα S. Waldhoff, «Von der rechten Administrierung des Wissensschatzes. Zu Leibniz' Entwürfen einer bibliographisch-bibliothekarischen Sachsystematik», στο *Zwischen Fürstenwillkür und Menschheitswohl. Gottfried Wilhelm Leibniz als Bibliothekar*, σ. 159-242.

νεοελληνική γλώσσα (*Bücher in neugriechischer Sprache*) καταχωρίζονται και σε έναν ξεχωριστό κατάλογο του 1838.

Δεν γνωρίζουμε αν οι απογραφείς στο έργο τους στηρίχθηκαν σε κάποιον πιθανό κατάλογο που είχε καταρτίσει ο κάτοχος της βιβλιοθήκης και αν η σειρά διαδοχής των τίτλων αντιστοιχεί σε ταξινομικές επιλογές του ίδιου του Δάρβαρη. Η κατάρτιση ιδιόχειρων καταλόγων από ιδιοκτήτες βιβλιοθηκών ήταν αρκετά συχνό φαινόμενο³², όμως στην περίπτωσή μας δεν σώζεται κάτι αντίστοιχο. Από την άλλη, το έργο του Δάρβαρη μας δίνει αρκετές πληροφορίες για την αντίληψή του περί διάταξης της γνώσης.

Ένα πρώτο δείγμα συναντούμε στο έργο του *Χειραγωγία εις την καλοκαγαθίαν*, που εκδόθηκε το 1791. Στο υποκεφάλαιο «Περί επιστημών», του κεφαλαίου που φέρει τον χαρακτηριστικό για την ωφελιμιστική σκέψη του Δάρβαρη τίτλο «Πώς τα μέλη της πολιτικής κοινωνίας προάγουσιν την αμοιβαίαν αυτών ευτυχίαν με διαφόρους επιστήμας, επιτηδειότητας, και επιτηδεύματα», διακρίνει τις επιστήμες, «όσον πολυειδείς και αν ήναι την σήμερον», σε τέσσερα «καθολικά είδη»: στις επιστήμες που αφορούν την ψυχή και εξασκούν τις δυνάμεις της, μεταξύ των οποίων περίοπτη θέση έχει η θεολογία, την ιατρική, τη νομική, ενώ το «τέταρτο είδος» περιλαμβάνει τις λεγόμενες «προπαρασκευαστικές επιστήμες», υπό την έννοια ότι αποτελούν απαραίτητο υπόβαθρο κάθε επιστημονικής ενασχόλησης: «Αύται αι προπαρασκευαστικά επιστήμαι είναι η φιλολογία, η ιστορία, αι μαθηματικά και φιλοσοφικά επιστήμαι». Επισημαίνει ότι στις μέρες του οι επιστήμες του τέταρτου είδους ονομάζονται «ελευθέριοι τέχναι (καλά γράμματα)», ενώ στα μέσα του προηγούμενου αιώνα «ελευθέριοι λόγοι», και υπό αυτή την ονομασία υπονοούνταν η γραμματική, η ρητορική, η λογική, η αριθμητική, η μετρική, η μουσική, η γεωμετρία και η αστρονομία³³.

Η διάκριση των επιστημών που κάνει ο Δάρβαρης στη *Χειραγωγία* είναι συμβατή με την τετραμερή διάκριση των πανεπιστημιακών σχολών στον γερμανόφωνο χώρο. Περίπου είκοσι χρόνια αργότερα, στο άρθρο του «Φιλομαθείας πέρι» (1812), οι επιστήμες διακρίνονται σε εγχύκλιες, που συγκροτούν το απαραίτητο πρόγραμμα εκπαίδευσης των νέων, και σε ειδικές, «αι οποίαι είναι οικείαι εις κάθε επάγγελμα του βίου»³⁴. Στο κατεξοχήν επιστημολογικό κείμενό του «Περί αρχής προόδου, ακμής και παρακμής των επιστημών» (1814) ο Δάρβαρης επιχειρεί μια γενεαλογία των επιστημών. Θεωρεί την περιέργεια

32. Βλ. για παράδειγμα την περίπτωση του Κωνσταντίνου Κούμα: Στασινοπούλου, «Η βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου Κούμα», σ. 171, και του Γεωργίου Ζαβίρα: Eva Kopp, «Δύο αυτόγραφοι κατάλογοι της Βιβλιοθήκης Ζαβίρα», *Νέα Εστία* 84, 1968, σ. 881-885.

33. Δάρβαρης, *Χειραγωγία εις την καλοκαγαθίαν*, σ. 78-79.

34. Δάρβαρης, «Φιλομαθείας πέρι», σ. 38.

και τη χρεία ως κινητήριες δυνάμεις της ανθρώπινης σκέψης και τη φιλοσοφία ως μήτρα των επιστημών: «Όλοι αι τέχναι και επιστήμαι άρχισαν να γεννώνται με ένα παρόμοιον τρόπον· οι άνθρωποι επιθυμούντες να ευκολύνωσι τα έργα των, άρχισαν να σκέπτωνται επάνω εις τους ευκολυντικούς τρόπους· και ο φυσικός έρωσ του μανθάνειν, και αι χρείαι από το άλλο μέρος, τους έκαμεν επιμόνους εις τα σκέψεις των, και προχωρούντες ούτως έφθασαν εις γενικάς θεωρίας, έγιναν φιλόσοφοι, και άρχισαν να δημιουργώσι τας επιστήμας»³⁵. Χωρίς, όπως ήδη σημειώθηκε, να βλέπει την ιστορία των επιστημών ως διαδικασία συσσώρευσης, ο Δάρβαρης αφήνει στο κείμενο αυτό να εννοηθεί μια ιεράρχηση με βάση τον βαθμό της ερευνητικής διεύδυσης και την απήχηση των ανακαλύψεων κάθε επιστήμης. Ως εξέχον παράδειγμα επιστήμης της νέας εποχής αναφέρει τη χημεία (χημική), «ήτις έμελλε να φθάση εις τας ημέρας μας εις ένα τόσον υψηλόν βαθμόν, ώστε να προξενή θάμβος και εις τον κοινόν λαόν διά τας ανελπίστους ανακαλύψεις της», ενώ δεν κρύβει τον θαυμασμό του και για τις εξελίξεις στον χώρο της παρατήρησης των φυσικών φαινομένων, όπου «αι επίμονοι παρατηρήσεις και εξετάσεις τους έφερον εις την μεγάλην και θαυμαστήν ιδέαν των διά οργάνων πειραμάτων· και ούτως απεκατέστη η πειραματική, ο πρώτος και πιστός ερμηνευτής της φύσεως»³⁶.

Τρία χρόνια αργότερα, ωστόσο, στην εισαγωγή του δεύτερου τόμου της *Γενικής ιστορίας* του (1817) ο Δάρβαρης θα αποκαταστήσει την ιεραρχική τάξη υπέρ των ανθρωπιστικών επιστημών: «Κανένα ακόμη έθνος της γης δεν εξευγένισεν ούτε η Χυμική, ούτε η Άλγεβρα, ούτε η Αστρονομία, αλλά τα καλά και χρυσά συγγράμματα των Ποιητών, των Ρητόρων, των Ιστορικών και των Φιλοσόφων, διά των οποίων εξεπαιδεύθησαν και φωτίσθησαν οι Έλληνες, οι Ρωμαίοι, οι Ιταλοί, οι Γάλλοι, οι Άγγλοι, και οι Γερμανοί. Ούτος εστί της φύσεως ο δρόμος, τον οποίον ουδέποτε αυτή μετέβαλε»³⁷. Με τον τρόπο αυτό, που δηλώνει μια συντηρητική αναδίπλωση (η οποία όμως δεν πιστοποιείται και από άλλα τεκμήρια), ο Δάρβαρης παρεμβαίνει στη γνωστή διαμάχη των χρόνων του Διαφωτισμού για τα προγράμματα σπουδών στα ελληνικά σχολεία, υπερασπιζόμενος τη διδασκαλία των παραδοσιακών μαθημάτων από θέση άμυνας: «Ας μη καταφρονώσι λοιπόν τα Γραμματικά, χλευάζοντες αυτά ως ξηρά και άκαρπα, και όλως ανωφελή· αλλ' ας τα συσταίνωσι με πολύν ζήλον ως πολλά χρήσιμα και αναγκαία εις τους νέους, αν θέλωσι τω όντι τον φωτισμόν του Γένους»³⁸.

35. Δάρβαρης, «Περί αρχής προόδου, ακμής και παρακμής των επιστημών», σ. 37.

36. Στο ίδιο, σ. 54.

37. Δ. Ν. Δάρβαρης, *Σύντομος γενική ιστορία...*, τ. 2, Βιέννη 1817, σ. ε'.

38. Στο ίδιο, σ. στ'.

Η απόπειρα ταξινόμησης από τον ιστορικό ενός καταλόγου βιβλιοθήκης των αρχών του 19ου αιώνα κατά γνωστικές περιοχές έπρεπε να ισορροπήσει ανάμεσα σε περισσότερα συστήματα ταξινόμησης της γνώσης: της εποχής κατά την οποία συγκροτήθηκε η βιβλιοθήκη, των διαφόρων περιόδων στις οποίες ανήκουν τα έργα που απαρτίζουν τη βιβλιοθήκη, του χρόνου του κατόχου της βιβλιοθήκης και του χρόνου του ιστορικού. Αυτό σημαίνει ότι οι κατηγορίες που προτείνει δεν μπορούν παρά να είναι συμβατικές. Επικαλύψεις, «ανοίγματα» κατηγοριών προκειμένου να «χωρέσουν» τα έργα και άλλες μικρές «αυθαιρεσίες» ανήκουν επίσης στα χαρακτηριστικά του εγχειρήματος. Συνεπώς, η θεματική ταξινόμηση του καταλόγου της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Δάρβαρη, που παρουσιάζεται εδώ, δεν έχει αξιώσεις ακρίβειας. Εκείνο που κυρίως επιδιώκει είναι να αποτυπώσει γενικές τάσεις, όπως αυτές που διαγράφονται στον σχετικό πίνακα.

Πίνακας 9: Κατανομή των βιβλίων του καταλόγου
με βάση το θεματικό τους περιεχόμενο

Θεματικό περιεχόμενο	Τίτλοι	%
Κλασική γραμματεία (ελληνική – λατινική)	144	16.1
Γλωσσικά (λεξικά, γραμματικές)	101	11.2
Φιλολογία	56	6.2
Θεολογία	161	18.0
Λειτουργικά – ιερά κείμενα	(33)	
Ιστορία – αρχαιογνωσία	47	5.2
Δίκαιο – πολιτική	41	4.5
Φιλοσοφία	56	6.2
Μαθηματικά	30	3.3
Φυσικές επιστήμες	59	6.5
Φυσική	(19)	
Φυσική ιστορία	(26)	
Αστρονομία	(7)	
Χημεία	(7)	
Γεωγραφία	23	2.6
Ιατρική	11	1.2
Λογοτεχνία	50	5.6
Παιδική και νεανική γραμματεία	46	5.1
Παιδική λογοτεχνία	(12)	
Βιβλία γνώσεων	(15)	
Χρηστοθήκες	(19)	
Παιδαγωγική	11	1.2
Διάφορα	59	6.6

Ιστορία Τέχνης	(6)	
Ημερολόγια – καζαμίες	(6)	
Επιστολογραφία	(8)	
Περιοδικά – εφημερίδες	(3)	
Στρατιωτικές επιστήμες	(5)	
Εμπορική τέχνη	(6)	
Νομισματική	(4)	
Περιηγητικά	(3)	
Εγκυκλοπαιδικά	(5)	
Κηπουρική	(3)	
Μαγειρική	(2)	
Μακροβιοτική	(2)	
Οικονομία	(2)	
Φυσιογνωμική	(2)	
Εραλδική	(1)	
Μαντική	(1)	
Αταύτιστα	3	0,3
Σύνολο	898	100

Μια πρώτη πρόχειρη ματιά στα στοιχεία του πίνακα αρκεί για να αναγνωρίσουμε στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη ορισμένα τυπικά χαρακτηριστικά μιας λόγιας βιβλιοθήκης του 18ου αιώνα: συναίνεση στο εγκυκλοπαιδικό πρότυπο με εκπροσώπηση όλων των γνωστικών περιοχών που συγκροτούσαν τον κορμό των παραδοσιακών επιστημών –π.χ. θεολογία, φιλολογία, φιλοσοφία, ιστορία, φυσικές επιστήμες, νομική, ιατρική–, υπεροχή του κοσμικού έναντι του θρησκευτικού βιβλίου και ισχυρή παρουσία του ουμανιστικού μορφωτικού ιδεώδους, μέσα από την ελληνολατινική κλασική γραμματεία, τη φιλολογία, την ιστορία και την αρχαιογνωσία. Ωστόσο, αυτό που χαρακτηρίζει τη βιβλιοθήκη του Δάρβαρη –τουλάχιστον αυτή που αποτυπώνεται στον κατάλογο– δεν είναι τόσο η εκπροσώπηση των «μεγάλων» και αναμενόμενων γνωστικών κατηγοριών όσο το πλήθος των τίτλων που συνωστιάζεται στην κατηγορία «Διάφορα». Πενήντα και πλέον βιβλία του καταλόγου –ποσοστό 6.6% επί του συνολικού αριθμού– δεν εντάσσονται σε καμία από τις τυπικές θεματικές κατηγορίες των βιβλιοθηκών του 18ου αιώνα. Αφορούν σε μεμονωμένους τίτλους ή συγκροτούν θεματικές ενότητες με λιγότερο από δέκα τίτλους. Το περιεχόμενό τους είναι ποικίλο: από ταξιδιωτικά κείμενα, εμπορικές πραγματείες και στρατιωτικές επιστήμες μέχρι βιβλία κηπουρικής, μαγειρικής και μαντικής, εφημερίδες, περιοδικά, αλμανάχ και καζαμίες. Χωρίς να αντιστοιχούν σε καμία από τις κατηγορίες της «υψηλής γνώσης», τα βιβλία αυτά είναι ενδεικτικά για τη ζωντανή σχέση του λογίου με την καθημερινότητα και την επικαιρότητα της εποχής του.

Η σχετικά υψηλή εκπροσώπηση της κατηγορίας «Διάφορα» στον κατάλογο (6.6% επί του συνόλου των τίτλων) προοιωνίζεται όμως και μια εξέλιξη που θα εκδηλωθεί εναργέστερα σε ιδιωτικές βιβλιοθήκες της επόμενης περιόδου. Όσο προχωρά ο 19ος αιώνας, τόσο το μέγεθος των βιβλιοθηκών μειώνεται και το θεματικό τους περιεχόμενο πολλαπλασιάζεται. Η βιβλιοθήκη των μέσων του 19ου αιώνα δεν έχει πλέον μια ενιαία πολιτισμική λειτουργία, όπως στα χρόνια του Διαφωτισμού. Το προσωπικό ενδιαφέρον και το γούστο αντικαθιστούν τα συνταγματικά κριτήρια του προηγούμενου αιώνα, με αποτέλεσμα ακόμη και στην ίδια βιβλιοθήκη να αποτυπώνεται όχι ένα, αλλά περισσότερα αναγνωστικά πρότυπα³⁹. Η εικόνα μιας βιβλιοθήκης στο μεταίχμιο ανάμεσα στην ουμανιστική παράδοση και τη νεωτερικότητα, που ανέκυψε προηγουμένως από την ποσοτική αναλογία κλασικών και σύγχρονων κειμένων στον κατάλογο, εδώ ενισχύεται.

Εκείνο όμως που κυρίως μας επιτρέπει να κάνουμε λόγο για «μεταβατική» «βιβλιοθήκη» είναι η σχετικά υψηλή εκπροσώπηση μιας νέας κατηγορίας, καθόλου τυπικής για τις λόγιες βιβλιοθήκες της εποχής, η οποία παραπέμπει στα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα και το συγγραφικό έργο του Δημητρίου Δάρβαρη. Μιλάμε, φυσικά, για τα ποικίλου περιεχομένου βιβλία για παιδιά και νέους, τα οποία μαζί με τα βιβλία παιδαγωγικού περιεχομένου καταλαμβάνουν στον κατάλογο ίσο ή μεγαλύτερο ποσοστό από γνωστικά πεδία που παραδοσιακά εκπροσωπούσαν στις βιβλιοθήκες του 18ου αιώνα, όπως η ιστορία, οι νομικές επιστήμες, η φιλοσοφία, τα μαθηματικά και οι φυσικές επιστήμες. Αν λάβουμε υπόψη ότι τα γλωσσικά και τα φιλολογικά έργα, ο άλλος βασικός χώρος συγγραφικής αναφοράς του Δάρβαρη, καταλαμβάνουν μαζί το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό (17.4%) στον κατάλογο, τότε διαπιστώνουμε ότι στην περίπτωση που ερευνούμε οι διαδικασίες μετάβασης από την καθολική στην εξειδικευμένη, επιστημονική βιβλιοθήκη, η σημαντικότερη ίσως τομή που φέρει η νεωτερικότητα στην ιστορία των βιβλιοθηκών, βρίσκονται εν τη γενέσει τους⁴⁰.

Δύο ακόμη σημεία του πίνακα αξίζει να σχολιαστούν. Το πρώτο είναι η υψηλή εκπροσώπηση στον κατάλογο βιβλίων θρησκευτικού περιεχομένου. Ενώ συνολικά η υπεροχή του κοσμικού έναντι του θρησκευτικού βιβλίου είναι συντριπτική,

39. Βλ. Yamanouchi, *Bürgerliche Lesekultur im 19. Jahrhundert*, σ. 94, 149.

40. Το θέμα της βιβλιοθήκης-εργαλείου έρευνας συζητείται στον συλλογικό τόμο *Öffentliche und private Bibliotheken im 17. und 18. Jahrhundert*. Προβλ. περιπτώσεις ερευνητικών ιδιωτικών βιβλιοθηκών στις αρχές του 19ου αιώνα: R. Joppien, «Die Gelehrtenbibliothek des Sir Joseph Banks», στο *Bücher und Sammler: Private und öffentliche Bibliotheken im 18. Jahrhundert*, σ. 115-127, και στον ίδιο τόμο, S. Sudhof, «Die Privatbibliothek eines Philosophen und Literaten: der Buchbesitz Friedrich Heinrich Jacobis», σ. 141-147. Για την ανάπτυξη των επιστημονικών βιβλιοθηκών τον 19ο αιώνα βλ. J. Symons, «Scientific and Medical Libraries: The Rise of the Institution», στο *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, τ. 2, σ. 388-404.

ως θεματική κατηγορία η θεολογία εμφανίζεται με το υψηλότερο ποσοστό στον κατάλογο (18%). Πρόκειται για ένα στοιχείο που διαφοροποιεί τη βιβλιοθήκη του Δάρβαρη από τον κανόνα που θέλει τη λόγια βιβλιοθήκη της εποχής του Διαφωτισμού αισθητά απαλλαγμένη από βιβλία θρησκευτικού περιεχομένου. Αποτυπώνει όμως τις ιδιαίτερες αναζητήσεις και το ιδεολογικό στίγμα του Δάρβαρη. Οι σχετικές με το έργο και τις παιδαγωγικές πρακτικές του Δάρβαρη μελέτες έχουν υπογραμμίσει τον διασκελισμό του ανάμεσα στη θρησκευτικότητα και τον ορθό λόγο καθώς και το χριστιανικό υπόβαθρο των νεωτεριστικών ανοιγμάτων του στον χώρο της παιδαγωγικής, της νέας ηθικής και των φυσικών επιστημών⁴¹. Ο Δάρβαρης εντάσσει τις επιστήμες στο πλαίσιο της χριστιανικής κοσμοθεωρίας, καθιστώντας τις μέσο προς τη θεογνωσία. «Η φυσική» γράφει το 1812 στο προοίμιο της *Επιτομής φυσικής* «είναι τερπνοτάτη, άμα και ωφελιμοτάτη επιστήμη: διότι διά ταύτης γνωρίζομεν ημείς πρώτον ορθώς τον κόσμον και πάντα τα εν τω κόσμω πράγματα, και φθάνομεν εις την γνώσιν του Θεού τού των όλων Ποιητού»⁴². Αναγνωρίζει τη λογική ως το «κάλλιστον και τιμιώτατον δώρον του Θεού» και την αντιπαραβάλλει με την επιβλαβή δεισιδαιμονία⁴³.

Είναι σαφές ότι στις ιστοριογραφικές απόπειρες σχηματικής διάκρισης των εκπροσώπων του νεοελληνικού Διαφωτισμού σε νεωτεριστές και συντηρητικούς, ο Δάρβαρης προβάλλει αντίσταση. Μεταφραστής και συντάκτης κατηγορήσεων και εκκλησιαστικών ιστοριών και ταυτόχρονα συγγραφέας βιβλίων φυσικής και φυσικής ιστορίας, ο Κλεισουριώτης λόγιος δεν συνιστά μια «παράδοξη» περίπτωση, αλλά παραπέμπει σε μια συνθήκη του νεοελληνικού Διαφωτισμού αναγνωρίσιμη σε εμβληματικές του προσωπικότητες, όπως ο Ευγένιος Βούλγαρης της *Λογικής* και της *Εκατονταετηρίδος* ή ο Νικηφόρος Θεοτόκης των *Στοιχείων φυσικής* και του *Κυριακοδρομίου*⁴⁴. Από την άλλη, στον διασκελισμό του Δάρβαρη ανάμεσα στη χριστιανική πίστη και τον ορθό λόγο μπορούμε να

41. Βλ. Καραφύλλης, «Οι παιδαγωγικές αντιλήψεις του Δημ. Ν. Δάρβαρη», σ. 281-290· Ταμπάκη, «Δημήτριος Δάρβαρης: Οι περί “ηθικής” απόψεις του», σ. 113-114· Μαλαφάντης, *Η παιδαγωγική του νεοελληνικού Διαφωτισμού*, σ. 126-129.

42. Δ. Ν. Δάρβαρης, *Επιτομή φυσικής εις τρία μέρη διηρημένη...*, Βιέννη 1812, σ. ζ'. Βλ. και ο ίδιος, *Οικιακή διδασκαλία της φύσεως...*, Βιέννη 1810, σ. 5.

43. Στο ίδιο, σ. στ', ζ'. Για το θέμα των δεισιδαιμονιών στον Δάρβαρη βλ. Β. Ραυτόπουλος, «Η προσπάθεια ερμηνείας των θερμικών φαινομένων με τη βοήθεια της θεωρίας του θερμαντικού στους χρόνους της νεοελληνικής αναγέννησης», στο *Οι επιστήμες στον ελληνικό χώρο*, σ. 221.

44. Για το θέμα αυτό βλ. την ανάλυση του Παναγιώτη Κονδύλη, *Ο νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι φιλοσοφικές ιδέες*, Αθήνα 1988, σ. 59-87, 129-150. Επίσης, Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, μτφ. Στέλλα Νικολούδη, Αθήνα 1996, σ. 60, 70.

αναγνωρίσουμε την παράδοση του γερμανικού Διαφωτισμού⁴⁵, που στον κόσμο της ελληνικής λογοισύνης θα βρει τον αντιπροσωπευτικότερο εκφραστή της στη μορφή του Κωνσταντίνου Κούμα⁴⁶. Παράλληλα, έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι τα θρησκευτικά βιβλία του καταλόγου δεν περιορίζονται στο ορθόδοξο δόγμα αλλά επεκτείνονται και σε έργα της καθολικής και προτεσταντικής θεολογίας.

Τα παραπάνω δεδομένα στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη αποτυπώνονται με τρόπο χαρακτηριστικό. Στην ίδια σελίδα μπορούμε να συναντήσουμε το *Eléments de la philosophie de Newton* του Βολταίρου, το *De l'esprit des Loix* του Μοντεσκιέ και την *Ορθόδοξον διδασκαλίαν* του μητροπολίτη Μόσχας Πλάτωνος⁴⁷, το *Nachrichten über die Feyer des dritten Jubelfestes der Reformation* του προτεστάντη πάστορα Jakob Glatz και την *Allgemeine Kirchengeschichte* του καθολικού επισκόπου Antoine Godeau⁴⁸, αλλού το *Εγχειρίδιον συμβουλευτικόν περί φυλακής των πέντε αισθήσεων* του Νικόδημου του Αγιορείτη και αλλού την ιατρική πραγματεία *Ερμηνεία περί του πώς πρέπει να θεραπεύεται το γαλλικόν πάθος* ήτοι *μαλαφράντζα* του Ιωάννη Νικολίδη⁴⁹.

Το δεύτερο στοιχείο του πίνακα που αξίζει την προσοχή μας είναι η αναπάντεχα υψηλή εκπροσώπηση της κατηγορίας «Λογοτεχνία» (5.6%). Η απαξίωση της λογοτεχνίας ως κατώτερου είδους σε σχέση με άλλες μορφές γραπτού λόγου αποτελούσε γνώρισμα του πνευματικού στερεώματος του 18ου αιώνα. Ο ίδιος ο Δάρβαρης στο άρθρο του «Περί της των βιβλίων αναγνώσεως» είχε κατατάξει τη λογοτεχνία στα επιζήμια αναγνώσματα:

«Με τα βλαβερά και επιζήμια ενίοτε εις τον νέον, και πολλάκις πάντη άχρηστα και ανωφελή βιβλία εμπορούμεν ασφαλώς να συναριθμήσωμεν όλον το πλήθος των μυθιστοριών, των απίστων ή παραδόξων ιστοριών, και τον μέγαν σωρόν των κωμωδιών και των ποιημάτων. Δεν λέγω να μην αναγινώσκη ο νέος ποτέ μίαν μυθιστορίαν, μήτε ποτέ μίαν κωμωδίαν, μήτε ποτέ έναν καλόν ποιητήν. Όμως εδώ χρειάζεται πολλή σκέψις και μεγάλη προφύλαξις· και πρέπει να κάμνη μετρίαν χρήσιν αυτών, καθώς των γλυκισμάτων, τα οποία, όταν τα μεταχειρίζεται τις κατακόρως και υπέρ το μέτρον, χαλούσι τον στόμαχον»⁵⁰.

45. Για τη σχέση ορθού λόγου και θρησκευτικότητας στον γερμανικό Διαφωτισμό βλ. E. Beutel, *Aufklärung in Deutschland* [=Die Kirche in ihrer Geschichte, τ. 4], Γκαίτινγκεν 2006.

46. Για τον Κωνσταντίνο Κούμα βλ. Stassinopoulou, *Weltgeschichte im Denken eines griechischen Aufklärers. Konstantinos Koumas als Historiograph*. Για το ιδιαίτερο θέμα μας έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι στο τμήμα της βιβλιοθήκης του Κούμα που έχει διασωθεί το ποσοστό των θρησκευτικών βιβλίων είναι στατιστικά μηδαμινό. Βλ. Στασινοπούλου, «Η βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου Κούμα», σ. 175.

47. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 150, 182, 427.

48. Στο ίδιο, αρ. 856, 311.

49. Στο ίδιο, αρ. 663, και KNEB 1838, αρ. 35.

50. Δάρβαρης, «Περί της των βιβλίων αναγνώσεως», σ. 52.

Από την άλλη, γνωρίζουμε ότι ο Δάρβαρης είχε δοκιμάσει, μάλλον ατυχώς, τον εαυτό του στην ποίηση⁵¹.

Τα περισσότερα λογοτεχνικά έργα που περιέχονται στον κατάλογο εμπίπτουν στην κατηγορία των κατά Δάρβαρη κόσμιων αναγνωσμάτων. Ο κατεξοχήν φορέας της διδακτικής λογοτεχνίας Christoph Martin Wieland με τέσσερις τίτλους –τρεις πρωτότυπους, ανάμεσά τους και τα άπαντά του, και έναν σε ελληνική μετάφραση από τον Κωνσταντίνο Κούμα⁵²– είναι ο πλέον εκπροσωπούμενος στην κατηγορία. Οι συγγραφείς της κλασικής γερμανικής λογοτεχνίας Christian Fürchtgott Gellert και Friedrich Gottlieb Klopstock εκπροσωπούνται στον κατάλογο με τα πολύτομα άπαντά τους⁵³. Στην ελληνική γλώσσα η λογοτεχνία εκπροσωπείται κυρίως από μεταφράσεις ξένων έργων (του Gessner, του Marmontel –ωστόσο, ο Βελισάριος υπάρχει στη γαλλική και τη σερβική, αλλά όχι στην ελληνική έκδοση⁵⁴–, του Metastasio, του Soave, του Lafontaine, του Momars, του Goldoni, του Μολιέρου κ.ά.), ενώ αξιολογώτερη είναι η παρουσία των γαλλικών τίτλων στην κατηγορία (11 τίτλοι στους 50), με έργα ιστορικού και ηθικού περιεχομένου. Χαρακτηριστικά, πάντως, απουσιάζει από τον κατάλογο η σύγχρονη του Δάρβαρη ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Την απρόσμενη για τα δεδομένα της εποχής υψηλή αντιπροσώπευση της λογοτεχνίας μπορούμε να τη συσχετίσουμε με τα συγγραφικά ενδιαφέροντα του Δάρβαρη. Όπως και τα έργα της παιδικής λογοτεχνίας, που αναφέραμε προηγουμένως, έτσι και τα λογοτεχνικά έργα του καταλόγου αποτελούσαν πηγές για τη σύνταξη των δικών του ηθικοπαιδαγωγικών εγχειριδίων.

Οι γλώσσες της βιβλιοθήκης

Μια γραφολογική εξέταση του καταλόγου της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Δάρβαρη θα μπορούσε να είναι η αφορμή για μια μικρή πολιτισμική ιστορία της αψβουργικής γραφειοκρατικής γραφής. Θα μπορούσε να μας πει αρκετά για τις κοινωνικές, πολιτισμικές και ψυχολογικές διαμεσολαβήσεις ανάμεσα στην οπτική επαφή με μια λέξη και τη μεταγραφή της στο χαρτί, για τη σχέση ανάμεσα στην κοινωνική αξιολόγηση του σημαινόμενου και τη γραφολογική του αναπαράσταση.

Από άποψη γραφικού χαρακτήρα, ο κατάλογος δεν είναι ομοιόμορφος. Η σίγουρη αλλά βιαστική γραφή των γερμανόγλωσσων τίτλων, δείγμα εξοικείωσης

51. Βλ. Κομνηνή Δ. Πηδώνια, «Μαρτυρία για ένα λανθάνον έργο του Δημητρίου Δαρβάρεως αφιερωμένο στη Μεγάλη Αικατερίνη», *Ελληνικά* 40, 1989, σ. 425-429.

52. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 296, 445, 537, 821.

53. Στο ίδιο, αρ. 286, 446.

54. Στο ίδιο, αρ. 270, 375.

του αναγνώστη και του γραφέα με τη γερμανική, εναλλάσσεται με τη σταθερή και φροντισμένη γραφή των λατινικών –ένδειξη άραγε της αξίας που αποδιδόταν στη συγκεκριμένη γλώσσα;–, την ευανάγνωστη αλλά διστακτική γραφή των γαλλικών και των ιταλικών και με την πρόχειρη και κουρασμένη γραφή των μεταφρασμένων στα γερμανικά ελληνικών, σερβικών, ρωσικών και ρουμανικών τίτλων.

Η βιβλιοθήκη του Δάρβαρη ήταν μια «πολύγλωσση» βιβλιοθήκη (Πίνακας 10). Στην ποικιλία της γλωσσικής της σύνθεσης μπορούμε να αναγνωρίσουμε, αφενός, το ειδικό φορτίο της γλωσσομάθειας στην πνευματική συγκρότηση ενός λογίου στη Βιέννη στην καμπή του 18ου προς τον 19ο αιώνα και, αφετέρου, τις γλωσσικές αποσκευές ενός εκπροσώπου της ελληνικής διασποράς στην Αψβουργική Αυτοκρατορία. Ως μέρος του μετακινούμενου εμπορικού κόσμου της Βαλκανικής, ο Δάρβαρης είχε εξοικείωση με βλαχόφωνα, ελληνόφωνα, σλαβόφωνα και γερμανόφωνα περιβάλλοντα. Η γνώση της αρχαίας ελληνικής, της λατινικής, της γαλλικής, της ιταλικής και της ρωσικής συνδέεται με τις σπουδές του στο λατινοσλαβικό σχολείο της Ρούμα, στην Αυθεντική Ακαδημία του Βουκουρεστίου αλλά και στα γερμανικά πανεπιστήμια.

Από την ποσοτική κατανομή των γλωσσών στον κατάλογο, το στοιχείο που αξίζει πρώτο να σχολιαστεί είναι η σαφής υπεροχή των ομιλούμενων γλωσσών, της νέας ελληνικής και της γερμανικής, έναντι των γλωσσών κύρους, της λατινικής και της αρχαίας ελληνικής, που έδιναν τον τόνο στις βιβλιοθήκες των λογίων του 17ου και του 18ου αιώνα. Πρόκειται εδώ για μια γενικότερη τάση του τέλους του 18ου αιώνα, που συνδέεται με τη συγκρότηση των εθνικών γραμματειών και της οποίας ίχνη μπορούμε να διακρίνουμε και σε άλλες ελληνικές βιβλιοθήκες της περιόδου⁵⁵. Η τάση αυτή πάντως δεν φαίνεται να γενικεύεται, αφού ακόμη και στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα η αρχαία ελληνική μέσω των κλασικών κειμένων εξακολουθεί να κυριαρχεί στις ελληνικές βιβλιοθήκες⁵⁶.

55. Ο όρος «νέα ελληνική γλώσσα» χρησιμοποιείται εδώ χωρίς διάκριση αρχαϊζουσας και κοινής. Συμπεριλαμβάνει τις διάφορες εκδοχές της γραπτής γλώσσας που ανέδειξε η ελληνική βιβλιοπαράγωγή του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα, εξαιρουμένων των αρχαιοελληνικών και λειτουργικών κειμένων. Το ίδιο περίπου εύρος αναφοράς έχει και ο όρος «Bücher in neugriechischer Sprache» που απαντά στον κατάλογο. Βλ. για παράδειγμα την αυξημένη παρουσία νεοελληνικών βιβλίων στη βιβλιοθήκη του μοναχού Άνθιμου (δεκαετία 1770) σε σχέση με τις παλαιότερες βιβλιοθήκες των άλλων τριών μοναχών, που επεξεργάστηκε ο Πολίτης, «Τέσσερις ιδιωτικές βιβλιοθήκες μέσου τύπου», σ. 152-155, 172-173, 186-187, 195. Η τάση είναι εμφανής ιδιαίτερα στον Κατάλογο Γ' της βιβλιοθήκης του Κ. Κούμα, βλ. Στασινοπούλου, «Η βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου Κούμα», σ. 195-200.

56. Βλ. για παράδειγμα Λάμπας, «Ο Καλαβρυτινός δάσκαλος Γρηγόριος Ιωαννίδης και η βιβλιοθήκη του», σ. 168. Το ίδιο και στην πολύτομη βιβλιοθήκη του Κ.-Α. Νικολόπουλου, βλ. *Η Βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου-Αγαθόφρονος Νικολόπουλου στην Ανδρίτσαινα*, σ. 33

Πίνακας 10: Κατανομή των βιβλίων του καταλόγου με βάση τη γλώσσα

Γλώσσα	Τίτλοι	%
Αρχαία ελληνική	113	12.6
Μεσαιωνική ελληνική	13	1.4
Ελληνικά λειτουργικά κείμενα	22	2.4
Νέα ελληνική	246	27.4
Λατινική	162	18.0
Γερμανική	211	23.5
Γαλλική	47	5.2
Ιταλική	19	2.1
Σερβική	42	4.7
Ρωσική	16	1.8
Ρουμανική	6	0.7
Ισπανική	1	0.1
Σύνολο	898	100.0

Αντίθετα, στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη τα νεοελληνικά βιβλία αυξάνονται προϊόντος του χρόνου έκδοσης, με αποτέλεσμα να καταλαμβάνουν πάνω από το 50% των «πρόσφατων» βιβλίων, όσων δηλαδή εκδόθηκαν μέσα στις δύο πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Η απουσία ενδείξεων για τον χρόνο απόκτησης των βιβλίων δεν μας επιτρέπει να παρακολουθήσουμε την εσωτερική εξέλιξη της βιβλιοθήκης, όπως και τη διανοητική εξέλιξη του κατόχου της. Το βέβαιο πάντως είναι ότι η βιβλιοθήκη της περιόδου 1800-1822 είναι μια κατεξοχήν νεοελληνική βιβλιοθήκη. Ο Δάρβαρης παρακολουθούσε με ενδιαφέρον τη σύγχρονή του ελληνόγλωσση εκδοτική παραγωγή και την υποστήριζε αγοραστικά, ενώ δεν είναι σπάνια η παρουσία στον κατάλογο διπλών, τριπλών, ακόμη και τετραπλών αντιτύπων του ίδιου νεοελληνικού τίτλου⁵⁷.

Η θεματική κατάταξη των νεοελληνικών βιβλίων ακολουθεί σε γενικές γραμμές την αντίστοιχη του συνολικού καταλόγου, τόσο ως προς το ανάπτυγμα όσο και ως προς την ποσοτική εκπροσώπηση των θεματικών κατηγοριών, αν και εδώ οι αποκλίσεις από τα συνολικά δεδομένα είναι μεγαλύτερες (Πίνακας 11). Προβλεπόμενα μικρότερες είναι η ποσοτική εκπροσώπηση και η θεματική ποικιλία της κατηγορίας «Διάφορα». Από την άλλη, αισθητά αυξημένη είναι η εκπροσώπηση της ιστορίας και της λογοτεχνίας. Μαζί με τις γραμματικές και τα λεξικά, αυτοί οι βασικοί πυλώνες της εθνικής γραμματείας καταλαμβάνουν πάνω από το ένα τρίτο των νεοελληνικών βιβλίων του καταλόγου.

57. Δεν γνωρίζουμε όμως αν αυτό αντιστοιχεί σε αγοραστική πρακτική του Δάρβαρη, αν πρόκειται για δωρεές ή αν είναι αποτέλεσμα λάθους των απογραφών.

Πίνακας 11: Κατανομή των νεοελληνικών βιβλίων
του καταλόγου με βάση το θεματικό τους περιεχόμενο

Θεματικό περιεχόμενο	Τίτλοι	%
Κλασική γραμματεία (μεταφράσεις)	11	4.5
Γλωσσικά (λεξικά, γραμματικές)	37	15.0
Φιλολογία	9	3.7
Θεολογία	61	24.8
Ιστορία – αρχαιογνωσία	18	7.7
Δίκαιο – πολιτική	5	2.0
Φιλοσοφία	19	7.7
Μαθηματικά	9	3.7
Φυσικές επιστήμες	12	4.8
Φυσική	(6)	
Φυσική ιστορία	(2)	
Αστρονομία	(2)	
Χημεία	(2)	
Γεωγραφία	10	4.1
Ιατρική	8	3.3
Λογοτεχνία	26	10.6
Παιδική και νεανική γραμματεία	14	5.7
Παιδική λογοτεχνία	(1)	
Βιβλία γνώσεων	(8)	
Χρηστοθήκες	(5)	
Παιδαγωγική	2	0.8
Διάφορα	5	3.4
Επιστολογραφία	(3)	2.0
Εμπορική τέχνη	(1)	
Περιοδικά	(1)	
Σύνολο	246	100.0

Τον 19ο αιώνα η υποχώρηση του ιδανικού της καθολικότητας συνοδεύτηκε από την παράλληλη υποχώρηση του διεθνικού προτύπου της λόγιας βιβλιοθήκης, που εκφραζόταν από τη γλωσσική ποικιλία των τίτλων, και την αντικατάστασή του από μια βιβλιοθήκη σαφώς προσανατολισμένη στην εθνική γλώσσα και γραμματεία⁵⁸. Αν σε προηγούμενα σημεία, σχολιάζοντας συγκλίσεις ή αποκλίσεις του καταλόγου από τα πρότυπα βιβλιοθηκών του 18ου αιώνα, μιλούσαμε για μια «μεταβατική» βιβλιοθήκη, εδώ η μετάβαση από το διεθνικό στο εθνικό πρότυπο βιβλιοθήκης φαίνεται πως έχει ολοκληρωθεί.

58. Για το θέμα βλ. Yamanouchi, *Bürgerliche Lesekultur im 19. Jahrhundert*, σ. 101.

5. Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΩΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ

Χοντρά βιβλία· δύσχορστα βιβλία. Κάποια στιγμή ο Σαίξπηρ βάζει τον Άμλετ να μπαίνει στη σκηνή διαβάζοντας· αυτήν την περιπατητική πρακτική της ανάγνωσης δύσκολα μπορούμε να τη φανταστούμε για τους δικούς μας μοναχούς. Αλλά ούτε και καθισμένους σ' ένα τραπέζι με πολλά βιβλία ανοιχτά μπροστά τους: και η εικόνα του ερευνητή, του ανθρώπου που αναζητά δώθε κείθε κάποιο χωρίο, που γυρεύει την ειδική πληροφορία, δεν ταιριάζει στα δικά μας πρόσωπα. Αλλιώς τα φανταζόμαστε· καθιστά, να διαβάζουν αργόσυρτα, φωναχτά κατά πάσα πιθανότητα –θα το εξετάσουμε αυτό παρακάτω– σελίδα τη σελίδα, μόνα μπροστά στο σοφό, μεγαλεπήβολο σε σχήμα και σε κύρος βιβλίο¹.

Συνδέοντας με εμπνευσμένο τρόπο τη βιβλιολογία με την ιστορία των ιδεών, τα φυσικά χαρακτηριστικά του βιβλίου με τη σχέση των ανθρώπων προς τη γνώση, ο Αλέξης Πολίτης αναδεικνύει στο παραπάνω απόσπασμα τη θεμελιακή στην ιστορία των βιβλιοθηκών διάκριση ανάμεσα στη βιβλιοθήκη-αναπαράσταση της αυθεντίας και τη βιβλιοθήκη-εργαλείο έρευνας.

Η χρήση της βιβλιοθήκης ως εργαλείου έρευνας δεν συνιστά, φυσικά, μια καινοτομία των νεότερων χρόνων – αρκεί μόνο να αναφέρουμε τις μοναστικές βιβλιοθήκες της Αναγέννησης. Παρόμοια, και η λειτουργία της βιβλιοθήκης ως αναπαραστατικού αντικειμένου είναι φαινόμενο της διαχρονίας. Το καινούργιο ωστόσο στοιχείο που φέρνει ο 19ος αιώνας στην ιστορία των βιβλιοθηκών είναι η θεσμική εδραίωση της ερευνητικής βιβλιοθήκης, γεγονός που συνδέεται με τη συγκρότηση των νέων επιστημονικών πειθαρχιών. Αντίστοιχες εξελίξεις μπορούν να ανιχνευθούν και στο επίπεδο των ιδιωτικών βιβλιοθηκών, καθώς με την αύξηση των ακαδημαϊκών επαγγελματιών ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι χρησιμοποιούν την προσωπική τους βιβλιοθήκη ως εργαλείο της δουλειάς τους.

Αν θεωρήσουμε λοιπόν το σχήμα των βιβλίων ενδεικτικό του τρόπου χρήσης μιας βιβλιοθήκης, τότε η βιβλιοθήκη του Δάρβαρη, όπως ανασυστήνεται από τον κατάλογο, φαίνεται πως συγκροτήθηκε με σκοπό να χρησιμοποιείται συστηματικά. Χωρίς να απουσιάζουν τα ογκώδη και ακριβά έργα, οι μικρόσχημοι και εύκολοι στο χέρι τόμοι είναι αυτοί που δίνουν τον τόνο στη βιβλιοθήκη (Πίνακας 12). Η βιβλιοθήκη του Δάρβαρη δεν ήταν απλώς μια χρηστική βιβλιοθήκη. Αποτελούσε κυρίως ένα είδος εργαστηρίου συγγραφικής παραγωγής· τον

1. Πολίτης, «Τέσσερις ιδιωτικές βιβλιοθήκες μέσου τύπου», σ. 204.

φυσικό και ταυτόχρονα γνωστικό χώρο εντός του οποίου ο λόγιος συνέγραψε τα έργα του. Αυτή τη διάσταση της βιβλιοθήκης επιχειρεί αναδείξει το παρόν κεφάλαιο. Και εδώ όμως οφείλουμε προηγουμένως να «ξεκαθαρίσουμε» ορισμένα πράγματα.

Πίνακας 12: Κατανομή των βιβλίων του καταλόγου με βάση το σχήμα τους*

Σχήμα	Βιβλία	%
2ο (folio)	66	7.5
4ο	108	12.0
8ο	688	76.7
12ο	28	3.3
Χάρτες	4	0.5
Σύνολο	894**	100.0

* Υπολογίζονται οι τίτλοι και όχι οι τόμοι.

** Δεν ταυτίστηκε το σχήμα 4 βιβλίων.

Η προσέγγιση μιας βιβλιοθήκης ως συγγραφικού εργαστηρίου, με τις συσχετίσεις που προϋποθέτει ανάμεσα στο περιεχόμενό της και τα παραγόμενα έργα, καθιστά σχεδόν αναπόφευκτη μια συζήτηση περί διανοητικών επιρροών και επιδράσεων. Στην περίπτωση του νεοελληνικού Διαφωτισμού, στον οποίο έχει ιδιαίτερα επισημανθεί η απουσία πρωτότυπου φιλοσοφικού στοχασμού², μια τέτοια συζήτηση μεταφράζεται εύκολα σε συζήτηση περί προτύπων. Πόσω μάλλον, όταν ο λόγος είναι για τον Δημήτριο Δάρβαρα, έναν συγγραφέα σχολικών εγχειριδίων και παιδαγωγικών συμπιλημάτων, που σε καμία περίπτωση δεν εντάσσονται στην «υψηλή» γραμματεία του Διαφωτισμού. Ο ίδιος ο Δάρβαρας δεν έκρυβε τον ερανιστικό χαρακτήρα των έργων του, ούτε διεκδικούσε τα εύσημα της πρωτοτυπίας. Για ορισμένα έργα του δηλώνει ρητά, ήδη από τον τίτλο, ότι πρόκειται για μεταφράσεις και συναγωγές «εκ διαφόρων συγγραμμάτων»³, αλλού αναφέρει τα ονόματα των συγγραφέων που συμβουλεύτηκε, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε και τα συγκεκριμένα βιβλία που χρησιμοποίησε ως πρότυπα⁴.

Ο Δάρβαρας δεν ήταν ένας πρωτότυπος συγγραφέας. Αν το γεγονός αυτό σήμερα τον κατατάσσει αυτοδικαίως σε μια υποδεέστερη κατηγορία λογίων, δεν σημαίνει ωστόσο ότι η πρωτοτυπία, υπό την έννοια της απόκλισης από το τετριμμένο, λογιζόταν ανέκαθεν ως συγγραφική αρετή. Η παλαιότητα ενός έργου,

2. Βλ. για παράδειγμα Κονδύλης, *Ο νεοελληνικός Διαφωτισμός*, σ. 9-10.

3. Ενδεικτικά και από τον τίτλο, Δ. Ν. Δάρβαρας, *Σοφίας απάνθισμα...*, Βιέννη 1811.

4. Βλ. τις ταυτίσεις των προτύπων της *Γενικής ιστορίας* του από Stassinopoulou, *Weltgeschichte im Denken eines griechischen Aufklärers*, σ. 161, υποσημ. 91, και σ. 162, υποσημ. 92.

η ένταξή του στο πλαίσιο μιας αναγνωρισμένης παράδοσης ή η συσχέτισή του προς κάποια αυθεντία αποτελούσαν εχέγγυα της ποιότητάς του, πριν η ιδέα της πνευματικής ιδιοκτησίας, συναφής με την επαγγελματοποίηση της συγγραφικής δραστηριότητας και την αλματώδη ανάπτυξη της αγοράς βιβλίου τον 18ο αιώνα, φέρει στο προσκήνιο την πρωτοτυπία ως νομική και ως αισθητική ιδιότητα⁵. Στον ειδικότερο χώρο της επιστημονικής γραμματείας, στη συζήτηση περί πρωτοτυπίας και προτύπων συναντιούνται τα ίχνη διαφορετικών διανοητικών πρακτικών και παραδόσεων. Αφενός, η μακρά παράδοση ελέγχου της γνησιότητας των κλασικών κειμένων, από την οποία τον 18ο αιώνα στον γερμανόφωνο χώρο θα προκύψει η επιστήμη της κλασικής φιλολογίας, ως κριτική μέθοδος ελέγχου και ερμηνείας των πρωτογενών πηγών⁶. Αφετέρου, η κριτική της νέας επιστήμης στη λόγια παραγωγή του Ουμανισμού, ως στείρας ερμηνευτικής κειμένων που είχαν γράψει άλλοι. Σε αντίθεση με τις αναδυόμενες φυσικές επιστήμες, που παρήγαγαν νέα γνώση μέσα από την παρατήρηση του περιβάλλοντος κόσμου, η σπουδή των κειμένων, συνυφασμένη καθώς ήταν με το παραδοθέν και το ήδη ειπωμένο, θεωρήθηκε ως μη δυνάμενη να ξεφύγει από τα όρια του σχολαστικισμού⁷. Στο πλαίσιο αυτό η πρωτοτυπία, νοηματοδοτούμενη ως προτεραιότητα, καινοτομία και πρότυπο, αναδεικνύεται σε συστατικό της επιστημονικότητας.

Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να κατανοήσουμε και την παραδοσιακή έμφαση της ιστορίας της επιστήμης στην αναζήτηση των επιστημονικών «πρωτιών» και των προτύπων. Τις τελευταίες δεκαετίες ωστόσο η σημασία της χρονικής προτεραιότητας έχει υποβαθμιστεί. Το ενδιαφέρον των ιστορικών έχει μετατοπιστεί από το ποιος διατύπωσε πρώτος μια επιστημονική θεωρία ή έκανε πρώτος μια ανακάλυψη στη διερεύνηση του διανοητικού και κοινωνικού πλαισίου παραγωγής τους. Χωρίς να υποβαθμίζεται η συμβολή των χρονικά «πρώτων», η παραγωγή μιας επιστημονικής θεωρίας ή μιας ανακάλυψης προσεγγίζεται ως σύνθετη διεργασία αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε περισσότερα άτομα, επιστημονικές κοινότητες και κοινωνικές ομάδες⁸.

Την ίδια στιγμή προσεγγίσεις από διάφορους γνωστικούς χώρους, όπως η ιστορία της μετανάστευσης, οι μετα-αποικιακές σπουδές, η ιστορία της

5. Βλ. σχετικά, M. Foucault, «Qu'est-ce qu'un auteur?», στη συλλογή του ίδιου, *Dits et Écrits*, τ. 1: 1954-1975, Παρίσι 2001, σ. 789-821.

6. Βλ. A. Grafton, *Forgers and Critics. Creativity and Duplicity in Western Scholarship*, Λονδίνο 1990, σ. 69-70.

7. Βλ. την κριτική του A. Grafton, *Defenders of the Text. The Tradition of Scholarship in an Age of Science, 1450-1800*, Κάμπριτζ Μασ. 1994, ιδιαίτερα την εισαγωγή «The Humanists Reassessed».

8. Βλ. K. Γαβρόγλου, *Το παρελθόν των επιστημών ως ιστορία*, Ηράκλειο 2004, σ. 184.

επιστήμης και της τεχνολογίας, έχουν υποβαθμίσει τη σημασία του «προτύπου», επιμένοντας κυρίως στις διαδικασίες οικειοποίησής του και τη μετασχηματιστική διάσταση που αυτές εμπεριέχουν. Ενώ, εκκινώντας ως κριτική στην παραδοσιακή συγκριτική ιστορία, η σύγχρονη προβληματική των πολιτισμικών μεταφορών έχει αποδεσμεύσει τη μελέτη της κυκλοφορίας των ιδεών, της γνώσης και των πολιτισμικών πρακτικών από το σχήμα «πομπός-δέκτης», «πρότυπο-μίμηση» ή «αρχέτυπο-παρέκκλιση», προς όφελος μιας πιο σύνθετης προσέγγισης, που αντιλαμβάνεται την παραγωγή, τη διάχυση και την οικειοποίηση των εννοιών και των πρακτικών ως χώρους με ρευστά όρια που διεισδύουν ο ένας στον άλλο⁹. Στην κατεύθυνση αυτή έχει αμφισβητηθεί και η ερμηνευτική αξία του διπόλου «κέντρο-περιφέρεια» για τη μελέτη ζητημάτων που σχετίζονται με τη μεταφορά επιστημονικής γνώσης και τεχνολογίας από μια περιοχή σε άλλη, ενώ έχει αρχίσει να επαναξιολογείται η επιστημονική και φιλοσοφική παραγωγή του νεοελληνικού Διαφωτισμού¹⁰. Εξετάζοντας τους τρόπους με τους οποίους οι Έλληνες λόγιοι οικειοποιούνται τις νέες φιλοσοφικές ιδέες και επιστημονικές θεωρίες και τις προσαρμόζουν στο υπάρχον νοητικό και ρητορικό πλαίσιο, νεότερες μελέτες έχουν δείξει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις ο φιλοσοφικός στοχασμός του νεοελληνικού Διαφωτισμού όχι μόνο δεν στερείται πρωτοτυπίας, αλλά αποτελεί προϊόν σύνθεσης της νέας φυσικής φιλοσοφίας, με την οποία αρκετοί Έλληνες στοχαστές συνδιαλέγονται συστηματικά, και της αριστοτελικής παράδοσης¹¹.

Κατά την ίδια λογική, στόχος αυτού του κεφαλαίου δεν είναι να εντοπίσει στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Δάρβαρη τα συγγραφικά του πρότυπα. Δεν προσεγγίζει δηλαδή τη βιβλιοθήκη ως στατικό μέγεθος, αλλά ως εργαστήριο· ως προνομιακό χώρο συνάντησης και συνομιλίας του Δάρβαρη με τα γνωστικά διακυβεύματα της εποχής του, πεδίο διανοητικών διαδράσεων, μετασχηματισμών και παραγωγής νέας γνώσης.

Ο «Κάμπε των Γραικών»

Τα έργα του Δημητρίου Δάρβαρη, τόσο ως προς τη μορφή όσο και ως προς το περιεχόμενό τους, ανήκουν στα νέα συγγραφικά είδη που ανέδειξε ο Διαφωτισμός. Ο στοχασμός γύρω από τις δυνατότητες βελτίωσης της κοινωνίας αναβάθμισε το ενδιαφέρον για την αγωγή των παιδιών, η εύπλαστη φύση των

9. Ex των ιδρυτικών έργων της εν λόγω προβληματικής βλ. M. Espagne, *Les transferts culturels franco-allemands*, Παρίσι 1999.

10. Βλ. σχετικά K. Gavroglu κ.ά., «Science and Technology in the European Periphery: Some Historiographical Reflexions», *History of Science* 46, 2008, σ. 1-18.

11. Με έμφαση στο παράδειγμα του Ευγένιου Βούλγαρη, βλ. Patiniotis, «Periphery reassessed: Eugenios Voulgaris converses with Isaac Newton».

οποίων τα καθιστούσε φορείς κοινωνικών αλλαγών. Ο χαρακτηρισμός του 18ου αιώνα από ιστορικούς ως «παιδαγωγικού αιώνα», πέρα από την έμφαση στην εν γένει παιδαγωγική διάσταση του διαφωτιστικού κινήματος, δίνει το στίγμα μιας εποχής άνθησης του παιδαγωγικού λόγου και πυκνώσης των μεταρρυθμιστικών εγχειρημάτων στον χώρο της αγωγής και της εκπαίδευσης¹². Στο πλαίσιο αυτό γνωρίζουν ιδιαίτερη εκδοτική ανάπτυξη πραγματείες παιδαγωγικού περιεχομένου καθώς και έργα που απευθύνονται σε παιδιά και νέους, όπως οι εικονογραφημένες ιστορίες, τα βιβλία γνώσεων, τα σχολικά εγχειρίδια και οι χρηστοθήκες¹³.

Στη συγγραφική παραγωγή του Δάρβαρη μπορούμε να αναγνωρίσουμε την πιο συστηματική προσπάθεια συγκρότησης μιας ελληνόγλωσσης παιδικής και νεανικής γραμματείας στα χρόνια του Διαφωτισμού. Με εξαίρεση τις ιστορίες και τα περιοδικά, ο Δάρβαρης θεράπευσε τα περισσότερα συγγραφικά είδη για παιδιά και νέους. Εξέδωσε βιβλία γνώσεων, αναγνωστικά, αλφαβητάρια, κατηχήσεις για παιδιά και ηθικοδιδασκτικά εγχειρίδια. Σύγχρονόι του, μάλιστα, τον αποκαλούσαν «Κάμπε των Γραικών», προσομοιάζοντάς τον με τον Γερμανό παιδαγωγό και συγγραφέα Joachim Heinrich Campe (1746-1818)¹⁴. Έχοντας συνηθίσει να αντιλαμβανόμαστε τον νεοελληνικό Διαφωτισμό σε μια σχέση ετεροχρονίας ως προς αντίστοιχα φαινόμενα στον ευρωπαϊκό χώρο, δεν μπορούμε παρά να σχολιάσουμε τη συγχρονία που υπάρχει στην εν λόγω προσομοίωση, καθώς ο Δάρβαρης και ο Campe ζουν και συγγράφουν την ίδια ακριβώς εποχή.

Συγγραφέας του πολυμεταφρασμένου παιδικού μυθιστορήματος *Robinson der Jüngere*¹⁵ καθώς και πλήθους παιδαγωγικών κειμένων, ηθικοπλαστικών

12. Βλ. σχετικά U. Herrmann (επιμ.), *Das pädagogische Jahrhundert. Volksaufklärung und Erziehung zur Armut im 18. Jahrhundert in Deutschland*, Weinheim 1981.

13. Για μια γενική επισκόπηση βλ. Andrea Immel (επιμ.), *Childhood and Children' Books in Early Modern Europe, 1550-1800*, Λονδίνο 2006, καθώς και η ίδια – M. O. Grenby (επιμ.), *The Cambridge Companion to Children' Literature*, Καίμπριτζ 2009, ιδίως κεφ. 1-4.

14. Παραθέτω το απόσπασμα, πιθανότατα του Άνθιμου Γαζή, από τον *Λόγιο Ερμή*, 1811, σ. 76-77: «Ο φιλογενής ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Δάρβαρις ο εκ Κλεισούρας της Μακεδονίας, και εν Βιέννη της Αουστρίας νυν παροικών, ανήρ λόγιος και παντοίαις μαθήσεσι κεκοσμημένος, ναι μην και επήβολος πολλών Ευρωπαϊκών γλωσσών, εμφύτω φιλογενεία και φιλοκαλία κινούμενος, δεν έπαυσε μέχρι τούδε εις το να εκδίδη εις το γένος του καλά και ωφέλιμα συγγράμματα, προς κατακόσμησιν των χρηστών ηθών αποβλέποντα, και χειραγωγούντα τους νέους προς την αληθή ευδαιμονίαν, ήτις εστίν η Αρετή, και το Ευ ζην. (...) Τούτου λοιπόν του φιλοπόνου ανδρός, του διδασκάλου και χειραγωγού των νέων, ή να ειπώ κάλλιον του Κάμπε (α) των νυν Γραικών, τα εκδοθέντα φιλοπονήματα, εισί τα επόμενα. (...)». Στο κάτω μέρος της σελίδας, στην υποσημείωση (α), αναφέρεται: «Ο Κάμπε ούτος ακμάζει νυν εν τη Γερμανία, εκδούς μυρία φιλοπονήματα μέχρι τούδε υπέρ της κατακοσμήσεως των ηθών των νέων Γερμανών».

15. J. H. Campe, *Robinson der Jüngere. Ein Lesebuch für Kinder*, Αμβούργο 1779/1780. Το βιβλίο μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Κωνσταντίνο Μπέλιο, βλ. *Του νέου Ρομπινσόν*

διηγήσεων και πραγματειών για τη γλώσσα, ο Joachim Heinrich Campe αποτελούσε χαρακτηριστικό εκπρόσωπο του γερμανικού παιδαγωγικού μεταρρυθμιστικού κινήματος που εκδηλώθηκε στο τελευταίο τρίτο του 18ου αιώνα¹⁶. Επρόκειτο για ένα κίνημα εκλαϊκευτικού Διαφωτισμού, με καταβολές στην αισθησιοκρατική παράδοση του Λοκ και τη γερμανική ευσεβιστική παιδαγωγική των αρχών του αιώνα, που συνοδεύτηκε από ένα εκτεταμένο εκδοτικό και εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Στο επίκεντρο της παιδαγωγικής πρακτικής των «Φιλανθρώπων», όπως ονομάστηκαν οι εκπρόσωποι της συγκεκριμένης τάσης από το πρότυπο σχολείο Philanthropinum, που ίδρυσε το 1774 στο Dessau της Γερμανίας ο Johann Bernhard Basedow, ήταν η εκπαίδευση των νέων σε δεξιότητες και αρετές που θα εξασφάλιζαν την ένταξή τους στην κοινωνία ως οικονομικά ενεργών μελών. Συνεπώς, ήταν μια εκπαίδευση προσανατολισμένη στις οικονομικοκοινωνικές προτεραιότητες και το αξιακό σύστημα της οικονομικής αστικής τάξης (Wirtschaftsbürgertum), που την ίδια εποχή έκανε δυναμικά την εμφάνισή της¹⁷. Στο πλαίσιο αυτό οι Φιλάνθρωποι πρόβαλαν την ανάγκη ενίσχυσης της στοιχειώδους και επαγγελματικής εκπαίδευσης μέσα από ένα κρατικά επιχορηγούμενο πρόγραμμα ίδρυσης σχολείων, επιμόρφωσης δασκάλων και έκδοσης διδακτικών βιβλίων¹⁸.

Η επίδραση της γερμανικής παιδαγωγικής σκέψης στις ηθικές και τις παιδαγωγικές αντιλήψεις του Δάρβαρα έχει ήδη επισημανθεί από μελετητές¹⁹. Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του εξάλλου απαντούν γνωστές μορφές του κινήματος των Φιλανθρώπων, όπως ο Campe, που εκπροσωπείται, εκτός από την ελληνική και τη σερβική μετάφραση του Νέου Ρομπινσόν, και από άλλα τέσσερα ηθικοδιδασκικά εγχειρίδια²⁰, ο Friedrich Gabriel Resewitz με το έργο του *Die Erziehung des Bürgers zum Gebrauch des gesunden Verstandes und zur gemeinnützigen*

συμβάνατα...., Βιέννη 1792. Για την υποδοχή του βιβλίου στον ελληνικό χώρο βλ. Μ. Καρπόζηλου, «Ο Νέος Ροβινσόν του Joachim Heinrich Campe», *Η Λέξη* 119, 1993, σ. 792-801.

16. Από την πλούσια βιβλιογραφία για το έργο του J. H. Campe βλ. ενδεικτικά H. Schmitt κ.ά. (επιμ.), *Visionäre Lebensklugheit. Joachim Heinrich Campe in seiner Zeit (1746-1818)* [=Ausstellungskatalog der Herzog August Bibliothek 74], Wiesbaden 1996.

17. Βλ. εν συντομία U. Herrmann, «Das pädagogische Denken», στο Ch. Berg (επιμ.), *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte*, τ. 2, Μόναχο 2005, σ. 108-114.

18. Βλ. H. Schmitt, *Vernunft und Menschlichkeit. Studien zur philanthropischen Erziehungsbewegung*, Bad Heilbrunn 2007, κεφ. 3 και 4. Για την έννοια του «δημοτικού» σχολείου τον 18ο αιώνα βλ. F. Osterwalder, «Volksschule – Internationaler Diskurs und nationale Kontexte vor Rochow und Pestalozzi», στο H. Schmitt κ.ά. (επιμ.), *Pädagogische Volksaufklärung im 18. Jahrhundert im europäischen Kontext: Rochow und Pestalozzi im Vergleich*, Βέρνη 2007, σ. 10-31.

19. Μελετιάδης, «Συμβολή στη μελέτη της παιδαγωγικής σκέψης των Ελλήνων διαφωτιστών», σ. 228-229. Ταμπάκη, «Δημήτριος Δάρβαρας: Οι περί “ηθικής” αντιλήψεις του», σ. 109.

20. ΚΒΔ, αρ. 299, 492, 633, 753, 777.

Geschäftigkeit (1787, α' έκδοση 1773), ένα είδος μανιφέστου της επαγγελματικής εκπαίδευσης²¹, ο Christian Felix Weiße, εκδότης του πρώτου στο είδος του εβδομαδιαίου παιδικού περιοδικού *Der Kinderfreund* (1776-1782)²², αλλά και ο εκφραστής της κοινωνικής παιδαγωγικής στα χρόνια μεταξύ της επανάστασης και της παλινόρθωσης στην Ευρώπη, ο Johann Heinrich Pestalozzi, με το έργο του *Léonard et Gertrude, ou les mœurs villageoises* (1783), μια κοινωνική ουτοπία του χωριού ως παιδαγωγικής κοινότητας²³.

Η επίδραση του κινήματος των Φιλανθρώπων στον Δάρβαρη εμφανίζεται για πρώτη φορά στο έργο του *Χειραγωγία εις την καλοκαγαθίαν*, που εκδόθηκε –χωρίς να φέρει το όνομά του– το 1791. Το βιβλίο γνώρισε ακόμη μία επώνυμη έκδοση το 1802 καθώς και μία τρίτη ανώνυμη το 1839²⁴. Προοριζόταν αρχικά ως αναγνωστικό για τους νέους ελληνικής και βλαχικής καταγωγής που διαβιούσαν στις εμπορικές παροικίες της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας (*Εγχειρίδιον εις ανάγνωσιν τοις σπουδάζουσι νεανίσκοις των Ρωμαίων και Βλάχων*). Στη δεύτερη, αναθεωρημένη έκδοση το εγχειρίδιο αναβαθμίζεται από αναγνωστικό σε ηθικοδιδασκτικό (*Εγχειρίδιον ηθικόν προς διακόσμησιν των ηθών των νέων και εκπλήρωσιν των καθηκόντων πάνυ λυσιτελές*)²⁵. Στη *Χειραγωγία* περιέχονται όλες σχεδόν οι θεμελιακές ιδέες του κινήματος των Φιλανθρώπων. Εκτός από τις κεντρικές έννοιες της ευδαιμονίας και της ωφέλειας, που αποτελούν ένα είδος *raison d'être* της παιδαγωγικής του Διαφωτισμού και οι οποίες διατρέχουν το σύνολο του έργου του Δάρβαρη, στο βιβλίο βρίσκουμε βασικές θέσεις των Γερμανών μεταρρυθμιστών για την εκπαίδευση, την κοινωνική και πολιτειακή οργάνωση, την πολιτική οικονομία και τη φιλοπατρία. Συνεπώς, πρόκειται για κάτι πολύ περισσότερο από ένα εγχειρίδιο με κανόνες καλής συμπεριφοράς, μια επικαιροποιημένη συνέχεια της *Χρηστοθήειας* του Αντωνίου

21. Στο ίδιο, αρ. 494. Βλ. και Herrmann, «Das pädagogische Denken», σ. 111-113.

22. Στο ίδιο, αρ. 1382. Για τον ρόλο του περιοδικού στην εμπέδωση του ηθικού συστήματος της αστικής τάξης βλ. B. Hurrelmann, *Jugendliteratur und Bürgerlichkeit. Sozialerziehung in der Jugendliteratur der Aufklärung am Beispiel von Christian Felix Weißes «Der Kinderfreund» 1776-1782*, Paderborn 1974.

23. Στο ίδιο, αρ. 1445. Για μια ιστορική προσέγγιση του έργου του Pestalozzi βλ. U. Herrmann, «Pestalozzis Denken im Kontext politisch-sozialer Modernisierungsprozesse», στο F. P. Hager – D. Tröhler (επιμ.), *Pestalozzi – wirkungsgeschichtliche Aspekte*, Βέρνη 1996, σ. 37-67.

24. Πρόκειται για πιστή ανατύπωση της έκδοσης του 1802, που έγινε με δαπάνη της ελληνοβλαχικής κοινότητας της Πέστης. Στη σελίδα τίτλου της 3ης έκδοσης υπάρχει η προσθήκη «Μεταφρασθέν εκ του γερμανικού». Βλ. Δ. Σ. Γκίνης – Β. Γ. Μέξας, *Ελληνική βιβλιογραφία (1800-1863)*, τ. 1: 1800-1839, Αθήνα 1939, αρ. 3219.

25. Στην έκδοση αυτή (όπως και στην αντίστοιχη του 1839) υπάρχει προσθήκη προοιμίου με τίτλο «Παραίνεσις προς τους διδασκάλους περί της χρήσεως τούτου του ηθικού εγχειριδίου». Βλ. Γ. Λαδάς – Α. Δ. Χατζηδύμος, *Ελληνική βιβλιογραφία των ετών 1791-1795*, Αθήνα 1970, σ. 96.

Βυζάντιου ή μια ανεξέλικτη κοινωνικά εκδοχή της *Χειραγωγίας των παιδων* του Διονυσίου Πύρρου²⁶, και πρέπει να επανεκτιμηθεί υπό νέο πρίσμα²⁷.

Το πρώτο μέρος της *Χειραγωγίας* φέρει τον τίτλο «Περί της ευταξίας των μαθητών στο σχολείο». Στα επιμέρους κεφάλαια αναλύονται η αποστολή και η χρησιμότητα του σχολείου, τα αντικείμενα που πρέπει να διδάσκονται οι νέοι, η σειρά και ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να μαθαίνουν, ενώ στο παράρτημα παρατίθενται κανόνες συμπεριφοράς που οι μαθητές οφείλουν να ακολουθήσουν στο σχολείο. Από όσο είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, είναι η πρώτη φορά στην παιδαγωγική γραμματεία του νεοελληνικού Διαφωτισμού που το σχολείο αναφέρεται ως οργανωμένος χώρος συστηματικής γνώσης, αλλά και ως πεδίο κοινωνικών και παιδαγωγικών σχέσεων. Με δεδομένη την απουσία οργανωμένου εκπαιδευτικού συστήματος, οι παιδαγωγικές πραγματείες της εποχής εξειδίκευαν τη μαθησιακή και παιδαγωγική διαδικασία στη σχέση δασκάλου-μαθητή στο πλαίσιο της κατ' οίκον διδασκαλίας²⁸. Αντίθετα, το οργανωμένο σχολείο αποτελούσε τη βασική παιδαγωγική μονάδα για τους Γερμανούς μεταρρυθμιστές. Αν τα πρότυπα ιδιωτικά σχολεία του Johann Bernhard Basedow στο Dessau και του Christian Gotthilf Salzmann στο Schnepfenthal ήταν τα εμβλήματα του κινήματος, στο επίκεντρο ωστόσο της εκπαιδευτικής πράξης των Φιλανθρώπων βρισκόταν η ιδέα του σχολείου ως κρατικού ιδρύματος. Εξάλλου, ένα μεγάλο μέρος της φιλολογίας των Φιλανθρώπων αφορά τις εμπειρίες εκπροσώπων του κινήματος, ιδίως μάλιστα του Campe, από τη συμμετοχή τους στην προσπάθεια αναδιοργάνωσης του σχολικού συστήματος του κρατιδίου του Braunschweig κατά το διάστημα 1780-1800²⁹.

Στην επιλογή του Δάρβαρη να προτάξει στο πρώτο ηθικοπλαστικό εγχειρίδιό του την ιδέα του οργανωμένου σχολείου μπορούμε όμως να αναγνωρίσουμε και την τρέχουσα εμπειρία της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στην Αψβουργική Αυτοκρατορία. Ο γενικός κανονισμός σχολείων (*allgemeine Schulordnung*),

26. Βλ. χαρακτηριστικά Έμη Βαϊκούση, «Χρηστοθήθειες και διαμόρφωση της συμπεριφοράς των νέων στην ελληνική κοινωνία (18ος-19ος αι.)», στο *Η ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου (Αθήνα, 1-5 Οκτωβρίου 1984), Αθήνα 1986, τ. 1, σ. 287, 291, 298. Βλ. επίσης Anna Tabaki - Alexandra Sphini, «Typologie des manuels d'éthique et de comportement en langue grecque vers la fin du 18e siècle. L'évolution du genre, reflet du processus de modernisation du Sud-Est Européen», *Revue des Études Sud-Est Européennes* XXX/3-4, 1992, σ. 253-268.

27. Βλ. τις ενδιαφέρουσες αναγνώσεις της *Χειραγωγίας* του Χαράλαμπου Μελετιάδη, «Συμβολή στη μελέτη της παιδαγωγικής σκέψης των Ελλήνων διαφωτιστών», σ. 229-231, και της Άννας Ταμπάκη, «Δημήτριος Δάρβαρης: Οι περί "ηθικής" αντιλήψεις του», σ. 115-117.

28. Βλ. για παράδειγμα το έργο του Ιώσηπου Μοισιόδακα, *Πραγματεία περί παιδων αγωγής, ή παιδαγωγία*, Βενετία 1779.

29. Βλ. **Schmitt**, *Vernunft und Menschlichkeit*, σ. 386-394.

που εξέδωσε το 1774 η Μαρία Θηρεσία και ο οποίος προέβλεπε τη λειτουργία τριών τύπων σχολείων –ένα στοιχειώδους εκπαίδευσης (Trivialschule) σε κάθε πόλη και αγροτική ενορία, ένα μέσης εκπαίδευσης (Hauptschule) σε κάθε επαρχιακό διαμέρισμα και ένα διδασκαλείο (Normalschule) σε κάθε επαρχία–, παρά τις αντιδράσεις και τις ματαιώσεις που γνώρισε, είχε ανοίξει τον δρόμο για τη γενίκευση του σχολικού συστήματος³⁰. Επιπλέον, το διάταγμα περί ανεξιθρησκίας του Ιωσήφ Β' (1782) παρείχε τη δυνατότητα στις θρησκευτικές μειονότητες της αυτοκρατορίας να οργανώσουν τα δικά τους σχολεία. Στην καμπή του 18ου προς τον 19ο αιώνα η υποχρεωτική σχολική εκπαίδευση δεν είχε θεσμοθετηθεί (αντίθετα, υποχρεωτική ήταν η διδασκαλία)· ωστόσο, ολοένα και περισσότεροι μαθητές φοιτούσαν στα κρατικά σχολεία.

Η αποδέσμευση της εκπαίδευσης από την αρμοδιότητα της Εκκλησίας ή της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και η υπαγωγή της στον έλεγχο του κράτους εντάσσονταν στο πλαίσιο του κοινωνικού εκσυγχρονισμού και λειτουργούσαν ως εργαλείο ομογενοποίησης μιας πολυεθνικής αυτοκρατορίας³¹. Ο Δάσβαρης από νωρίς εγκολπώνεται την ιδέα της δημόσιας εκπαίδευσης και τη διαδίδει εμφατικά στους ομογενείς του. Στο προοίμιο του βιβλίου του *Αληθής οδός εις την ευδαιμονίαν*, που εξέδωσε το 1796, θέτει ανοικτά το ερώτημα: «Τούτων δε ούτως εχόντων, καλόν είναι, στοχάζομαι, να θεωρήσωμεν ενταύθα συντόμως, ποία Ανατροφή δύναται να κάμη ταύτην την σωτηριώδη μεταβολήν εις τους Νέους, η Κοινή οπού γίνεται εις τα δημόσια Σχολεία και Φροντιστήρια, ή η Οικιακή;»³². Και, αφού καταδεικνύει την παιδαγωγική και τη μαθησιακή υπεροχή της δημόσιας εκπαίδευσης, καλεί τους ομογενείς του να συστήσουν κοινά σχολεία:

«(...) εν τοις καθ' ημάς χρόνοις όλα τα πεπαιδευμένα γένη της Ευρώπης εσύστησαν διάφορα Μουσεία των λόγων, και καθ' εκάστην άλλα νέα συσταίνουσι διά την παιδείυσιν των νέων των· μόνον ημείς οι μεταξύ αυτών ζώντες επ' αμφοτέραις ταις ιγνύαις έτι χωλαίνομεν, και βλέποντες τυφλώττομεν, και εθελοκαχούντες δεν θέλομεν να τους μιμώμεθα, διά να φωτισθή οπωσούν το Γένος μας. (...) Επειδή έως ότου

30. Βλ. H. Engelbrecht, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*, τ. 3: «Von der frühen Aufklärung bis zur Vormärz», Βιέννη 1984, σ. 135 κ.ε. Εν συντομία βλ. J. Van Horn Melton, «The Theresian School Reform of 1774», στο J. B. Collins – Karen L. Taylor (επιμ.), *Early Modern Europe. Issues and Interpretations*, Οξφόρδη 2006, σ. 55-68.

31. Βλ. H. Kemper, *Schule und bürgerliche Gesellschaft. Zur Theorie und Geschichte der Schulreform von der Aufklärung bis zur Gegenwart. Theil I: Bürgerliche Öffentlichkeit und öffentliche Schulen: Aufklärung und Neuhumanismus*, Weinheim 1990, σ. 63-69.

32. Δ. Ν. Δάσβαρης, *Αληθής οδός εις την ευδαιμονίαν, ήτοι λόγοι παραινετικοί τρεις Πλουτάρχου Χαιρωνέος ..., Ισοκράτους του Ρήτορος..., Ξενοφώντος του Σωκρατικού...*, Βιέννη, 1796, «Τοις εντευξομένοις χαίρειν», σ. [12-13].

δεν συσταθώσι παντού εις όλας τας μετρίας πολιτείας, όπου διάγουσιν οι Ημέτεροι. Κοινά σχολεία, και προικισθώσι με όλα τα αναγκαία, όσα χρειάζεται ένα ευκατάστατον Σχολείον, δεν είναι καμία ελπίς να φωτισθή και να υψωθή το γένος μας»³³.

Τη στιγμή που ο Δάρβαρης έγραφε τις παραπάνω γραμμές, απευθυνόμενος προς τον κόσμο της ελληνικής εμπορικής διασποράς στην Αψβουργική Αυτοκρατορία, ελληνικά σχολεία λειτουργούσαν ήδη στις περισσότερες εμπορικές παροικίες της Ουγγαρίας και της Τρανσυλβανίας, στη Ζέμονα και την Τεργέστη. Το βασικό κενό εκπαίδευσης υπήρχε στη Βιέννη, όπου οργανωμένο ελληνικό σχολείο (Εθνική Σχολή) άρχισε να λειτουργεί ανεπίσημα από το 1801 και επίσημα από το 1804, και μάλλον προς τους εκεί παροίκους στρέφει τα βέλη του ο Δάρβαρης, όταν μιλά για τα παιδαγωγικά μειονεκτήματα της κατ' οίκον διδασκαλίας³⁴. Σε κάθε περίπτωση, όμως, η λειτουργία δημόσιων σχολείων είχε να ανταγωνιστεί τον κοινωνικά καταξιωμένο στα εύπορα στρώματα θεσμό της ιδιωτικής εκπαίδευσης. Παρά τη διάδοση του σχολικού συστήματος, οι πλούσιοι Βιεννέζοι –μεταξύ αυτών και οι εύποροι Έλληνες άπαροικοι– προτιμούσαν για τα τέκνα τους την ιδιωτική διδασκαλία. Είναι πιθανό λοιπόν με το κείμενο αυτό ο Δάρβαρης να επιχειρούσε να στρέψει τους νέους των παροικιών και προς την κρατική αψβουργική εκπαίδευση.

Η ιδέα μιας κεντρικά οργανωμένης σχολικής εκπαίδευσης διαπερνά και άλλα έργα του Δάρβαρη, συντεταγμένα όμως επανέρχεται με το άρθρο του «Παρατηρήσεις τινές και σημειώσεις περί της διδακτικής μεθόδου και διορθώσεως των Σχολείων», που δημοσιεύτηκε στον *Λόγιο Ερμή* το 1811. Στο άρθρο αυτό ο Δάρβαρης αναδεικνύει την ανάγκη εκπαιδευμένων δασκάλων που θα διδάσκουν στη βάση μιας εγκεκριμένης, ενιαίας διδακτικής μεθόδου. Σημειώνει χαρακτηριστικά: «Η μέθοδος είναι το είδος, κατά το οποίον πρέπει να σχηματίζεται η ύλη, ήτις πρέπει να διδάσκηται, διά να μορφώνη τον νουν των νέων, και να τελειοποιή τας ψυχικάς αυτών δυνάμεις. Τούτο το είδος πρέπει να διορίσει τίνα και πόσα μαθήματα, εις ποίαν τάξιν, και με ποίον τρόπον πρέπει να παραδίδωνται εις τον διδασκόμενον νέον κατά την φυσικήν του κατάληψιν, κατά την άσκησιν των ψυχικών του δυνάμεων, και κατά το μέτρον της καλλιεργίας των. Ή διά να ειπώμεν σαφέστερον, η μέθοδος διδάσκει»³⁵. Συμβατός με τις αρχές του παιδαγωγικού μεταρρυθμιστικού ρεύματος της εποχής του, προτείνει τη διαβάθμιση των μαθημάτων ανάλογα με τη δυσκολία τους, «να εκλέγωνται εκείνα τα μαθήματα, τα οποία ανήκουσιν εις την στοιχειώδη, και έπειτα εις

33. Στο ίδιο, σ. [16].

34. Σχετικά με την Εθνική Σχολή βλ. Σειρηνίδου, *Έλληνες στη Βιέννη*, σ. 315 κ.ε.

35. Δ. Ν. Δάρβαρης, «Παρατηρήσεις τινές και σημειώσεις περί της διδακτικής μεθόδου και της διορθώσεως των Σχολείων», *Ερμής ο Λόγιος*, 1, 1811, σ. 125.

την υψηλότεραν μάθησιν», τη διάταξή τους κατά επαγωγικό τρόπο, «ώστε το εν να προετοιμάζει εις το άλλο, και να προβαίνωσιν αεί βαθμηδόν, μέρος δε να διαδέχωνται το εν το άλλο, καθώς αρμόζει εις την φυσικήν κατάληψιν του ανθρωπίνου νοός από τα αισθητά εις τα αφηρημένα, από την εποπτείαν εις την σύγκρισιν και σκέψιν»³⁶, καθώς και τη διάκριση της μεθόδου ανάλογα με το διδασκόμενο μάθημα, «διότι άλλην μέθοδον απαιτεί η Μαθηματική, άλλην η Ιστορία, και άλλην η Γραμματική. Η πρώτη είναι διά τον νουν και διά την σκέψιν· η δευτέρα είναι διά την κρίσιν και διά το μνημονικόν· η τρίτη ενασχολείται εις την αγγίνοιαν και εις το επ' αυτήν επιστηριζόμενον μνημονικόν»³⁷.

Η κατάρτιση των δασκάλων στη διδακτική μέθοδο είχε βρεθεί στο επίκεντρο της σχολικής μεταρρύθμισης που επιχειρήθηκε στην Αψβουργική Αυτοκρατορία τη δεκαετία του 1770. Ο θεσμός του διδασκαλείου (Normalschule) που εισήγαγε ο γενικός κανονισμός σχολείων του 1774 προσέβλεπε ακριβώς σε αυτό τον σκοπό. Ο συντάκτης του κανονισμού Johann Ignaz Felbiger (1724-1788), καθολικός ηγούμενος από τη Σιλεσία, ανέπτυξε μάλιστα ιδιαίτερη δραστηριότητα προς την κατεύθυνση αυτή με την έκδοση μεθόδων διδακτικής για δασκάλους³⁸. Το εγχειρίδιο με τίτλο *Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich-königlichen Erblanden*, που εξέδωσε ο Felbiger το 1775, ήταν το πρώτο μιας σειράς βιβλίων αυτού του είδους που επιχειρούσαν να προσαρμόσουν την παιδαγωγική γνώση της εποχής στον κανόνα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Το έργο αυτό δεν απαντά στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη. Συναντούμε ωστόσο το αντίστοιχό του για τα σερβικά σχολεία της αυτοκρατορίας (*Handbuch für Lehrer der illyrischen nicht unirten Trivial-Schulen*), που εκδόθηκε στην ίδια σειρά το 1776, καθώς και το μεταγενέστερο *Handbuch der Lehrkunst für den ersten Unterricht in den deutschen Schulen* (1809) του παιδαγωγού και καισαροβασιλικού επιτρόπου σπουδών στη Βιέννη Franz Anton Gaheis³⁹. Στη βιβλιοθήκη συναντούμε επίσης τη συλλογή *Gesammelte Schulschriften*, που εξέδωσε το 1789 ο Γερμανός παιδαγωγός και φιλόλογος Friedrich Gedike, δύο χρόνια μετά τη σύσταση –κατόπιν δικής του πρωτοβουλίας– του πρώτου σεμιναρίου για την εκπαίδευση καθηγητών για τα φιλολογικά γυμνάσια (Seminar für Gelehrte Schulen) στο Friedrichswerderschens Gymnasium του Βερολίνου. Το σεμινάριο

36. Για την επίδραση των αντιλήψεων του Pestalozzi στο σημείο αυτό βλ. Π. Βακουφάρας, *Οι αντιλήψεις του Δημητρίου Δάρβαρη για τη διδασκαλία των μαθημάτων, αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 15.

37. Δάρβαρης, «Παρατηρήσεις τινές και σημειώσεις περί της διδακτικής μεθόδου», σ. 125-126.

38. Βλ. Engelbrecht, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens*, σ. 311. Για τον Felbiger βλ. J. Van Horn Melton, *Absolutism and the Eighteenth-Century Origins of Compulsory Schooling in Prussia and Austria*, Καίμπριτζ 2003, σ. 91 κ.ε.

39. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 368, 776.

του Gedike αποτέλεσε πρόδρομο των φιλολογικών σεμιναρίων που καθιερώθηκαν στις αρχές του 19ου αιώνα στα πανεπιστήμια και σημαντικό βήμα προς τη θεσμική κατοχύρωση του καθηγητικού επαγγέλματος. Η εκπαίδευση σε αρχές της παιδαγωγικής και της διδακτικής μεθόδου, εκτός των φιλολογικών μαθημάτων, ήταν το στοιχείο που καθιστούσε τους αποφοίτους του σεμιναρίου ικανούς να διδάξουν ως καθηγητές σε γυμνάσια⁴⁰.

Προς την ίδια κατεύθυνση επαγγελματοποίησης της διδασκαλίας κινείται και ο Δάρβαρης, προτείνοντας την ίδρυση σχολείου «εις το οποίον να διδάσκωνται, όσοι μέλλουν να αναδέχωνται το διδασκαλικόν επάγγελμα, τους γενικούς και ειδικούς κανόνες της Μεθόδου, να μυηθώσι ούτως ειπείν τα μυστήρια του διδασκαλικού επαγγέλματος»⁴¹. Παρ' όλα αυτά, δεν μπορεί να μείνει ασχολίαστο το γεγονός ότι ο θιασώτης της σχολικής εκπαίδευσης Δάρβαρης δεν διδάξε παρά ελάχιστο διάστημα σε ελληνικά σχολεία της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας, τη στιγμή που ο συνδυασμός της θεωρητικής παιδαγωγικής γνώσης και της εκπαιδευτικής πράξης αποτελούσε τον κανόνα στους κόλπους του μεταρρυθμιστικού παιδαγωγικού κινήματος. Σύμφωνα με πληροφορίες, ο Δάρβαρης διδάξε μόνο στην Εθνική Σχολή της Βιέννης κατά τον πρώτο χρόνο της λειτουργίας της (το 1801), πριν δηλαδή η Σχολή λάβει την επίσημη άδεια λειτουργίας από τις Αρχές (το 1804). Αν αναλογιστούμε ότι μόνιμη αιτία δυσπραγίας του σχολείου κατά την πρώτη δεκαετία της λειτουργίας του ήταν η μη εξεύρεση κατάλληλου διδακτικού προσωπικού, τότε η απουσία του Δάρβαρη προκαλεί εύλογα ερωτηματικά⁴². Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, με αφορμή την αναχώρηση του Δάρβαρη από τη Ζέμονα έναν μόλις χρόνο μετά την ίδρυση του Ελληνομουσείου, η προοπτική του διδασκαλικού επαγγέλματος δεν πρέπει να ήταν ιδιαίτερα θελκτική για αυτόν. Στη στάση αυτή θα πρέπει ίσως να αναγνωρίσουμε και το αξιακό σύστημα της κοινωνικής του τάξης, η οποία, παρά τη διακηρυγμένη πίστη στην κοινωνική αξία της μόρφωσης, εξακολουθεί να βλέπει το επάγγελμα του δασκάλου ως κοινωνικά υποδεέστερο.

Συναφές με το ζήτημα της διδακτικής μεθόδου είναι και το ζήτημα των διδακτικών εγχειριδίων που ο Δάρβαρης θίγει στο άρθρο του: «Ότι δε ημείς δεν έχομεν τοιαύτα σχολαστικά βιβλία οποία πρέπει να ήναι, δήλον τοις πάσι. Μήτε βλέπω εγώ, πώς εμπορούμεν εις την παρούσαν κατάστασιν των πραγμάτων ν' αποκτήσωμεν τοιαύτα χωρίς τινός υψηλοτέρας συνδρομής»⁴³. Αναγνωρίζει τη δυσκολία σύνταξής τους και επισημαίνει:

40. Στο ίδιο, αρ. 519. Για το θέμα βλ. A. J. La Vopa, «The Politics of Enlightenment: Friedrich Gedike and German Professional Ideology», *Journal of Modern History* 62, 1990, σ. 40-41.

41. Δάρβαρης, «Παρατηρήσεις τινές και σημειώσεις περί της διδακτικής μεθόδου», σ. 148.

42. Για το θέμα βλ. Σειρηνίδου, *Έλληνες στη Βιέννη*, σ. 327-333.

43. Δάρβαρης, *ό.π.*, σ. 127.

«Ο διδάσκαλος, όστις είναι εγγρατής της τέχνης του ή της επιστήμης, δε καταδέχεται να συγγράψη σχολαστικόν τι βιβλίον, βλέπων την τόσην καταφρόνησιν του διδασκαλικού επαγγέλματος και την ολίγην ανταμοιβήν διά τον κόπον του, αν και αυτός μόνος, αν ήναι αλλέως γυμνασμένος εις την διδασκαλίαν των νέων, εδύνετο να το κάμη. (...) Ούτω καταντά τούτο το αξιόλογον έργον εις τας χείρας τινών αμαθών και δοκισησόφων, οι οποίοι είναι οι ίδιοι ακόμη αμύητοι των επιστημών, τας οποίας θέλουν να διδάσκουσιν. Ούτοι είναι ευθύς έτοιμοι με αυτά, επειδή και δεν εξεύρουνσι πόσα πράγματα απαιτούνται εις τούτο. Συρράπτουσιν ουν από δύο ή τρία εγχειρίδια ένα νέον, συλλέγουσι χωρίς εκλογήν και σκοπόν από μεγαλείτερα συγγράμματα εκείνα, όσα τοις έρχονται εις τας χείρας, το συνθέτουσι χωρίς κρίσιν και σκέψιν, και δεν φροντίζουν μήτε διά την σαφήνειαν της φράσεως, μήτε διά την ωφέλειαν, ήτις πρέπει να προσγίνηται εις τους νέους από τα τοιαύτα βιβλία. Τοιαύτα βιβλία έχομεν, και εμπορούμεν να έχομεν πολλά»⁴⁴.

Προτείνει λοιπόν στη Φιλολογική Εταιρεία Βουκουρεστίου, της οποίας ήταν αντεπιστέλλον μέλος, να αναλάβει αυτή τον κεντρικό σχεδιασμό για την έκδοση σχολικών βιβλίων, κοινών για όλα τα ελληνικά σχολεία, πιθανόν κατά το πρότυπο του κρατικά επιβλεπόμενου οργανισμού έκδοσης σχολικών βιβλίων (Schulbuchverlag) που λειτουργούσε στη Βιέννη από το 1772, ο οποίος κάλυπτε τις ανάγκες των δημοτικών σχολείων της μοναρχίας σε ομοιόμορφα και φθηνά εγχειρίδια⁴⁵.

Η κατάσταση αμηχανίας που περιγράφει ο Δάρβαρης στο μέτωπο των διδακτικών εγχειριδίων δεν αποτελεί ελληνική αποκλειστικότητα. Ως βιβλία που περιέχουν μια ευσύνοπτη και συστηματική παρουσίαση ενός γνωστικού αντικειμένου ή ως συλλογή κειμένων που σχετίζονται με ένα συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο και τα οποία έχουν ως σκοπό να χρησιμοποιηθούν στην εκπαίδευση, τα επιστημονικά εγχειρίδια αρχίζουν να αποτελούν διακριτό είδος από τα τέλη του 18ου αιώνα. Η ανάπτυξή τους σχετίζεται με τη συγκρότηση των επιστημονικών κλάδων καθώς και με την εξέλιξη της παιδαγωγικής και τη διάδοση του σχολικού συστήματος κατά την ίδια εποχή⁴⁶. Συνεπώς, τα προβλήματα που περιγράφει ο Δάρβαρης είναι τυπικά ενός είδους που βρίσκεται εν τη γενέσει του και το οποίο έχει το δύσκολο έργο να γεφυρώσει τη θεωρητική γνώση με την καθημερινή διδακτική πράξη. Ανάλογα προβλήματα παρατηρούνται την ίδια εποχή και στον χώρο των γλωσσικών εγχειριδίων, παρά τη μακρά παράδοση του είδους, καθώς, όπως θα δούμε στη συνέχεια, η ανάγκη

44. Στο ίδιο, σ. 128.

45. Βλ. Ingeborg Jaklin, *Das österreichische Schulbuch im 18. Jahrhundert. Aus dem Wiener Verlag Trattner und dem Schulbuchverlag*, Βιέννη 2003.

46. Βλ. J. R. Bertomeu-Sánchez κ.ά., «Introduction: Scientific and Technological Textbooks in the European Periphery», στο A. Garcia-Belmar κ.ά. (επιμ.), *Textbooks in the Scientific Periphery* [=Science and Education 15/7-8, 2006], σ. 657-658.

τυποποίησης των εθνικών γλωσσών δημιούργησε νέα δεδομένα στη γλωσσική διδασκαλία.

Στην έκκλησή του προς τη Φιλολογική Εταιρεία ο Δάρβαρης δηλώνει την αδυναμία του να αναλάβει ο ίδιος το εγχείρημα της συγγραφής διδακτικών βιβλίων. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, όλο το έργο του Δάρβαρη είναι συνειδητά προσανατολισμένο προς τη διδακτική χρήση. Το ανάπτυγμα της εργογραφίας του εκτείνεται μάλιστα στα περισσότερα διδασκόμενα αντικείμενα: από την κατάρτιση και την εκκλησιαστική ιστορία μέχρι την αρχαία και τη νέα ελληνική γλώσσα, την ιστορία, την αριθμητική, τη φυσιογνωσία και τη φυσική. Χωρίς να λείπουν ανάλογες πρωτοβουλίες και από άλλους λογίους της διασποράς⁴⁷, πρόκειται για το μεγαλύτερο και συστηματικότερο πρόγραμμα έκδοσης ελληνόγλωσσων διδακτικών εγχειριδίων στην εποχή του Διαφωτισμού. Το γεγονός αυτό αναγνωρίζεται από τους συγχρόνους του και ο Δάρβαρης αποτελεί σημείο αναφοράς για άλλους συγγραφείς, που δοκιμάζουν ανάλογα εγχειρήματα. Είναι χαρακτηριστικός ο απολογητικός τόνος με τον οποίο ο Μιχαήλ Γεωργίου προλογίζει την έκδοση της *Αποθήκης των παιδών* το 1809:

Διά τούτο παρακαλώ, αν κανένας πεπαιδευμένος τύχη ή κατά συμβεβηκός, ή περιεργείας χάριν και καταδεχθή να την πάρη εις χείρας του, να μη κάμη ως κάποιος Β*** οπού υπήγχε και καθημερινώς εις την Τυπογραφίαν πηγαίνει διά να βλέπη τι βιβλία τυπώνονται, και αφ' ου την είδεν ερώτησεν έναν μαθητήν μου, οπού έχω εις το οσπήτι, έμπροσθεν εις άλλους δύο οπού έρχονται και μανθάνουν “Τι βιβλίου είν' αυτό που τυπών' ου δάσκαλός σ'”; Αυτό τόχ' κι' ου Δάρβαρις” και εξαμογέλασεν (ίσως διά να με καταφρονήση) εις καιρόν οπού εγώ δεν ηξεύρω πωςώς ότι έχει, μήτε έχει, μοι φαίνεται, τοιούτον ο κυρ Δάρβαρις· αλλ' ο τοιούτος ας έχη την καλωσύνην να μοι το φανερώνη εγγράφως, ή στοματικώς, και μάλιστα κατ' ιδίαν, του οποίου την συμβουλήν θέλω δεχθή με χαράν, και θέλω του είμαι Ευχάριστος φίλος⁴⁸.

Γεγονός είναι ότι το 1809, όταν ο Μιχαήλ Γεωργίου έγραφε τις παραπάνω γραμμές, ο Δάρβαρης δεν είχε εκδώσει βιβλίο με το εύρος της ύλης της *Αποθήκης των παιδών*. Πιθανόν, ο άγνωστος που αναφέρεται στο προοίμιο να είχε στο μυαλό του τη *Χειραγωγία* και ακόμη περισσότερο το *Εκλογάριον γραικικών* (1804) και την *Προπαρασκευή εις την θεογνωσίαν* διά της θεωρίας των όντων (1807), που εγκαινίαζαν μια σειρά ελληνόγλωσσων παιδικών βιβλίων γνώσεων στην Αψβουργική Αυτοκρατορία. Στην παράδοση αυτή ο Δάρβαρης κατείχε τη μερίδα του λέοντος με βιβλία, όπως η *Οικιακή διδασκαλία της φύσεως* (1810), το *Σοφίας απάνθισμα* (1811), η *Πρωτοπειρία απλοελληνική*

47. Βλ. ιδιαίτερα το παράδειγμα του Σπυρίδωνος Βλαντή στη Βενετία, Τρ. Ε. Σκλαβενίτης, «Ο Σπυρίδων Βλαντής (1765-1830) και η ιδιωτική διδασκαλία. Piano di Studi / Έκθεσις μαθημάτων. Βενετία 1794», *Θησαυρίσματα* 34, 2004, σ. 421-446.

48. Μ. Γεωργίου, *Αποθήκη των παιδών*..., Βιέννη 1809, σ. ζ'.

(1818), η *Χρηστομάθεια απλοελληνική* (1820) και η *Εγκυκλοπαιδεία ελληνική*, που εκδόθηκε μετά τον θάνατό του. Σημαντική όμως ήταν και η συμβολή του Γεωργίου με την *Αποθήκη των παιδων*, αλλά και των αδελφών Μανουήλ και Κυριάκου Καπετανάκη, με την έκδοση της δεκάτομης εικονογραφημένης εγκυκλοπαιδείας *Εικονολογία παιδική* (1810-1812) του Γερμανού Friedrich Johann Bertuch⁴⁹. Τα βιβλία αυτά συνέχιζαν την προσπάθεια που είχε ξεκινήσει στη Βενετία με την έκδοση στα ελληνικά από τον Σπυρίδωνα Βλαντή τεσσάρων τόμων της *Αποθήκης των παιδων* (1788-1793), από το 12τομο έργο της Madame Leprince de Beaumont *Le magasin des enfants, ou dialogues entre une sage gouvernante avec ses élèves*⁵⁰. Ταυτόχρονα, όμως, συνέβαλαν και στην ανανέωση του είδους, καθώς σε σχέση με τη «βενετική» *Αποθήκη* έδιναν πολύ μικρότερο βάρος στη χριστιανική διδασκαλία, επεκτείνονταν σε περισσότερες περιοχές του επιστητού και κυρίως είχαν μορφή και διάταξη πιο φιλική προς χρήση από τους νεαρούς μαθητές.

Αξίζει να σταθούμε για λίγο στην εκπροσώπηση στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη της Βενετίας και της Βιέννης ως τόπων έκδοσης βιβλίων παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας. Προκαλεί εντύπωση ότι στον κατάλογο δεν απαντούν τα νέα δείγματα του είδους που εκδόθηκαν στη Βενετία. Η *Αποθήκη των παιδων* του Βλαντή απουσιάζει χαρακτηριστικά, ενώ υπάρχει η διασκευασμένη προς το χριστιανικότερο και αρχαιοπρεπέστερο εκδοχή του έργου της Madame Leprince de Beaumont η *Αποθήκη των παιδων* του Νεόφυτου Δούκα, που εκδόθηκε στη Βιέννη το 1814⁵¹. Η πολυδιαβασμένη «βενετική» *Χειραγωγή των παιδων* του Διονύσιου Πύρρου απαντά στη μία και μοναδική βιεννέζικη έκδοσή της, αυτή του 1813⁵². Στον τομέα της ελληνόγλωσσης παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας η βιβλιοθήκη του Δάρβαρη δείχνει έναν μονομερή προσανατολισμό προς τις βιεννέζικες εκδόσεις, γεγονός που δεν δικαιολογείται μόνον από την προεξέχουσα θέση της Βιέννης έναντι της Βενετίας στο συγκεκριμένο εκδοτικό είδος. Παράλληλα, μαρτυρά την ύπαρξη στη Βιέννη μιας ελληνικής εκδοτικής παράδοσης που συνομιλεί περισσότερο με τη γερμανόφωνη παιδική και

49. Βλ. Μάρθα Καρπόζηλου, «Τα παιδικά βιβλία γνώσεων. Ένα παράθυρο στα ορατά και αόρατα πράγματα του κόσμου», *Κείμενα. Ηλεκτρονικό περιοδικό για τη μελέτη, την έρευνα και τη διδακτική της παιδικής λογοτεχνίας* 11, 2010 (<http://keimena.ece.uth.gr>).

50. Βλ. Μάρθα Καρπόζηλου, «Η *Αποθήκη των παιδων* της Madame Leprince de Beaumont: Ένα σχολικό εγχειρίδιο στα χρόνια του νεοελληνικού Διαφωτισμού», στον τόμο: *Το παιδικό βιβλίο στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*, Αθήνα, 1997, σ. 103-119. Επίσης, Σκλαβενίτης, «Ο Σπυρίδων Βλαντής (1765-1830) και η ιδιωτική διδασκαλία», σ. 425-434.

51. ΚΒΔ, αρ. 825. Για την έκδοση αυτή βλ. Μάρθα Καρπόζηλου, «Η *Αποθήκη των παιδων* του Νεόφυτου Δούκα», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 23, 2004, σ. 1-16.

52. ΚΒΔ, αρ. 821. Βλ. σχετικά Βαϊκούση, «Χρηστοθήκες και διαμόρφωση της συμπεριφοράς των νέων στην ελληνική κοινωνία (18ος-19ος αι.)», σ. 289.

νεανική λογοτεχνία και λιγότερο με αντίστοιχα ελληνόφωνα έργα που έχουν εκδοθεί εκτός Αφβουργικής Αυτοκρατορίας. Ας μην ξεχνάμε εξάλλου ότι και τα έργα του Δάρβαρη, αν εξαιρέσουμε την ελληνική σχολή της Οδησσού, που αποτελούσε τακτικό συνδρομητή τους⁵³, τα απορροφούσε κατά βάση η αγορά των ελληνικών εμπορικών παροικιών της Αφβουργικής Αυτοκρατορίας και του βόρειου βαλκανικού χώρου⁵⁴, και η εκδοτική τους επιτυχία εκτός αυτών ήταν μάλλον περιορισμένη⁵⁵.

Στην Ελληνική βιβλιογραφία των ετών 1791-1795 οι Γ. Λαδάς και Α. Χατζηδήμος, σχολιάζοντας τη *Χειραγωγή* του Δάρβαρη, εύστοχα επισημαίνουν με αφορμή το κεφάλαιο «Περί της τάξεως των χωρικών» ότι περιγράφονται εικόνες κοινωνικής οργάνωσης που δεν προσαρμόζονται στο περιβάλλον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας⁵⁶. Πράγματι, τα βιβλία του Δάρβαρη αντλούσαν το υλικό τους από την κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα της κεντρικής Ευρώπης και απευθύνονταν σε έναν κόσμο που ήταν εξοικειωμένος με αυτή, καθώς είχε συνδέσει την οικονομική και κοινωνική του ύπαρξη με την Αφβουργική Αυτοκρατορία και αποτελούσε εν πολλοίς τμήμα της εγχώριας αστικής κοινωνίας και της οικονομικής αριστοκρατίας. Μέτοχος της ίδιας πραγματικότητας, ο Δάρβαρης δεν καταφεύγει στη λύση της μετάφρασης στα ελληνικά ενός ενδεδειγμένου γερμανικού βιβλίου. Αντίθετα, ανθολογεί από το πλήθος

53. Βλ. παραγγελίες από την ελληνική σχολή Οδησσού αντιτύπων της *Χειραγωγίας*, του *Εκλογαρίου*, του *Παιδαγωγού*, της *Προπαρασκευής εις την θεογνωσίαν και της Οικιακής διδασκαλίας της φύσεως*. Ηλιού, *Ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα*, 1802.58, 1804.22, 1804.59, 1807.50, 1801.36.

54. Η χρήση σχολικών εγχειριδίων του Δάρβαρη μαρτυρείται στις Ηγεμονίες, βλ. Camariano-Cioran, *Les académies princières*, σ. 153, 156, 174, 211, καθώς και σε ελληνικά σχολεία του βουλγαρικού χώρου, βλ. Afrodita Alexieva, «La littérature scolaire pendant la renaissance bulgare et la littérature pédagogique grecque de la première moitié du XIXe s. (jusqu'à la guerre de Crimée)», *Études Balkaniques* 8/3, 1972, σ. 33. Η ελληνοβλαχική κοινότητα της Πέστης ήταν εξάλλου εκείνη που είχε την πρωτοβουλία για την ανατύπωση της *Χειραγωγίας* το 1839 καθώς και της *Χρηστομάθειας* (α' έκδοση 1820) το 1838 (Βιέννη, Benko), έκδοση που δεν έχει βιβλιογραφηθεί. Βλ. την ηλεκτρονική βάση δεδομένων της Ελληνικής Βιβλιοθήκης Ιδρύματος Ωνάση – Βιβλία Συλλογής Κώστα Στάικου (http://www.onassislibrary.gr/en/collection-en/topics-en/enlightment-en/2655-en_diaf_215.html). Ευχαριστώ τον κ. Τριαντάφυλλο Σκλαβενίτη για την υπόδειξη.

55. Βλ. για παράδειγμα την περιορισμένη εκδοτική επιτυχία του *Επιστολαρίου* του Δάρβαρη, που εκδόθηκε στη Βιέννη το 1808 και το οποίο επιχειρούσε να ανατρέψει το εκδοτικό μονοπώλιο της Βενετίας στο είδος, προωθώντας ταυτόχρονα και τη θεματική και μορφολογική ανανέωσή του. Στασινοπούλου, «Ξαναδιαβάζοντας το *Επιστολάριο* του Δημητρίου Δάρβαρη», σ. 169-170. Περιορισμένη απήχηση στη Βενετία είχε και η προκήρυξη του Πέτρου Δάρβαρη για την πώληση της *Εγκυκλοπαιδείας* το 1827. Βλ. Σουλολιάννης, «Η "Απλοελληνική Εγκυκλοπαιδεία" του Δ. Δάρβαρη και η ελληνική κοινότης Βενετίας», σ. 419-420.

56. Λαδάς – Χατζηδήμος, *Ελληνική βιβλιογραφία*, σ. 95.

της σχετικής γερμανόφωνης βιβλιογραφίας, την οποία γνωρίζει καλά και έχει στη βιβλιοθήκη του, και εμπλουτίζει τα βιβλία του με τις προσωπικές προσλαμβάνουσες και εμπειρίες από το κοινωνικά προωθημένο περιβάλλον όπου ζει. Με τον τρόπο αυτό ο Δάρβαρης συμβάλλει αποφασιστικά και στη θεματική ανανέωση των ελληνόγλωσσων αναγνωστικών του Διαφωτισμού. Έτσι, αν στα πολυδιαβασμένα *Μέγα αλφαβητάριο* του Μιχαήλ Παπαγεωργίου (1771) και *Ποικίλη διδασκαλία* του Πολυζώη Κοντού (1803) το μεγαλύτερο μέρος της ύλης αντλείται από την εκκλησιαστική παράδοση, στα βιβλία του Δάρβαρη πρωταγωνιστούν η αστική καθημερινότητα και οι ηθικοί και πολιτισμικοί της κανόνες⁵⁷.

Τοποθετώντας το έργο του Δάρβαρη στον κοινωνικό και γεωγραφικό του χώρο, στις εμπορικές παροιρίες της κεντροανατολικής Ευρώπης και της βόρειας Βαλκανικής, μπορούμε να κατανοήσουμε την ευνοϊκή υποδοχή του από άλλους βαλκανικούς διαφωτισμούς. Τα παιδικά βιβλία γνώσεων *Σοφίας απάνθισμα* και *Προπαρασκευή εις την θεογνωσίαν*, μαζί με το *Χρυσούν εγκόλπιον* και τους *Ηθικούς χαρακτήρες*, μεταφράστηκαν στη ρουμανική γλώσσα⁵⁸, ενώ σημαντική ήταν η συμβολή του *Εκλογαρίου* του στη βουλγαρική παιδαγωγική γραμματεία. Σύμφωνα με συγκριτικές μελέτες Βούλγαρων ερευνητών, το *Εκλογάριον* υπήρξε πρότυπο για ένα από τα πρώτα αναγνωστικά νέου τύπου στην κοινή βουλγαρική γλώσσα, το *Riben bukar*, που εξέδωσε το 1824 στο Μπρασόβ της Τρανσυλβανίας ο Petăr Beron (Berović) (1795-1871). Αποσπάσματα του βιβλίου απαντούν και σε μεταγενέστερα έργα της βουλγαρικής παιδικής και νεανικής γραμματείας, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την εξάτομη σχολική εγκυκλοπαίδεια (*Slavenobolgarskoe detovodstvo za malkite deca*, Κραγκούγιεβατς, 1835) του Neofit Hilendarski Bozveli (1785-1848)⁵⁹. Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η πληροφορία ότι στη βιβλιοθήκη του Neofit Rilski (1793-1881), εκ των

57. Μ. Παπαγεωργίου, *Το μέγα αλφαβητάριον...*, Βιέννη 1771· Π. Κοντός, *Ποικίλη διδασκαλία, ήτοι αλφαβητάριον ευμαθείας...*, Βιέννη, 1806. Για το θεματικό περιεχόμενο των ελληνικών αναγνωστικών του 18ου και του πρώιμου 19ου αιώνα, βλ. Αγγελική Γ. Σκαρβέλη-Νικολοπούλου, *Μαθηματάρια των ελληνικών σχολείων της Τουρκοκρατίας: Διδασκόμενα κείμενα, σχολικά προγράμματα, διδακτικές μέθοδοι, συμβολή στην ιστορία της νεοελληνικής παιδείας*, Αθήνα 1993, σ. 21 κ.ε.· Ευγενία Κεφαλληναίου, *Νεοελληνικά αλφαβητάρια, 1771-1981*, Αθήνα 1995, σ. 16-24.

58. Βλ. Camariano-Cioran, *Les académies princières*, σ. 331, 333, 339, και Despina Loukidou-Mavridou – I. Papadrianos, «Dimitrios Darvaris: Sa contribution à l'évolution littéraire bulgare», στο *Πνευματικές και πολιτιστικές σχέσεις Ελλήνων και Βουλγάρων από τα μέσα του ΙΕ' αιώνα έως τα μέσα του ΙΘ' αιώνα. Α' Ελληνοβουλγαρικό Συμπόσιο*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 217, υποσημ. 31.

59. Βλ. Alexieva, «La littérature scolaire», σ. 33-35 και Loukidou-Mavridou – Papadrianos, *ό.π.*, σ. 220-223.

θεμελιωτών της σχολικής εκπαίδευσης στα χρόνια της βουλγαρικής *vazrazhdane* (αναγέννησης) και συγγραφέα της πρώτης γραμματικής της βουλγαρικής κοινής (*Bolgarska gramatika*, Κραγκούγιεβατς 1835), βρέθηκαν βιβλία του Δάρβαρη με ιδιόχειρες σημειώσεις του κατόχου τους⁶⁰.

Είναι φανερό πλέον ότι στην περίπτωση του έργου του Δάρβαρη μιλάμε για το κατεξοχήν παράδειγμα μετακένωσης της γερμανικής μεταρρυθμιστικής παιδαγωγικής σκέψης στον βαλκανικό χώρο.

Η χρήσιμη γλώσσα

Αιχμή του εκδοτικού προγράμματος του Δημητρίου Δάρβαρη ήταν η καλλιέργεια της ελληνικής γλώσσας και η προώθηση της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στις παροικίες. Επρόκειτο δηλαδή για ένα πρόγραμμα συμβατό με το γενικότερο πρόταγμα του νεοελληνικού Διαφωτισμού που έβλεπε τη σπουδή της γλώσσας ως μέσο για τον «φωτισμό του Γένους» και ως διαδικασία αυτοσυνειδησίας. Την ίδια στιγμή όμως όφειλε να λάβει υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες στον χώρο της διασποράς και να επινοήσει ανάλογους τρόπους γλωσσικής διδασκαλίας.

Μια εικόνα της γλωσσικής σύνθεσης των ορθόδοξων εμπορικών παροικιών της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας μάς δίνει το παράδειγμα του ίδιου του Δάρβαρη. Ως γόνος εμπορικής οικογένειας από την Κλεισούρα της δυτικής Μακεδονίας, κοινωνικοποιήθηκε γλωσσικά σε ένα περιβάλλον που οριζόταν από τη βλαχοφωνία στο επίπεδο της καθημερινής προφορικής επικοινωνίας και από τον πολιτισμικό κανόνα της ελληνομάθειας και της χρήσης της ελληνικής, ως γλώσσας γραπτής επικοινωνίας και κοινωνικού κύρους. Στη Ζέμονα ο δωδεκάχρονος Δάρβαρης ξεκίνησε τη συστηματική σπουδή της σλαβονικής γλώσσας στο κοινό ορθόδοξο σχολείο της πόλης, ενώ στο καθολικό σχολείο, που επισκεπτόταν παράλληλα, διδάχθηκε τα γερμανικά και τα λατινικά. Η εκμάθηση της πλειοψηφικής γλώσσας του τόπου εγκατάστασης ή της γλώσσας των ελίτ και η εδραίωσή της ως καθομιλουμένης, κυρίως μεταξύ των απογόνων της πρώτης γενιάς, υπήρξε μια πραγματικότητα αναγνωρίσιμη σε όλες τις παροικίες⁶¹. Όσο μάλιστα τα επιχειρηματικά ενδιαφέροντα των παροίκων προσανατολίζονταν στο εσωτερικό της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας και οι δεσμοί με την Οθωμανική Αυτοκρατορία χαλάρωναν, τόσο η ελληνογλωσσία, το πολιτισμικό δηλαδή συμφραζόμενο του βαλκανικού εμπορίου, υποχωρούσε προς όφελος των μητρικών διαλέκτων και κυρίως των πλειοψηφικών γλωσσών.

60. Loukidou-Mavridou – Papadrianos, *ό.π.*, σ. 218, υποσημ. 36.

61. Βλ. Όλγα Κατσαρδής-Hering, «Εκπαίδευση στη διασπορά. Προς μια παιδεία ελληνική ή προς “θεραπεία” της πολυγλωσσίας;», στο *Νεοελληνική παιδεία και κοινωνία*, σ. 153-177.

Το παραπάνω φαινόμενο είχαν επισημάνει και στηλιτεύσει διάφοροι λόγιοι, μιλώντας για γλωσσικό και εν γένει πολιτισμικό αφελληνισμό της νεολαίας των παροικιών. Έτσι, με αφορμή τη σύντομη εμπειρία του στη Βιέννη, ο Κωνσταντίνος Κούμας κατέκρινε τη συνήθεια των γονέων και δη των μητέρων να συνομιλούν με τα παιδιά τους στα γερμανικά: «Αι δέσποιναι μάλιστα εντρέπονται να φαίνωνται Γραικαί. Γραική γνωρίζουσα την Γραικικήν γλώσσαν προς άλλην Γραικήν ομιλεί με αλαζονείαν Γερμανιστί. Μητέρες Γραικαί ομιλούσι τα τέκνα των Γερμανιστί. Τροφοί και θεράπαινοι και η πάγκοινος εθνική λαλιά αναδείχνουσιν ακριβώς Τεύτονας κατά μόνον την γλώσσαν τους ακάκους ανθρωπίσκους»⁶². Αντίστοιχους προβληματισμούς για την κυριαρχία της ιταλικής μεταξύ των Ελλήνων παροίκων της Τεργέστης είχαν εκφράσει και οι Κωνσταντίνος Ασώπιος (1818) και Χριστόφορος Φιλητάς (1819)⁶³. Στον αντίποδα αυτών, ο Δάρβαρης, κοινωνικοποιημένος γλωσσικά ο ίδιος στο περιβάλλον της διασποράς, θα υιοθετήσει μια πιο ψύχραιμη και πρακτική λύση για το «πρόβλημα». Γνωρίζοντας ότι η κοινή των «Γραικών διάλεκτος είναι ξένη εις τα παιδιά των εν τη του Καίσαρος επικρατεία παροικούντων ομογενών, και πρέπει να την μάθωσιν διά της εγχωρίου φωνής», θα τυπώσει το 1809 τους *Γραικογερμανικούς διαλόγους*⁶⁴. Ή, ακόμη, δεν θα διστάσει στην *Απλοελληνική γραμματική* του (1806) να φέρει παραδείγματα από τη γερμανική, τη σλαβονική και τη βλαχική γλώσσα, προκειμένου να γίνουν ευκολότερα κατανοητοί στους μαθητές οι γραμματικοί κανόνες της κοινής ελληνικής⁶⁵. Αντιστρόφως, στην παρθενική *Γερμανική γραμματική* του (1785), ο σχηματισμός των σύνθετων γερμανικών χρόνων (παραιεμένου, υπερσυντέλικου και μέλλοντα) αποτελεί για τον Δάρβαρη αφορμή προκειμένου να εκθέσει τον προβληματισμό του για τον ορθό σχηματισμό των αντίστοιχων τύπων της κοινής ελληνικής⁶⁶.

62. Κ. Κούμας, *Ιστορία των ανθρωπίνων πράξεων*, τ. 12, Βιέννη 1832, σ. 551-552.

63. Βλ. Όλγα Κατσιαρδής-Hering, «Χριστόφορος Φιλητάς. Σκέψεις για τη διδασκαλία της γλώσσας», *Μνήμων* 12, 1989, σ. 17, και η ίδια, «Εκπαίδευση στη διασπορά», σ. 159.

64. Δ. Ν. Δάρβαρης, *Διάλογοι γραικογερμανικοί*, Βιέννη 1809, «Προοίμιον», χ.α.

65. Αναφερόμενος στους δύο τρόπους σχηματισμού του μέλλοντα στην κοινή ελληνική (βοηθητικό ρήμα θέλω και απαρέμφατο, π.χ. θέλω γράψω, στη μία περίπτωση και βοηθητικό ρήμα θέλει, άκλιτο, και ρήμα σε υποτακτική αορίστου, π.χ. θέλει γράψω, στην άλλη), σημειώνει: «Ο πρώτος σχηματισμός του μέλλοντος είναι πιθανόν, μάλλον δε βέβαιον, ότι ανέκυψεν εις τους εσχάτους καιρούς από του περιφραστικού μέλλοντος των Ελλήνων, οίον: μέλλω γράψω, ερείν, κτλ. αποβολή του ω. Ή τον εδιδάχθη η κοινή γλώσσα από της Σλαβωνικής ή Γερμανικής διαλέκτου: διότι αύται σχηματίζουσιν ούτω τους ιδίους μέλλοντας. Ο δεύτερος είναι ίδιος της κοινής διαλέκτου και της ημετέρας Βλαχικής. (...) Αμφότεροι όμως οι σχηματισμοί είναι εν χρήσει παρά τοις πεπαιδευμένοις». Δάρβαρης, *Γραμματική απλοελληνική*, σ. 174-175.

66. Δάρβαρης, *Γραμματική γερμανική*, «Προοίμιον», χ.α.

Η χρήση της πλειοψηφικής γλώσσας του τόπου εγκατάστασης ως μέσου για την εκμάθηση της ελληνικής ή, ακόμη, η «επιστράτευση» στοιχείων από περισσότερες γλώσσες ως μέσων προφορικής αλλά και γραπτής επικοινωνίας αποτελούσαν γνώριμες πρακτικές στον χώρο των παροικιών. Ήδη πριν από τον Δάρβαρη, στη γειτονική Πέστη, ο Σιατιστινός λόγιος Γεώργιος Ζαβίρας για τον ίδιο σκοπό είχε συντάξει τους (ανέκδοτους) *Ουγγαρικούς και απλοελληνικούς διαλόγους*, ενώ στην ίδια λογική εντασσόταν και η τετράγλωσση (αρχαία ελληνική, κοινή ελληνική, λατινική και ουγγρική) *Ονοματαλογία βοτανική*, που εξέδωσε το 1787⁶⁷. Αντίστοιχη ζωηρή δραστηριότητα επιδείκνυε ο δάσκαλος στη Ζέμονα Γεώργιος Ζαχαριάδης. Το 1803 τύπωσε με έξοδα της ελληνικής σχολικής αδελφότητας της πόλης το *Ρωμαίκοσλαβωνικόν λεξικόν*, βελτιωμένη συνέχεια του ελληνοσλαβικού αλφαβηταρίου, που είχε εκδοθεί στη Βενετία το 1770 με χρήματα παροίκων της Ζέμονας για τις ανάγκες της κατ' οίκον γλωσσικής διδασκαλίας, και συνέχισε με μεταφράσεις αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων στα νέα ελληνικά και τα σλαβονικά⁶⁸. Συχνά είναι επίσης τα φαινόμενα παράλληλης χρήσης γλωσσών και γλωσσικού δανεισμού ακόμη και στον γραπτό λόγο⁶⁹.

Αν στην καθημερινή γραπτή και προφορική επικοινωνία η χρήση στοιχείων από περισσότερες γλώσσες δεν ήταν μια άγνωστη πρακτική, σε θεσμικό επίπεδο, στο εσωτερικό των εθνοτικά μεικτών ορθόδοξων κοινοτήτων της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας, η γλώσσα αναδεικνυόταν σε κεντρικό σημείο αντιπαράθεσης, ενώ διαδικασίες αποκλεισμού γλωσσών από την εκκλησιαστική λειτουργία και την εκπαίδευση είχαν ολοκληρωθεί ή βρίσκονταν σε εξέλιξη⁷⁰. Κατά τη δεύτερη περίοδο της διαμονής του στη Ζέμονα (1785-1795) ο Δάρβαρης έζησε από κοντά τη διαμάχη Μακεδονοβλάχων και Σέρβων και παρακολούθησε τα αλληπάλληλα αιτήματα των πρώτων, προσυπογεγραμμένα και από μέλη της οικογένειάς του, για εισαγωγή της ελληνικής γλώσσας στην εκκλησιαστική λειτουργία, διορισμό ελληνόγλωσσου δασκάλου ή, ακόμη, και

67. Βλ. E. Horváth, *Zavirasz György élete és munkái – Η ζωή και τα έργα του Γεωργίου Ζαβίρα*, Βουδαπέστη 1937, σ. 30, 55.

68. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου*, σ. 123, 153, 186-189.

69. Βλ. Μαρία Α. Στασινοπούλου, «Βαλκανική πολυγλωσσία στην αυτοκρατορία των Αψβούργων τον 18ο και 19ο αιώνα. Ένα γοητευτικό φαινόμενο και οι δυσκολίες των εθνικών ιστοριογραφιών», στο Μ. Α. Στασινοπούλου – Μαρία-Χριστίνα Χατζηϊωάννου (επιμ.), *Διασπορά – Δίκτυα – Διαφωτισμός* [=τετράδια εργασίας KNE/EIE 28], Αθήνα 2005, σ. 24-27.

70. Βλ. εν συντομία Olga Katsiardi-Hering, «Das Habsburgerreich: Anlaufpunkt für Griechen und andere Balkanvölker im 17.-19. Jahrhundert», *Österreichische Osthefte*, τ. 38, 1996, σ. 171-188· Βάσω Σειρηνίδου, «Βαλκάνιοι έμποροι στην αψβουργική μοναρχία (18ος-μέσα 19ου αι.). Εθνοτικές ταυτότητες και ερευνητικές αμηχανίες», στο *Διασπορά – Δίκτυα – Διαφωτισμός*, σ. 53-81.

για ίδρυση ξεχωριστού ελληνικού σχολείου⁷¹. Ο βαθμός στράτευσης του Δάρβαρη στη συγκεκριμένη υπόθεση είναι άγνωστος. Το συγγραφικό του έργο της περιόδου της Ζέμονας δεν μαρτυρά ωστόσο ένα πρόγραμμα προώθησης αποκλειστικά της ελληνικής γλώσσας. Όπως έχει ήδη σημειωθεί, από τα έξι βιβλία που συνέγραψε εκεί τα δύο ήταν στα γερμανικά, το ένα στα σλαβονικά και τα υπόλοιπα τρία στα ελληνικά⁷².

Αντίθετα, συνειδητά προσανατολισμένη προς την ελληνική γλώσσα ήταν η συγγραφική παραγωγή των χρόνων της Βιέννης. Στην πόλη των λογίων και των τυπογραφείων η ελληνική γλώσσα γινόταν αντικείμενο λόγιου στοχασμού, αποκτούσε αισθητικό κύρος, διεκδικούσε την ταύτισή της με το Γένος. Προκαλεί ίσως εντύπωση ότι ο εφευρετικός ως προς τις μεθόδους γλωσσικής διδασκαλίας Δάρβαρης έμεινε ασυγκίνητος από τις προσπάθειες εγγραμματοτισμού της μητρικής του βλαχικής διαλέκτου, που εκφράστηκαν με την έκδοση του ελληνογράμματος βλαχικού αλφαβήτου από τον Κωνσταντίνο Ουκούτα (1797) και τη λατινογράμματα βλαχική γραμματική του Μιχαήλ Μποϊατζή (1813)⁷³. Οι απόπειρες έκφρασης μιας ιδιαίτερης γλωσσικής και εθνοτικής ταυτότητας που σημειώθηκαν από διανοούμενους της μακεδονοβλαχικής διασποράς στην Ουγγαρία ήταν γνωστές στον Δάρβαρη⁷⁴. Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του συναντούμε τρία αντίτυπα των *Εξετάσεων περί των Ρωμαίων ή των ονομαζομένων Βλάχων*, που εξέδωσε το 1808 ο φοιτητής ιατρικής Γεώργιος Ρόζια και υπογράμμιζε τη στενή γλωσσική και εθνοτική συνάφεια των Βλάχων και των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας⁷⁵. Ο Δάρβαρης θα παραμείνει συνεπής στο ελληνόγλωσσο εκδοτικό του πρόγραμμα, χωρίς ωστόσο να υιοθετήσει την υποτιμητική ή εχθρική στάση απέναντι στη βλαχική γλώσσα, που είχαν επιδείξει

71. Βλ. σχετικά Παπαδριανός, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου*, σ. 116-119 και 128-133, καθώς και Παπαδριανός – Kolaković, «Συμβολή στην ιστορία της ελληνικής κοινότητας του Σεμλίνου. Πέντε ανέκδοτα έγγραφα του έτους 1793», σ. 29-37.

72. Βλ. κεφ. 2, υποσημ. 72.

73. Κ. Ουκούτας, *Νέα Παιδαγωγία, ήτοι Αλφαβητάριον εύκολον του μαθείν τα νέα παιδιά τα ρωmano-βλάχικα γράμματα [...]*, Βιέννη 1797, και Μ. Γ. Μποϊατζής, *Γραμματική ρωμανική, ήτοι μακεδονοβλαχική [...]*, Βιέννη 1813. Για το ζήτημα του εγγραμματοτισμού της βλαχικής διαλέκτου βλ. Μίλτος Γαρίδης, «Ο μητροπολίτης Παΐσιος και η βλαχική επιγραφή του Κλεινοβού: Αλφάβητο και εθνικό πρόβλημα», *Τα Ιστορικά* 3, 1985, σ. 183-203· Αγγελική Κωνσταντακοπούλου, *Η ελληνική γλώσσα στα Βαλκάνια (1750-1850). Το τετράγλωσσο λεξικό του Δανιήλ Μοσχοπολίτη*, Ιωάννινα 1989, σ. 37-42· Α. Azelis, «Versuche zur Verschriftlichung des Aromunischen um die Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert», *Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich* 10, 1995, σ. 73-83.

74. Βλ. σχετικά G. Hering, «Der Konflikt zwischen Griechen und Walachen in der Pester orthodoxen Gemeinde», στο ο ίδιος (επιμ.), *Dimensionen griechischer Literatur und Geschichte. Festschrift für Pavlos Tzermias zum 65. Geburtstag*, Φρανκφούρτη κ.α. 1993, σ. 23-39.

75. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 756.

άλλοι λόγιοι βλαχικής καταγωγής, όπως ο Δανιήλ Μοσχοπολίτης ή ο Νεόφυτος Δούκας⁷⁶. Αντίθετα, ως ευέλκτος διαχειριστής της πολυγλωσσίας ανασύρει, όπως είδαμε στην *Απλοελληνική γραμματική* του, ακόμη και τύπους της βλαχικής προκειμένου να καταστήσει σαφέστερους τους κανόνες της ελληνικής γλώσσας. Στο προοίμιο της ίδιας γραμματικής συνοψίζει και την πρακτική αξία του ελληνόγλωσσου εκδοτικού εγχειρήματός του: Αν οι ομογενείς του θέλουν να φέρουν επιτυχώς εις πέρας τις εμπορικές τους υποθέσεις και να κατανοούν τα δόγματα της ορθόδοξης πίστης, τότε πρέπει να μιλούν και να γράφουν σωστά ελληνικά⁷⁷.

Σε συμφωνία με τον προβληματισμό και τη ρητορική των χρόνων του Διαφωτισμού, ο Δάρβαρης αναγνώριζε τη στενή σύνδεση ανάμεσα στη γλωσσική κατάσταση ενός λαού και την πολιτική του ύπαρξη. Απέδιδε την παραφθορά της αρχαίας ελληνικής γλώσσας

εις τα πολλάς και μεγάλας μεταβολάς, τας οποίας εδοκίμασεν η αθλία Ελλάς κατά διαφόρους καιρούς υπό των ξένων εθνών, πρώτον υπό των Ρωμαίων, έπειτα υπό των Φράγκων, και τελευταίον υπό των Βαρβάρων. (...) Εν όσω η Ελλάς ήτον ελευθέρα και αυτόνομος, ή εδιοικείτο υπό μόνον των Ελλήνων, εν τοσούτω ήνθει η ελληνική γλώσσα και διέλαμπε πανταχού υπερέχουσα πάσας τας άλλας γλώσσας της οικουμένης με την εύροιαν και χάριν των λόγων⁷⁸.

Ωστόσο, η αντίληψή του για τη γλωσσική διδασκαλία εντασσόταν περισσότερο στο γνωστό ωφελιμιστικό σχήμα, το οποίο έβλεπε την καλλιέργεια της γλώσσας ως όχημα ατομικής προόδου, που με τη σειρά της συνέβαλλε στην κοινή ευδαιμονία, παρά στο πλαίσιο προώθησης μιας εθνικής ιδέας. Και στο σημείο αυτό δηλαδή ο Δάρβαρης συντασσόταν με τις αντιλήψεις των Γερμανών μεταρρυθμιστών παιδαγωγών του τέλους του 18ου αιώνα, το παιδαγωγικό πρόγραμμα των οποίων στόχευε στη διαμόρφωση οικονομικά ενεργά πολιτών (Bürger), στο πλαίσιο της αστικής κοινωνίας, παρά στη σφυρηλάτηση μιας εθνικής συνείδησης⁷⁹. Κατά την ίδια λογική, η φιλοπατρία, με την οποία ασχολείται στο τελευταίο τμήμα της *Χειραγωγίας*, γίνεται αντιληπτή ως πολιτική αρετή, ενώ η έννοια της πατρίδας ταυτίζεται με αυτή της πολιτικής κοινωνίας:

Πατρίς κυρίως είναι εκείνη η μεγαλητέρα κοινωνία, της οποίας είμεσθεν μέλος. Εκείνη η κοινή πολιτεία, εις την οποία υποκείμεθα ή διά την γέννησίν μας, ή διατί

76. Βλ. Κωνσταντακοπούλου, *Η ελληνική γλώσσα στα Βαλκάνια*, σ. 33-36.

77. Δάρβαρης, *Απλοελληνική γραμματική*, σ. IV-V, και *Εκλογάριον γραμικόν*, σ. 3.

78. Δάρβαρης, *Χειραγωγία εις την καλοκαγαθίαν*, σ. 396.

79. Βλ. U. Herrmann, «Von der "Staatserziehung" zur "Nazionalbildung". Nationalerziehung, Menschenbildung und Nationalbildung um 1800 am Beispiel von Preußen», στο: ο ίδιος (επιμ.), *Volk, Nation, Vaterland* [=Studien zum achtzehnten Jahrhundert 18], Αμβούργο 1996, σ. 207.

εκεί εθεμελιώθημεν και κατωκήσαμεν. (...) Η επικράτεια, τουτέστιν εκείνη η μεγάλη κοινωνία η οποία πολλάκις διά πολλών τρόπων εκτείνεται, και από μίαν και των αυτών εξουσίαν κατά τινά διωρισμένον τρόπον διοικείται, όπου διά των νόμων το καλόν όλων των οικητόρων, ή μελών, καθώς διά της πατρικής προμηθείας το καλόν των τέκνων μιας φαμηλίας, προάγεται επί το τελειότερον και συντηρείται, ονομάζεται κυρίως πατρίς⁸⁰.

Στη βάση ενός γλωσσικού πραγματισμού που υπαγορευόταν από τις ιδιαιτέρες γλωσσικές συνθήκες στον χώρο των παροικιών, ο Δάρβαρης θα προωθήσει μέσα από ένα μακρόπνοο εκδοτικό πρόγραμμα τη σπουδή της κοινής γλώσσας. Τα ποικίλα ηθικοπλαστικά και εγκυκλοπαιδικά βιβλία λειτουργούσαν κατά βάση ως αναγνωστικά της νέας ελληνικής. Η *Απλοελληνική γραμματική* του συγκαταλέγεται ανάμεσα στις πρώτες απόπειρες σύνθεσης νεοελληνικών γραμματικών στα χρόνια του Διαφωτισμού. Έναν χρόνο μετά την έκδοση της *Γραμματικής της αιολοδορικής* (1805) από τον Αθανάσιο Χριστόπουλο, που θεμελιώνει ιστορικά τη δημοτική ως απόγονο της αρχαίας αιολικής και δωρικής διαλέκτου⁸¹, η γραμματική του Δάρβαρη επιχειρούσε να τυποποιήσει τις ποικίλες γραμματικές εκφορές της ομιλούμενης γλώσσας. Διαφορετικά από τον θεωρητικό εκφραστή του πρώιμου δημοτικισμού Χριστόπουλο, ο Δάρβαρης τόνιζε και εδώ την πρακτική διάσταση του εγχειρήματός του, αναγνωρίζοντας την ίδια στιγμή την κοινωνική και πολιτισμική υπεροχή της αρχαίας ελληνικής:

Διότι δεν θέλουν γέννη βέβαια όλοι σπουδαίοι, ή ως λέγομεν κοινώς δάσκαλοι, αλλ' άλλοι πραγματευταί, άλλοι τεχνίται, άλλοι βάνανσοι, άλλοι άλλου τινός επαγγέλματος ή επιτηδεύματος. Ούτοι δεν χρειάζονται πάντως υψηλήν μάθησιν Ελληνικήν, η οποία ζητεί και κόπον πολύ, και χρόνια πολλά, και έξοδα χονδρά, τα οποία δύνανται μόνον οι ευγενείς και πλούσιοι να τα κάμνωσιν. Αρκεί εις τούτους τόσοι μόνον να μανθάνωσι την πάτριόν των γλώσσαν, όσον να καταλαμβάνωσι τα δόγματα της πίστεως, να ορθογραφώσι, και να συνθέτωσι με τάξιν συντόμους επιστολάς και άλλα αναγκαία γράμματα εις τον κοινόν βίον, εις τα οποία όλα αυτά η παρούσα απλοελληνική Γραμματική αρκούντως τους οδηγεί⁸².

Εύλογα λοιπόν ο προβληματισμός μερίδας Ελλήνων λογίων γύρω από τη σχέση γραμματικής και λογικής και η απόπειρα σύνταξης γραμματικών στις οποίες θα αναλύονταν φιλοσοφικά οι αρχές της ελληνικής γλώσσας, κατά την παράδοση της γαλλικής καθολικής (*universelle*) ή γενικής (*générale*) γραμματικής

80. Δάρβαρης, *Χειραγωγή εις την καλοκαγαθίαν*, σ. 115, 116. Πρβλ. Herrmann, σ. 208.

81. Α. Χριστόπουλος, *Γραμματικής της αιολοδορικής, ήτοι της ομιλουμένης τωρινής των Ελλήνων γλώσσας*, Βιέννη 1805. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 730.

82. Δάρβαρης, *Απλοελληνική γραμματική*, σ. IV.

που εξέφραζαν ο Condillac και άλλοι Ιδεολόγοι⁸³, αν και ήταν γνωστά στον Δάρβαρη⁸⁴, δεν θα τον απασχολήσουν κατά την κατάρτιση του γλωσσικού διδακτικού του προγράμματος. Αρκετά χρόνια αργότερα ο Κωνσταντίνος Κούμας στη *Γραμματική διά σχολεία* (1833) θα εκφράσει ανοικτά την κριτική του στην επιλογή ορισμένων λογίων να συγγράψουν φιλοσοφικές γραμματικές –ρητά αναφέρεται ο Νεόφυτος Βάμβας⁸⁵–, προτάσσοντας τις θέσεις της γαλλικής ιδεολογίας για τις αρχές της γλώσσας. Ο Κούμας αναρωτιέται:

Προς τι η τοιαύτη ακαιρία και ατοπία, δεν δύναμαι να καταλάβω. Αι γνώσεις αύται είναι καθ' εαυτάς ωφελιμώταται· αλλ' εις άλλον καιρόν και εις άλλον τόπον, όχι εις Γραμματική στοιχειώδη. Αφηρημέναι και Καθολικαί έννοιαι οδηγούσαι εις τα συγκεκριμένα και μερικά είναι εναντιώτατον της των παιδίων φύσεως, ήτις αρχίζει τας γνώσεις από τα ατομικά. Εις καμμίαν από τα ελληνικάς Γραμματικής των Γερμανών, εις καμμίαν από τας της πατρίου των γλώσσης δεν απαντάται η φιλοσοφία αύτη. Καθολικάς Γραμματικής ίσως άλλο έθνος δεν έγγραφε πλειοτέρας και τελειοτέρας παρά τους Γερμανούς· όχι όμως διά παιδιά μανθάνοντα την γλώσσαν, αλλά διά νεανίσκους φιλοσοφούντας και χρείαν έχοντας να εξεύρουν τους γενικούς και αναγκαίους νόμους πάσης γλώσσης ως μανθάνουσι τους αναγκαίους κανόνες του συλλογίζεσθαι⁸⁶.

Η κριτική του Κούμα αφήνει να διαφανεί η διάσταση ανάμεσα σε εκείνους τους Έλληνες λογίους, με εξέχουσα φιγούρα τον Κοραή, που ήταν προσανατολισμένοι στη γαλλική πνευματική και πολιτισμική περιοχή και σε εκείνους που προσανατολιζόνταν στη γερμανική διανοητική παράδοση. Ο Δάρβαρης ανήκε σαφώς στους δεύτερους.

Η απήχηση της Απλοελληνικής γραμματικής στον ελληνικό λόγιο κόσμο ήταν περιορισμένη. Η έκδοση δεν σχολιάστηκε από τον κύκλο του Κοραή, ενώ καμία αντίδραση δεν υπήρξε και από τους κύκλους των λογίων που υποστήριζαν τη χρήση της αρχαϊζουσας. Στον πρόλογο της αγγλικής μετάφρασης του εγχειριδίου του ελληνιστή Jules David *Méthode pour étudier la langue grecque moderne* (1821), ο μεταφραστής George Winnock, στρατιωτικός εφημέριος στην Ιόνιο Πολιτεία, αναφέρεται στη γραμματική του Δάρβαρη ως έργο μικρών

83. Βλ. σχετικά, Κατσιαρδή-Hering, «Χριστόφορος Φιλητάς. Σκέψεις για τη διδασκαλία της γλώσσας».

84. Ενδεικτικά, στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του απαντά η *Λογική* του Condillac σε μετάφραση Δανιήλ Φιλιππίδη (1801). Συχνές αναφορές στο θέμα και στα τεύχη του *Λόγιου Ερμή*. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 657 και αρ. 797.

85. Προφανώς ο Κούμας εννοεί το έργο του Βάμβα *Συντακτικόν της αρχαίας ελληνικής γλώσσης, εις το οποίον προηγείται σύντομος θεωρία των νοητικών δυνάμεων του ανθρώπου, της μορφώσεως των ιδεών, και της γενικής Γραμματικής...*, Κέρκυρα 1828.

86. Κ. Μ. Κούμας, *Γραμματική διά σχολεία*, Βιέννη 1833, σ. κ'.

φιλολογικών αξιώσεων⁸⁷. Αντίθετα, με ιδιαίτερα θετικά σχόλια παρουσιάζεται η γραμματική από τον Βασίλειο Παπαευθυμίου στην *Ιστορία συνοπτική της Ελλάδος* (1807), ενώ στην *Αποθήκη των παιδών* (1809) ο Μιχαήλ Γεωργίου την προτείνει ως το πλέον ενδεδειγμένο γλωσσικό εγχειρίδιο για παιδιά⁸⁸. Ο αντίκτυπός της περιορίζεται δηλαδή στους λογίους οι οποίοι, ως συγγραφείς ή ως δάσκαλοι, δραστηριοποιούνταν στο μέτωπο της εκπαίδευσης των νέων στις ελληνικές εμπορικές παροικίες της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας, που αποτελούσαν και τον χώρο υποδοχής της συγκεκριμένης γραμματικής.

Με βάση και τις αντίστοιχες διαπιστώσεις στο προηγούμενο κεφάλαιο, στην περίπτωση των ηθικοπλαστικών εγχειριδίων και των παιδικών βιβλίων γνώσεων, μπορούμε πλέον με μεγαλύτερη βεβαιότητα να μιλήσουμε για έναν μικρό αλλά διακριτό στο σύνολο του ελληνικού λόγιου κόσμου, των χρόνων του Διαφωτισμού, κύκλο λογίων, που προέρχονται από τις εμπορικές παροικίες της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας ή που έχουν αυτές ως αποκλειστικό χώρο δράσης, απευθύνονται σε ένα συγκεκριμένο κοινό, καλούνται να αντιμετωπίσουν συγκεκριμένες δέσμες προβλημάτων και έχουν τα δικά τους μέσα επικοινωνίας και διάδοσης του έργου τους.

Σταθερά προσανατολισμένος στο μαθητικό και το διδασκαλικό κοινό των ελληνικών παροικιών της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας, ο Δάρβαρης θα επιχειρήσει να παρέμβει και στην «κεντρική» ελληνική λόγια σκηνή το 1815, με την έκδοση των *Ηθικών χαρακτήρων* του Θεόφραστου. Είχε προηγηθεί, είκοσι χρόνια πριν, μετάφραση του κειμένου στην καθομιλουμένη για σχολική χρήση⁸⁹. Απευθυνόμενος πλέον στη σκηνή όπου με τρόπο συγκρουσιακό «παιζόταν» το ζήτημα του νέου ελληνικού γλωσσικού και φιλολογικού κανόνα, ο συνήθως μετριοπαθής Δάρβαρης αναβαθμίζει τα μέσα του. Έτσι, στο προοίμιο της έκδοσης των *Ηθικών χαρακτήρων* αναφέρεται κριτικά στην παλαιότερη αντίστοιχη έκδοση του Κοραή (το 1799), την οποία, παρά την αποδοχή που γνώρισε, θεωρεί προβληματική («εν ουδενί γαρ μεγάλω βιβλίω τοσαύτα ενή αμαρτήματα, όσα περ' εν τω μικρώ τούτω»). Διεκδικώντας για τον εαυτό του ρόλο φιλολογικής αυθεντίας, προβάλλει το εγχείρημά του ως απόπειρα αποκατάστασης του γνήσιου κειμένου μέσω αντιπαραβολής των έως τότε γνωστότερων εκδόσεων των I. Casaubon, J. Fischer, J. Schneider και Κοραή

87. *The Modern Greek Grammar of Julius David...*, Κέρκυρα [1825], σ. 5.

88. Μεταξύ άλλων επαινετικών σχολίων, ο Παπαευθυμίου παρουσιάζει τη γραμματική του Δάρβαρη ως βελτιωμένη συνέχεια της γραμματικής του Χριστόπουλου. Βλ. Παπαευθυμίου, *Ιστορία συνοπτική της Ελλάδος*, σ. 325-326, υποσημ. 1. Βλ. και Γεωργίου, *Αποθήκη των παιδών*, σ. θ'.

89. Δάρβαρης, *Ασφαλής οδηγία...*, ήτοι Θεοφράστου *Ηθικοί χαρακτήρες*.

(«Παρηκολούθηκα εν τη εκδόσει μάλιστα τω Κασυβώνω, Φισχέρω, Κοραή και Συνειδέρω»)⁹⁰.

Στο ίδιο προοίμιο ο Δάρβαρης θα προχωρήσει ακόμη περισσότερο, σχολιάζοντας κριτικά τη γαλλική ηγεμονία στους κύκλους της ελληνικής διανόησης και αντιπροτείνοντας τα γερμανικά πνευματικά επιτεύγματα:

Αλλά δύναται τι αρ' αγαθόν εκ Βιέννης είναι, φήσειεν αν τις; Ει μεν γαρ εκ Γαλλίας, και ταύτ' εκ Λουτετίας, ήκοι τι βιβλίον, καν μη πολλού άξιον η, πάντες ηδέως ορώσι τε και θαυμάζουσι, σύμπασαν απλώς την παρ' ανθρώποις γνώσιν εντεύθεν εκροφήσειν οϊόμενοι· ει δ' άλλοθεν πόθεν, οίον εκ Γερμανίας, άλλως τε εκ Βιέννης, καν του παντός άξιον η, υπερορώσι και εκφαυλίζουσιν, ουδέν το παράπαν από τούτου ωφελήσεσθαι ηγούμενοι. (...) Αλλ' ουκ εν Γαλλία μόνον, ω βέλτιστοι, η παιδεία οικεί, ουδ' εν Παρισίοις η σοφία την καλιάν επήξατο, αλλά πανταχή μεν της Ευρώπης, ουχ ήκιστα δε εν τη Γερμανία, η τοσούτως ήνεγκε τους επί φρενών οξύτητι και φύσεως δεξιότητι, και ουχ ήττον εν πολιτικούς και πολεμικούς έργοις, ή εν λόγοις και επιστήμαις διαλάμψαντας, ως τα προς αυτών γραφέντα τε και πραχθέντα τρανώς μαρτυρεί. (...) Τα πάντα δοκιμάζετε, τα καλά κατέχετε⁹¹.

Παρά τις διακηρύξεις του, πάντως, η φιλολογική αξία της έκδοσης ήταν ελάχιστη και η απήχυσή της περιορισμένη⁹². Η εκτενέστερη και θερμότερη μνεία που βρίσκουμε είναι από τον Αυστριακό ποιητή **Johann Baptist Rupprecht**, προσωπικό φίλο του Δάρβαρη, στο σύντομο βιογραφικό σχέδιασμα που δημοσίευσε γι' αυτόν το 1816, στην επιθεώρηση *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*⁹³. Η απόπειρα του Δάρβαρη να καθιερωθεί ως φιλόλογος στην κεντρική ελληνική λόγια κοινότητα προφανώς δεν απέδωσε. Η αναγνωριστική του ιδιότητα παρέμεινε αυτή του «Κάμπε των Γραικών».

Οι διαφωτισμοί μέσα στον Διαφωτισμό

Αν προσεγγίσουμε τον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη από τη σκοπιά των διανοητικών διακυβευμάτων, διεργασιών και συγκρούσεων που εκτυλίσσονταν στην κεντρική ελληνική λόγια σκηνή, τότε γίνεται αμέσως αισθητή η

90. Δ. Ν. Δάρβαρης, *Θεοφράστου χαρακτήρες ελληνιστί εκδοθέντες*, Βιέννη 1815, σ. VIII και XI.

91. Στο ίδιο, σ. XIV-XV.

92. Βλ. ενδεικτικά Ε. Δαυίδ, *Θεοφράστου Χαρακτήρες. Κείμενον, μετάφρασις και ερμηνεία*, Αθήνα, 1940, σ. 22: «Περὶ τῶν ἔργων τούτων τοῦ Δαρβάρεως δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι περιέχουν ὀλίγον μὲν σίτον πολὺ δὲ ἄχυρον».

93. Ο Rupprecht επαινεί την έκδοση των *Ηθικών* του Δάρβαρη ως χρήσιμου εργαλείου για τους φιλόλογους και τους ιστορικούς της αρχαιότητας. Βλ. Rupprecht, «Demeter Darvar. Eine biographische Skizze», σ. 222. Ο Johann Baptist Rupprecht (1776-1846) ήταν ποιητής, έργα του οποίου είχε μελοποιήσει ο Beethoven.

απουσία οποιουδήποτε έργου του Κοραή (ακόμη και αυτής της μετάφρασης των *Ηθικών χαρακτήρων*, που κατά την ομολογία του «διόρθωσε» ο Δάρβαρ-ρης). Η απουσία γίνεται ακόμη πιο αισθητή, αν αναλογιστούμε ότι ο Νεόφυτος Δούκας με έντεκα βιβλία είναι ο συγγραφέας που εκπροσωπείται περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον στον κατάλογο (είναι γνωστή η τακτική του Δούκα να «βομβαρδίζει» με αντίτυπά του τους συγχρόνους του). Αν επιχειρήσουμε να αποδώσουμε στην παραπάνω συνθήκη περιεχόμενο πέραν του τυχαίου, οδηγούμαστε αυτόματα να αναζητούμε τη θέση του Δάρβαρη στην κλίμακα της φιλολογικής και γλωσσικής διαμάχης των χρόνων του Διαφωτισμού.

Η προσέγγιση του έργου και κατ' επέκταση της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη υπό το πρίσμα της κεντρικής συζήτησης που λάμβανε χώρα στην κοινότητα των Ελλήνων λογίων και σε αναφορά με την κεντρική μορφή της συζήτησης αυτής, τον Κοραή, συνιστά μια επιλογή που συμφωνεί όχι μόνο με την οικεία μας ιστοριογραφική πρακτική αλλά και με τη φιλολογική κριτική της εποχής που εξετάζουμε. Στη γερμανική φιλολογική επιθεώρηση *Morgenblatt für gebildete Leser* διαβάζουμε, για παράδειγμα, σχετικά με την *Εγκυκλοπαιδεία ελληνική* του Δάρβαρη: «Η γραφή δεν είναι Κοραϊκή, αν και ο Δάρβαρης χρησιμοποιεί την καθομιλουμένη. Σποραδικά συναντά κανείς τη δοτική, αντίθετα οι ξένες λέξεις θα έπρεπε να είχαν αποφευχθεί. Το βιβλίο, αν και με ελλιπή και ανολοκλήρωτο τρόπο, προσφέρει αρκετές χρήσιμες γνώσεις»⁹⁴. Η διαμόρφωση εθνικών γλωσσικών και φιλολογικών κανόνων αποτελούσε ζητούμενο των καιρών, και ο Κοραής ήταν ο πρώτος Έλληνας λόγιος που συνομιλούσε με την κριτική φιλολογική μέθοδο της εποχής του. Υπό αυτή την οπτική, η θέση του Δάρβαρη είναι μάλλον περιθωριακή, γεγονός που δικαιολογεί και τη χαμηλή αναγνωρισιμότητα που απολαμβάνει σε σχέση με άλλους λογίους του νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Η έμφαση στη συζήτηση και τους πρωταγωνιστές της κεντρικής ελληνικής λόγιας σκηνής παραβλέπει ωστόσο τη δυναμική επιμέρους κοινотήτων και συζητήσεων που αναπτύχθηκαν παράλληλα και είχαν το δικό τους μερίδιο στη διαμόρφωση του πολιτισμικού φαινομένου που ονομάζουμε νεοελληνικό Διαφωτισμό. Μια τέτοια λόγια δραστηριότητα συναντήσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια να εκτυλίσσεται γύρω από το ζήτημα της εκπαίδευσης των νέων στις ελληνικές παροικίες της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας και με κεντρική μορφή τον Δημήτριο Δάρβαρη. Θα επιχειρήσουμε λοιπόν να αντιστρέψουμε την οπτική και να προσεγγίσουμε τον κατάλογο θέτοντας στο κέντρο αυτή τη λόγια δραστηριότητα και τα παράγωγά της, δηλαδή τα βιβλία γνώσεων και

94. *Morgenblatt für gebildete Leser* 24, 1830, σ. 176 (μετάφραση, Β.Σ.). Για θέματα ελληνικού ενδιαφέροντος σε γερμανόφωνα φιλολογικά περιοδικά βλ. Μαρία Α. Στασινοπούλου, «Ειδήσεις για το ελληνικό βιβλίο στον γερμανόφωνο περιοδικό Τύπο του 19ου αιώνα», *Μνήμων* 12, 1989, σ. 117-148.

διάπλωσης χαρακτήρα για παιδιά και νέους και τα εγχειρίδια γλώσσας για διδακτική χρήση.

Εξετάζοντας σε προηγούμενο σημείο τη συμβολή του Δάρβαρη στη διαμόρφωση μιας ελληνόγλωσσης γραμματείας για παιδιά και νέους, συμβατής με τις παιδαγωγικές και γνωστικές αξίες του Διαφωτισμού, επισημάναμε την απουσία από τον κατάλογο της βιβλιοθήκης του αντίστοιχων δειγμάτων αυτού του είδους που είχαν εκδοθεί στη Βενετία. Η τελευταία εκπροσωπείται στη γενική κατηγορία από δύο πιο παραδοσιακά έργα, τη *Χρηστοθήθεια* του Κωνσταντίνου Δαπόντε και το πολυδιαβασμένο *Άνθος χαρίτων*⁹⁵. Λείπει ωστόσο η «βενετική» *Χρηστοθήθεια* του Αντώνιου Βυζάντιου, την οποία γνωρίζουμε ότι ο Δάρβαρης μετέφρασε στα σερβικά. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η Βιέννη αποτελεί τον κατεξοχήν τόπο έκδοσης των ελληνόγλωσσων βιβλίων για παιδιά και νέους που απαντούν στον κατάλογο, η πλειοψηφία των οποίων είναι άλλωστε έργα του ίδιου του Δάρβαρη (Πίνακας 13).

Πίνακας 13: Τόποι έκδοσης των ελληνικών βιβλίων για παιδιά και νέους που απαντούν στον κατάλογο

Τόπος έκδοσης	Τίτλοι	%
Βενετία	2	14.3
Βιέννη	10	71.4
Βουδαπέστη	2	14.3
Σύνολο	14	100.0

Η Βιέννη έχει τα πρωτεία και στο σύνολο των βιβλίων της ίδιας κατηγορίας (Πίνακας 14). Στην περίπτωση αυτή, όμως, η προηγούμενη κατάταξη ανατρέπει, καθώς στη δεύτερη θέση και με αρκετά αυξημένο ποσοστό έρχεται η Βουδαπέστη. Η αισθητή, σε σχέση με τον προηγούμενο πίνακα, αύξηση της Βουδαπέστης οφείλεται στα σερβικά (και στα λίγα ρουμανικά) βιβλία του καταλόγου. Περισσότερο από μια επικοινωνία μεταξύ των σημαντικότερων ελληνικών πνευματικών και εκδοτικών κέντρων των χρόνων του Διαφωτισμού, οι δύο πίνακες δείχνουν έναν προσανατολισμό στα δύο βασικά εκδοτικά κέντρα της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας. Με άλλα λόγια, στον τομέα της παιδικής και νεανικής γραμματείας, το κατεξοχήν συγγραφικό πεδίο του Δάρβαρη, ο κατάλογος αποτυπώνει μια προτίμηση στη βαλκανική εκδοτική παραγωγή εντός της αψβουργικής επικράτειας, παρά στα ελληνικά βιβλία που εκδίδονται εκτός αυτής.

95. Βλ. ΚΒΔ, αρ. 308 και 437.

Πίνακας 14: Τόποι έκδοσης των βιβλίων για παιδιά και νέους που απαντούν στον κατάλογο

Τόπος έκδοσης	Τίτλοι	%
Βενετία	2	4.3
Βιέννη	22	47.9
Βουδαπέστη	10	21.7
Λειψία	3	6.5
Παρίσι	2	4.3
Πράγα	2	4.3
Αλλού	5	10.8
Σύνολο	46	100.0

Αν και ο αριθμός τους είναι περιορισμένος, τα σερβικά βιβλία του καταλόγου παρουσιάζουν μια θεματική διάταξη που ανταποκρίνεται περισσότερο από τα υπόλοιπα στο πρότυπο της εξειδικευμένης βιβλιοθήκης, της βιβλιοθήκης-εργαστηρίου. Η παιδική και νεανική γραμματεία βρίσκεται στην πρώτη θέση από πλευράς αντιπροσώπευσης και μαζί με τα έργα φιλοσοφικο-παιδαγωγικού περιεχομένου καταλαμβάνουν το ένα τρίτο των βιβλίων (Πίνακας 15). Συνεπώς, υπάρχει μια αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στο έργο του Δάρβαρη και τα σερβικά βιβλία του καταλόγου. Όχι μόνον ο Δάρβαρης παρακολουθεί τη συναφή με τα συγγραφικά του ενδιαφέροντα δραστηριότητα στη σερβική γλώσσα αλλά και τα σερβικά βιβλία «παρακολουθούν» το έργο του Δάρβαρη, καθώς αποκαλύπτουν περισσότερο από οποιαδήποτε άλλα τους τομείς της συγγραφικής του παραγωγής.

Πίνακας 15: Κατανομή των σερβικών βιβλίων του καταλόγου με βάση το θεματικό τους περιεχόμενο

Θεματικό περιεχόμενο	Τίτλοι	%
Θρησκευτικά	8	19.0
Γλωσσικά	6	14.3
Ιστορία	2	4.8
Λογοτεχνία	5	11.9
Παιδική και νεανική γραμματεία	9	21.5
Φιλοσοφικο-παιδαγωγικά	4	9.5
Ημερολόγια - αλμανάκ	3	7.1
Φυσικές επιστήμες	2	4.8
Διάφορα	3	7.1
Σύνολο	42	100.0

Μιλώντας για τις συγκοινωνούσες εκφάνσεις των βαλκανικών διαφωτισμών, στεκόμαστε συνήθως στη σημασία του κοινού οθωμανικού πλαισίου και των πολιτισμικών και κοινωνικών εμπειριών που αυτό επιφύλαξε στους ορθόδοξους κατακτημένους πληθυσμούς. Στην ιδιαίτερη σχέση του έργου του Δάρβαρη και των σερβικών βιβλίων του καταλόγου που εντοπίσαμε παραπάνω οφείλουμε ωστόσο να αναγνωρίσουμε την πρωτεύουσα σημασία εμπειριών που σχετίζονται με το αψβουργικό περιβάλλον. Κατ' αρχάς, η Βιέννη αποτελούσε τον φυσικό τόπο συνάντησης λογίων από διάφορες περιοχές των Βαλκανίων. Είναι πολύ πιθανό ο Δάρβαρης να γνώριζε και προσωπικά ορισμένους από τους συγγραφείς ή εκδότες των έργων που απαντούν στον κατάλογο. Το καπηλειό «zum weissen Wolf» στο νούμερο 694 στην alter Fleischmarkt, σε απόσταση λίγων κτιρίων από το σπίτι του Δάρβαρη (στο 698), εκτός από στέκι των Ελλήνων και άλλων Βαλκάνιων εμπόρων της περιοχής, ήταν και ο χώρος συνάντησης σλαβολόγων και άλλων διανοουμένων από διάφορα σημεία της Ευρώπης. Συνδεδεικός κρίκος για τους περισσότερους ήταν ο σλοβενικής καταγωγής Bartholomäus Jernej Kopitar (1780-1844), μελετητής των σλαβικών διαλέκτων της αυτοκρατορίας και συγγραφέας της γραμματικής *Grammatik der slavischen Sprachen in Krain, Kärnten, und Steyermark* (Λουμπλιάνα 1808), που τον καθιέρωσε ως έναν από τους θεμελιωτές της σλαβικής γλωσσολογίας⁹⁶. Από τη θέση του λογοκριτή των σλαβικών και των νεοελληνικών βιβλίων που εκδίδονταν στην αυτοκρατορία (αλλά και του βιβλιοθηκάριου στη βασιλική βιβλιοθήκη της Βιέννης), ο Kopitar είχε εποπτεία και της ελληνόγλωσσης έντυπης παραγωγής, γεγονός που του επέτρεπε να λειτουργεί ως συνδεδεικός κρίκος ανάμεσα στην ελληνική λόγια κίνηση και την κεντροευρωπαϊκή διανόηση. Είχε δημοσιεύσει βιβλιοκρισίες ελληνικών έργων στον αυστριακό και τον γερμανικό Τύπο και διατηρούσε επαφές με Έλληνες λογίους και εμπόρους στη Βιέννη⁹⁷. Με τον Δάρβαρη, αν δεν είχε προσωπική σύνδεση, είχε σίγουρα σύνδεση μέσω βιβλιοθηκών: στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του βρέθηκαν οκτώ έργα του Δάρβαρη, ενώ η σλαβική γραμματική του βρίσκεται στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του τελευταίου⁹⁸. Και οι δύο επίσης τύγχαναν αντεπιστέλλοντα μέλη της Φιλολογικής Εταιρείας του Βουκουρεστίου στη Βιέννη⁹⁹.

96. Η βιβλιογραφία για τον Kopitar είναι ιδιαίτερα πλούσια. Ειδικά για το δίκτυο του Kopitar βλ. Ingrid Merchiers, *Cultural Nationalism in the South Slav Habsburg Lands in the Early Nineteenth Century: The Scholarly Network of Jernej Kopitar (1780-1844)*, Μόναχο 2007, σ. 163-167.

97. Για τη σχέση του Kopitar με την ελληνική πνευματική κίνηση στη Βιέννη βλ. P. K. Enepekides, «Kopitar und die Griechen», *Wiener Slawistisches Jahrbuch* 3, 1953, σ. 53-70· M. D. Peyfuss, «Aromunen um Kopitar», στο *Bartholomäus (Jernej) Kopitar. Neue Studien und Materialien anlässlich seines 150. Todestages*, σ. 439-453· Στασινοπούλου, «Ειδήσεις για το ελληνικό βιβλίο στον γερμανόφωνο περιοδικό Τύπο του 19ου αιώνα», σ. 123-125.

98. Lukan, «Kopitars Privatbibliothek», σ. 641-642. Και ΚΒΔ, αρ. 757.

99. Ερμής ο Λόγιος 1, 1811, σ. 64.

Ο Kopitar υπήρξε ο θερμότερος επιφυλακτής του φιλολογικού προγράμματος του «πατέρα» της νέας σερβικής γλώσσας Vuk Stefanović Karadžić (1787-1864), που ξεκίνησε το 1814 στη Βιέννη με την έκδοση μιας γραμματικής της σερβικής κοινής (*Pismenica serbskoga jezika*) και μιας σχολιασμένης συλλογής σερβικών λαϊκών τραγουδιών σε δύο τόμους (*Narodne srpske pjesme*)¹⁰⁰. Οι δύο άνδρες συνδέονταν με φιλική σχέση και συνεργάζονταν στενά με τον Dimitrije Davidović, εκδότη (μαζί με τον Dimitrije Frušić) της σερβικής εφημερίδας *Novine Serbske iz carstvenjuškoga grada Vienne* (1813-1822)¹⁰¹. Η γραμματική του Vuk είχε εκδοθεί στο ίδιο τυπογραφείο (του Johann Schnierer) όπου εκδιδόταν η *Novine Serbske* μέχρι το 1819, οπότε ο Davidović απέκτησε δικό του τυπογραφείο. Σύμφωνα με μια πληροφορία, οι εγκαταστάσεις του τυπογραφείου αυτού βρίσκονταν κατά το διάστημα 1819-1822 στο ιδιόκτητο κτίριο των αδελφών Δάρβαρη¹⁰².

Όμως, η σημασία του αψβουργικού περιβάλλοντος για τη συνάντηση των βαλκανικών διαφωτισμών δεν είναι κυρίως χωροταξικού χαρακτήρα. Αυτό που συνδέει, για παράδειγμα, τον Δάρβαρη με τον Dositej Obradović (1742-1811), ο οποίος εκπροσωπείται με τρία έργα του στον κατάλογο¹⁰³, είναι ότι και οι δύο εξέφρασαν το πολιτισμικό σύμπαν και τις κοινωνικές αξίες των ορθόδοξων ελίτ που διαβιούσαν στην Αψβουργική Αυτοκρατορία, στις οποίες άλλωστε και απευθύνονταν. Η τοποθέτηση του Obradović στο εθνικό συνεχές ως προδρόμου του Karadžić έχει συσκοτίσει τους διαφορετικούς κοινωνικούς και ιδεολογικούς προσανατολισμούς των δύο εμβληματικών μορφών της σερβικής φιλολογίας. Οι «Σέρβοι» στους οποίους αναφερόταν ο Obradović ήταν τα σερβικά αστικά στρώματα της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας και όχι ο συνυφασμένος με την

100. Στον κατάλογο απαντά ο δεύτερος τόμος της συλλογής που εκδόθηκε το 1815. ΚΒΔ, αρ. 838.

101. Για τη σχέση Kopitar-Vuk βλ. Merchiers, *Cultural Nationalism in the South Slav Habsburg Lands*, σ. 223 κ.ε.

102. Gertraud Marinelli König, «Buchgeschichte der Südslaven. Eine Einführung und eine Forschungsbericht. Weil wir uns auskennen...», *Mitteilung der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich* (2006/1), σ. 55-56. Αναφέρεται ωστόσο ότι το οίκημα των αδελφών Δάρβαρη όπου μεταφέρθηκε το τυπογραφείο βρισκόταν στο νούμερο 746 στην alter Fleischmarkt, ενώ στην πραγματικότητα αυτό βρισκόταν στο νούμερο 698. Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη συναντούμε πάντως τα σερβικά αλμανάκ των ετών 1819-1821 (ΚΒΔ, αρ. 873) που εξέδωσε ο Davidović στο δικό του τυπογραφείο.

103. Πρόκειται για τα εξής έργα: *Sovjeti zdravoga razuma*, Πέστη, 1808 (φιλοσοφική πραγματεία που συνέγραψε κατά τη διάρκεια των σπουδών του στη Χάλλη και εξέδωσε για πρώτη φορά στη Λειψία το 1784), *Ezopove i proči raznih basnotvorcev basne*, Λειψία 1788 (μετάφραση μύθων του Αισώπου εμπλουτισμένων με ηθικοδιδασκτικά σχόλια), και *Sobranije raznih naravoučiteljih veščej*, Βιέννη, 1793 (συλλογή ηθικών διηγήσεων). Βλ. ΚΒΔ, αρ. 770, 514, 561. Δεν απαντά στον κατάλογο το γνωστότερο έργο του Obradović, το αυτοβιογραφικό μυθιστόρημα διάπλασης *Život i priključenija Dimitrija Obradovića*, Λειψία 1783.

αγροτική ζωή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία «σερβικός λαός» του Karadžić¹⁰⁴. Από ιδεολογικής σκοπιάς, το έργο του Obradović επικοινωνεί περισσότερο με εκείνο του Δάρβαρα, καθώς και τα δύο αποτελούσαν βαλκανικές κωδικοποιήσεις των προτύπων και των αξιών της πολυεθνικής αστικής κοινωνίας που διαμορφωνόταν εκείνη την εποχή στον χώρο της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας. Μια στενότερη διανοητική και προσωπική σχέση μεταξύ των δύο ανδρών δεν πρέπει άλλωστε να αποκλείεται, αφού γνωρίζουμε ότι βρέθηκαν την ίδια χρονική περίοδο (1782) στο Πανεπιστήμιο της Χάλλης και παρακολούθησαν τις διαλέξεις του Johann August Eberhard¹⁰⁵.

Η αψβουργική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση των δεκαετιών 1770 και 1780 δημιούργησε έναν ιδιαίτερο χώρο συνομιλίας του έργου του Δάρβαρα με το έργο των Σέρβων λογίων που βρίσκουμε στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του. Ήδη πριν από την έκδοση του διατάγματος της Μαρίας Θηρεσίας που εγκαινίαζε τη δημιουργία ενιαίου σχολικού συστήματος (*Allgemeine Schulordnung*, 1774), οι αψβουργικές Αρχές είχαν επιχειρήσει να θέσουν υπό κρατικό έλεγχο την εκπαίδευση των ορθόδοξων σερβικών και ρουμανικών πληθυσμών της αυτοκρατορίας. Στην πραγματικότητα, ο αριθμός των ορθόδοξων σχολείων (που βρίσκονταν υπό την εποπτεία κληρικών) στην αυτοκρατορία ήταν μικρός, ενώ το επίπεδό τους περιοριζόταν σε αυτό της στοιχειώδους εκπαίδευσης. Συνεπώς, η προσπάθεια εντασσόταν στο πλαίσιο της γενικότερης πολιτικής ελέγχου των σερβικών εκκλησιαστικών Αρχών της Μητρόπολης του Κάρλοβιτς και της μείωσης της ρωσικής επιρροής μεταξύ των ορθόδοξων Σέρβων της αυτοκρατορίας¹⁰⁶. Η πρόταση για τη δημιουργία εκτεταμένου δικτύου σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης στις περιοχές με πλειοψηφία ορθόδοξων καθώς και τυπογραφείου για σχολικά βιβλία με έδρα τη Βιέννη είχε διατυπωθεί από το 1770. Συστηματικά, η μεταρρύθμιση ξεκίνησε το 1774 με την έκδοση διαταγμάτων (*Regulae directivae für die Verbesserung des illyrischen und wallachischen nicht-unirten Elementar- oder Trivial-Schulwesens in den k.k. Erbländer*) που αφορούσαν την περιοχή του Βανάτου της Τιμισοάρα, ενώ μέχρι το 1778 τα μέτρα είχαν επεκταθεί σε όλες τις περιοχές όπου διαβιούσαν Σέρβοι στην Αψβουργική Αυτοκρατορία. Τα διατάγματα προέβλεπαν τη λειτουργία δημοτικού σχολείου σε κάθε ορθόδοξη

104. Βλ. Σχετικά W. Fischer, *Dositej Obradović als bürgerlicher Kulturheld. Zur Formierung eines serbischen bürgerlichen Selbstbildes durch literarische Kommunikation 1783-1845*, Φρανκφούρτη 2007, σ. 99, 129, 131, 181 κ.α.

105. Στο ίδιο, σ. 11. Βλ. επίσης την ενδιαφέρουσα σύγκριση μεταξύ Μοισιόδακα και Obradović, με βάση τα αυτοβιογραφικά τους κείμενα από τον Πασχάλη Κιτρομηλίδη. *Ιώσηπος Μοισιόδαξ*, σ. 40-45.

106. Για την ιστορία της σερβικής Εκκλησίας στην Αψβουργική Αυτοκρατορία και των σχέσεών της με τις Αρχές κατά τον 18ο αιώνα, βλ. Ι. Ταρνανίδης, *Τα προβλήματα της Μητροπόλεως Καρλοβικών κατά τον 18ο αιώνα και ο Jovan Rajić (1726-1801)*, Θεσσαλονίκη 1972.

ενορία, με έξοδα της κοινότητας και την εποπτεία της τοπικής διοίκησης. Οι κοινότητες ήταν υποχρεωμένες να επιλέξουν δασκάλους καταρτισμένους στη σερβική γλώσσα, ο διορισμός των οποίων επικυρωνόταν από τις Αρχές. Η γνώση εκ μέρους τους και της γερμανικής γλώσσας και η δυνατότητα διδασκαλίας σε αυτή, χωρίς να είναι υποχρεωτικές, ήταν πάντως ευκαταίεες. Η σημαντικότερη όμως παράμετρος της μεταρρύθμισης ήταν η εισαγωγή στα σερβικά σχολεία των προγραμματών σπουδών, των μεθόδων διδασκαλίας και των διδακτικών εγχειριδίων που προβλέπονταν για τα γερμανικά σχολεία της αυτοκρατορίας και τα οποία είχαν συνταχθεί από τον **Johann Ignaz Felbiger**. **Απόρροια** αυτού ήταν η παραγωγή μιας σειράς νέων διδακτικών εγχειριδίων στη σλαβονο-σερβική γλώσσα¹⁰⁷, που ακολουθούσαν τη μέθοδο και το περιεχόμενο των βιβλίων του Felbiger, προσαρμοσμένα στις οικείες ιδιαιτερότητες και ανάγκες¹⁰⁸.

Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη δεν συναντούμε κάποιο από αυτά τα πρώιμα σερβικά διδακτικά εγχειρίδια, που εκδόθηκαν στο τυπογραφείο του Johann Kurzböck στη Βιέννη και τα οποία έφεραν την υπογραφή του Teodor Janković (1741-1814), του κατεξοχήν εκφραστή της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στην περιοχή του Βανάτου, στις υπηρεσίες του οποίου κατέφυγε τη δεκαετία του 1780 η Μεγάλη Αικατερίνη για την αναδιοργάνωση του σχολικού συστήματος στη Ρωσία¹⁰⁹. Συναντούμε ωστόσο έργα του σημαντικότερου εκπροσώπου της νεότερης γενιάς των Σέρβων μεταρρυθμιστών παιδαγωγών, του Avram Mrazović (1756-1826). Έχοντας παρακολουθήσει τα διδακτικά σεμινάρια του Felbiger στη Βιέννη, ο Mrazović διορίστηκε διευθυντής των ορθόδοξων σχολείων στις περιοχές Bačka και Baranya της Βοϊβοντίνας και το 1778 ίδρυσε στη γενέθλια πόλη

107. Επρόκειτο για ένα μείγμα στοιχείων της καθομιλουμένης σερβικής, της εκκλησιαστικής σλαβικής (σλαβονική, kirchen-slavisch) και της ρωσικής που χρησιμοποιούνταν μόνον ως γλώσσα γραπτής επικοινωνίας των εγγράμματων σερβικών πληθυσμών της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας (νότια Ουγγαρία και Βοϊβοντίνη). Το γλωσσικό μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα του Vuk Karadžić στρεφόταν εναντίον αυτού του «τεχνητού» ιδιώματος και προωθούσε τη χρήση της σερβικής κοινής. Βλ. Anna Kretschmer, «Slavenoserbisch – Zeitalter der Aufklärung im serbischen Kulturparadigma», στο W. Dahmen κ.ά. (επιμ.), *Grenzüberschreitungen: Traditionen und Identitäten in Südosteuropa. Festschrift für Gabriella Schubert* [=Balkanologische Hefte 45], Βιερμπάντεν 2008, σ. 314-326.

108. Σχετικά με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στους ορθόδοξους πληθυσμούς της αυτοκρατορίας βλ. εν συντομία Ph. J. Adler, «Habsburg School Reform Among the Orthodox Minorities, 1770-1780», *Slavic Review* 33, 1974, σ. 23-45. Επίσης, S. K. Kostić, «Kulturorientierung und Volksschule der Serben in der Donaumonarchie zur Zeit Maria Theresias», στο R. Plaschka – Grete Klingenstein (επιμ.), *Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II*, Βιέννη 1985, σ. 847-866.

109. Βλ. P. Polz, «Theodor Janković und die Schulreform in Russland», στο Erna Lesky κ.ά. (επιμ.), *Die Aufklärung in Ost- und Südosteuropa. Aufsätze-Vorträge-Dokumentationen*, Κολωνία 1972, σ. 119-174.

του Sombor (στην Bačka) το πρώτο διδασκαλείο (Norma) για την εκπαίδευση Σέρβων και Ρουμάνων δασκάλων, κατά το πρότυπο των Normalschulen που προέβλεπε το μεταρρυθμιστικό διάταγμα του 1774¹¹⁰. Ο Mrazović συνέγραψε έργα παιδαγωγικού περιεχομένου καθώς και σχολικά εγχειρίδια. Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη βρίσκουμε τη σερβική μετάφραση της Αποθήκης των παιδών (*Poučitelniij magazine za decu*) της Madame Leprince de Beaumont, που εξέδωσε ο Mrazović σε τρεις τόμους τα έτη 1787-1800 (και όχι τη σύγχρονή της ελληνική έκδοση του Βλαντή, ας το ξαναθυμίσουμε)¹¹¹, καθώς και τη σλαβική γραμματική *Rukovodstvo kb slavenštej grammaticě* (Βούδα 1800)¹¹². Η γραμματική αυτή, που αναφέρεται ως η πρώτη στη σλαβено-σερβική γλώσσα, πρωτοδημοσιεύτηκε το 1794 στη Βιέννη και προοριζόταν για σχολική χρήση. Στηριζόταν σε ρωσικές γραμματικές του 17ου αιώνα και ως προς τη δομή ακολουθούσε τη γερμανική σχολική γραμματική του Felbiger, *Verbesserte Anleitung zur deutschen Sprachlehre* (Βιέννη 1779)¹¹³. Η τελευταία επιχειρούσε να αντιμετωπίσει την απουσία ενιαίου γραπτού (γερμανικού) γλωσσικού οργάνου στην Αψβουργική Αυτοκρατορία με την υιοθέτηση μιας γραπτής γερμανικής κοινής, κατά το πρότυπο που είχε επεξεργαστεί στα μέσα του 18ου αιώνα ο Γερμανός φιλόλογος Johann Christoph Gottsched. Σε σχέση με αντίστοιχες προσπάθειες που είχαν προηγηθεί, η γραμματική του Felbiger διέφερε στο γεγονός ότι απευθυνόταν σε ευρύτερο κοινό και περιόριζε την ύλη της στα βασικά σημεία¹¹⁴. Το έργο αποτέλεσε πρότυπο για τη σύνταξη γραμματικών και σε άλλες σλαβικές γλώσσες που ομιλούνταν στην Αψβουργική Αυτοκρατορία, οι οποίες κατά τους ορισμούς του Felbiger έπρεπε να αποκτήσουν τους δικούς τους ομοιόμορφους κανόνες διδασκαλίας. Παράλληλα με τον εκγερμανισμό, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση προωθούσε έτσι και την κωδικοποίηση των μη γερμανικών γλωσσών της αυτοκρατορίας¹¹⁵.

110. Adler, «Habsburg School Reform Among the Orthodox Minorities, 1770-1780», σ. 38.

111. ΚΒΔ, αρ. 559.

112. Στο ίδιο, αρ. 646.

113. Στη γραμματική του Mrazović θα στηριχτεί κατά ένα μέρος και η γραμματική του Karadžić, η οποία θα αντικαταστήσει τους σλαβονικούς τύπους της πρώτης με τύπους της σερβικής κοινής. Ed. Stankiewicz, *Grammars and Dictionaries of the Slavic Languages from the Middle Ages up to 1850*, Βερολίνο 1984, σ. 94. Αναλυτικότερα βλ. H. Keipert, «Vuk Karadžić und Avram Mrazović. Zu den Quellen der „Pismenica serbskoga jezika“», *Zeitschrift für Slavische Philologie* 52, 1992, σ. 104-127.

114. Βλ. P. Roessler, «Sprache zur Erziehung – Erziehung zur Sprache. Felbigers Grammatiken und die schriftsprachliche Reform in Österreich in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts», *Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich* 10, 1995, σ. 60-61.

115. Βλ. Karen Lambrecht, «Tabelle und Toleranz. Johann Ignaz von Felbigers Reform der Volksbildung in Ostmitteleuropa», στο M. Scheutz κ.ά. (επιμ.), *Orte des Wissens* [=Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts 18/19], Μπόχουμ 2004, σ. 153-167. Βλ. και τη συγκριτική-φιλολογική προσέγγιση του H. Keipert, «Das Tyrm-

Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την Απλοελληνική γραμματική ως μια ανταπόκριση στην παραπάνω δραστηριότητα; Το ενδεχόμενο ο Δάρβαρης να επιχειρήσει να εντάξει την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο νέο σχολικό σύστημα της αυτοκρατορίας και η ανάγκη να μελετηθεί το έργο του και από τη σκοπιά της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης έχουν ήδη επισημανθεί, με αφορμή τη μελέτη του *Επιστολαρίου* του¹¹⁶. Τα ευρήματα του καταλόγου ενισχύουν αυτή την υπόθεση. Κυρίως όμως μας προτρέπουν να ανατοποθετήσουμε το έργο του από το περιθώριο της κεντρικής ελληνικής λόγιας σκηνής στην αιχμή της αψβουργικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, ως την ελληνόγλωσση συμβολή στην ευρύτερη προσπάθεια τυποποίησης της γλωσσικής εκπαίδευσης που σημειώθηκε στην καμπή του 18ου προς τον 19ο αιώνα, με συμμετοχή λογίων από διάφορες γλωσσικές και θρησκευτικές ομάδες της αυτοκρατορίας.

Αυτή η συμβολή αποτελούσε και την αναγνωριστική ιδιότητα του Δάρβαρη στον αψβουργικό κόσμο των γραμμάτων. Αν εντός της ελληνικής λόγιας κοινότητας η βασική του ταυτότητά ήταν αυτή του «Κάμπε των Γραικών», δηλαδή του παιδαγωγού και του συγγραφέα βιβλίων για παιδιά, στο ευρύτερο αψβουργικό περιβάλλον, όταν γίνεται αναφορά στο πρόσωπό του, είναι κυρίως για να τονιστεί η ιδιότητά του ως συγγραφέα εγχειριδίων για τα ελληνικά σχολεία της αυτοκρατορίας¹¹⁷.

Αν πρέπει τελικά να ορίσουμε μια θέση για να τοποθετήσουμε τον Δάρβαρη και το έργο του, τότε αυτή βρίσκεται στις ενδιάμεσες περιοχές που δημιουργούνται στις παρυφές της αυτοκρατορίας και του έθνους. Είναι ο ενδιάμεσος χώρος μεταξύ μιας υπερεθνικής, αυτοκρατορικής πολιτικής ταυτότητας και της πεποίθησης της πολιτισμικής μοναδικότητας αλλά και ο ενδιάμεσος χώρος ανάμεσα στην πραγματική ή φαντασιακή γενέθλια πατρίδα και τον μακρινό τόπο εγκατάστασης, ο χώρος δηλαδή της διασποράς. Στον «εθνικό» 19ο αιώνα που ξεκινούσε, η θέση αυτή δεν μπορούσε παρά να καταστεί περιθωριακή.

auer Slovakisch-Lehrwerk von 1780 und seine deutsche(n) Quelle(n)», στο R. Lauer (επιμ.), *Deutsche und slovakische Literatur. Beiträge von einem Komparatistischen Symposium 28. bis 29. Januar 1995 in Göttingen* [=Opera Slavica 35], Βιεννάντεν 2000, σ. 11-31.

116. Βλ. Στασινοπούλου, «Ξαναδιαβάζοντας το *Επιστολάριο* του Δημητρίου Δάρβαρη», σ. 176-177.

117. Βλ. για παράδειγμα Sartori, *Historisch-ethnographische Übersicht*, σ. 189-191· J. P. Kaltenbeck, «Die griechische Kirche und Schule in Wien», *Österreichische Zeitschrift für Geschichte- und Staatskunde* 3 (1837), σ. 371· C. v. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, τ. 3, Βιέννη 1858, σ. 166.

6. ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ: Η ΤΥΧΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

Ο Δάρβαρης έσπευσε να προνοήσει για την τύχη της βιβλιοθήκης του στη διαθήκη που συνέταξε δύο μήνες πριν από τον θάνατό του (1823). Στην τρίτη και εκτενέστερη παράγραφό της διαβάζουμε: «Αφήνω στον ανιψιό μου Κωνσταντίνο Δάρβαρη, γιο του Μάρκου Δάρβαρη, όλη μου τη βιβλιοθήκη, με μοναδική εξαίρεση τα σχολικά βιβλία, τα οποία οφείλουν να μοιραστούν σε όλα τα ελληνικά σχολεία της καισαροβασιλικής επικράτειας ανάλογα με τον αριθμό των μαθητών που υπάρχει στο καθένα, και τα φιλοσοφικά βιβλία, τα οποία οφείλουν να πουληθούν προκειμένου να καλυφθούν τα έξοδα της έκδοσης των χειρογράφων μου. Τη φροντίδα για την έκδοση των τελευταίων αφήνω στον αδελφό μου Πέτρο Νικολάου Δάρβαρη»¹.

Ο Κωνσταντίνος Δάρβαρης, φοιτητής φιλοσοφίας, πέθανε τρία χρόνια αργότερα (το 1826) και στη διαθήκη του όρισε κληρονόμο του την αδελφή του Κατερίνα Νικαρούση². Το 1837 η γυναίκα κατέθεσε στο αστικό δικαστήριο έγγραφο σχετικά με τα βιβλία που είχε κληρονομήσει από τον αδελφό της, υπογεγραμμένο και από τον Πέτρο Δάρβαρη. Από το έγγραφο πληροφορούμαστε: «Πολλά από τα βιβλία έχουν ήδη χαθεί από τότε που ζούσε ο Κωνσταντίνος, με αποτέλεσμα τα περισσότερα και κυρίως τα μεγαλύτερα έργα να μην είναι πλήρη. Επίσης, υπάρχουν έργα που έχουν χάσει πλέον την αξία τους, αφού εν τω μεταξύ έχουν γίνει νέες εκδόσεις. Ειδικά τα λογοτεχνικά και τα γεωγραφικά βιβλία είναι στην πλειοψηφία τους πεπαλαιωμένα. Αυτή η βιβλιοθήκη δεν μπορεί να πουληθεί σε καλή τιμή. Το παλαιοβιβλιοπωλείο Sammer είναι πρόθυμο να αγοράσει μόνο μερικά βιβλία, ενώ το βιβλιοπωλείο του Sachneid προσφέρει για όλη τη βιβλιοθήκη όχι παραπάνω από 300-400 φιορίνια. Αυτή τη στιγμή το σύνολο των βιβλίων μαζί με τα κιβώτιά τους βρίσκονται προς φύλαξη στο σπίτι του Πέτρου Δάρβαρη, ο οποίος, προκειμένου να μην περάσουν σε ξένα χέρια, είναι διατεθειμένος να τα αγοράσει για 700 φιορίνια»³.

1. WSTLA, Zivilgericht, Fasz. 2, Testamente, Nr. 119/1823. [μετάφραση, Β. Σ.].

2. Ό.π., Nr. 601/1826.

3. Ό.π., Verlassenschaftsabhandlungen, Nr. 1837/1826. [μετάφραση, Β. Σ.]. Πρβλ. τις κινήσεις της Ελένης Κατακουζηνής για την πώληση της βιβλιοθήκης του πατέρα της Κωνσταντίνου Κούμα στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Αθηνών το 1838. Στασινοπούλου, «Η βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου Κούμα», σ. 169-200 και 169-173.

Έναν χρόνο αργότερα (το 1838) ο Πέτρος Δάρβαρης απεβίωσε. Αν όχι όλα, τουλάχιστον ένα μέρος από τα 818 βιβλία, που σύμφωνα με την απογραφή της περιουσίας του βρίσκονταν στην κατοχή του (σχετικός κατάλογος δεν έχει βρεθεί), προερχόταν από τη βιβλιοθήκη του αδελφού του. Από εδώ και πέρα τα ίχνη της τελευταίας χάνονται. Στη διαθήκη του ο Πέτρος Δάρβαρης δεν μεταβίβασε βιβλία. Γενικό κληρονόμο του όρισε τον ανιψιό του Ιωάννη Δάρβαρη (μικρότερο γιο του Μάρκου), το πιστοποιητικό θανάτου του οποίου δεν στάθηκε δυνατό να εντοπιστεί. Η διαπίστωση ότι οι ελληνικές ιδιωτικές βιβλιοθήκες της περιόδου αυτής σπάνια παρέμεναν στην ίδια οικογένεια πάνω από δύο έως τρεις γενιές είναι πολύ πιθανό να ισχύει και στην περίπτωση της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη⁴.

Σύμφωνα με πληροφορία από το έτος 1885 του Κλεισουριώτη λογίου Γεωργίου Νιάγκα, η βιβλιοθήκη του Δάρβαρη είχε σταλεί στο σχολείο της Κλεισούρας (Ελληνομουσείο), αλλά καταστράφηκε από την πυρκαγιά που έπληξε το κτίριο το 1866⁵. Στη συλλογική μνήμη της Κλεισούρας έχει αποτυπωθεί η ύπαρξη μιας μεγάλης σχολικής βιβλιοθήκης πριν από την πυρκαγιά του 1866, όμως τα σχετικά τεκμήρια απουσιάζουν⁶. Η ύπαρξη εγχειριδίων του Δάρβαρη ανάμεσα στα αποκτήματα του Ελληνομουσείου είναι σίγουρη⁷. Ωστόσο, το ενδεχόμενο η βιβλιοθήκη του Δάρβαρη να είχε αποσταλεί στην Κλεισούρα είναι μάλλον μικρό. Η πληροφορία του Νιάγκα, Κλεισουριώτη της διασποράς και του ιδίου επίσης, απηχεί περισσότερο την προσπάθεια συγκρότησης μιας τοπικής ιστορίας με εθνικό πρόσημο και ενσωμάτωσης σε αυτήν των «άξιων τέκνων» της⁸. Μας δίνει όμως και την αφορμή για ορισμένες γενικότερες

4. Λάππας, «Ο Καλαβρυτινός δάσκαλος Γρηγόριος Ιωαννίδης και η βιβλιοθήκη του», σ. 165, υποσημ. 31. Βλ. και Droulia, «Les foyers de culture en Grèce pendant la domination ottomane», σ. 202-203.

5. Βλ. Κομνηνή Πηδώνια, «Γεώργιος Νιάγκας. Συμβολή στη μελέτη του έργου του», *Η καθ' ημάς Ανατολή* 2, 1994, σ. 57, υποσημ. 89, όπου και η σημείωση του Νιάγκα: «Καείσης κακή τύχη της πρώτης πολυτίμου και πολυτόμου βιβλιοθήκης, εν η προσετέθειτο και η του εκ Βιέννης της Αυστρίας μετά τον θάνατον αποσταλείσα βιβλιοθήκη του αοιδίμου Δημητρίου του Δαρβάρεως, γόνου αυτής, εξ αμελείας του Σχολάρχου Α. Βήκα, εσχημάτισαν άλλην νέαν».

6. Βλ. χαρακτηριστικά το λεύκωμα του Δήμου Κλεισούρας (2007), σ. 20, όπου γίνεται λόγος για σχολική βιβλιοθήκη με 2.000 τόμους.

7. Έξι βιβλία του Δάρβαρη σώθηκαν από την πυρκαγιά και φυλάσσονται σήμερα από τον Σύλλογο των απανταχού Κλεισουριέων «Ο Άγιος Μάρκος» στη Θεσσαλονίκη. Πρόκειται για τα εξής: *Πρωτοπειρία νεοελληνική*, *Εκλογάριον γραικικόν*, *Θεοφράστου Ηθικοί χαρακτήρες*, *Οδηγός του βίου*, *Εισαγωγή εις την ελληνικήν γλώσσαν* και *Εγκυκλοπαιδεία απλοελληνική*. Βλ. Παπαμιχαήλ, *Δημήτριος Ν. Δάρβαρης*, σ. 8.

8. Βλ. ολόκληρο το κείμενο του σημειώματος, στο Πηδώνια, «Γεώργιος Νιάγκας», σ. 56-57, υποσημ. 89.

παρατηρήσεις αναφορικά με την κληροδοτική πρακτική του Δάρβαρη και τη σχέση του με την ιδιαίτερη πατρίδα του.

Με βάση τα στοιχεία που διαθέτουμε για τις ελληνικές ιδιωτικές βιβλιοθήκες του 18ου και του πρώτου μισού του 19ου αιώνα, μπορούμε να διακρίνουμε τις ακόλουθες τάσεις ως προς τη συλλογή και τη διάθεση βιβλίων. Η πρώτη είναι εκείνη που συναντούμε κατά τον 18ο αιώνα μεταξύ μοναχών, οι οποίοι συγκροτούσαν βιβλιοθήκες κατά την παραμονή τους εκτός ελληνικού χώρου και στη συνέχεια τις δώριζαν σε ελληνικές μονές, εμπλουτίζοντας τις υπάρχουσες μοναστηριακές βιβλιοθήκες⁹. Μια άλλη παρατηρείται στα χρόνια του Διαφωτισμού μεταξύ εμπόρων, οι οποίοι αγόραζαν βιβλία με σκοπό τη συγκρότηση ή την ενίσχυση σχολικών βιβλιοθηκών στους τόπους καταγωγής τους, ανεξαρτήτως αν οι ίδιοι είχαν ή όχι προσωπική βιβλιοθήκη¹⁰. Όσο προχωρά ο 19ος αιώνας και αναγνωρίζεται η σημασία των βιβλιοθηκών ως δημόσιων παιδευτικών μέσων αλλά και ως πνευματικών κιβωτών του έθνους, βλέπουμε λογίους να δωρίζουν το σύνολο ή μέρος της βιβλιοθήκης τους σε ιδρύματα τοπικής ή εθνικής εμβέλειας¹¹. Και βέβαια, η βιβλιοθήκη αποτελούσε πάντα ένα περιουσιακό στοιχείο με ανταλλακτική αξία¹².

Ως κάτοχος βιβλιοθήκης, ο Δάρβαρης δεν εμπίπτει ακριβώς σε καμία από τις παραπάνω κατηγορίες. Η βιβλιοθήκη στην περίπτωση του εγγράφεται αποκλειστικά στη σφαίρα του ιδιωτικού. Ακολουθώντας τα χνάρια της παράδοσης των χρόνων του Διαφωτισμού, θα προχωρήσει όμως σε δωρεά χιλιάδων αντιτύπων από τα σχολικά βιβλία που συνέγραψε ο ίδιος. Έχει ενδιαφέρον ωστόσο να (ξανα)τονίσουμε ότι, σε αντίθεση με τη συνήθη

9. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι βιβλιοθήκες που μελετά ο Αλέξης Πολίτης, «Τέσσερις ιδιωτικές βιβλιοθήκες μέσου τύπου», ό.π. Ομοίως, Δρούλια, «Ο Λαυριώτης μοναχός Κύριλλος», ό.π., σ. 456· Λίτσας, «Οι περιπέτειες μιας μοναστηριακής βιβλιοθήκης», σ. 210.

10. Χαρακτηριστική σε αυτή την κατηγορία είναι η περίπτωση του Ιωάννη Πρίγκου και της βιβλιοθήκης της Σχολής της Ζαγοράς. Βλ. Β. Σκουβαράς, *Ο Ιωάννης Πρίγκος (1725;-1789). Η ελληνική παροιμία του Άμστερνταμ, η σχολή και η βιβλιοθήκη της Ζαγοράς*, Αθήνα 1964. Βλ. επίσης Χριστίνα Κουλούρη, *Η βιβλιοθήκη της σχολής Καρτσιώτη στον Άγιο Ιωάννη Κυνουριάς. Από την προεπαναστατική στη μετεπαναστατική σχολική βιβλιοθήκη*, Άστρος 1991.

11. Εδώ ανήκει η περίπτωση του Κ. Νικολόπουλου: *Η βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου-Αγαθόφρονος Νικολόπουλου στην Ανδρίτσαινα*, σ. 27-30. Ο Δ. Μόστρας δωρίζει επίσης βιβλία του σε διάφορα ιδρύματα. Βλ. Δρούλια, «Λογιοσύνη και βιβλιοφιλία», σ. 241, 244, 246. Βλ. επίσης Σκλαβενίτης, «Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Ιστορικό σχέδιασμα», σ. λγ'-λδ'.

12. Βλ. την εκχώρηση εθνικών κτημάτων στον Μόστρα ως αναγνώριση της δωρεάς της βιβλιοθήκης του στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Αθηνών, καθώς και τη θεωρούμενη ως σκανδαλώδη ανταλλαγή της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Ποστολάκα με εθνικά κτήματα. Δρούλια, ό.π., σ. 253-255. Μέρος της βιβλιοθήκης του σκόπευσε να εκποιήσει και ο Κ. Κούμας. Βλ. Στασινοπούλου, «Η βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου Κούμα», σ. 175.

πρακτική των εμπόρων και των λογίων, αποδέκτης της δωρεάς δεν ήταν το Ελληνομουσείο της Κλεισούρας (που λειτουργούσε ήδη από το τελευταίο τέταρτο του 18ου αιώνα), αλλά τα ελληνικά σχολεία της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας. Επιβεβαιώνεται έτσι εδώ μια θέση που έχει διατυπωθεί με αφορμή τις κληροδοτικές πρακτικές των Ελλήνων της Βιέννης, ότι δηλαδή η ελληνική διασπορά στην κεντροανατολική Ευρώπη είχε ως σημείο αναφοράς τον ίδιο της τον εαυτό, τις πολυάριθμες ελληνικές εμπορικές παροικίες του αψβουργικού χώρου.¹³

Αν και ξεπερνά τα θεματικά όρια αυτού του κεφαλαίου, η τύχη της δωρεάς του Δάρβαρη παρουσιάζει ενδιαφέρον, καθώς αναδεικνύει την αυξανόμενη σημασία της γλωσσικής ταυτότητας ως κριτηρίου αυτοπροσδιορισμού, αλλά και τη σύνθετη πραγματικότητα που είχε να αντιμετωπίσει η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στην πολυεθνική Αψβουργική Αυτοκρατορία.

Το 1825 η αψβουργική επιτροπή σχολείων (k. k. Schulkommission), που είχε την εποπτεία της διανομής των 17.250 εγχειριδίων του Δάρβαρη στα ελληνικά σχολεία της αυτοκρατορίας, δέχτηκε διαμαρτυρίες από την πλευρά των επιτρόπων του ελληνικού σχολείου της Τεργέστης για λάθη στον υπολογισμό και την κατάταξη των δικαιούχων. Η επιτροπή είχε κατακυρώσει τα μισά εγχειρίδια σε σχολεία της Ουγγαρίας και τα υπόλοιπα, ανάλογα με τον αριθμό των μαθητών, σε σχολεία της Τρανσυλβανίας, της Γαλικίας και της Βιέννης, αφήνοντας το ελληνικό σχολείο της Τεργέστης, που με 185 μαθητές ήταν το μεγαλύτερο της επικράτειας, στην τελευταία θέση μαζί με τα σχολεία της Βενετίας και της Σλαβονίας¹⁴. Οι επιτροπείς του σχολείου της Τεργέστης ζητούσαν να γίνει προσεκτική αναδιανομή των βιβλίων, στην οποία να έχουν δικαίωμα «μόνο τα ελληνικά εθνικά σχολεία (griechische Nationalschulen) του ελληνικού μη ουνιτικού δόγματος (des griechischen nicht unierten Ritus)»¹⁵.

Το αίτημα του ελληνικού σχολείου της Τεργέστης είχαν εκθέσει στις Αρχές και οι επιτροπείς της Εθνικής Σχολής της Βιέννης, στην κατοχή των οποίων βρίσκονταν προσωρινά όλα τα βιβλία. Σε επιστολή τους προς τις Αρχές, στις 14 Νοεμβρίου 1825, ο Πέτρος Δάρβαρης και ο Ναούμ Γύρα προέβησαν, μάλιστα, σε συγκεκριμένες υποδείξεις σχετικά με το ποια σχολεία είχαν δικαίωμα στη διανομή και ποια όχι, οριοθετώντας με τον τρόπο αυτό τον χάρτη της ελληνοφωνίας στην αψβουργική επικράτεια. Κατά την επιστολή τους, «δικαίωμα στη

13. Σειρηνίδου, *Έλληνες στη Βιέννη*, σ. 359-360.

14. WSTLA, *Zivilgericht, Fasz. 2, Verlassenschaftsabhandlungen, Nr. 1282/1823*.

15. Στο ίδιο (Επιστολή προς το αστικό δικαστήριο του Νικόλαου Μαντζουράνη, πληρεξούσιου στη Βιέννη των επιτρόπων του ελληνικού σχολείου της Τεργέστης, Κορδόνη, Αποστολόπουλου και Σαρηγιάννη, 30 Ιουνίου 1826) [μετάφραση, Β.Σ.].

δωρεά έχουν μόνον εκείνοι οι μαθητές που ανήκουν στο μη ουνιτικό ελληνικό δόγμα και γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα. Συνεπώς, αποκλείονται όσοι μαθητές ανήκουν στο ουνιτικό δόγμα, αφού εξαιτίας της θρησκείας τους δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούν τα βιβλία αυτά. Αποκλείονται όμως και οι μαθητές εκείνοι που, αν και ανήκουν στο μη ουνιτικό δόγμα, καταλαβαίνουν μόνο τη βλαχική (ενν. τη ρουμανική) και την ιλλυρική γλώσσα και όχι τη γλώσσα στην οποία είναι γραμμένα τα εν λόγω βιβλία»¹⁶. Με βάση αυτό το σκεπτικό, πρότειναν τον αποκλεισμό από τη δωρεά των 704 ορθόδοξων μαθητών της Μπουκοβίνας που μιλούσαν τη βλαχική και την κατακύρωση των βιβλίων που προβλέπονταν γι' αυτούς στο ελληνικό σχολείο της Τεργέστης. Πρότειναν επίσης τον αποκλεισμό των ορθόδοξων μαθητών του Κάρλοβιτς και του Grosswardein (στη νοτιοανατολική Ουγγαρία, κοντά στα σύνορα με την Τρανσυλβανία) που δεν μιλούσαν ελληνικά και την ενίσχυση με βιβλία των ελληνικών σχολείων (griechische und hellenische Schulen) της Ζέμονας, του Σιμπίου και του Μπρασόβ στην Τρανσυλβανία και του υπό ίδρυση ελληνικού σχολείου της Τιμισοάρα¹⁷.

Η μικρή «περιπέτεια» της δωρεάς του Δάρβαρη δείχνει με τρόπο εμφαντικό την αναντιστοιχία ανάμεσα σε παγιωμένες ταξινομικές κατηγορίες της αψβουργικής γραφειοκρατίας και τη σύνθετη πραγματικότητα της πολυεθνικής αυτοκρατορίας. Προφανώς, οι εκπαιδευτικές Αρχές απέδωσαν στον όρο «ελληνικά σχολεία» (in den griechischen Schulen der k. k. Erbstaaten) της διαθήκης θρησκευτικό περιεχόμενο και υπολόγισαν ως δικαιούχους της δωρεάς όλα τα ορθόδοξα σχολεία. Χρησιμοποίησαν δηλαδή τον όρο με τον ίδιο τρόπο που συναντούμε στα αψβουργικά έγγραφα οικονομικού και διοικητικού περιεχομένου κατά τον 18ο αιώνα – όχι όμως και στα αυτοκρατορικά προνόμια προς τις κοινότητες, όπου ο όρος έφερε σαφές εθνικό πρόσημο¹⁸.

16. Στο ίδιο (Επιστολή προς την επιτροπή εκπαιδευτικών υποθέσεων των επιτρόπων του ελληνικού σχολείου της Βιέννης, Πέτρου Δάρβαρη και Ναούμ Γύρα, 14 Νοεμβρίου 1825) [μετάφραση, Β.Σ.].

17. Στο ίδιο.

18. Για το σύνθετο ζήτημα των συλλογικών προσδιορισμών στα αψβουργικά αρχειακά τεκμήρια βλ. Katsiardi-Hering, «Das Habsburgerreich: Anlaufpunkt für Griechen und andere Balkanvölker im 17.-19. Jahrhundert» Σειρηνίδου, Έλληνες στη Βιέννη, σ. 281 κ.ε. Βλ. επίσης το ηλεκτρονικό ευρετήριο σχετικών όρων που εμπεριέχονται σε καταστατικά ελληνικών κοινοτήτων (και) της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας που καταρτίστηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Ελληνικές κοινότητες και ευρωπαϊκός κόσμος (13ος- 19ος αι.): Μορφές αυτοδιοίκησης, κοινωνική οργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων». Πρόσβαση από την ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.arch.uoa.gr/elkoinotites/>.

Η παρέμβαση των επιτρόπων ήταν καίρια· τα εγχειρίδια έφτασαν εντέλει στους δικαιούχους τους, τις ελληνικές κοινότητες της Αιθιοπικής Αυτοκρατορίας, οι οποίες αποφάσισαν και για τη μελλοντική τους τύχη¹⁹.

19. Για την αποστολή των βιβλίων στην Τεργέστη βλ. Όλγα Κατσιαρδής-Hering, *Η ελληνική παροικία της Τεργέστης (1751-1830)*, τ. 1, Αθήνα 1986, σ. 302· στη Βενετία, βλ. Άρτεμη Ξανθοπούλου-Κυριακού, *Η ελληνική κοινότητα της Βενετίας (1797-1866). Διοικητική και οικονομική οργάνωση, εκπαιδευτική και πολιτική δραστηριότητα*, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 111· στην Ουγγαρία, Ö. Füves, «Büchernachlass von Dimitrios N. Darvaris für die griechischen Schulen in Ungarn», *Μακεδονικά* 14, 1974, σ. 397-400. Η σχολική χρήση των βιβλίων του Δάρβαρη δεν ήταν δεδομένη. Στο Αρχείο του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας, για παράδειγμα, βρέθηκαν άδεια πολλά από τα εγχειρίδια του Δάρβαρη που είχαν σταλεί ως δωρεά στο εκεί ελληνικό σχολείο, ενώ η ελληνική κομπανία του Σιμπίου φαίνεται να πουλά μέρος των βιβλίων της δωρεάς. Ευχαριστώ τον κ. Τριαντάφυλλο Σκλαβενίτη που έθεσε στη διάθεσή μου το αντίγραφο του πρωτοκόλλου της κομπανίας του Σιμπίου (Protocoll unter der Führung d. H. Stan. St. Popovits 1825. No 8).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΝΤΑΣ ΣΤΟΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ

Στο τέλος αυτής της μελέτης βρισκόμαστε να μιλάμε λοιπόν για τον νεοελληνικό Διαφωτισμό. Επιστρέφουμε δηλαδή στη γνώριμη περιοχή από την οποία απομακρυνθήκαμε προκειμένου να δοκιμάσουμε το υλικό μας σε νέες ιστορικές και ιστοριογραφικές εμπειρίες. Στο αυτο-υπονομευτικό ερώτημα του προλόγου «τι έχει να προσφέρει στη σύγχρονη ιστορική έρευνα η ενασχόληση με τον κατάλογο της βιβλιοθήκης ενός άσημου λογίου του τέλους του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα;» μπορούμε πλέον να απαντήσουμε με αρκετή βεβαιότητα: «ερεθίσματα για να επιστρέψουμε και να ξαναδιαβάσουμε τον νεοελληνικό Διαφωτισμό».

Η συμβολή της παρούσας μελέτης στην ανανέωση της συζήτησης για τον νεοελληνικό Διαφωτισμό μπορεί να συνοψιστεί σε τρία βασικά σημεία. Το πρώτο είναι αυτό που προλογικά περιγράψαμε ως «διεμβολισμό» του νεοελληνικού Διαφωτισμού από την κοινωνικο-ιστορική προοπτική. Η ανάδειξη της κοινωνικής διάστασης του φαινομένου δεν αποτελεί φυσικά καινοτομία. Κυρίως όμως έχει επικεντρωθεί στο επίπεδο της υποδοχής και της κατανάλωσης· με άλλα λόγια, στο επίπεδο του κοινού του Διαφωτισμού και λιγότερο στο επίπεδο της λογιοσύνης. Εδώ, σταθήκαμε ιδιαίτερα στην κοινωνική καταγωγή του Δημητρίου Δάρβαρη και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που αυτή του απέφερε σε σχέση με άλλους λογίους της εποχής του, καθώς και στις κοινωνικές αναφορές και το κοινωνικό πεδίο υποδοχής του έργου του. Προσεγγίσαμε τον Δάρβαρη όχι μόνον ως λόγιο που συμμετείχε στην ελληνική πνευματική δραστηριότητα των χρόνων του Διαφωτισμού αλλά και ως τον οργανικό διανοούμενο της ελληνικής εμπορικής διασποράς στην κεντρική Ευρώπη, και μάλιστα του πιο προωθημένου οικονομικά και κοινωνικά τμήματός της, που αποτελούσε και μέρος της πολυεθνικής αστικής τάξης της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας. Μια συστηματική ανάγνωση της πνευματικής παραγωγής του Διαφωτισμού μέσα από το πρίσμα των διαφορετικών ταξικών καταβολών και κοινωνικών προσανατολισμών εντός του ελληνικού λόγιου κόσμου θα είχε να μας δώσει αρκετά. Ειδικά η περίπτωση του Δάρβαρη φέρει εκ νέου στο προσκήνιο το επίμαχο ζήτημα της ελληνικής αστικής τάξης και ιδεολογίας στα προεπαναστατικά χρόνια και μας προκαλεί να το ξαναδούμε με νέα ματιά.

Το δεύτερο σημείο στο οποίο μπορεί να συνοψιστεί η συμβολή αυτής της μελέτης είναι η περαιτέρω υπονόμηση της ερμηνευτικής αξίας του διπλού «κέντρο-περιφέρεια» όσον αφορά τη σχέση φαινομένων του νεοελληνικού

Διαφωτισμού με αντίστοιχα του ευρωπαϊκού. Η παρούσα μελέτη συνομιλεί δηλαδή εδώ με την προβληματική που έχει αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια στον χώρο της ελληνικής ιστορίας της επιστήμης. «Ρωτήσαμε» τον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη για θεμελιακές αλλαγές του ευρωπαϊκού γνωστικού κανόνα στην πορεία προς τη νεωτερικότητα, με κορυφαίο παράδειγμα τη μετάβαση από το γνωστικό πρότυπο της καθολικής γνώσης σε εκείνο της εξειδικευμένης, και εκείνος όχι απλώς τις επιβεβαίωσε, αλλά έδειξε να είναι και φορέας τους, να συμμετέχει σε αυτές εν τη γενέσει τους. Συναφής με την παραπάνω προσέγγιση ήταν και η απομάκρυνση από τη λογική του «προτύπου». Μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους από τα πρότυπα που χρησιμοποίησε ο Δάρβαρης για τη σύνθεση του έργου του στα θέματα που τον απασχόλησαν και τα προβλήματα που είχε να επιλύσει, ανακαλύψαμε χώρους κοινής και ταυτόχρονης πνευματικής δραστηριότητας μεταξύ διανοουμένων από διαφορετικές λόγιες κοινότητες. Ο «Κάμπε των Γραικών» Δάρβαρης έγραφε ακριβώς την ίδια εποχή με τον Γερμανό Joachim Heinrich Campe. Είναι πολύ πιθανό να τον ακολούθησε ως πρότυπο. Μεγαλύτερο ιστοριογραφικό ενδιαφέρον έχει ωστόσο το γεγονός ότι και οι δύο ανταποκρίνονται ταυτόχρονα στα κελεύσματα του «παιδαγωγικού αιώνα» για τη δημιουργία μιας γραμματείας για παιδιά και νέους στις εθνικές γλώσσες, αλλά και το ότι υπάρχει, τουλάχιστον στις ελληνικές εμπορικές παροιρίες, ένα ελληνόγλωσσο κοινό έτοιμο να την υποδεχτεί.

Τέλος, η συμβολή αυτής της μελέτης εντοπίζεται στην ανάδειξη των «διαφωτισμών μέσα στον Διαφωτισμό», στην ανάδειξη δηλαδή των επιμέρους συζητήσεων και λόγων κύκλων που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο του νεοελληνικού Διαφωτισμού. Στην πραγματικότητα, αυτό που εφαρμόστηκε ήταν μια αντεστραμμένη οπτική στην προσέγγιση των όρων «κέντρο» και «περιφέρεια» εντός του σημειολογικού πεδίου του νεοελληνικού Διαφωτισμού. Μεταφέραμε τον Δάρβαρη από το περιθώριο της κεντρικής ελληνικής λόγιας σκηνής, όπου έχει τοποθετηθεί, στο επίκεντρο μιας μικρής κοινότητας λογίων που ασχολούνταν με ζητήματα εκπαίδευσης των νέων στις ελληνικές παροιρίες της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας και μέσω αυτής στην καρδιά της αψβουργικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Στο πλήθος των σχολικών εγχειριδίων που τύπωσε ο Δάρβαρης ανακαλύψαμε την ελληνόγλωσση συμμετοχή στην ευρύτερη δραστηριότητα κωδικοποίησης των μη γερμανικών γλωσσών της αυτοκρατορίας που δρομολόγησε η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στην καμπή του 18ου προς τον 19ο αιώνα. Θέτοντας στο κέντρο το έργο του Δάρβαρη και όχι τη συζήτηση στην κεντρική ελληνική λόγια σκηνή, μπορέσαμε να εντοπίσουμε περισσότερες λόγιες κοινότητες με τις οποίες αυτός συνομιλούσε. Ιδιαίτερη αξία έχουν εδώ τα ευρήματα σχετικά με τις «βαλκανικές συνομιλίες» του Δάρβαρη, καθώς αναδεικνύουν την πρωταρχική σημασία του κοινού αψβουργικού -και όχι του

οθωμανικού, όπως ίσως φανταζόμασταν- πλαισίου στην εκδήλωση των συγκοινωνουσών εκφάνσεων των βαλκανικών διαφωτισμών.

Ας θεωρηθεί, ύστερα από όλα, η μελέτη αυτή και ως υπόμνηση των ιστοριογραφικών οριζόντων που, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, μπορεί να μας ανοίξει μια ερμητική «ανέκδοτη ιστορική πηγή».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρχεία

Allgemeines Verwaltungsarchiv:
NÖ Landrecht, Karton 142, F. 11-28-1798.

Hofkammerarchiv:
NÖ Kommerz F. 53, rote Nr. 115.

Κέντρο Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών:
Κατάλοιπα Γ. Λαΐου, Φάκ. 47 (Πρακτικά Αγίας Τριάδας, Συνέλευση 27 Σεπτεμβρίου 1797).

Wiener Stadt- und Landesarchiv:
Zivilgericht, Fasz. 2, Verlassenschaftsabhandlungen, Nr. 3651/1814, 1117/1823, 1282/1823, 2434/1836, 149/1844.

Πηγές

Βέης, Νίκος Α., «Δημητρίου Νικολάου του Δαρβάρεως αφιέρωμα εις Ρήγαν Βελεστινλήν-Φεραίον μετ' αυτογράφων σημειωμάτων του πρωτομάρτυρος», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 19, 1944, σ. 356-372.

Γεωργίου, Μιχαήλ, *Αποθήκη των παιδων εις μεταχείρισιν των μανθανόντων την ελληνικήν γλώσσαν...*, Βιέννη 1809 (Ηλιού, *Ελληνική βιβλιογραφία*, αρ. 1809.4) [στο εξής: Ηλιού].

Δάρβαρης, Δημήτριος Ν., *Γραμματική γερμανική ακριβεστάτη. Εκ διαφόρων παλαιών τε και νεωτέρων συγγραφέων επιμελώς συλλεχθείσα...*, Βιέννη 1785 (Παπαδόπουλος, *Ελληνική βιβλιογραφία*, τ. 1, αρ. 1910) [στο εξής: Π Ι].

—, *Καισαροβασιλική διαταγή περί Καμβίων*, Βιέννη 1787 (Π Ι 2945), 1791 ή 1792 (Π Ι 4677), 1791 [=Καισαροβασιλική πατέντα περί του Καμπίου] (Π Ι 2946).

—, *Μικρά κατήχησις, ήτοι σύντομος ορθόδοξος ομολογία...*, Βιέννη 1791 (Π Ι 3074), 1801 (Ηλιού, 1801.37), 1819, (Ηλιού, *Ελληνική βιβλιογραφία* του 19ου

αιώνα: τομ. Β', αρ. 1819.86) [στο εξής Ηλιού Β], Βούδα 1825 (1825-44), Βιέννη 1835 (Γκίνης-Μέξης, Ελληνική βιβλιογραφία, τ. Ι 2471) [στο εξής ΓΜ], Κων/πολη 1842 (ΓΜ ΙΙ 3641), Κέρκυρα 1844 (ΓΜ ΙΙ 4028), Βιέννη 1878.

—, *Χειραγωγία εις την καλοκαγαθίαν, ήτοι εγχειρίδιον εις ανάγνωσιν τοις σπουδάζουσιν νεανίσκοις των Ρωμαίων και Βλάχων...*, Βιέννη 1791 (Π Ι 1608), 1802 (Ηλιού 1802.58), 1839 (ΓΜ Ι 3219).

—, *Ασφαλής οδηγία εις την γνώσιν των ανθρώπων, ήτοι Θεοφράστου Ηθικοί χαρακτήρες...*, Βιέννη 1795 (Π Ι 910).

—, *Αληθής οδός εις την ευδαιμονίαν, ήτοι λόγοι παραινετικοί τρεις Πλουτάρχου Χαιρωνέος..., Ισοκράτους του Ρήτορος..., Ξενοφώντος του Σωκρατικού...*, Βιέννη 1796 (Π Ι 198).

—, *Εισαγωγή εις την ελληνικήν γλώσσαν...*, Βιέννη 1798 (Π Ι 1909), Βενετία 1802, 1805 (Ηλιού 1805).

—, *Χρυσούν εγκόλπιον, ήτοι Κέβητος Θηβαίου Πίναξ και Επικτήτου Εγχειρίδιον...*, Βιέννη 1799 (Π Ι 1726).

—, *Σύντομος ιστορία της Εκκλησίας της παλαιάς και νέας Διαθήκης...*, Βιέννη 1800 (Π Ι 5508).

—, *Νέον αλφαβητάριον...*, Βιέννη 1801 (Ηλιού 1801.39).

—, *Επιτομή της ιεράς ιστορίας της εκκλησίας της παλαιάς και νέας Διαθήκης, συντεθείσα κατ' ερωταπόκρισιν χάριν των μικρών παιδίων...*, Βιέννη 1803 (Ηλιού 1803.32), 1830 (Ηλιού Β' 1830-52).

—, *Πρόχειρος αριθμητική, διδάσκουσα ακριβώς όλα τα είδη του λογαριασμού εν τε ακεραίοις και κλασματικοίς αριθμοίς μετά των διαφόρων μεθόδων...*, Βιέννη 1803 (Ηλιού 1803. 68-70).

—, *Εγχειρίδιον χριστιανικόν...*, Βιέννη 1803 (Ηλιού 1803.27), Αθήνα 1837 (ΓΜ Ι 2782), 1846 (ΓΜ ΙΙ 4317), 1852 (ΓΜ ΙΙ 5673), Θεσ/νίκη 1858 (ΓΜ ΙΙ 7502), 1882.

—, *Εκλογάριον γραμμικόν, εις χρήσιν των πρωτοπείρων της απλής διαλέκτου*, Βιέννη 1804 (Ηλιού 1804.22), Βουκουρέστι 1827 (Ηλιού Β' 1827.27), 1831 (Ηλιού Β' 1831.44), Πέστη 1847 (ΓΜ ΙΙ 4513).

—, *Παιδαγωγός, ήτοι ηθικοί κανόνες του ζην...*, Βιέννη 1804 (Ηλιού 1804.59).

—, *Μεγάλη κατήχησις, ήτοι ορθόδοξος χριστιανική διδασκαλία...*, Βιέννη 1805 (Ηλιού 1805.64), 1835 (ΓΜ Ι 2470), Κων/πολη 1847 [=Κατήχησις ή ορθόδοξος διδασκαλία της Ανατολικής Εκκλησίας] (ΓΜ ΙΙ 4566), Αθήνα 1858 [=Κατήχησις] (ΓΜ ΙΙ 7600), 1862 [=Κατήχησις] (ΓΜ ΙΙ 9164), 1865 [=Κατήχησις], Ζάκυνθος 1868 [=Κατήχησις], Αθήνα 1872, 1879 [=Κατήχησις].

- , *Γραμματική απλοελληνική...*, Βιέννη 1806 (Ηλίου 1806.17).
- , *Προπαρασκευή εις την θεογνωσίαν διά της θεωρίας των όντων...*, Βιέννη 1807 (Ηλίου 1807.50).
- , *Επιστολάριον κοινοφελές εις χρήσιν των περί την σπουδήν και εμπορίαν καταγινομένων νέων...*, Βιέννη 1808 (Ηλίου 1808.11).
- , *Διάλογοι γραικογερμανικοί χάριν των μικρών παιδίων των εν τη επικρατεία του Καίσαρος παροικούντων ομογενών εκδοθέντες...*, Βιέννη 1809 (Ηλίου 1809.16).
- , *Οικιακή διδασκαλία της φύσεως χάριν των μικρών παιδίων και κορασίων...*, Βιέννη 1810 (Ηλίου 1810.36).
- , *Σοφίας απάνθισμα...*, Βιέννη 1811 (Ηλίου 1811.58).
- , «Παρατηρήσεις τινές και σημειώσεις περί της διδακτικής μεθόδου και της διορθώσεως των Σχολείων», *Ερμής ο Λόγιος* 1, 1811, σ. 122-128 και 147-150.
- , *Επιτομή φυσικής εις τρία μέρη διηρημένη...*, Βιέννη 1812 (Ηλίου 1812.29-30, 1813.25).
- , *Οδηγός του βίου...*, Βιέννη 1812 (Ηλίου 1812.56).
- , «Περί της των βιβλίων αναγνώσεως», *Ερμής ο Λόγιος* 2, 1812, σ. 49-53.
- , «Φιλομαθείας πέρι», *Ερμής ο Λόγιος* 2, 1812, σ. 34-38.
- , «Περί της των τέκνων ανατροφής», *Ερμής ο Λόγιος* 2, 1812, σ. 96-103.
- , «Περί αρχής προόδου, ακμής και παρακμής των επιστημών», *Ερμής ο Λόγιος* 4, 1814, σ. 18-24, 33-38, 49-54.
- , *Θεοφράστου χαρακτήρες ελληνιστί εκδοθέντες...*, Βιέννη 1815 (Ηλίου 1815.51).
- , *Ελληνικόν αλφαβητάριον...*, Βιέννη 1816 (Ηλίου 1816.23).
- , *Σύντομος γενική ιστορία εις δύο τόμους διηρημένη, συλλεχθείσα εκ παλαιών τε και νεωτέρων συγγραφέων προς χρήσιν των σπουδάζόντων νέων...*, Βιέννη 1817-1818 (Ηλίου 1817.103, 1818.97).
- , *Μικρόν προσευχητάριον...*, Βιέννη 1818 (Ηλίου 1818.55).
- , *Πρωτοπειρία απλοελληνική...*, Βιέννη 1818 (Ηλίου 1818.79), *Οδησός* 1828 (Ηλίου Β' 1828.75), Βιέννη 1834 (ΓΜ I 2360).
- , *Τέτταρα μικρά ποιήματα...*, Βιέννη 1819 (Ηλίου Β' 1814.130).
- , *Χρηστομάθεια απλοελληνική...*, Βιέννη 1820 (Ηλίου Β' 1820.148), 1838 (αβιβλιογράφητη έκδοση, Βιβλιοθήκη Ιδρύματος Ωνάση - Βιβλία Συλλογής Κώστα Στάικου, αρ. 1465).

—, *Εγκυκλοπαιδεία ελληνική...*, Βιέννη 1829 (ΓΜ I 1847).

Ερμής ο Λόγιος ή Φιλολογικαί Αγγελίαι, 1811, σ. 64, 76-79, 265· 1812, σ. 74· 1813, σ. 74-75 [επιμ. της ανατύπωσης Εμμ. Ν. Φραγκίσκος, Αθήνα, ΕΛΙΑ, 1986].

Ευστρατιάδης, Σωφρόνιος, *Ο εν Βιέννη ναός του Αγίου Γεωργίου και η κοινωνότης των Ελλήνων οθωμανών υπηκόων*, επιμ. Χ. Χοτζάκογλου, Αθήνα 1997 (φωτομηχανική ανατύπωση της πρώτης έκδοσης, Αλεξάνδρεια 1912).

Ζαβίρας, Γεώργιος, *Νέα Ελλάδα ή Ελληνικόν Θέατρον*, επιμέλεια – εισαγωγή – ευρετήριο, Τ. Α. Γριτσόπουλος, Αθήνα 1972 (α' έκδοση, Αθήνα 1872).

Kaltenbeck, Johann Paul, «Die griechische Kirche und Schule in Wien», *Österreichische Zeitschrift für Geschichts- und Staatskunde* 3, 1837, σ. 370-371.

Kant, Immanuel, *Der Streit mit Johann August Eberhard*, επιμ. M. Lauschke, Αμβούργο 1998.

Κοντός, Πολυζώης, *Ποικίλη διδασκαλία, ήτοι αλφαβητάριον ευμαθείας*, Βιέννη 1806. (Ηλίου 1806.64).

Κοραής, Αδαμάντιος, *Αλληλογραφία*, επιμ. Κ. Θ. Δημαράς – Α. Αγγέλλου – Αικατερίνη Κουμαριανού – Εμμ. Ν. Φραγκίσκος, τ. 2, Αθήνα 1966, τ. 4, Αθήνα 1986.

Κούμας, Κωνσταντίνος Μ., *Ιστορία των ανθρωπίνων πράξεων από των αρχαιοτάτων χρόνων έως των ημερών μας*, τ. 12, Βιέννη 1832. (Ηλίου Β' 1832.73).

—, *Γραμματική διά σχολεία*, Βιέννη 1833.

Laios, Georgios, «Die griechischen Zeitungen und Zeitschriften (1784-1821). Quellenmaterial, hauptsächlich aus den österreichischen Staatsarchiven gesammelt und zusammengestellt», στο J. Irmscher – Marika Mineemi (επιμ.), *Probleme der neugriechischen Literatur*, τ. 2, Βερολίνο 1960, σ. 110-195.

Leibniz, Gottfried Wilhelm, «Einrichtung einer Bibliothek», στο: ο ίδιος, *Sämtliche Schriften und Briefe. Politische Schriften*, τ. IV/3, Βερολίνο 1986, σ. 349-353.

Morgenblatt für gebildete Leser 24, 1830, σ. 175-176.

Naudé, Gabriel, *Avis pour dresser une bibliothèque*, Παρίσι 1627.

Οικονόμος, Ιωάννης ο Λαρισσαίος, *Επιστολαί διαφόρων*, επιμ. Γ. Α. Αντωνιάδης, τ. 1, Αθήνα 1964.

Otruba, Gustav (επιμ.), *Die wirtschaftliche und soziale Entwicklung Niederösterreichs von der industriellen Revolution bis zur Gegenwart. Ausgewählte Dokumente und statistische Materialien zur historischen Entwicklung und gegenwärtigen Struktur*, τ. 2, Βιέννη 1957.

Παπαδριανός, Ιωάννης – Kolaković, Vasilij, «Συμβολή στην ιστορία της ελληνικής κοινότητας του Σεμλίνου. Πέντε ανέκδοτα έγγραφα του έτους 1793», *Μακεδονικά* 11, 1971, σ. 29-37.

Παπαευθυμίου, Βασίλειος, *Ιστορία συνοπτική της Ελλάδος διηρημένη εις τέσσαρα μέρη...*, Βιέννη 1807 (Ηλίου 1807.34-35).

Petzek, Joseph (εκδ.), *Katalog. Der von 1783 bis 1794 in Österreich von der hochlöblichen Hofbüchzensurkommission verbotenen Bücher*, Freiburg, χ.χ.

Πολέμη, Πόπη (επιμ.), *Διά του Γένους τον φωτισμόν. Αγγελίες προεπαναστατικών εντύπων (1734-1821). Από τα κατάλοιπα του Φίλιππου Ηλίου*, Αθήνα 2008.

Πηδώνια, Κομνηνή Δ., «Μαρτυρία για ένα λανθάνον έργο του Δημητρίου Δαρβάρεως αφιερωμένο στη Μεγάλη Αικατερίνη», *Ελληνικά* 40, 1989, σ. 425-429.

Ρόζιας, Γεώργιος Κ., *Untersuchungen über die Romanier... Εξετάσεις περί των Ρωμαίων ή των ονομαζομένων Βλάχων όσοι κατοικούσιν αντιπέρα του Δουνάβεως...*, Πέστη 1808 (Ηλίου 1808.36).

Rupprecht, Johann B., «Demeter Darvar. Eine biographische Skizze», *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* 18, 1816, σ. 219-222.

Sammlung aller K. K. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung Kaisers Josephs des II theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind, τ. 7, Βιέννη 1787.

Sartori, Franz, *Historisch-ethnographische Übersicht der wissenschaftlichen Cultur, Geistesthätigkeit und Literatur des österreichischen Kaiserthums nach seinen mannigfaltigen Sprachen und deren Bildungsstufen*, τ. 1, Βιέννη 1830.

Verzeichniß aller bis 1ten Jänner 1784 verbotenen Bücher.

Verzeichnisse der vom Januar 1798 bis May 1802 mit Verbot belegten Bücher.

Winnock, George (μτφ.), *The Modern Greek Grammar of Julius David*, Κέρκυρα [1825].

Βιβλιογραφίες, λεξικά, κατάλογοι, βάσεις δεδομένων

Bianu, Ioan – Hodoș, Nerva – Simonescu, Dan, *Bibliografia Românească veche, 1508-1830*, τ. 1-4, Βουκουρέστι 1912-1936.

Η βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου-Αγαθόφρονος Νικολόπουλου στην Ανδρίτσαινα. Κατάλογος, πρόλογος, Λουκία Δρούλια / εισαγωγή, Αλέξης Πολίτης, Αθήνα 1987.

Γκίνη, Δημήτριος Σ. – Μέξας, Βαλέριος Γ., *Ελληνική βιβλιογραφία (1800-1863)*, τ. 1-3, Αθήνα 1939-1957.

Φραγκίσκος, Εμμανουήλ Ν. – Φλωρεντής, Χρ., *Πατμιακή βιβλιοθήκη. Κατάλογος των εντύπων 15ος-19ος αι. Εισαγωγή, περιγραφή των εντύπων, παραρτήματα, ευρετήρια*, τ. 1-3, Αθήνα 1993-1996.

Frank, Peter – Frimmel, Johannes, *Buchwesen in Wien 1750-1850. Kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker, Buchhändler und Verleger*, Βισμπάντεν 2007.

Ηλιού, Φίλιππος, *Ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα: Βιβλία-φυλλάδια: 1801-1818*, Αθήνα 1997.

Hoffman, S.F.W., *Bibliographisches Lexicon der gesammten Literatur der Griechen*, τ. 1-3, Άμστερνταμ 1961.

Horvath, Endre, *Magyar-görög bibliográfia – Ουγγρο-ελληνική βιβλιογραφία*, Βουδαπέστη 1940.

Kopp, Eva, «Δύο αυτόγραφοι κατάλογοι της Βιβλιοθήκης Ζαβίρα», *Νέα Εστία* 84, 1968, σ. 881-885.

Κουλούρη, Χριστίνα, *Η βιβλιοθήκη της σχολής Καρτσιώτη στον Άγιο Ιωάννη Κυνουρίας. Από την προεπαναστατική στη μετεπαναστατική σχολική βιβλιοθήκη*, Άστρος 1991.

Λαδάς, Γεώργιος – Χατζηδήμος, Αθανάσιος Δ., *Ελληνική βιβλιογραφία των ετών 1791-1795 (τ. 1), 1796-1799 (τ. 2)*, Αθήνα 1970.

Legrand, Émile, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des grecs aux XVe et XVIe siècles*, τ. 1-4, Παρίσι 1885-1906.

———, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au dix-septième siècle*, τ. 1-5, Παρίσι 1894-1903.

——, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au 18ème siècle*, τ. 1-2, Παρίσι 1918-1928.

Λούκος, Χρήστος – Χιέταλα, Τάινα – Ψιλοπούλου, Αγγελική, *Η βιβλιοθήκη Σταύρου Ι. Βαφιάς. Κατάλογος*, Ερμούπολη 2001.

Ματθαίου, Άννα – Πάτσιου, Βίκυ, *Η βιβλιοθήκη του Γυμνασίου Σύρου. Κατάλογος εντύπων (1526-1920)*, Ερμούπολη 1989.

Mihailović, Georgije, *Srpska Bibliografija XVIII veka*, Βελιγράδι 1964.

Moennig, Ulrich, *Οι νεοελληνικές εκδόσεις της Typographia Orientalis του Johann Heinrich Callenberg (1746 έως 1749 ή 1751 περ.)*, Αθήνα 1999.

Μπόμπου-Σταμάτη, Βασιλική, *Η βιβλιοθήκη του λόρδου Guilford στην Κέρκυρα (1824-1830)* [=τετράδια εργασίας INE/EIE 31], Αθήνα 2008.

Novaković, Stojan, *Srpska bibliografija, 1741-1867*, Βελιγράδι 1869.

Παπαδόπουλος, Θωμάς Ι., *Ελληνική βιβλιογραφία (1466 ci.-1800)*, τ. 1-2, Αθήνα 1984-1986.

Πολίτης, Λίνος, *Κατάλογος Χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, αρ. 1857-2500*, Αθήνα 1991.

Σκλαβενίτης, Τριαντάφυλλος Ε., *Η σχολική βιβλιοθήκη τον 19ο αιώνα. Η Βιβλιοθήκη του Γυμνασίου και του Ελληνικού Σχολείου Ναυπλίου (1833-1935)*, Αθήνα 1995.

Sopikov, Vasilii, *An Essay in Russian Bibliography or a Complete Dictionary of Works Printed in the Church Slavonic and Russian Language from the Introduction of Printing to the year 1813*, τ. 1-2, Λονδίνο 1962.

Stankiewicz, Edward, *Grammars and Dictionaries of the Slavic Languages from the Middle Ages up to 1850*, Βερολίνο 1984.

Τζιβάρρα, Παναγιώτα – Καρύδης, Σπύρος, *Η βιβλιοθήκη της Μονής Παλαιοκαστρίτσας Κέρκυρας*, Αθήνα 2001.

——, *Η βιβλιοθήκη της Μονής Υ. Θ. Μυρτιδιωτίσσης Κέρκυρας*, Κέρκυρα 2004.

«Verpönt, Verdrängt, Vergessen? Eine Datenbank zur Erfassung der in Österreich zwischen 1750 und 1848 verb. Bücher»: <http://www.univie.ac.at/censorship/info.html>

Wurzbach, Constantin von, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, τ. 3, Βιέννη 1858, σ. 166-167.

Βιβλία - άρθρα

Ελληνόγλωσσα

Αγγέλου, Άλκης, «Εισαγωγή» στο Giulio Cesare dalla Croce, *Ο Μπερτόλδος και ο Μπερτολδίνος*, Αθήνα 1988.

Αργυροπούλου, Ρωξάνη, *Ο Βενιαμίν Λέσβιος και η ευρωπαϊκή σκέψη του 18ου αιώνα*, Αθήνα 1983.

Βαϊκούση, Έμη, «Χρηστοθήθειες και διαμόρφωση της συμπεριφοράς των νέων στην ελληνική κοινωνία (18ος-19ος αι.)», στο *Η ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου (Αθήνα, 1-5 Οκτωβρίου 1984), τ. 1, Αθήνα 1986, σ. 287-299.

Βελουδής, Γιώργος, «Η παρουσία του Salomon Gessner στη λογοτεχνία του ελληνικού Διαφωτισμού», *Ο Ερανιστής* 11, 1974, σ. 17-40.

Benjamin, Walter, «Αποσυσκευάζω τη βιβλιοθήκη μου», στο *Περί βιβλιοθηκών*, μτφ. Β. Μπιτσώρης, σ. 149-168.

Το βιβλίο στις προβιομηχανικές κοινωνίες, Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συνεδρίου του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 1982.

Βλαχάκης, Γιώργος Ν., *Η «Φυσική» του Νικηφόρου Θεοτόκη, σταθμός στην επιστημονική σκέψη του 18ου αιώνα*, διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π. - Τομέας Φυσικής, Αθήνα 1990. (βλ. και Vlahakis)

Βρανούσης, Λέανδρος, «Ρήγας και Marmontel», *Ανάτυπο από τον τόμο Ελληνογαλλικά. Αφιέρωμα στον Roger Milliet*, Αθήνα 1990.

Γαβρόγλου, Κώστας, *Το παρελθόν των επιστημών ως ιστορία*, Ηράκλειο 2004. (βλ. και Gavroglu)

Γαρίδης, Μίλτος, «Ο μητροπολίτης Παΐσιος και η βλαχική επιγραφή του Κλεινοβού: Αλφάβητο και εθνικό πρόβλημα», *Τα Ιστορικά* 3, 1985, σ. 183-203.

Γιομπλάκης, Αθανάσιος, «**Δημήτριος Νικ. Δάρβαρις (1757-1823). Ο εκ Κλεισούρας της Μακεδονίας διδάσκαλος του Γένους**», *Γρηγόριος ο Παλαμάς* 54, 1971, σ. 313-323 και 403-409.

Γκίνης, Δημήτριος Σ., «Η βιβλιοθήκη του Θεόφιλου Καμπανίας (Ο πνευματικός κόσμος ενός φιλελεύθερου δεσπότη)», *Ο Ερανιστής* 1, 1963, σ. 33-40.

Δαυίδ, Εμμανουήλ, *Θεοφράστου Χαρακτήρες. Κείμενον, μετάφρασις και ερμηνεία*, Αθήνα 1940.

Δρούλια, Λουκία – Κουμαριανού, Αικατερίνη – Layton, Enro, *Το ελληνικό βιβλίο, 1476-1830*, Αθήνα 1986.

—, «Λογισύνη και βιβλιοφιλία. Ο Δημήτριος Μόστρας και η βιβλιοθήκη του», στο *Νεοελληνικές βιβλιοθήκες (17ος-19ος αι.)*, σ. 227-265.

—, «Ο Λαυριώτης μοναχός Κύριλλος από την Πάτρα και η βιβλιοθήκη του», *Ο Ερανιστής* 11, 1974, σ. 456-503.

—, *Η ιστορία του ελληνικού βιβλίου. Προσεγγίσεις και σύγχρονες κατευθύνσεις της έρευνας. Βιβλιογραφία των ελληνικών εργασιών (1965-2000)*, Αθήνα 2001. (βλ. και Droulia)

Το έντυπο ελληνικό βιβλίο 15ος-19ος αιώνας, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου (Δελφοί 16-20 Μαΐου 2001), Αθήνα 2004.

Οι επιστήμες στον ελληνικό χώρο, Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου αφιερωμένου στον ακαδημαϊκό Μιχαήλ Στεφανίδη (Αθήνα, 2-3 Ιουνίου 1995), ΚΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 1997.

Ευγένιος Βούλγαρης, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Κέρκυρα, 1-3 Δεκεμβρίου 2006), Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2009.

Ζαμπακόλας, Χρήστος, «Ο ιερομόναχος Διονύσιος Πάμπους (1660 περ.-1730) και η βιβλιοθήκη του», *Θησαυρίσματα* 39/40, 2009-2010, σ. 315-395.

Ζαρίδη, Κατερίνα, «Ατομικές και μοναστηριακές συλλογές βιβλίων στην Κέρκυρα τον 16ο αιώνα», στο *Το έντυπο ελληνικό βιβλίο 15ος-19ος αιώνας*, σ. 147-161.

Ηλιού, Φίλιππος, *Ιστορίες του ελληνικού βιβλίου*, επιμ. Άννα Ματθαίου – Σ. Μπουρνάζος – Πόπη Πολέμη, Ηράκλειο, 2005.

Καλινδέρης, Μιχαήλ Α., *Ο βαρώνος Κωνσταντίνος Δ. Βέλιος, 1772-1838. Η ζωή και η υπέρ του έθνους προσφορά του*, Θεσσαλονίκη 1973.

Καραθανάσης, Αθανάσιος Ε., «Χειρόγραφα, βιβλία, βιβλιοθήκες και τυπογραφεία κατά την Τουρκοκρατία», *Ανάτυπον εκ της «Κληρονομιάς»* 17 (1985), Θεσσαλονίκη 1987, σ. 143-153.

Καράς, Γιάννης, «Δημήτριος Ν. Δάρβαρης (1757-1823)», *Ο φυσικός κόσμος* 79, 1981, σ. 18-19.

Καραφύλλης, Γρηγόρης, «Οι παιδαγωγικές αντιλήψεις του Δημ. Ν. Δάρβαρη», *Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δ. Ε. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 1992, σ. 281-292.

Καρπόζηλου, Μάρθα, «Ο Νέος Ροβινσών του Joachim Heinrich Campe», *Η Λέξη* 119, 1993, σ. 792-801.

——, «Η Αποθήκη των παιδων της Madame Leprince de Beaumont: Ένα σχολικό εγχειρίδιο στα χρόνια του νεοελληνικού Διαφωτισμού», στον τόμο *Το παιδικό βιβλίο στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*, Αθήνα 1997, σ. 103-119.

——, «Η Αποθήκη των παιδων του Νεόφυτου Δούκα», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 23, 2004, σ. 1-16.

——, «Τα παιδικά βιβλία γνώσεων. Ένα παράθυρο στα ορατά και αόρατα πράγματα του κόσμου», *Κείμενα. Ηλεκτρονικό περιοδικό για τη μελέτη, την έρευνα και τη διδακτική της παιδικής λογοτεχνίας* 11 (2010) (<http://keimena.ece.uth.gr>).

Κατσιαρδή-Hering, Όλγα, «Χριστόφορος Φιλητάς. Σκέψεις για τη διδασκαλία της γλώσσας», *Μνήμων* 12, 1989, σ. 11-41.

——, «Η βιβλιοθήκη του Κυπρίου λογίου Ιωάννου Καρατζά. Σκέψεις γύρω από τον πνευματικό του άξονα», *Αφιέρωμα στον πανεπιστημιακό δάσκαλο Βασ. Βλ. Σφυρόερα από τους μαθητές του*, Αθήνα 1992, σ. 201-226.

——, «Εκπαίδευση στη διασπορά. Προς μια παιδεία ελληνική ή προς “θεραπεία” της πολυγλωσσίας;», στο *Νεοελληνική Παιδεία και Κοινωνία*, σ. 153-177. (βλ. και Katsiardi-Hering)

Κεφαλληναίου, Ευγενία, *Νεοελληνικά αλφαβητάρια, 1771-1981*, Αθήνα 1995.

Κιτρομυλίδης, Πασχάλης Μ., *Νεοελληνικός διαφωτισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, μτφ. Στέλλα Νικολούδη, Αθήνα 1996.

——, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ. Οι συντεταγμένες της βαλκανικής σκέψης τον 18ο αιώνα*, Αθήνα 1985.

——, *Νεότερη πολιτική θεωρία II. Ωφελιμιστικός Φιλελευθερισμός. Jeremy Bentham – John Stuart Mill*, Αθήνα - Κομοτηνή 1986.

——, «Η βιβλιοθήκη των εντύπων της Ιεράς Μονής Διονυσίου», *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 7, 2004, σ. 207- 226. (βλ. και Kitromilides

Κονδύλης, Παναγιώτης, «Το ηλιοκεντρικό σύστημα και η πληθύς των κόσμων. Μια κοσμοθεωρητική μάχη στον ελληνικό 18ο αιώνα», στο *Αμνητός στη μνήμη Φώτη Αποστολόπουλου*, Αθήνα 1984, σ. 79-96.

——, *Ο νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι φιλοσοφικές ιδέες*, Αθήνα 1988.

Κουμαριανού, Αικατερίνη, *Ο ελληνικός προεπαναστατικός Τύπος. Βιέννη - Παρίσι (1784-1821)*, Αθήνα 1995.

Κουτζακιώτης, Γιώργος, «Η βιβλιοθήκη του Κ. Μηνά Μηνωΐδη στις Σέρρες (1815-1819) και η τύχη της», *Ο Ερανιστής* 23, 2001, σ. 219-252.

Λάμπας, Κώστας, «Ο Καλαβρυτινός δάσκαλος Γρηγόριος Ιωαννίδης και η βιβλιοθήκη του», *Μνήμων* 5, 1975, σ. 157-200.

——, «Συγκρότηση και εξέλιξη μιας σχολικής βιβλιοθήκης στη Θεσσαλία (18ος-19ος αι.)», στο *Το έντυπο ελληνικό βιβλίο 15ος-19ος αιώνας*, σ. 449-482

Λίτσας, Ευθύμιος Κ., «Οι περιπέτειες μιας μοναστηριακής βιβλιοθήκης και η μελέτη των μετά την Άλωση ελληνικών βιβλιοθηκών», στο *Μετα-Βιβλιοθήκες. Οι βιβλιοθήκες μετά το διαδίκτυο και τον παγκόσμιο ιστό*, Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (Κέρκυρα 13-15.10.2004), Κέρκυρα 2007, σ. 205-215.

Μαλαφάντης, Κωνσταντίνος Δ., *Η παιδαγωγική του νεοελληνικού Διαφωτισμού*, Αθήνα 2001.

Ματσόπουλος, Νίκος, «Οι επιδράσεις της εξέλιξης της αστρονομίας στον ελληνικό χώρο κατά τον 18ο-19ο αιώνα», στο *Οι επιστήμες στον ελληνικό χώρο*, σ. 179-185.

Μελετιάδης, Χαράλαμπος Ν., «Συμβολή στη μελέτη της παιδαγωγικής σκέψης των Ελλήνων διαφωτιστών (Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης)», στο *ΙΒ΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο, Πρακτικά*, Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 219-231.

Μπενάκης, Λίνος Γ., «Η διδασκαλία της Φυσικής του Νεύτωνος κατά Musschenbroek από τον Νικόλαο Ζερζούλη στην Αθωνιάδα Ακαδημία. Ανέκδοτο χειρόγραφο του 1760», στο Γ. Ν. Βλαχάκης (επιμ.), *Η νευτώνεια φυσική και η διάδοσή της στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο*, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συμποσίου (Αθήνα, 17-18 Δεκεμβρίου 1993), Αθήνα 1996, σ. 157-169.

——, «Νικόλαος Ζερζούλης, μεταφραστής των μαθηματικών έργων του Christian Wolff», *Ο Ερανιστής* 20, 1995, σ. 47-57.

Μπώκος, Γεώργιος Δ., «Η “διαφημιστική” προβολή του βιβλίου κατά την Τουρκοκρατία», στο *Το βιβλίο στις προβιομηχανικές κοινωνίες*, σ. 113-135.

Νεοελληνικές βιβλιοθήκες (17ος-19ος αι.). Μέρος πρώτο [=τετράδια εργασίας ΚΝΕ/ΕΙΕ 9], Αθήνα 1987.

Νεοελληνική παιδεία και κοινωνία, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου αφιερωμένου στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά, Αθήνα 1995.

Παίδαρος, Χρήστος Κ., «Δημήτριος Ν. Δάρβαρης. Πρόδρομος της νεοελληνικής παιδαγωγικής σκέψης και της διδακτικής μεθοδολογίας», *Νέα Παιδεία* 63, 1992, σ. 72-86.

Παπαδριανός, Ιωάννης Α., *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου (18ος-19ος αι.). Διαμόρφωση της παροικίας, δημογραφικά στοιχεία, διοικητικό σύστημα, πνευματική και πολιτιστική δραστηριότητα*, Θεσσαλονίκη 1988.

Παπακώστα, Χριστίνα, «Βιβλιοθήκες Ελλήνων στη Βενετία του 17ου αιώνα», στο Chryssa Maltezos – P. Schreiner – Margerita Losacco (επιμ.), *Φιλαναγνώστης. Studi in onore de Marino Zozzi*, Βενετία 2008, σ. 285-298.

Παπαμιχαήλ, Μιχαήλ, *Δημήτριος Ν. Δάρβαρης. Φιλόσοφος, συγγραφέας, δάσκαλος του Γένους. Εκ Κλεισούρας Μακεδονίας 1757-1823*, Θεσσαλονίκη 1956.

Πατηνιώτης, Μανώλης, *Απόπειρες διαμόρφωσης επιστημονικού λόγου στον ελληνικό χώρο του 18ου αιώνα. Αρχές της φυσικής φιλοσοφίας στο έργο του Ευγένιου Βούλγαρη και του Νικηφόρου Θεοτόκη, διδακτορική διατριβή. Διαπανεπιστημιακό Πρόγραμμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας των Επιστημών και της Τεχνολογίας*, Αθήνα 2001. (βλ. και Patiniotis)

Περί βιβλιοθηκών, Άγρα, Αθήνα 2009.

Πολίτης, Αλέξης, «Τέσσερις ιδιωτικές βιβλιοθήκες μέσου τύπου (18ος αιώνας)», στο *Νεοελληνικές βιβλιοθήκες (17ος-19ος αι.)*, σ. 131-224.

Ραυτόπουλος, Βασίλης, «Η προσπάθεια ερμηνείας των θερμικών φαινομένων με τη βοήθεια της θεωρίας του θερμαντικού στους χρόνους της νεοελληνικής αναγέννησης», στο *Οι επιστήμες στον ελληνικό χώρο*, σ. 217-221.

Σειρηνίδου, Βάσω, «Κοσμοπολιτισμός, μοναρχία και πολυεθνική πραγματικότητα. Η Βιέννη των Ελλήνων και του Ρήγα», *Μνήμων* 21, 1999, σ. 189-200.

- , «Βαλκάνιοι έμποροι στην αψβουργική μοναρχία (18ος-μέσα 19ου αι.). Εθνοτικές ταυτότητες και ερευνητικές αμηχανίες», στο Στασινοπούλου – Χατζήωάννου, *Διασπορά – Δίκτυα – Διαφωτισμός*, σ. 53-81.
- , «Πολιτισμικές μεταφορές και ελληνικές παροιχίες. Νέες αναγνώσεις μιας παλιάς ιστορίας με αφορμή το παράδειγμα του Δημητρίου Δάρβαρη», *Μνήμων* 31, 2010, σ. 9-28.
- , *Έλληνες στη Βιέννη, 18ος-α' μισό 19ου αιώνα*, Αθήνα 2011. (βλ. και Seirinidou)
- Σιώκης, Νικόλαος Δ., «Δημήτριος Ν. Δάρβαρης [1757, Κλεισούρα δυτ. Μακεδονίας-1823, Βιέννη]. Βιογραφικό σχεδιάσμα», *Δυτικομακεδονικά Γράμματα* 15, 2004, σ. 279-298.
- Σκαρβέλη-Νικολοπούλου, Αγγελική Γ., *Μαθηματάρια των ελληνικών σχολείων της Τουρκοκρατίας: Διδασκόμενα κείμενα, σχολικά προγράμματα, διδακτικές μέθοδοι, συμβολή στην ιστορία της νεοελληνικής παιδείας*, Αθήνα 1993.
- Σκλαβενίτης, Τριαντάφυλλος Ε., «Η δυσπιστία στο έντυπο βιβλίο και η παράλληλη χρήση του χειρογράφου», στο *Το βιβλίο στις προβιομηχανικές κοινωνίες*, σ. 283-293.
- , «Η βιβλιοθήκη των εντύπων της Μονής Μεγίστης Λαύρας του Άθω», *Μνήμων* 11, 1987, σ. 83-122.
- , *Τα εμπορικά εγχειρίδια της Βενετοκρατίας και της Τουρκοκρατίας και η Εμπορική Εγκυκλοπαιδεία του Νικολάου Παπαδόπουλου*, Αθήνα 1990.
- , «Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Ιστορικό σχεδιάσμα», στο *Θησαυροί της Εθνικής Βιβλιοθήκης. Κατάλογος έκθεσης*, Αθήνα 1999, σ. κγ'-γγ'.
- , «Βιβλιολογία», *Μνήμων* 20, 1998, σ. 161-167.
- , «Ο Σπυρίδων Βλαντής (1765-1830) και η ιδιωτική διδασκαλία. Piano di Studi / Έκθεσις μαθημάτων. Βενετία 1794», *Θησαυρίσματα* 34, 2004, σ. 421-446 + 12 πίν.
- , «Πραγματώσεις και αιτούμενα στην ιστορία του ελληνικού βιβλίου», στο *Το έντυπο ελληνικό βιβλίο 15ος-19ος αιώνας*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου (Δελφοί 16-20 Μαΐου 2001), Αθήνα 2004, σ. 39-43.
- , «Ιστορία του βιβλίου: Συνέχειες και ανανεώσεις», υπό έκδοση στα Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου *Συναντήσεις της ελληνικής με τη γαλλική ιστοριογραφία από τα χρόνια της Μεταπολίτευσης μέχρι σήμερα*, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού – *Μνήμων* (Αθήνα, 17-19 Μαΐου 2012).

Σουλογιάννης, Ευθύμιος Θ., «Η “Απλοελληνική Εγκυκλοπαιδεία” του Δ. Δάρβαρη και η ελληνική κοινότητα Βενετίας», *Αθηνά* 73-74, 1972-1973, σ. 416-425.

Στάικος, Κωνσταντίνος Σπ., *Τα τυπωμένα στη Βιέννη ελληνικά βιβλία. 1749-1800*, Αθήνα 1995.

——, *Η ιστορία της βιβλιοθήκης στον δυτικό πολιτισμό*, τ. 1-5, Αθήνα 2002-2011.

Στασινοπούλου, Μαρία Α., «Ειδήσεις για το ελληνικό βιβλίο στον γερμανόφωνο περιοδικό Τύπο του 19ου αιώνα», *Μνήμων* 12, 1989, σ. 117-148.

——, «Η βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου Κούμα», *Αφιέρωμα στον πανεπιστημιακό δάσκαλο Βασ. Βλ. Σφυρόερα από τους μαθητές του*, Αθήνα 1992, σ. 169-200.

——, «Βαλκανική πολυγλωσσία στην αυτοκρατορία των Αψβούργων τον 18ο και 19ο αιώνα. Ένα γοητευτικό φαινόμενο και οι δυσκολίες των εθνικών ιστοριογραφιών», στο: η ίδια – Χατζηϊωάννου, *Διασπορά – Δίκτυα – Διαφωτισμός*, σ. 17-32.

—— – Χατζηϊωάννου, Μαρία-Χριστίνα (επιμ.), *Διασπορά – Δίκτυα – Διαφωτισμός* [=τετράδια εργασίας ΚΝΕ/ΕΙΕ 28], Αθήνα 2005.

——, «Ξαναδιαβάζοντας το Επιστολάριο του Δημητρίου Δάρβαρη», *Πρακτικά του Επιστημονικού Συμποσίου Νεοελληνική Επιστολογραφία (16ος-19ος αι.)* [=Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά 8, 2006], σ. 169-180. (βλ. και Stassinopoulou)

Ταμπάκη, Άννα, «Δημήτριος Δάρβαρης: Οι περί “ηθικής” απόψεις του», στο *Νεοελληνική παιδεία και κοινωνία*, σ. 107-120. (Επανάκδοση με προσθήκη παραρτήματος στο: η ίδια, *Περί νεοελληνικού Διαφωτισμού. Ρεύματα ιδεών και διάλογοι επικοινωνίας με τη δυτική σκέψη*, Αθήνα 2004, σ. 139-165.) (βλ. και Tabaki)

Ταρνανίδης, Ιωάννης Χ., *Τα προβλήματα της μητροπόλεως Καρλοβικίων κατά τον 18ο αιώνα και ο Јован Рајић (1726-1801)*, Θεσσαλονίκη 1972.

Füves, Ödön, *Οι Έλληνες της Ουγγαρίας*, Θεσσαλονίκη 1965.

Χατζηφώτης, Ιωάννης, *Ανθιμος Γαζής (1758-1828). Νέα θεώρησις της ζωής και του έργου του, με επιλογή κειμένων του και δεκαέξι πίνακες*, Αθήνα 1969.

Horváth, Eden, *Zavirasz György élete és munkái – Η ζωή και τα έργα του Γεωργίου Ζαβίρα*, Βουδαπέστη 1937.

Weurauch, Erdmann, «Τα βιβλία στη ζωή των αστών της Κάτω Σαξωνίας κατά τον 16ο και 17ο αιώνα», *Μνήμων* 14, 1992, σ. 195-203.

Ξενόγλωσσα

Adam, Wolfgang – Fause, Markus – Pott, Ute (επιμ.), *Geselligkeit und Bibliothek: Lesekultur im 18. Jahrhundert*, Γκαίτινγκεν 2005.

Adler, Philip J., «Habsburg School Reform Among the Orthodox Minorities, 1770-1780», *Slavic Review* 33, 1974, σ. 23-45.

Alexieva, Afrodita, «La littérature scolaire pendant la renaissance bulgare et la littérature pédagogique grecque de la première moitié du XIXe s. (jusqu'à la guerre de Crimée)» *Études Balkaniques* 8/3, 1972, σ. 32-49.

Annen, Martin, *Das Problem der Wahrhaftigkeit in der Philosophie der deutschen Aufklärung*, Würzburg 1997.

Azelis, Agathoklis, «Versuche zur Verschriftlichung des Aromunischen um die Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert», *Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich* 10, 1995, σ. 73-83.

Bachleitner, Norbert, «Lesen wie ein Zensor. Zur österreichischen Zensur englischer und französischer Erzählliteratur im Vormärz», στο P. Brockmeier – G. R. Kaiser (επιμ.), *Zensur und Selbstzensur in der Literatur*, Würzburg 1996, σ. 107-125.

——— – Eybl, Franz M. – Fischer, E., *Geschichte des Buchhandels in Österreich*, Βισμπάντεν 2000.

———, «Wie begründet man ein Verbot? Österreichische Zensurprotokolle aus den Jahren 1810/11», *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich* (2002/2), σ. 3-16.

Baggs, Chris, «Radical Reading? Working Class Libraries in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries», στο *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, τ. 3, σ. 169-179.

Banik-Schweizer, Renate – Pircher, Walter, «Zur Wohnsituation der Massen in Wien des Vormärz», στο Renate Banik-Schweizer (επιμ.), *Wien im Vormärz*, Βιέννη – Μόναχο 1980, σ. 133-174.

Berg, Christa (επιμ.), *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte*, τ. 2, Μόναχο 2005.

Beutel, Ernst, *Aufklärung in Deutschland* [=Die Kirche in ihrer Geschichte IV), Γκαίτινγκεν 2006.

Bodi, Leslie, *Tauwetter in Wien. Zur Prosa der österreichischen Aufklärung 1781-1795*, Φρανκφούρτη 1977.

Brockliss, Laurence, «Science, the Universities, and Other Public Spaces», στο R. Porter (επιμ.), *The Cambridge History of Science*, τ. 4: «The Eighteenth Century Science», Καίμπριτζ 2003, σ. 44-86.

Bücher und Sammler: Private und öffentliche Bibliotheken im 18. Jahrhundert, Colloquium der Arbeitsstelle 18. Jahrhundert, Χαϊδελβέργη 1979.

Buttkereit, Helge, *Zensur und Öffentlichkeit in Leipzig 1806 bis 1813*, Βερολίνο 2009.

Camariano-Cioran, Ariadna, *Les académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Θεσσαλονίκη 1974.

The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland, τ. 1-3, Καίμπριτζ 2006.

Certeau, Michel de, *The Practice of Everyday Life*, Μπέρκλεϋ 1984.

Champion, Justin, «“The Fodder of our Understanding”: Benjamin Furly’s Library and Intellectual Conversation c1680-1714», στο Sarah Hutton, (επιμ.), *Benjamin Furly, 1646-1714: A Quaker Merchant and his Milieu*, Λέιντεν 2007, σ. 111-148.

Charon, Annie – Parinet, Élisabeth (επιμ.), *Les ventes publiques de livres et leur catalogues, XVIIe-XXe siècles*, Παρίσι 2000.

Chartier Roger, *The Cultural Uses of Print in Early Modern France*, Πρίνστον 1987.

—, «Texts, Printings, Readings», στο Lynn Hunt (επιμ.), *The New Cultural History*, Λος Άντζελες – Μπέρκλεϋ 1989, σ. 154-175.

—, *The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*, Καίμπριτζ 1994.

Clark Bartlett, Anne, *Male Authors, Female Readers. Representation and Subjectivity in Middle English Devotional Literature*, Νέα Υόρκη 1995.

Clark, William, «The Death of Metaphysics in Enlightened Prussia», στο W. Clark – J. Golinski – S. Schaffer, *The Sciences in Enlightened Europe*, Σικάγο – Λονδίνο 1997, σ. 423-473.

Colclough, Stephen, *Consuming Texts. Readers and Reading Communities, 1695-1870*, Νέα Υόρκη 2007.

—, «Readers: Books and Biography», στο Eliot-Rose, *A Companion to the History of the Book*, σ. 50-62.

Dann, Otto, «Die Lesegesellschaften des 18. Jahrhunderts und der gesellschaftliche Aufbruch des deutschen Bürgertums», στο H. Göpfert (επιμ.), *Buch und Leser. Vorträge des ersten Jahrestreffens des Wolfenbütteler Arbeitskreises für Geschichte des Buchwesens*, 13. und 14. Mai 1976, Αμβούργο 1977, σ. 160-193.

Darnton, Robert, «History of Reading», στο P. Burke (επιμ.), *New Perspectives on Historical Writing*, Φιλαδέλφεια 1992, σ. 140-167.

Darnton, Robert, *The Literary Underground of the Old Regime*, Καίμπριτζ Μασ. 1982.

—, *Bohème littéraire et révolution. Les monde des livres au XVIIIe siècle*, Παρίσι 1983.

—, *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*, Νέα Υόρκη 1984.

Droulia, Loukia, «Les foyers de culture en Grèce pendant la domination ottomane: Le cas des bibliothèques», στο *Το βιβλίο στις προβιομηχανικές κοινωνίες*, σ. 189-206. (βλ. και Δρούλια)

Eliot, Simon – Rose, Jonathan (επιμ.), *A Companion to the History of the Book*, Οξφόρδη κ.α. 2007.

Elmer, Peter, «The Library of Dr. John Webster: The Making of a Seventeenth-Century Radical», *Medical History Supplement* 6, 1986, σ. 15-43.

Enepekides, Polychronis K., «Kopitar und die Griechen», *Wiener Slawistisches Jahrbuch* 3, 1953, σ. 53-70.

Engel, Wolfgang, «Wenzeslaus Johann Gustav Karsten und Leonhard Euler», στο *Ceremony and Scientific Conference on the Occasion of the 200th Anniversary of the Death of Leonhard Euler*, Βερολίνο 1985, σ. 135-138.

Engelbrecht, Helmut, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*, τ. 3: «Von der frühen Aufklärung bis zur Vormärz», Βιέννη 1984.

Engelsing, Rolf, «Die Perioden der Lesergeschichte in der Neuzeit. Das statistische Ausmass und die soziokulturelle Bedeutung der Lektüre», *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 10, 1970, σ. 945-1002.

—, *Der Bürger als Leser: Lesergeschichte in Deutschland, 1500-1800*, Στουτγάρδη 1974.

Espagne, Michel, *Les transferts culturels franco-allemands*, Παρίσι 1999.

Eybl, Franz, «Nordböhmische Spurensuche. Was ein Bibliothekskatalog über barocke Textzirkulation erzählt», στο J. Frimmel – M. Wögerbauer (επιμ.), *Kommunikation und Information im 18. Jahrhundert. Das Beispiel der Habsburgermonarchie*, Βισμπάντεν 2009, σ. 101-118.

Fischer, Ernst, «“Immerschon die vollständigste Preßfreiheit”? Beobachtungen zum Verhältnis von Zensur und Buchhandel im 18. Jahrhundert», στο W. Haefs – Y. G. Mix (επιμ.), *Zensur im Jahrhundert der Aufklärung. Geschichte – Theorie – Praxis*, Γκαίτινγκεν 2007, σ. 61-78.

Fischer, Wladimir, *Dositej Obradović als bürgerlicher Kulturheld. Zur Formierung eines serbischen bürgerlichen Selbstbildes durch literarische Kommunikation 1783-1845*, Φρανκφούρτη 2007.

Foucault, Michel, «Qu'est-ce qu'un auteur?», στη συλλογή του ίδιου, *Dits et Écrits*, τ. 1: 1954-1975, Παρίσι 2001, σ. 789-821.

Frank, Peter – Frimmel, Johannes, *Buchwesen in Wien 1750-1850. Kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker, Buchhändler und Verleger*, Βισμπάντεν, 2007.

Garcia-Belmar, Antonio κ.ά. (επιμ.), *Textbooks in the Scientific Periphery [=Science and Education 15/7-8 (2006)]*.

Gavroglu, Kostas κ.ά., «Science and Technology in the European Periphery: Some Historiographical Reflexions», *History of Science* 46, 2008, σ. 1-18. (βλ. και Γαβρόγλου)

Gawthrop, Richard L., *Pietism and the Making of Eighteenth-Century Prussia*, Καίμπριτζ 1993.

Grafton, Anthony, *Forgers and Critics. Creativity and Duplicity in Western Scholarship*, Λονδίνο 1990.

—, *Defenders of the Text. The Tradition of Scholarship in an Age of Science, 1450-1800*, Καίμπριτζ Μασ. 1994.

Grunert, Frank, «Der Jurist als Philosoph. Zur Disziplinendifferenzierung und Disziplineninterferenz bei Christian Thomasius», στο H. Lück (επιμ.), *Christian Thomasius (1655-1728) als Wegbereiter moderner Rechtskultur und Juristenausbildung*, Χίλντεσχαϊμ κ.α. 2006, σ. 151-172.

Hammerstein, Notker, «Die Universitäten in der Aufklärung», στο W. Rüegg (επιμ.), *Geschichte der Universität in Europa*, τ. 2, «Von der Reformation zur französischen Revolution», Μόναχο 1996, σ. 495-507.

Hartbecker, Karin (επιμ.), *Zwischen Fürstenwillkür und Menschheitswohl. Gottfried Wilhelm Leibniz als Bibliothekar* [=Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, Sonderband 95], Φρανκφούρτη 2008.

Habermas, Jürgen, *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, Φρανκφούρτη 1990.

Hering, Gunnar, «Der Konflikt zwischen Griechen und Walachen in der Pester orthodoxen Gemeinde», στο ο ίδιος (επιμ.), *Dimensionen griechischer Literatur und Geschichte. Festschrift für Pavlos Tzermias zum 65. Geburtstag*, Φρανκφούρτη κ.α. 1993, σ. 23-39.

Herrmann, Ulrich (επιμ.), *Das pädagogische Jahrhundert. Volksaufklärung und Erziehung zur Armut im 18. Jahrhundert in Deutschland*, Weinheim 1981.

—, «Von der “Staatserziehung” zur “Nazionalbildung”. Nationalerziehung, Menschenbildung und Nationalbildung um 1800 am Beispiel von Preußen», στο: ο ίδιος (επιμ.), *Volk, Nation, Vaterland* [=Studien zum achtzehnten Jahrhundert, 18], Αμβούργο 1996.

—, «Pestalozzis Denken im Kontext politisch-sozialer Modernisierungsprozesse», στο F. P. Hager – D. Tröhler (επιμ.), *Pestalozzi – wirkungsgeschichtliche Aspekte*, Βέρνη 1996, σ. 37-67.

Howard, Thomas A., *Protestant Theology and the Making of the Modern German University*, Οξφόρδη 2006.

Howard-Hill, Trevor H., «Why Bibliography Matters», στο Eliot-Rose, *A Companion to the History of the Book*, σ. 9-20.

Hunt, Arnold, «Private Libraries in the Age of Bibliomania», στο *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, τ. 2, σ. 438-458.

Hunter, Michael – Mandelbrote, Giles κ.ά. (επιμ.), *A Radical's Books. The Library Catalogue of Samuel Jeake of Rye, 1623-90*, Κάλμπριτζ 1999.

upfer, Georg, *Zur Geschichte des antiquarischen Buchhandels in Wien*, διπλωματική πανεπιστημιακή εργασία, Geistes- und Kulturwissenschaftliche Fakultät der Universität Wien, Βιέννη 2003.

Hurrelmann, Bettina, *Jugendliteratur und Bürgerlichkeit. Sozialerziehung in der Jugendliteratur der Aufklärung am Beispiel von Christian Felix Weißes «Der Kinderfreund» 1776-1782*, Paderborn 1974.

Immel, Andrea (επιμ.), *Childhood and Children's Books in Early Modern Europe, 1550-1800*, Λονδίνο 2006.

— — Grenby M. O. (επιμ.), *The Cambridge Companion to Children's Literature*, Κάλιφορντ 2009.

Jackson, H. J., «What was Mr. Bennet Doing in his Library, and What Does It Matter?», στο I. Ferris (επιμ.), *Romantic Libraries*, ηλεκτρονική έκδοση [http://www.rc.umd.edu/praxis/libraries/jackson/Jackson.html], Οκτώβριος 2004.

Jäger, Georg, «Die deutsche Leihbibliothek im 19. Jahrhundert», *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 2, 1977, σ. 96-132.

Jaklin, Ingeborg, *Das österreichische Schulbuch im 18. Jahrhundert. Aus dem Wiener Verlag Trattner und dem Schulbuchverlag*, Βιέννη 2003.

Jochum, Uwe, «Die Bibliothek als *locus communis*», στο Aleida Assmann – M. Weinberg – M. Windisch (επιμ.), *Medien des Gedächtnisses*, Στουτγάρδη 1998, σ. 14-30.

— —, *Bibliotheken und Bibliothekare, 1800-1900*, Würzburg 1991.

— —, *Geschichte der abendländischen Bibliotheken*, Ντάρμστατ 2009.

Joppien, Rüdiger, «Die Gelehrtenbibliothek des Sir Joseph Banks», στο *Buch und Sammler: Private und öffentliche Bibliotheken im 18. Jahrhundert*, σ. 115-127.

Katsiardi-Hering, Olga, «Das Habsburgerreich: Anlaufpunkt für Griechen und andere Balkanvölker im 17.-19. Jahrhundert», *Österreichische Osthefte* 38, 1996, σ. 171-188.

— —, «Il mondo europeo degli intellettuali Greci della diaspora (Sec. XVIII Ex.-XIX In.)», στο Niccolò Tommaseo: *Popolo e Nazioni (Italiani, Corsi, Greci, Illirici)*, Atti del Convegno internazionale di Studi nel bicentenario della nascita di Niccolò Tommaseo (Venezia, 23-35 gennaio 2003), Ρώμη – Πάδοβα 2004, σ. 69-85.

— — Stassinopoulou Maria A., «The Long Eighteenth Century of Greek Commerce in the Habsburg Empire. Social Careers», στο H. Heppner κ.ά. (επιμ.), *Social Change in the Habsburg Monarchy. The Era of Enlightenment [=The 18th Century and the Habsburg Monarchy. International Series 3]*, Μπόχουμ 2011, σ. 191-214. (βλ. και Κατσιαρδής-Hering)

Keipert, Helmut, «Vuk Karadžić und Avram Mrazović. Zu den Quellen der “*Pis-menica serbskoga jezika*”», *Zeitschrift für Slavische Philologie* 52, 1992, σ. 104-127.

—, «Das Tyrnauer Slovakisch-Lehrwerk von 1780 und seine deutsche(n) Quelle(n)», στο R. Lauer (επιμ.), *Deutsche und slovakische Literatur. Beiträge von einem Komparatistischen Symposium 28. bis 29. Januar 1995 in Göttingen* [=Opera Slavica 35], Βιερμπάντεν 2000, σ. 11-31.

Kelley, Donald R. (επιμ.), *History and the Disciplines. The Reclassification of Knowledge in Early Modern Europe*, Rochester – Νέα Υόρκη 1997.

Kemper, Hervart, *Schule und bürgerliche Gesellschaft. Zur Theorie und Geschichte der Schulreform von der Aufklärung bis zur Gegenwart. Theil I: Bürgerliche Öffentlichkeit und öffentliche Schulen: Aufklärung und Neuhumanismus*, Weinheim 1990.

Kitromilides, Paschalis M., *The Enlightenment as Social Criticism: Iosipos Moisiodax and Greek Culture in the Eighteenth Century*, Πρόνστον 1992. (βλ. και Κιτρομηλίδης)

Korsten, Frans, «Thomas Hearne: The Man and his Library», στο R. C. Alston (επιμ.), *Order and Connexion. Studies in Bibliography and Book History*, Καίμπριτζ 1997, σ. 49-61.

Kostić, Strahinja K., «Kulturorientierung und Volksschule der Serben in der Donaumonarchie zur Zeit Maria Theresias», στο R. Plaschka – Grete Klingenstein (επιμ.), *Österreich im Europa der Aufklärung. Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II*, Βιέννη 1985, σ. 847-866.

Kretschmer, Anna, «Slavenoserbisch – Zeitalter der Aufklärung im serbischen Kulturparadigma», στο W. Dahmen κ.ά. (επιμ.), *Grenzüberschreitungen: Traditionen und Identitäten in Südosteuropa. Festschrift für Gabriella Schubert* [=Balkanologische Hefte 45], Βιερμπάντεν 2008, σ. 314-326.

La Vopa, Anthony J., «The Politics of Enlightenment: Friedrich Gedike and German Professional Ideology», *Journal of Modern History* 62, 1990, σ. 34-56.

Laios, Georgios, «Die griechischen Zeitungen und Zeitschriften (1784-1821). Quellenmaterial, hauptsächlich aus den österreichischen Staatsarchiven gesammelt und zusammengestellt», στο J. Irmischer – Marika Mineemi (επιμ.), *Probleme der neugriechischen Literatur*, τ. 2, Βερολίνο 1960, σ. 110-195.

Lambrecht, Karen, «Tabelle und Toleranz. Johann Ignaz von Felbigers Reform der Volksbildung in Ostmitteleuropa», στο M. Scheutz κ.ά. (επιμ.), *Orte des Wissens* [=Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts 18/19], Μόσχου 2004, σ. 153-167.

Lehmstedt, Mark, «Die Herausbildung des Kommissionsbuchhandels in Deutschland im 18. Jahrhundert», στο F. Barbier – Sabine Juratic – Dominique Varry (επιμ.), *L'Europe et le livre. Réseaux et pratiques du négoce de librairie XVI-XVIIIe siècles*, Παρίσι 1996, σ. 451-483.

Lewendoski, Alexandra, «Reaktionskette eines Leibnizverständnisses: Clarke, Newton, Voltaire, Kahle», στο: η ίδια (επιμ.), *Leibnizbilder im 18. und 19. Jahrhundert*, Βισμπάντεν 2004, σ. 139-145.

Livre et société dans la France du XVIIIe siècle, τ. 1-2, Παρίσι – Χάγη 1965, 1970.

Loukidou-Mavridou, Despina – Papadrianos, Ioannis, «Dimitrios Darvaris: Sa contribution à l'évolution littéraire bulgare», στο *Πνευματικές και πολιτιστικές σχέσεις Ελλήνων και Βουλγάρων από τα μέσα του ΙΕ' αιώνα έως τα μέσα του ΙΘ' αιώνα. Α' Ελληνοβουλγαρικό Συμπόσιο*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 213-226.

Lukan, Walter (επιμ.), *Bartholomäus (Jernej) Kopitar. Neue Studien und Materialien anlässlich seines 150. Todestages*[= *Österreichische Osthefte* 36/3 (1994)].

—, «Kopitars Privatbibliothek», στο *Bartholomäus (Jernej) Kopitar. Neue Studien und Materialien anlässlich seines 150. Todestages*, σ. 589-705.

Marek, Gabriele, *Die Gräffer'schen Buchhandlungen in Wien*, διπλωματική πανεπιστημιακή εργασία, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien, Βιέννη 1996.

Marinelli König, Gertraud, «Buchgeschichte der Südslaven. Eine Einführung und eine Forschungsbericht. Weil wir uns auskennen...», *Mitteilung der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich* (2006/1), σ. 27-66.

Marx, Julius, *Die österreichische Zensur im Vormärz*, Βιέννη 1959. Wagner H. , «Die Zensur in der Habsburger Monarchie (1750-1810)», στο H. Göpfert κ.ά. (επιμ.), *Buch und Verlagswesen im 18. und 19. Jahrhundert*, Βερολίνο 1977, σ. 28-44.

McClelland, Charles E., *State, Society and University in Germany, 1700-1914*, Καίμπριτζ 1980.

McKenzie, Donald F., *Making Meaning. «Printers of the Mind» and Other Essays*, Amherst 2002.

—, *Bibliography and the Sociology of Texts*, Καίμπριτζ 2004.

McKitterick, David, «Libraries and the Organization of Knowledge», στο *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, τ. 1, σ. 592-614.

Merchiers, Ingrid, *Cultural Nationalism in the South Slav Habsburg Lands in the Early Nineteenth Century: The Scholarly Network of Jernej Kopitar (1780-1844)*, Μόναχο 2007.

Michel, Marion, *Collections et collectionneurs de livres au XVIIIe siècle*, Παρίσι 1999.

Mittenzwei, Ingrid, *Zwischen Gestern und Morgen. Wiens frühe Bourgeoisie and der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert*, Βιέννη κ.α. 1998.

Monok, Isztván κ.ά., *Bibliotheken in Güssing im 16. und 17. Jahrhundert*, τ. 2: «Balthasar Batthyány und seine Bibliothek», Eisenstadt 2004.

—, «Les bibliothèques aristocratiques en Hongrie au XVIIIe siècle et la fondation de la Bibliothèque Nationale», στο Jitka Radimská (επιμ.), *Pour une étude des bibliothèques aristocratiques, bourgeoises et conventuelles: «Le lecteur et sa bibliothèque»*, České Budějovice 2004, σ. 377-392.

—, «Die Buch- und Lesekultur in Ungarn der frühen Neuzeit. Teilbilanz der Ergebnisse einer langen Grundlagenforschung (1980-2007)», *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich* (2008/1), σ. 7-31.

Mornet, Daniel «Les enseignements des bibliothèques privées 1750-1780», *Revue d'histoire littéraire de la France* 17, 1910, σ. 449-492.

Nelles, Paul, «Libraries, Books and Learning, from Bacon to Enlightenment», στο *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, τ. 2, σ. 23-35.

—, «The Library as an Instrument of Discovery: Gabriel Naudé and the Uses of History», στο Kelley, *History and the Disciplines*, σ. 41-57.

Osterwalder, Fritz, «Volksschule – Internationaler Diskurs und nationale Kontexte vor Rochow und Pestalozzi», στο H. Schmitt κ.ά. (επιμ.), *Pädagogische Volksaufklärung im 18. Jahrhundert im europäischen Kontext: Rochow und Pestalozzi im Vergleich*, Βέρνη 2007, σ. 10-31.

Patiniotis, Manolis, «Scientific Travels of the Greek Scholars in the Eighteenth Century», στο Ana Simões – Ana Carneiro – Maria Paula Diogo (επιμ.), *Travels of Learning. A Geography of Science in Europe*, Ντόρντρεχτ 2003, σ. 47-76.

—, «Periphery reassessed: Eugenios Voulgaris converses with Isaac Newton», *British Journal for the History of Science* 40, 2007, σ. 471-490. (βλ. και Πατηνώτης)

Paulsen, Friedrich, *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart*, τ. 1, Λειψία 1896.

Peyfuss, Max Demeter, «Aromunen um Kopitar», στο Lukan, *Bartholomäus (Jernej) Kopitar. Neue Studien und Materialien anlässlich seines 150. Todestages*, σ. 439-453.

Plachta, Bodo, *Damnatur, toleratur, admittitur. Studien und Dokumenten zur literarischen Zensur im 18. Jahrhundert*, Τίμπιγκεν 1994.

Polenz, Peter von, *Deutsche Sprachgeschichte. Vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart*, τ. 2: «17. und 18. Jahrhundert», Βερολίνο – Νέα Υόρκη 1994.

Polioudakis, Georgios, *Die Übersetzung deutscher Literatur ins Neugriechische vor der Griechischen Revolution von 1821*, Φρανκφούρτη 2008.

Polz, Peter, «Theodor Janković und die Schulreform in Russland», στο Erna Lesky κ.ά. (επιμ.), *Die Aufklärung in Ost- und Südosteuropa. Aufsätze-Vorträge-Dokumentationen*, Κολωνία 1972, σ. 119-174.

Price, Leah «Reading. The State of the Discipline», *Book History* 7, 2007, σ. 303-320.

Reinalter, Helmut, *Aufgeklärter Absolutismus und Revolution*, Βιέννη κ.α. 1980.

——— Klueting, Harm (επιμ.), *Aufgeklärter Absolutismus im europäischen Vergleich*, Βιέννη – Κολωνία 2002.

Roessler, Paul, «Sprache zur Erziehung – Erziehung zur Sprache. Felbigers Grammatiken und die schriftsprachliche Reform in Österreich in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts», *Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich* 10, 1995, σ. 55-72.

Rose, Mark, «The Author as Proprietor: Donaldson v. Becket and the Genealogy of Modern Authorship», *Representations* 23, 1988, σ. 51-85.

Rosenstrauch, Hazel, «Buchhandel, Staatsreform und neue Öffentlichkeit. Einige Bemerkungen zu der Frage, ob der Nachdruck der Literatur, dem Staat und dem allgemeinen Besten schade oder nütze», *Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich* 3, 1986, σ. 49-64.

Schmidtbauer, Peter, «Zur Familienstruktur der Griechen in Wien», *Wiener Geschichtsblätter* 35, 1980, σ. 150-160.

Schmitt, Hanno κ.ά. (επιμ.), *Visionäre Lebensklugheit. Joachim Heinrich Campe in seiner Zeit (1746-1818)* [=Ausstellungskatalog der Herzog August Bibliothek 74], Wiesbaden 1996.

——, *Vernunft und Menschlichkeit. Studien zur philanthropischen Erziehungsbewegung*, Bad Heilbrunn 2007.

Schön, Erich, *Der Verlust der Sinnlichkeit oder Die Verwandlung des Lesers. Mentalitätswandel um 1800*, Στουτγάρδη 1993.

Schusky, Renate, «Empfehlungen für die Einrichtung von Bibliotheken», στο *Bücher und Sammler. Private Bibliotheken im 18. Jahrhundert*, Χαϊδελβέργη 1979, σ. 129-139.

Segesvary, Viktor, *The History of a Private Library in 18th Century Hungary. The Library of Pál and Gedeon Ráday*, Χόγγη 2005.

Seirinidou, Vassiliki, «Griechen in Wien im 18. und frühen 19. Jarhundert. Soziale Identitäten im Alltag», *Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich* 12, 1997, σ. 7-28. (βλ. και Σειρηνίδου)

Stassinopoulou, Maria A., *Weltgeschichte im Denken eines griechischen Aufklärers. Konstantinos Koumas als Historiograph*, Φρανκφούρτη κ.α. 1992. (βλ. και Στασινοπούλου και Katsiardi-Hering – Stassinopoulou)

Streich, Gerhard, «Die Privatbibliothek als Handwerkzeug des Gelehrten im 18. Jahrhundert, dargestellt am Beispiel Göttingens», στο P. Raabe (επιμ.), *Öffentliche und private Bibliotheken im 17. und 18. Jahrhundert. Raritätenkammer, Forschungsinstrumente, oder Bildungsstätten*, Wolfenbüttel 1977, σ. 241-299.

Sudhof, Siegfried, «Die Privatbibliothek eines Philosophen und Literaten: der Buchbesitz Friedrich Heinrich Jacobis», στο *Buch und Sammler: Private und öffentliche Bibliotheken im 18. Jahrhundert*, σ. 141-147.

Symons, John, «Scientific and Medical Libraries: The Rise of the Institution», στο *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, τ. 2, σ. 388-404.

Tabaki Anna – Sphini, Alexandra, «Typologie des manuels d'éthique et de comportement en langue grecque vers la fin du 18e siècle. L'évolution du genre, reflet du processus de modernisation du Sud-Est Européen», *Revue des Études Sud-Est Européennes* XXX/3-4, 1992, σ. 253-268. (βλ. και Ταμπάκη)

Turczynski, Emanuel, *Die deutsch-griechischen Kulturbeziehungen bis zur Berufung Königs Otto*, Μόναχο, 1959.

Van Dülmen, Richard, *Die Gesellschaft der Aufklärer. Zur bürgerlichen Emanzipation und aufklärerischen Kultur in Deutschland*, Φρανκφούρτη 1986.

Van Horn Melton, John, *The Rise of the Public in Enlightenment Europe*, Καίμπριτζ 2001.

—, «The Theresian School Reform of 1774», στο J. B. Collins – Karen L. Taylor (επιμ.), *Early Modern Europe. Issues and Interpretations*, Οξφόρδη 2006, σ. 55-68.

Vlahakis, George N., «A Note on the Penetration of Newtonian Physics in Greece», *Nuncius* 8, 1993, σ. 645-656. (βλ. και Βλαχάκης)

Volker, Gerhardt – Meyer, Thomas (επιμ.), *Kant im Streit der Fakultäten*, Βερολίνο 2005.

Volner, Annett, «Lektüre, Bildung, Wissenskanon: Jean-Henri-Samuel Formeys Ratschläge zum Aufbau einer Privatbibliothek im 18. Jahrhundert», στο Sandra Pott – M. Mulsow – L. Danneberg (επιμ.), *The Berlin Refuge 1680-1780. Learning and Science in European Context*, Λέιντεν – Βοστώνη 2003, σ. 183-206.

Waldhoff, Stephan, «Von der rechten Administrierung des Wissensschatzes. Zu Leibniz' Entwürfen einer bibliographisch-bibliothekarischen Sachsystematik», στο Hartbecker, *Zwischen Fürstenwillkür und Menschheitswohl. Gottfried Wilhelm Leibniz als Bibliothekar*, σ. 159-242.

Weidhaas, Peter, *Zur Geschichte der Frankfurter Buchmesse*, Φρανκφούρτη 2003.

Wittmann, Reinhard, *Geschichte des deutschen Buchhandels*, Μόναχο 1999².

Woodmansee, Martha, «The Genius and the Copyright: Economic and Legal Conditions of the Emergence of the “Author”», *Eighteenth Century Studies* 17, 1984, σ. 425-444.

Yamanouchi, Yoshiko, *Bürgerliche Lesekultur im 19. Jahrhundert. Eine sozialgeschichtliche Untersuchung am Beispiel Wiens*, Βιέννη 1998.

Zammito, John H., *Kant, Herder, and the Birth of Anthropology*, Σικάγο 2002.

Zedelmaier, Helmut, *Bibliotheca universalis und bibliotheca selecta. Das Problem der Ordnung des gelehrten Wissens in der Frühen Neuzeit* [=Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 33], Κολωνία 1992.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΔΑΡΒΑΡΗ

Ο κατάλογος της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Δάρβαρη αποτελείται από 47 σελίδες και 960 καταχωρίσεις τίτλων. Όπως τονίστηκε εισαγωγικά, ο συγκεκριμένος αριθμός δεν αντιστοιχεί στον πραγματικό αριθμό των τίτλων που εμπεριέχει ο κατάλογος, καθώς υπάρχουν διπλές και τριπλές καταχωρίσεις του ίδιου τίτλου, όπως και αβλεψίες στην αρίθμηση. Στον κατάλογο επισυνάπτονται άλλες τρεις σελίδες, στις οποίες καταγράφονται τα τυπωμένα έργα του Δάρβαρη που ευρίσκονταν σε κιβώτια και τα οποία, κατά τη διαθήκη του, όφειλαν να διανεμηθούν στα ελληνικά σχολεία της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας.

Ως έγγραφο που δημιουργήθηκε προκειμένου να εκτιμηθεί η αξία της βιβλιοθήκης του εκλιπόντος Δημητρίου Δάρβαρη, ο κατάλογος υπακούει στη λογική της αρχής που τον συνέταξε. Εκείνο που ενδιέφερε περισσότερο ήταν η αναγραφή της εκτιμώμενης αξίας κάθε βιβλίου. Και ακριβώς σε αυτό τους το έργο οι απογραφείς αποδείχθηκαν ιδιαίτερα επιμελείς, καθώς η ένδειξη της αξίας σε φιορίνια δεν λείπει από καμία καταχώριση. Τακτική, χωρίς όμως να λείπουν τα κενά και τα λάθη, ήταν και η αναγραφή στοιχείων, ενδεικτικών της αξίας του βιβλίου, όπως το τυπογραφικό σχήμα, το δέσιμο, η εικονογράφηση και ο χρόνος έκδοσης. Μικρότερη, από την άλλη, ήταν η φροντίδα για την ακριβή απόδοση του τίτλου και του ονόματος του συγγραφέα.

Η βιβλιογραφική επεξεργασία του καταλόγου της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Δάρβαρη δεν υπήρξε εύκολο εγχείρημα. Οι ελλειπείς ή ανακριβείς αποδόσεις των τίτλων και του χρόνου έκδοσης, η παραφθορά των ονομάτων των συγγραφέων κατά τη μεταγραφή τους στο λατινικό αλφάβητο και η ελεύθερη μετάφραση στα γερμανικά των μη λατινόγλωσσων τίτλων κατέστησαν τη βιβλιογραφική ταύτιση διαδικασία επίπονη και χρονοβόρα. Παράλληλα, διπλές και τριπλές καταχωρίσεις του ίδιου τίτλου σε διαφορετικά σημεία καθώς και η ύπαρξη ενός επιπλέον καταλόγου, που συντάχθηκε το 1838, με 145 νεοελληνικούς τίτλους, και ο οποίος βρίσκεται στον ίδιο αρχειακό φάκελο, δημιουργούσαν εύλογα ερωτήματα για το κατά πόσο ο αριθμός των τόμων του καταλόγου αντιστοιχούσε στον πραγματικό αριθμό των τόμων της βιβλιοθήκης του Δάρβαρη.

Με δεδομένη την απουσία αυτοψίας, η «εξ αποστάσεως» βιβλιογραφική περιγραφή τίτλων στη λατινική, γερμανική, γαλλική, ιταλική, σερβική, ρωσική και ρουμανική γλώσσα αποτέλεσε πρόβλημα, το οποίο σε μεγάλο βαθμό καθόρισε και τη βιβλιολογική ποιότητα της παρούσας έκδοσης. Στις περιπτώσεις όπου η

αναδρομή σε βιβλιογραφικά έργα δεν ήταν δυνατή, το διαδίκτυο αποδείχθηκε πολύτιμο εργαλείο και κατέστη δυνατή η ταύτιση της μεγάλης πλειοψηφίας των τίτλων. Ιδιαίτερα δύσκολη υπήρξε η ταύτιση των σερβικών, ρωσικών και ρουμανικών τίτλων, που ήταν καταχωρισμένοι στον κατάλογο σε ελεύθερη γερμανική μετάφραση. Οι περισσότεροι εξ αυτών ταυτίστηκαν, με εξαίρεση τους ρωσικούς τίτλους, όπου παρουσιάζεται έλλειμμα.

Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Δάρβαρη που δημοσιεύεται εδώ, κριτήριο κατάταξης είναι ο χρόνος έκδοσης των βιβλίων, ενώ η αρίθμηση ακολουθεί τη χρονολογική σειρά. Εμφανίζεται πρώτα ο τίτλος στη βιβλιογραφικά επεξεργασμένη εκδοχή του και στη συνέχεια ο τίτλος με την αρίθμηση και τη μορφή που έχει στο πρωτότυπο. Σε παρένθεση σημειώνεται η αξία με την οποία εκτιμήθηκε το βιβλίο σε αυστριακά φιορίνια (f). Στην περίπτωση μη ταύτισης του τίτλου του καταλόγου, όπως συμβαίνει στα βιβλία που είναι γραμμένα στη ρωσική γλώσσα, σημειώνεται το είδος του βιβλίου και μεταφράζεται ο τίτλος του από τα γερμανικά στα ελληνικά. Διπλές ή τριπλές καταχωρίσεις του ίδιου τίτλου σημειώνονται, αλλά δεν προσμετρούνται.

Συντομογραφίες/επεξηγήσεις

Α΄ του πρωτότυπου καταλόγου

a.d. = aus dem (ακολουθεί η πρωτότυπη γλώσσα εκ της οποίας μεταφράστηκε το έργο)

Bde. = Bände (τόμοι)

gros = το μεγάλο 8^ο σχήμα

m. fig. = mit Figuren (με εικόνες)

m. Kupf. = mit Kupferstich (με χαλκογραφία)

Thle = Theile (μέρη)

Β΄ του επεξεργασμένου καταλόγου

Bianu = I. Bianu – N. Hodoș – D. Simonescu , *Bibliografia Românească veche, 1508-1830*, τ. 1-4, Βουκουρέστι 1912-1936.

ΓΜ = Δ. Γκίνης – Β. Μέξας, *Ελληνική βιβλιογραφία (1800-1863)*, τ. 1-3, Αθήνα 1939-1957.

Ηλιού = Φ. Ηλιού, *Ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα: Βιβλία-φυλλάδια (1801-1818)*, Αθήνα 1997.

Ηλιού Β΄ = Φ. Ηλιού, *Ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα: Βιβλία-φυλλάδια: τόμ. Β΄ (1819-1832)*, επιμ. Πόπη Πολέμη, Αθήνα 2011.

Hoffmann = S. F. W. Hoffmann, *Bibliographisches Lexicon der gesamten Literatur der Griechen*, Adolf Hakkert, τ. 1-3, Άμστερνταμ 1961.

Horvath = E. Horvath, *Magyar-görög bibliográfia – Ουγγρο-ελληνική βιβλιογραφία*, Βουδαπέστη 1940.

ΛΧ = Γ. Λαδάς – Α. Δ. Χατζηδής, *Ελληνική βιβλιογραφία των ετών 1791-1795* (τ. 1), *1796-1799* (τ. 2), Αθήνα 1970.

Legrand (XVe-XVIe s.) = É. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des grecs aux XVe et XVIe siècles*, τ. 1-4, Παρίσι 1885-1906.

Legrand (17e s.) = É. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au dix-septième siècle*, τ. 1-5, Παρίσι 1894-1903.

Legrand = É. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au 18ème siècle*, τ. 1-2, Παρίσι 1918-1928.

Novaković = S. Novaković, *Srpska bibliografija, 1741-1867*, Βελιγράδι 1869.

Sopikov = V. S. Sopikov, *An Essay in Russian Bibliography or a Complete Dictionary of Works Printed in the Church Slavonic and Russian Language from the Introduction of Printing to the year 1813*, τ. 1-2, Λονδίνο 1962.

Π = Θ. Ι. Παπαδόπουλος, *Ελληνική βιβλιογραφία (1466 ci.-1800)*, τ. 1-2, Αθήνα 1984.

16ος αι.

1. Διονυσίου Οικουμένης περιήγησης ... *Dionysii orbis descriptio, Arati Astronomicon, et Procli sphaera ... Basileae. An. M.D.XXIII ... apud Ioannem Bebelium.*
Hoffmann I 591
264. *Dionysii orbis descriptio, Arati Astronomicon, et Procli sphaera*, 8. Basileae. 1523. (1f)
2. Guillaume Budé, *Commentarii linguae graecae ...*, Basileae (Bebelius), 1530.
461. *Commentarii linguae graecae*, Gul. Budaeo. fol. Basileae. 1530. (5f)
3. Λουκιανού Σαμοσατέως ... *Luciani Samosatei Pars I ... Francof.*
Hoffmann II 537
414. *Luciani Samosatensis pars Ima*. 8. Frankfurt. 1545. (1f)
4. Conrad Gesner, *Lexicon graeco-latinum ...*, Basileae (Petrus), 1552.
469. *Lexicon graeco-latinum post. Conradum Gesnerum etz.* fol. Basileae. 1552. (4f)
5. Ιωάννου του Δαμασκηνού λόγοι τρεις απολογητικοί ... *Romae apud Stephanum Nicolaum Sabiesem.*
Hoffmann II 433
411. *Damasceni Johanni drey Reden*. 8. Rom. 1553. (1f)
6. Του εν αγίοις πατρός ημών Βασιλείου ... ηθικοί λόγοι ... *Ex libris D. Basilii ... orationes de moribus (XXIII)... Paris., ap. Gu. Morelium.*
Hoffmann I 408
293. *Basilii / D. / orationes de moribus XXIV. graece*. 8. Parisiis. 1556. (1f)
7. Ioannis Zonarae ... *compendium historiarum in tres tomos distinctum ... Basileae, per Ioannem Oporinum. 1557.*
Hoffmann III 620
484. *Zonarae / J. / compendium historiarum in tres tomos distinctum*. fol. Basileae. 1557. (5f)

8. Ambrosius Calepino, *Dictionarium latinarum et graecarum interpres ...*, Basileae (Petrus), 1558.
183. Calepini /. A. / Dictionarium, lat. et graec. 8 maj. Basileae. 1558. (0,30f)

9. *Συνεσίου Επιστολαί. Synesii Epistolae lectu dignissimae ... Basileae, per Ioannem Oporinum*, 1558.
Hoffmann III 465
614. Rolandi /. M./ parva grammatica graeca et Sinesii epistolae lectu dignissima. 12. Basileae. (1f)
Η καταχώριση στον κατάλογο αντιστοιχεί σε δύο τίτλους. Βλ. και αρ. 11

10. *Homeri opera graeco-latina, quae quidem extant omnia ... In haec operam suam contulit Sebastian. Castalio ... Basileae, per Nic. Brylingerum*. [1561].
Hoffmann II 317
457. Homeri opera graeco-latina, quae quidem nunc extant omnia. 4. Basileae. 1561. (5f)

11. Martinus Ruland, *Parva grammatica graeca ...*, Augustae Vindelicorum (Ulhard), 1562.
614. Rolandi /. M./ parva grammatica graeca et Sinesii epistolae lectu dignissima. 12. Basileae. (1f)
Η καταχώριση στον κατάλογο αντιστοιχεί σε δύο τίτλους. Βλ. και αρ. 9.

12. [Ιωαννίκιος Καρτάνος] *Το παρόν βιβλίον είναι η Παλαιά τε και Νέα Διαθήκη, ήτοι το Άνθος και Αναγκαίον αυτής ... Εν Βενετίαις αιτήσκει κυρίου Ιακώβου του Λεογκίνου ... έτει ... αφ'εστί*.
Legrand (XVe-XVIe s.) II 145
416. Testament /. das neue. / griechisch. 8. Venedig. 1564. (2f)

13. *Μοσχίωνος περί γυναικείων παθών ... Moschionis ... de morbis muliebribus liber unus. Cum Conradi Gessneri viri clariss. scholijs ... Basileae ... Guarinus*.
Hoffmann II 601
859. Moschionis de morbi muliebrum. 4. Basil. 1566. (0,15f)

14. Guillaume Budé, *Dictionarium graeco-latinum ...*, Basileae (Henricpetri), 1568.
478. Dictionarium graeco-latinum, supra omnes editions. etz. fol. Basileae. 1568. (8f)

15. *Basilica LX. Librorum Basilikon, Id Est, Universi juris romani ...*, Basileae (Episcopus), 1575.
460. *Universi juris romani graecam in linguam traducti, ecloga sive synopsis. graece et latine. fol. Basileae. 1575. (3f)*
16. Robert Estienne *Dictionarium nominum propriorum virorum ... quae passim in libris profanis leguntur ...*, Coloniae (Gymnich), 1576.
72. Roberti Stephani *Dictionarium nominum propriorum virorum etz. 8. Col. Agrip. 1576. (1,30f)*
17. *Theocriti aliorumque poetarum Idyllia ... [Genevae] Excudebat Henricus Stephanus, anno M.D.LXXIX.*
Hoffmann III 477
712. *Theocriti opera quae extant. 18. 1569. (0,15f)*
18. Henri Estienne, *Θησαυρός της ελληνικής γλώσσης. Thesaurus graecae linguae ... [Genevae] (Henr. Stephani), [c. 1580]. (βιβλία I-V σε τέσσερις τόμους)*
485. *Thesaurus graecae linguae ab Henrico Stephano constructus. V Tomi. fol. (20f)*
Πρόκειται για την αχρονολόγητη έκδοση του Thesaurus, που υπολογίζεται περίπου το 1580.
19. Martinus Crusius, *Turcograeciae libri octo ...*, Basileae (Henricpetri), 1584.
Legrand (XVe-XVIe s.) IV 788
465. *Turcograeciae libri VIII et Germano-Graeciae lib VI. A Mart. Crusio. fol. Basileae. 1584 (6f)*
Η καταχώριση στον κατάλογο αντιστοιχεί σε δύο τίτλους. Βλ. και αρ. 20.
20. Martinus Crusius, *Germanograeciae libri sex ...*, Basileae (Henricpetri), 1584.
Legrand (XVe-XVIe s.) IV 792
465. *Turcograeciae libri VIII et Germano-Graeciae lib VI. A Mart. Crusio. fol. Basileae. 1584. (6f)*
Βλ. και αρ. 19.
21. *Αριστοτέλους τα ευρισκόμενα ... Aristotelis opera quae extant ... Opera et studio Friderici Sylburgi Veterensis ... Francofurti, apud ... Wecheli Marnium ... MDLXXXVII. (τ. 1-5)*
Hoffmann I 275
439. *Aristotelis opera quae extant. V Tomi. 4. Francofurti. 1585. (15f)*

22. *Επιστολαί του αγίου Ισιδώρου του Πηλουσιώτου ... S. Isidori Pelusiote epistolarum amplius ... ducentarum libri tres ... Paris. 1585.*
Hoffmann II 469
459. Isidori /. S. / epistolarum amplius mille ducentarum libri tres, nunc primum graece editi. Graece. fol. Parisiis. 1585. (4f)
23. *Ινστιτούτα Θεοφίλου ... Institutiones Theophilo antecessore ... Dionysio Gothofredo authore ... [Genevae] ... apud Guillelmum Laemarium. 1587.*
Hoffmann III 519-520
438. Institutiones Theophilo antecessore graeco interprete. 4. 1787 (2f)
Η ένδειξη του χρόνου έκδοσης στον κατάλογο είναι λανθασμένη.
24. Nonnus Panopolitanus, *Graeca paraphrasis sancti Evangelii secundum Joannem ...*, Lugduni Batavorum (Raphellengius), 1589.
649. Nonni Panopolitani graeca paraphrases Scti Evangelii secundum Joannem. 8. Lugd. Bat. 1589. (1f)
25. Denis Godefroy, *Corpus juris civilis in quinque partes distinctum ...*, Genenae (Vignon & Stöhr), 1590.
483. Corpus juris civilis in quinque partes distinctum, cum notis D. Gothofredi. fol. maj. 1590. (6f)
26. 401. Handbuch von den heiligen Mysterien. 8. Venedig. 1591. (0,15f)
27. Robert Constantin, *Lexicon graeco-latinum ...*, Genevae (Vignon & Stöhr), 1592.
475. Lexicon graeco-latinum. Rob. Constantini. fol. 1592. (6f)
28. *Aureus Plutarchi libellus ... Das güldene Büchlein Plutarchi ...*, Lichae Solmeiorum (Erben), 1592.
959. Aureus Plutarchi libellus, griechisch, deutsch, und lateinisch. 8. Lichae. 1592. (1f)
29. Matthaeo Dressero, *Wenceslaus Sturm, Chronica von Anfang der Welt, bis aufs Jahr Christi 1596 ...*, Leipzig (Lamberg), 1596.
970. Chronica von Anfang der Welt, bis aufs Jahr Christi 1596. fol. Leipzig. 1596. (0,30f)
30. *Ισοκράτους Άπαντα ... Isocratis scripta, quae quidam nunc extant ... Basil. ex offic. Oporiniana. 1594.*
Hoffmann II 474

152. Isocratis scripta, quae quidam nunc extant, omnia graeco-latina. 8. Basileae. 1594. (1f)
31. Θεοκρίτου Ειδύλλια ... *Theocreti Eidyllia, hoc est: parva poemata, XXXVI. 1596. Impensis Jacobi Apelii.*
Hoffmann III 478
69. Theocreti Eidyllia, hoc est: parva poemata XXXVI. 8. 1596. (1f)
32. Adam Berg, *New Muentz-Buch, darinnen allerley groß und kleine silberne und guldene Sorten fürgestellt werden ...*, München (Berg), 1597.
942. Neues Müntz-Buch, darinnen allerley groß und kleine, silberne und goldene Sorten enthalten sind, mit vielen Figuren. fol. München. 1597. (2f)
33. Elias Hutten, *Testamentum novum ...*, Norimbergae (Dietrich), 1599.
481. Testamentum novum D. N. Jesu Christi in XII linguis, studio et labore Eliae Hutten. fol. maj. Norimbergae. 1599. (15f)
34. Του εν αγίοις πατρός ημών Αθανασίου ... τα ευρισκόμενα άπαντα. *B. Athanasii ... Opera quae reperiuntur omnia in duos tomos tribute ...* [Heidelberg] (Commelin), 1601.
Hoffmann I 385-386
472. Athanasii /. B. / opera quae reperiuntur omnia. graece et latine. fol. 1600. (10f)

17ος αι.

35. Caspar Schwenckfeld, *Stirpium et fossilium Silesiae catalogus ...*, Lipsiae (Albertus), 1601.
SBB: Lh 19812
Catalogus stirpium et fossilium Silesiae. 4. Lipsiae. 1601. (1f)
36. Johann Possel, *Calligraphia oratoria linguae graecae ...*, Hanoviae (Marnius, Wechsel)
169. Poselii /. J. / Calligraphia oratoria linguae graecae. 8 maj. Hanoviae. 1602. (2f)
37. Conrad Dinner, *Epithetorum graecorum farrago locupletissima ...*, Hanoviae (Marnius & Aubrius), 1605.

36. Epithetorum graecorum farrago locupletissima, per C. Dinnerum. 8 maj. Hanoviae. 1605. (2f)
38. *Luciani Samosatensis dialogorum selectorum libri duo ...* Ingolst. 1605.
Hoffmann II 540
691. *Luciani Samosatensis dialogorum selectorum libri duo graeco-latini*. 8. Ingolstadii. 1605. (0,30f)
39. Anastasius Sinaita, *Hodegos seu dux viae adversus acephalos ... Accesserunt quadraginta duo opuscula Theodori Abucarae ...*, Ingolstadii (A. Sartorius), 1606.
Hoffmann I 151
102. *Anastasio Sanaita, seu dux viae adversus Acephalos*. graec. et lat. 4. Ingolstadtii. 1606. (2f)
40. Thomas Bartholin, *Anatomia ... omniumque recentiorum & propriis observationibus tertium ad sanguinis circulationem reformata ...*, Hagae-Comitis (Vlacq), 1611.
165. *Bartholini / . T. / anatomia, cum multis fig.* 8 maj. Hageded. 1611. (1,30f)
41. Andreas Schott, *Adagia sive proverbia graecorum ex Xenobio, seu Zenodoto, Diogeniano, et Suidae collectaneis ...*, Antverpiae (Platiniana), 1612.
437. *Adagia sive proverbia graecorum ex Xenobio, Diogeniano, et Suidae*. 4. Antverpiae. 1612. (2,30f)
42. *Θεοφράστου του Ερεσίου άπαντα ... Theophrasti Eressi graece et latine opera omnia ... Lugduni Batavorum, Ex Typographio Henrici Haestens. Anno CIO IO CXIII.*
Hoffmann III 523
467. *Theophrasti Eressi graece et latine opera omnia*. fol. Lugd. Bat. 1613. (3f)
43. *Θεοφράστου Ηθικοί Χαρακτήρες ... Theophrasti notationes morum ... Isaacus Casaubonus recensuit ... Lugduni, Apud ... de Harsy ... M.DCXVII.*
Hoffmann III 524
657. *Theophrasti notationes morum ex recensione Is. Casauboni*. 8. Lugdani. 1617. (0,30f)
44. *Ioannis Zonarae Monachi in canones SS. Apostolorum et sacrorum conciliorum, tam oecumenicorum commentarii ... Lutetiae Parisorum typis Regiss. Anno CIO IDC. XVIII.*
Hoffmann III 621

464. Zonarae /. J. / Monachi in canones SS. Apostolorum et sacrorum conciliorum, tam oecumenicorum commentarii. graece et latine. fol. Lut. Paris. 1618. (5f)
45. Σουΐδας. *Suidas, nunc primum integer latinitate donatus ... Coloniae Allobrogum. Apud Petrum de la Rouiere CIO IO CXIX.* (τ. 1-2)
Legrand (17e s.) I 99
470. Lexicon Suidas, cujus integram latinam integram latinam interpretationem etz. II Tomi. fol. Genevae. 1619. (6f)
46. Petrus Petrejus, *Historien und Bericht von dem Grossfürstenthumb Muschkow ...*, Lipsiae (Tipsis Bavaricis), 1620.
967. *Historien und Bericht von dem Grossfürstenthum Muschkow, oder Musskowitzische Chronika.* 4. Lipsiae. 1620. (1f)
47. Nicodemus Frischlin, *Nomenclator trilinguis graeco – latino – germanicus ...*, Francoforti (Porss), 1631.
616. Frischlini /. N. / *nomenclator trilinguis graeco – latino – germanicus.* 8. Francf. 1668. (0,15f)
48. Φλαβίου Ιωσήπου *Ιουδαϊκής αρχαιολογίας λόγοι ... Flavii Josephi Hierosolymati Opera quae exstant omnia ... cum indice locupletissimum ... Genev. I. Crispin.*
Hoffmann II 444
462. Flavii Josephi Hierosol. opera quae exstant omnia. graec. et lat. fol. Genevae. 1635. (6f)
49. Σαλλουστίου Φιλοσόφου *περί Θεών και Κόσμου. Sallustii Philosophi de Diis et Mundo ... Lugduni Batavorum, Ex Officina Ioannis Maire, CIO IOC CXXXIX.*
Legrand (17e s.) I 287
40. Sallustii Philosophi de Diis et mundo. 12. Lugduni. 1639. (1f)
50. Martinus Zeiller, *Topographia Bavaria ...*, Frankfurt (Merian), 1644.
948. *Topographia Bavaria, mit 105 Prospekten. gros. quer fol. dann 193 Ansichten von französischen Palästen und Gärten.* (10f)
51. Ωκέλλος ο Λευκανός ... *Περί την του παντός φύσεως ... Ocellus Lucanus De universi natura ... Bononiae ex Typographia Ferroniana.* 1646.
Hoffmann III 1

125. Ocellus Lucanus de universa natura, griech. u. lat. Bononiae. 1646. (0,30f)
52. Bogislaus Philipp von Chemnitz, *Hippolithi à Lapide. Dissertatio de ratione status in imperio nostro romano-germanico ...*, Freistadii [Elzevier], 1647.
159. Hippolithi à Lapide de ratione status in imperio nostro romano-germanico. 12. Freistadii. 1647. (1f)
53. *Adagiorum D. Erasmi Rot. Epitome ... Amstelodami, apud Ludovicum Elzevirium.* 1650.
Hoffmann I 9
637. D. Erasmi Roterdami adagiorum epitome. 12. Amstelodami. 1649. (0,30f)
54. Giovanni Battista della Porta, *La fisonomia dell' huomo, et la celeste ...*, Venetia (Combi e LaNou), 1652.
615. La Fisonomia dell' huomo, et la celeste di G. B. dalla Porta libri sei. 8. In Venetia. 1652. (2f)
55. *Ιεροκλέους Φιλοσόφου Υπόμνημα ... Hieroclis commentarius in Aurea Pythagoreorum carmina ... Londini, ex officina Rogeri Danielis ... MDCLIV.*
Hoffmann II 265
609. Hieroclis commentarius in aurea Pythagoreorum carmina. 12. Londini. 1654. (1f)
56. *Epicteti Stoici Philosophi Enchiridion una cum Cebetis tabula ... Omnia Hieronymo Wolfio interprete ... Cantabrigiae: ex ... Academiae typographeo ... MDCLV.*
Hoffmann II 11
166. Epicteti enchiridion, una cum Cebetis Thebani tabula, graec. et lat. 8. Cantabrig. 1655. (2f)
57. Georg Fhelau, *Status et Ritus ecclesiae graecae. Graece desscripti á Cristophoro Angelo graeco. Latine autem conversi á Georgio Fhelavio. Francofurti. Sumptibus Johannis Beyeri, M.DC.LV*
II I 342
636. Fhelavio /. G. / status et ritus ecclesiae graecae. 12. Francf. 1655. (0,15f)
58. Γεράσιμος Βλάχος, *Αρμονία οριστική των όντων κατά τους Ελλήνων σοφούς ... Harmonia definitiva entium ... Venetiis Typis Andreae Iuliani MDCLXI.*
Legrand (17e s.) II 443

452. Gerasimi /. V. C. / harmonia definitiva entium, de mente graecorum Doctorum. 4. Venetiis. 1661. (1f)
59. Jacob Weller, *Grammatica Graece nova ...*, Lipsiae, 1663.
298. Welleri /. J. / grammatica nova graeca. 8. Lipsiae. 1663. (0,15f)
60. Johannes Scapula, *Lexicon graeco-latinum ...*, Basileae (Petrus), 1665.
471. Scapulae /. J. / lexicon graeco-latinum. fol. Basileae. 1665. (5f)
61. Eilhard Lubin, *Clavis et fundamenta graecae linguae ...*, Brunsvigae (Duncker), 1667.
68. Eilhardi Lubini clavis graecae linguae. 12. Brunsvigae. 1667. (0,30f)
62. Appiani Alexandrini romanarum historiarum pars prior ... Amst. ex off. Janss. à Waesbergen ... pars altera ... Anno M.DC.LXX.
Hoffmann I 214-215
156. Appiani Alexandrini romanarum historiarum Partes II. 8 maj. Amstelodami. 1670. (5f)
63. Polydorus Vergilius, Alexander Sardius, *De rerum inventoribus ...*, Neomagi (Smetius), 1671.
635. Polydorus Vergilius et Alexander Sardius de rerum inventoribus. 12. Neomagi. 1671. (0,30f)
64. Σοφοκλέους Τραγωδίαί Ζ' ... Sophoclis tragoediae VII una cum omnibus graecis scholiis ad calcem adnexis ... Cantabrigiae ... apud Rob. Scott. 1673.
Hoffmann III 415
816. Sophoclis tragoediae VII una cum omnibus graecis scholiis ad calcem adnexis. 8 Cant. 1673. (1,30f)
65. Erasmus Francisci, *Das eröffnete Lust-Haus der Ober-und Nieder-Welt ...*, Nürnberg (Endter), 1676.
744. Francisci /. C. / das eröffnete Lust-Haus der Ober-und Nieder-Welt. 4. Nürnberg. 1776 [=1676]. (1f)
66. Federico Franzini, *Roma antica et moderna nella quale si contengono chiese etz ...*, Roma (Mascardi), 1677.
910. Roma antica e moderna nella quale si contengono chiese etz. con fig. 8. In Roma. 1777 [=1677]. (2f)

67. *Phil. Cyrilli Glossarium*, ed. C. Labbeo Paris. 1679.

Hoffmann III 84

463. Cyrilli Philoxeni aliorumque veterum glossaria latino-graeca et graeco-latina. Lut. Paris. 1679. (4f)

68. *Hippocratis Coi et Claudii Pergameni Galeni opera omnia, graece et latine*, XIII Tomi ... Renatus Charterius Vindocinensis ... edidit ... Lutetiae Parisorum, apud Iacobum Villery. 1679.

Hoffmann II 272

687. Hippocratis Coi et Claudii Galeni opera omnia, graece et latine, XIII Tomi. fol. Lutetiae Parisorum. 1679. (250f)

69. Giovanni Palazzi, *Aquila romana overo monarchia occidentale da Carlo Magno d'Occidente imperador primo ...*, Venetia (Paré), 1679.

946. Aquila romana overo monarchia occidentale da Carlo Magno. cum fig. Venetia. 1679. (1,30f)

70. Hugo Grotius, *De jure belli ac pacis libri tres ...*, Amstelaedami (Janssonio-Waesbergius), 1680.

139. Grotii /. Hug. / de jure belli ac pacis libri tres. 8 maj. Amstelaedami. 1680. (3f)

71. Jacob Bernouli, *Conamen novi systematis comentarum ...*, Amstelaedami (Wetstenius), 1682.

592. Bernoului /. J. / conamen novi systematis comentarum. 8. Amstelaedami. 1682. (0,30f)

72. *Αρριανού τέχνη τακτική ... Arriani ars tactica ... cum interpretibus latinis ...* Amst. ap. Jansson. Waesberg. 1683.

Hoffmann I 376

136. Arriani ars tactica, cum fig. griech. u. lat. 8 maj. Amstel. 1683. (2f)

73. Gatien de Courtilz de Sandras, *Nouveaux intérêts des princes de l'Europe ...*, Cologne (Marteau), 1685.

634. Nouveaux interets des princes de l'Europe. 12. a Cologne. 1685. (0,15f)

74. Charles du Fresne Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis ...*, Lugduni (Posuel & Rigaud), 1688. (τ. 1-2)

473. Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis. II Tomi. Lugduni. 1688. (12f)

75. Franz Heille, *Clavis linguae graecae, seu facilis methodus addiscendi linguam graecam ...*, Monachii (Gelder), 1690.
611. *Clavis linguae graecae, seu facilis methodus addiscendi linguam graecam.* 8. Monachii. 1690. (0,30f)
76. **Αριστοτέλους του Σταγειρίτου Όργανον Λογικόν. Μέρος πρώτον. Aristotelis Stagiritae peripateticorum principis, Organum logicum. Pars prima ... Ad Usus Seminarii Patavini Patavii. Ex Typographia Seminarii.** 1691.
42. *Aristotelis Stagiritae organum logicum. graece et latine.* 8. Patavii. 1691. (2f)
77. *Theognidis Megarensis elegiacae, cum interpretatione et scholiis Eliae Vineti ... accesserunt horum poetarum ... vitae*, Wratislaviae (Knochii), 1692.
186. *Theognidis sententiae elegiacae, graece. et lat.* 8. Wratislav. 1692. (1f)
78. Johann Coler, *Oeconomia ruralis et domestica, darinn das gantz Ampt aller treuer Hauss-Väter begriffen ...*, Frankfurt (Bencard), 1692.
468. *Oeconomia ruralis et domestica, darinnen das ganze Amt aller Haus-Väter und Mütter begriffen ist.* fol. Frankfurt. 1692. (2,30f)
79. *Vetus testamentum graecum ... cum libris apocryphis juxta exemplar Vaticanum Romae ...*, Lipsiae (König), 1697.
299. *Testamentum /. vetus. / graecum cum libris apocryphis.* 8. Lipsiae. 1697. (6f)
80. Paul Hoste, *L'Art des armées navales, ou traité des evolutions navales ...*, Lyon (Annison & Possuel), 1697.
487. *L'Art des armées navales ou traité des evolutions navales. avec figures.* fol. Lyon. 1697. (10f)
81. Theodor Heinrich Strattmann, *Testament politique de Charles Duc de Lorraine et de Bar ...*, Lipsic [Paris] (Weitman), 1697.
80. *Testament politique de Charles duc de Lorraine et de Bar.* 12. a Paris. 1697. (0,30f)
82. *Fabularum Aesopiarum ... Oxon., ex theatro Sheldoniano excudebat Io. Croke.* 1698.
Hoffmann I 70
181. *Fabularum Aesopiarum delectus, graec. et lat.* 8 maj. Oxoniae. 1698. (1f)

83. Flavius Eutropius, *Brevarium romanae historiae* ..., Jenae (Bielkuis), 1698.
962. Eutropii brevarium romanae historiae, griechisch und lateinisch. 8
Jenae. 1698. (0,20f)

18ος αι.

84. Αντώνιος Σεβαστός Κυμινήτης, *Εορτολόγιον ... Εν μονή του Συναγόβου. αψά'. Μηνί Ιουνίω.*

Legrand I 2

725. Buch auf alle Festtage. 4. 1701. griechisch (0,15f)

85. Cesare Ripa, *Der Kunst-Göttin Minerva liebreiche Entdeckung* ..., Augsburg (Kröninger), 1704.

817. Entdeckung / liebreiche / der Kunst-Göttin Minerva. 8. Augsburg. 1704.
(1,15f)

86. Sanctus Columbanus, *Dionisii Catonis Disticha de moribus* ..., Amstelaedami (Gedoni), 1705.

661. Catonis /. D. / disticha de moribus, graece, lat. et german. 8. Amst. 1705.
(0,30f)

87. Johann Ulrich Kraus, *Heilige Augen und Gemüths-Lust* ..., Augsburg (Kraus), 1706.

476. Heilige Augen und Gemüths-Lust. mit Kupf. (5f)

88. Albertus Molnar – Johannes Christophorus Beer, *Dictionarium quadrilingue latino-unrarograeco-germanicum* ..., Norimbergae (Endter), 1708.

32. Molnar /. A. / Dictionarium ungarico-latino-germanicum. II Tomi. 8 maj.
Noribergae. 1708. (6f)

89. Θεμιστοκλέους *Επιστολαί*, *Themistoclis epistolae* ... Interprete Io. Matthaeo Caryophilo ... *Lipsiae impensis* ... Frommanni. *CI D CCX*.

Hoffmann III 472

8. Themistoclis epistolae graece et latine. 8. Lipsiae. 1710. (0,30f)

90. *Η Καινή Διαθήκη ... εν Άλα της Σαξονίας, Εν τω Τυπογραφείω του Ορ-φανοτροφείου ... αψί'. 1710.*

Legrand I 66

208. Testament /. das neue. / griechisch. 12. Halle. 1710. (1f)

91. Matthias von Erberg, *Il gran Dizzionario universale et perfetto ...*, Norimbergo (Endter), 1710.
809. Il gran Dizzionario universale et perfetto. gros. Norimbergo. 1710. (2f)
92. Desiderius Erasmus, *Colloquia familiaria ...*, Ulmae (Wagneri), 1712.
138. Desiderii Erasmi Rot. colloquia familiaria. 8. Ulmae. 1712. (1,30f)
93. Christoph Beer, *Der Erz-Herzogen zu Österreich Leben, Regierung und Grost-haten ...*, Nürnberg, 1713.
745. Leben, Regierung, und Grosthaten der Erz-Herzog zu Österreich. 4. Nürnberg. 1713. (1,30f)
94. Giovanni Veneroni, *Il Dittionario imperiale, nel quale le quattro principali lingue dell'Europa ...*, Francoforte (Zunner), 1714.
715. Il Dittionario imperiale, nel quale le quattro principali lingue dell'Europa. 4. Francf. 1714. (2f)
95. Christian von Wolf, *Elementa matheseos universae ...*, Halae (Renger), 1715. (τ. 1-2)
440. Wolfii /. C. / elementa matheseos universae, cum multis fig. II Tom. 4 Halae. 1715 (3f)
96. Yves de Paris, *Die Tugendschule der Christen ...*, Prag (Wickhart), 1715.
450. Ives /. F. / die Tugendschule der Christen. 4 Theile. 4. 1715. (1,30f)
97. Andreas Rüdiger, *Physica divina, recta via, eadem que inter superstitionem et atheismum media ...*, Francofurti (Andrea), 1716.
448. Rüdigeri /. A. / physica divina recta via, eadem que inter superstitionem et Atheismum media etz. 4. Francf. 1716 (0,30f)
98. Χρύσανθος Νοταράς, *Εισαγωγή εις τα Γεωγραφικά, και Σφαιρικά ... Εν Παρισίοις, 1716.*
Legrand I 107
493. Einleitung in die Geometrie, von Chrisanthus. fol. Paris. 1716. griechisch. (2f)
733. Notara, Einleitung in die Geographie. fol. Paris. 1716. griechisch. (1f)
99. Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, *Ιστορία Ιερά ήτοι, Τα Ιουδαϊκά ... Εν Βου-κουρεστίω. Έτει ... αψις'.*
Legrand I 105
498. Geschichte /. heilige. / oder das Jüdische kurz gefasst des Alex. Maurokordato. griechisch. (0,30f)

732. Mavrokordati hebräische heilige Schrift. fol. Buckarest. 1716. griechisch. (0,30f)
100. *La storia della chiesa dal principio del mondo sino al presente ...*, Venezia (Manfre), 1717. (τ. 1-2)
 919. *La storia della chiesa dal principio del mondo sino al presente*. II Tom. 12. In Venezia. 1716. (0,20f)
101. Johann Caspar Herbach, *Einleitung zum gründlichen Verstand der Wechsel-Handlung ...*, Nürnberg (Herbach), 1716.
 943. Herbach / J. C. / *Einleitung zum gründlichen Verstand der Wechsel-Handlung*. folio. Nürnberg. 1716. (1f)
102. Johann Gottfried Gregorii, *Neu-eröffnete Schatz-Kammer griechischer Antiquitäten ...*, Frankfurt (Medteus), 1717.
 44. Mellisantes, *Schatz-Kammer griechischer Antiquitäten*. 2 Theile. 8. Frankfurt. 1717. (1,30f)
103. Jean Baptiste LeMenestner, *La science des medailles antiques et modernes ...*, Amsterdam (La Compagnie), 1717.
 923. *La science des medailles antiques et modernes*. Avec figures. 8. a Amsterdam. 1717. (1f)
104. Julius Baron, *L'art Heraldique ou la maniere d'apprendre facilement le Blason ...*, Paris, 1717.
 815. *L'art Heraldique ou la maniere d'apprendre facilement le Blason*. 8. a Paris. 1717. (1f)
105. S. Ioan. *Crysostomi opera omnia quae extant, vel quae ejus nomine circumferuntur ... opera et studio Bernardi de Montfaucon ... Parisiis ... Guerin*. 1718-1738. (τ. 1-13)
- Hoffmann II 401
686. *Chrysostomi / J. / opera omnia quae extant, vel quae ejus nomine circumferuntur, graece et latine*. XIII Tomi. fol. Parisiis. 1718-1738. (100f)
106. Antonio Foresti, *Historische Welt-Carte: d. i. ordentliche Beschreibung der vier grössesten Reich der Welt ...*, Augsburg (Schlüter), 1718. (τ. 1-2)
 746. Foresti / A. / *Beschreibung der vier grössesten Reich der Welt*. 2 Bde. Fol. Augsburg. 1718 (5f)

107. Louis Jobert, *Einleitung zur Medaillen, oder Münz-Wissenschaft ...*, Leipzig (Monath), 1718.
965. *Einleitung zur Medaillen, oder Münz-Wissenschaft. mit Kupf.* 8. Leipzig. 1718. (1f)
108. Isaac Newton, *Optice: sive de reflexionibus, refractionibus, et coloribus lucis libri tres ...*, Londini (Innys), 1719.
242. *Optice: sive de reflexionibus, refractionibus, et coloribus lucis libri tres.* Lond. 1719. (1,30f)
109. John Keill, *Introductio ad veram physicam ...*, Londini (Clements), 1719.
322. Keill / J. / *introductio ad veram physicam.* 8 maj. Londini. 1719. (0,30f)
110. Claude Lancelot, *Le jardin des racines grecques mises en vers françois ...*, Paris (Esclassan et Thiboust), 1719.
595. *Le Jardin des Racines grecques mises en vers françois.* 8. a Paris. 1719. (0,30f)
111. Hermann Busenbaum, *Medulla theologiae moralis ...*, Coloniae Agrippinae (Metternich), 1719.
638. Busenbaum / H. / *medulla theologiae moralis.* 12. Col. Agrip. 1719. (1f)
112. Αλκίφρωνος Πήτορος Επιστολαί ... *Alciphronis Rhet. Epistolae ... versione ac notis illustravit Steph. Bergler ... Lips., Fritsch.*
Hoffmann I 111
659. *Alciphronis Rhet. epistolae ex recensione St. Bergler.* 12. Lipsiae. 1715. (1f)
113. *Antonini liberalis transformationum congeries ... edid. L. H. teucher. Lips. Sommer.* 1719.
Hoffmann I 193
660. *Antonini liberalis transformationum congeries graece.* 8. Lipsiae. 1791. (1f)
Η ένδειξη του χρόνου έκδοσης στον κατάλογο είναι λανθασμένη.
114. Georg Raphael, *Annotationes in novum testamentum ex Xenophonte collecta ...*, Hamburgi (Felinger), 1720.
49. *Annotationes philologicae in novum testamentum ex Xenophonte collecta.* 8. Hamburgi. 1720. (1f)
115. De LaTorre, *Mémoires et négociations secréttes de diverses cours de l'Europe...*, La Haye (Husson), 1720. (τ. 1-2)

917. Mémoires et negociations secrets par Mr. de la Torre. 8. a la Haye. II Tom. (0,30f)
116. Νικόλαος Μαυροκορδάτος, *Περί Καθηκόντων ... – Liber de Officiis ... Lipsiae. Ex Officina Thomae Fritschii. 1722.*
 Legrand I 146
115. Liber de officiis conscriptus a Joanne Nicolao Voivoda. griechisch mit lat. Noten. 4. Lipsiae. 1722. (1f)
454. Maurocordati /. J. N. A. / liber de officiis. 4. Lipsiae. 1722 (1f)
504. Maurokordatus, Buch über die Pflichten. griechisch (0,30f)
117. Andreas Rüdiger, *De sensu veri et falsi libri IV ...*, Lipsiae (Coerner), 1722.
 446. Ridigeri /. A. / de sensu veri et falsi libri IV. 4. Lipsiae. 1722. (0,30f)
118. Georg Pasor, *Manuale novi testamenti praeter indicem anomalorum et difficiliorum vocabulorum ...*, Lipsiae (Weidmann), 1722.
 612. Pasoris /. G. / manuale novi testamenti praeter indicem anomalorum. 12. Lipsiae. 1722. (0,15f)
119. Horatius Tursellinus, *Epitome historiarum ab orbe condito usque ad annum Christi M.DXCV ...*, Tyrnaviae (Gall), 1723.
 97. Horatii Tursellini epitome historiarum ab orbe condito. 12. Tyrnaviae. 1733. (0,30f)
120. Γεράσιμος Βλάχος, *Θησαυρός τετράγλωσσος εξ διαφόρων παλαιώντε και νεωτέρων λεξικών συλλεχθείς ... Ενετίησιν, αψκγ΄. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι.*
 Legrand I 152
449. Gerasimi /. V. C. / thesaurus quatuor linguarum. Venetiis. (2f)
121. Gottfried Joseph Martin, *Außfürlich und Gründliche Vier Beschreibungen ...*, Prag (Wickhart), 1723.
 944. Beschreibung der Erb-Huldigung Kaiser Karl des VIten in Prag. fol. Prag. 1723. (0,30f)
122. Niccolò Capponi, Bernardo Segni, *Storie fiorentine di Messar B. Segni colla vita di N. Capponi ...*, Augusta, 1723.
 945. Storie fiorentine di Messar B. Segni colla vita di N. Capponi. fol. Aug. 1723. (1f)

123. Andrea Pozzo, *Perspectiva pactorum, et architectorum ...*, Romae, 1723. (τ. 1-2)
947. *Perspectiva pactorum, et architectorum* And. Putei. II Tomi. cum multis fig. Romae. 1723. (15f)
124. Matthias Kramer, *Il nuovo Dittionario reale italiano-tedesco ...*, Nürnberg (Endter), 1724.
743. *Il nuovo Dittionario reale italiano-tedesco* del signore Cramer. 4. Nürnberg. 1724. (2,30f)
125. Andreas Lazarus Imhof, *Neu eröffnete historischer Bilder-Saal ...*, Nürnberg (Bugel), 1725.
808. *Bilder-Saal /. historischer.* / 6 Bde. mit viel. Vign. gros. Nürnberg. 1725. (3f)
126. Cornelius Hazart, *Kirchen-Geschichte, das ist katholisches Christentum, durch die gantze Welt ausgebreitet ...*, Wien (Wolrab), 1725.
939. *Kirchen-Geschichte, das ist katholisches Christentum, durch die ganze Welt ausgebreitet.* 2 Theile. mit Kupf. fol. Wien. 1725. (6f)
127. Francisco Afferden, *El Atlas abreviado, ò compendiosa geographia del mundo antiguo y nuevo ...*, Amberes (Verdussen), 1725.
963. *El Atlas abreviado, ò compendiosa geographia del mundo antiguo y nuevo, ilustrada con quarenta y doa mapac.* 8. En Amberes. 1725. (0,24f)
128. *Ηφαιστίωνος Αλεξανδρέως Εγχειρίδιον ... Hephaestionis Alexandrini Enchiridion de metris et poemate ... Traject. ad Rh., Charlois.* 1726.
Hoffmann II 203
456. *Hephaestionis Alexandrini Enchiridion de metris et poemate.* 4. Trajecti. 1726. (1f)
129. Joseph Stöcklein, *Reis-Beschreibungen, welche von denen Missionariis der Gesellschaft Jesu aus beyden Indien, und anderen über Meer gelegenen Länder...*, Augsburg (Veith), 1726.
941. *Reis-Beschreibungen der Missionarien von der Gesellschaft Jesu aus bey den Indien und anderen über Meer gelegenen Ländern.* 8 Theile. fol. Augsburg. 1726. (4f)
130. Χρύσανθος Ιεροσολύμων, *Ιστορία και Περιγραφή της Αγίας Γης ... historia et descriptio terrae sanctae ... Ενετίησι, 1728. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι.*
Legrand I 183

477. Chrysanthi historia et descriptio terrae sanctae, urbisque sanctae Hierusalem. fol. Venedig. 1728. (2f)
131. Johann Caspar Suicer, *Thesaurus ecclesiasticus e patribus graecis ...*, Amstelaedami (Wetstenius et Smith), 1728. (τ. 1-2)
489. Suiceri / J. C. / *Thesaurus ecclesiasticus e patribus graecis*. II Tomi. fol. Amstelaedami. 1728. (12f)
132. Μελέτιος μητροπολίτης Αθηνών Γεωγραφία Παλαιά και Νέα ... Ενετίησι. αψκγ'. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.
Legrand I 179
494. Geographie /. alte und neue. / von Meletius. fol. Venedig. griechisch. 2 Ex. (1,30f)
34. Melletti, alte und neue Geographie. fol. Venedig. 1728. griechisch. 2 Ex. (2f)
133. André Tacquet, *Elementa Euclidea geometriae ac solidae, et selecta ex Archimede theoremata ...*, Patavii (Manfrè), 1729.
104. Tacquet /. A. / *elementa geometriae planae ac solidae. cum fig. 8*. Patavii. 1729 (0,30f)
134. Μάρκου Αντωνίνου των εις εαυτόν βιβλία IB. Marci Antonini libri XII ... Lips., Walter, CIO IO CCXXIX.
Hoffmann I 187
107. Marci Antonini libri XII eorum quae de se ipso ad se ipsum scripcit. 8 maj. Lipsiae. 1729. griech. u. latin. (1,30f)
135. *Corpus Byzantinae historiae: De Byzantinae historiae scriptoribus ...*, Venetiis (Javarina), 1729-1733. (τ. 1-19)
474. *Corpus Byzantinae historiae graece et latine*. XIX Tomi. fol. Venetiis. 1729. (100f)
Το έργο αποτελείται από 36 τόμους. Στον κατάλογο αναφέρεται ότι υπάρχουν 19 τόμοι.
136. Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Εις άπασαν την λογικήν του Αριστοτέλους Υπομνήματα και Ζητήματα ... Ενετίησι. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων. αψκθ'.*
Legrand I 189
502. Logik des Aristoteles. 4. Venedig. griechisch. (1f)
137. Polybii Megalopolitani de militia romana libellus ... Norimbergae, Felseeker. 1731.
Hoffmann III 271-272

269. Polybii Megal. de militia romana libellus. cum fig. 8. Norimb. 1731. (1f)
138. Pierre Rondeau, *Nouveau Dictionnaire françois-allemand et allemand-françois* ..., Leipzig, 1731. (τ. 1-2)
716. Dictionnaire /. nouveau. / franc. – allem et allem.- franc. II Tom. 4. a Leipzig, 1731. (1,30f)
139. Isaac Newton, *Arithmetica universalis: sive de compositione et resolutione arithmetica liber* ..., Lugduni Batavorum (Verbeek), 1732.
434. Newton /. I. / *Arithmetica universalis sive: de compositione et resolutione arithmetica liber*. 4. Bat. 1732. (2f)
140. Walther Samuel (εχδ.), *Deliciae graecae ex antiquissimis et optimis anthoribus ... in usum scholarum collectae* ..., Magdeburg (Seidel), 1732.
535. *Deliciae graecae ex antiquissimis et optimis anthoribus*. 4. Magdeburgi. 1732. (1f)
141. Cornelius Nepos, *Vitae excellentium imperatorum* ..., Patavii (Cominus) 1733.
21. Cornelii Nepotis, vitae excellentium Imperatorum. 8. Patavii. 1733. (1f)
142. Barthold Heinrich Brockes (εχδ.), *Xenophon vom Haus-Wesen* ..., Hamburg (König & Richter), 1734.
455. *Xenophon von Haus-Wesen a.d. griechisch von Brockes. griechisch und deutsch*. 4. Hamburg, 1734. (1,15f)
143. Daniel Vechner, *Hellenolexias, sive: parallelismi graeco-latini libri duo* ..., Gothae (Reyer), 1733.
605. Vechneri /. D. / *Hellenolexias, sive: parallelismi graeco-latini libri duo*. 8. Gothae. (1f)
144. Ludovicus Debiel [Erasmus Fröhlich], *Appendicula ad numos Augustorum, et Caesarum* ..., Vieniae (Maria Theresia Voigt), 1734.
936. Debiel /. L. / *appendicula ad numos Augustorum, et Caesarum. cum fig*. 8. Vien. 1700. (0,24f)
- Η ένδειξη του χρόνου έκδοσης στον κατάλογο είναι λανθασμένη.
145. Jean Heuzet, *Selectae e veteri testamento historiae* ..., Parisiis, 1736.
147. *Historiae selectae e veteri testamento*. 8. Parisiis. 1739. (0,15f)
146. Willem Jacob Gravesande, *Introductio ad philosophiam* ..., Leidae (Verbeek), 1736.

263. Gravesande /. G. J. / *Introductio ad philosophiam*. 8. Leidae. 1736. (0,30f)
147. Pierre LeMann de LaJaisse, *Plans des principales places de guerre et villes maritimes ...*, Paris (Didot, Quillau), 1736.
915. *Plans des principales places de guerre et villes maritimes. avec figures.* 12. a Paris. 1736. (1f)
148. Iulianus Flavius, *Cum integris adnotationibus aliquot doctorum virorum et selectis Ezech. Spanhemi ...*, Gothae (Reyher), 1736.
100. Juliani /. F. / *Caesares cum integris adnotationibus, cum fig.* 8. Gothae. 1736. (0,30f)
149. Nicolas Fromaget, *La promenade de Saint Cloud, ou la confidence reciproque ...*, Amsterdam (Mortier), 1737.
179. *La Promenade de St. Cloud, ou la confidence reciproque.* III Part. 8. a Amsterdam. 1737. (0,30f)
150. Voltaire, *Elémens de la philosophie de Newton ...*, Amsterdam (Ledet & Desbordes), 1738.
132. *Elémens de la philosophie de Newton, par Mr. De Voltaire.* 8 maj. a Amsterd. 1738. (1f)
231. *Elémens de la philosophie de Newton, par Mr. Voltaire. gros.* a Amsterdam. 1738. (1f)
151. Johann Heinrich Winkler, *Institutiones mathematico-physicae ...*, Lipsiae (Breitkopf), 1738.
153. Wincleri /. H. / *institutiones mathematico-physicae.* 8. Lipsiae. 1738. (0,30f)
152. Hieronymus Freyer, *Fasciculus poematum graecorum ...*, Halae (Orphanotropheum), 1738.
642. Freyeri /. H. / *fasciculus poematum graecorum.* 8. Hal. Magd. 1738. (0,30f)
153. Johann Andreas Segner, *Elementa arithmeticae et geometricae ...*, Goettingae (Cuno), 1739.
64. Segneri /. A. / *elementa arithmeticae et geometricae. cum fig.* 8. Goet. 1739. (0,30f)
154. *Diogenis Laertii de vitis, dogmatibus et apophthegmatibus clarorum philosophicorum libri X ... Curiae, apud G. Io. Puttnerum.*

219. Diogenis Laertii de vitis, dogmatibus et apophthegmatibus clarorum philosophicorum libri X. graece et lat. 8 maj. Curiae. 1739. (3f)
155. François de Fénelon, *Die Begebenheiten des Prinzen von Ithaca, oder der seinen Vater Ulysses suchende Telemach ...*, Anspach (Lüders), 1739.
 940. Begebenheiten / die / des Prinzen von Ithaca, oder der seinen Vater Ulysses suchende Telemach, übersetzt von B. Neukirch. 2 Bde. mit viel. Kupf. fol. Anspach. 1739. (10f)
156. Hellenismos amphilictos, seu *Certamen singulare grammatico-criticum de orthophonia et orthodia graeca ...*, Coburg (Hagen), 1740.
 592. Certamen /. singulare. / grammatico-criticum de orthophonia et orthodia graeca. 8. Coburgi. 1740. (0,30f)
157. Charles Louis de Launay, *Theo-Mythologia historica: Das ist gründlich- und historische Auflegung der poetischen Götter-Fabeln ...*, Prag (Fitzky), 1740.
 968. Auslegung / gründlich- und historische / der poetischen Götter-Fabeln. 4. Prag. 1740. (0,30f)
158. Anselm Desing, *Auxilia historica oder Behülff zu den historischen Wissenschaften ...*, Stadt am Hof (Gastl), 1741.
 899. Auxilia historica, oder: Behülff zu den historischen Wissenschaften. mit viel Wappen. 8. 1741 (1f)
158. Jean Rousset de Missy, *Mémoires instructifs sur la vacance du trone imperial ...*, Amsterdam (Mortier), 1741.
 914. Memoires instructifs sur la vacance du trone imperial etz. 12. a Amsterdam. 1741. (0,30f)
160. Λουκιανού Σαμοσατέως Ἀπαντα ... *Luciani Samosatensis Opera, cum nova versione Tiber. Hemsterhusii et Jo. Matthiae Gesneri ... Trajecti ad. Rh. ex typogr. Hermannii Besselius ... M.DCCXLIII.* (τ. 1-4)
 Hoffmann II 537
 429. Luciani /. Sam. / opera, cum nova versione T. Hemsterhusii et J. M. Gesneri, graece et latine. 4. IV Tomi. Amstelodami. 1743. (40f)
161. Martin Ludwig Kahle, *Examen d'un livre intitulé «La Metaphysique» de Newton ...*, La Haye (Gosse), 1744.
 51. Examen d'un livre la metaphysique de Newton. gros. a la Haye. 1744. (0,30f)

162. Johann Heinrich Winkler, *Gedanke von den Eigenschaften und Wirkungen der Elektrizität ...*, Leipzig (Breitkopf), 1744.
 65. Winkler /. H. / Von den Eigenschaften und Wirkungen der Elektrizität. m. K. 8. Leipzig. 1744. (0,30f)
163. Jean LeClerc, Christian Gottlieb Jöchen, *Compendium historiae universalis ...*, Lipsiae (Förster), 1744.
 184. Clerici /. J. / compendium historiae universalis. 8 maj. Lipsiae. 1744. (0,30f)
164. Των της Ελλάδος εξόχων ρητόρων ... λόγοι τινές ... *Excellentium graeciae oratorum Isocratis, Aeschinis ... Demosthenis orationes ... Patavii, ex Typographia Seminarii. Apud Joannem Manfré. 1744.*
 826. Oratorum graeciae Isocratis, Aeschinis, et Demosthenis orationes. 8. Patavii. 1744. (1f).
165. *Plutarchi libellus de Educatione Liberorum ... et Isocratis Orationes tres ... Notis Germanicis ... Hamb. ap. C. W. Brand. 1745.*
 Hoffmann III 186
 55. Plutarch von der Erziehung der Kinder und Isokratiss Reden, griechisch mit deutschen Noten. 8. Hamburg. 1745. (1f)
166. Christian Wolff, *Logica. Ontologia. Cosmologia generalis. Psychologia, empirica rationalis, nec non theologia naturalis ...*, Hallae (Weidtmann), 1745. (τ. 1-2)
 441. Wolfii /. C. / logica, ontologia, cosmologia generalis, Psychologia, empirica rationalis, nec non theologia naturalis. II Tomi. 4. Hallae. 1745. (3f)
167. Andrew Michael Ramsay, *La nouvelle Cyropédie ou les voyages de Cyrus ...*, Wismar (Berger), 1746.
 79. La nouvelle Cyropédie ou les voyages de Cyrus. 8. a Paris. 1746. (0,30f)
168. *Cl. Aeliani Operum ... Variam historiam continens ... Praefactus Christoph. Kretschmar, Dresdae et Lipsiae, Hechel. 1746.*
 Hoffmann I 13
 87. Aeliani opera, variam historiam continens. graece. 8. Dresdae. 1746. (1,30f)
169. Antoine Arnauld, *Logica sive ars cogitandi ...*, Basileae (Thurneisen), 1746.
 109. Logica, sive ars cogitandi. 8. Basileae. 1746. (0,30f)

170. *Επικαί γνῶμαι. Epicae et elegicae sententiae ... Venet., Occhi. MDCCXLVI.*
Hoffmann III 248
133. Sententiae epicae et elegiacae minorum poetarum graecorum. 8 maj. Venetiis. 1746. (1f)
171. Antoine Noël Pluche, *Lo spettacolo della natura ... concernenti la storia naturale ...*, Venezia (Pasquali, Pezzana), 1745-1786. (τ. 1-14)
149. Lo spettacolo della natura, concernenti la storia naturale, con fig. XIV Tom. 8. In Venezia. 1786. der 5te Bd. Fehlt. (10f)
172. *Diodori Siculi bilbiothecae historicae libri XV de XL ... Amstel. 1746.*
(τ. 1-2)
Hoffmann I 558
491. Diodori Siculi bilbiothecae historicae libri qui supersunt. graece et latine. II Tomi. fol. Amstelaedami. 1746. (30f)
173. *Ησυχίου Λεξικόν. Hesychii Lexicon, cum notis doctorum virorum integris ...*
Lugd. Bat. ap. Sam. Luchtmann. 1746. (τ. 1-2)
Hoffmann II 261
492. Hesychii Lexicon cum notis doctorum virorum. II Tom. fol. maj. Lugd. Bat. 1746. (5f)
174. *Βίβλος Ιερά Περιέχουσα την Άπασαν Ακολουθίαν του Αγίου Ιερομάρτυρος Ρηγίνου ... In Venezia, MDCCXLVI. Apresso Francesco Pitteri.*
Legrand I 339
528. Buch /. heiliges. / des Rigino. Venedig. 1746. (0,15f)
175. Johann Matthias Hase, Georg Moritz Lowitz, *Planiglobii terrestris mappa universalis utrumque Hemisphaerium orientale et occidentale representans ...*, Norimbergae, 1746.
949. Planiglobii terrestris mappa universalis utrumque Hemisphaerium orientale et occidentale representans. fol. Norimb. Hommann. 1746. (3f)
176. Joachim Georg Daries, *Introductio in artem inveniendi seu logicam theoretico-practicam ...*, Jenae (Buchius), 1747.
46. Daries /. G. / Introductio in artem inveniendi seu logicam theoretico-practicam. 8. Jenae. 1747. (1f)
177. *Αλκινόου Φιλοσόφου Εισαγωγή των Δογμάτων Πλάτωνος ... Ενετήσιν, 1748. αψμη΄. Παρά Αντωνίω τω Βορτόλι.*
Legrand I 361

417. Alzenois Einleitung in die Dogma des Plato. 8. Venedig. 1748. 2 Ex. (0,30f)
178. Johann Christoph Gottsched, *Grundlegung einer deutschen Sprachkunst* ..., Leipzig (Breitkopf), 1749.
78. Gottscheden /. J. C. / *Grundlegung einer deutschen Sprachkunst*. 8. Leipzig. 1749. (0,30f)
179. Lambert Bos, *Antiquitatum graecorum praecipue Atticarum descriptio brevis*..., Lipsiae (Martin), 1749.
221. Phil. Cattieri *Gazophylacium graecorum, et antiquitatum graecarum praecipue Atticarum*. 8. Lipsiae. 1749. (1f)
Η καταχώριση στον κατάλογο αντιστοιχεί σε δύο τίτλους. Βλ. και αρ. 220.
180. Hermann Boerhaave, *Elementa chemiae, quae anniversario labore docuit, in publicis, privatisque, scholis*..., Venetiis (Coleti), 1749. (τ. 1-2)
442. Boerhaave /. H. / *elementa chemiae*. II Tomi. Cum tab. 4. Venetiis. 1749. (1,30f)
181. Aristaeneti ... *epistolae cum emendationibus* ... Jos. Merceri et J. Cornelii de Pauw ... *Zwollae, Royaards*. 1744.
Hoffmann I 240
658. Aristaeneti *epistolae cum emendationibus* J. Merceri et J. Cornelii de Pauw. 8. Zwollae. 1749. (1f)
182. Charles Luis du Secondat de Montesquieu, *De l'esprit des loix* ..., Genève (Barrillot,) 1749. (τ. 1-3)
124. *De l'esprit des Loix*. III Tom. gros. a Geneve. 1749. (2f)
183. Joachim Georg Daries, *Erste Gründe der philosophischen Sitten-Lehre* ..., Jenae (Cuno), 1750.
35. Daries /. G. / *Erste Gründe der philosophischen Sitten-Lehre*. gros. Jenae. 1750. (1f)
184. Charles Rollin, *Παλαιά ιστορία ... εις τόμους δέκα και εξ ... μεταφρασθείσα ... παρά Αλεξάνδρου Καγκελλαρίου ... Ενετίησιν, αψν'. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι*. (τ. Α'-ΙΓ')
- Legrand I 396
89. Rollin *alte Geschichte*, griechisch: 16 Bde. 8. Venedig (8f)

90. -----, griechisch. 16 Bde. der 14te fehlt (5f)
Λείπει ο 14ος τόμος.
185. Alexander Gottlieb Baumgarten, *Aesthetica* ..., Trajecti cis Viadrum (Kleyb), 1750. (τ. 1-2)
171. Baumgarten /. A. G./ *Aesthetica*. 8. Trajecti. 1750. II Tomi. (1f)
186. Alexander Gottlieb Baumgarten, *Metaphysica* ..., Halae (Hemmerde), 1750.
276. Baumgarten /. A. G. / *Metaphysica*. 8. Hallae. 1750. (0,15f)
187. Gaius Plinius Caecilius Secundus, *Epistolae et panegyricus nervae Trajano dictus*..., Berolini (Haude Et Spener), 1750.
294. Plinii /. C. / *epistolae et panegyricus nervae Trajano dictus*. 8. Berolini. 1750. (1,30f)
188. Νείλος Χρυσορρόας, Ἦτοι Ομιλῖαι του Εν Αγίοις Πατρός Ημών Ιωάννου του Χρυσοστόμου ... Ενετίησι. 1750. Παρά Αντωνίω των Βόρτολι.
Legrand I 395
419. Chrysostomi Joanni Reden. 8. Venedig. 1750. 2 Theile. (1f)
189. Christian Gottlieb Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexikon* ..., Leipzig (Gleditsch), 1750.
428. Jöchers /. K. G. / *allgemeines Gelehrten-Lexikon*. 4 Bde. 4. Leipzig. 1750. (20f)
190. Αιλιανού περί ζώων ιδιότητος ... *Aeliani de Natura animalium libri XVII ... cum animadversionibus C. Gesneri et D. Trilleri* ... Basil., Branden. 1750. (τ. 1-2)
Hoffmann I 14
433. *Aeliani de natura animalium libri XVII cum animadversionibus C. Gesneri et D. Trilleri curante Abrahamo Gronovio*. II Tom. 4. Basileae. (6f)
191. *Demosthenis orationes tres, cum excerptis ex Homero, Sophocle, Euripide et Pindaro ad usum scholarum humaniorum Universitatis Viennensis* ..., Viennae (Grundt), 1750.
662. *Demosthenis orationes tres, cum excerptis ex Homero, Sophocle, Euripide et Pindaro*. 8. (0,15f)
192. Jacob Gretser, *Rudimenta et Grammatica linguae graecae et compendiaria graecae grammatices* ..., Patavii (Remondini), 1751.
50. *Rudimenta et Grammatica linguae graecae et compendiaria graecae grammatices*. 8. Patavii 1751. (1f)

193. Johann-Jacob Hentsch, *Introductio plana in philosophiam ...*, Lipsiae (Lankisch), 1751.
172. Hentschii /. J. / introductio plana in philosophiam. 8. Lipsiae. 1751. (1f)
194. Alexander Gottlieb Baumgarten, *Ethica philosophica ...*, Halae (Hemmerde), 1751.
238. Baumgarten /. A. G. / ethica philosophica. 8 maj. Hallae. 1751. (0,30f)
195. 793. Gebethbuch. 12. Laber. 175. (1f)
Προσευχητάριο στη ρωσική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.
196. Jean-Jacques Dortous de Mairan, *Abhandlung von dem Eisse ...*, Leipzig (Lank), 1752.
52. Mairan /. J. v. / Abhandlung von dem Eisse. mit Kupf. gros. Leipzig. 1752. (0,30f)
197. Ηλίας Μηνιάτης, *Πέτρα Σκανδάλου ... Lapis Offendiculi ... Vratislaviae, sumtibus Ioanni Iacobi Cornii ... Anno ... MDCCCLII.*
Legrand I 416
129. Lapis offendiculi a N. Mothonis et G. Kositzki. 8 maj. Vratisl. 1752. (1f)
834. Stein des Anstosses. gros. 1752. 2 Ex. (0,30f)
198. Christian Gottlieb Ludwig, *Institutiones physiologiae ...*, Lipsiae (Ex Officina Gledtschiana), 1752.
230. Ludwig /. C. G. / institutiones physiologiae. 8 maj. Lipsiae. 1752. (0,30f)
199. Christoph Wolle, *De verbis graecorum mediis commentationes ...*, Lipsiae (Loewill), 1752.
553. De verbis graecorum mediis commentationes, suamque adjecit C. Wolle. 8. Lipsiae. 1752. (0,30f)
200. *Bionis et Moschi idyllia graece, cum metaphrasi latina et notis integris Fulvii Ursini ... resc. Ioh. Ad. Schier Lips.* 1752.
Hoffmann I 425
559. Bionis et Moschi idyllia cum metaphrasi latina. 8. Lipsiae. 1752. (1f)
201. Cornelius Schrevel, *Lexicon manuale graeco-latinum et latino graecum ...*, Dresdae, Lipsiae (Gerlach), 1752.
627. Schrevelii /. C. / lexicon manuale graeco-latinum et latino graecum. 8. Dresdae. 1752. (3f)

202. 804. Sammlung von Predigten auf alle Sonn- und Feyertage. fol. Moskau. 1752. (1f)
Συλλογή λειτουργιών στη ρωσική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.
203. Benjamin Hedrich, *Vorübungen zur griechischen Sprache ...*, Wittenberg (Zerbst, Zimmermann), 1752.
927. Hederich /. B. / Vorübungen zur griechischen Sprache. 8. Wittenberg. 1752. (0,15f)
204. Joachim Georg Daries, *Elementa Metaphysices ...*, Jenae (Cuno), 1753.
33. Daries /. G. / elementa metaphysices. 8 maj. Jenae. 1753. (1,52f)
205. Antonio Genovesi, *Elementorum artis logicocriticae libri V ...*, Coloniae Agrippinae (Krakamp, Simon), 1753.
144. Antonii Genuensis elementorum artis logicocriticae libri V. 8. Col. Agr. 1753. (1f)
206. Jacob Gretser, *Rudimenta linguae graecae ex libro primo Institutionum ...*, Praegae (Typis Universitatis Carolo-Ferd. in Coll.Soc.Jesu), 1753.
708. Rudimenta linguae graecae. 8. Praegae. 1753. (0,10f)
207. 770. Katechismus /. grosser. / 8. Petersburg. 1753. (0,15f)
Κατήχηση στη ρωσική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.
208. Michael Mayr, *Gemeine deutsche Rechen-Schul ...*, Wien (Kefßler), 1754.
43. Mayers /. M. / gemeine deutsche Rechen. Schul. 8. Wien. 1754. (0,30f)
209. Jean-Étienne Montucla, *Histoire des Recherches sur la quadrature du cercle ...*, Paris (Jombert), 1754.
45. Histoire des Recherches sur la quadrature du cercle. 8. a Paris. 1754. (1f)
210. Carl Gerhard Wilhelm Lodtmann, *Kurzer Abriß der Geschichte der Weltweisheit ...*, Helmstädt (Weygandt), 1754.
542. Lodtmann /. W. / kurzer Abriß der Geschichte der Weltweisheit. 8. Helmstädt. 1754. (0,30f)
211. Samuel Johnson, *Der Schwärmer oder Herumstreifer, eine Sittenschrift ...*, Stralsund, Leipzig (auf Kosten Weitbrechts), 1754. (τ. 1-2)
563. Schwermer /. der. / oder Herumstreifer, eine Sittenschrift, a. d. engl. 4 Theile in 2 Bde. gros. Strals. 1754. (2f)

212. Giovanni Lami, *Gabrielis Severi et aliorum graecorum recentiorum epistolae ...*, Florentiae (Vivianti), 1754.
604. Severi /. G. / et aliorum graecorum epistolae. 8. Florentiae. 1754. (0,30f)
213. Françoise Marguerite de Sévigné, *Recueil de nouvelles lettres ...*, Dresdae (Walther), 1755.
162. Recueil de nouvelles lettres de mad. la Marq. de Sévigné. II part. 8. a Dresde. 1755. (1,30f)
214. Johannes Possel, *Familiarium colloquiorum libellus ...*, Vratislaviae, 1755.
538. Familiarium colloquiorum libellus graece et latine, 8. Vratislaviae. 1755. (0,15f)
215. 774. Dialogen über die Dogmen in der orientalischen Kirche. 8. Wien. 1755. (0,15f)
Θεολογικό βιβλίο σχετικά με τα δόγματα της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας στη σλαβοσερβική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση..
216. Πολυαίνου Στρατηγημάτων ... *Polyaeni strategematum libri octo ... recensuit Samuel Mursinna ... Berolini, 1756. Sumtibus A. Haude ... typis ... Winteri.*
Hoffmann III 263
260. Polyaeni strategematum libri octo ex recensione Sam. Mursinna. 8. Berolini. 1756. (2f)
217. *Epicteti Enchiridion ... graece et latine cum scholiis graecis ... Dresd. et Lips., impensis Mich. Gröll. 1756.*
Hoffmann II 16
277. Epicteti enchiridion graece et latine cum scholiis graecis. 8. Dresdae. 1756. (1f)
218. *Moeridis Atticistae Λέξεις Αττικών και Ελλήνων ... Accedit Timaei Sophistae Λεξι-κόν ... Currauit ... Ioh. Frider. Fischerus. Lips., ... Fritschii A.C.N. CIO IO CCLVI.*
Hoffmann II 601
539. Moeridis Atticistae et Timaei Sophistae opera cum notiis J. Fischeri. 8. Lipsiae. 1756. (0,30f)
219. Jacob Weller, *Grammatica nova graeca ...*, Lipsiae (Löwe), 1756.
562. Welleri /. J. / grammatica graeca nova cura Fr. Fischeri. 8. Lipsiae. 1756. (1f)
220. Philippe Cattier, *Gazophylacium graecorum, seu methodus admirabilis ad insignem brevi comparandam verborum copiam ...*, Trajecti ad Rhenum (Paddenburg), 1757.

221. Phil. Cattieri *Gazophylacium graecorum, et antiquitatum graecarum praecipue Atticarum*. 8. Lipsiae. 1749. (1f)
Η καταχώριση στον κατάλογο αντιστοιχεί σε δύο τίτλους. Βλ. και αρ. 179.
221. Christianus Reineccius, *Vetus testamentum graecum ex versione septuaginta interpretum una cum libris apocrypsis ...*, Lipsiae (Breitkopf), 1757.
256. *Vetus testamentum graecum ex versione septuaginta interpretum una cum libris apocrypsis*. 8. Lipsiae. 1757. (5f)
222. Κατ' αλφάβητον ονομάτων αττικῶν εκλογαί. *Secundum alphabetum vocabulorum atticorum eclogae, ex dispositione Nicolai Blancardi ...*, Lugduni Batavorum (Petrus van der Eyk), 1757.
306. Wörterbuch der attischen Wörter, ex dispositione Nic. Blancardi. 8 maj. Lugd. Bat. 1757. (3f)
223. Christianus Reineccius, *Vetus testamentum et novum ...*, Lipsiae (Breitkopf), 1757.
536. *Testamentum vetus et novum graecum una cum libris apocalypses*. 8. Lipsiae. 1757. (3f)
224. Johann Martin Wenck, *Historia graece loquens verbis auctorum per temporum antiquiorum periodis ...*, Francofurti (Andrae), 1757.
537. *Historia graece loquens verbis auctorum per temporum antiquiorum periodis*. 8. Francf. 1757. (0,15f)
225. Johann Friedrich Hähn, *Anweisung zur Krieger-Bau-Kunst ...*, Berlin, 1757.
961. *Anweisung zur Krieger-Bau-Kunst. mit vielem Kupf.* 8. Berlin. 1757. (0,30f)
226. Βιτζέντσος Κορνάρος, *Ποίημα Ερωτικόν, Λεγόμενον Ερωτόκριτος ... Εις Βενετίαν*, 1758. Παρά Νικολάω Γλυκεί.
Legrand I 521
823. *Erodokritos von Conari in Roman*. 8. Venedig. 1758. (0,30f)
227. Τα Τέσσαρα Θεία και Ιερά Ευαγγέλια ... *Ενετίησι*, 1758. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι.
Legrand I 523
875. *Gebethbuch / heiliges* / 8. Venedig. 1758. (0,10f)
228. Γνωμικά παλαιών τινών Φιλοσόφων. *Εκ της Ελληνικής στην ημετέραν απλήν Διάλεκτον μεταφρασθέντα ... Ενετίησιν* 1758. Παρά Αντωνίω τω Τζάττα.
Legrand I 512

872. Sittensprüche verschiedener alten Philosophen. 8. Leipzig. 1732. (0,10f)
 Η ένδειξη του χρόνου και του τόπου έκδοσης του καταλόγου είναι λανθασμένη.
229. *Diogenis Laertii de vitis, dogmatibus, et apophthegmatibus ... libri X. Addit. Indicibus Paul. Dan. Longnolii. Lips. Kraus. 1759.*
 Hoffmann I 566
 86. Laertii /. D. / de vitis, dogmatibus, et apophthegmatibus. grae. et lat. 8 maj. Lipsiae. 1759. (4f)
230. Johann Rhenius, *Grammatica Latina cum paralipomenis ...*, Lipsiae (Glück), 1759.
 148. Rhenii /. J. / grammatica latina cum paralipomenis. 8 Lipsiae. 1759.
231. Γεώργιος Κωνσταντίνου (επιμ.), *Ευχολόγιον το Μέγα ... Ενετήσι. Παρά Δημητρίου θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων. Έτει ... αφνθ'.*
 II I 2226
 508. Gebethbuch /. das grosse./ von Georg Konstantin. 4. Venedig. 1779. griechisch (0,30f)
232. *Thucydidis orationes cum animadversionibus et indice Caroli Ladovici Baueri ...*, Lipsiae (Breitkopf), 1759.
 Hoffmann III 556
 581. Thucydidis orationes cum animadversionibus. 8. Lipsiae. 1759. (0,30f)
233. Charles Rollin, *Römische Historie, von Erbauung der Stadt Rom bis auf die Schlacht bey Aktium ...*, Leipzig, Breßlau (Korn), 1759. (τ. 1-16)
 695. Rollins /. H. / römische Historie, von Erbauung der Stadt Rom bis auf die Schlacht bey Aktium. 16 Bde. 8. Leipzig. 1759. (8f)
234. 786. Auslegung /. kurze. / des Kirchengesetzes. 8. Moskau. 1759. (0,12f)
 Εκκλησιαστικό βιβλίο στη ρωσική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.
235. Luis-Antoine Caraccioli, *La conversation avec soi-même ...*, Liège (Bassompierre), 1760.
 160. La conversation avec soi – meme, par M. Caraccioli. 12. a Liège. 1760. (1f)
236. Alexander Gottlieb Baumgarten, *Initia philosophiae practicae primae acroamatice ...*, Halae (Hemmende), 1760.
 187. Baumgarten /. A. / initia philosophiae practicae primae acroamatice. 8. Halle. 1760. (0,30f)

237. Γεώργιος Φατζέας, *Γραμματική Γεωγραφική ... Ενετίησιν 1760. Παρά Αντωνίω Τζάττα.*
Legrand I 546
188. Grammatik /. geographische. / III Bde, ganz griech. gros. Venedig. 1760. (1,30f)
238. Wenceslaus Johann Gustav Karsten, *Mathesis theoretica elementaris atque sublimior ...*, Rostochii (Rösens), 1760.
214. Karsten /. G. / *Mathesis theoretica elementaris atque sublimior. cum fig. 8 maj. Rostochii. 1760. (1,30f)*
239. Αισώπου του Φρυγός βίος και μύθοι. *Aesopi Phrygii fabulatoris celleberimi vita, et et Fabulae Graece, et Latine ... Venetiis (Typis Antonii Bortoli), 1760.*
Hoffmann I 67
602. Aesopi Phrygii fabulatoris vita, graece et latine. 8. Venetiis. 1760. (0,30f)
240. Robert Douglas, *Essai sur la génération de la chaleur dans les animaux ...*, Paris (Prault), 1760.
929. Essai sur la génération de la chaleur dans les animaux. 12. a Paris. 1760. (0,10f)
241. Antonio Muratori, *Ηθική Φιλοσοφία μεταφρασθείσα παρά Ιωσήπου Ιεροδιάκονος του Μοισιόδακος ... Ενετίησι, 1761. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι.*
Legrand II 566
205. Missiodax Moral – Philosophie, griechisch. 2 Theile. gros. Venedig. 1761. (1,30f)
242. Βίβλος Ενιαύσιος ήτις και Πανθέκτη καλείται ..., *Εν Λειψία της Σαξωνίας παρά Ιωάννη Γόττλοπ Εμμανουήλ Βρέιτκοπφ. αψξά.*
Legrand II 564
308. Gebetbuch: welches alle Gebethe auf jedem Tag des ganzen Jahres enthaelt, griechisch. gros. Leipzig. 1761. (5f)
243. Θεοφυλάκτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Ερμηνεία εις τα Τέσσαρα Ευαγγέλια ... *Εν Λιψία της Σαξωνίας, παρά Ιωάννη Γοτλόπ ... Πρεϊτκόφ. αψξά.*
Legrand II 568
731. Theophilakty Erklärung der vier Evangelisten. fol. Leipzig. 1761. griechisch. 2 Ex. (2f)

244. Antonio Genovesi, *Elementa Metaphysicae ...*, Venetiis (Occhi), 1762.
120. Ant. Genuensis elementa Metaphysicae. IV part. 8. Venetiis. 1762. (1f)
245. Πάντα τα του Πινδάρου σωζόμενα ... *Pindari omnia ... Olympia, Pythia, Isthmnia ... Venetiis. MDCCLXII ... Girardi.*
Hoffmann III 99
261. Pindari omnia quae extant, Olympia, Pythia, Nemea, et Isthmia. 8. Venetiis. 1762. (1,30f)
246. Pomponius Mela, *De situ orbis libri III ex recensione Abrahami Gronovii cum varietate lectionis cum varietate Reinoldianae ...*, Curiae Regnitianae (Vierlingi), 1762.
262. Pomponii Melae de situ orbis libri III ex recensione Abrahami Gronovii cum varietate lectionis cum varietate Reinold. et Gronov. 8. Curiae. 1762. (1f)
247. Charles du Fresne Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis ...*, Basileae (Thurnisius), 1762. (τ. 1-3)
486. Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis Auct C. Dufresne Dom. du Cange. III Tomi. fol. maj. Basileae. (15f)
248. Antoine François Prévost d'Exiles, *Leben einer vornehmen Standesperson, oder Begebenheiten des marquis von ++ ...*, Rostock (Koppe), 1762.
900. Leben einer vornehmen Standesperson, oder Begebenheiten des marquis von ++. 2 Theile. gros. 1762. (1f)
249. Gilles Menage, *Aegidii Menagii Poemata ...*, Amstelodami (Elzevier), 1763.
41. Menagii /. Aegidii. / poemata. 12. Amstelodami. 1763. (1f)
250. Lambert Bos, *Ellipses graecae, sive, de vocibus, quae in sermone graeco per ellipsin supprimuntur ...*, Norimbergae (Felsecker), 1763.
163. Bos /. L. / ellipses graecae, sive, de vocibus, quae in sermone graeco per Ellipsin supprimuntur. 8 maj. Norimb. 1763. (2f)
251. Immanuel Kant, *Der einzig mögliche Beweisgrund zu einer Demonstration des Daseins Gottes ...*, Königsberg (Kanter), 1763.
53. Kant /. I. / Beweisgrund zu einer Demonstration des Daseins Gottes. gros. Königsberg. 1763. (1f)
252. *Theophrasti caractere ... recensuit ... Ioh. Frider. Fischerus ... Coburgi, ex officina ... Findeisii CIO DCCLXIII.*

243. Theophrasti caractere ex recensione J. F. Fischeri. 8 maj. Coburgi. 1763. (2,30f)
253. *Xenophontis opera graece et latine ex recensione E. Wells ... Lips., Gleditsch.* 1763. (τ. 1-4)
Hoffmann III 578
291. *Xenophontis opera graece et latine ex recensione E. Wells.* IV Tomi. 8 maj. Lipsiae. 1763. (10f)
254. *Kratkoe da prostoe o sedmych tajnstvjach učitel'skoe nastavlenie. Radi vsech oboego polu i vozrasta pravoslavnyh christian ...*, Venetzii (Teodosije), 1763.
Novaković 17
790. Glaubensbekenntnisse der orientalischen Kirche. 8. Venedig. 1763. (1,15 f)
255. David Étienne Choffin, *Introduction à la grammaire des dames: Einleitung ...*, Berlin (Haude, Spener), 1763.
897. Einleitung in die Grammatik für das Frauenzimmer. gros. Berlin. 1763. (0,30f)
256. *Luciani Samosatensis dialogi selecti ad usum scholarum humanorum ...*, Viennae (Grund), 1764.
56. Luciani dialogi et indiculus in scholasticum opusculum graecum. 8. Viennae. (0,30f)
257. Joachim Georg Daries, *Via ad Veritatem ...*, Jenae (Hartung), 1764.
74. Daries /. J. G. / via ad veritatem . 8 maj. Jenae. 1764. (0,30f)
258. Johann Heinrich Lambert, *Neues Organon, über die Erforschung und Bezeichnung des Wahren und dessen Unterscheidung von Irrtum und Schein ...*, Leipzig (Wendler), 1764.
84. Lambert /. J. / Neues Organon, über die Erforschung und Bezeichnung des Wahren und dessen Unterscheidung von Irrtum und Schein. 2 Theile. Leipzig. 1764. (1,30f)
259. *Elementorum Euclidis libri XV ... Lips. Sumtu. Ioh. Frieder. Gleditschii.* 1764.
Hoffmann II 46
145. *Elementorum Euclidis libri XV ad graeci contextus.* 8. Lipsiae. 1769. (1f)
Η ένδειξη του χρόνου έκδοσης στον κατάλογο είναι λανθασμένη.
260. Isabelle M. de Bourbon, *Méditations chrétiennes ...*, Vienne (Trattner), 1764.

246. Meditations chrétiennes. gros. Vienne. 1764. (0,15f)
261. Nicolas Louis de LaCaille, *Leçons élémentaires d'Astronomie géométrique et physique ...*, Paris (Guerin, Delatour), 1764.
282. *Leçons élémentaires d'Astronomie géométrique et physique. av. fig. gros. a Paris. 1764. (1f)*
262. Πολυβίου του Λυκόρτα Ιστοριών τα Σωζόμενα. *Polybii Lycortae historiarum quae supersunt interprete Isaaco Casaubono ex recensione Iacobi Gronovii ... Lipsiae, 1764. Apud Io. Paul. Krausium. (τ. 1-3)*
Hoffmann III 267
287. Polybii Lycortae F. historiarum quae supersunt interprete J. Casaubono ex recensione J. Gronovii. III Tomi. 8 maj. Lipsiae. 1764. (15f)
263. Η Θεία, και Ιερά Ακολουθία του εν Αγίοις Πατρός Ημών Σπυρίδωνος ... Ενετίησι, αψξδ'. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι. 1764.
Legrand II 602
510. Messe /. die heilige. / von Spyridon. 4. Venedig. 1764. griechisch. (0,15f)
264. Ανανίας ο Αντιπάριος, Σπλάγχχνον Γραμματικής ... Εν έτει σωτηρίω, αψξδ'. Ενετίησιν, Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι.
Legrand II 610
523. Grammatik /. griechische. / von Ananias. 4. Leipzig. griechisch. (1f)
265. Xenophontis e libris memorabilium Socratis selecta ..., Viennae (Grund), 1764.
663. Xenophontis e libris memorabilium Socratis selecta. 8. Vien. 1764. (0,15f)
266. Menon, *La Cuisinière bourgeoise, suivie de l'office ...*, Paris (Guillyn), 1764.
924. La Cuisiniere bourgeoise, suivie de l'office. 2 Vol. 12. a Paris. 1764. (0,40f)
267. Louis Sébastien Jaquet de Malzet, *Éléments de l'histoire d'Allemagne par Charlemagne ...*, Vienne (Trattner), 1765.
76. Eléméns de l'histoire d'Allemagne par Charlemagne. gros. a Vienne. 1765. (0,30f)
268. Johann Heinrich Lambert, *Beyträge zum Gebrauche der Mathematik ...*, Berlin (Realschulbuchhandlung), 1765.
83. Lambert /. J. / Beyträge zum Gebrauche der Mathematik. m. Kupf. gros. Berlin. 1765. (1f)

269. Daniel Peucer, *Lexicon vocum graecarum synonymicarum ...*, Dresdae (Officina Waltheria), 1766.
15. Peuceri /M. D. / lexicon vocum graecarum synonymicarum. 8 maj. Dresdae. 1766. (1f)
270. Νικηφόρος Θεοτόκης, *Στοιχεία Φυσικής ... Εν Λειψία της Σαξονίας. Εν τη Τυπογραφία του Βρέιτκοφ. Έτει αψξς´*.
Legrand II 652
313. Theotoky Physiks Angangsgründe. 2 Bde. gros. Leipzig. 1766. deto. (2f)
271. Νικηφόρος Θεοτόκης, *Λόγοι εις την Αγίαν και Μεγάλην Τεσσαρακοστήν ... Εν Λειψία της Σαξονίας εν τη Τυπογραφία του Βρεϊτκόφ έτει 1766*.
Legrand II 650
507. Reden in der heiligen und grossen Charwoche, von Thodorus. 4. Leipzig. 1766. griechisch. 2 Ex. (0,30f)
272. Αγάπιος Λάνδος, *Βιβλίον Ωραιότατον, Καλούμενον Αμαρτωλών Σωτηρία ... Ενετίησιν, 1766, Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων*.
Legrand II 638
509. Heil der Sünder von Agapius. 4. Venedig. 1765. griechisch. (1f)
273. Αποστόλων Πράξεις και Επιστολαί ... Ενετίησι, 1766. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι ή / Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων Ενετίησι, αψξς´ ή Ενετίησι, 1766, Παρά Νικολάω τω Σάρω.
Legrand II 633-635
511. Schriften und Handlungen der Aposteln. 4. Venedig. 1767. griechisch. (0,30f)
274. Carlo Placardi, *Il Dizionario imperiale imperiale, nel quale le quattro principali lingue dell'Europa, cise L'Italiana colla francese, tedesca e latina ...*, Colonia, Francofurti, Lipsiae (Metternich), 1766. (τ. 1-2)
667. Il Dizionario imperiale, nel quale le quattro principali lingue dell'Europa. L'Italiana, francese, tedesca e latina. II Tom. Lips. 1766. (5f)
275. Johannes Peter Eberhard, *Erste Gründe der Naturlehre ...*, Halle (Renger), 1767.
244. Eberhards / P. / Erste Gründe der Naturlehre. mit Kupf. gros. Halle. 1767. (1f)
276. Johann Andreas Segner, *Elementa arithmeticae, geometricae, et calculi geometrici ...*, Hallae (Renger), 1767. (τ. 1-5)

259. Segneri /. A. de. / elementa arithmeticae, geometricae, et calculi geometrici. cum fig. V Tom. 8. Hallae. 1767. (2,30f)
277. Johann Andreas Segner, *Των μαθηματικών στοιχείων αι πραγματεΐαι οι αρχοειδέστατοι ... Φιλοπόνω .. Σπουδὴ Ευγεν. Διακ. του Βουλγάρεως ... Εν Λειψία της Σαξονίας εν τη Τυπογραφία του Βρεϊτκόπφ, έτει αψξζ*.
Legrand II 668
332. Segners Abhandlungen von den mathematischen Wissenschaften von Eug. Bulgari. gros. Leipzig. 1767. (1,30f)
278. Lambert Bos, *Antiquitatum graecarum praecipue Atticarum descriptio brevis ...*, Lipsiae (Fritsch), 1767.
560. Bos /. L. / antiquitatum graecarum praecipue Atticarum descriptio brevis. 8. Lipsiae. 1767. (0,30f)
279. Jean François Marmontel, *Bélisaire ...*, Paris (Merlin), 1767.
913. Bélisaire par M. Marmontel. 8. a Paris. 1767. (0,30f)
280. Philipp Johann Nepomuk Seitz, *Vollständiges Diarium von der Wahl und Krönung Josephs II zum römischen Kaiser ...*, Mainz (Hospitals-Druckerei), 1767.
969. Diarium / vollständiges/ von der Wahl und Krönung Josephs II zum römischen Kaiser. fol. Mayntz. 1767. (1f)
281. *Manuelis Philae carmina graeca ... cura Gottlieb Wernsdorfii. Lips. ... Breitcopf. MDCCLXVIII.*
Hoffmann III 63-64
5. Philae /. Man. / carmina graeca, graec. et lat. 8 maj. Lipsiae. 1768. (1,30f)
282. Timothée Hureau de Livoy, *Dictionnaire des synonymes françois ...*, Paris (Saillant), 1768.
23. Dictionnaire des Synonymes français. gros. a Paris. 1768. (2f)
283. Gustav Johann Wenceslaus Karsten, *Lehrbegriff der gesammten Mathematik ...*, Greifswald (Röse), 1767-1777.
82. Karstens /. G. / Lehrbegrif der gesammten Mathematik. 8. Greifswald. 1768. (0,30f)
284. Jacob Von Bianchy, *Auserlesenes Kabinet physikalisch- und mathematischer Instrumenten ...*, Wien (Kessinger), 1768.

146. Kabinet /. Auserlesenes. / physikalisch- und mathematischer Instrumenten. 2 Theile. 8. Wien. 1768. (0,30f)
285. Voltaire, *Περί των διχονοιών των εν ταις Εκκλησίαις της Πολονίας δοκίμιον ιστορικόν ... Εν τέλει προσετέθη και Σχεδιάσμα περί της Ανεξιθρησκείας*. 1768. [μτφ. Ευγ. Βούλγαρης]
- Legrand II 691
194. Essai historique et critique sur les dissensions des églises de Pologne, griechisch. gros. 1768. (1f)
286. Samuel Tissot, *Anleitung für Gelehrte, und Personen von einer sitzenden Lebensart, in Absicht auf ihre Gesundheit ...*, Hamburg (Typographische Gesellschaft), 1768.
296. Tissot /. H. / *Anleitung für Gelehrte, und Personen von einer sitzenden Lebensart, in Absicht auf ihre Gesundheit*. 8. Hamburg. 1768. (0,30f)
287. Ιωσήφ Βρυέννιος, *Τα ευρεθέντα ... δι' επιμελείας Ευγενίου διακόνου του Βουλγάρεως ... Εν Λειψία της Σαξονίας, εν τη τυπογραφία του Βρεϊτκόπφ. Έτει αψξή*. (τ. 1-2, τ. 3, Λειψία 1784)
- Legrand II 683
316. Bryeni hinterlassene Werke. 3 Bde. griechisch. gros. Leipzig. 1768-1784. (4,30f)
288. Gottlieb Christophorus Harles, *Chrestomathia graeca poetica ...*, Coburgi (Findeisen), 1768.
541. *Chrestomathia graeca poetica, quam curavit et animadversionibus illustravit T. C. Harles*. 8. Coburgi. 1768. (1f)
289. Bonaventure Girandeau, *Radices linguae graecae ...*, Ingolstadii (Grau), 1768.
644. Girandeau /. P. / *radices linguae graecae cum exercitationibus*. 8. Ingolstadii. 1768. (0,15f)
290. Θεόδωρος Λάσκαρις, *Θεοδώρου Γραμματικής Εισαγωγής των εις Τέσσα-ρα εις το Τέταρτον ... Εν Βουκουρεστίω. αψξή*.
- Legrand II 680
718. Theodors griechische Grammatik von Neophido. 4. Bukarest. 1768. griechisch. (1f)
291. Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Έκθεσις περί Επιστολικών Τύπων ... Εν Άλλη της Σαξονίας. Εν τη Τυπογραφία του Βάερ. αψξή*.
- Legrand II 696

685. Korydaläus Briefsteller und Rhetorik. 8. Halle und Venedig. 3 Ex. 1768-1786. (1f)
292. Πόνημα χρυσούν Σαμουήλ Ραββί του Ιουδαίου ... Εν Λειψία της Σαξονίας, Τυπογραφία του Βρεϊτκόπφ. Έτει 1769.
Legrand II 712
196. Buch /. goldenes. / des jüdischen Rabiners Samuel über die Irrtümer der Hebräer. gros. Leipzig. 1769. (0,30f)
293. Dionysius Longinus de sublimitate ex recensione Zachariae Pearcii ... Lips. Sumt. Hered. Weidmann. et Reichii ... CIO DCCLXVIII.
Hoffmann II 527
235. Dionysius Longinus de sublimitate ex recens. Zach. Pearcii. 8 maj. Lipsiae. 1769. (2f)
294. Alexander Gottlieb Baumgarten, *Sciagraphia encyclopaediae philosophicae* ..., Halae (Hemmerde), 1769.
279. Baumgarten /. A. / sciagraphia encyclopaediae philosophicae. 8. Hallae. 1769. (0,30f)
295. Νικόλαος Βούλγαρης, *Ιερά Κατήχησις ήτοι Εξήγησις της θείας και Ιερράς Λειτουργίας ... Ενετίησιν, 1769. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων.*
Legrand I 390
522. Katechismus /. heiliger. / von Nikolaus Wulgari. 4. Venedig. 1769. griechisch. (0,30f)
296. Christian Fürchtgott Gellert, *Sammlung sämtlicher Schriften* ..., Leipzig (Weidmann & Reich, Fritsch), 1769-1771. (τ. 1-3)
709. Gellerts /. C. F. / sämtliche Schriften. 10 Theile. 8. Leipzig. 1769. der 1te Band fehlt. (3f)
Λείπει ο πρώτος τόμος.
297. Θεοδώρου του Γαζή Γραμματικής Εισαγωγής Βιβλία Τέσσαρα ... Ενετίησιν. Αψξθ'. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων.
Legrand II 707
830. Gazii griechische Grammatik. 8. Venedig. 1769. (0,15f)
298. Jean Louis Galtier, *Les Confessions de Mademoiselle de Mainville* ..., Paris (Costard), 1769. (τ. 1-2)

964. Les confessions de Mademoiselle de Mainville. II Tom. 12. a Paris. 1770. (0,30f)
299. Joachim Heinrich Campe, *Theophron oder der erfahrene Ratgeber für die unerfahrene Jugend ...*, Braunschweig (Schulbuchhandlung), 1770.
175. Campe /. J. / Theophron, oder der erfahrene Ratgeber für die unerfahrene Jugend. 8. Braunschweig. 1770. (0,30f)
300. *Theophrastus von den Steinen ... Nürnberg bey J. Adam Lochner. 1770.*
Hoffmann III 529-530
177. Theophrastus von den Steinen, a. d. griech. 8. Nürnbn. 1770. (0,30f)
301. *Του Τζέτζου τα προ Όμηρου ... Ioannis Tzetzae carmina iliaca, nunc primum e codice augustano edidit G. Schirach ... Hal. Magdeb., Curtius.*
Hoffmann III 570
178. Tzetzae /. J. / carmina iliaca nunc primum e codice august edidit G. Schirach. 8. Halle. 1770. (0,30f)
302. Leonhard Euler, *Lettres à une Princesse d'Allemagne sur diverses sujets de physique et de philosophie...*, Miethau, Leipzig (Junius), 1770-1774. (τ. 1-3)
216: Lettres a une Princesse d'Allemagne sur diverses sujets. III Tom. gros. a Mietau. 1770. (4,30f)
303. Johann Andreas Segner, *Einleitung in die Naturlehre ...*, Göttingen (Vandenhoeck), 1770.
273. Segnier /. A. v. / Einleitung in die Naturlehre. mit Kupf. 8. Göttingen. 1770. (1f)
304. *Oratorum graecorum, quorum princeps est Demosthenes ... commentariis integris Hier. Wolfii ... edidit I. Iac. Reiske ... Lips., Sommer. 1770. (τ. 1-8)*
Hoffmann III 15
284. Oratorum graecorum, quorum princeps est Demosthenes, quae supersunt, monumenta ingenii etz. VIII Tomi. 8 maj. Lipsiae. 1770. (40f)
305. *Ερμηνεία της Κραταιοτάτης, και Σεβαστής Αικατερίνης Β' ... Ενετίσιν 1770. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
Legrand II 722
405. Gesetzbuch der Kaiserin Katharina II von Russland. 8. Venedig. 1770. (0,30f)

857. Gesetzbuch der Kaiserin Katharina II von Russland. 8. Venedig. 1770. (0,30f)
306. Christoph Martin Wieland, *Die Grazien ...*, Leipzig (Weidmann), 1770.
594. Wielands / M. / die Grazien. 8. Leipzig. 1770. (0,15f)
307. Charles Yves Cousin, *Académie des jeux universelles ...*, Amsterdam, 1770.
623. Académie des jeux universelles. II Part. 12. a Amsterdam. 1770. (1,15f)
308. Κωνσταντίνος Δαπόντες, *Χρηστοθήθεια ... Ενετίσιν 1770. Παρά Δημη-
τρίω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων.*
Legrand II 739
845. Daponte Sittenlehre. 8. Venedig. 1770. (0,30f)
309. Joseph Chevassu, *Sonntagspredigten und Gespräche ...*, Augsburg (Rieger), 1770.
905. Schevassu /. H. / Sonntagspredigten und Gespräche. 4 Theile. 8. Augsburg. 1770. (2f)
310. Christoph Heinrich Korn, *Les étrangers en Suisse, ou aventures de M. de Tarlo
et de ses ames ...*, Ulm (Bartholomaeus), 1770.
911. Les etrangers en Suisse, ou aventures de M. de Tarlo. 8. Ulm. 1770.
(0,30f)
311. Antoine Godeau, *Allgemeine Kirchengeschichte ...*, Augsburg (Rieger), 1771.
134. Godeau /. A. / allgemeine Kirchengeschichte . a. d. franz. 6 Theile. gros. Augsburg. 1771. (0,30f)
312. Leonhard Euler, *Vollständige Anleitung zur Algebra ...*, St. Petersburg
(Kayserliche Academie der Wissenschaften), 1771.
164. Eulers /. L. / vollständige Anleitung zur Algebra. 2 Theile. gros. St. Petersburg 1771. (1f)
313. Abraham Gotthelf Kästner, *Dissertationes mathematicae et physicae ...*,
Altenburgi (Richter), 1771.
451. Kästner /. G. / dissertationes mathematicae et physicae. 4 maj. Altenburgi.
1771. (0,30f)
314. Aeschinis Rhetoris epistolae ex recensione Joann. Taylora Angli. Lips., Schwickert.
Hoffmann I 26

654. Aeschinis Rhetoris epistolae ex recensione Joann. Taylorig Angli. 8. Lipsiae. 1771. (0,15f)
315. Johann Christoph Schmidlin, *Christoph Heinrich, Geschichte des gegenwärtigen Krieges zwischen Pohlen, Russland, und der ottomanischen Pforte ...*, Francfurt, Leipzig (Korn), 1771.
742. Geschichte des gegenwärtigen Krieges zwischen Pohlen, Russland, und der ottomanischen Pforte. mit Kupf. 12 Theile. 4. Francf. 1771. (2f)
316. Μιχαήλ Παπαγεωργίου, *Το Μέγα Αλφαβητάριον ... Εν Βιέννη της Αουστρίας. Παρά Ιωσήφ Κουρτζβέκι ... εν έτει αψοά'.*
Legrand II 750
869. Gay griechisches Namenbüchlein. 8. Wien. 1761. 2 Ex. (0,12f)
Η ένδειξη του χρόνου έκδοσης στον κατάλογο είναι λανθασμένη.
317. Ησιόδου Ασκραίου τα ευρισκόμενα, Ορφέως, και Πρόκλου Φιλοσόφου Υμνοι ... *Hesiodi Ascraei quae extant, Orphei, et Procli Lycii ... Accedit Passoris ... Patavii ... Manfré.* 1772.
19. Hesiodi Ascraei quae extant, Orphei, et Procli Lycii. 8 Patavii. 1772. (2f)
318. *Chrysostomus Predigten und kleinen Schriften über Wahrheiten der christlichen Religion ... Augsb. Wolt. 1771-1782.* (τ. 1-11)
Hoffmann II 421
66. Chrysostomus /. J. / Predigten und kleinen Schriften. a. d. griech. 8. Augsburg. 1772. (6f)
319. Hermann Samuel Reimarus, *Die vornehmsten Wahrheiten der natürlichen Religion ...*, Hamburg (Bohn), 1772.
292. Reimarus /. S. / die vornehmsten Wahrheiten der natürlichen Religion. 8. Hamburg. 1772. (1f)
320. *Του Μακαρίου Θεοδώρητου Επισκόπου Κύρου άπαντα ... B. Theodoreti Episcopi Cyri Opera Omnia ... Ex Recensione Iacobi Sirmondi Denno Edidit ... Halae, ... Typis Et Impensis Bibliopolii Orphanotrophei.* 1769-1774. (τ. 1-5)
304. Theodoreti /. B. / commentarius in omnes Pauli epistolas, lat. et graece. IV Tom. 8. 1772. (15f)
Δεν εντοπίστηκε η έκδοση της ερμηνείας στις επιστολές του Παύλου το 1772. Πιθανώς, η ένδειξη IV Tom στον κατάλογο να παραπέμπει στον 4ο τόμο των Σωζομένων του Θεοδώρητου που εκδόθηκε το 1772.

321. Nicolas de La Caille, *Lectiones elementares mathematicae, seu elementa algebrae et geometriae* ..., Viennae (Trattner), 1772.

435. De la Caille /. D. / *lectiones elementares mathematicae, seu elementa algebrae et geometriae. cum fig. 4.* Viennae. 1772. (1,30f)

322. Νικηφόρος Θεοτόκης, *Σειρά Ενός και Πεντήκοντα Υπομνηματιστών ... εις την οκτάτευχον και τα των βασιλείων ... Εν Λειψία της Σαξονίας. Εν τη Τυπογραφία του Βρεϊτκόπφ. Έτει αψοβ΄.* (τ. 1-2)

Legrand II 771

738. Sammlung 51 Kommentarischen über die heiligen Bücher. fol. Leipzig. 1782. 2 Bde. (5f)

323. David Samuel Madai, *Σύντομος Ερμηνεία περί της Ενεργείας και Ωφελείας μερικών εκλεκτών και δοκιμασμένων Ιατρικών ... Μεταφρασθείσα ... παρά του ... Ιωάννου Αδάμη ... εν τω Ορφανοτροφίω της Άλλης, Έτει σωτηρίω 1772.*

Legrand II 772

844. Erklärung der Wirkungen einiger Medikamenten. 8. Halle. 1772. (0,15f)

324. Giovanni Francesco Lazzerelli, *La Cicceide legittima di G. Fr. Lazzerelli* ..., Londra, 1772.

908. La Cicceide legittima di G. Fr. Lazzerelli. 8. Londra. 1772. (0,30f)

325. Odilo Schreger, *Studiosus jovialis ad jocose et honoste discurrendum* ..., Augustae Vindelicorum (Rieger), 1773.

131. Schreger /. O. / *Studiosus jovialis ad jocose et honoste discurrendum.* 8. Aug. Vind. 1773. (0,30f)

326. *Rhetores selecti Demetrius Phalereus ... edidit ... Tho. Galeus ... Lips., Schwickert.* 1773.

Hoffmann I 502

155. *Rhetores selecti Demetrius Phalereus etz. graece et lat.* 8. Lipsiae. 1773. (1f)

327. Ludolph Kuster, *De vero usu verborum mediorum, eorumque differentia* ..., Londini (Leedes), 1773.

248. Lud. Kusterus de vero usu verborum mediorum, eorumque differentia. 8 maj. Londini. 1773. (0,30f)

328. Michelle Casati, *Compendio della dottrina christiana* ..., Padova (Conzatti), 1773.

281. Compendio della dottrina christiana per M. Casati. 8. In Padova. 1773. (0,30f)
329. Σπυρίδων Μίλιας, *Διδαχαί εις την Αγίαν και Μεγάλην Τεσσαρακοστήν ... Ενετίησιν αφογ'.* 1773. *Εν τη Τυπογρ. Αντωνίου του Βόρτολι.*
 Legrand II 781
533. Reden der heiligen und grossen Charwoche, von Spyridon. 4. Venedig. 1773. griechisch. (0,30f)
330. Ulricus Huber, *Positiones iuris, secundum institutions et pandectas ...*, Amstaelodami (Wetstenios), 1728. (τ. 1-2)
571. Huber /. U. / positiones juris. 8. Amstaelodami. 1773. II Tomi. (0,30f)
331. Thomas a Kempis, *De imitatione Christi ...*, Venetiis (Pezzana), 1773.
639. Thomas a Kempis de imitatione Christi. lat. und deutsch. 12. (0,15f)
332. Μανουήλ Μοσχόπουλος, *Περί Σχεδών. Ήτοι Γραμματική ... Της Αιολο-δορικής ... Εν Βιέννη ... Παρά Ιωσήφ τω Κουρζβέκι ... εν έτει, αφογ'.*
 Legrand II 795
675. Muskopuli, griechische Grammatik von Gajis. 8. Wien. 1773. 2 Ex. (1,30f)
333. Μιχαήλ Παπαγεωργίου, *Οικιακός και πρόχειρος διδάσκαλος των αρχαρίων της ελληνικής γλώσσης ... Εν Βιέννη της Αουστρίας. 1783. Εν τη Τυπογραφία, Ιωσήπου Βαουμειστέρου του Νομοδιδασκάλου.*
 Legrand II 1115
705. Anleitung /. kurze. / zur griechischen Sprache. 8. Wien. 1773. (0,15f)
 Η ένδειξη του χρόνου έκδοσης στον κατάλογο είναι λανθασμένη.
334. Georg Dillinger, *Nach dem jezigen Staat eingerichtete neu vermehrte Bilder-Geographie ...*, Nürnberg (Rieger), 1773.
906. Bilder-Geographie, darinnen alle Nationen von den vier Haupttheilen des Erdbodens in saubern Figuren vorgestellt werden. 8. Nürnberg. 1773. (3f)
335. Edme Jean Antoine DuPuget, *Versuch über den Gebrauch der Artillerie im Kriege ...*, Berlin (Nicolai), 1773.
960. Versuch über den Gebrauch der Artillerie im Kriege. mit Kupf. 8. Berlin. 1773. (0,30f)
336. Francesco Alberti di Vilanova, *Dictionnaire abrégé portatif français et italien ...*, Venice (Bettinelli), 1774.

7. Dictionnaire abrégé portatif français et italien par Fr. Alberti. gros. a Venice. 1774. (2,30f)
337. Marc-Antoine Muret, *Orationes, epistolae, et poemata ...*, Hanoverae (Helwing), 1774.
168. Mureti /. A. / orationes, epistolae, et poemata. 8 maj. Hanoverae. 1774. (2,30f)
338. *Maximi Tyrii dissertationes ex recensione Ioan. Davinsii ... Lips., Georgi CID ID CCLXXIV.* (τ. 1-2)
Hoffmann II 586
227. Tyrii /. M. / dissertationes ex recensione Ioan. Davinsii. 8 maj. II Tom. Lipsiae. 1774. (1,30f)
339. Abraham Gottlieb Kästner, *Anfangsgründe der Arithmetik, Geometrie, und sphärischen Trigonometrie ...*, Göttingen (Vandenhoeck), 1774.
237. Kästner /. G. / Anfangsgründe der Arithmetik, Geometrie, und sphärischen Trigonometrie. mit Kupf. 8. Göttingen. 1774. (1f)
340. Claude Buffier, *Géographie universelle ...*, Paris (Giffart), 1774.
268. Géographie universelle par C. Buffier et nouveau traité de la sphère. 8. a Paris. 1774. (0,30f)
341. Hieronimus Wolf, *Apparatus Critici ad Demosthenum ...*, Lipsiae (Sommer), 1774. (τ. 1-4)
285. Apparatus critici ad Demosthenem. IV Tomi. 8 maj. Lipsiae. 1774. (20f)
342. Marcus Tullius Cicero, *Opera omnia ... ex recensione J. A. Ernesti ...*, Halis Saxonum (Orphanotropheo), 1774. (τ. 1-8)
286. Ciceronis /. M. T. / opera omnia ex recensione J. A. Ernesti. VIII Tomi. 8 maj. Halis Saxonum. 1774. (20f)
343. Gottfried Archenwald, *Prolegomena juris naturalis ...*, Gottingae (Bossigeli), 1774.
297. Archenwall /. G. / prolegomena juris naturalis. II Part. 8. Gottingae. 1774. (0,30f)
344. *Astronomisches Jahrbuch oder Ephemeriden*, Berlin (Lange), 1774.
425. Jahrbuch /. astronomisches. / oder Ephemeriden etz. mit 6 Kupf. gros. Berlin. 1774. (0,30f)

345. Johann Chrisptoph Adelung, *Versuch eines vollständigen grammatisch-kritischen Wörterbuchs der hochdeutschen Mundart ...*, Leipzig (Breitkopf), 1774. (τ. 1-5)
 427. Versuch eines vollständigen grammatisch-kritischen Wörterbuchs der hochdeutschen Mundart. 5 Bde. 4. Leipzig. 1774. (30f)
346. Anton Barth, *Geographiae mathematicae elementorum ...*, Augustae Vindelicorum (Klett), 1774.
 574. Barthii /. A. / geographiae mathematicae elementorum libri duo. 8. Aug. Vind. 1774. (0,30f)
347. Johann Matthias Schröckh, *Lehrbuch der allgemeinen Weltgeschichte ...*, Berlin, Stettin (Nicolai), 1774.
 577. Schröckhs /. M. / Lehrbuch der allgemeinen Weltgeschichte. 8. Berlin. 1774. (0,15f)
348. Johann Georg Sulzer, *Kurzer Begriff aller Wissenschaften und andern Theile der Gelehrsamkeit ...*, Frankfurt, Leipzig, 1774.
 606. Begriff /. kurzer ./ aller Wissenschaften und anderen Theile der Gelehrsamkeit. 8. Frankfurt. 1774. (0,15f)
349. Friedrich Muzel, *Imitationes ad introductionem in linguam latinam ...*, Berolini (Nicolai), 1774.
 645. Muzelii /. Fr. / introductio in linguam latinam. 8. Berolini. 1774. (0,15f)
350. 765. Schrift /. die heilige. / des neuen Testaments. 8. Labra. 1774. (2f)
 Αγία Γραφή στη ρωσική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.
351. 805. Locks Physik. 8. Petersburg. 1774. (0,6f)
 Βιβλίο Φυσικής στη ρωσική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.
352. Θεόδωρος Καβαλλιότης, *Εισαγωγή γραμματικής ... Ενετίσι. 1774. Παρά Νικολάω Γλυκεί των εξ Ιωαννίνων.*
 Π I 2942
868. Kavallioti griechische Grammatik. 8. Venedig. 1774. (0,15f)
353. Matthias Schönberg, *Das Geschäft des Menschen ...*, München, 1774.
 904. Schönberg /. M. / das Geschäft des Menschen. 8. Wien. 1774. (0,24f)
 Η μοναδική έκδοση της Βιέννης είναι του έτους 1775. Συνεπώς, πρόκειται για λανθασμένη ένδειξη είτε του χρόνου είτε του τόπου έκδοσης.

354. Karl Ludwig Bauer, *Glossarium theodoreum ad usus exegeticos et creticos ...*, Halae (Orphanotropheum), 1775.
17. *Glossarium Theodoreum ad usus exegeticos et creticos*. 8 maj. Halae. Magd. 1775. (3f)
355. Christian Wolf, *Anfangsgründe so wohl der gemeinen Algebra, als der differential- und integral- Rechnung ...*, Halle (Renger), 1775.
143. Wolf /. v. / *Anfangsgründe so wohl der gemeinen Algebra, als der differential- und integral- Rechnung*. 8. Halle. 1775. (1f)
356. Νικηφόρος Θεοτόκης, *Απόκρισις ορθοδόξου τινός προς τινά αδελφόν ορθόδοξον περί της των Κατολίκων δυναστείας ... Εν Χάλλη*. 1775.
Legrand II 820
195. Antworten eines Rechtgläubigen an seinen Bruder. griechisch. gros. Halle. 1775. (0,30f)
357. Dionysii Halicarnassensis *Opera omnia ... Cum annotationibus Henr. Stephani ... Reskii. Lips. Georgi*. 1775. (τ. 1-7)
Hoffmann I 582
215. Dionysii Hallicarnassensis operum Volumina VII. cum notis J. Reiske. 8 maj. Lipsiae. 1775. (15f)
358. Jérôme de la Lande, *Astronomisches Handbuch, oder die Sternkunst in einem kurzen Lehrbegriff ...*, Leipzig (Flittner, Müller), 1775.
218. de la Lande astronomisches Handbuch, oder die Sternkunst in einem kurzen Lehrbegriff. mit 16 kupf. gros. Leipzig. 1775. (2f)
359. Aristophanis *Comoedia Plutus ... et Coluthi Raptus Helenae ... Curavit ... Harles ... Norimb., in off. Felseckiana*. 1776.
Hoffmann I 260
6. Aristophanis comoedia Plutus et Coluthi raptus Helenae, cum not. Harles. 8 maj. Nürnberg. 1766. (1,30f)
360. Joachim Georg Daries, *Institutiones jurisprudentiae universalis ...*, Jenae (Cuno), 1776.
34. Daries /. G. / *Institutiones jurisprudentiae universalis*. 8 maj. Jenae. 1776. (1f)
361. Ernst Platner, *Philosophische Aphorismen, nebst einigen Anleitungen zur philosophischen Geschichte...*, Leipzig (Schweickert), 1776.

105. Plattners /. E. / philosophische Aphorismen nebst einigen Anleitungen. 2 Theile. 8. Leipzig. 1776. (1f)
362. Ambrosius Marlianus, *Θέατρον Πολιτικόν ... μεταγλωττισθέν εκ της Λατινικής παρά του ... Νικολάου του Μαυροκορδάτου ... Εν Λειψία ... Παρά ... Πρέιτκοπφ ...*1776.
Legrand II 858
200. Theater /. Pollitisches. / gros. Leipzig. 1776. griechisch. (1f)
331. Maurocordato pollitisches Theater. griechisch. gros. Leipzig. 1776. (1f)
363. *Αχιλλέως Τατίου Αλεξανδρέως Ερωτικών. Sive de Clitophontis et Leucippes amoribus... Lips., sumtibus Iunii. MDCCLXXVI.*
Hoffmann I 3
220. Achilejus sive de Clitophontis et Leucippes moribus libri VIII. griechisch und lat. 8 maj. Lipsiae. (2,30f)
364. *Anacreontis Teii carmina graece ex recensione Gul. Baxteri. Lips., Mueller. 1776.*
Hoffmann I 134
232. Anacreontis Teii carmina graece et recensione G. Baxteri. 8 maj. Lipsiae. 1776. (2f)
365. Karl Christian von Langsdorf, *Erläuterungen der Kästnerischen Analysis endlicher Grössen ...*, Mannheim (Schwan), 1776.
258. Erläuterungen der Kästnerischen Analysis endlicher Grössen. 8. Mannheim. 1776. (1f)
366. Claude Andrien Helvétius, *De l'esprit des lois ...*, Paris (Durand), 1776.
303. De l'esprit. gros. a Paris. 1776. (2f)
367. *Εκ των Αριστοτέλους Πολιτικών περί της πόλεως μακαρίας ... περί της γαμμικής ομιλίας, περί των παιδων αγωγής ... Lips. Ap. Jacobaeerum. 1776.*
Hoffmann I 294
379. Aristoteles pollitische Reden. 8. Leipzig. 1776. (0,15f)
368. *Nothwendiges Handbuch für Schulmeister der illyrischen nicht unirten Trivial-Schulen in den Kais. Königlichen Erblanden ...*, Wien (Kurzböck), 1776.
421. Handbuch für Lehrer der illyrischen nicht unirten Trivial-Schulen. 2 Theile. 8. Wien. 1776. (0,30f)
369. Johannes Dietenberger, *Biblia sacra, das ist die ganze heilige Schrift alten und neuen Testaments ...*, Augsburg (Rieger), 1776.

479. Biblia sacra, das ist die ganze heilige Schrift alten und neuen Testaments, übersetzt von J. Diätenberger. mit Kupf. gros fol. Augsburg. 1776. (12f)
370. Augustin Calmet, *Abhandlung in welcher der Vorzug der hebräischen Geschichte von den Geschichten aller übrigen Nationen bewiesen wird ...*, Wien (Gräffer), 1776. 547. Calmets /. A. / *Abhandlung in welcher der Vorzug der hebräischen Geschichte von den Geschichten aller übrigen Nationen bewiesen wird*. 8. Wien. 177. (0,15f)
371. Friedrich Andreas Stroth, *Chrestomathia graeca...*, Quedlinburgi (Biesterfeld), 1776. 555. Stroth /. A. / *chrestomathia graeca*. 8. Quedlinburgi. 1776. (0,30f)
372. Johann Matthias Gessner, *Primae lineae isagoges in eruditionem universalem ...*, Goettingae (Kübler), 1776. 603. Gesneri /. M. / *primae lineae isagoges in eruditionem universalem*. 8. Goettingae. 1776. (0,15f)
373. Claude Fleury, *Historischer Katechismus, darinnen die biblische Geschichte und die christliche Lehre enthalten ist ...*, Wien (Krauß), 1776. 651. Fleury /. A. C. / *Katechismus, darinnen die biblische Geschichte und die christliche Lehre enthalten ist*. mit Kupf. 8. Wien. 1776. (1f)
374. Anton Michael Zeplichal, *Unterricht in der Naturgeschichte zum Gebrauch der Jugend...*, Breslau (in der academischen Buchdruckerey), 1776. 656. *Unterricht in der Naturgeschichte zum Gebrauch der Jugend*. 8. Breslau. 1776. (0,15f)
375. Ψαλτήριον Δαβίδ του Προφήτου ... Ενετίσιν, 1776 ... Παρά Αντωνίου τω Βόροτλι.
Legrand II 869
723. Gesangbuch /. griechisches. / 4 Venedig. 1777. griechisch. (0,30f)
376. Johann Gottlieb Heineccius, *Elementa juris civilis ...*, Vindobonae (Trattner), 1777. 27. Heineccii /. G. / *elementa juris civilis*. 8. Vindobonae. 1777. (0,30f)
377. Christophorus Cellarius, *Latinitatis probatae et exercitae liber memorialis ...*, Posonii (Landerer), 1777.

75. Cellarii /. C. / latinitatis probatae et exercitae liber memorialis. 8. Posonii. 1777. (2f)
378. Franciscus Oberthner (ed.), *Sanctorum Patrum polemica de veritate religionis christianae contra gentiles et Judaeos ...*, Wirceburgi (Ex Officina Libraria Staeheliana), 1777. (τ. 1-3)
 229. *Sanctorum Patrum opera polemica de veritate religionis christianae contra gentiles et Judaeos*. III vol. 8 maj. Wirceburgi. 1777. (3,30f)
379. *Plutarchi Charonei opera omnia quae supersunt omnia ... instruxit Io. Iac. Reiske ... Lips. ... Georgi*. 1777. (τ. 1-12)
 Hoffmann III 174
 305. *Plutarchi opera omnia quae extant, cum notis G. Xylandri, Stephani, et Reiskii. graece et latine*. 12 Tomi. 8 maj. Lipsiae. 1777. (50f)
380. Διονύσιος Μητροπολίτης Αδριανουπόλεως, *Ομιλίας Διάφοροι ... Ενετίησιν*, 1777. Παρά Νικολάω Γλυκεί των εξ Ιωαννίνων.
 Legrand II 895
 524. *Reden /. verschiedene./ von Dionysius*. 4. Venedig. 1777. griechisch. 2 Ex. (0,30f)
381. David Christoph Seybold, *Anthologia historica graeco-latina ...*, Lipsiae (Weygandt), 1777.
 554. *Seyboldi /. C. / anthologia historica graeco-latina*. 8. Lipsiae. 1777. (1,30f)
382. Christian Felix Weiße, *Der Kinderfreund ...*, Leipzig: Crusius, 1772-1782. (περιοδικό, 24 τεύχη)
 694. *Kinderfreund /. der. / von Weisse, mit Kupf.* 24 Theile. 8. Leipzig. 1777-81. orig. (15f)
383. *Ευχολόγιον το Μέγα εν ω Περιέχονται κατά Τάξιν αι των Επτά Μυστηρίων Ακολουθίαι ... Ενετίησι*, 1777. Παρά Νικολάω Γλυκεί των εξ Ιωαννίνων.
 Legrand II 881
 722. *Auszug aus der Geschichte der Hierarchie*. 4 Venedig. 1777. griechisch. (0,30f)
384. *Velizarij gospodina Marmontela ... Viennj ... Kurcbek*. 1777.
 Novaković 69

755. Velisar, von Marmontel. 8. Wien. 1777. (0,30f)
385. Nicolas Remond de Cours, *La véritable politique des personnes de qualité ...*, Nürnberg (Felsecker), 1777.
933. Politique / la veritable / des Personnes de qualite. 8. a Nüremberg. 1777. (0,6f)
386. Christoph Fischer, *Testamentum novum ...*, Pragae (Sumptibus Regiae Scholae Normalis), 1777.
966. Testamentum novum, graece curante C. Fischer. 8. Pragae. 1777. (2,30f)
387. *Grammatica Italiana ... – Γραμματική Ιταλική ... Ἦτοι Μέθοδος σύντομος ... του μανθάνειν την Ιταλικήν Γλώσσαν ... Ενετήσιν, 1778. Παρά Νικολάω τω Γλυκεί εξ Ιωαννίνων.*
Legrand II 916
62. Grammatica italiana, für einen Italiener neugriechisch zu lernen. 8. Venedig. 1778. (0,30f)
388. Joseph Anton Gall, *Vorstellung der liebeichen Anstalten und Ordnung Gottes ...*, Wien, 1778.
610. Vorstellung der liebeichen Anstalten und Ordnung Gottes etc. 8. Wien. 1778. (0,15f)
389. *Gaii Crispi Sallustii opera quae supersunt omnia ... Mannhemii ... Societas literata ... 1779.*
Hoffmann III 345
174. Sallustii /. G. C. / opera quae extant omnia. 8. Mannhemii. 1779. (1f)
390. Christianus Friedericus Matthaei, *Lectiones Mosquenses ...*, Lipsiae (Schmickert), 1779. (τ. 1-2)
245. Mathaei /. Fr. / lectiones Mosquenses. 8 maj. Lipsiae. 1779. (0,30f)
391. Lucius Annaeus Florus, *Epitome rerum romanarum ...*, Manhemii (Cura et Sumptibus Societatis Litteratae), 1779.
278. Lucii Annaei Flori epitome rerum romanarum. 8. Manhemii. 1779. (1f)
392. *Μαργαρίται των Τριών Ιεραρχών ... αψοθ'. Ενετήσιν, 1779. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
Legrand II 965
406. Reden dreyer heiligen Vetter. 8. Venedig. 1779. (0,30f)

393. Favorino Varino, *Λεξικόν το μέγα και πάνυ ωφέλιμον ... Dictionarium magnum ac per utile ... Ενετίσιν, 1779/ Εν τη Τυπογραφία Νικολάου του Γλυκέως.*

Legrand II 963

482. Varini /. P. C. / *Dictionarium magnum ac per utile. fol. Venetiis. 1779. (5f)*

394. Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Είσοδος Φυσικής Ακροάσεως κατ' Αριστοτέλην ... τόμος πρώτος. αφοθ'. Ενετίσιν 1779. Παρά Ιωάννη Γλυκέ τω εξ Ιωαννίνων.*

Γενέσεως και φθοράς πέρι κατ' Αριστοτέλην ... τόμος δεύτερος ... αψπ'. Ενετίσιν. 1780. Παρά Ιωάννη Γλυκέ τω εξ Ιωαννίνων. (τ. 1-2)

Legrand II 956

531. Physik des Aristoteles. 2 Bde. 4. Venedig. 1779. griechisch. 2 Ex. (1,30f)

395. Johann Friedrich Blumenbach, *Handbuch der Naturgeschichte ...*, Göttingen (Dieterich), 1779.

545. Blumenbachs /. Fr. / *Handbuch der Naturgeschichte. 8. mit Kupf. Göttingen. 1779. 2 Theile. (1f)*

396. Carl Anton Freiherr von Martin, *Ordo historiae juris civilis ...*, Viennae (Trattner), 1779.

607. Martini /. C. de. / *ordo historiae juris civilis. 8. Viennae. 1779. (0,30f)*

397. Christoph Hupka, *Positiones juris criminalis secundum constitutionem Theresianam ...*, Viennae (Trattner), 1779.

641. Hupka /. C. / *positiones juris criminalis secundum constitutionem Theresianam. 8. Viennae. 1779 (0,15f)* Martini /. C. de. / *ordo historiae juris civilis. 8. Viennae. 1779. (0,30f)*

398. 763. Moral /. die christliche. /. der Philosophie. 8. Wien. 1779. (1f)

Ηθικοφιλοσοφικό εγχειρίδιο στη σερβική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.

399. Ιώσηπος Μοισιόδαξ, *Πραγματεία περί Παίδων Αγωγής ... Ενετίσι, 1779. Παρά Νικολάω Γλυκέ τω εξ Ιωαννίνων.*

Legrand II 975

867. Missiodax Pädagogik. 8. Venedig. 1779. (0,30f)

400. János Molnár, *Zoologicon, oryctologicon, et phytologicon ...*, Budae (Typ. Regiae Univ.), 1780.

92. Molnar /. J. R. / Zoologicon, oryctologicon, et phytologicon. 8 maj. Budae. 1780. (0,30f)
401. Abraham Gottlieb Kästner, *Anfangsgründe der angewandten Mathematik ...*, Göttingen (Vandenhoeck), 1780.
257. Kästners /. G. / Anfangsgründe der angewandten Mathematik. 6 Theile. mit Kupf. 8. Göttingen. 1780. (3f)
402. Johann Friedrich Gmelin, *Einleitung in die Chemie ...*, Nürnberg (Raspe), 1780.
266. Gmelins /. J. Fr. / Einleitung in die Chemie. 8. Nürnberg. 1786. (0,30f)
403. Jonathan Toup, *Opuscula Critica in quibus Suidas explicantus ...*, Lipsiae (Jacobaeer), 1780.
302. Toup /. J. / opuscula critica in quibus Suidas explicantus. 8. Lipsiae. 1780. (1,30f)
404. Μαργαρίται, *Ἦτοι Λόγοι Διάφοροι του Εν Αγίοις Πατρός Ημών Ιωάννου του Χρυσοστόμου ... Ενετίησιν, 1780. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων.*
Legrand II 1014
526. Reden /. verschiedene./ von Johann Chrysostomus. 4. Venedig. 1780. griechisch. (0,30f)
405. Προκόπιος ο Πελοποννήσιος, *Βιβλίον Καλούμενον Αυλός Ποιμενικός ... Εν Λειψία της Σαξωνίας εν τη Τυπογραφία του Βρέιτκοπφ. Έτει 1780.*
Legrand II 989
527. Reden /. verschiedene./ für alle Samstage und Freytage des Prokopius. Leipzig. 1780. 2 Ex. (1,30f)
406. *Βίβλος Καλούμενη Καλοκαιρινή ... Μεταφρασθείσα παρά Αγαπίου Μοναχού του Κρητός, Ενετίησιν, 1780. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
Legrand II 990
530. Reden verschiedene und Leben der Heiligen von Agapius. 4. Venedig. 1780. Griechisch. (0,30f)
720. Lebensbeschreibungen der heiligen Väter. 4. Venedig. 1780. griechisch. (1f)
407. Johannes Matthias Gesner, *Chrestomathia graeca sive loci illustres ex optimis scriptoribus dilecti ...*, Lipsiae (Breitkopf), 1780.

540. Chrestomathia graeca sive loci illustres ex optimi scriptoribus dilecti a Jo. Gesnero. 8. Lipsiae. 1780. (1f)
408. *Θεωρίαι Χριστιανικαί, και Ψυχωφελεῖς Νουθεσίαι ... Ενετίησιν. 1780. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου.*
Legrand II 1008 (854)
854. Gottes fürchtige Ermahnungen von der Nachahnung Christi. 8. Venedig. 1780. (1f)
409. *Johann Michael Probst, Atlas Minor nach der neuesten Erdbeschreibungen eingerichtet ..., Augsburg, 1780-1797.*
952. Atlas / kleiner / nach der neuesten Erdbeschreibungen eingerichtet und herausgegeben von J. M. Probst. mit 28 illuminierten Charten. 4. Augsburg. (2f)
410. Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft ..., Riga (Hartknoch), 1781.*
3. Kant /. I. / Kritik der reinen Vernunft. gros. Riga. 1781. (3f)
411. Franz Alois von Zeiller, *Praelectiones academicae in Heinecii elementa juris civilis ..., Viennae (Kurzbeck), 1781.*
20. Zeiller /. A. / praelectiones academicae in Heinecii elementa. 8 maj. Vien. 1781. (0,30f)
412. Johann August Eberhard, *Vorbereitung zur natürlichen Theologie ..., Halle (Waisenhaus), 1781.*
58. Eberhard /. A. / Vorbereitung zur natürlichen Theologie, und Resewitz von der Erziehung. 8. Halle. (0,30f)
Η καταχώριση στον κατάλογο αντιστοιχεί σε δύο τίτλους. Βλ. και αρ. 494.
413. Johann August Eberhard, *Sittenlehre der Vernunft ..., Berlin (Nicolai), 1781.*
127. Eberhard /. D. / Sittenlehre der Vernunft. 8. Berlin. 1781. (0,30f)
414. Benjamin Martin, *Elementi delle scienze e delle arti letterarie ..., Bassano, 1781.*
(τ. 1-3)
170. Elementi delle scienze e delle arti letterarie di Benj. Martin. 8 maj. In Bassano. 1781. (1,30f)
415. *Μύθοι Αισώπειοι ... Fabulae Aesopiae graece cum recensione C. G. Ernesti ... Lips., sumt. Weidmann er Reichii. MDCCLXXXI.*

Hoffmann I 67

182. *Fabulae Aesopiae graece cum recensione C. G. Ernesti*. 8. Lipsiae. 1781. (1f)
416. Ιώσηπος Μοισιόδαξ, *Θεωρία της Γεωγραφίας ... Εν τη Ουϊέννη της Αουστρίας, 1781. Ιωάννη Θωμά τω από Τράττνερν.*
Legrand II 1046
202. *Theorie der Geographie von Missiodax*. gros. Wien. 1781. griechisch. (0,30f)
679. *Missiodax Theorie der Geographie*. Wien. 1781. 2 Ex. (1,30f)
417. *Anacreontis carmina ex recensione Jo. Brounckii ... varietatem lectionis selectam et indicem adjecit Jo. Fridericus Degen ...Erlangae ... Walther*. 1781.
Hoffmann I 135
267. *Anacreontis carmina ex recensione Brounckii*. 8. Erlangae. 1781. (1f)
418. Wenceslaus Johann Gustav Karsten, *Auszug aus den Anfangsgründen und dem Lehrbegriffe der mathematischen Wissenschaften ...*, Greifswald (Röse), 1781.
275. Karsten /. G. / *Auszug aus den Anfangsgründen und dem Lehrbegriffe der mathematischen Wissenschaften*. mit vielem Kupf. 8. Greifswald. 1781. (1f)
419. Χριστόδουλος ο Ακαρνάν, (μτφ), *Η Αληθής Πολιτική ... Ενετίησι, 1781. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
Legrand II 1042
400. *Pollitik die wahre*. 8. Venedig. 1781. (0,15f)
420. Carl Friedrich Hindenburg, *Novi systematis permutationum combinationum ac variationum primae lineae ...*, Lipsiae (Crusius), 1781.
443. Hindenburg /. C. / *novi systematis permutationum combinationum ac variationum primae lineae*. 4. Lipsiae. 1781. (0,30f)
421. Ηλίας Μηνιάτης, *Διδαχαί εις την Αγίαν και Μεγάλην Τεσσαρακοστήν ... Ενετίησιν. 1781. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
Legrand II 1035
534. *Reden der heiligen und grossen Charwoche, von Ilius*. 4. Venedig. 1781. griechisch. (0,30f)
422. Gottlieb Christoph Harles, *Anthologia graeca prosaica ...*, Norimbergae (Stein), 1781.
549. Harles /. T. C. / *anthologia graeca prosaica*. 8. Norimbergae. 1781. (1,30f)
423. Jacob Weller, *Grammatica graeca nova ...*, Lipsiae (Fritsch), 1781.

586. Welleri /. J. / grammatica graeca nova cura Fischeri. 8. maj. Lipsiae. 1781. (1,30f)
424. Ignaz von Born, *Der Klostergeist als Hindernis der Verbesserung des Kirchenwesens ...*, Wien (Schmidt), 1781.
47. Welleri /. J. / grammatica graeca nova cura Fischeri. 8. maj. Lipsiae. 1781. (1,30f)
425. 806. Sultan /. der grosse. / eine orientalische Geschichte. 8. Moskau. 1781. (0,15f)
- Ο μεγάλος Σουλτάνος. Μια ανατολίτικη ιστορία: Βιβλίο στη ρωσική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.*
426. Ludwig Immanuel Snell, *Epiktets Enchiridion ...*, Neuwied, Leipzig (Gehra), 1781.
932. Snell /. J. / Epiktets Enchiridion, nebst einigen Anmerkungen. 8. Neuwied. 1781. (0,12f)
427. Πλάτων μητροπολίτης Μόσχας, *Ορθόδοξος Διδασκαλία ήτοι Χριστιανική Θεολογία εν Επιτομή ... Εν Βιέννη της Αουστρίας 1782, παρά Ιωσήφ τω Γερολδίω.*
- Legrand II 1080
128. Platon /. J. / rechtgläubige Lehre, oder kurzer Auszug der christlichen Theologie. gros. Wien. 1786. (1f)
193. Platons rechtgläubige Lehre, oder Christliche Theologie. gros. Wien. 1782. Griechisch. (1f)
388. Platons Theologie. 8. Wien. 1782. (0,30f)
- Η ένδειξη του χρόνου έκδοσης στην πρώτη καταχώρηση είναι λανθασμένη.*
428. Johann Ferdinand Gaum, *Neue Briefe für und wider das Mönchswesen ...*, Frankfurt, 1782
130. Briefe /. neue. / für und wider das Mönchswesen. gros. Frankfurt. 1782. (1f)
429. *Synopsis historiae romanorum imperatorum ...*, Budae (Regiae Univ.), 1782.
142. *Synopsis historiae romanorum imperatorum*. 8 maj. Budae. 1782. (0,30f)
430. Hendrik Hoogveen, *Doctrina particularum graecarum ...*, Dessaviae, Lipsiae (Bibliopolio Eruditorum), 1782.

236. Henrici Hoogeveen doctrina particularum graecarum. 8 maj. Dessaviae. 1782. (3f)
431. Publius Papinius Statius, *Opera ex recensione J. F. Gronovii ...*, Mannhemii (Cura et Sumptibus Societatis Litteratae), 1782. (τ. 1-2)
270. Papinii /. P. / Statii opera ex recensione J. F. Gronovii. II Tom. 8. Mannhemii. 1782. (2,30f)
432. Marcus Valerius Martialis, *Epigrammatum libri ...*, Mannhemii (Cura et Sumptibus Societatis Litteratae), 1782. (τ. 1-2)
271. M. Valerii Martialis epigrammatum libri. II Tom. 8. Mannhemii. 1782. (2f)
433. Ετυμολογικόν το Μέγα ήγουν η Μεγάλη Γραμματική ... Ενετήσιον. αψπβ'. 1782. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.
Legrand II 1074
518. Grammaire /. die grosse. / griechisch. 4. Venedig. 1782. griechisch. (1f)
434. Johann Hübner, *Reales Staats- Zeitung und Konversations-Lexikon ...*, Leipzig (Gleditsch), 1782.
632. Hübners /. J. / reales Staats- Zeitung und Konversations-Lexikon. mit Kupf. gros. Leipzig. 1782. (3f)
435. Albrecht Haller, *Fabius et Canton, fragment de l'histoire romaine ...*, Lausanne (Pott), 1782.
930. Fabius et Canton, fragment de l'histoire romaine par A. Haller. 8. Lausanne. 1782. (0,30f)
436. Johann Michael Schweighofer, *Versuch über den gegenwärtigen Zustand des österreichischen Seehandels ...*, Wien (Baumeister), 1783.
10. Schweighofer /. v. / Zustand der österreichischen Seehandlung. 8. Wien. 1783. (0,30f)
126. Schweighofer /. v. / Versuch über den gegenwärtigen Zustand der öster. Seehandlung. 8. Wien. 1783. (0,30f)
437. *Nuovo Fior di Virtu ... – Νέον Άνθος Χαρίτων ... Ενετήσιον. 1783. Παρά Νικολάω Γλυκεί ω εξ Ιωαννίνων.*
Legrand II 1114
63. Nuovo Fior di virtu. griech. und italien. 8. Venetia. 1783. (0,30f)
438. Wenceslaus Johann Gustav Karsten, *Anleitung zur gemeinnützlichen Kenntniss der Natur ...*, Halle (Renger), 1783.

173. Karstens /. G. / Anleitung zur gemeinnützlichen Kenntnis der Natur. 8. Halle. 1783. (1,30f)
439. Christlieb Benedict Funk, *Natürliche Magie, oder Erklärung verschiedener Wahrsagen und natürlicher Zauberkünste ...*, Berlin (Nicolai), 1783.
180. Funck /. B. / natürliche Magie, oder Erklärung verschiedener Wahrsagen und natürlicher Zauberkünste, mit Kupf. gros. Berlin. 1783. (1,30f)
440. Johann August Eberhard, *Theorie der schönen Wissenschaften ...*, Halle (Waysenhaus), 1783.
239. Eberhard /. J. A. / Theorie der schönen Wissenschaften. 8 Halle. 1783. (1f)
441. *Εκκλησιαστική Ιστορία Μελετίου Μητροπολίτου Αθηνών ... εις τόμους τρεις ... Εν Βιέννη της Αουστρίας. 1783. Παρά Ιωσήπω Βαουμειστέρω.*
Legrand II 1099
512. Kirchengeschichte von Meletheus. 3 Bde. 4. Wien. 1783. griechisch. 5 Ex. (4,30f)
442. *Aristophanis comoedia ex optimis exemplaribus ementatae studio R. F. P. Brunckius ... Argentorati sumptibus I.G. Treuttel. MDCCLXXXIII.* (τ. 1-3)
Hoffmann I 256
625. Aristophanis comoedia, studio R. F. P. Brunck. III Tomi. 8 maj. Argentorati. 1783. (10f)
443. *Ηθική Περιήγησις Κύρου Βασιλέως Περσών ... εις τόμους δύο ... Εν Βιέννη 1783. Ελ. Τυπογρ. Γεωργίου Βεντότη.*
Legrand II 1102
841. Kiri moralische Reise. 8. Wien. 1783. (0,30f)
444. Giovanni Veneroni, *Italiänisch-französisch- und deutsche Grammatik ...*, Wien (Trattner), 1783.
909. Veneroni /. v. / italiänisch-französisch- und deutsche Grammatik. 8. Wien. 1783-89. 3 Ex. (1,15f)
445. Johann Heinrich Pestalozzi, *Léonard et Gertrud, ou les moeurs villageoises ...*, Berlin (Decker), 1783.
916. Léonard et Gertrude ou les moeurs villageoises. 8. a Berlin. 1783. (0,15f)
446. Wilhelm Guthrie, *Johann Gray, Allgemeine Weltgeschichte ...*, Troppau (Traßler), 1784-1794. (τ. I-XCI)

1. Weltgeschichte /. allgemeine. / von W. Guthrie und J. Gray / a.d. / engl. 75 Bde. 8. Troppau. 1786. (15f)
447. Anton Friedrich Büsching, *Große Erdbeschreibung ...*, Troppau (Traßler), 1784. (τ. 1-21)
2. Büschings /. A . F. /grosse Erdbeschreibung. 21 Bde. 8. Troppau. 1784. (2,30f)
448. Johann Elert Bode, *Astronomisches Jahrbuch für das Jahr 1784 ... nebst einer Sammlung der neuesten in die astronomischen Wissenschaften ... Abhandlungen, Beobachtungen und Nachrichten*, Berlin, 1784.
11. Bode /. v. / astronomisches Jahrbuch, Abhandlungen, Beobachtungen und Nachrichten. gros. Berlin. (1f)
449. *Platonis dialogi IV, Meno, Alcibiades, Phaedo, et Phaedrus ... editit Fr. C. Alter ... Viennae, typis Joannis de Trattner. 1784.*
Hoffmann III 126
233. *Platonis dialogi IV, Meno, Alcibiades, Phaedo, et Phaedrus. graece. 8 maj. Vien. 1784. (1f)*
450. *Sammlung der besten Reisebeschreibungen ..., Troppau (Traßler), 1784-1789. (τ. 1-10)*
249. *Sammlung der besten Reisebeschreibungen. 10 Bde. 8. Troppau. 1784. (2f)*
451. *Christoph Martin Wieland, Werke ..., Troppau (Traßler), 1784-1785. (τ. 1-6)*
252. *Wielands /. K. M. / Werke. 6 Bde. 8. Troppau. 1784. (1f)*
452. *Friedrich Gottlieb Klopstock, Werke ..., Troppau (Traßler), 1784. (τ. 1-7)*
253. *Klopstocks Werke. 7 Bde. 8. Troppau. 1784. (2,30f)*
453. *Moses Mendelsohn, Philosophische Schriften ..., Troppau (Traßler), 1784. (τ. 1-2)*
254. *Mendelsohns /. M. / philosophische Schriften. 2 Bde. Troppau. 1784. (1f)*
454. *Johann Jacob Ebert, Naturlehre ..., Troppau (Traßler), 1784. (τ. 1-3)*
255. *Eberts Naturlehre. 3 Bde. mit Kupf. 8. Troppau. 1784. (1,30f)*
455. *Johann Franz, Versuch einer Geschichte der Physiognomik und der damit verbundenen Wissenschaften ..., Wien (Hartmann), 1784.*

272. Versuch einer Geschichte der Physiognomik und der damit verbundenen Wissenschaften. 8. Wien. 1784. (0,30f)
456. Νικηφόρος Βλεμμίδης, *Επιτομή Λογικής ... Εν Λειψία της Σαξονίας, Εν τη Τυπογραφία του Βρεϊτκόπφ. Έτει αψπδ΄.*
Legrand II 1142
385. Phlemidi Logik. 8. Leipzig. 1784. (0,30f)
457. Βησσαρίων Μακρής, *Στιχυολογία Τεχνολογική κατ' Εραταπόκρισιν της Γραμματικής Τέχνης ... Ενετίησιν, 1784. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
Legrand II 1146
415. Wissarions griechische Grammatik. 8. Venedig. 1784. (0,30f)
458. *Cebes Gemälde und Epictets Handbuch für Anfänger ... herausgegeben von H. Jacobi ... Hamb., Herold. 1784.*
Hoffmann I 443
552. Cebes Gemälde und Epiktets Handbuch griechisch, herausgegeben von H. Jacobi. 8. Hamburg. 1784. (1f)
459. *Homeri Ilias, ex recensione Sam Clarkii ... Hal. Sax., Grebauer. 1784. (τ. 1-2)*
Hoffmann II 323
564. *Homeri Ilias, ex recensione Sam. Clarkii. II Tomi. griechisch. 8 maj. Hallae. 1784. (3f)*
628. *Homeri Ilias ex recensione Sam. Clarkii. 8 maj. Halae. 1784. II Tomi. (2,30f)*
460. *Platonis dialogi IV. Meno primus, Alcibiades, Phaedro et Phaedrus ... ad editionem Henrici Stephani ... Viennae ... typis ... von Trattnern.*
Hoffmann III 126
584. *Platonis dialogi IV: Meno, Alcibiades, Phaedro et Phaedrus. 8 maj. Viennae. 1784. (1,30f)*
461. *Friedrich Wilhelm Dillenius, Griechisch-deutsches Wörterbuch ..., Leipzig (Weygand), 1784.*
629. *Dillenius /. W. F. / griechisch-deutsches Wörterbuch. gros. Leipzig. 1784. (3f)*
462. *Johann Christoph Vollbeding, Griechisch-deutsches Handwörterbuch ..., Leipzig (Schwickert), 1784.*

631. Handwörterbuch /. griechisch-deutsches . / zum Schulgebrauch. 2 Bde. gros. Leipzig. 1784. (5f)

463. *Pravoslavie učenje ili ... Viennj u Ios. Kurcbeka ... 1784.*

Novaković 83

759. Platons Theologie der orientalischen Kirche. 8. Wien. 1784. (0,15f)

464. 787. Briefe eines geistlichen Herrn. 8. Moskau. 1784. (0,15f)

Γράμματα ενός πνευματικού κυρίου: Θεολογικό βιβλίο στη ρωσική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.

465. *Thucydidis de bello Peloponnesiaco. Libri VIII ... Viennae, Trattner. 1785.* (τ. 1-2)

Hoffmann III 553

48. Thucydidis de bello Peloponnesiaco. Libri VIII. II Tom. 8 maj. Vien. 1785. (3f)

203. Thucydidis de bello Peloponnesiaco libri VIII. graece. II Tom. 8 maj. Viennae. 1785. (3f)

466. *Aristidis oratio adversus Leptinem, Libanii declamatio pro Socrate ... nunc primum edit Jacobus Morellius ... Venetiis, typis Palesii. 1785.*

Hoffmann I 248

110. Aristidis oratio adversus Leptinem Libanii declamatio pro Socrate, griech. und latein. 8. Venet. 1785. (1f)

467. *Philonis Judaei opera omnia ... ad. Ed. Thomae Mangey collatis ... Edenda cur. Augustus Fridericus Pfeiffer ... Erlangae. sumtu Wolfg. Waltheri. 1785-1788.* (τ. 1-4)

Hoffmann III 68

222. Philonis Judaei opera omnia graece et lat. III Tom. 8 maj. Erlangae. 1785. (10f)

Στον κατάλογο αναφέρονται 3 τόμοι.

468. Georges Louis Le Clerc de Buffon, *Naturgeschichte der vierfüssigen Thiere ...*, Troppau (Traßler), 1785. (τ. 1-7)

250. Büffon /. H. v. / *Naturgeschichte der vierfüssigen Thiere*. 7 Bde. mit Kupf. 8. Troppau. 1785. (2f)

469. Georges Louis LeClerc de Buffon, *Allgemeine Naturgeschichte ...*, Troppau (Traßler), 1785. (τ. 1-6)

251. Büffon /. H. v. / Allgemeine Naturgeschichte . mit Kupf. 6 Bde. 8. Troppau. 1785 (3f)
710. Büffons /. H. v. / allgemeine Naturgeschichte. mit Kupf. 7 Bde. 8. Troppau. 1785 (5f)
- Στη δεύτερη καταχώριση του τίτλου στον κατάλογο αναφέρονται 7 τόμοι.
470. *Lysiae quae extant ad codicem Vindobonensem graece expressa, cura F. C. Alter. Vidob., Trattner. 1785.*
Hoffmann II 574
288. *Lysiae quae extant ad codicem Vindobonensem graece expressa. 8 maj. Viennae. 1785. (2f)*
471. Samuel André Tissot, *Εγχειρίδιον του εν Ιατροίς σοφωτάτου Τισσότου ... μεταφρασθέν παρά Κωνσταντίνου Μιχαήλ ... εν Βιέννη της Αουστρίας 1785. Εν τη Τυπογραφία Ιωσήπου του Βαουμαϊστέρου.*
Legrand II 1156
362. Tissots Handbuch zur Erhaltung der Gesundheit. 8. Wien. 1785. (1f)
472. *Homeri Ilias, ad exemplar Maxime Glasguense... Hal., Orphan. 1785.*
Hoffmann II 323
573. *Homeri Ilias, ad exemplar Maxime Glasguense. 8. Hallae. 1785. (2f)*
473. Alois Schauer, *Einleitung zu der italiänischen Sprache ...*, Wien (Kurzböck), 1785.
811. Schauer /. A. / *Einleitung zu der italiänischen Sprache. 8. Wien. (0,30f)*
474. Annibal Antonini, *Nuovo Dizionario italiano -tedesco ...*, Vienna (Trattner), 1785. (τ. 1-2)
812. *Dizzionario / nuovo / italiano -tedesco. 8 m. Viennae. 1785. (1f)*
475. Δανιήλ Κεραμεύς, *Ερμηνεία εις το Τέταρτον της του Θεοδώρου Γαζή Γραμματικής ... Ενετίσιν. 1785. Παρά Νικολάω Γλυκέϊ τω εξ Ιωαννίνων.*
Legrand II 1158
827. Daniels griechische Grammatik. 8. Venedig. 1785. (0,30f)
476. Willem van Haren, *Les aventures de Friso, roi des Gangarides et des Prasiates ...*, Paris, 1785. (τ. 1-2)
901. *Les aventures de Friso, Roi des Gangarides et des Prasiates. II Vol. gros. a Paris. 1785. (2f)*

477. Marcus Tullius Cicero, *Quaestiones de finibus bonorum et malorum et de fato ...*, Viennae (Trattner), 1786.
73. Ciceronis /. M. T. / quaestiones de finibus bonorum et malorum et de fato. 8. Vien. 1786. (0,30f)
478. *Demetrii Cydonii opusculum de contemnenda morte ... recensuit ... Ch. Th. Kuinoel ... Lips., sumptibus Sommeri. MDCCXXCVI.*
Hoffmann I 499
117. Demetrii Cydonii opusculum de contemnenda morte, graec. et lat. 8 maj. Lipsiae. 1786. (2f)
479. Johann Jacob Eberts, *Unterweisung in den vornehmsten Künsten und Wissenschaften ...*, Wien (Trattner), 1786.
119. Eberts /. J. / Unterweisung in den vornehmsten Künsten und Wissenschaften. mit Kupf. 8. Wien. 1786. (1f)
480. Johann-Jacob Hess, *Geschichte der drey letzten Lebensjahre Jesu, sammt dessen Jugendgeschichte ...*, Wien (Trattner), 1786. (τ. 1-2)
161. Geschichte der drey letzten Lebensjahre Jesu, sammt dessen Jugendgeschichte. 2 Bde. gros. Wien. 1786. (3f)
481. Σοφοκλέους τραγωδίαί επτά .. *Sophoclis tragoediae septem ... ex editione Rich. Ph. Brunck ... Argentor. ... Joh. Georg Treuttel. 1786.* (τ. 1-4)
Hoffmann III 417
223. Sophoclis tragoediae septem cum versione et not. P. P. Brunck. IV Tomi. 8 maj. Argentorati. 1786. (15f)
482. Johann Friedrich Gmelin, *Einleitung in die Chemie ...*, Nürnberg (Raspe), 1780.
266. Gmelins /. J. Fr. / Einleitung in die Chemie. 8. Nürnberg. 1786. (0,30f)
483. Χριστόδουλος ο Ακαρνάν, *Περί Φιλοσόφου, Φιλοσοφίας, Φυσικών, Μεταφυσικών, Πνευματικών και Θείων Αρχών ... Εν Βιέννη της Αουστρίας. Εν τη Τυπογραφία Ιωσήπου του Βαουμειστήρου. 1786.*
Legrand II 1178
325. Christoduls, philosophische Wissenschaften. griechisch. gros. Wien. 1786. (1,30f)
484. Isaac Newton, *Philosophiae naturalis principia mathematica*, Pragae (Hagen), 1786.

431. Newtoni /. I. / philosophiae naturalis principia mathematica. cum fig. 4 maj. Pragae. 1786. (2f)
485. Γεώργιος Κωνσταντίνου, *Dictionarium Quator Linguarum ... – Λεξικόν Τετραγλωσσον ... αψπστ΄. Ενετίησι. 1786. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου τω εκ Ιωαννίνων.*
Legrand II 1170
466. *Dictionarium quatuor linguarum, graecae lit. et vulg. lat. atque italica.* fol. Venetiis. 1786. (2f)
486. *Georgicorum P. Virgilii Maronis Libri IV – Των Γεωργικών Πουβλίου Ουιργιλίου Μαρώνος τα Δ΄. Βιβλία ... Πετρουπόλει. Εν τη Αυτοκρατορική Ακαδημία των Επιστημών. έτει αψπστ΄. (τ. 1-4)*
Legrand II 1172
490. *Aeneidis et Georgicorum Publii Virgilii Maronis libri XVI. IV Tomi. lat. und griech. fol. maj. Petropoli. 1786. (80f)*
487. *Του εν Αγίοις Πατρός Ημών Ιωάννου ... Χρυσοστόμου Τόμος Πρώτος Χρυσοπηγή Καλούμενος ... Ενετίησιν, 1786. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων.*
Legrand II 1181
495. *Goldgrube des J. Chrysostomus. Venedig. fol. 1786. griechisch. (0,30f)*
735. *Chrysostomy /. J. / goldene Quälle. fol. Venedig. 1786. griechisch. (1f)*
488. Hilmar Curas, *Erleichterte französische Grammatik ...*, Berlin (Nicolai), 1786.
591. Curas /. H. / erleichterte französische Grammatik. 8. Berlin. 1786. (0,30f)
489. Γεώργιος Βεντότης, *Γραμματική της Γαλλικής Διαλέκτου ... εν Βιέννη, 1786. Παρά Ιωσήπω τω Βαουμειστέρω.*
Legrand II 1169
678. *Grammatik /. griechische. / Katakusino. 8. Jassy. 1786. (0,15f)*
490. *Blagonravije ili knjižica ... Viennj. 1786.*
Novaković 88
785. *Darwar Sittenlehre. 8. Wien. 1792. 2 Ex. (0,6f)*
491. Giuseppe Pignata, *Les aventures de Joseph Pignata ...*, Nürnberg (Grattenauer), 1786.
934. *Les aventures de Joseph Pignata, mit deutschen Noten neu bearbeitet von Mannert. 8. Nürnberg. 1786. (0,30f)*

492. Joachim Heinrich Campe, *Sittenbüchlein für Kinder aus gesitteten Ständen ...*, Prag (Mangoldt), 1787.
22. Campe /. J. / *Sittenbüchlein für Kinder aus gesitteten Ständen*. 8. Prag. 1787. (0,30f)
493. Edmund Smetana, *Kurze Denksprüche in griechischen Versen über die Pflichten der Lehrer ...*, Brünn (Siedle), 1787.
54. Denksprüche /. kurze./ gros. Brünn/. 1787. (0,30f)
96. Smetana /. E. / kurze Denksprüche über die Pflichten der Lehrer, griech. und deutsch. *Elementa artis cogitandi*. 8. Buda. 1778. (0,30f)
494. Friedrich Gabriel Resewitz, *Die Erziehung des Bürgers ...*, Wien (Auvermann), 1787.
58. Eberhard /. A. / Vorbereitung zur natürlichen Theologie, und Resewitz von der Erziehung. 8. Halle. (0,30f)
Η καταχώριση στον κατάλογο αντιστοιχεί σε δύο τίτλους. Βλ. και αρ. 412.
495. *Avventure di Ricardo Oberton ...*, Venezia (Formaleoni), 1787.
135. *Avventure di Ricardo Oberton*. 8. Venezia. 1787. (0,30f)
496. Marcus Tullius Cicero, *Von den menschlichen Pflichten ...*, Breslau, Frankfurt (Korn), 1787.
265. Kicero /. M. T. / von den menschlichen Pflichten, a. d. von Garter. 8. Frankfurt. 1787. (1,15f)
497. Johann August Eberhard, *Neue Apologie des Sokrates, oder Untersuchung der Lehrer von der Seeligkeit der Heiden ...*, Frankfurt, 1787. (τ. 1-2)
274. Eberhard /. A. / neue Apologie des Sokrates, oder Untersuchung der Lehrer von der Seeligkeit der Heiden. 2 Bde. 8. Frankfurt. 1787. (2f)
498. *Der Stein des Anstosses, oder Erzählung von dem Ursprung und Ursache der Spaltung der griechischen und lateinischen Kirche ... Erst griechisch verfasst von Helias Meniates ... ins Teutsche übersetzt vom Jakob Kemper ... Wien ... Baumeister*. 1787.
Legrand II 1196
300. Meniates /. H. / der Stein des Anstosses, oder Erzählung der Spaltung der griechischen und lateinischen Kirche. 8. Wien. 1787. (0,30f)
499. *Συλλογή πάντων των Ιερών και Θείων Κανόνων ... αψπζ. Ενετίσι. 1787. Παρά Αντωνίω τω Βόρωτση.*

395. Sammlung der heiligen Kanonen. 8. Venedig. 1787. (1,30f)
500. *Η Γραμματική του Κυρού Νεοφύτου εκείνου, Συνοψισθείσα ... υπό του Αθανασίου του Παρίου ... Ενετίησιν, 1787. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
 Legrand II 1198
396. Neofitti griechische Sprachlehre. gros. Venedig. 1787. (2f)
501. Μακάριος Σκορδίλης, *Βιβλίον Περιέχον Λόγους Εγκωμιαστικούς και Πανηγυρικούς ... Ενετίησιν, 1787. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων.*
 Legrand II 1190
525. Reden /. verschiedene./ des seel. Skordili. 4. 2 Theile. Venedig. 1787. griechisch. (1f)
502. [Théophile Imarigeon Duvernet], *La vie de Voltaire ...* [Genève], 1787.
 587. *La vie de Voltaire par M+++.* gros. 1787. (0,30f)
503. Johann Christian Polycarp Erxleben, *Anfangsgründe der Naturlehre ...*, Göttingen (Dieterich), 1787.
 689. Erxleben /. P. / *Anfangsgründe der Naturlehre.* mit Kupf. 8. Göttingen. 1787. (0,30f)
504. *Ωρολόγιον Μέγα ... Ενετίησιν, 1787. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
 Legrand II 1213
728. Sammlung von Morgen und Abend Gebethen. 4. Venedig. 1788. griechisch. (0,15f)
505. Samuel Ratz, *Ιατρικαί Παραινέσεις ... μεταφρασθείσαι ... παρά Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του Σιατιστέως ... Εν Πέστα, αψπζ, εν τη Τυπογραφία του Ιωσήφου Λέττνερ.*
 Legrand II 1199, Horvath 2
956. *Salvira medizinisches Werck.* 8. Pest. 1797. (0,30f)
 Η ένδειξη του χρόνου έκδοσης στον κατάλογο είναι λανθασμένη.
506. Stefan Raicević, *Observazioni storiche, naturali, e politiche, intorno la Valachia e Moldavia ...*, Neapoli (Raimondi), 1788.
 154. *Observazioni storiche natural, e politiche intorno la Valachia e Moldavia.* 8. Napoli. 1788. (1f)

507. *Απολλωνίου Λεξικόν ... Apollonii Sophista lexicon graecum Iliadis et Odyseae ... Lugd. Bat., Luchtmanns. 1788.*

Hoffmann I 211

225. *Apollonii Sophista lexicon graecum Iliadis et Odyseae. 8 maj. Lugd. Rat. 1788. (3f)*

508. *Aeshinis Socratici dialogi tres ... ex recensione I. F. Fischer ... Misniae, Erbstein. 1788.*

Hoffmann I 30

301. *Aeshinis Socratici dialogi tres graece. 8 maj. Miseni. 1788. (0,30f)*

509. *Θεοφυλάκτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Ερμηνεία εις τα Τέσσαρα Ιερά Ευαγγέλια ... Ενετίησιν, 1788. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι.*

Legrand II 1219

497. *Ankündigung oder Erklärung der vier Evangelien, von Theophylaktus. Fol. Venedig. 1788. griechisch. 2 Ex. (1,30f)*

510. *Ιωάσαφ Κορνήλιος, Λόγοι Ηθικοί Πανηγυρικοί και Επιτάφιοι ... Διαιρεθέντες δε εις τόμους δύο ... Ενετίησιν. Εν έτει 1788. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων. (τ. 1-2)*

Legrand II 1221

520. *Leichenreden von Joasaph. 2 Bde. 4. Venedig. 1788. 3 Ex. (3f)*

Ο τ. 2 είναι δεμένος μαζί με το έργο του ίδιου *Εγχειρίδιον Ρητορικών περί του εξυφάινειν διδασκας ... Ενετίησιν. Εν έτει. 1788. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων. Legrand II 1217.*

511. *Xenophontis memorabilia Socratis graece ... Curavit F. A. Stroth ... Gothae, Ettinger. 1788.*

Hoffmann III 587

550. *Xenophontis memorabilia Socratis graece, curavit F. A. Stroth. 8. Gotha. 1788. (0,30f)*

512. Benjamin Hederich, *Lexicon graecum manuale ...*, Lipsiae (Gleditsch), 1788. (τ. 1-2)

630. *Hederici /. B. / graecum lexicon manuale, cura Ernesti. II Tomi. 8 maj. Lipsiae. 1788. (6f)*

513. *Θεόφιλος ο εξ Ιωαννίνων, Ταμείον Ορθοδοξίας ... Ενετίησιν, 1788. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*

Legrand II 1227

721. Schatz der Orthodoxie von Theophilus. 4. Venedig. 1788. griechisch. (0,30f)
514. *Dositej Obradović, Ezopove i pročihi raznih basnotvorcev basne ... Braitkopfa.* 1788.
Novaković 94
780. [Pratowitsch] aesopische Fabeln. 8. Leipzig. 1788. (1,30f)
515. François Viger, *De praecipuis graece dictionis idiotismis liber ...*, Lipsiae (Fritsch), 1789.
226. Vigeri /. Fr. / de praecipuis graece dictionis idiotismis liber. 8 maj. Lipsiae. 1789. (3f)
516. *Michaelis Pselli Synopsis legum versibus iambis et politicis ... Lips., apud ... Sommerum. MDCCLXXXIX.*
Hoffmann III 304
247. Michaelis Pselli synopsis legum versibus jambii ex politicis etz. 8 maj. Lipsiae. 1789. (1f)
517. G. Fr. Loredano, *Παίγνια της Φαντασίας. Μεταφρασθέντα από την Ιταλικήν ... παρά Μαλάκη Γιακουμή του Κασρισίου. Ενετίησιν, 1789. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
Legrand II 1235
402. Spiele der Phantasie. 8. Venedig. 1789. (0,30f)
518. *Apollodori Bibliothek ... mit einem griechisch-deutschen Wortregister für Schulen ...* Berlin und Liebau, Lagande u. Friedrich, 1789.
Hoffmann I 199
582. Apollodori Bibliothek, mit einem griechisch-deutschen Wortregister. gros. Berlin. 1789. (1f)
519. Friedrich Gedike, *Gesammelte Schulschriften ...*, Berlin (Unger), 1789.
620. Gedike /. Fr. / gesammelte Schulschriften. 8. Berlin. 1789. (1,30f)
520. *Analecta Veterum Poetarum Graecorum ... ex recensione R. F. Ph. Brunckii ... Lips., Schwickert.* 1789.
Hoffmann I 148
655. *Analecta Vett. poett. graec. edita e recensione Brunckii.* 8. Lipsiae. 1789. (0,15f)

521. *Das Leben unseres Herrn Jesus Christus für die Katholische Jugend ...*, Krems (Richter), 1789.

922. *Leben / das / unseres Herrn Jesus Christus für die katholische Jugend.* 8. Krems. 1789. (0,24f)

522. Antonio Cesari, *Rime diverse dell' oratorio di Verona ...*, Verona (Ramanzini), 1790.

77. *Rime diverse di Antonio Cesari dell' oratorio di Verona.* 8. In Verona. 1790. (1f)

523. *Ηλιοδώρου Αιθιοπικών Βιβλία Δέκα. Εκδοθέντα σπουδή και φιλοτίμω δαπάνη του Τυπογράφου Μιχαήλ Γλυκύ. Εν τη Τυπογραφεία Νικολάου Γλυκύ του εκ Ιωαννίνων. Ενετίησιν ... έτει 1790.*

Legrand II 1249

378. *Heliiodori Bücher.* 8. Venedig. 1790. (1f)

524. [Abramović Teodor] *Njemeckij i serbskij slovar' na potrebu serbskaw naroda ... Viennj ...* 1790.

Novaković 105

424. *Wörterbuch /. deutsch-illyrisches. / zum Gebrauch der illyrischen Nation. gros.* Wien. 1790. (5f)

525. Johann Georg Heinrich Feder, *Logik und Metaphysik ...*, Göttingen (Dieterich), 1790.

551. *Feders /. H. / Logik und Metaphysik.* 8. Göttingen. 1790. 2 Ex. (1f)

526. Johann Christoph Vollbeding, *Deutsch-griechisches Handwörterbuch ...*, Leipzig, 1790.

624. *Vollbeding /. K. / deutsch-griechisches Handwörterbuch. gros.* Leipzig. 1790. (1f)

527. Γεώργιος Βεντότης, *Λεξικόν Τρίγλωσσον της Γαλλικής, Ιταλικής, και Ρωμαϊκής διαλέκτου ... Εν Βιέννη της Αουστρίας. Εκ της Τυπογραφίας Ιωσήφ Βαουμείστέρου.* 1790. (τ. 1-3)

Legrand II 1251

664. *Bendoti /. G. / italiänisches, franzoesisches und griechisches Lexikon.* 4. III Tom. Wien. 1790. (9f)

528. Carl Christian Viktor, *Chronicon Viennense, oder neu eröffneter österreichischer Bildersaal vom Jahre 1790 ...*, Wien (Alberti), 1790-1793. (τ. 1-7)

711. Viktor /. C. C. / chronicon Viennense, oder neu eröffneter österreichischer Bildersaal vom Jahre 1790. 7 Bde. 8. Wien. 1790. (15f)
529. Αγάπιος ο Κρης *Βιβλίον Καλούμενον Κυριακοδρομίον ... Ενετίησιν.* 1790. *Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
 Legrand II 1242
727. Predigten und Reden auf alle Samstage des ganzen Jahres. 4. Venedig. 1790. griechisch. 2 Ex. (1f)
530. Johann Nepomuk Schauff, *Feyerlichkeiten bey der Krönung Leopold des II in Ungarn ...*, Pressburg (Schauff), 1790.
 739. *Feyerlichkeiten bey der Krönung Leopold des II in Ungarn.* 4. Pressburg. (0,30f)
531. Louis Antoine dea Caraccioli, *La vie de Joseph II empereur d'Allemagne ...*, Paris (Cuchet), 1790.
 926. *La vie de Joseph II empereur d'Allemagne.* 12. a Paris. 1790. (0,45f)
532. Christoph Martin Wieland, *Neue Götter Gespräche ...*, Leipzig (Göschen), 1791.
 12. *Wielands /. S. M. / neue Götter Gespräche.* 8. 1791. (1f)
533. Αθανάσιος Ψαλίδας, *Αληθής Ευδαιμονία ... ήτοι βάσις πάσης θρησκείας ... Εν Βιέννη της Αουστρίας ... Εν τη Τυπογραφία Ιωσήφ του Βαουμαϊστέρου.* 1791.
 ΛX I 4
61. Psalida /. A. P./ *vera felicitas sive fundamentum omnis religionis.* graec. et lat. 8 maj. Vien. (2f)
 85. *Felicitas /. vera. / sive fundamentum omnis omnis Religionis.* graec. et lat. 8 maj. Lipsiae. 1791. (2f)
534. *Του Μακαρίου Συμεών Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τα Άπαντα ... Εν Λειψία της Σάξονίας αφγιά.*
 ΛX I 33
514. Simeons /. *des seeligen. / sämtliche Schriften.* 4. Leipzig. 1791. griechisch. 2 Ex. (1,30f)
535. *Elementa historiae naturalis in usum scholarum grammaticarum et gymnasiorum per regnum Hungariae*, Budae (Regiae Universitatis), 1791.
 650. *Elementa historiae naturalis in usum scholam per regnum hungariae.* 8. Budae. 1791. (0,30f)

536. Christoph Daniel Ebeling, *Vermischte Aufsätze italiänischer Prosa ...*, Hamburg (Bohn), 1791.

814. Ebelings /. C. / vermischte Aufsätze in italiänischer Prosa. gros. Hamburg. 1791. (0,30f)

537. *Ευσταθείου το καθ' Ὑσμὴν, και Ὑσμηνίαν ... αψγᾶ. Εν Βιέννη, 1791. Παρά τω ευγενεί Θωμά Τράττνερν.*

ΛX I 11

849. Eustachii Roman. 12. (0,15f)

538. Franz Ambrosius Reuß, *Das Saidshitzer Bitter-Wasser chemisch beschrieben ...*, Prag (Meißnerische Buchhandlung), 1791.

902. Reuß /. A. / das Saidshitzer Bitter-Wasser chemisch beschrieben. 8. Prag. 1791. (0,30f)

539. Franz Relly, Ignaz Albrecht, *Schauplatz der fünf Theile der Welt mit beständiger Rücksicht auf die besten Originalwercke zusammengetragen ...*, Wien (Reilly), 1791. (τ. 1-2)

950. Schauplatz der fünf Theile der Welt mit beständiger Rücksicht auf die besten Originalwercke zusammengetragen. 2 Bde. quer fol. 1791. (5f)

540. Titus Maccius Plautus, *Comoediae ...*, Vindobonae (Gerold), 1792-1801. (τ. 1-5)

99. Plauti /. M. A. / comoediae. V Tomi. 12. Vindobonae. 1792. (2,30f)

541. *Julii Pollucis historia physica, seu chronicon ab origine mundi ...*, Monachii, Lipsiae (Lindauer), 1792.

176. Julii Pollucis historia physica seu chronicon ab origine mundi, usque ad Valentis tempora, grac. et lat. 8 maj. Monachii. 1792. (2f)

542. *Λόγγου Ποιμενικά τα κατά Δάφνιν και Χλόην. Εν Βιέννη ... Εκ της Ελληνικής Τυπογραφίας Γεωργίου Βεντότη. 1792.*

ΛX I 80

192. Hirtengedichte, griechisch. Wien. 1792. (0,30f)

543. *Αι Επιστολαί Συνεσίου του Κυρηναίου μετά των σχολίων του διδασκάλου Νεοφύτου του ιεροδιακόνου του Πελοποννησίου ... Εν Βιέννη ... Εν τη Τυπογραφία Γεωργίου του Βεντότου. αψγᾶ.*

ΛX I 57

206. Briefe von Sinesius. griechisch. gros. Wien. (1f)

360. Sinesii Briefe mit Scholien. gros. Wien. 1792. 2 Ex. (1,15f)
544. *Nicandri Alexipharmaca, seu de Venenis in potu cibove homini etz ... Hal., imp. Orphan. MDCCXCII.*
Hoffmann II 818-619
240. *Nicandri Alexipharmaca, seu de venenis in potu cibove homini etz. 8 maj. Halae. 1792. (1,30f)*
545. Joannis Stobaeus, *Eclogarium physicarum et ethicarum libri duo ...*, Gottingae (Vandenhoeck, Ruprecht), 1792.
241. Joannis Stobaei *eclogarum physicarum et ethicarum libri duo. 8 maj. Gottingae. 1792. (2f)*
546. Horatius Flaccus Quintus, *Ad optimas editions opera collata ...*, Biponti (Typographia Societatis), 1792.
289. *Quinti Horatii Flacii opera ad optimas editions collata. 8 maj. Biponti. 1792. (1,30f)*
547. Γεώργιος Σουγδουρής, *Εισαγωγή Λογική ... Εν Βιέννη 1792. Εν τη Τυπογραφία του Βαουμαϊστέρου.*
ΛX I 68 (371)
371. Sugduri Logik. 8. Wien. 1796. 3 Ex. (0,30f)
Η ένδειξη του χρόνου έκδοσης στην πρώτη καταχώρηση είναι λανθασμένη.
832. Sukturi Logik. gros. Wien. 1792. (0,15f)
548. Momars, *Βοσπορομαχία ήγουν Φιλονειμία Ασίας και Ευρώπης ... Ενετίσιν 1792. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου.*
ΛX I 64
410. Streit zwischen Asien und Europa in griechischen Versen. 8. Venedig. 1792. 2 Ex. (0,15f)
878. Momars Streit zwischen Asien und Europa. 8. Venedig. 1792. (0,30f)
549. Giuseppe Nanutti, *Anleitung für einen deutschen, welchen die italienische Sprache lernen möchte ...*, Wien (Kastner), 1792.
704. Nanutti / G. / *Anleitung für einen deutschen, welchen die italienische Sprache lernen möchte. 8. Wien. 1792. (0,15f)*
550. [Ιωάννης Καρατζάς] *Έρωτος Αποτελέσματα ήτοι Ιστορία Ηθικοερωτική ... Εν Βιέννη ... 1792. Εκ της Ελ. Τυπογραφ. Γεωργίου Βεντότη.*
ΛX I 69

842. Wirkungen der Liebe in verschiedenen Gesängen. 8. Wien. 1792. (0,30f)

551. *Αισώπου του Φρυγός Βίος και Μύθοι ... Ενετίσιν 1792. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*

ΛX I 2

855. Aesopos Fabeln. 8. Venedig. 1792. (0,10f)

552. Μάνθος Ιωάννου, *Βιβλίον ονομαζόμενον Στιχολογία πολλών υποθέσεων ... Περί της Συμφοράς και Σκλαβείας του Μωρέως ... Ενετίσιν. 1792. [Γλυκής ή Θεοδοσίου].*

879. Manti Gedichte von der Begebenheiten in Morea. 8. Venedig. 1792. (0,15f)

Πρόκειται για αβιβλιογράφητη έκδοση του Γλυκή (άλλες: 1789, 1794, 1796) ή του Θεοδοσίου (άλλες: 1791, 1800)

553. Γεώργιος Βεντότης, *Περιγραφή του Παντός, ήτοι ιστορία φυσική με εικονογραφία προς μαθήτευσιν των νέων ... Εν Βιέννη. Εν τη τυπογραφία Γεωργίου Βεντότη. 1792.*

ΛX I 86

953. Beschreibung des Universum, von Vendotti. 4. Wien. 1793. (1f)

Η ένδειξη του χρόνου έκδοσης στον κατάλογο είναι λανθασμένη.

554. *Ganz vollständiges, gemeinnütziges und lehrreiches, für alle Stände anpassendes Natur- und Kunst-Gartenbuch ...*, Grätz, 1793.

*25. *Natur- und Kunst-Gartenbuch für alle Stände anpassendes.* 8. Grätz. 179. (1f)

555. *Βιβλίον Ονομαζόμενον Νέος Θησαυρός ... Ενετίσιν 1793. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*

ΛX I 116

532. Schatz / der neue. / 4. Venedig. 1793. griechisch. (0,25f)

556. Christian Gottlieb Bröder, *Praktische Grammatik der lateinischen Sprache ...*, Leipzig (Crusius), 1793.

569. Bröders /. C. G. / *praktische Grammatik der lateinischen Sprache.* gros. Leipzig. 1793. 2 Ex. (1,30f)

557. Johann Georg August Galletti, *Lehrbuch für den ersten Schulunterricht ...*, Gotha (Ettinger), 1793.

621. Galletti /. A. / *Lehrbuch für den ersten Schulunterricht.* 8. Gotha. 1793. (0,30f)

558. *Plutarch von Chäronea über Erziehung, frey übersetzt vom Verfasser der Charidion ... Mannheim ... Schwan. 1793.*

Hoffmann III 211

698. *Plutarch von Chäronea über Erziehung. gros. Mannheim. 1793. (0,15f)*

559. *Avram Mrazović, Gospoži Marij ... Poučitelniij magazin za decu ... Vienn. ... Stef. Novakovicha. 1793-1794.*

Novaković 127

764. *Mraschowitz Magazin für Kinder. 8. Wien. 1793. 2 Theile. (1,15f)*

560. *Kratkaya svyashchennaya Istoriya ... Vienn. ... Stef. Novakovicha. 1793.*

Novaković 124

773. *Geschichte /. kurze heilige. / des alten und neuen Testaments. 8. Wien. 1793. (0,12f)*

561. *Dositej Obradović, Sobranije raznih naravoučitelnih veščeij ... Vienn. ... Stef. Novakovicha. 1793.*

Novaković 129

779. *Pratowitsch Sammlung moralischer Erzählungen. 8. Wien. 1793. (1f)*

562. *Kalendar ... Vienn. Stef. Novakovicha. 1792.*

Novaković 125

784. *Kalender /. immerwährender. / 8. Wien. 1792. 2 Ex. (0,10f)*

563. *Jovan Rajić, Sobranie raznykh nedielnykh ... Vienn. ... Stef. Novakovicha. 1793.*

Novaković 132

792. *Tugend /. männliche und weibliche. / 8. Wien. 1793. (0,10f)*

564. *Ξενοφώντος Εφεσίου τα κατά Ανθίαν και Αβροκόμην ... Εν Βιέννη της Αουστρίας 1793.*

ΛX I 137

837. *Xenophons Roman. 8. Wien. 1793. (0,15f)*

565. *[Πολυζώης Κοντός] Νεκρικοί Διάλογοι ... Εν άδου επί έτους 5793 [Βιέννη 1793].*

ΛX I 136

850. *Gespräche im Reiche der Todte. 8. 1793. (0,15f)*

566. *Heinrich Gottfried Reichard, Initia doctrinae christianae ..., Lipsiae (Crusius), 1749.*

137. Reichardi /. G. / initia doctrinae christianae. 8. Lipsiae. 1794. (0,30f)
567. Κωνσταντίνος Μιχαήλ, *Διαιτητική ... Εν Βιέννη 1794. Εκ της Τυπογραφίας Ιωσήφ του Βαουμαϊστέρου.*
ΛX I 162
201. Diätetdik von K. Michael. 8. Wien. 1794. griechisch. (1f)
568. *Αριστοφάνους Κωμωδίαί ... Aristophanis comoedia auctoritate libri praeclarissimi saeculi decimi emendatae* Philippo Invernizio ... Lipsiae, Weidmann. 1794. (τ. 1-13)
Hoffmann I 257
307. Aristophanis comoedia auctoritate libri praeclarissimi saeculi decimi emendatae a Phil. Invernizio. II Tomi. 8 maj. Lipsiae. 1794. (6f)
Στον κατάλογο αναφέρονται μόνο δύο τόμοι.
569. Jovan Rajić, *Istoriya rasnykh slavenskikh narodov ... Vienn. ... Stef. Novakovich. 1794-1795* (τ. 1-4)
Novaković 156, 164
- Reitsch/. J. / Geschichte der Servischen Nation. 4 Bde. gros. Wien. 1794. illyrisch. (6f)
570. Bernard Le Bovier de Fontenelle, *Ομιλίας περί πληθύος Κόσμων ... Μεταφρασθείσαι ... παρά Παναγιωτάκη Καγκελλαρίου Κοδρικα ... Εν Βιέννη ... 1794. Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βεντότη.*
ΛX I 179
317. Fontenelle von der Vielheit der Welten. griechisch. gros. Leipzig. 1794. (2f)
571. Vikentij Lustina, *Grammatika italianskaya radi upotrebleniya ... Vienn. Stefan Novakovich. 1794.*
Novaković 148
420. Grammatik italienisch-illyrische von Lustina. 8. Wien. 1794. (1,30f)
572. Θωμάς Δημητρίου, *Η Σκριπτούρα Δόππια ήτοι η Τάξις των Πραγματευτάδικων Καταστίχων ... Εν Βιέννη ... 1794. Τύποις του Βαυομειστέρου.*
ΛX I 168
513. Buchhalterey /. die doppelte von Thomas. 4. Wien. 1794. griechisch. (1f)
573. Jean Marie Bernard Clement, *Απόδειξις του κύρους των της Νέας και Παλαιάς Διαθήκης βιβλίων ... μεταφρασθείσα [υπό Νικηφόρου Θεοτόκη] ... Εν Βιέννη, παρά Μαρκι: Πουλίου, 1794.*
ΛX I 158

516. Verzeichnis der Bücher des alten und neuen Testaments. 4. Wien. 1794. Griechisch. (1f)
574. Johann Amos Comenius, Sogenannter Vorhof der Thüre zu den Sprachen, oder kurzer Eingang zu der Sprachenkenntniss ..., Leipzig (Schwickert), 1794.
544. Kommenius /. J. A. / sogenannter Vorhof der Thüre zu den Sprachen. 8. Leipzig. 1794. (1,30f)
575. 758. Betrachtungen über die Fasten der orientalischen Kirche. 8. Wien. 1794. (0,10f)
Παρατηρήσεις σχετικά με τη νηστεία στην Ανατολική Εκκλησία: Θεολογικό βιβλίο στη σερβική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατός ο εντοπισμός.
576. Σύνοψις ιερά διηρημένη εις δύο μέρη ... *Ενετίησιν, παρά Νικολάω Γλυκεΐ των εξ Ιωαννίνων.* 1794.
 Π I 5495
803. Sammlung von Predigten auf alle Sonn- und Feyertäge. fol. Wien. 1794. (2f)
577. Abba Metastasio, *Ο Αχιλλεύς εν Σκίρω ... Εκ της Ελληνικής Τυπογραφίας Γεωργίου Βεντότη ... Εν Βιέννη ...* 1794.
 ΛX I 176
873. Metastasio Achilles. 8. Wien. 1794. (0,12f)
578. Charles Perrault, *Contes de fées, Vienne*, 1795.
 9. Contes de fées, par Charl. Perrault. av. fig. 8. a Vienne. 1795. (1f)
579. Georgius Erhardus Hamberger, *Elementa physices* ..., Jenae (Meyer), 1741.
 ÖNB: 25.W.6.
 81. Hambergeri /. G. / *elementa physices. cum fig.* 8. Jenae. 1795. (0,30f)
580. Johann Baptist Horváth, *Institutiones logicae et metaphysicae* ..., Budae (Regia Univ.), 1795.
 140. Horvath /. J. / *institutiones metaphysicae.* 8 maj. Budae. 1795. (1f)
581. Δημήτριος Καρακάσης, *Ποιημάτια Ιατρικά ... Εν Βιέννη. αψγέ'. Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βεντότη.*
 ΛX I 211

151. Demetrii Karakassae Medici poemata medica. griech und lat. 8 maj. Wien. 1795. (1f)
582. Ματθαίος, *Γραμματικής Εισαγωγής Βιβλία Τρία ... Εν Βιέννη. Τυπογραφία Ιωσήφ του Βαουμαϊστέρου*. 1795.
 ΛX II 10
209. Mathäi Einleitung zur griechischen Sprachlehre. griechisch. 8. Wien. 1796. (1f)
583. Ματθαίος, *Εγχειρίδιον Περί Συντάξεως των του Λόγου Μερών ... Εν Βιέννη, εν τη Τυπογραφία Ιωσήφ του Βαουμαϊστέρου*. 1795.
 ΛX I 213
210. Mathäi Handbuch zur Syntax. griechisch. 8. Wien. 1793. (1f)
584. Christian Gottlieb Richter, *Leitfaden bey der naturphilosophischen Unterrichte nach Bechsteins Naturgeschichte ...*, Leipzig (Crusius), 1795.
 643. Leitfaden bey der naturphilosophischen Unterrichte nach Bechsteins Naturgeschichte. 8. Leipzig. 1795. (0,15f)
585. Andreas Kralowanzky, *Naturalis historiae compendium ...*, Leutschoviae, 1795.
 648. Kralowanzky /. A. / *naturalis historiae compendium*. 8. Leutschoviae. 1795. (0,30f)
586. Salomon Gessner, *Ο Θάνατος του Άβελ ... [μτφ. Γεώργιος Εμμανουήλ]. Εν Λειψία της Σαξωνίας*. 1795.
 ΛX I 241
672. Geßners /. S. / *Tod Abel*. 8. Leipzig. 1795. (0,30f)
587. Abraham Wolf, *Allgemeine Wechsel-Kours-Tabellen ...*, Nürnberg (Schmidt), 1795. (τ. 1-2)
 697. Wolf /. A. / *allgemeine Wechsel-Kours-Tabellen*. gros. Nürnberg. 1795. (0,30f)
588. *Handbuch für Katecheten, Schullehrer und Schüler ...*, Wien (Verlagsgewölbe der deutschen Schulanstalten bei St. Anna), 1795.
 706. *Handbuch für Katecheten, Schullehrer und Schüler*. 8. Wien. 1795.
589. Carl Friedrich August Hochheimer, *Allgemeines ökonomisch-chemisch-technologisches Haus- und Kunstbuch ...*, Leipzig (Voß), 1795.

810. Hochheimers /. A. / allgemeines / Haus- und Kunstbuch / gros. Leipzig. 1795. (2f)
590. Friedrich Christian Baumeister, *Λογική ... Μεταφρασθείσα παρά του ... Νικολάου Βάρκοση ... Εν Βιέννη ... 1795. Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βενδότη.*
- ΛΧ Ι 253
835. Baumeisters Logik. Wien. 4. 1797. (1f)
591. *Ασφαλής Οδηγία εις την Γνώσιν των Ανθρώπων Ἦτοι Θεοφράστου Ἡθικοί Χαρακτήρες ... Μεταφρασθέντες ... υπό Δημητρίου Νικολάου του Δαρβάρεως. Εν Βιέννη της Αουστρίας. Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βενδότη. Ἐτει 1795.*
- ΛΧ Ι 202
884. [Darwar] Theophrasts moralische Chraktere. 8. Wien. 1795. 2 Ex. (0,30f)
592. Johann Friedrich Westrumb, *Über die Bleiglasur unser Töpferwaaren und ihre Verbesserung ...*, Hannover (Hahn), 1795.
928. Westrumb / Fr. / über die Bleiglasur unser Töpferwaaren und ihre Verbesserung. 8. Hannover. 1795. (0,24f)
593. Johann August Ernesti, *Initia doctrinae solidioris ...*, Leipzig (Fritsch), 1796.
4. Ernesti /. I. A. / initia doctrinae solidioris. 8. Lipsiae. 1796. (2f)
594. Friedrich Eberhard Rambach, *Griechische Anthologie aus den besten Dichtern ...*, Berlin (Mauer), 1796.
39. Rambach /. Fr. / griechische Anthologie aus den besten Dichtern. gros. Berlin. 1796. (1,30f)
595. Κωνσταντίνος Καραϊωάννης, *Θησαυρός Γραμματικής ... Εν Βούδα. Εν τη Βασιλική Τυπογραφία της κατ' Ουγκαρίαν Ακαδημίας.* 1796.
- Horváth 9 • ΛΧ ΙΙ 19
189. Karaiani, Schatz der helenischen Sprache, ganz griech. gros. Ofen. 1796. 2 Theile. (2f)
818. Karajanni griechische Grammatik. 2 Theile. gros. Ofen. 1786. (1f)
- Η ένδειξη του χρόνου έκδοσης στη δεύτερη καταχώρηση είναι λανθασμένη.
596. *Αληθής Οδός εις την Ευδαιμονίαν ήτοι Λόγοι Παραινετικοί τρεις Πλουτάρχου ... Μεταφρασθέντες υπό Δημητρίου Νικολάου του Δαρβάρεως ...*

Εν Βιέννη ... Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βενδότη. 1796.

ΛX II 2

344. [Darwar] wahre Strasse zur Glückseligkeit. 8. Wien. 1796. (0,30f)

891. [Darvwar] sicherer Weg zur Glücksseeligkeit. 8. Wien. 1796. (1f)

597. Γεώργιος Σακελλάριος, *Αρχαιολογία Συνοπτική των Ελλήνων ...* 1796
Βιέννη ... Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βεντώτη.

ΛX II 4

369. Archäologie der Griechen von Saccelarii. 8. Wien. 1796. 2 Ex. (1,30f)

598. *Xenophontis Ephesii de Anthia et Habrocome ephesiacorum libri V ... Vindobonae, apud A. Blumarer.* 1796.

Hoffmann III 616

453. Xenophontis Ephesii de anthia et habrocome ephesiacorum libri V. graece et latine. 4. Vien. 1796. (2f)

599. Νικηφόρος Θεοτόκης, *Κυριακοδρόμιον ... Ευαγγελίου Εν Μόσχα. Εν τω της Κοινότητος Τυπογραφείω παρά Ρηδηγέρω και Κλαυδίω. Έτει 1796.* (τ. 1-2)

ΛX II 21

717. Erklärung der sonntäglichen Evangelien des ganzen Jahres. 4. Moskau. 1796. 2 Theile. 3 Ex. (6f)

600. Ιωάννης Λίνδιος, *Ερμηνεία του Θείου και Ιερού Μεγάλου Κανόνος ... Βιέννη, εν έτει ... 1796. Παρά Μαρκιδών Πούλιου.*

ΛX II 16

726. Erklärung des heiligen Kanons. 4. Wien. 1796. (0,20f)

601. 761. Raffs /. Naturgeschichte . / 8. St. Petersburg. 1796. (0,10f)

Πρόκειται για τη ρωσική μετάφραση του βιβλίου του Georg Christian Raff, *Naturgeschichte für Kinder ...*, Goettingen (Dieterich), 1781.

602. Johann Heinrich Bolte, *Berlinischer Briefsteller für junge Kaufleute ...*, Berlin (Himbürg), 1796.

912. Briefsteller / berlinischer / für junge Kaufleute. 8. Berlin. 1796. (1,30f)

603. Joseph Agrikola Schirmer, *Gebethe und Betrachtungen zunächst für mich und dann auch für denkenden Christen ...*, Basel (Flick), 1796.

931. Schirmer /. A. / Gebete und Betrachtungen zunächst für mich und dann auch für denkenden Christen. 12. Basel. 1796. (0,30f)

604. Gaius Julius Caesar, *Opera ...*, Tubingae (Gotta), 1797.
228. Caji Julii Caesaris opera, cura g. Hutten. 8 maj. Tubingae. 1797. (1,30f)
605. Ιωάννης Εμμανουήλ, *Στοιχείων της Αριθμητικής Δοξίμιον ... 1797. Εν Βιέννη ... Παρά Αντωνίω τω Πίχλερ.*
ΛX II 73
373. Johanni Emanuel Anfangsgründe der Arithmetik. 8. Wien. 1797. (0,30f)
955. Emanueli /. J. / Anfangsgründe der Arithmetik. 8 Wien. 1797. (0,30f)
606. Gottfried Wenzel, *Pädagogische Encyclopädie ...*, Wien (Rötzel), 1797.
566. Wenzels /. J. / pädagogische Encyclopädie. gros. Wien. 1797. (1f)
607. *Kindergespräche deutsch und französich, zur Erleichterung des ersten Unterrichtes in der französischen Sprache*, Hannover (Hahn), 1797.
575. *Kindergespräche deutsch und französich, zur Erleichterung des ersten Unterrichtes*. 8. Hannover. 1797. (0,30f)
608. Claude Fleury, *Historischer Katechismus, nebst einer Glaubens- und Sittenlehre für Katholiken ...*, Wien, 1797.
596. Fleury /. C. / historischer Katechismus, nebst einer Glaubens- und Sittenlehre für Katholiken. 2 Theile. 8. Wien. 1797. (1f)
609. Andreas Dalzel, *Collectanea graeca minora cum philologicis ...*, Lipsiae (Baumgärtner), 1797.
600. *Collectanea graeca minora cum philologicis*. 8 maj. Lipsiae. 1797. (1,30f)
610. *Παλαιφάτου περί απίστων ... Palaephathi libellus de incredibilibus ... Lips. Fritsch. 1797.*
Hoffmann III 36
601. *Palaephathi libellus de incredibilibus graece*. 8 maj. Lipsiae. 1797. (1f)
611. Αδάμ Ζοϊρναβίου Βορούσου, *Περί της Εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος ... Τόμος Α΄. Εν τω Τυπογραφείω της εν Πετρουπόλει Αυτοκρατορικής Ακαδημίας των Επιστημών. Εν έτει 1797 ... Τόμος Β΄ ... Αι λοιπαί δώδεκα των Ιθ' πραγματειών ... Εν Πετρουπόλει ... 1797.*
ΛX II 45
736. Zernikavii /. A. / vom heiligen Geists Entspringung. 2 Bde. fol. Petersburg. 1797. (3f)
612. *Grammatiki rossijskoj ...*, Petrograd 1797.
Sopikov I 2959

769. Grammatik /. russische. / 8. St. Petersburg. 1797. (0,15f)

613. 777. Reitsch Betrachtungen über die Erziehung. 8. Wien. 1797. (0,10f)

Πρόκειται πιθανώς για παιδαγωγικό έργο του Jovan Raić. Στη βιβλιογραφία του Novaković, στο έτος 1797, δεν καταχωρίζεται τέτοιος τίτλος.

614. Thaddaeus von Schmidbauer, *Denkmahl der Vaterlandsliebe und Fürstentreue* ..., Wien (Schmidbauer), 1797.

807. *Denkmahl der Vaterlandsliebe und Fürstentreue*. 8. Wien. 1797. (1f)

615. Ρήγας Βελεστινλής, *Ο Ηθικός Τρίπους ... Εν Βιέννη. Παρά Μαρκ. Πουλίου*. 1797.

ΛX II 67

833. Riga Schauspiele. gros. Wien. 1797. (0,30f)

616. János Horváth, *Summarium elementorum physicae* ... Budae (Regia Univ.), 1798.

280. Horvath / J. / *summarium elementorum Physicae. cum fig.* 8. Budae. 1798. (0,15f)

617. Νικηφόρος Θεοτόκης, *Στοιχείων Μαθηματικών εκ Παλαιών και Νεωτέρων Συνερανισθέντων ... Εν Μόσχα. Εν τω της Κοινότητος Τυπογραφείω παρά Ρηδηγέρω και Κλαυδίω ... Τόμος πρώτος. Έτει 1798... Τόμος δεύτερος ... Τόμος τρίτος ... Έτει 1799.*

ΛX II 119, 169

310. Anfangsgründe der Mathematik, vom Erzbischof Nizephorus Theotoky. 3 Bde. gros. Moskau. 1798-99. deto. (5f)

618. Benjamin Martin, *Γραμματική των Φιλοσοφικών Επιστημών ... Εκδοθείσα εις την Κοινήν των Ελλήνων διάλεκτον ... παρά Ανθίμου Γαζή ... Εν Βιέννη παρά τω Φραντζ Αντωνίω Σχραίμβλ. 1799. (τ. 1-2)*

ΛX II 150

319. Martin Grammatik der phisophischen Wissenschaften. 2 Bde. gros. Wien. 1798. (3f)

619. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Εισαγωγή εις την Ελληνικήν Γλώσσαν ... Εν Βιέννη της Αουστρίας. Εν τη Τυπογραφία Γεωργίου Βενδότη. 1798.*

ΛX II 105

350. [Darwar], Einleitung in die alte griechische Sprache. 8. Wien. 1798. 2 Ex. (0,30f)
890. [Darwar], Hellenische Gespräche. 8. Wien. 1798. (0,30f)
620. Κοσμάς Μπαλάνος Βασιλόπουλος, *Ἐκθεσις Συνοπτικὴ Αριθμητικῆς, Ἀλγεβρας, καὶ Χρονολογίας ... Ἐν Βιέννῃ, 1798. Παρά Μαρκ. Πούλιου.*
ΛX II 111
380. Palani Arithmetik, Algebra, und Chronologie. 8. Wien. 1798.
621. Reitsch kurzgefasste Geschichte der servisch-illyrischen Nation. 8. Pest. 1798. (0,30f)
- Πρόκειται για την επίτομη ιστορία του σερβο-ιλλυρικού έθνους του Jovan Rajić. Στη βιβλιογραφία του Novaković, στο έτος 1798, δεν καταχωρίζεται τέτοιος τίτλος.
622. Martinus Bolla, *Primae lineae historiae universalis, in usum studiosae...*, Claudiopolis (Trattner), 1798-1799. (τ. 1-3)
565. Bolla /. M. / *primae lineae historiae universalis*. III Tomi. 8. Claudiopoli. 1798. (1,30f)
623. Peter Miotti, *Über die Nichtigkeit der Kantischen Grundsätze in der Philosophie ...*, Wien (Hartel), 1798.
643. Miotti /. v. / *über die Nichtigkeit der Kantischen Grundsätze in der Philosophie*. 8. Wien. 1798. (0,30f)
624. *Psaltir ... Budimj.* 1798.
Novaković 186
753. Psalmen Davids. 8. Ofen. 1795. (0,30f)
625. Karl Schwarzel, *Die Psalmen Davids ...*, Augsburg (Rieger), 1799.
14. Schwarzel /. K. / *die Psalmen Davids*. a. d. heb. gros. Augsburg. 1799. latein und deutsch. (1,30f)
626. *Oeuvres de Jean Racine*, Paris (Didot), 1799. (τ. 1-5)
116. *Oeuvres de Jean Racine*, edit. ster. V Tom. 12. a Paris. An. VII. pap. vel. (10f)
627. Johannes Baptista Horvath, *Institutiones logicae ...*, Budae (Regiae Univ.), 1799.
141. Horvath /. J. / *institutiones logicae*. 8 maj. Budae. 1799. (0,30f)

628. Χρυσούν *Εγκόλπιον ήτοι Κέβητος Θηβαίου Πίναξ και Επικτήτου Εγχειρίδιον ... Μεταφρασθέντα ... υπό Δημητρίου Νικολάου του Δαρβάρεως ... Εν Βιέννη της Αουστρίας*. 1799.

ΛX II 172

343. [Darwar] Pinax von Thebitus Thibeus. 8. Wien. 1799. (0,30f)

885. [Darwar] Gemälde aus Epiktetus Handbuch. 8. Wien. 1799. (1f)

629. *Versuch einer neuen Behandlung der griechischen Konjugation und Declination ...*, Halle (Gebauer), 1799.

588. *Versuch einer neuen Behandlung der griechischen Konjugation und Declination*. 8. Halle. 1799. (1,15f)

630. Δημήτριος Βενιέρης, *Επιτομή της γραμματικής εξηγηθείσα εις την απλήν ρωμαϊκήν διάλεκτον ... Εν Τριεστίν κατά το ΑΨΥΘ'. Εν τη Τυπογραφία Ιωάννου Βαπτιστού Σπεραίνδιο*.

ΛX II 151

665. *Compendio di grammatica spiccato in dialetto graeco*. 4. In Trieste. 1799. (1,30f)

631. *Der Aufgeklärt, oder Hauptgrundsätze einer wahren Pollitik ...*, Wien (Gerold), 1799.

701. *Aufgeklärte / der / oder Hauptgrundsätze einer wahren Pollitik*. 8. Wien. 1799. (0,20f)

632. Αθανάσιος Πάριος, *Ρητορική Πραγματεία ... Ενετήσιν ... 1799. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων*.

ΛX II 166

719. *Bary Rhetorik*. 4. Venedig. 1799. griechisch. (0,30f)

633. Nik. Lazarević (μτφ.), *Život ... Robinsona Krusse ... Budimj*. 1799.

Novaković 199

797. *Kampe Robinson Kruso*. 8. Ofen. 1799. (1,30f)

634. Μανουήλ Τενέδιος, *Διατριβή εις Θουκυδίδην και της κατ' αυτόν Ιστορίας Επιτομή ... Εν Βιέννη ... Παρά Φραντζ Αντωνίω Σχραιμβλ*. 1799.

ΛX II 159

871. *Tenetti Unterhaltung aus der Thukydides*. 8. Wien. 1799. (0,30f)

635. Filippo Sarchi, *Versuch einer theoretisch-praktischen italiänischen Sprachlehre ...*, Wien (Schmidt), 1799.

925. Sarchi /. Ph. / Versuch einer theoretisch-praktischen italiänischen Sprachlehre. 8. Wien. 1799. (0,30f)
636. Villaret, *Französisches Lesebuch für Jünglinge. Zum Selbstunterricht in d. Sprachkenntnis ...*, Magdeburg (Bauer), 1800.
95. Lesebuch /. französisches. / für Jünglinge zum Selbstunterricht. 8. Magdeburg. 1800. (0,30f)
637. Anton Heinold, *Kurze Biographien aller bekannten griechischen und lateinischen Schriftsteller ...*, Wien, Prag (Haas), 1806.
150. Heinold /. D. / kurze Biographien aller bekannten griechischen und lateinischen Schriftsteller. gros. Wien. 1800. (1,30f)
638. *Herodoti Halicarnassei historiarum libri IX, musarum nominibus inscripti ... Lipsiae sumtu Suickerti*. 1800. (τ. 1-2)
Hoffmann II 231
234. Herodoti Halicarnassei historiarum libri IX, musarum nominibus inscripti. II Tomi. graece. 8 maj. Lipsiae. 1800. (4f)
639. *Στοιχεία της Αριθμητικής και Αλγέβρας. Εκ του Γερμανικού μεταφρασθέντα ... υπότινος [Ζήσης Κάβρας] φιλογενοῦς. Ιένη εν τη Τυπογραφία του Φίδλερ. Εν έτει 1800.*
ΓΜ I 37
309. Anfangsgründe der Arithmetik und Algebra. gros. Jena. 1800. griechisch. (1,30f)
640. Στέφανος Κομμητάς, *Παιδαγωγός, ή Πρακτική Γραμματική ... Εν Βιέννη ... Παρά τω Φραντζ Αντωνίω Σχραιμβλ*. 1800.
ΓΜ I 34
356. Kommita praktische griechische Grammatik. gros. Wien. 1800. (1,30f)
641. 496. Wasserfahrt Christi mit seinen Jüngern. fol. Leipzig. 1800. griechisch. (1f)
Θεολογικό βιβλίο στην ελληνική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.
642. Samuel Patrick, *Geographia antiqua cum indicice ...*, Berolini (Oehmigke), 1800.
568. Patrick /. Sam. / geographia antiqua cum indicice. 8. Berolini. 1800. (0,30f)
643. Agostino Giuseppe Antonio de Valenti, *Übungen zum übersetzen aus dem deutschen in das italienische mit untergelegten Phrasen ...*, Leipzig (Roch), 1800.

598. Valenti / A. v. / Übungen zum übersetzen aus dem deutschen in das italienische mit untergelegten Phrasen. gros. Leipzig. 1800. (0,30f)

644. [Νικόδημος ο Αγιορείτης, Αγάπιος μοναχός ἐκ Δημητσάνης] *Εἰς δόξαν Πατρὸς Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ... Πηδάλιον ... Ἐν Λειψία τῆς Σαξωνίας. Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τοῦ Βραϊτκόπφ καὶ Άιρτελ.* 1800.

ΓΜ Ι 15

737: Ruder /. das. / der heiligen katholischen Kirche. fol. Leipzig. 1800. (2f)

645. 775. Blumen /. der Jugend. / 8. Ofen. 1800. (0,12f)

Εκλογάριο στη σερβική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.

646. Avram Mrazović, *Rukovodstvo k slavenštej grammaticě ...* Budimj. 1800.

Novaković 207

789. Mrasowitsch slavische Grammatik. 8. Ofen. 1800. (0,30f)

647. [Νικόλαος Μαυροκορδάτος] *Φιλοθέου Πάρεργα ... Ἐν Βιέννῃ τῆς Αουστρίας. Παρά τῷ Φραντζ Αντωνίῳ Σχραιμβλ.* 1800.

ΓΜ Ι 45

865. Philothei Par[er]ga. 8. Wien. 1800. (0,15f)

19ος αἰ.

648. Johann-Joachim Eschenburg, *Handbuch der alten klassischen Literatur ...*, Berlin (Nicolai), 1801.

88. Eschenburgs /. J. / Handbuch der alten klassischen Literatur. gros. Berlin. 1801. (2f)

649. Johann Gottlob Schneider, *Historiae amphibiorum naturalis et literariae ...*, Jenae (Fromann), 1801. (τ. 1-2)

121. Schneider /. J. G. / historiae Amphibiorum naturalis et literariae. II Tom. 8 maj. Jenae. 1801. (3f)

650. *Ξενοφώντος τὰ σωζόμενα ... Xenophontis opera graece et latine ... cum praefatione I. A. Ernesti ... Lips. Fritsch.* 1801. (τ. 1-4)

Hoffmann III 578-579

157. Xenophontis opera graece et latine. II Tomi. 8 maj. Lipsiae. 1801. (6f)

Στον κατάλογο αναφέρονται μόνο δύο τόμοι.

651. François de Salignac de la Mothe Fenelon, *Τύχαι Τηλεμάχου ... Μεταφρασθείσαι ... παρά Δημητρίου Παναγιώτου του Γοβδελαά. Εν Βούδα. Τύποις του κατ' Ουγκαρίαν Βασιλικού Πανδιδακτηρίου. αωά'. (τ. 1-2)*
 Ηλιού 1801.51-52
 191. Telemachs Begebenheiten von Fenelon in das griech. übersetzt von Gobdela. 2 Bde. gros. Ofen. 1801. (2f)
652. Peter Miotti, *Über die Falschheit, und Gottlosigkeit des Kantischen Systems ...*, Wien (Schmidt), 1801.
 224. Miotti /. P. / über die Falschheit, und Gottlosigkeit des Kantischen Systems. gros. Wien. 1801. (1,30f)
653. Immanuel Kant, *Logik. Ein Handbuch zu Vorlesungen ...*, Königsberg (Nicolovius), 1801.
 290. Kants /. I. / Logik. Ein Handbuch zu Vorlesungen. gros. Königsberg. 1801. (1f)
654. Johan August Eberhard, *Philosophia morum in usum academiarum per regnum Ungariae ...*, Budae (Regia Universitas), 1801.
 295. Philosophia morum in usum academiarum per regnum Ungariae. 8. Budae. 1801. (0,15f)
655. Athan. Stojković, *Fysika ... Budimj.* 1801.
 Novaković 227
 315. Stoikowitsch Anfangsgruende der Physik. 3 Bde. gros. Ofen. 1801-1803. Illyrisch. (3f)
656. Ευγένιος Βούλγαρης, *Αδολεσχία Φιλόθεος ... 1801.αωά' [Βιέννη, τυπογραφία Φ.Α. Σχραιμβλ]. (τ. 1-2)*
 Ηλιού 1801.2-3
 358. Eug. Bulgari Kommentar über die mosaïschen Bücher. 8. 1801. 2 Theile. (3f)
657. Etienne Bonnot de Condillac, *Η Λογική ... σύγγραμμα μεταφρασθέν ... παρά Δανιήλ Δημητρίου Ιερομονάχου του Φιλιππίδου ... Εν Βιέννη ... Παρά τω Φραντζ Αντωνίω Σχραιμβλ.* 1801.
 Ηλιού 1801.21
 370. Condillacs Logik. 8. Wien. 1801. (1f)

658. *Μικρά Κατήχησις ήτοι Σύντομος Ορθόδοξος Ομολογία ... Εν Γιούρι. Τύποις Ιωσήφ Στράμπγ αωά'.*
 Ηλίου 1801.36
 407. Katechismus /. kleiner./ griechisch- und ungarisch. 8. Raab. 1801. 2 Ex. (0,30f)
 957. Katechismus / kleiner / griechisch und neugriechisch. 8. Pest. 1801. (0,15f)
659. Δημήτριος Δάρβαρης, *Zercalo hristianskoe ... Budimj.* 1801.
 Novaković 225
 422. Jugendspiegel /. christlicher. / in der slavischen Sprache. 8. Ofen. 1801. 2 Ex. (1f)
 757. Darwar christlicher Spiegel. 8. Ofen. 1801. (0,15f)
660. Johann Gottlob Schneider, *Sammlung von Elementarkenntnissen aus der Naturgeschichte der Alten, besonders der Griechen ...*, Jena, 1801. (τ. 1-2)
 546. Sammlung von Elementarkenntnissen aus der Naturgeschichte der Alten, besonders der Griechen. 8. Jena. 1801. (3f)
661. Lucius Annaeus Florus, *Skizzen der römischen Geschichte ...*, Wien (Öhler), 1801.
 572. Florus /. L. A. / Skizzen der römischen Geschichte. lat. u. deutsch. 8. Wien. 1801. (1f)
662. *Kaiserlich-Königlich, privilegirte Wiener-Zeitung, Wien (Von Ghelen), 1801-1822.*
 713. Wiener-Zeitung kaiserlich-königlich, privilegirte, für die Jahre 1801 bis 1822. 22 Jahrgänge. (30f)
663. Νικόδημος ο Αγιορείτης, *Εγχειρίδιον Συμβουλευτικόν, περί Φυλακής των πέντε Αισθήσεων ... αωά'.* [Βιέννη, τυπογραφία Φ.Α. Σχραιμβλ].
 Ηλίου 1801.13
 724. Handbuch von der fünf Sinnen, von Nikodemus. 4. 1801. griechisch. (0,45f)
664. August von Kotzebue, *Πτωχεία, και Ανδρεία: κωμωδία εις τρεις πράξεις ... μεταφρασθείσα υπό Κωνσταντίνου Κοκκινάκη ... Εν Βιέννη.* 1801.
 Ηλίου 1801.45
 852. Kotzebue Armuth und Edelsinn. 8. Wien. 1801. (0,15f)

665. 782. Blumenlese von Reitsch. 8. Ofen. 1801. (2f)

Πρόκειται για εκλογάριο του Rajic. Στη βιβλιογραφία του Novaković, στο έτος 1797, δεν καταχωρίζεται τέτοιος τίτλος.

666. Κωνσταντίνος Μάνος, *Τα κατά Κλεάνθην και Αβροκόμην Πόνημα ποιμενικών ... Εν Βούδα, Τύποις του κατ' Ουγκαρίαν Βασιλικού Πανδιδακτηρίου.* 1801.

Ηλιού 1801.48

863. Manii Roman. 8. Ofen. 1801. (0,15f)

667. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Μικρά Κατήχησις ... Εν Βιέννη ... Τύποις Ιωάννου Καρόλου Σχουενδέρου.* 1801.

Ηλιού 1801.37

893. [Darwar] kleiner Katechismus. 8. Wien. 1801. (0,12f)

668. Friedrich Richter, *Italienische doppelte Buchhaltung ..., Bremen, 1801.*

937. Richter /. Fr. / italienische doppelte Buchhaltung. 4. Bremen. 1801. (0,30f)

669. D.-L.-D, *Abrégé des toutes les sciences et géographie a l'usage des enfants ..., Paris (Bossange), 1802.*

98. *Abrégé des toutes les sciences et géographie à l'usage des enfants.* 8. a Paris. 1802. (1,30f)

670. Αμβρόσιος Ιερομόναχος ο Πάμπερις, *Ποίημα Καρκινικόν ... ΑΩΒ'. Εν Βιέννη ... Εν τη ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βενδότη.*

Ηλιού 1802.51

324. Pamperi Krebsengängige Gedichte. griechisch. gros. Wien. 1802. (1f)

671. Antoine François Fourcroy, *Χημική Φιλοσοφία ... Εκ Γραικισθεία υπό Θεοδοσίου Μ. Ηλιάδου. Εν Βιέννη ... αωβ'. Τύποις Φ.Α. Σχραιμβλ.*

Ηλιού 1802.59

328. Fourcroy Anfangsgründe der Chymie. gros. Wien. 1802. (1f)

672. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Χειραγωγή εις την Καλοκαγαθίαν ... ήτοι Εγχειρίδιον Ηθικόν. Εν Βιέννη ... Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βενδότη.* 1802.

Ηλιού 1802.58

341. [Darwar] Anleitung zu einem tugendschaften Lebenswandel. 8. Wien. 1802. 2 Ex. (1f)

896. [Darwar] Anleitung zur Rechtsschaffenheit. 8. Wien. 1802. (1f)
673. Σέργιος Μακραίος, *Ορθόδοξος Υμνωδός, ήτοι Ιερά φιλοσοφία εν μέτροις Πινδαρικοίς ... Εν Βιέννη ... Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βεν-δότη.* 1802.
 Ηλίου 1802.48
383. Magrei heilige Philosophie in Versen. 8. Wien. 1808. (1,15f)
674. Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος, *Περί συστάσεως του Σεβασμίου Οίκου της εν Κωνσταντινουπόλει Ζωοδόχου Πηγής ... [Λειψία].* αωβ'.
 Ηλίου 1802.44
384. Xanthobuli Wunderbuch. 8. 1802. (1f)
675. 408. Abschnitt der komischen Lehre. 8. Wien. 1802. (1f)
 Απόσπασμα της παράξενης διδασκαλίας. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.
676. Andreas Egerer, *Anatomirte Arithmetik ...*, Grätz (Miller), 1802.
 543. Egerers / A. A. / anatomirte Arithmetik. 8. Grätz. 1802. (1,15f)
677. *Xenophontis memorabilium Socratis dictorum libri IV ... Hal. Orphan.* 1802.
 Hoffmann III 588
580. *Xenophontis memorabilium Socratis dictorum libri IV.* 8. Hallae. 1802.
 (0,15f)
678. Christian Gottfried Schütz, *Lateinisch-deutsches Lehrbuch für die ersten Anfänger ...*, Leipzig (Baumgärtner), 1802.
 590. Schütz / G. / lateinisch-deutsches Lehrbuch für die ersten Anfänger. gros. Leipzig. 1802. 2 Theile. (1,30f)
679. Johann Amos Comenius, *Graeco-latinus ...*, Vindobonae (Binz), 1802.
 652. Jo. Amos Comenius graeco-latinus. 8. Vindobonae. cum mult. figur. 1802. (1,15f)
680. Nikolaj Karamzin, *Ekaterina, Rossija Imperatriza II ... Moskva.* 1802.
 756. Lobrede auf Katharina II. 8. Moskau. 1802. (0,20f)
681. Athan. Stojković, *Serpskij Secretar ... U Budimu.* 1802.
 Novaković 239
776. Stoikowitsch Briefsteller. 8. Ofen. 1802. (1,30f)

682. Μακάριος Καββαδίας, *Λόγος Παραινετικός ... Ενετίησιν. αωβ'. 1802. Παρά Νικολάω Γλυκεί.*

Ηλίου 1802.39

877. Maccarii Kabadi Rede an seine Schüler. 8. Venedig. 1802. (0,15f)

683. Johann Ernst Fabri, *Handbuch der neuesten Geographie ...*, Wien (Doll), 1803. (τ. 1-2)

47. Fabri /. J. E. / *Handbuch der neuesten Geographie. 2 Bde. / gros. Wien. 1803. (2f)*

684. Friedrich Herrmann, *Vernunftskatechismus, ein Geschenk für Kinder ...*, Leipzig (Hinrichs), 1803.

185. *Vernunftskatechismus, ein Geschenk für Kinder, mit illum. Kupf. deutsch und französ. 8. Leipzig. 1803. (1f)*

685. *Bukvar vo upotreblenje ... Budimj. 1803.*

Novaković 243

754. *Namenbüchlein /. slavisches. / 8. Ofen. 1808. (0,15f)*

686. Ζηνόβιος Κωνσταντίνου Πώπ, *Μετρικής Βιβλία Β' ... Εν Βιέννη. 1803.*

Ηλίου 1803.36

323. Popp *pontische griechische Messkunst. 2 Theile. griechisch. gros. Wien. 1803. (2f)*

687. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρις, *Πρόχειρος Αριθμητική ... Εν Βιέννη ... Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Βενδότη. 1803. (τ. 1-2)*

Ηλίου 1803.68

339. [Darwar] *Rechenkunst. 8. Wien. 1803. 4 Ex. (4f)*

688. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Επιτομή της Ιεράς Ιστορίας ... Εν Βιέννη ... Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γ. Βενδότη. 1803.*

Ηλίου 1803.32

349. [Darwar] *Geschichte des neuen und alten Testaments. 8. Wien. 1803. (0,15f)*

689. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Εγχειρίδιον Χριστιανικόν ... Εν Βιέννη ... Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γ. Βενδότη. 1803.*

Ηλίου 1803.27

355. [Darwar] *Geschenk christliches. 8. Wien. 1803. (0,30f)*

690. Joseph Jérôme de Lalande, *Επιτομή Αστρονομίας ... Μεταφρασθείσα παρά Δ.Δ. του Φιλιππίδου ... Εν Βιέννη της Αουστρίας 1803. Εν τη Τυπογραφία του Βενδότη.* (τ. 1-2)

Ηλίου 1803.30-31

392. Lalande *Astronomie.* 2 Theile. 8. Wien. 1803. (2f)

691. Μπαλάνος Βασιλόπουλος, *Έκθεσις ακριβεστάτη της Αριθμητικής ... Ενετίσιν, αωγ. 1803. Παρά Πάνω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων.* (τ. 1-3)

Ηλίου 1803.76

521. Palonos Wasilopolos *Mathematik.* 3 Bde. 4. Venedig. griechisch. (3f)

692. Franz von Paula Anton Gaheis, *Vorlesungen über die schönen Künste ..., Wien (Camesinische Buchhandlung), 1803.*

583. Gaheis /. Fr. / *Vorlesungen über die schönen Künste.* gros. Wien. 1803. (1,15f)

693. *Journal de Francfort ...,* Francfort (Bureau d'Expédition du Journal), 1803-1805.

714. *Journal de Francfort,* de année 1803-4-5. 4 Francf. (1,30f)

694. 760. Protitsch Richter der Wahrheit. 8. Ofen. 1803. (0,10f)

Protici (;), *Κριτής της αλήθειας:* Πρόκειται για σερβικό βιβλίο. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.

695. *Imperatorskoe vol'noe ekonomicheskoe obshchestvo ...* Petrograd. 1803.

783. *Bemühungen der freyen ökonomischen Gesellschaft in St. Petersburg.* 8. Petersburg. 1803. (1,30f)

696. Πολυζώης Κοντός, *Ποικίλη Διδασκαλία, ήτοι Αλφαβητάριον ευμαθείας ... Εν Βιέννη 1803. Παρά Γεωργίω Βεντώτη.*

Ηλίου 1803.67

843. Kondu grosses Namenbüchlein. gros. Wien. 1803. (0,30f)

697. *Hyppolite ou l'enfant sauvage ...,* Paris (Renard), 1803. (τ. 1-4)

898. *Hyppolite ou l'enfant sauvage.* IV Tom. 12. à Paris. 1803. (1,30f)

698. Johann Matthias Sailer, *Vollständiges Gebethbuch für katholische Christen auf alle Festtage ...,* München (Lerch), 1803.

920. *Gebethbuch für katholische Christen auf alle Festtage.* 8. Wien. 1803. (0,30f)

Δεν εντοπίστηκε η έκδοση της Βιέννης.

699. Leonhard Goffine, *Christkatholisches, neu eigerichtetes ... Unterrichtungsbuch von allen Episteln und Evangelien ...*, Augsburg (Doll), 1804.
24. Goffine /. L. / Unterrichtungsbuch von allen Episteln und Evangelien. 2 Theile. 8. Augsburg. 1804. (1,30f)
700. Johann Heym, *Russische Sprachlehre für Deutsche ...*, Riga (Hartmann), 1804.
283. Sprachlehre /. russische. / für Deutsche von Jos. Heym. gros. Riga. 1804. (2f)
701. Francesco Soave, *Στοιχεία της Λογικής, Μεταφυσικής και Ηθικής ... Μεταφρασθέντα παρά Γρηγορίου Ιεροδιακόνου Κωνσταντά. Ενετίησιν, 1804. Παρά Νικολάω Γλυκεί. (τ. 1-4)*
Ηλίου 1804.69-72
318. Anfangsgründe der Logik, Metaphysik und Ethik. 4 Bde. gros. Venedig. 1804. (4,30f)
702. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Παιδαγωγός , ήτοι Ηθικοί κανόνες του ζην ... Εν Βιέννη ... εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γ. Βενδότη. 1804.*
Ηλίου 1804.59
345. [Darwar] sittliche Regeln zum leben. 8. Wien. 1804. (0,30f)
889. [Darwar] moralische Lebensregeln. 8. Wien. 1804. 2 Ex. (0,40f)
703. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Εκλογάριον Γραικικόν ... Εν Βιέννη ... εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γ. Βενδότη. 1804.*
Ηλίου 1804.22
351. [Darwar] griechisches Lesebuch für Kinder. 8. Wien. 1804. (0,30f)
883. Darwar Auswahl. 8. Wien. 1804. 2 Ex. (0,30f)
704. Νικηφόρος Θεοτόκης, *Στοιχεία Γεωγραφίας ... Εν Βιέννη ... εν τη Τυπογραφία Γ. Βεντότη. 1804.*
Ηλίου 1804.67
359. Anfangsgründe der Geographie von Theotocki. gros. Wien. 1804. 2 Ex. (1,30f)
825. Theodocki Anfangsgründe der Geographie. gros. Wien. 1804. (1,15f)
705. Νεόφυτος Δούκας, *Η κατ' Επιτομήν Γραμματική Τερψιθέα ... Εν Ουϊν-δοβόνα κατά το αωδ'. Εν τη Τυπογραφία Γ. Βεντότη.*
Ηλίου 1804.31
381. Duka griechische Grammatik. 8. Wien. 1804. (1f)

706. Ευγένιος Βούλγαρης, *Το Κεκραγάριον του Θείου και Ιερού Αυγουστίνου ... Εν Λειψία της Σάξωνίας εν τη Τυπογραφία του Βράιτκοφ και Αίρτελ. αωδ'. (τ. 1-2)*

Ηλίου 1804.76

382. Augustini Aufruffung und Gebete. 8. Leipzig. 1804. 3 Ex. (1,30f)

707. Soame Jenyns, Velgos Deausovros, Augustin Calmet, *Σπαρτίον Ἐντρίτον κατὰ των επηρεαστῶν της εις Χριστόν αμωμήτου πίστεως ψευδοφιλοσόφων ... Τας δε τρεις ταύτας πραγματείας, ο μεν Α[ρχιεπίσκοπος] Ε[υγένιος] ο Β[ούλγαρις] προς οικοδομήν των πιστῶν Ορθοδόξων ἐξεγράίκισεν ... [Λειψία] Εν τῷ Τυπογραφ. Βράιτκοφ και Αίρτελ. Ἐτει 1804.*

Ηλίου 1804.64

390. Spateon Entrito, griechisch. 8. Leipzig. 1804. 2 Ex. (1f)

881. Reden gegen die Störhrer des Christenthums. 8. Venedig. 1804. (1f)

708. [Franz Anton de Paula Gaheis] *Bürgerfeyer am 30. October 1804, bey der Einsetzung des Wohlgebornen Herrn Stephan Edlen von Wohlleben ... in die Würde eines Bürgermeisters der K.K. Haupt- und Residenz-Stadt Wien ...*, Wien (Joseph Hraschanky), 1804.

500. Bürgerfeyer in Wien im Jahre 1804 bey der Einsetzung des neuen Bürgermeisters. fol. mit Kupf. (1f)

709. Friedrich Strass, *Überblick der Weltgeschichte zur Erläuterung der bildlichen Darstellung derseleben ...*, Wien (Doll), 1804.

501. Überblick der Weltgeschichte zur Erläuterung der bildlichen Darstellung derseleben. Wien. 1804. (2f)

710. Franz Anton de Paula Gaheis, *Wanderungen und Spazierfahrten in die Gegenden um Wien ...*, Wien (Doll), 1804-1808. (τ. 1-9)

597. Wanderungen und Spazierfahrten in die Gegenden um Wien. 9 Theile. 8. Wien. 1804-1808. (10f)

711. *Naturlehre für die Jugend ...*, Wien (Schwarz, Schmidtbauer), 1804.

619. *Naturlehre für die Jugend*, mit 10 Kupf. 8. Wien. 1804. (1f)

712. *Η Βίβλος ... των Ψαλμών ... Εν Βενετία 1804. Εν τη Τυπογραφία Νικολάω Γλυκεί [μτφ. Ιωάννης Λίτινας].*

860. Lithini sichere Anleitung zum moralischen Leben. 8. Patavia. 1804. (1f)

713. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Εκλογάριον Γραμμικόν ... Εν Βιέννη ... εν τη Ελληνική Τυπογρ. Γ. Βενδότη. 1804.*

Ηλίου 1804.22

883. Darwar Auswahl. 8. Wien. 1804. 2 Ex. (0,30f)

714. Karl Ludwig Willdenow, *Anleitung zum Selbst-Studium der Botanik ...*, Wien (Haykul), 1805.

30. Willdenow's / L. / Anleitung zum Selbst-Studium der Botanik . 8. Wien. 1805. (1,30f)

715. Johann Baptist Weber, *Kurze Kanzelreden auf alle Sonntage im Jahre ...*, Wien (Rötzel), 1805-1806. (τ. 1-4)

67. Webers / J. B. / kurze Kanzelreden auf alle Sonntage im Jahre. 4 Bde. 8. Wien. 1805. (3f)

716. Θουκυδίδου Ολόρου Περί του Πελοποννησιακού Πολέμου Βιβλία Οκτώ ... μεταφρασθέντα σχολιασθέντα τε και εκδοθέντα τύποις Παρά Νεοφύτου Δούκα εις Τόμους Δέκα ... Εν Βιέννη παρά Ιοάννα Σχραιμβλ. 1805.

101. Thucydides Werke, in griech. Sprache. 10 Bde. gros. Wien. 1805. (15f)

717. Ουρανού Κρίσις ήτοι Θαύμα φρικτόν και εξαίσιον του θαυματουργικώ-
τάτου θείου Σπυρίδωνος ... Εν Λειψία της Σάξωνίας. Εν τη Τυπογραφία
του Νάυμπερτ. Αωε'.

Ηλίου 1805.80

204. Wunder des heiligen Spyridon. griechisch. gros. Leipzig. 1805. mit Kupf. (1f)

718. *Blicke auf den gegenwärtigen politischen Zustand von Europa ...*, Germanien, 1805.

217. Blicke auf den gegenwärtigen politischen Zustand von Europa. gros. Germanien. 1805. (0,30f)

719. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Μεγάλη Κατήχησις ... Εν Βιέννη ... εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γ. Βενδότη. 1805.*

Ηλίου 1805.64

342. [Darwar] grosser Katechismus. 8. Wien. 1805. 2 Ex. (1f)

888. [Darwar] grosser Katechismus. 8. Wien. 1805. (1f)

720. Ευγένιος Βούλγαρης, *Εκατονταετηρίς ... [Λειψία] Εν τη Τυπογραφία Βράιτκοφ και Έρτελ. 1805.*

Ηλίου 1805.40

389. Bulgari Jahrhundert. 8. Leipzig. 1805. (1f)
721. Ευγένιος Βούλγαρης, *Σχόλια εις το Τέταρτον Βιβλίον της Θεοδώρου του Γαζή Γραμματικής ... Εν Βιέννη παρά Ιωάννα Σχραιμβλ*, 1805.
Ηλιού 1805. 92
397. Bulgari Kommentar auf das 4te Buch der griechischen Sprachlehre von Gazi. 8. Wien. 1805. (0,30f)
722. Βασίλειος Ποστέλνικος, *Όρμος Σωτήριος ... 1805. Παρά τη εν Βιέννη ... Ελληνική Τυπογραφία Ιωάννας Σχραιμβλ*.
Ηλιού 1805.79
503. Basilius heilsame Schnur. 4. Wien. 1805. griechisch. (0,30f)
723. Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, *Φροντίσματα ... Εν Βιέννη ... Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βενδότη*. 1805.
Ηλιού 1805.99
506. Sorgen des Alex. Maurokordatus. 4. Wien. 1805. griechisch. 2 Ex. (1,30f)
724. Ευγένιος Βούλγαρης, *Στοιχεία Ματαφυσικής ... Η Οντολογία ... Η Κοσμολογία ... Η Ψυχολογία ... Ενετήσιν παρά Νικολάω Γλυκεί ... 1805*.
Ηλιού 1805.88-90
515. Eugenius Metaphysik. 3 Theile. 4. Venedig. 1805. griechisch. 2 Ex. (3f)
725. Andreas Taquet, *Στοιχεία Γεωμετρίας ... εξελληνισθέντα υπό ... Ευγενίου του Βουλγάρεως ... Εν Βιέννη ... εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βενδότη*. 1805.
Ηλιού 1805.15
517. Eugenius Geometrie. 4. Wien. 1805. 2 Ex. griechisch. (1,30f)
726. Ευγένιος Βούλγαρης, *Τα Αρέσκοντα τοις Φιλοσόφοις ήτοι Τα περί των Φύσει Όντων ... Εν Βιέννη ... εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βενδότη*. 1805.
Ηλιού 1805.93-94
519. Eugenius Philosophie. 4. Wien. 1805. 4. Wien. Griechisch. (1f)
727. Eutropius, *Breviarum historiae historiae romanae cum Sexti Rufi de victoriss et provinciis populi Romani summario ...*, Wien (Pircher), 1805.

558. Eutropii breviarium historiae romanae cum Sexti Rufi de victoriis etc.
8. Wien. 1805. (1,15f)
728. Johann Pflaum, *Vorbereitung zum Unterrichte in der Religion ...*, Wien (Rehm), 1805.
576. Vorbereitung zum Unterrichte in der Religion. 8. Wien. 1805. (0,30f)
729. Christoph von Helwig, *Hundertjähriger Haus-Kalender ...*, Grätz (Kienreich), 1805.
578. Hellwigs /. C. v. / hundertjähriger Haus-Kalender. 8. Grätz. 1805. 2 Theile. (1f)
730. Αθανάσιος Χριστόπουλος, *Γραμματική ... Της Αιολοδορικής ... Εν Βιέννῃ. Παρά Ιωάννα Σχραιμβλ*, 1805.
Ηλίου 1805.2
676. Christopoli, griechische Grammatik. 8. Wien. 1805. (1,30f)
731. Friedrich Gedike, *Griechisches Lesebuch für die ersten Anfänger...*, Berlin (Mylinssische Buchhandlung), 1805.
700. Gedike /. Fr. / griechisches Lesebuch für die ersten Anfänger. 8. Berlin. 1805. (0,30f)
732. Ευγένιος Βούλγαρης, *Περί Συστήματος του Παντός ... Εν Βιέννη ... εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βενδότη*. 1805.
Ηλίου 1805.83
29. Bulgary von dem System des Universum. 4. Wien. 1805. (0,30f)
733. 800. Lieder über die servischen Begebenheiten. 8. Ofen. 1805. (6f)
Τραγούδια για τα σερβικά συμβάντα: Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.
734. Pierre Nicolas Quillet, *État actuel de la législation sur administration des troupes ...*, Paris (L'Imprimerie Impériale), 1805. (τ. 1-3)
907. État actuel de la législation sur administration des troupes. III Tom. gros. a Paris. 1805. (4,30f)
735. Johann Samuel Schröter, *Das Alter und untrügliche Mittel alt zu werden ...*, Berlin (Gädingo), 1805.
29. Schröter /. S. / das Alter und untrügliche Mittel alt zu werden. 8. Berlin. 1806. (2f)

736. *Die Fabeln des Aesopus. Fables d'Esopé. Favole di Esopo. Fabulae Aesopi ...* Wien. 1806.

Hoffmann I 86

31. Fabeln /. die. / des Aesopus, deutsch, französ., ital. und lateinisch. m. viel. Kupf. 8. Wien. 1806. (5f)

737. Αθανάσιος Πάριος, *Επιτομή είτε Συλλογή των Θείων της Πίστεως Δογμάτων ... Εν Λειψία της Σαξωνίας εν τη Τυπογραφία του Βράιτκοπφ και Έρτελ ... έτει ... αωστί.*

Ηλιού 1806.31

330. Sammlung der heiligen Glaubens- Dogmen von Pario. Leipzig. 1806. (1,30f)

738. Ευγένιος Βούλγαρης, *Επί των υπομνηματικών παρεκβολών του Νεοφύτου εις το Δ' του Γαζή ... Κριτικάί Επιστάσεις ... Εν Βιέννη 1806. Τύποις Σραιμβλείους.*

Ηλιού 1806. 32

333. Kommentar /. kritischer. / auf die Sprachlehre des Gazi, von E. Bulgari. gros. Wien. 1816. (2f)

739. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Γραμματική Απλοελληνική ... Εν Βιέννη ... εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βενδότη.* 1806.

Ηλιού 1806.17

338. [Darwar] neue griechische Grammatik. gros. Wien. 1806. 4 Ex. (6f)

821. Darwars neue griechische Grammatik. gros. Wien. 1806. (1,15f)

740. [Νικόλαος Καντακουζηνός] *Ιστορία της Βλαχίας ... Εν Βιέννη ... Παρά Γεωργίω Βενδότη.* 1806.

Ηλιού 1806.45

681. Geschichte von der Wallachey. 8. Wien. 1806. (0,30f)

741. *Das ist kleines Wörterbuch. Dozvolenim ... Budimj.* 1806.

Novaković 305

771. Wörterbuch /. kleines. / russisch und slavisch. 8. Ofen. 1806. (0,15f)

742. Jo. Amos Comenius, *Ονομαστικόν περί του παντός ... Μεταφρασθέν ... παρά του ... Ανθίμου Παπά ... Εν Πέστη, Εν τη Τυπογραφία του Ματθαίου Τράτνερ.* 1806.

Ηλιού 1806.62

864. Komenii orbis poctus. 8. Pest. 1806. (0,30f)

743. Stephan von Keeß, *Haus- und Hand-Buch für Familien auf dem Lande*, Wien (Gerold) 1807.
26. Keeß /. v. / Haus- und Hand-Buch für Familien auf dem Lande. 8. Wien. 1807. (1f)
744. Johann Philipp, *Griechisches Lesebuch ...*, Frankfurt (Hermann), 1807.
91. Krebs /. J. F. / griechisches Lesebuch, nebst einer Grammatik. gros. Frankfurt. 1807. (0,30f)
745. Κωνσταντίνος Μιχαήλ Κούμας, *Σειράς Στοιχειώδους των Μαθηματικών και Φυσικών Πραγματειών ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Γεωργίου Βενδώτου. ΑΩΖ'.* (τ. Α'-Η')
- Ηλίου 1807.53-60
311. Anfangsgründe der Mathematik und Physik von Kuma. 8 Bde. gros. Wien. 1807. deto. (12f)
746. Oliver Goldsmith, *Ιστορία της Ελλάδος ... Μεταφρασθείσα ... υπό Δημητρίου Αλεξανδρίδου. Εν Βιέννη της Αυστρίας. Τύποις Βενδοτείου.* 1807. (τ. 1-3)
- Ηλίου 1807.12-14
312. Goldschmidt Geschichte von Griechenland. 3 Theile. 3 Bde. gros. Wien. 1807.deto. (5f)
747. Νεόφυτος Δούκας (εκδ.), *Ευτροπίου Επιτομή της ρωμαϊκής ιστορίας εις βιβλία δέκα ... Εν Βιέννη της Αυστρίας εν τη Τυπογραφία Γεωργίου Βενδώτου.* 1807. (τ. 1- 2)
- Ηλίου 1807.25
320. Eutropius römische Geschichte. 2 Theile. griechisch. gros. Wien. 1807. (4f)
748. Άνθιμος Γαζής, *Βιβλιοθήκης ελληνικής βιβλία δύο ... Εν Βενετία ... 1807. Εκ της τυπογραφίας Πάνου Θεοδοσίου.* (τ. 1-2)
- Ηλίου 1807.8-9
329. Gaze griechische Bibliothek. 2 Bde. gros. Venedig. 1807. griech. (3f)
749. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Προπαρασκευή εις την Θεογνωσίαν ... εν Βιέννη ... εκ της τυπογραφίας Γεωργίου Βενδότη.* 1807.
- Ηλίου 1807.50
353. [Darwar] Zubereitung zur Kenntnis Gottes. 8. Wien. 1807. (1f)
895. [Darwar] Vorbereitung zur Erkenntnis Gottes. 8. Wien. 1807. (0,30f)

750. Χρυσάνθος εκ Προύσσης, Αγίου Τάφου, *Προσκυνητάριον της Αγίας Πόλεως Ιερουσαλήμ ... Εν Βιέννη ... 1807. Παρά Ιοάννα Σχραΐμβλ.*

Ηλίου 1807.51

499. Begrüssung der heiligen Stadt Jerusalem, von Chrysanthus. fol. Wien. 1807. griechisch. (1f)
730. Gebethbuch der Stadt Jerusalem von Kamarassy. fol. Wien. 1807. griechisch. (1f)

751. Michel Maittaire, *Dialecti graecae linguae ...*, Lipsiae (Weigel), 1807.

589. *Dialecti graecae linguae, recognitae opera Mich. Maittaire.* 8. Lipsiae. 1807. (2f)

752. *Ιστορία Συνοπτική της Ελλάδος ... Μεταφρασθείσα παρά ... Βασιλείου Π:π: Ευθυμίου ... Εν Βιέννη ... Εν τη Νέα Τυπογραφία.* 1807.

Ηλίου 1807.34 ή 1807.35

677. Geschichte Griechenlands. 8. Wien. 1807. (1f)
954. Papa-Ephthimi, Geschichte Griechenlands. 8. Wien. 1801. 4 Ex. a 30 kr. (2f)
Η ένδειξη του χρόνου έκδοσης στον κατάλογο είναι λανθασμένη.

753. Joachim Heinrich Campe, *Sammlung interessanter und durchgängig zweckmäßig abgefaßter Reisebeschreibungen für die Jugend ...*, Wien (Bauer), 1807. (τ. 1-12)
688. Campe /. J. H. / *Sammlung interessanter Reisebeschreibungen für die Jugend.* 12 Theile. 8. Wien. 1807. (6f)

754. Τριαντάφυλλος Δούκας, *Ιστορία των Σλαβενο-Σέρβων ... Εν Πέστη. Εν τη Τυπογραφία του Ματθαίου Τράττνερ.* 1807.

Ηλίου 1807.36

870. Duka Geschichte der Servier. 8. Pest. 1807. 3 Ex. (0,45f)

755. Jacob Glatz, *Vater Traumann. Ein Lesebuch zunächst für Bürgerschulen ...*, Reutlingen (Mäcken), 1807.

699. Glatz /. J. / *Vater Traumann, ein Lesebuch zunächst für Bürgerschulen.* 8. Reutlingen. 1801. (0,30f)

756. Georg Konstantin Rosa, *Untersuchungen über die Romanier...* – Γεώργιος Κωνσταντίνου Ρόζια, *Εξετάσεις περί των Ρωμαίων ή των ονομαζομένων Βλάχων ... Pesth, gedruckt bey Matthias Trattner.* 1808.

Ηλίου 1808.36

59. Rosa /. G. / *Untersuchungen über die Romanier oder: sogenannten*

- Wlachen. griech. und deutsch. 8. In Pest. 1808. (0,30f)
 118. Rosa / G. K. / Untersuchungen über die Romanier, griech. u. deutsch. 8. Pest. 1808. (0,30f)
 398. Rosa / G. K. / Untersuchungen über die Romanier. 8. Pest. 1808. (0,30 f)
 579. Rosa / G. K. / Untersuchungen über die Romanier. 8. Pest. 1808. (0,30 f)
757. Bartholomäus Jernej Kopitar, *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* ..., Laybach (Korn), 1808.
 108. Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark. 8. Laybach. 1808. (1f)
758. Gotthilf Theodor von Faber, *Bemerkunge über die französische Armee der neuesten Zeit*..., Königsberg (Nicolovius), 1808.
 167. Bemerkungen über die französische Armee der neuesten Zeit. 8. Königsb. 1808. (0,15f)
759. Pierre August Adet, *Χημείας Επιτομή ... Μεταφρασθείσα ... υπό Κ.Μ. Κούμα ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Γεωργίου Βενδώτου. ΑΩΗ'.* (τ. 1-2)
 Ηλίου 1808.37-38
199. Auszug aus der Chemie, griechisch. 2 Bde. gros. Wien. 1808. (3f)
760. Johann Gottlieb Heineccius, *Στοιχεία της Λογικής και Ηθικής Φιλοσοφίας ... Μεταφρασθέντα υπό ... Γρηγορίου Βραγκοβάνου Βασσαράβα. Εν Βιέννη της Αουστρίας. Εν τη Τυπογραφία Γ. Βενδώτου.* 1808.
 Ηλίου 1808.31
327. Heinecii Anfangsgründe der Logik und Moralphilosophie. gros. Wien. 1808. griechisch. 3 Ex. (3f)
761. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Επιστολάριον κοινωφελές ... Εν Βιέννη ... Εν τη Τυπογραφία Γ. Βενδώτη.* 1808.
 Ηλίου 1808.10
340. [Darwar] Briefsteller griechischer. gros. Wien. 1808. (1,30f)
 802. Darwars Briefsteller. gros. Wien. griechisch. 1808. (1,30f)
762. 820. Gebethbuch. 12. Ofen. 1808. (0,24f)
 Προσευχητάριο στη σερβική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.
763. Adam Christian Gaspari, *Σχολαστική Γεωγραφία ... μεταφρασθείσα ...*

υπό του Κυριάκου Καπετανάκη ... Εν Βιέννη, 1808. Εν τη Τυπογραφία του Λεοπόλδου Γρουνδ.

Ηλίου 1808.33

372. Kaspars Geographie. 8. Wien. 1808. (2f)

764. Anton Link, *Leichtfaßlicher Unterricht in der Naturgeschichte für die liebe Jugend ...*, Linz (Haslinger), 1808.

557. Link /. A. / leichtfaßlicher Unterricht in der Naturgeschichte für die liebe Jugend. 3 Theile. 8. Linz. 1808. (1,30f)

765. Johann Philipp Neumann, *Compendiaria physicae institutio ...*, Graecii (Ferstl), 1808-1812.

640. Neumann /. J. P. / compendiaria physicae institutio. 3 Tomi. cum fig. 8 maj. Craec. 1808. (1,30)

766. Κωνσταντίνος Λάσκαρης, *Νέος Λάσκαρις ήτοι το Ετυμολογικόν Μέρος της του Κωνσταντίνου του Λασκάρεως του Βυζαντίου Γραμματικής ... Εν Πέστη ... εν τη Τυπογραφία του Ματθία Τράτνερ*. 1808.

Ηλίου 1808.27

673. Lascari griechische Grammatik. 8. Pest. 1808. (1f)

767. *Sammlung der Aktenstücke über die spanische Thronveränderung ...*, Germanien, 1808.

696. *Sammlung der Aktenstücke über die spanische Thronveränderung*. 4 Theile. 8. Germanien. 1808. (1f)

768. Georgij Zaharijević, *Zercalo supružestva... Plutarha ... Budimj*. 1808.

Novaković 336

768. Plutarchs Wercken über die Erziehung der Kinder. 8. Ofen. 1808. (0,15f)

769. Mih. Bojaci, *Umnaya nastavleniya ili ... Budimj*. 1808.

Novaković 334

772. Bojatschi moralische Regeln für Kinder. 8. Ofen. 1808. (0,10f)

770. Dositej Obradović, *Sobranije raznih naravoučiteljih veščeja ... Budimj*. 1808.

Novaković 344

788. Pratowitsch Rathschläge des gesunden Verstandes. 8. Ofen. 1808. (0,20f)

771. Anton Stöckl, *Homilien und Predigten auf alle Feyertage des Jahres ...*, Wien (Doll), 1809.

13. Stöckl /. A. / Homilien und Predigten auf alle Feyertage des Jahres. 8. Wien. 1809. (1f)
772. Άνθιμος Γαζής, *Λεξικόν Ελληνικόν ... Επιστασία... Σπουρίδωνος Βλαντή ... Εν Βενετία ... Τύποις Μιχαήλ Γλυκύ του εξ Ιωαννίνων*. 1809-1816. (τ. 1-3)
Ηλίου 1809.2
94. Wörterbuch /. alt griechisches. / von Gazy in griech. Sprache. 3 Bde. gros. Venedig. 1809. (20f)
773. Αρριανού *Τα Σωζόμενα ... Επεξεργασθέντα και εκδοθέντα υπό Νεοφύτου Δούκα εις τόμους πέντε. Εν Βιέννη της Αουστρίας. Εκ της Τυπογραφίας Γεωργίου Βενδώτου*. 1809. (τ. Α'- Ζ')
- Ηλίου 1809.4-11
102. Arianus Werke, in griech. Sprache. 10 Bde. gros. Wien. 1809. (10f)
774. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Διάλογοι Γραικογερμανικοί ... Εν Βιέννη ... Εν τη Τυπογραφία Γεωργίου Βενδώτη*. 1809.
- Ηλίου 1809.16
352. [Darwar] griechisch- und deutsche Gespräche. 8. Wien. 1809. (1f)
894. [Darwar] griechisch-deutsche Gespräche. 8. Wien. 1809. (1f)
775. Κωνσταντίνος Μιχαήλ, *Διαιτητικής Παραγγέλματα ... Εν Βενετία. Παρά Πάνω Θεοδοσίου ...* 1809.
- Ηλίου 1809.15
391. Konstantin Michael Diätetik. 8. Wien. 1804. (1,15f)
776. Franz von Paula Anton Gaheis, *Handbuch der Lehrkunst für den ersten Unterricht in deutschen Schulen ...*, Wien (Doll), 1809.
561. Gaheis /. Fr. / Handbuch der Lehrkunst für den ersten Unterricht in deutschen Schulen. 8. Wien. 1809. (1,30f)
777. Joachim Heinrich Campe, *Sittenbüchlein für Kinder aus gesitteten Ständen ...*, Wien (Bauer), 1809.
707. Campe /. H. / Sittenbüchlein für Kinder aus gesitteten Ständen. 8. Wien. (0,15f)
778. Γεώργιος Κωνσταντίνου Ρόζια, *Măestria ghiovăsirii românești...* Buda. 1809.
- Bianu III 771
748. Rosa Kunst um romanisch zu lesen. 8. Ofen. 1809. (0,15f)

779. Efth. Ivanović, *Novij Plutarh ... Budimj.* 1809.
Novaković 363
796. Plutarch /. neuer. / 8. Ofen. 1809. (1f)
780. Μιχαήλ Γεωργίου, *Αποθήκη των Παίδων ... Εν Βιέννη ... Εν τη Τυπογραφία Γεωργίου Βενδώτη.* 1809.
Ηλιού 1809.4
840. Michael Georg Magazin für Kinder. 8. Wien. 1809. (1f)
781. Νεόφυτος Δούκας, *Η κατ' επιτομήν Γραμματική Τερψιθέα ... εν Βιέννη 1809. Παρά Γεωργίου Βεντότη.*
Ηλιού 1809. σημ. α'
856. Duka kleine Grammatik. 8. Wien. griechisch. 1809. (0,12f)
782. Christoph von Helwig, *Neu bearbeiteter hundertjähriger Haus-Kalender ...*, Grätz (Kienreich), 1816.
935. Hellwigs / v. / neu bearbeiteter hundertjähriger Haus-Kalender. 8. Grätz. 1809. (0,45f)
783. J.-A. Bruel, *Bibliothèque pour les enfants et les adolescents, Dresde (Arnold)*, 1810.
57. Cebetis Thebani tabula, griech. und lat. Notice des statues du Musée Napoleon, et bibliotheque des adolescents par Bruel. 8. à Paris et Dresde. 1810. (1f)
Η καταχώριση στον κατάλογο αντιστοιχεί σε τρεις τίτλους. Βλ. και αρ. 784. Δεν αναφέρεται βιβλιογραφικά έκδοση του Πίνακος του Κέβητος το 1810.
784. *Notice des statues, bustes et bas-reliefs de la Galerie des antique du Musée Napoleon ...*, Paris (Dybray), 1810.
Cebetis Thebani tabula, griech. und lat. Notice des statues du Musée Napoleon, et bibliotheque des adolescents par Bruel. 8. à Paris et Dresde. 1810. (1f)
Βλ. και αρ. 783.
785. P. Gaetani, *Il vero italiano Genio epistolare mercantile ...*, Norimbergae (Zeh), 1810.
70. Gaetani /. P. / il vero italiano genio epistolare – mercantile. 8. Norimb. 1810. (1f)
786. Joachim Bellermann, *Bemerkungen über Russland im Rücksicht auf Wissenschaft, Kunst, Religion ...*, Erfurt (Keyser), 1810.

71. Bemerkungen über Russland im Rücksicht auf Wissenschaft, Kunst, Religion etc. 8. Erf. 1810. (0,30f)
787. Δίωνος Χρυσσοστόμου Λόγοι Ογδοήκοντα ... Επεξεργασθέντες και εκδοθέντες παρά Νεοφύτου Δούκα εις τόμους τρεις ... Εν Βιέννη, εκ της Τυπογραφίας Γεωργίου Βενδώτου. 1810. (τ. 1-3)
Ηλίου 1810.15-17
198. Dions /. K. / Reden, griechisch. 3 Bde. gros. Wien. 1810. (4,30f)
788. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, Οικιακή Διδασκαλία της Φύσεως ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Ιω. Βαρθολ. του Σβηκίου ... 1810.
Ηλίου 1810.36
348. [Darwar], Lehrbuch der Naturgeschichte der Thiere. 8. Wien. 1810. 2 Ex. (0,30f)
886. [Darwar] Lehre von der Physik. 8. Wien. 1810. (0,45f)
789. Μαξίμου Τυρίου Λόγοι Τεσσαράκοντα και Εις ... Επεξεργασθέντες και εκδοθέντες παρά Νεοφύτου Δούκα ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Γεωργίου Βενδώτου. 1810.
Ηλίου 1810.33
375. Maximi Tirii Reden. 8. Wien. 1810. 3 Ex. (1,30f)
829. Maximi Tirii Reden. 8. Wien. 1810. (1f)
790. Αναστάσιος Γεωργιάδης, Αντιπανάκεια ήτοι περί των Αιτιών, α τας νόσους δυσιάτους, ή ανιάτους, μη τοιαύτας καθ' εαυτάς ούσας, ως επί το πολύ απεργάζονται ... Εν Βιέννη αιώ. Τύποις Σχραιμβλίου.
Ηλίου 1810.3
567. Georgiade /. A. / antipanaceia, seu de causis, quae morbos difficiles curatu, vel insanabiles etc. 8. Viennae. 1810. (2f)
791. Johann Andreas Christian Löhr, Erste Lehren und Bilder, oder unterhaltende Verstandesbeschäftigungen ..., Wien (Pircher), 1810.
813. Löhr /. C. / unterhaltende Verstandesbeschäftigungen. mit illum. Kupf. gros. Wien. (2,30f)
792. Μιχαήλ Γεωργίου, Συντομωτάτη Συλλογή Διαφόρων Ιστορικών και Μυθολογικών Αντικειμένων ... Εν Βιέννη ... Εν τη Τυπογραφία Γεωργίου Βενδώτου. 1810.
Ηλίου 1810.48

846. Michael Georgi Sammlung verschiedener Geschichten. 8. Wien. 1810. (0,15f)
793. *Επιτομή της του Ερμογένους Ρητορικής ... Εν Βιέννη ... Εν τη Τυπογραφία Γεωργίου Βενδώτη.* 1810.
 Ηλίου 1810.21
851. Hermogeni Auszug aus der Rhetorik. 8. Wien. 1810. (0,12f)
794. Johann Daniel Metzger, *Ιατροφιλοσοφική Ανθρωπολογία ... μεταφρασθείσα ... υπό Αθανασίου Γεωργιάδου ... Εν Βιέννη ... Εν τη Τυπογραφία Γεωργίου Βενδώτη.* αωί.
 Ηλίου 1810.29
862. Mesgeri Anthropologie. 8. Wien. 1810. (0,30f)
795. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Σοφίας Απάνθισμα ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Ιω. Βαρθολ. του Σβεγκίου ...* 1811.
 Ηλίου 1811.58
354. [Darwar] das Buch der Weisheit. 8. Wien. 1811. 3 Ex. (0,30f)
887. [Darwar] Blüten der Weisheit. 8. Wien. 1811. (0,30f)
796. Νεόφυτος Δούκας (εκδ.), *Απολλοδώρου του Αθηναίου Γραμματικού Βιβλιοθήκη ... Εν Βιέννη της Αουστρίας ... Εκ της Τυπογραφίας Ιω. Βαρθολ. του Σβεγκίου, πρώην Γ. Βενδώτου.* 1811.
 Ηλίου 1811.8
377. Apolodori Bücher. 8. Wien. 1811. 2 Ex. (2f)
828. Apolodori griechische Grammatik. gros. Wien. 1811. (1,30f)
797. Άνθιμος Γαζής, Θεόκλητος Φαρμακίδης, Κωνσταντίνος Κοκκινάκης (εκδ.), *Ερμής ο Λόγιος ... Εν Βιέννη της Αουστρίας. Εκ του Τυπογραφείου Ιω. Βαρθολ. Σβεγκίου.* 1811-1821.
670. Hermes philologische Zeitschrift, vom Jahre 1811. 12 und 13. gros. Wien. (1,30f)
 Στον κατάλογο καταγράφονται τα τεύχη των ετών 1811-1813.
798. Νικόλαος Θησεύς (εκδ.), *Ομήρου Ιλιάς μετά παλαιάς παραφράσεως εξ ιδιοχείρου του Θεοδώρου Γαζή ... τόμος πρώτος ... Εν Φλωρεντία, εκ της Τυπογραφίας Νικολάου Κάρλη αωιά.* (τ. 1-4, Φλωρεντία 1811-1812).
 Ηλίου 1811. 51, 1812. 59-61
671. Homers Ilias und Odyssee mit der Paraphrasie von Th. Gazi. 4 Bde. gros. Florenz. 1812. 2 Ex. (10f)

799. Pavel Kengelac, *Estestvoslovie ... Budimj.* 1811

Novaković 412

781. Gengellerts Naturgeschichte. Ofen. 1811. (1,15f)

800. Βασίλειος Παπα-Ευθυμίου, *Φεραυγής Γραμματική Πρακτική της παλαιάς Ελληνικής Γλώσσης ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας του Ιω. Βαρθολ. Τζβεκίου ...* 1811.

Ηλίου 1811.66

819. Papa-Epithymii praktische griechische Grammatik. gros. Wien. 1811. (1f)

801. Christoph Wilhelm Hufeland, *Makrobiotik oder: die Kunst das menschliche Leben zu verlängern ...*, Stuttgart (Macklot), 1812

28. Hufeland /. W. / Makrobiotik, oder: die Kunst das menschliche Leben zu verlängern. 2 Theile. 8. Stuttgart. 1812. (1,30f)

802. Λόγοι των Αττικών Ρητόρων ... Επεξεργασθέντες δε και εκδοθέντες υπό Νεοφύτου Δούκα εις τόμους δέκα ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Ιωάν. Βαρθ. Σβεκίου πρώην Βενδώτου. 1812. (τ. 6-10: Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Αντωνίου Χαϊκούλ. 1813)

Ηλίου 1812.45-49, 1813.37-41

93. Redner /. der Atheniensische. / in griech. Sprache. gros. Wien. 1812. (10f)

803. Στέφανος Κομμητάς, *Εγκυκλοπαιδεία Ελληνικών Μαθημάτων ...* 1812. Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Ιωάν. Βαρθ. Τζβεκού πρώην Βενδώτου. (τ. 1-12)

Ηλίου 1812.18-20

106. Encyclopädie der helenischen Sprache. 12 Bde. gros. Wien. 1812. (20f)

804. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Επιτομή Φυσικής ... Εν Βιέννη ... Παρά τω Ι.Β. Σβήκιω.* 1812-1813. (τ. 1-3)

Ηλίου 1812.29-30, 1813.24

336. Darwar /. D. N. / griechische Physik. 3 Theile. 8. Wien. 1812, 4 Ex. (2f)

824. Darwars Physik. gros. Wien. 1812. (1,30f)

805. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Οδηγός του Βίου ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Ιω. Βαρθολ. του Σβηκίου ...* 1812.

Ηλίου 1812.56

346. [Darwar] Leiter des Lebens. 8. Wien. 1812. 3 Ex. (0,30f)

892. [Darwar] Führer des Lebens. 8. Wien. 1810. (0,20f)
806. Neues A. B. C. und Elementarbuch für Kinder der gebildeten Stände, Prag (Endres), 1812.
622. A. B. C. / . neues. / und Elementarbuch fuer Kinder. Mit illum. Kupf. 8. Prag. 1812. (1f)
807. Βασίλειος Παπα Ευθυμίου, *Στοιχεία της Ελληνικής Γλώσσης ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Ιω. Βαρθολ. Σβεκίου*. 1812. (τ. 1-5, τ. 3: *Εκ της Τυπογραφίας Αντωνίου Χάικουλ*)
Ηλίου 1812.66-68
669. Anfangsgründe der hellenischen Sprache, von Basilius Papa-Efthimio. 5 Bde. gros. Wien. 1812 (2,30f)
808. Νεόφυτος Δούκας, *Η κατ' Επιτομήν Γραμματική Τερψιθέα ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Σχράεμβλ*. 1812.
Ηλίου 1812.35
674. Dukas griechische Grammatik. 8. Wien. 1812. 2 Ex. (1f)
809. Κωνσταντίνος Μιχαήλ Κούμας, *Σύνοψις Φυσικής ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Ι.Β. Σβεκίου*. 1812.
Ηλίου 1812.70
680. Kumas Auszug der Physik. 8. Wien. 1812. (0,30f)
810. Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος, *Φυσική Πειραματική ... Εν Βιέννη της Αουστρίας, κατά το τυπογραφείον Λεοπόλδου του Γρουνδ*. 1812.
Ηλίου 1812.75
682. Wartalagi Anfangsgründe der Physik. 8. Wien. 1812. (1f)
811. Χαρίσιος Μεγδάνης, *Ελληνικόν Πάνθεον ή Συλλογή της μυθικής ιστορίας των παρά τους αρχαίους Έλλησι μυθολογουμένων Θεών ... Πέστη, Εν τη Τυπογραφία Μαΰθια Τράνερ*. 1812.
Ηλίου 1812.26
684. Ramlers Mythologie. mit Kupf. gros. Pest. 1812. (1,30f)
812. Fünffzig Kurze und lehrreiche Erzählungen für die Jugend ..., Wien, 1812.
693. Erzählungen fünffzig kurze und lehrreiche für die Jugend. 8. Wien. 1812. (0,15f)
813. Petru Maior, *Istoria pentru începutul Românilor în Dachia...*Buda. 1812.
Bianu III 808

747. Geschichte von Dazien. 4. Ofen. 1812. (1f)
814. David Landsmann, *Handbuch der Religionsgeschichte des alten und neuen Bundes ...*, Wien (Gerold), 1813. (τ. 1-3)
158. Landsmann /. D. / *Handbuch der Religionsgeschichte des alten und neuen Bundes*. gros. Wien. 1813. (2f)
815. Νεόφυτος Βάμβας, *Ρητορική εκ των ενδοξοτέρων τεχνογράφων ... Εν Παρισίοις, Εκ της Τυπογραφίας Ι.Μ. Εβεράρτου. ΑΩΙΓ΄*.
Ηλίου 1813.56
207. Bamba Rhetorik. gros. Paris. 1813. griechisch. (2f)
816. Νεόφυτος Δούκας (εκδ.), *Ηρωδιανού της μετά Μάρκον βασιλείας ... Εν Βιέννη ... Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Ιωάννου Σνίρερ*. 1813.
Ηλίου 1813.29
376. Irudiani Bücher. 8. 1813. 2 Ex. (2,30f)
838. Herodiani acht Bücher. gros. Wien. 1813. (1,30f)
817. Μιχαήλ Γ. Μποϊατζή, *Grammatica macedono-romana...Viena*. 1813
Bianu III 822
570. Sprachlehrer /. romanischer, oder macedonowlachischer. gros. Wien. 1813. (1,15f)
818. Νεόφυτος Δούκας, *Παιδαγωγία ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Ιωάν. Βαρθ. Τζβεκίου*. 1813.
Ηλίου 1813. 49-50
683. Dugas Pädagogik. 2 Theile. 8. Wien. 1813. (0,30f)
819. *Biblisches Bilderbüchlein für die liebe Jugend ...*, Wien (Doll), 1813.
703. Bilderbüchlein /. biblisches . / für die liebe Jugend. 8. mit Kupf. Wien. 1813. (1f)
820. *Indreptari morălicești...* Buda. 1813
Bianu III 825
751. Sentenzen /. moralische. / 8. Ofen. 1813. (0,15f)
821. Διονύσιος Πύρρος, *Χειραγωγή των Παίδων ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Ιω. Βαρθ. Σβεκίου ...* 1813.
Ηλίου 1813.65

874. Piri Handbuch für Kinder. 8. Wien. 1813. (0,15f)
822. Carl Friedrich Hofmann, *Der Himmel mit seinen Wundern, und der Kalender mit seiner Deutung ...*, Leipzig (Hartleben), 1813.
958. Hoffmann /. Fr. / der Himmel mit seinen Wundern, und der Kalender mit seiner Deutung. mit 2 Karten. 8. 1813. (1f)
823. Jacob Glatz, *Trostbuch für Leidende ...*, Wien (Doll), 1814.
123. Glatz /. J. / Trostbuch für Leidende. 8. Wien. 1814. (1,30f)
824. Christoph Martin Wieland, *Αγάθων ... Μεταφρασθείς από την Γερμανικήν γλώσσαν υπό Κ.Μ. Κούμα ... Εν Βιέννη ... ΑΩΙΔ΄*.
Ηλίου 1814.15-17
190. Wielands /. M. / Agathon, in das griech. von Kuma, 8. Wien. 1812. (2,30f)
825. Νεόφυτος Δούκας, *Αποθήκη των Παίδων ... Εν Βιέννη 1814. Εκ της Τυπογραφίας Ιω. Σνίρερ*. (τ. 1-2)
Ηλίου 1814.11-12
197. Magazin für Kinder, griechisch. 2 Theile. 12. Wien. 1814. (1,30f)
826. Stefan Živković, *Priključenija Telemaka sina Uliseva ...* Vieni. 1814.
Novaković 458
361. Telemachs Begebenheiten von Fenelon. illyrisch. 8. Wien. 1814. (1f)
827. *Αισχίνου του Σωκρατικού Διάλογοι τρεις ... επεξεργασθέντες και εκδοθέντες υπό Νεοφύτου Δούκα ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Ιωάν. Βαρθ. Τζβεκίου ...* 1814.
Ηλίου 1814.4
374. Eskines drey Gespräche. 8. Wien. 1814. 5 Ex. (2,30f)
828. *Die bunten Geschichtchen, oder der Namenstag im Bilderbuch für Kinder ...*, Prag (Enders), 1814.
692. *Die bunten Geschichtchen, oder der Namenstag im Bilderbuch für Kinder. mit illum. Kupf.* 8. Prag. 1814. (1f)
829. Karl Heinrich Gutmann, *Gedichte für die jüngere Jugend ...*, Wien (Doll), 1814.
702. Gutmann /. H. / Gedichte für die jüngere Jugend. 8. Wien. 1814.

830. *Wichtigste Aktenstücke von dem für Europa so merkwürdigen Kriege der Jahre 1813 und 1814.*
 921. *Aktenstücke / wichtigste / von dem für Europa so merkwürdigen Kriege der Jahre 1813 und 1814. (0,15f)*
831. Αθανάσιος Σταγειρίτης, *Ωγυγία ή Αρχαιολογία ... Εν Βιέννη ... Εν τη Τυπογραφία του Ιωάν. Βαρθ. Τσβεκίου.* 1815-1820. (τ. 1-5)
 Ηλίου 1815.90, 1816.90, 1817.114, 1818.103, 1820.153
112. *Archäologie der alter Völker.* 5 Bde. gros. Wien. 1815. (6f)
832. Friedrich Jacobs, *Στοιχεία της Ελληνικής Γλώσσης εις χρήσιν των Σχολείων της Ελλάδος ... Εν Βιέννη της Αυστρίας. Εκ της Τυπογραφίας του Ιωάν. Βαρθ. Τσβεκίου.* 1815-1818. [μτφ. Θεόκλητος Φαρμακίδης]. (τ. 1-4)
 Ηλίου 1815.76-77, 1817.99, 1818.81
114. *Anfangsgründe der helenischen Sprache.* griechisch. 8. Wien. 1815. 5 Theile. (5f)
833. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Θεοφράστου Χαρακτήρες ... Εν Βιέννη ... Παρά τω Ιωάννη Β. Σβηκίω.* 1815.
 Ηλίου 1815.51
347. [Darwar] *Charakter des Theophrastos.* 8. Wien. 1815. 2 Ex. (0,30f)
834. Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος, *Ρητορική Τέχνη ... Εν Βιέννη. Εκ της Τυπογραφίας του Ιωάννου Σνίρερ.* 1815.
 Ηλίου 1815.75
363. *Wardalachii Rhetorik.* gros. Wien. 1815. (2f)
835. [Κύριλλος Λιβέριος, Πλάτων Φραγκιάδης] *Απολογία Ιστορική ... Και Κριτική Υπέρ του Ιερού Κλήρου ... Κατά των Συκοφαντιών του Νεοφύτου Δούκα ...* 1815.
 Ηλίου 1815.17
394. *Dukas Apologie.* 8. 1815. (0,30f)
836. Νεόφυτος Δούκας, *Φοίνιξ. Ήτοι Διάλογοι και Επιστολαί ... Βιέννη 1815. Εν τη Τυπογραφία του Ιωάννου Σνύρερ.*
 Ηλίου 1815.89
399. *Dukas Gespräche und Briefe.* 8. Wien. 1815. 3 Ex. (0,30f)
837. *Democritus redivivus seu selecta jocorum, salium, atque facetiarum exempla ..., Vindobonae (Doll), 1815.*

585. Democritus redivivus, seu selecta jocorum, salium, atque facetiarum exempla. 8. Vien. 1815. (0,30f)
838. Vuk Stefanović Kavadžić, *Pismenica serbskoga jezika ...* 1814.
Novaković 474
799. Wuchs Volkslieder. 8. Wien. 1815. 2ter Theil. (0,15f)
839. Johann Meidinger, *Praktische italiänische Grammatik ...*, Frankfurt, Leipzig (Fleischer), 1815.
903. Meidinger /. V. / praktische italiänische Grammatik. 8. Leipzig. 1815. (0,30f)
840. Frederic Schoell, *Συνοπτική Ιστορία της Ελληνικ. Φιλολογίας ... Μεταφρασθείσα υπό Σκούφου. Τόμος Α΄. Εν Βιέννη 1816. Εκ του Ελληνικού Τυπογραφείου δε Χίρσφελδ.*
Τόμος Β΄. Εν Βιέννη της Αουστρίας. Εν τη Τυπογραφία Ιωάν. Βαρθ. Τσβεκίου.
Ηλίου 1816.40 και 1816.84
211. Geschichte /. kurzgefasste. / der Helenischen Philologie. griechisch. 2 Bde. gros. Wien. 1816. (1,30f)
841. *Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstadt ...*, Wien (Strauß), 1816.
458. Blätter /. vaterländische. / für den österreichischen Kaiserstadt. Jahrgang 1816. 4. Wien. (1,30f)
842. Adam Christian Gaspari, *Εισαγωγή Γενική της Γεωγραφίας ... εξελληνισθείσα υπό των Αδελφών Καπετανάκη ... Εν Βιέννη της Αουστρίας. Κατά την Τυπογραφία Ιωάννου Σνέιρερ.* 1816. (τ. 1-2)
Ηλίου 1816.31-32
668. Kaspars Anleitung zur Geographie von Kapetanaki. 2 Bde. 8. Wien. 1816. (1f)
843. *Hora diurnae. Breviari romani ...*, Budapest 1816.
762. Hora diurnae. 8. Ofen. 1816. 2 Ex. (0,30f)
844. Δημήτριος Γοβδελάς, *Δοκίμιον περί των Γραμμάτων της των Γάλλων φωνής και της αυτών απαγγελίας Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας του Ιωάν. Βαρθ. Τζβεκίου. αωιστ΄ - 1816.*
Ηλίου 1816.27

847. Gobdela Versuch von der Aussprache der Buchstaben. 8. Wien. 1816. (1f)
845. Christian Cruse, *Atlas zur Übersicht der Geschichte aller europäischen Länder und Staaten von ihrer ersten Bevölkerung an bis zu den neusten Zeiten ...*, Leipzig, 1816.
951. Atlas zur Übersicht der Geschichte aller europäischen Länder und Staaten von ihrer ersten Bevölkerung an bis zu den neusten Zeiten. mit Text und vielen illuminierten Charten. gros. fol. Leipzig, 1817. (6f)
846. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Σύντομος Γενική Ιστορία ... Εν Βιέννη...*
Παρά τω Τυπογράφω Κυρίω Α. Αὔκούλω. 1817-1818. (τ. 1-2)
Ηλίου 1817.103, 1818.91
337. [Darwar] allgemeine Geschichte. 2 Theile. 8 Wien. 1817. (3f)
847. *Επιτομή των Φιλιππικών του Πομπηίου Τρόγου ... Εν Λειψία. Παρά τω Τάουχνιτζ*. 1817. [μτφ. Δανιήλ Φιλιππίδης]
Ηλίου 1817.45
364. Trogii Auszug aus den Phillipinischen Reden. gros. Leipzig. 1817. (2f)
848. Frederic Schoell, *Ιστορική Χρονολογία ... Μεταφρασθείσα ... υπό Κ.Μ. Κούμα ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Ιωάννου Συνείρερου*. αωιή.
Ηλίου 1818.41
366. Kuma geschichtliche Chronologie. 8. Wien. 1817. (1f)
849. Γεώργιος Σακελλάριος, *Ποιημάτια ... Εν Βιέννη κατά το Τυπογραφείον του Ιωάννου Συνείρερ*. 1817.
Ηλίου 1817. 27
368. Saccelarii Gedichte. 8. Wien. 1817. (0,30f)
850. *Το Ψυχροσωτήριο Ψαλτήριο Δαβίδ ... Εν Βιέννη 1817. Παρά Ιωάννω Συνείρερ*.
Ηλίου 1817.107
505. Psalmen Davids, von Dyomidius Vasli. 4. Wien. 1817. griechisch. 4 Ex. (1,30f)
851. Philipp Carl Buttmann, *Griechische Schul-Grammatik ...*, Berlin (Mylius), 1817.
618. Buttmann / P. / griechische Schul-Grammatik. 8. Berlin. 1817. (1,15f)
852. August Lafontaine, *Κλεομένης ... μεταφρασθείς ... υπό Κυριάκου Ελαιώνος ... Εν Βιέννη ... κατά την Τυπογραφίαν Ιωάννου Συνείρερ*. 1817.
Ηλίου 1817.19

839. Lafontaine Kleomenes. 8. Wien. 1817. (0,15f)
853. *Εκλογή της Θείας Μεταλήψεως. Εν Βιέννη ... Εν τη Τυπογραφία του Ιωάν. Βαρθ. Τσβεκίου.* 1817.
 Ηλίου 1817.43
876. Auswahl der heiligen Kommunion. 8. Wien. 1817. (0,10f)
854. Johann Gottfried Eichhorn, *Weltgeschichte ...*, Reutlingen (Mäcken), 1818.
 16. Eichhorn / J. G. / Weltgeschichte. gros. Reutlingen. 1818. (2f)
855. Valentin Christian Friedrich Rost, *Deutsch-griechisches Wörterbuch ...*, Göttingen (Vandenhoek), 1818.
 38. Rost / Fr. / deutsch-griechisches Wörterbuch. 2 Theile. / gros. Göttingen. 1818. (5f)
856. Jacob Glatz, *Nachrichten über die Feyer des dritten Jubelfestes der Reformation ...*, Wien (Gerold), 1818.
 123. Glatz / J. / Nachrichten über die Feyer des dritten Jubelfestes der Reformation. 8. Wien. 1818. (1,30f)
857. Κωνσταντίνος Μιχαήλ Κούμας, *Σύνταγμα Φιλοσοφίας ... Εν Βιέννη. Εκ της Τυπογραφίας Ιω. Βαρθ. Τσβεκίου.* ΑΩΙΗ'. (τ. 1-4)
 Ηλίου 1818.89-90
212. Kuma, System der Philosophie. griechisch. 4 Bde. 8. Wien. 1818. (6f)
858. Wilhelm Gottlieb Tenneman, *Σύνοψις της Ιστορίας της Φιλοσοφίας ... Μεταφρασθείσα ... υπό Κ.Μ. Κούμα ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας Ιω. Βαρθ. Τσβεκίου* ΑΩΙΗ'.
 Ηλίου 1818.88
213. Geschichte der Philosophie von Denemann. griechisch. 8. Wien. 1818. (2f)
859. Πολυζώης Κοντός, *Ποικίλη Διδασκαλία, ήτοι Αλφαβητάριον ευμαθείας ... Εν Βιέννη.* 1818.
 Ηλίου 1818.74
334. Pollisoi griechische Grammatik. gros. Wien. 1808. 2 Ex. (3f)
860. Karl August Schiller, *Επίτομος Ιστορία της Γαλλικής Επαναστάσεως ... Μετενεχθείσα δε εις την ημετέραν διάλεκτον ... υπό ... Διονυσίου Φασλή ... Εν Βιέννη της Αουστρίας τω 1818. Κατά το Τυπογραφείον του Σνείρερ.*
 Ηλίου 1818.28

387. Vassli Geschichte von der französischen Revolution. 8. Wien. 1818. (1,30f)
861. Δημήτριος Δάρβαρης, *Mai nainte gătire spre Cunoștința de Dumnezeu* [μτφ. Eufrosin Poteca]... *Buda*. 1818.
Bianu III 977
749. Naturgeschichte von Podeka. 8. Ofen. 1818. 2 Ex. (1f)
862. 750. Mann /. der / von Welt. 8. Wien. 1818. (0,30f)
Ο άνδρας του κόσμου: βιβλίο στη ρουμανική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση
863. Χαρίσιος Δημητρίου Μεγδάνης, *Λύχνος του Διογένους ή Χαρακτήρες Ηθικοί ... Εν Βιέννη ... κατά το Τυπογραφείον Ιωάννου του Συνείρερ*. 1818.
Ηλιού 1818.47
831. Mektani moralischer Charakter. gros. Wien. 1818. (1,15f)
864. Αθανάσιος Σταγειρίτης, *Τρόπαιον Ελληνικόν ή Πρώτος πόλεμος Ελλήνων και Περσών ... Εν Βιέννη ... Εν τη Τυπογραφία του Ιωάν. Βαρθ. Τσβεκίου*. 1818.
Ηλιού 1818.97
861. Steigiritti helenischer Triumph. 8. Wien. 1818. (1,15f)
865. Ζήσης Δαούτης, *Διάφορα Ηθικά, και Αστεία Στιχουργήματα ... Εν Βιέννη ... Εκ της Τυπογραφίας του Ιωάν. Βαρθ. Ζβεκίου*. 1818.
Ηλιού 1818.20
866. Dauti verschiedene moralische Gedichte. Wien. 1818. (0,24f)
866. Friedrich Wilhelm Riemer, *Griechisch-deutsches Handwörterbuch ...*, Jena (Fromann), 1819.
37. Riemer /. W. / griechisch-deutsches Handwörterbuch. 2 Bde. / gros. Jena. 1819. (10f)
867. Jean-Jacques Barthélemy, *Περιήγησις του Νέου Αναχάρσιδος εις την Ελλάδα ... Μετενεχθείσα ... εις την καθ' ημάς διάλεκτον ... παρά ... Χρυσοβέργη Κουροπαλάτου ... Εν Βιέννη της Αουστρίας. κατά την τυπογραφίαν του Κ: Ιωάννου Συνειρέρου*. 1819. (τ. Α' - Θ')
- Ηλιού II 1819.111
103. Anarchasis Reise nach Griechenland von Barthelemy. 7 Bde. mit Kupf. gros. Wien. 1819. (12f)

868. Κωνσταντίνος Μιχαήλ Κούμας, *Σύνοψις Επιστημών διά τους Πρωτοπείρους ... Εν Βιέννη ... εκ της Τυπογραφίας Ιωάννου Σνείρερου*. 1819.
 Ηλιού II 1819.125
 357. Kuma Auszug der gesammten Wissenschaften. 8. Wien. 1819. (2f)
869. Paul Friedrich Nitsch, *Σύνοψις της παλαιάς Γεωγραφίας ... μεταφρασθείσα ... υπό Κ.Μ. Κούμα ... Εν Βιέννη ... εκ της Τυπογραφίας του Ιωάννου Σνείρερ*. 1819.
 Ηλιού II 1819.127
 365. Kuma Auszug aus der alten Geographie. gros. Wien. 1819. (1f)
870. Οικονόμος (Κωνσταντίνος) ο Φιλιππουπολίτης, *Εγχειρίδιον περί της επαρχίας Φιλιππουπόλεως ... Εν Βιέννη Βιέννη ... παρά τω τυπογράφω Δημητρίω Δαβιδοβίκη*. 1819.
 Ηλιού II 1819.56
 367. Beschreibung der Landschaft Phipolulis. gros. Wien. 1819. (0,30f)
871. *Xenophontis memorabilium Socratis dictorum libri IV. Cum Indice Verborum et Phrasium ... Halae, Sumtibus Orphanotrophei*, 1819.
 Hoffmann III 588
 556. *Xenophontis memorabilium Socratis dictorum libri IV*. 8. Hallae. 1819. (1f)
872. Maior Petru, *Orthographia romana, sive latino-valachica, una cum clavi, qua penetralia originationis vocum reserantur...*, Budae, 1819.
 599. *Orthographia romana, sive latino-valachica una cum clavi etz*. Budae. 1819. (1f)
873. Dimtrij Davidović, *Zabanik za godiniya* 1819 ... 1820 ... 1821 ...
 Novaković 550, 567, 583
 791. Davidowitsch Almanach. 1819-21. Wien. (0,30f)
874. Salomon Gessner, *Ο πρώτος ναύτης. Εις δύο ωδάς ... μετεφρασθένται... παρά Π[έτρου] Ν. Δ.[άρβαρη]. Εν Βιέννη, Τύποις και αναλώμασι Δημητρίου Δαβιδοβίκη*. 1819.
 Ηλιού II 1819.96
 836. Gessners erster Schiffer. 8. Wien. 1819. (0,15f)
875. 113. Tetstament /. das neue . / in griech. Sprache. 2 Theile. 8. Wien. 1820. (3f)

876. Νεόφυτος Δούκας, *Η κατ' επιτομήν γραμματική Τερψιθέα ... Εν Βιέννη. Εκ της Τυπογραφίας Σχράεμβλ.* 1820

Ηλιού II 1820.57

335. Terpsichea Grammatik griechische. gros. Wien. 1820. 2 Ex. (2f)

877. 66. Rede unsers Herrn von der ewigen Glückseeligkeit. 8. Wien. 1821. (0,15f)

Λόγοι του Κυρίου μας για την αιώνια ευδαιμονία: Θεολογικό βιβλίο στη σερβική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.

878. Lazar Miletić, *Otpustnago slova arhiepiskago ... Beču.* 1821.

Novaković 595

767. Beyspiele einer Bischöflichen Abschiedsrede von Milititsch. 8. Wien. 1821. (0,10f)

879. Gebethbuch. 12. Laber. 1821. (3f)

Προσευχητάριο στη ρωσική γλώσσα. Δεν στάθηκε δυνατή η βιβλιογραφική ταύτιση.

880. Salomon Gessner, *Δάφνις ... Μεταφρασθείς ... υπό Πέτρου Νικολάου Δαρβάρεως ... Εν Βιέννη ... Δαβιδοβίκη.* 1819.

Ηλιού II 1821.39

918. Darwar / P. / Gessners Daphnis. 12. Wien. 1821. (0,24f)

881. *Kalendar. Molitvoslov. BP Budimj.* 1822.

Novaković 619

795. Kalender auf das Jahr 1822. 8. Ofen. (0,12f)

Χωρίς χρονολογική ένδειξη / Αταύτιστα

Κλασικοί συγγραφείς

- 882. Hesiodi Ascraei qua extant opera. 8. (0,30f)
- 883. Evripidi Wercke. ohne Titel. (0,15f)
- 884. Euklids Anfangsgründe der Mathematik. 8. (0,30f)
- 885. Xenophontis de Cyri institutione libri VIII. 8. Vien. Amst. (0,15f)

Θεολογικά

- 886. Kirchen-Zeremonien. Venedig. griechisch. (2f)
- 887. Schrift /. die heilige. / des alten und neuen Testaments, in russischer Sprache. gros. (5f)
- 888. Gebethbuch /. illyrisches. / auf alle Tage ganzen Jahres. In Kord. mit Gold. (1f)
- 889. Katechismus /. kleiner. / in drey Sprachen. 8. Wien. (0,10f)
- 890. Erklärung /. kurze. / von Gott und von der göttlichen Vorsehung. 8. (0,15f)
- 891. Glaubensbekenntnis /. kleines. / 8. (0,10f)
- 892. Katechismus / der grössere / der Russen. Gros. (0,30f)
- 893. Katechismus der Christen. 8. Leipzig. (0,30f)
- 894. Lehre von dem heiligen Stuhle Roms. 8. (1f)

Διάφορα

- 895. Theaterstücke /. Griechische. / 6 Stücke. 8. (1,30f)
- 896. Einzelne Bände von verschiedenen grösseren Wercken, griechisch. 18 Stücke. (2f)
- 897. Liebes-Gedichte, an die hochgeschätzte Augenblick der teutschen Philologen. 8. (1f)
- 898. Einzelne Bände von grösseren Wercken und verschiedenen Gegenständen. gros. 6 Stücke. (1,30f)
- 899. Miscellanea und einige einzelne Theile von verschiedenen Wercken. (5f)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΑ ΙΧΝΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΑΒΙΡΑ (1744-1804) - Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ «ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ»
ΣΤΟ ΚΕCSKEMÉT ΟΥΓΓΑΡΙΑΣ

Η σύνταξη καταλόγου περιεχομένων της βιβλιοθήκης του ορθόδοξου κέντρου Άγιος Νικόλαος στο Kecskemét εντάσσεται στο πλαίσιο της προσπάθειας εντοπισμού, καταγραφής και διάσωσης αρχειακών τεκμηρίων της ελληνικής εμπορικής διασποράς στην Ουγγαρία, που σημειώνεται τα τελευταία χρόνια από διάφορους ερευνητικούς φορείς στην Ελλάδα. Ο εντοπισμός και η συλλογή του υλικού έγιναν τον Νοέμβριο του 2001, κατά τη διάρκεια ολιγοήμερης ερευνητικής αποστολής στο Kecskemét¹. Η καταγραφή και επεξεργασία του ολοκληρώθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Ελληνικές Κοινότητες και Ευρωπαϊκός Κόσμος (13ος - 19ος αι.)». Μορφές αυτοδιοίκησης, κοινωνική οργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων» που πραγματοποιήθηκε κατά το διάστημα 2005-2006 και πρόσφερε τη δυνατότητα καταγραφής μεγάλου όγκου αρχειακού υλικού από την Ουγγαρία².

Την ανάγκη εντοπισμού, καταγραφής και διάθεσης στην έρευνα του εξαιρετικά πλούσιου υλικού που βρίσκεται στην Ουγγαρία και αφορά την ελληνική διασπορά υποδεικνύει η ίδια η ιστορία της σημερινής βιβλιοθήκης του ορθόδοξου κέντρου Άγιος Νικόλαος στο Kecskemét, μια ιστορία που συντίθεται από περισσότερες «περιπέτειες». Την «περιπέτεια» της αρχικής βιβλιοθήκης της ελληνικής κοινότητας του Kecskemét, την «περιπέτεια» της βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα, αλλά και μια πρόσφατη «περιπέτεια» τόμων από τη συλλογή βιβλίων ορθόδοξων κοινοτήτων της Ουγγαρίας που βρίσκεται στην πόλη Nyiregyhaza. Ας πάρουμε, όμως, τα πράγματα από την αρχή.

Το Kecskemét αποτελούσε τη σημαντικότερη από τις πολυάριθμες ελληνικές εμπορικές παροικίες του 18ου αιώνα μεταξύ των ποταμών Δούναβη και Τίσα³.

1. Η επίσκεψη πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ (επιστ. υπεύθυνη καθ. Όλγα Κατσιαρδή-Hering).

2. Βλ. Γ. Μαντούβαλος, «Miskolc – Sátoraljaújhely – Βουδαπέστη: αναζητώντας τα ίχνη της ελληνικής εμπορικής διασποράς στην Ουγγαρία», *Ενώ και Εσπέριος* 7 (2007) 335-364.

3. Για τη γεωγραφία των εμπορικών εγκαταστάσεων των ορθόδοξων στην Ουγγαρία, βλ. Ö. Füves, *Οι Έλληνες της Ουγγαρίας*, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 22.

Η εγκατάσταση Μακεδόνων εμπόρων, Κοζανιτών και Σιατιστινών, στην πόλη χρονολογείται από τα τέλη του 17ου αιώνα. Όπως και σε άλλες περιοχές της Ουγγαρίας, οι Έλληνες έμποροι του Kecskemét συνέστησαν κομπανία (το 1708) και εξασκούσαν λιανικό και χονδρικό εμπόριο⁴. Η μεγάλη ακμή της κομπανίας σημειώθηκε στα μέσα του 18ου αιώνα. Επωφελούμενοι της κομβικής θέσης του Kecskemét στο εμπορικό οδικό δίκτυο της Ουγγαρίας, οι έμποροι της κομπανίας συμμετείχαν στο διαμετακομιστικό εμπόριο μεταξύ Οθωμανικής και Αψβουργικής Αυτοκρατορίας και ανέλαβαν το σημαντικό για τη διατροφή της αψβουργικής πρωτεύουσας εμπόριο βοοειδών της ουγγρικής πεδιάδας⁵.

Η δημογραφική ανάπτυξη της ελληνικής εμπορικής παροικίας του Kecskemét ήταν αντίστοιχη της οικονομικής ακμής της κομπανίας. Με την αναγκαστική πολιτογράφηση των Οθωμανών εμπόρων της Ουγγαρίας σε Αψβούργους υπηκόους (το 1774) και την υποχρεωτική μεταφορά της οικογένειάς τους σε ουγγρικά εδάφη μεταβλήθηκε και η δημογραφική σύνθεση. Το 1708 η εμπορική παροικία αριθμούσε 26 άνδρες, το 1755 ο αριθμός αυξήθηκε σε 42 άνδρες, ενώ το έτος 1812 αναφέρονται 28 οικογένειες με συνολικό πληθυσμό 136 άτομα⁶.

Η κοινοτική οργάνωση των εμπόρων του Kecskemét είναι μάλλον τυπική της οργάνωσης των ελληνικών εμπορικών κοινοτήτων της ουγγρικής ενδοχώρας⁷. Το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας και της ανέγερσης ναού αποτελούσε μόνιμο αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ των μεταναστών-εμπόρων και των αρχών. Μετά το 1791 και την εξασφάλιση πλήρους θρησκευτικής ελευθερίας στους ορθόδοξους της Ουγγαρίας φαίνεται να αποκτούν συστηματική λειτουργία κοινοτικοί θεσμοί που υπήρχαν και παλαιότερα, όπως η εκκλησία και το σχολείο. Το 1829 ολοκληρώθηκε η ανέγερση του ναού της Αγίας Τριάδας, σε οίκημα της αυλής της οποίας στεγάστηκε και το ελληνικό σχολείο⁸.

Η ελληνική εμπορική διασπορά του Kecskemét δεν αποτέλεσε εξαίρεση στο γενικότερο κανόνα του εξουγγρισμού της ελληνικής εμπορικής διασποράς. Από τα μέσα του 19ου αιώνα τα κοινοτικά και εκκλησιαστικά πρωτόκολλα γράφονταν στα ουγγρικά, ενώ γίνονταν προσπάθειες για χορήγηση άδειας προκειμένου

4. I. Hajnóczy, *A Kecskeméti görögök története – Ιστορία του Ελληνισμού του Kecskemét*, Βουδαπέστη 1939, σ. 32 (ουγγρικό κείμενο με ελληνική περίληψη).

5. Márta Bur, «Handelsgesellschaften - Organisationen der Kaufleute der Balkanländer in Ungarn im 17.-18. Jahrhundert», *Balkan Studies* 25, σ. 1984, 282-285.

6. Hajnóczy, ό.π., σ. 33.

7. Βλ. διεξοδικήπραγμάτευση από την Όλγα Κατσιαρδή-Hering, «Αδελφότητα, κομπανία, κοινότητα. Για μια τυπολογία των ελληνικών κοινοτήτων της κεντρικής Ευρώπης, με αφορμή το άγνωστο καταστατικό του Miskolc (1801)», *Ενώ και Εσπέρια* 7, σ. 2007, 247-309.

8. Hajnóczy, ό.π., σ. 34-35. Για την ιστορία και το διάκοσμο του ναού της Αγίας Τριάδας, βλ. Márta Nagy, *Görögök a Jászkunságban. Karcag – Szentés – Kecskemét*, Kecskemét 1988· G. Ruzsa, *A kecskeméti görög templom és ikonmúzeum*, Kecskemét 1998.

να εισαχθεί η ουγγρική γλώσσα στη λειτουργία. Το 1868 η ουγγρική κυβέρνηση αναγνώρισε στις ελληνικές κοινότητες της χώρας αυτοδιοίκηση, όπως εκείνη που απολάμβαναν ήδη οι σερβικές και οι ρουμανικές⁹. Το 1933 η ελληνορθόδοξη εκκλησία του Kecskemét υπήχθη στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου και μεταπολεμικά στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Μόσχας. Προσφάτως επανήλθε στο κλίμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου και υπάγεται στη Μητρόπολη Αυστρίας και Κεντρικής Ευρώπης.

Οι πληροφορίες μας για τη βιβλιοθήκη της ελληνικής κοινότητας προέρχονται από τον Ούγγρο νεοελληνιστή Iván Hajnóczy. Η ύπαρξη μιας στοιχειώδους κοινοτικής βιβλιοθήκης μαρτυρείται από το 1742¹⁰. Η βιβλιοθήκη εμπλουτίστηκε με τα χρόνια από δωρεές, όπως αυτή μέρους των βιβλίων του Μιχαήλ Παπαγεωργίου το 1840, και διατηρήθηκε χάρη στη φροντίδα του τελευταίου δασκάλου του ελληνικού σχολείου Γεωργίου Καλλονά (διετέλεσε δάσκαλος κατά το χρονικό διάστημα 1860-1868 και 1870-1881)¹¹. Κυρίως, όμως, ο λόγος που η βιβλιοθήκη της κοινότητας του Kecskemét συγκέντρωσε το ενδιαφέρον των ερευνητών ήταν ότι σε αυτή περιήλθε στις αρχές του 19ου αιώνα μέρος της βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα.

Ο Γεώργιος Ζαβίρας αποτελεί το αρτιότερο ίσως παράδειγμα εμπόρου-λογίου της διασποράς, εκείνου δηλαδή του κοινωνικο-πολιτισμικού υποκειμένου που ανέδειξε στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα η ελληνική αστική ανάπτυξη και ο Διαφωτισμός. Με καταγωγή από τη Σιάτιστα της Μακεδονίας εγκαταστάθηκε το 1760 στην πόλη Ráckeve και στη συνέχεια σε διάφορες άλλες πόλεις της ουγγρικής ενδοχώρας. Χωρίς να εγκαταλείψει τις εμπορικές του ενασχολήσεις, ο Ζαβίρας υπήρξε δραστήριος συγγραφέας, μεταφραστής και οικοδιδάσκαλος¹². Μεγαλύτερη σημασία για το θέμα που μας απασχολεί

9. Hajnóczy, ό.π., σ. 34.

10. Ένδειξη ίσως της εξοικείωσης της κοινότητας του Kecskemét με το βιβλίο αποτελεί το γεγονός ότι και οι τέσσερις κάτοχοι των ιδιωτικών βιβλιοθηκών μέσου τύπου που επεξεργάστηκε ο Αλέξης Πολίτης, είχαν διατελέσει σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα μέσα στον 18ο αιώνα εφημέριοι της κοινότητας. Βλ. Πολίτης, «Τέσσερις ιδιωτικές βιβλιοθήκες μέσου τύπου (18ος αιώνας)», σ. 131-224, 139, 141, 142.

11. Hajnóczy, ό.π., σ. 35.

12. Για τη ζωή και το έργο του Γεωργίου Ζαβίρα, βλ. E. Horváth, *Zavirasz György élete és munkái – Η ζωή και τα έργα του Γεωργίου Ζαβίρα*, Βουδαπέστη 1937· καθώς και την εισαγωγή του T. A. Γριτσόπουλου στην ανατύπωση του έργου του Γεωργίου Ζαβίρα, *Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν Θέατρον*, Αθήνα 1972. Επίσης, Ö. Füves, «Ένα άγνωστο χειρόγραφο του Γεωργίου Ζαβίρα στη βιβλιοθήκη του Σαίντεντρε της Ουγγαρίας: 'Θέματα όπου παρέδιδεν ο Γεώργιος Ζαβίρας τω τότε μαθητή αυτού Κωνσταντίνω Εμμανουήλ'», *Μακεδονικά* 6, σ. 1964-1965, 94-105· ο ίδιος, «G. Zaviras Übersetzer von Cornelius Nepos», *Ο Ερρανιστής* 2, σ. 1964, 60-63· N. Ψημμένος, «Η Νέα Ελλάς του Γεωργίου Ζαβίρα ως ιστοριοφιλοσοφική πηγή», στο: *Η Κοζάνη και η περιοχή της. Ιστορία-πολιτισμός, πρακτικά Α' συνεδρίου*

εδώ, έχει όμως η ιδιότητα του ως συλλέκτη βιβλίων. Πράγματι, ο Ζαβίρας είχε αφιερώσει μεγάλο μέρος του χρόνου και της περιουσίας του στη συλλογή βιβλίων. Όπως προκύπτει από τον ιδιόχειρο κατάλογο που συντάξε κατά πάσα πιθανότητα το 1801, προς το τέλος της ζωής του διέθετε μια ευμεγέθη βιβλιοθήκη με 845 τίτλους εντύπων και χειρογράφων¹³.

Ο Ζαβίρας πέθανε το 1804 στην ουγγρική κωμόπολη Szabadszállás. Στη διαθήκη του όρισε ως αποδέκτη των βιβλίων που κατέλιπε την ελληνοβλαχική κοινότητα της Πέστης. Επιθυμία του ήταν η δημιουργία μιας δημόσιας βιβλιοθήκης για τους Έλληνες βιβλιόφιλους, με καθορισμένο ωράριο λειτουργίας κατά το πρότυπο των αντίστοιχων ευρωπαϊκών βιβλιοθηκών, που δεν θα υπαγόταν θεσμικά στην ορθόδοξη εκκλησία ή το ελληνικό σχολείο αλλά θα είχε ανεξάρτητη θεσμική υπόσταση¹⁴. Τα βιβλία έφτασαν στην κοινότητα της Πέστης έναν χρόνο αργότερα. Ωστόσο, μόλις το 1822 έγινε επίσημη αναγνώριση της παραλαβής τους. Στα 17 χρόνια που μεσολάβησαν αρκετά βιβλία χάθηκαν, μεταξύ αυτών και οι δύο ιδιόχειροι κατάλογοι, ιδίως αυτός του 1801, το έγγραφο που προσέγγιζε με μεγαλύτερη ασφάλεια το πραγματικό μέγεθος και περιεχόμενο της βιβλιοθήκης. Με δεδομένη την απουσία αυτού του καταλόγου, οι απόπειρες καταγραφής των βιβλίων του Ζαβίρα που σημειώθηκαν εκ μέρους των υπευθύνων της κοινότητας της Πέστης (το 1820 και το 1824) είχαν ως κριτήριο την ιδιόχειρη σημείωση που ο σιατιστινός συλλέκτης συνήθιζε να γράφει στη σελίδα τίτλου των βιβλίων του (*Και τόδε εκ της βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα, του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας*)¹⁵.

Καταλόγους βιβλίων του κληροδοτήματος Ζαβίρα κατόπιν επιτόπιας έρευνας στη βιβλιοθήκη της ελληνικής κοινότητας Βουδαπέστης συντάξαν σε μεταγενέστερο χρόνο και ερευνητές, όπως ο Σπυρίδων Λάμπρος το 1911 και ο νεοελληνιστής András Graf το 1935¹⁶. Επρόκειτο όμως για καταγραφές χειρογράφων

(Σεπτέμβριος 1993), Κοζάνη 1997, σ. 653-665. Βλ. επίσης Olga Katsiardi-Hering – Maria A. Stassinopoulou, «The Long Eighteenth Century of Greek Commerce in the Habsburg Empire. Social Careers», στο: H. Heppner κ.ά. (επιμ.), *Social Change in the Habsburg Monarchy. The Era of Enlightenment* [=The 18th Century and the Habsburg Monarchy. International Series 3], Μπόχουμ 2011, σ. 191-214. Την περίπτωση του Γεωργίου Ζαβίρα μελετά η Maria A. Stassinopoulou και στο υπό έκδοση άρθρο της «Die "ungarisch-griechische Nation" und ihre Sprachen um 1800».

13. Βλ. Eva Kopp, «Δύο αυτόγραφοι κατάλογοι της Βιβλιοθήκης Ζαβίρα», *Νέα Εστία* 84 (1968) 883.

14. Το απόσπασμα της διαθήκης του Ζαβίρα που αφορά τη βιβλιοθήκη παραθέτει ο Horváth, ό.π., σ. 17-19

15. Για τους καταλόγους που έχουν συνταχθεί το 1820 και το 1824, βλ. στο ίδιο, σ. 20.

16. Σπ. Λάμπρος, «Η βιβλιοθήκη της ελληνικής κοινότητας Βουδαπέστης και οι εν τη πόλει ταύτη σωζόμενοι ελληνικοί κώδικες» *Νέος Ελληνομνημων* 8, σ. 1911, 70-79· A. Graf, *Jedrijos*

και ελληνικών εντύπων και όχι των ξενόγλωσσων βιβλίων του γλωσσομαθούς Ζαβίρα. Το 1937 ο νεοελληνιστής Endre Horváth έκανε λόγο για 552 τίτλους (ελληνόγλωσσους και ξενόγλωσσους) βιβλίων του Ζαβίρα στη βιβλιοθήκη της ελληνικής κοινότητας¹⁷. Τριακόσια περίπου έργα του αρχικού κληροδοτήματος είχαν συνεπώς διασπαρεί σε άλλες βιβλιοθήκες.

Ένας αριθμός βιβλίων του Ζαβίρα περιήλθε αμέσως μετά τον θάνατό του στη βιβλιοθήκη της ελληνικής κοινότητας του Kecskemét. Η τελευταία, ως πλησιέστερη ελληνική κοινότητα στο τόπο όπου απεβίωσε ο Ζαβίρας (η κωμόπολη Szabadszállás είναι γειτονική με το Kecskemét, που ήταν και η πρωτεύουσα της κομητείας) είχε αναλάβει τα της κηδείας του –ο Ζαβίρας ενταφιάστηκε από ορθόδοξο ιερέα στο δημοτικό κοιμητήριο του Kecskemét¹⁸– και τα σχετικά με την εκτέλεση της διαθήκης του, μεταξύ αυτών και της αποστολής των βιβλίων του στην κοινότητα της Πέστης. Το 1927 ο Iván Hajnóczy επισκέφτηκε τη βιβλιοθήκη της ελληνικής κοινότητας του Kecskemét και συνέταξε τον κατάλογό της που δημοσιεύτηκε το 1939. Κατέγραψε, χωρίς αρίθμηση και περεταίρω περιγραφή, έντυπα στην ελληνική γλώσσα καθώς και 16 χειρόγραφα με τη φυσική τους περιγραφή και τις παρασελίδες σημειώσεις τους. Μεταξύ αυτών το χαμένο σήμερα χειρόγραφο του Γεωργίου Ζαβίρα *Περύγησις εκ της Βιέννης δια της Μοραβίας εις την Βοημίαν, Σαξονίαν και Βορουσσίαν και ο μέχρι τότε θεωρούμενος ως χαμένος Κατάλογος των της του Ζαβίρα βιβλιοθήκης βίβλων 1801*¹⁹.

Από την αυτοψία των χειρογράφων που διενήργησα κατά την ερευνητική μου επίσκεψη Kecskemét τον Νοέμβριο του 2001, διαπιστώθηκε ότι κανένα από τα χειρόγραφα του καταλόγου Hajnóczy δεν βρισκόταν πλέον στη βιβλιοθήκη του ορθόδοξου κέντρου²⁰. Αντίθετα, από τα 31 χειρόγραφα που καταμέτρησα,

Zavirasz *Budapesti könyvtárának katalógusa – Κατάλογος της εν Βουδαπέστη Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα*, Βουδαπέστη 1935.

17. Horváth, ό.π., σ. 14.

18. Ο θάνατος του Ζαβίρα βρίσκεται καταχωρημένος σε σλαβική γλώσσα στο μητρώο θανάτων της ορθόδοξης εκκλησίας του Αγίου Νικολάου του Kecskemét. Υπογράφει ο ιερέας Ναούμ Πόποβιτς. Βλ. E. Horváth, *Magyar-görög bibliográfia – Ουγγρο-ελληνική βιβλιογραφία*, Βουδαπέστη 1940, σ. 32-33.

19. Hajnóczy, ό.π., σ. 41, αρ. XV και XVI.

20. Τελευταία αναφορά στην παρουσία του ιδιόχειρου καταλόγου της βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα (1801) στη βιβλιοθήκη της κοινότητας του Kecskemét έχουμε το έτος 1968. Η Eva Kopp δημοσίευσε μάλιστα το τμήμα εκείνο που αφορά τα χειρόγραφα και τα ελληνικά βιβλία. Σύμφωνα με τις πληροφορίες της στον κατάλογο βρίσκονταν καταγεγραμμένα κατά αλφαβητική σειρά 845 έργα (372 ελληνικά, 221 λατινικά, 112 γερμανικά, 38 γαλλικά, 5 ιταλικά, 63 ουγγρικά, 10 σλαβικά και 32 γεωγραφικοί χάρτες). Βλ. και «Κατάλογος των της του Ζαβίρα βιβλιοθήκης βίβλων», στο *ίδιο*, 952-954, 996-999, 1078-1080, 1156-1158.

τα 30 αντιστοιχούσαν σε έργα της βιβλιοθήκης Ζαβίρα που είχε βρει ο András Graf στη βιβλιοθήκη της ελληνικής κοινότητας Βουδαπέστης το 1935²¹. Επιπλέον, τα μισά περίπου από τα ελληνικά βιβλία της βιβλιοθήκης του Kecskemét ήταν κτήματα της βιβλιοθήκης Ζαβίρα, όπως φαινόταν από την ιδιόχειρη σημείωση του κατόχου τους.

Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε επακριβώς με ποιο τρόπο έφτασαν στο Kecskemét χειρόγραφα και βιβλία του Ζαβίρα που είχε καταγράψει ο Graf στην ελληνική κοινότητα της Βουδαπέστης το 1935. Το σίγουρο είναι πως η μεταπολεμική κατάσταση και οι πολιτικές μεταβολές από το 1989 κι εξής στην Ουγγαρία δεν άφησαν ανεπηρέαστο το καθεστώς των αρχειακών τεκμηρίων της ελληνικής διασποράς. Στα μεταπολεμικά χρόνια η ελληνική κοινότητα της Βουδαπέστης μεταβίβασε τη βιβλιοθήκη της στο Πανεπιστήμιο της πόλης²². Ορισμένα ξενόγλωσσα βιβλία της συλλογής Ζαβίρα περιήλθαν κατά τη δεκαετία του 1960 στη βιβλιοθήκη του Ιστορικού Μουσείου της Βουδαπέστης²³.

Στο τέλος της δεκαετίας του 1980, ο βασικός κορμός της βιβλιοθήκης της ελληνικής κοινότητας της Βουδαπέστης μεταφέρθηκε στην πόλη Nyíregyháza, όπου είχαν συγκεντρωθεί βιβλία της ελληνοβλαχικής κοινότητας του Miskolc καθώς και τμήματα βιβλιοθηκών των κοινοτήτων των πόλεων Tokaj και Gyöngyös. Το 1995 ο Varban Todorov ολοκλήρωσε την καταγραφή των ελληνικών εντύπων και χειρογράφων της συλλογής της Nyíregyháza και δημοσίευσε σχετικό κατάλογο το 1999²⁴. Ορισμένα χειρόγραφα και έντυπα με ιδιόχειρη σημείωση του Ζαβίρα που βρίσκονται στον εν λόγω κατάλογο εντοπίστηκαν και στο Kecskemét. Δεν πρόκειται για διπλά αντίτυπα, καθώς μεταξύ 1995 και 2001 τα έργα αυτά «ταξίδεψαν» ακόμη μια φορά από τη Nyíregyháza στο Kecskemét, στο ορθόδοξο κέντρο Άγιος Νικόλαος, όπου με φροντίδα του εφημέριου κ. Χριστόφορου Χορευτού συγκεντρώθηκαν και άλλα διεσπαρμένα ελληνικά βιβλία, μεταξύ αυτών και της βιβλιοθήκης του Ζαβίρα. Στο μεταξύ,

21. Graf, ό.π.

22. Για τις μεταπολεμικές «περιπέτειες» της βιβλιοθήκης Ζαβίρα, βλ. T. Glaser, «Η βιβλιοθήκη του Έλληνα εμπόρου Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως», *Βιβλιοφιλία* 88 (2000) 26-31.

23. Βλ. X. Χοτζάκογλου, *Ελληνικά χειρόγραφα και παλαιότυπα στη σερβική ορθόδοξη βιβλιοθήκη του Αγίου Ανδρέα (Szentendre) Βουδαπέστης* [=τετράδια εργασίας KNE/EIE 24], Αθήνα 2002, σ. 32, βλ. και παράρτημα με τους τίτλους των 34 έργων, σ. 185-189.

24. V. Todorov, *Catalogue of Greek Manuscripts and printed books (17th – 19 th century). The Collection in Nyiregyhaza, Hungary. Contribution to the History of the Greek Diaspora* [=τετράδια εργασίας KNE/EIE 22] Αθήνα 1999. Την ίδια χρονιά πάντως δημοσιεύτηκε από Ούγγρους ερευνητές έτερος κατάλογος παλαιοτύπων και χειρογράφων της ορθόδοξης κοινότητας του Αγίου Γεωργίου στη Nyíregyháza, τον οποίο δεν κατόρθωσα να συμβουλευτώ. Βλ. Márta Nagy (επιμ.), *A Nyíregyháza Szent György Magyar Ortodox egyházközség könyvtárájának. Katalógusa*, Debrecen 1999. Κριτική παρουσίαση του καταλόγου από Χοτζάκογλου, ό.π., σ. 251-267.

στη σερβική ορθόδοξη βιβλιοθήκη του Αγίου Ανδρέα (Szentendre) Βουδαπέστης ο Χαράλαμπος Χοτζάκογλου εντόπισε και άλλα χειρόγραφα και βιβλία της συλλογής Ζαβίρα και κυρίως τον ιδιόχειρο κατάλογο της βιβλιοθήκης του²⁵.

Με δεδομένη τη ρευστή κατάσταση αρκετών τεκμηρίων της ιστορίας της ελληνικής εμπορικής διασποράς στην Ουγγαρία, η κατάρτιση ενός συγκεντρωτικού καταλόγου περιεχομένων της βιβλιοθήκης Ζαβίρα κρίθηκε αναγκαία προκειμένου να πληροφορήσει τους ερευνητές όχι μόνο για το τι υπάρχει, αλλά και για το πού υπάρχει. Στον κατάλογο, εκτός από τα βιβλία του Ζαβίρα που βρέθηκαν στη βιβλιοθήκη του ορθόδοξου κέντρου Άγιος Νικόλαος του Kecskemét, συμπεριλήφθηκαν όσα βιβλία εντοπίστηκαν από ερευνητές σε άλλες βιβλιοθήκες της Ουγγαρίας, καθώς και ο κατάλογος των ελληνόγλωσσων εντύπων και χειρογράφων που συνέταξε ο ίδιος ο Ζαβίρας το 1801 και δημοσίευσε η Eva Kopp το 1968.

Για την κατάρτιση του καταλόγου, εκτός του δημοσιευμένου υλικού, στηρίχτηκα σε φωτοτυπίες της σελίδας τίτλου των τόμων της βιβλιοθήκης του ορθόδοξου κέντρου Άγιος Νικόλαος του Kecskemét, που ο κ. Χορευτός είχε την καλοσύνη να μου παραχωρήσει²⁶. Από το υλικό του Kecskemét καταγράφηκαν όλα τα χειρόγραφα και τα ελληνόγλωσσα έντυπα, ενώ από τα ξενόγλωσσα μόνο εκείνα που έφεραν ιδιόγραφη σημείωση του Ζαβίρα και διαπιστωμένα ανήκαν στη βιβλιοθήκη του. Η έμφαση επομένως δόθηκε στον εντοπισμό των τόμων της βιβλιοθήκης Ζαβίρα και κυρίως των ξενόγλωσσων βιβλίων του, για τα οποία έχουμε ελάχιστες πληροφορίες, καθώς είχαν εξαιρεθεί από το ενδιαφέρον των ερευνητών²⁷.

Έχει έρθει πλέον η ώρα να αξιοποιήσουμε τη βιβλιοθήκη του Ζαβίρα όχι μόνο ως βιβλιογραφικό αλλά και ως ιστορικό τεκμήριο.

25. Βλ. Χοτζάκογλου, ό.π., σ. 57, όπου και εκτενής βιβλιογραφική περιγραφή του χειρογράφου.

26. Φωτοτυπίες της σελίδας τίτλου των τόμων της βιβλιοθήκης του Kecskemét, οι οποίες προέρχονταν από αντίστοιχες που είχε αποστείλει ο κ. Χορευτός στο Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας και του προσέφερε για έρευνα το 2003 η διευθύντρια του Ινστιτούτου καθηγήτρια κ. Χρύσα Μαλτέζου, μού παραχώρησε το 2008 και ο κ. Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης. Όπως είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω, το περιεχόμενο και ο αριθμός των δύο «πακέτων» ταυτίζεται.

27. Ο μοναδικός κατάλογος ξενόγλωσσων βιβλίων του Ζαβίρα είναι αυτός που δημοσίευσε ο Χαράλαμπος Χοτζάκογλου με βάση τα δελτάρια της βιβλιοθήκης του Ιστορικού Μουσείου Βουδαπέστης. Βλ. Χοτζάκογλου, ό.π., σ. 32, υποσημ. 60 και σ. 185-189.

Συντομογραφίες

BK = Βιβλιοθήκη Kecskemét

ΓΜ = Δ. Γκίνης – Β. Μέξας, *Ελληνική βιβλιογραφία (1800-1863)*, τ. I-III, Αθήνα 1939-1957.

Ηλιού = Φ. Ηλιού, *Ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα: βιβλία-φυλλάδια: 1801-1818*, Αθήνα 1997.

Ηλιού Β' = Φ. Ηλιού, *Ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα: Βιβλία-φυλλάδια: τόμ.. Β' (1819-1932)*, επιμ. Πόπη Πολέμη, Αθήνα 2011.

(G) = A. Graf, *Jeórgiosz Zavirasz Budapesti könyvtárának katalógusa – Κατάλογος της εν Βουδαπέστη Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα*, Βουδαπέστη 1935.

(IMB) = Ιστορικό Μουσείο Βουδαπέστης

Kopp = Eva Kopp, «Δύο αυτόγραφοι κατάλογοι της Βιβλιοθήκης Ζαβίρα», *Νέα Εστία* 84, 1968, σ. 883 και «Κατάλογος των της του Ζαβίρα βιβλιοθήκης βίβλων», στο *ίδιο*, σ. 952-954, 996-999, 1078-1080, 1156-1158.

Λ = Σπ. Λάμπρος, «Η βιβλιοθήκη της ελληνικής κοινότητας Βουδαπέστης και οι εν τη πόλει ταύτη σωζόμενοι ελληνικοί κώδικες» *Νέος Ελληνομήμων* 8 (1911) 70-79.

ΛΧ = Γ. Γ. Λαδάς – Α. Δ. Χατζηδήμος, *Ελληνική βιβλιογραφία των ετών 1791-1795* (τ. I), *1796-1799* (τ. II), Αθήνα 1970.

ΛΧ (Συμβολή) = Γ. Γ. Λαδάς – Α. Δ. Χατζηδήμος, *Ελληνική βιβλιογραφία. Συμβολή στον δέκατο όγδοο αιώνα*, Αθήνα 1964.

Legrand = É. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au 18ème siècle*, τ. I-II, Παρίσι 1918-1928.

Legrand (17e s.) = É. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au dix-septième siècle*, τ. I-V, Παρίσι 1894-1903.

Π = Θ. Ι. Παπαδόπουλος, *Ελληνική βιβλιογραφία (1466 ci.-1800)*, τ. I-II, Αθήνα 1984, 1986.

T = V. Todorov, *Catalogue of Greek Manuscripts and printed books (17th-19th century). The Collection in Nyiregyhaza, Hungary. Contribution to the History of the Greek Diaspora* [=τετράδια εργασίας KNE/EIE 22], Αθήνα 1999.

X = Χ. Χοτζάκογλου, *Ελληνικά χειρόγραφα και παλαιότυπα στη σερβική ορθόδοξη βιβλιοθήκη του Αγίου Ανδρέα (Szentendre) Βουδαπέστης* [=τετράδια εργασίας KNE/EIE 24], Αθήνα 2002.

χ = χειρόγραφο

II.A. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΑΒΙΡΑ

I. Χειρόγραφα

1. *Αγαθαγγέλου Ιερομονάχου προφητεία [...]*
Kopp, σ. 952
2. *Anselmi Bandurii De patriarchis Constantinopolitanis. Bandurii Liber octavus.*
(G) XIV • BK
3. *Αντίγραφον της επιστολής του αιδεσίμου πατρός τοποτηρητού Λισβώνης [...]*
(G) XXXVIII • T 886
4. *Μεθοδίου Ανθρακίτου Εισαγωγή της Λογικής [...]*
Λ 5 • (G) XXVIII • Kopp, σ. 1156 • T 902 • BK
5. *Μεθοδίου Ανθρακίτου Ομολογία της πίστεως [...]*
Kopp, σ. 1156
6. *Ευστρατίου Αργέντου, χίου περί της ψευδούς αψευδείας του παπαρώ-
μης [...]*
(G) XXXII • Kopp, σ. 998 • T 910
7. *Βαρλαάμ του Καλαβρού περί του καθακτηρίου πυρός [...]*
(G) XI • Kopp, σ. 953 • T 889
8. [Friedrich Christian Baumeister], *Εισαγωγή, ήτοι διδασκαλία φιλοσοφίας
λογικής ... Μεταφρασθείσα ... παρά Νικολάου Βάρκοσι ... Τω έτει 1768.*
Kopp, σ. 953
9. *Βιβλίον τρίτον περί της ουρανίας σφαίρας.*
(G) XIX
10. *Ευγενίου Βουλγάρεως Αστρονομία, ήτοι περί συστήματος του παντός [...]*
Kopp, σ. 997

11. *Ευγενίου και Νεοφύτου επιστολαί περί του φθαρτού και αφθάρτου σώματος [...]*
Kopp, σ. 997
12. *Ευγενίου Βουλγάρεως Θεολογία σχολαστικοδογματικοπολεμική [...]*
Kopp, σ. 997
13. *Ευγενίου Βουλγάρεως Προς τον Νικόλαον Σκούρτον [...]*
Kopp, σ. 997. Δεμένο με το αρ. 20
14. *Ευγενίου Βουλγάρεως Τα αρέσκοντα τοις φιλοσόφοις [...]*
(G) VIII • Kopp, σ. 997 • T 924
15. *Ευγενίου Ιεροδιακόνου του Βουλγάρεως ... περί των μετά το σχίσμα Αγίων και θαυμάτων της Ανατολικής εκκλησίας.*
X 2
16. *Ευγενίου Ιεροδιακόνου του Βουλγάρεως [...] προς πέτρον λε κλερκ [...]*
X 12 • Kopp, σ. 997
17. *Ευγενίου του Βουλγάρεως Σύμμικτα [...]*
X 8 • Kopp, σ. 997.
18. *Ευγένιος Βούλγαρης (μτφ.), Ουολτέρου Διεγερτικόν των βασιλέων [...]*
(G) XXIV • T 894. Δεμένο με το αρ. 15
19. *Ευγένιος Βούλγαρης (μτφ.), Ιωάννου Φριδερίκου Βουκερέρ ... Εισηγήσεις της εκλεκτικής φυσικής φιλοσοφίας [...]*
(G) XXI • Kopp, σ. 997 • T 913 • BK
20. *Ευγένιος Βούλγαρης (μτφ.), Μεταφυσική Γενουενσίου Αντωνίου [...]*
(G) XXIII • Kopp, σ. 997
21. *Γαληνού περί σταθμών και μέτρων [...]*
(G) XXXIX • T 895
22. *Γερασίμου Βλάχου του Κρητός Εισαγωγή της λογικής προοίμιον.*
Kopp, σ. 953 • X 10
23. *Γερασίμου Βλάχου του Κρητός εις τα του Αριστοτέλους βιβλία περί ουρανού Διαλέξεις.*

- (G) XLVII • Kopp, σ. 953 • T 896
24. [Αναστάσιος Γόρδιος] *Εγχειρίδιον και συμπέρασμα εκ των πραγμάτων περί του τις εστιν η βασιλεία του Μωάμεθ [...]*
(G) (VI) • T 900
25. *Δαμωδού Βικεντίου Πράξις κατά συντομίαν εις τα ρητορικάς ερμηνείας [...]*
Kopp, σ. 954
26. *Διονύσιος ελέω θεού αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Αποκρίσεις [...]*
(G) XXXV • Kopp, σ. 954
27. *Εκ των του Remberti Dodonai ... Περί φυτών.*
(G) IV • BK
28. *Εγκύκλιος διαταγή περί της επιεικούς βασιλικής αναξιθροσκειάς των Ακαθολικών [...]*
(G) XVI • T 899
29. *Εγχειρίδιον Χρονολογικόν Εκκλησιαστικόν και πολιτικόν [...]*
Kopp, σ. 998 • T 901
30. *Ελευθερίω Μιχαήλου τω λαρισσαίω ο Νικηφόρος ευ πράττειν [...]*
(G) XXII • T 905
31. *Extractus punctorum privilegialium utpote [...] Venerabilis Orientalis Ecclesiae Graeci Ritus clero totique nationi Illyrico-Rasciane [...]*
(G) XII • T 906
32. *Ζαβίρα Απόδειξις ότι αι Γυναίκες δεν είναι άνθρωποι ήτις επικυρούται από της Αγίας Γραφής.*
(G) LI • Kopp, σ. 998 • T 887
33. *Ζαβίρα Βίος Ιωάννου του Καλβίνου ερανισθείς εκ διαφόρων Λατινο-Γαλλο-Γερμανών Συγγραφέων [...]*
(G) LII • Kopp, σ. 998 • BK
34. *Ζαβίρα Διάλογοι ρωμαϊκοί και ουγγαρικοί [...]*
(G) X • Kopp, σ. 999 • BK

35. *Ζαβίρα Ελληνικόν θέατρον, ήτοι Ιστορία των πεπαιδευμένων Ελλήνων [...]*
Kopp, σ. 998
36. *Ζαβίρα Επιτομή της Ιστορίας των Ελλήνων [...]*
Kopp, σ. 1078 • X 3
37. *Ονομαστικόν εμπορικόν συλλεχθέν [...] παρά του Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα [...] εν τω Δούνα Βέτζιε της Ουγγαρίας 1785.*
(G) XXXVI • BK • Kopp, σ. 999
38. *Ζαβίρα Ονοματολογία της φυσικής ιστορίας [...]*
Kopp, σ. 999
39. *Ζαβίρα Πατριαρχική Ιστορία της Κωνσταντινουπόλεως [...]*
Kopp, σ. 999 • BK
40. *Ζαβίρα Περιήγησις εκ της Βιέννης δια της Μοραυίας [...]*
Kopp, σ. 1078
41. *Ζαβίρα Περί της νηστείας της Τετράδος και Σαββάτου [...]*
Kopp, σ. 999
42. *Ζαβίρα Στίχοι πολιτικοί.*
Kopp, σ. 999
43. *Ζαβίρα Σύμμικτα ιερά [...]*
Kopp, σ. 998
44. *Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), Αρχαία Απομνημονεύματα, ήτοι τρία κατά Λατίνων συγγράμματα.*
(G) XLII • Kopp, σ. 999 • BK
45. *Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), Βιβλιοθήκη πολεμική ... Μεταφρασθείσα εκ της Λατινίδος εις την κοινήν ημών των Ελλήνων διάλεκτον παρά Γ. Ι. Ζ ... έτει το σωτηρίω 1779.*
(G) LIII • Kopp, σ. 998 • T 892 • BK
46. *Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), Βιβλιοθήκη πολεμική ετέρα [...]*
Kopp, σ. 998

47. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Διάλεξις σύντομος και ειλικρινής Ούγγρου τινός συγγραφέως περί του γένους των Σέρβων ... μεταφρασθείσα παρά του Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του Σιατιστεύς τω έτει χιλιοστώ επτακοσιοστώ 80 εβδόμω.*
(G) L • Kopp, σ. 998 • BK
48. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Διατριβή περί της ελληνικής και ετέρων τινών γλωσσών [...]*
X 6 • Kopp, σ. 998
49. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Διατριβή περί του Ιερού Στέμματος της Ουγγρίας [...]*
(G) XV • Kopp, σ. 998 • X 5 • BK
50. [Γεωργίου Ζαβίρα (μτφ.)] *Ελευθερίου τινός και απροσωπολήπτου Ούγγρου, Διάγνωσις του Ζητήματος περί του Εις τίνα υπόληψιν πρέπει να είναι οι Έλληνες εις την Ουγγαρίαν [...]*
(G) XXX • Kopp, σ. 998 • T • X 20
51. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Θεολογία αστρονομική ήτοι Απόδειξις της υπάρξεως των προσόντων του θεού [...]*
Λ 2 • (G) III • T 912
52. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Ιστορία περί επιστροφής των εθνών [...]*
(G) XXXIII • Kopp, σ. 999 • BK
53. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Ιστορία του θησαυρού, οπού ευρέθη τώρα νεωστί εις το εν τη Στιρία Μοναστήριον [...]*
(G) XIII • Kopp, σ. 998 • BK
54. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Ιστορία του Στεφάνου του Μικρού του τρίτου Ψευδοπέτρου Αυτοκράτορος της Ρωσσίας [...]*
Λ 3 • (G) XXV • Kopp, σ. 999 • BK
55. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Ιστορία χρονολογική των παπών [...]*
Kopp, σ. 998 • X 16
56. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Ιωάννου Αμώς του Κομενίου Κόσμος εξωγραφισμένος [...]*
(G) XXVI • Kopp, σ. 999 • BK

57. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Κορνηλίου Νέπωτος Περί των επισήμων στρατηγών των Ελλήνων* [...] Kopp, σ. 999 • X17
58. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Μέθοδος αστρογνωσίας* [...] Kopp, σ. 998
59. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Σύνταγμα περί της ενώσεως ή κράσεως του ιερού ποτηρίου της θείας ευχαριστίας κατά Ιωσήφου του Βανδάλε* [...] (G) XX • Kopp, σ. 998
60. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Στοιχεία της Γεωγραφίας* [...] (G) XXVII • Kopp, σ. 999 • BK
61. Γεώργιος Ζαβίρας (μτφ.), *Συμβεβηκότα Αξιωμακόμενευτα των ετών 1769 και 1770* [...] (G) XXXIV • Kopp, σ. 998 • BK
62. *Νικηφόρου Θεοτόκου επιστολή.*
(G) XXII
63. *Του σοφωτάτου Νικηφόρου Θεοτόκου του Κερκυραίου Σύμμικτα.*
(G) XLV • Kopp, σ. 998 • T 908
64. *Ingenui cuiusdam et ab omni partium studio vacantis Hungari* [...] (G) XXIX • BK
65. *Του παναγιωτάτου Παπα Κλημεντος του VII Επικυρώσις εις την βούλ-
λαν του Μακαριωτάτου Λέοντος δεκάτου* [...] Kopp, σ. 958 • T 926
66. *Κόδρος. Τραγωδία πενταδράματος εκ της γερμανική διαλέκτου μετα-
φρασθείσα* [...] παρά Γεωργίου Κωνσταντίνου Σακελλαρίου [...] έτει 1786
εν Πέστα.
(G) XLVIII • T 914 • BK
67. *Του σωφοτάτου βασιλέος Κωνσταντίνου πορφυρογεννήτου περί θεμά-
των* [...] Kopp, σ. 1080 • X 11

68. *Κούρσουλα Νικολάου Σύνοψις της Ιεράς Θεολογίας [...]*
Kopp, σ. 1080
69. *Μαργουνίου Επιστολαία Ελληνικά [...]*
Kopp, σ. 1080 • X 18 • BK
70. *Μαργουνίου Περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος [...]*
Kopp, σ. 1080
71. *Μελετίου Βίβλος αστρονομική [...]*
Kopp, σ. 1156
72. *Methodus Astrognosiae [...] a Georgio Marothi a. 1774 [...]*
(G) XLVI • BK
73. [Νεκτάριος Ιεροσολύμων] *Προς τας προσκομισθείσας θέσεις παρά των εν Ιεροσολύμοις φρατόρων [...]* (ατελής).
Kopp, σ. 1157 • X 7
74. *Νικήτα Βυζαντίου Φιλοσόφου και Διδασκάλου κατά Λατίνων [...]*
(G) XXXVII • T 916 • BK
75. *Νικήτα Βυζαντίου Εγχειρίδιον περί της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος [...]*
Kopp, σ. 1157 • X 21
76. *Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως Χρονογραφία σύντομος από Αδάμ μέχρι χρόνων Μιχαήλ και Θεοφίλου [...]*
Kopp, σ. 1157
77. *Origo Graecorum Asiaticorum et Europaeorum.*
(G) XLIII • BK
78. *Μιχαήλ Παπαγεωργίου του Σιατιστεύς Κατά Καλβίνων [...]*
Kopp, σ. 1156
79. *Απολογία εις τα αξιόλογα των εν τη ενθικρίσει του αιδεσιμωτάτου αββά νικολάου κομνηνού παπαδοπούλου [...]*
T 888

80. *Pauli K. Liszynai Transylvano-Siculi Chronologia Sacra [...]*
(G) XVII • BK
81. *Περί φιλοσοφίας εν γένει [...]*
Λ 9 • (G) LIV • T 920 • BK
82. *Του μακαριωτάτου πατρός ημών Μελετίου (Πηγά) Περί της Αρχής του πάπα [...]*
(G) XVIII • Kopp, σ. 1156 • BK
83. *Πλουτάρχου συγγράμματα φιλοσοφικά [...]*
X 15 • Kopp, σ. 1157
84. *Του Μακαρίτου Μελετίου Συρίγου Κατά των καλβινικών κεφαλαίων, και ερωτήσεων κυρίλλου του λουκάρεως, Αντίρρησης. Και Δοσιθέου πατριάρχου Ιεροσολύμων εγχειρίδιον κατά της καλβινικής φρενοβλαβεί [...]*
(ημιτελής).
Kopp, σ. 1156
85. *Φορτουνάτου του εκ Βριξίας ... περί συστήματος του παντός [...]*
Λ 4 • (G) IX • T 929
86. *Εκ των Φωτίου Αμφιλοχίων τινά.*
Λ 7 • (G) XXXI • Kopp, σ. 1158 • BK
87. *Χριστοφόρου του Εμποκομήτου Εγχειρίδιον περί της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος [...]*
Kopp, σ. 1158
88. *Χειρόγραφος κατάλογος της βιβλιοθήκης Γ. Ζαβίρα.*
X 4

II. Έντοπα (1529-1803)

1. *Selecta epigrammata graeca latine versa. Ex septem epigrammatum Graecorum libris, accesserunt omnibus omnium prioribus editionibus ac versionibus plus quàm quingenta epigrammata...* Basileae (Bebel), 1529.
Kopp, σ. 996

2. *Autores historiae ecclesiasticae. Eusebij Pamphili Caesariensis libri IX, Ruffino interprete. Ruffini presbyteri aquileiensis, libri duo... Item ex Theodorito episcopo Cyrensi, Sozomeno et Socrate Costantinopolitano libri XII. verbi ab Epiphanio Scholastico adbreuiati per Cassiodorum Senatorem...* Basileae (Froben), 1528.
σελίδες τίτλου: Και τόδε εκ της Βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1779.
BK

3. *Κλαυδίου Πτολεμαίου Αλεξανδρέως Περί της Γεωγραφίας βιβλία οκτώ... Claudii Ptolemaei Alexandrini...De Geographia libri octo suma cum uigilantia excusi...Froben.- Basileae anno MCXXXIII.*
G 29 • Kopp, σ. 1158 • BK Hoffmann III 308

4. *Διοδώρου Σικελιώτου Ιστοριών βιβλία τινά τα ευρισκόμενα. Diodori Siculi Historiarum libri aliquot, qui extant...Basileae. [1539].*
G 22 • Kopp, σ. 954 • BK Hoffmann I 557

5. *Σουΐδα ... Basileae MDXLIII.*
Kopp, σ. 1158 Hoffmann III 462

6. *Διονυσίου Αλεξανδρέως Της οικουμένης περιήγησις ... Lutetiae.1547.*
Kopp, σ. 954 Hoffmann I 591

7. *Dioscoridis libri octo graece et latine. Castigationes in eosdem libros. Parisiis impensis viduae Arnoldi Birkmanni. 1549.*
σελίδες τίτλου: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα Σιατιστέως και Μακεδόνης. ηγόρασα δ' λ σ' χ.
φ. 1v: βιογραφικά στοιχεία του Διοσκορίδη (δυσδιάκριτα).
BK Hoffmann I 600

8. *Λουκιανού Άπαντα. Luciani Samosatensis Opera, quae quuidam extant, omnia, graece at latine, in quator tomos diuisa..., Basileae. Henricpetri.1563.*

- Σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως και Μακεδόνας.
G 27 • BK Hoffmann II 537
9. *Μοσχίωνος περί γυναικείων παθών ... Moschionis ... de morbis muliebribus liber unus. Cum Conradi Gessneri viri clariss. scholijs ... Basileae ... Guarinus.*
Kopp, σ. 1157 Hoffmann II 601
10. *Πλουτάρχου Χαιρωνέως τα Σωζόμενα συγγράμματα. Plutarchi Chaeronensis quae extant opera, cum Latina interpretatione. Excudebat Henr. Stephanus, [Genevae], 1572. (τ. 1-13).*
Kopp, σ. 1157 • BK Hoffmann III 171-173
11. *Ομήρου Ιλιάς, ή μάλλον άπαντα τα σωζόμενα. Homeri Ilias, seu potius omnia eius quae extant opera...Argentorati. Excudebat Theodosius Rihelius. 1572.*
G 28 • BK Hoffmann II 317
12. *Historia rerum in oriente gestarum ab exordio mundi et orbe condito ad nostra haec usque tempora, Frankfurt (Sigismund Feyrabend), 1587.*
σελίδα τίτλου: Και αύτη εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. ωνήσατο δε τους 20 τόμους της Βυζαντίδος.
BK
13. *Ανδρέου Αρχιεπισκόπου Καισαρείας ... Ερμηνεία εις την Αποκάλυψιν ... Francofurti. 1596.*
Kopp, σ. 952 Hoffmann I 156
14. *Αθηναίου Δειπνοσοφιστών βιβλία πέντε και δέκα. Athenaei Deipnosophistarum libri XV...Apud Hieronymum Commelinum. 1597.*
Kopp, σ. 952 • BK Hoffmann I 396
15. *Otto Casman, Cosmopoeia et ουρανογραφία Christiana, seu commentationum disceptationumq[ue] physicarum, syndromus methodicus et problematicus II. De mundo in genere & coelo..., Francofurti (Palthens), 1598.*
φ. 1v: Γεωργίου Ζαβίρα.
BK
16. *William Whitaker, Disputatio de sacra scriptura, contra hujus temporis papistas, Herbornae Nassioviorum (Corvinus), 1600.*

σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως 1771
BK

17. *Anastasio Sinaitae ... Οδηγός ... Ingolstadii*. 1606.

Kopp, σ. 953

Hoffmann I 151

18. *Αριστοτέλους του Σταγειρίτου τα Σωζόμενα, Operum Aristotelis Stagiritae Philosophorum...Aureliae Allobrogum excubad Petrus de la Rouiere*. 1607.

φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ι. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1799 Μαΐου 29.

BK

Hoffmann I 275-276

19. *Ηροδότου Αλικαρνασής Ιστοριών λόγοι Θ, επιγραφόμενοι Μούσαι ... Herodoti Halicarnassei Historiarum libri IX ... Eiusdem narratio de vita Homeris ... Francofurti*. 1608.

Kopp, σ. 1078

Hoffmann II 370-371

20. *Gregorii Nazianzenii Cognomento theologi, Opera....Lutetiae Parisorum, Typis Regiis, apud Claudium Morelium*. 1609.

G 21 • Kopp, σ. 954 • BK

Hoffmann II 173

21. *Iohannes Calvinus, Institutio christianae religionis, Genevae (Le Preux)*, 1612.
Σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1782
δεκεμβρίου 10.

BK

22. *Ισοκράτους Άπαντα. Socratis Scripta, quae quidem nunc extant...Basileae ex Officina Waldkirch*. 1613.

G 25 • Kopp, σ. 1079 • BK

Hoffmann II 474

23. *Παυσανίου της Ελλάδος Περιήγησις ... Hanoviae, Typis Wechelianiis ...*1613.

Kopp, σ. 1157

Hoffmann III 49

24. *Theodorus Corbeius, Phathologia, sive morborum et affectuum omnium praeter naturam, qui corpus humanum inaudere solent, Francofurti (Palthen)*, 1615.

φ. 1v: Και τόδε ξυν τοις άλλοις Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα.

BK

25. *Μιχαήλου Αποστόλου Παροιμίας. Michaelis Apostoli Paroemiae...Lugduni*

- Batavorum apud Johannem & Danielem Elsevier. 1619.*
Kopp, σ. 953 • BK Hoffmann I 214
26. Λουκιανού Σαμοσατέως Άπαντα. *Luciani Samosatensis Opera ... Basileae. 1619. (τ. 1-4).*
Kopp, σ. 1080 Hoffmann III 31
27. Σειρά των Ελλήνων Πατέρων εις τον Ιωάννην τον Ευαγγελιστήν. *Εν τουερπία 1630.*
Kopp, σ. 1158
28. Nicodemus Frischlin, *Nomenclator trilinguis latino-germanico-graecus, Francofurti (Pors), 1631.*
φ. 1v: Και τόδε ξυν τοις άλλοις Γεωργίου Ζαβίρα, 1782.
BK
29. *Theophrasti Eresii de historia plantarum libri decem ... Amstelodami. 1644.*
Kopp, σ. 1078 Hoffmann III 592
30. Του εν αγίοις πατρός ημών Νικηφόρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ιστορία σύντομος από της Μαυρικίου βασιλείας. *Sancti Nicephori patriarchae constantinopolitani Breviarum historicum...Parisiis typographia Regia. 1648.*
Σελίδα τίτλου: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ι. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. Ωνήσατο δε τους 20 τόμους της Βυζαντίδος. 1796.
BK Hoffmann II 629
31. *Leoni Allatii De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione, libri tres... Coloniae Agrippinae. Kalcovium. 1648.*
Σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα σιατιστέως Μακεδόνο. 1779 σε-πτεμ:20.
BK Legrand (17e s.) II 391 • Π I 235
32. *Αλλατίου Εγχειρίδιον περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος ...Romae. 1658.*
Π I 257 • Kopp, σ. 952
33. Andreas Portner, Silvestro Mauri, *Quaestionum philosophicarum liber quartus. Continens quaestiones physicas, Romae (Moneta), Romae, 1658.*
φ. 1v: Γεωργίου Ζαβίρα.
BK

34. Γεράσιμος Βλάχος, *Αρμονία οριστική των όντων ... Ενετίησι*. 1661.
Kopp, σ. 953
Legrand (17e s.) II 443 • Π I 1368
35. *Arriani tactica et Mauricii arti militaris libri duodecim ... Upsaliae*. 1664.
Kopp, σ. 953
Hoffmann I 378
36. Leonis Allati in Roberti Creyghtoni Apparatum, Versionen, et Notas ad historiam Concilii Florentini. Scriptan a Silvestro Syropulo De unione inter Graecos et Latinos exercitationum, Romae (Mascardi), 1664.
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.
Kopp, σ. 953 • BK
37. Magni Hippocratis Coi opera omnia ... Lugduni Batavorum. 1665 (τ. 1-2).
Kopp, σ. 1079
Hoffmann II 414
38. Αρριανού περί Αναβάσεων Αλεξάνδρου Ιστοριών βιβλία ζ. Του αυτού Ινδικά... Amstelodami, apud Joannem Janssonium à Waesberge. 1668.
G 20 • BK
Hoffmann I 377
39. Pietro Galesini, *Il perfetto dittionario overo tesoro della lingua volgar-latina*, in Venetia (Prodotti), 1670.
φ. 1v: Εκ των της βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1773. 85. β και στ. τόμοι 2.
BK
40. Heraclide Pontici *De Politiis Libellus edente Nicolao Cragio Ripensi Lugduni Batavorum ex Officina Joannis a Gelder* 1670 [...]
(G) XLIX • BK
41. Fr. Pomey, *Indiculus universalis latino-gallicus, Rerum fere omnium, quae in mundo sunt, scientiarum item, artiumque nomina exhibens*, Norimbergae (Endter), 1671.
Σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ζαβίρα, 1782.
BK
42. Pietro Calestini. *Il perfetto dittionario della lingua Latina* [...], Venetia, 1671.
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1773. τόμοι 2.
BK

43. *Ησιόδου Ασκραίου Τα ευρισκόμενα. Hesiodi Ascraei quae extant ... Cantabr.* 1672.
Kopp, σ. 1078 Hoffmann II 391
44. *Η Θεία Λειτουργία ερμηνευμένη παρά του εν αγίοις Πατρός ημών Γερμανού... Ενετίσιν, παρά Νικολάω τω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.* 1672.
Π I 118
45. *Του εν αγίοις πατρός ημών Επιφανίου .. άπαντα τα Σωζόμενα ... Coloniae.* 1682.
Kopp, σ. 997 Hoffmann II 150
46. [Νεκτάριος Ιεροσολύμων] *Προς τας προσκομισθείσας θέσεις ... Εν Ιασίω.* 1682.
Kopp, σ. 1157 • X 26 Π I 4367
47. *Αρριανού Τακτικά, Περίπλοι, Κυνηγετικός, και Επικτήτου Στοϊκού Εγχειρίδιον...* Amstelodami, apud Jansson. Waesberg. 1683.
σελίδα τίτλου: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1797.
BK Hoffmann I 376
48. *Συμεών αρχιεπ. Θεσσαλονίκης, Κατά αιρέσεων. Και περί της μόνης ορθής των Χριστιανών ημών πίστεως ... Μεθ' ων του ... Μάρκου Ευγενικού ... Εξήγησις της εκκλησιαστικής Ακολουθίας ... Εν Γιάσιω της Μολδοβίας. Εν έτει σωτηρίω ΑΧΠΓ.*
Kopp, σ. 1158 Legrand (17e s.) II 578 • Π I 5450
49. *Joh. Henr. Heideggeri Historia Piratus ...*, Amstelaedami, 1684.
φ. 1v: Και αύτη εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1794.
BK
50. *Joannis Dallaeus, De usu partum ad ea definienda religionis capita, quae sunt hodie controversa libri duo*, Genevae (Chouët), 1686.
σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ζαβίρα σιατιστέως Μακεδόνοσ. 1780 Ιουνίου 16.
BK

51. *Η Θεία Γραφή δηλαδή, Παλαιάς και Νέας Διαθήκης άπαντα ... Ενετίησι, παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων 1687.*
Kopp, σ. 1157 Π I 1087
52. Δοσίθεος Ιεροσολύμων, Μελέτιος Συρίγος, *Κατά των καλβινικών κεφαλαίων ... Και Δοσιθέου ... εγχειρίδιον κατά της καλβινικής φρενοβλαβείας ... Εν τη περιφήμω πόλει μπουκουρέστι της Ουγκροβλαχίας. 1690.*
Kopp, σ. 996, 1156 Legrand (17e s.) Π 632 • Π I 5514
53. Μάξιμος ο Πελοποννήσιος, *Εγχειρίδιον κατά του σχίσματος των παπιστών ... Εν Μπουκουρεστίω ... 1690.*
Kopp, σ. 1080 Legrand (17e s.) Π 635 • Π I 3826
54. Φλαβίου Ιωσήπου τα ευρισκόμενα. *Flavii Josephi Opera, quae reperiri potuerunt, omnia ... 1691.*
Kopp, σ. 1079
55. Γαβριήλ Σεβήρος, *Συνταγμάτιον περί μυστηρίων ... Ενετίησι, παρά Νικολάω τω Γλυκεί. 1691.*
Kopp, σ. 953 Π I 5250
56. Δοσίθεος Ιεροσολύμων, *Τόμος Καταλλαγής ... Εν Γιασίω ... παρά Δημητρίου Παδούραι ... 1694.*
Kopp, σ. 996 Π I 4445
57. Νικόλαος Βούλγαρης, *Ιερά κατήχησις ... Ενετίησι. [Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων]. 1694.*
Kopp, σ. 1157 Π I 1440
58. William Beveridge, *Codez canonum ecclesiae primitivae vindicatus ac illustratus, Amstaelodami* (Gallet), 1697.
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως
BK
59. Δοσίθεος Ιεροσολύμων, *Τόμος Αγάπης κατά Λατίνων συλλεχθείς ... Εν Γιασίω ... 1698.*
Kopp, σ. 996 Legrand (17e s.) Π 681 • Π I 4443

60. Georg Scherer, *De caeremonis baptismi inter Catholicum Parochum, et Lutheranum Obstetricem Dialogus*, Tyrnaviae (Johannes Andreas Hormann), 1701.
φ. 1v: του λογιωτάτου Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα.
BK
61. Του εν αγίοις πατρός ημών Ιωάννου Χρυσοστόμου αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Άπαντα τα ευρισκόμενα. *Ioannis Chrysostomi ...Opera omnia in XII tomos distribute... Moguntiae*. 1702.
BK Hoffmann II 401
62. Αντώνιος Κυμινήτης, *Δογματική διδασκαλία της αγιωτάτης ανατολικής και καθολικής Εκκλησίας ... Εν Βουκουρεστίω ... έτει από θεογονίας αψγ΄*.
Kopp, σ. 1158 Legrand I 18 • Π I 3240
63. Cesare Calderino, *Dictionariolum, sive Thesauri linguae latinae, et omnium a vocibus latinis incipientum dictionariorum compendium. Italicis etiam, & preacipue D. Petri Galesini...Bassani* (Remondin), 1703.
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως, 1773. τόμοι 2.
BK
64. R. P. Viti Pichler, *Theologia polemica in usum discipulorum universitatis tyrnaviensis recusa*, Tyrnaviae (Typis Academicis Societatis Jesu), 1704.
φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως, 1784.
BK
65. Δοσίθεος Ιεροσολύμων, *Τόμος Χαράς ... Εν τη επισκοπή Ρημνίκου ...* [1705].
Kopp, σ. 996 Legrand I 37 • Π I 4444
66. *Theophili de hominis fabrica libri V ...* 1705.
Kopp, σ. 1078 Hoffmann III 522
67. Jacob Gretser, *Institutionum linguae graecae. Liber primus; De octo partibus orationis, pro schola syntaxeos*, Praegae (Typis Universitatis Carolo Ferdinandae), 1705.
φ. 1v: του λογιωτάτου Γεωργίου Ζαβίρα.
BK
68. Christophorus Cellarius, *Notitia orbis antique, sive Geographia plenior, ab ortu rerum publicarum ad Constantinorum tempora orbis terrarium faciem declarans...*

- Lipsiae (Gleditsch), τ. I-II (*Tomus alter. Asiam et Africam antiquam*), Lipsiae (Gleditsch), 1706.
 φ. 1v, τ.Ι: Νυν δε εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ι. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1792.
 BK
69. *Histoire de l'Église en abregé ...* Paris (Vincent), 1712. (τ. 1-4).
 X (IMB) 20
70. Αλέξανδρος Ελλάδιος, *Status Praesens Ecclesiae Graecae ...* [Nürnberg] *Impressus A.R.S.* 1714.
 Kopp, σ. 997 Π I 2607
71. Δοσίθεος Ιεροσολύμων, *Ιστορία περί των εν Ιεροσολύμοις Πατριαρχησάντων ... Εν Βουκουρεστίω ...* 1714.
 Kopp, σ. 996 Legrand I 97 • Π I 4499
72. Χρυσανθος Νοταράς, *Συνταγματίον. Περί των Οφφικίων, Κληρικάτων και Αρχοντικίων της του Χριστού αγίας Εκκλησίας ... Εν τη κατά το Τεργόβυστον της Ουγγροβλαχίας αγιοτάτη Μητροπόλει.* 1714.
 Kopp, σ. 1158 Legrand I 101 • Π I 4438
73. Χρυσανθος Νοταράς, *Εισαγωγή εις τα γεωγραφικά και σφαιρικά...Ενέτι-ησι.1716. Παρ' Αντωνίω τω Βόρτολι.*
 Kopp, σ. 1158 Legrand I 122 • Π I 4431
74. Johann Albert Fabricius, *Bibliothecae graecae liber IV. De libris sacris novi foederis, Philone item atque Josepho...Hamburgi* (Liebzeit), 1717.
 Σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.
 BK
75. Georg Worpitz, *Manuale rhetoricum, seu questiones in rhetoricam reverendi petris Cypriani Soarj, Tyrnaviae* (Typis Academicis), 1718.
 φ. 1v: Γεωργίου Ζαβίρα.
 BK
76. Νικόλαος Μαυροκορδάτος, *Περί των Καθηκόντων Βίβλος...Εν Βουκουρεστίω...1719.*
 Kopp, σ. 1080 • T 37 • BK Legrand I 126 • Π I 3814

77. Friedrich Spanheim, *Controversiarum de religione cum dissidentibus hodie christianis, prolixè & cum Judaeis elenchus historico-theologicus*, Basileae (Brandmüller), 1719.

σελίδα τίτλου: Εν των του Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα Σιατιστέως.

BK

78. Hieronymus Besnecker, *Quaestiones theologicae ... Praegae* (Wickhart), 1720.
X (IMB) 5

79. Martin Schurig, *Spermatologia historico-medica, h.e. seminis humani consideratio physico-medico-legalis, qua ejus natura et usus...* Francofurti (Beck), 1720.

φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1785

BK

80. *Ad tritissimam in fidei controversies quaestionem ubi scriptum est? Catholicorum vera, non tamen debita*, Cassoviae (Typis Academicis), 1720.

φ. 1v: ηγοράσθη 30 kr. Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως.

BK

81. Johann Amos Comenius, *Januae linguarum reseratae aureae vestibulum quo primus ad latinam aditus Tyrunculis paratur*, Leutschoviae (Brewer), 1722.

φ. 1v: Δεδώρηταί μοι τουτί το βιβλιάριον προπύλαιον της λατινίδος φωνής ονομαζόμενον παρά του εν δασκάλους και ιατροφιλοσόφους αρίστου κυρίου μηχαήλ θείου μου εις τεκμήριον της εις αλλήλων ειλικρινούς αγάπης. Ούτος ο ελλογιμώτατος και θαυμαστός ανήρ, ην μην υιός τινός αιδεσιμωτάτου Ιερέως Γεωργίου ονομαζομένου, πατρίδος δε Σιατίστης πόλεως της μακεδονίας, επαιδεύθη μεν τα κοινά γράμματα εις την κυκλοπαιδίαν εν τη ιδία πόλει, την δε λογικήν ρητορικήν, μαθηματικήν και μεταφυσικήν εν τη πόλει ιωαννίνων. επανερχόμενος δε εις την πατρίδαν γίνηται επιστάτης της σιατίστης σχολής. Είτα απήλθεν εν πόλει βιέννη. 1764 Ιουλίου 25. Βίος του μηχαήλ συγγραφείς παρ' εμού του ταπεινού Γεωργίου.

BK

82. R. P. F. Michaelis *Le Quien Oriens christianus ...*, [χ.τ], [1722]. (τ.2).

Σελίδα τίτλου: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1798.

BK

83. Johann Albert Fabricius, *Bibliothecae graecae liber V. De scriptoribus craecis christianis*, Hamburgi (Felginer), τ. V-XIII, 1723-1746.
Σελίδα τίτλου: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1772. ωνήσατο δε τους 14 τόμους.
Kopp, σ. 1158 • BK
84. Johann Jacob Hottinger, *Πεντάς. Dissertationum Biblico-chronologicarum, quae Tum ex Indicibus Temporis, adventui Messiae assignati, praecipue in LXX, Trajecti ad Rhenum* (Jacob van Poolsum), 1723.
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.
BK
85. Joseph Johann Pockh, *Bildener Denk-Ring ... Augspurg* (Breckenmacher), 1723-175. (τ. 1-34).
X (IMB) 29
86. Francesco Lana Tezi - Antonio Vanossi, *Placita physica de motu transpirationis deprompta ex P. Francisco Tertio De Lanis è Soc. Jesu. Promotore R. P. Antonio Vanossi è Societate Jesu, AA. LL. & philosophiae doctore, ejusdémque professore ordinario. Primâ AA. LL. & Philosophiae laureæ insignirentur, a neo-baccalaureis condiscipulis dicata*. Viennæ Austriae: Typis Wolfgangi Schwendiman, 1723.
Σελίδα τίτλου: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.
BK
87. Johann Friedrich Wucherer, *Institutiones philosophiae naturalis eclecticae*, Ienae (Buch), 1725.
Σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ζαβίρα.
BK
88. Philipp Briet, *Annales mundi, sive chronicon universale*, Viennae Austriae (Monath), τ. I-V, VIII, 1727.
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.
BK
89. Μελέτιος μητροπολίτης Αθηνών, *Γεωγραφία Παλαιά και Νέα ... Ενετήσι. αψική. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων*.
Kopp, σ. 1156 • T 46 • BK
Legrand I 179 • Π I 3830

90. Παρθένιος Κατζιούλης, *Αποφθεγμάτων απανθίσματα αγίων πατέρων και φιλοσόφων...Ενετίηση. αψκή. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
Kopp, σ. 1079 • T 43 • BK Legrand I 175 • Π I 3096
91. Johann Hübner, *Kurze Fragen aus der Kirchen-Historia ... Jena (Hartung), 1728-1734 και 1731-1766.*
X (IMB) 23, 24
92. *Historiae Byzantinae Scriptores ... Venetiis, ex typographia Bartholomei Javarina. 1729.*
BK Π I 2737
93. Γεωργίου του Ακροπολίτου του μεγάλου λογοθέτου *Χρονική Συγγραφή. Georgii Acropolitae magni logothetae Historia Leunclavii...Venetiis, ex typographia Bartholomei Javarina. 1729.*
σελίδα τίτλου: Εκ της βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.
BK Π I 188
94. *Νικήτου Αχωμινάτου Χωνιάτου Ιστορία. Nicetae Acominati Choniatae magni logothetae secretorum...Historia...Venetiis, ex typographia Bartholomei Javarina. 1729.*
σελίδα τίτλου: Εκ της βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.
BK Π I 1615
95. *Ιωάννου του Καντακουζηνού Αποβασιλέως Ιστοριών Βιβλία Δ'. Joannis Cantacuzeni Eximperatoris Historiarum Libri IV...Venetiis, ex typographia Bartholomei Javarina. 1729.*
σελίδα τίτλου: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα Σιατιστέως και Μακεδόνας.
BK Π I 3023
96. Γεωργίου του Κεδρηνού *Σύνοψις Ιστοριών. Georgii Cedreni Compendium Historiarum ... Venetiis, ex Typographia Bartholomei Javarina. 1729.*
σελίδα τίτλου: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα Σιατιστέως και Μακεδόνας. Ωνήσατο δε 10 τόμοι της Βυζαντίδος μετά της δέσεως 130 φλ.
BK Hoffmann II 159

97. Κιννάμου βασιλικού γραμματικού Ιστοριών λόγοι εξ. *Joannis Cinnami... Historiarum libri sex... Venetiis, ex typographia Bartholomei Javarina. 1729.*
σελίδα τίτλου: Εκ της βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.
BK Π I 3123
98. *Georgius Codinus Curopalata De officiis magnae ecclesiae et aulae Constantinopolitanae... Venetiis, ex typographia Bartholomei Javarina. 1729.*
σελίδα τίτλου: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα Σιατιστέως και Μακεδόνας. Ωνήσατο δε 10 τόμοι της Βυζαντίδος μετά της δέσεως 130 φλ.
BK Π I 3131
99. Κονσταντίνου του Μανασσή Σύνοψις Ιστορική. *Constantini Manassis Breviarium Historicum: ex Interpretatione Joannis Leunclavii... Venetiis, ex typographia Bartholomei Javarina. 1729.*
σελίδα τίτλου: τόμος ι΄.
BK Π I 3730
100. Γεωργίου του Παχυμέρη Μιχαήλ Παλαιολόγος. *Georgii Pachymeris Michael Palaeologus, sive, historia rerum a Michaele Palaelogo... Venetiis, ex typographia Bartholomei Javarina. 1729.*
σελίδα τίτλου: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα Σιατιστέως και Μακεδόνας. 1784.
BK Π I 4570
101. Fr. Combefis, *Historiae Byzantinae Scriptores Post Theophanem, Partim Nunc Primum Editi, Partim Recensiti, Et Nova Versione Adornati... Venetiis, ex typographia Bartholomei Javarina. 1729.*
σελίδα τίτλου: Εκ της βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.
BK
102. Martin Schurig, *Chylologia historico-medica h.e. chylihuman sive succi hominis nutritii consideration physico-medico-forensis...Dresdae (Gerlach), 1730.*
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1785.
BK

103. Ellies du Pin, *Nouvelle bibliotheque des auteurs ecclesiastiques ...* Autrecht (Broedelet), 1731.
X (IMB) 15
104. *Allgemeine Staats-Kriegs-Kirchen und Gelehrten Chronicke...*Leipzig (Zedler), 1733-1752 (τ. 1-4, 6, 8-20)
X (IMB) 34
105. *Echo fidei. Ab orientali ecclesia moskoviae personans, romanam vocem vix non ingeminans...Opus theologicum, priman catechismi romani partem subsecans... Ludovico Belluga de Moncada...Viennae Austriae* (Schilgen), 1730.
φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως 1784.
106. *Lucii Coelii sive Caecilii Lactantii firmiani Opera omnia, quae supersunt. Io. Georgius Walchius recensuit*, Lipsiae (Weidmann), 1734.
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1779.
107. Hieronymus van Alphen, *Disputatio historico-theologica tertia. Περί της πρώτης ευκοσμίας του συμβόλου της αγίας και αποστολικής πίστεως. De prima symboli apostolici adornatione. Quam propitio supreme numine...*, Trajecti ad Rhenum (Academiae Typographiae), 1736.
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.
BK
108. Peter Wesseling, *Disputatio theologica inauguralis symboli apostolici origine et perfectione: eiusdemque speciali articulo, de Deo spiritu sancto...*, Trajecti ad Rhenum (Van Megen), 1736.
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως.
BK
109. Johann Kaspar Eisenschmid, *De ponderibus et mensuris veterum romanorum, graecorum, hebraeorum; nec non de valore pecuniae veteris, disquisitio...*Argentorati (Stein), 1737.
φ. 1v: Σωρανός ο Εφέσιος έγραψε περί Σταθμών και Μέτρων ιδε τον φαβρίκ: τόμ: ιβ'. σελ. 683. Ιουλιανός ο Ασκαλωνίτης Αρχιτέκτων έγραψε περί μέτρων του Μήκους άτινα κείνται παρά Κωνσταντίνω των Αρμενοπούλω σλ: 120.

Ανωνύμου περί Μέτρων, και περί των υποκείμενων σταθμών εβραϊκών.
Φαβρικίω T.10: σλ: 481.

Ανωνύμου περί Κόρου, και Λεκέθ, και Κάδου, και Μεσίδος, και περί Μέ-
τρων και Σταθμών. Αυτόθι.

Μαξιμου (του Αγίου) περί τιμής των λ' αργυρίων ων έλαβε ο Ιούδας, και έτι
πλείονα. Αυτόθι.

BK

110. Cornaeus Melchior, *Aristoteles redivivus romano-catholicus ex operibus R.P. Melchioris Cornaei e Soc. Jesu excerptus ... sub munificis auspiciis perillustris ac generosi domini D. Adami Kossovics, Inclytorum Comitatum Zempliniensis...* Cassoviae (Typis Academicis), 1739.

φ. 1v: Γεωργίου Ζαβίρα.

BK

111. Gabr. de Juxta Hornad, *Initia religionis christianae inter Hungaros, ecclesiae orienatli adserta*, Francofurti et Lipsiae, 1740.

σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ιωάννου σιατιστέως Μακεδόνοσ. Ζαβίρας 1776.

BK

112. *Tractatus Raby Samuelis errorem incidans Judaeorum circa observantiam legis Mosai- cae, & venturum Messiam, quem expectant. Opus aureum omnibus Christi fidelibus... ab ... Alphonso Bono Homine Hispano translatum...*Jaurini (Streibeg), [1740].

φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέωσ.

BK

113. Pierre Bayle, *Dictionnaire historique et critique ...* Basel (Brandmüller), 1741.
X (IMB) 3

114. Giovanni Sianda, *Lexicon polemicum in quo potiorum aereticorum vita perstringitur, omnes contra fidem errores collingutntur...*Augustae Vindelicorum (Rieger), τ. I-III, 1741.

φ. 1v, τόμος II: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1776.

BK

115. Laur. Mosheim, *Historia tartarorum ecclesiastica. Adiecta est Tartariae Asiaticae secundum recentiores geographos in mappa delineatio*, Helmstadi (Friedrich Christian Weygand), 1741.

φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα Σιατιστέωσ.

BK

116. *Epistolae sanctorum partum apostolicorum Clementis, Ignatii, et Polycarpi, atque duorum posteriorum martyria...cum variorum annotationibus et praefatione Ioh. Ludovici Frey*, Basileae (Mechel), 1742.
φ. 1v: Και τόδε εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα σιατιστέως του Μα-
κεδόνος 1789.
Kopp, σ. 1079 • BK Hoffmann I 460
117. Hermann Busenbaum, *Medulla theologiae moralis*, Tyrnaviae (Typis Academicis), 1742. (τ. 1-2).
φ. 1v: Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως.
BK
118. *Neu-vermehrtes Historisch- und Geographisches Allgemeines Lexicon ...* Basel (Brandmüller), 1742.
X (IMB) 4
119. Johann Hübner, *Supplement zu seinem historischen, genealogischen und geographischen Fragen ...* Leipzig (Gleditsch), 1743-1748. (τ. 1-10).
X (IMB) 22
120. Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Περί επιστολικών τύπων ... Μοσχοπόλει ... Παρά Γρηγορίου Ιερομονάχου τω Κωνσταντινίδη ...* 1744. (τ. 1-2).
Kopp, σ. 1079 Legrand I 317 • Π I 3204
121. *Των της Ελλάδος εξόχων ρητόρων ... λόγοι τινές ... Excellentium graeciae oratorum Isocratis, Aeschinis ... Demosthenis orationes ... Patavii, ex Typographia Seminarii. Apud Joannem Manfré.* 1744.
Kopp, σ. 1158
122. Friedrich Christian Baumeister, *Institutiones philosophiae rationalis methodo Wolfii conscriptae*, Vitembergae (Ahfeld), 1744.
φ. 1v: δεδωρηταί μοι ο ελλογιμώτατος θείος μου κυρ Μιχαήλ αντί δια Wolff οπού του έδωκα. Γεώργιος Ζαβίρας ο Σιατιστεύς.
BK
123. Daniel Georg Morhof, *Polyhistor, literarius, philosophicus et practicus cum accessionibus virorum clarissimorum Iohannis Frickii et Iohannis Molleri*, Lubecae (Boeckmann), 1747. (τ. 1-3).
φ. 1v, τ. II: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα 1792.
BK

124. Μεθόδιος Ανθρακίτης – Μπαλάνος Βασιλόπουλος, *Οδός Μαθηματικής... Ενετήσιν έτει τω σωτηρίω αψμθ'. Εν τη τυπογραφία Αντωνίου του Βόρτολι.*
T 104 • BK Legrand I 375 • Π I 2739
125. Lambert Bos, *Antiquitatum Graecarum preacipue atticarum descriptio brevis*, Lipsiae (Martin), 1749.
φ. 1v: Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως, 1793.
BK
126. *Continuato prima catalogi librorum qui in bibliopolio Joan. Frid. Gleditschii Lipsiae venales prostant*, 1749.
φ. 1v: Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1776.
Δώρον του Βιβλιοπώλου αντί της πυξίδος.
BK
127. Johann Hübner, *Kurze Fragen aus der politischen Historia ...* Leipzig (Gleditsch), 1749-1752.
X (IMB) 21
128. Charles Rollin, *Παλαιά ιστορία ... εις τόμους δέκα και εξ ..., μεταφρασθείσα ... παρά Αλεξάνδρου Καγκελλαρίου ... Ενετήσιν, αψν'. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι.* (τ. 1-16).
Kopp, σ. 1158 • T 112-127 • BK Legrand I 396 • Π I 5164
129. Christian Gottlieb Jöcher, *Allgemeines Gelehrten Lexicon*, Leipzig (Johann Friedrich Gleditsch), 1750.
φ. 1v: Και τόδε ξυν τοις άλλοις Γεωργίου Ζαβίρα σιατιστέως Μακεδόνας ωνήσατο.
δε τους 6 τόμους 58 fl.
BK
130. Franz Xaver Mannhart, *Dissertationes Theologicae de indole, ortu, ac progressu, et fontibus sacre doctrinae...* Viennae (Trattner), 1750.
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως 1781.
BK
131. Augustin Calmet, *Dissertationes ac disquisitiones excerptae ex commentario litterali in omnes veteris testamenti libros*, Tyrnaviae (Typis Academici Societatis Jesu), 1751 (τ. 1), 1753 (τ. 5).

φ. 1ν: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. αψζ'.

BK

Βλ. και X (IMB) 9 για τ. 3-4, 7-9

132. Joseph Bingham, *Operum quae extant continens originum, sive antiquitatum ecclesiasticarum librum decimum tertium*, Halae (Orphanotrophei), 1751 (τ. 1), 1754 (τ. 2), 1758 (τ. 3), 1761 (τ. 7).

σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1778.

BK

133. *Scriptorum ecclesiasticorum historia literaria, a Christo nato usque ad seaculum xiv. Facili methodo digesta...accedunt scriptores gentiles...* Basileae (Im-Hoff), 1751 (τ. I).

σελίδα τίτλου: Και τόδε Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα.

BK

134. Ηλίας Μηνιάτης, *Πέτρα Σκανδάλου ... Lapis Offendiculi ... Vratislaviae, sumtibus Ioanni Iacobi Cornii ... Anno ... MDCCCLII.*

Legrand I 416 • Π I 4253 • Kopp, σ. 1156

135. Annibal Antonini, *Dictionnaire italien, latin, françois ...* Venice (Pitteri), 1752. X (IMB) 2

136. Θεοφυλάκτου αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Άπαντα. *Theophylacti Bulgariae archiepiscopi Opera omnia ... Venetiis, apud Josephum Bertallam in officina Hertziana.* 1754-1763. (τ. 1-4).

Kopp, σ. 1078

Hoffmann III 539

137. Augustin Calmet, *Dissertationes excerptae ex commentario literal in omnes novi testamenti libros*, Tyrnaviae (Typis Academicis Societatis Jesu), 1754-1760. (τ. 1-3).

φ. 1ν: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.

BK

138. Burkhard Gotthelf Struve, *Bibliotheca historiae litterariae selecta olim titulo introductionis in notitiam rei litterariae et in usum bibliothecarum...* Ienae (Cuno), 1754 (τ. 1), 1761 (τ. 2).

- φ. 1v: Και αύτη εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1776.
BK
139. Danielo Concina, *Della religione rivelata contra gli ateisti, deisti, materialisti, indifferentisti, che negano la verità de misteri, libri cinque...*Venezia (Occhi), 1754.
(τ. 1-2).
φ. 1v, τ. I: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως, 1798.
BK
140. Martin Schurig, *Lithologia historico-medica, hoc est calculi humani consideration, loci natales, ac viae diversa partier et copia, color et figura...* Dresdae et Lipsiae (Hekel), 1754.
φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1785.
BK
141. Joseph Khell, *Physica ex recentiorum observationibus accomodata usibus academicis*, Viennae (Trattner), τ. I-II, 1754-1755.
φ. 1v: Και τόδε εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα, 1787.
BK
142. *Geographica globi terraeque synopsis, a multis praesertim quod Hungariam attinet... In qua omnium mundi regionum, et locorum situs pro maparum geographicarum usu exactissime describuntur*, Tyrnaviae (Typis Academicis), 1755.
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως, 1786.
BK
143. Michaelis Klaus, *Prima ac generalis philosophia su metaphysica* Viennae (Trattner), 1755.
X (IMB) 25
144. Joseph Redhammer, *Philosophiae tractatus primus, seu philosophia rationalis, ad praefixam in scholis nostris normam concionnata...*Viennae (Trattner), 1755.
φ. 1v: Γεωργίου Ζαβίρα. Δώρον δε του ελλογ. θείου μου του Μιχαήλ αντί του Rabbi Samuel.
BK
145. Joseph Redhammer, *Philosophiae tractatus alter, seu metaphysica ontologiam, cosmologiam, psychologiam et theologiam naturalem complectens*, Viennae (Trattner), 1755.

φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα.
BK

146. Theophanis Prokopowicz, *Miscellanea sacra*, variis temboribus antea edita... accesserunt eius poemata quaedam...Vratislaviae (Korn), 1755.
σελίδα τίτλου: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1781.
BK

147. Jacob Brucker, *Institutiones historiae philosophicae*, Lipsiae (Breitkopf), 1756.
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. αψζζ'.

148. Antonio Genovesi, *Elementa Metaphysicae mathematicum in morem adornata*, Neapoli (Cessari), 1746. (τ.1-3).
φ. 1v: Και τόδε εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα σιατιστέως και Μακεδόνας 1783.
BK

149. *Ιστορία περί των μυθολογουμένων Θεών των αρχαίων ελλήνων και άλλων εθνών...Ενετίησιν, αψζν'.* 1757. Παρά Αντωνίω τω Τζάττα.
Kopp, σ. 952 • T 149
Legrand I 506 • Π I 2729

150. Georg Walch, *Bibliotheca theologica selecta litterariis adnotationibus instructa*, Ienae (Croecker), 1757-1765. (τ. 1-4).
φ. 1v: Και αύτη εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1781. τόμοι δ'.

BK

151. *Dionysii Petavii Rationarium temporum editio novissima*, Venetiis (Basilio), 1758 (τ. 1-2).
σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ζαβίρα Σιατιστέως (δεν διακρίνεται η χρονολογία).
BK

152. *Nova acta historico-ecclesiastica. Oder Sammlung zu den neuesten Kirchengeschichten*, τ. I, XVII, XXXIII, XLI, XLIX, LVII, LXXIX, LXXXIX, Weimar (Siegmond Hoffmann), 1758-1773.
φ. 1v, τ. XXXIII: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. Τόμος 33.
BK

153. *Ηρωδιανού Ιστοριών βιβλία οκτώ ... Herodiani Historiarum libri VIII ... Halae : Impensis Orphanotropei. 1759.*
Kopp, σ. 1078
154. *Diogenis Laertii de vitis, dogmatibus et apophthegmatibus clarorum philosophicorum libri X ... Lipsiae. 1759. (τ. 1-2).*
Kopp, σ. 1080 Hoffmann I 566
155. Christian Brüning, *Compendium antiquitatum graecarum et profanes sacrarum, Francofurti (Varrentrapp), 1759.*
φ. 1v: Και αύτη εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. αψζγ' .
BK
156. David Choffin, *Nouveau dictionnaire portative ... Halle (Curt), 1759.*
X (IMB) 10
157. David Choffin, *Neues französisch-teutsches und deutsch-französisches Hand-Lexicon ... Halle (Curt), 1759.*
X (IMB) 11
158. Ευστράτιος Αργέντης, *Σύνταγμα κατά Αζύμων ... Εν Λιψία ... Βρεϊτ-κοπφ. αψξ.*
Kopp, σ. 998 Legrand I 559 • Π I 575
159. *Diogenis Laertii de vitis, dogmatibus et apophthegmatibus clarorum philosophorum libri decem. Addit. Indicibus Paul. Dan. Longnolii. Lips. Kraus. 1759.*
σελίδα τίτλου: Εκ της Βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα Σιατιστέως. 1786.
BK Hoffmann I 566
160. *Ηρωδιανού Ιστοριών βιβλία οκτώ. Herodiani Historiarum libri VIII. Ad exemplar Henrici Stephani excusi. Halae Orphanotropei. 1759.*
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα
BK Hoffmann II 224
161. Γεώργιος Φατζέας, *Γραμματική γεωγραφική...Ενετίησιν 1760. Παρά Αντωνίω Τζάττα. (τ. 1-3).*
Kopp, σ. 954 • T 158, 161, 162 • BK Legrand I 546 • Π I 2524

162. *Βίβλος ενιαύσιος ήτις και πανθέκτη καλείται...εν Λιψία της Σαξωνίας παρά Ιωάννη Γόττλοπ Εμμανουήλ Βρέιτκοπφ αψξά.*
T 170 • BK Legrand II 564 • Π I 1290
163. *Σπυρίδων Μίλιας, Των Αγίων Συνόδων της Καθολικής Εκκλησίας ...Εν Παρισίοις 1761. (τ. 1-2).*
Kopp, σ. 1156 Legrand II 572 • Π I 5666
164. Antonio Muratori, *Ηθική Φιλοσοφία μεταφρασθείσα παρά Ιωσήπου Ιεροδιάκονος του Μοισιόδακος ... Ενετήσι. Παρά Αντωνίω τω Βόρτο-λι.1761-1762. (τ. 1-2).*
Kopp, σ. 1156 • T 193, 199 • BK Legrand II 566 • Π I 4350
165. *Η Καινή Διαθήκη. Novum Testamentum, cum versione Latina Ariae Montani, in quo tum selecti versiculi 1900...auctore Johanne Leusden ... Berolini et Lipsiae (Vosium), 1761.*
σελίδα τίτλου: Ζαβίρα (σφραγίδα).
BK
166. Johann Leusden, *Lexicon Graecolatinum ... Lipsiae, 1761.*
Kopp, σ. 997
167. Andreas Jaszlinszky, *Institutiones logicae, in usum discipulorum concinnata, Tyrnaviae (Typis Academicis Societatis Jesu), 1761.*
σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως 1780.
BK
168. Andreas Jaszlinszky, *Institutionum physicae pars prima, seu physica generalis in usum discipulorum concinnata, Tyrnaviae (Typis Academicis Societatis Jesu), 1761. (τ. 1-2).*
Σελίδα τίτλου, τ. I: Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως 1784.
BK
169. *Thesaurus Theologicus in quo Natalis Alexandri, Dionysii Petavii, Jacobi Sirmondi, Johannis Mabillonii, Petri Coustandii, Gabrielis Danielis...aliorumque clarissimorum virorum dissertations theologico-historico-criticae...Venetiis (Pezzana), 1762-1763. (τ. 1-12).*
φ. 1ν, τ. I: Εκ της Βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. τόμοι ιγ'.
BK

177. Ευγένιος Βούλγαρης, *Η λογική εκ παλαιών τε και νεωτέρων συνερανισθείσα...Εν Λειψία της Σαξονίας εν τη τυπογραφία του Βρεϊτκόφφ. αψξστ*.
Kopp, σ. 997 • T 228 Legrand II 645 • Π I 1432
178. Νικηφόρος Θεοτόκης, *Στοιχεία Φυσικής ... Εν Λειψία της Σαξονίας. Εν τη Τυπογραφία του Βρεϊτκόφφ. 1766-1767. (τ. 1-2).*
Kopp, σ. 1078 • T 237, 240 • BK Legrand II 652 • Π I 5613
179. Johann Andreas Segner, *Των μαθηματικών στοιχείων αι πραγματεΐαι οι αρχοειδέστατοι ... Σπουδή Ευγεν. Διακ. του Βουλγάρεως ... Εν Λειψία της Σαξονίας εν τη Τυπογραφία του Βρεϊτκόφφ, έτει αψξζ*.
Kopp, σ. 997 • T 243 Legrand II 668 • Π I 5251
180. Μιχαήλ Παπαγεωργίου, *Είσοδος ραδιά εις την γερμανικήν γλώσσαν...Εν έτει 1767. Εν τη Βιέννη της Αουστρίας. Παρά τω Λεοπόλδω Καλιβόδα.*
Legrand II 658 • Π I 4615
181. *Ιστορία δια στίχων απλών ...Σταυράκη ... Ενετήσιν. 1776.*
Kopp, σ. 1158 Legrand II 662 • Π I 2721
182. *Dictionnaire historique des auteurs ecclésiastiques*, Lyon (Bessiat), 1767. (τ. 1 και 3).
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως. 1782. τόμ. 2.
BK
183. Ιωσήφ Βρυέννιος, *Τα ευρεθέντα ... δι' επιμελείας Ευγενίου διακόνου του Βουλγάρεως ... Εν Λειψία της Σαξονίας, εν τη τυπογραφία του Βρεϊτκόφφ. Έτει αψξή*. (τ. 1-2).
Kopp, σ. 953 • T 245 Legrand II 683 • Π I 1474
184. Voltaire, *Περί των διχονοιών των εν ταις Εκκλησίαις της Πολονίας δοκίμιον ιστορικόν [μτφ. Ευγ. Βούλγαρης] ... Εν τέλει προσετέθη και Σχεδιάσμα περί της Ανεξιθρησκείας. 1768.*
Kopp, σ. 997 • T 257 • BK Legrand II 691 • Π I 5927
185. Claude Fleury, *Historia ecclesiastica latine reddita et notis illustrata*, Augustae Vindelicorum (Joseph Wolff), 1768-1794. (τ. 1-85).
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1775.
BK

195. Johann Friedrich LeBrett, *Magazin zum Gebrauch der Staaten- und Kirchengeschichte ...*Ulm (Lebrecht), 1771-1783. (τ. 1-5).
X (IMB) 6
196. Κωνσταντίνος Δαπόντες, *Επιστολαί δια στίχων απλών κατά της υπερηφανείας ...* Ενετίσιν. 1772.
Kopp, σ. 954 Π I 1903
197. Νικηφόρος Θεοτόκης, *Σειρά Ενός και Πεντήκοντα Υπομνηματιστών ... εις την οκτάτευχον και τα των βασιλείων ...* Εν Λειψία της Σαξονίας. Εν τη Τυπογραφία του Βρεϊτκόπφ. Έτει αψοβ.
Kopp, σ. 1078 • BK Legrand II 771 • Π I 5612
198. Λεξικόν ιταλικόν και απλούν ρωμαϊκόν ... *Εις Βενετίαν*, 1772. Παρά Νικολάω τω Βόρτολι.
Kopp, σ. 1080 Legrand II 765 • Π I 3597
199. Johann Friedrich Gmelin, *Onomatologia botanica completa, oder vollständiges botanisches Wörterbuch*, Frankfurt-Leipzig, 1772-1778. (τ. 1-9 + Register).
φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1788.
BK
200. Theophanis Prokopowicz, *Tractatus de processione spiritus sancti*, Gothae, 1772.
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα 1781.
BK
201. Sigismund Storchenav, *Institutiones logicae editio tertia*, Vindobonae (Trattner), 1772.
φ. 1v: Και τόδε εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα.
BK
202. Sigismund Storchenav, *Institutionum metaphysicarum libri IV. Editio altera*, Vindobonae (Trattner), 1772.
φ. 1v: Και τόδε εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα.
BK
203. Theophanis Prokopowicz, *Christianae orthodoxae theologiae in Academia Kiowiensi, Regiomonti* (Kanter), 1773 (τ. 1) και 1775 (τ. 3).

- φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1781-82-84. δ'. ιη'. τόμοι. 2
BK
204. *Cl. Aeliani Sophistae Variarum historiae libri XIV. Graece et latine...Basileae apud Johannem Schweighauser. 1774.*
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1787-1793.
G 19 • Kopp, σ. 952 Hoffmann I 13
205. Adam Zoernikav, *Tractatus theologici orthodoxi de processione spiritus sancti a solo patre*, Regiomonti (Hartung), 1774-1775. (τ. 1-2).
σελίδες τίτλου: Και τότε εκ της Βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα σιατιστεύς Μακεδόνος 1779.
BK
206. *Διαταγαί και Συνθήκαι της εν Λιβόρνω Εκκλησίας των Ορθοδόξων Ανατολικών Γραικών...αφοε'. Λιβόρνω. 1775. Εν τη τυπογραφία Θωμά Μάζι.*
G 22 • Kopp, σ. 954 • T 295 • BK Legrand II 822
207. *Ζυγόμετρον, ήτοι τα Ζυγία και Μέτρα διαφόρων εμπορίων ... Εις Βενετίαν. 1775. Παρά Νικολάω Γλυκεί.*
Kopp, σ. 999 Legrand II 828 • Π I 6042
208. Νικηφόρος Θεοτόκης, *Απόκρισις ορθοδόξου τινός προς τινά αδελφόν ορθόδοξον περί της των Κατολικών δυναστείας ... Εν Χάλλη, 1775.*
Kopp, σ. 1078 Legrand II 820 • Π I 5604
209. *Η Θεία και Ιερά Ακολουθία των Οσίων και Θεοφόρων Πατέρων ημών Βαρνάβα και Σωφρονίου των εξ Αθηνών ... Εν η και η Ιερά Ιστορία της Βασιλικής Μονής του Σουμελά ... Εν Λειψία της Σαξονίας. Εν έτει αφοε'.*
Kopp, σ. 1157 Π I 4376
210. Prospero de Aquila, *Dictionarium theologicum portatile*, Augustae Vindelicorum (Veith), 1775. (τ. 1).
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1782.
BK

211. Giovanni Lorenzo Berti, *Breviarium historiae ecclesiasticae. Editio in Germania novissima*, Augustae Vindelicorum (Rieger), , 1775. (τ. 1-2).
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1778.
BK
212. *Geschichte der Handlung und Schifffahrt der Alten*. Aus dem französischen übersetzt. Nebst Lehrsätzen aus den politischen Wissenschaften, Wien (Joseph Kurzböck), 1775.
φ. 1v: Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως 1800.
213. Gregorio Placentino, *De recta graeci sermonis pronuntiatione dissertatio*, Viennae (Ghelen), 1775.
φ. 1v: Και τόδε συν τοις άλλοις του λογιωτάτου κυρίου Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα. Μιχαήλ παπά Γεωργίου έγγραφα και μαρτυρώ.
BK
214. Georg Walch, *Philosophisches Lexicon*, worinnen die in allen Theilen der Philosophie, vorkommende Materien und Kunstwörter erklärt, Leipzig (Gleiditsch), 1775. (τ. 1-2).
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1803. τόμοι 2.
BK
215. Ambrosius Marlianus, *Θέατρον Πολιτικόν ... μεταγλωττισθέν εκ της Λατινικής παρά του ... Νικολάου του Μαυροκορδάτου ... Εν Λειψία ... Παρά ... Πρέιτκοπφ ... 1776*.
Kopp, σ. 1080 Legrand II 858
216. *Sophoclis Ajax cum scholiis tam antiquis quam novis ... editus ab Io. Gottfrid. Hoerio, Lips., Hilscher. 1776*.
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως. 1782.
Kopp, σ. 1158 • BK Hoffmann III 421 • G 30
217. Augustin Calmet, *Dictionarium manuale biblicum ex celebratissimis potissimum dictionaries, quae clarissimi et probatissimi viri*, Augustae Vindelicorum (Veith), 1776. (τ. 1-2).
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1782.
BK

218. Ferdinand Stoger, *Introductio ad historiam ecclesiasticam novi testamenti ad usum suorum auditorum*, Vindobonae (Trattner), 1776.
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1784.
BK
219. Ernst Wilhelm Hempel, *Prima linguae Ebraeae elementa. una cum doctrina de accentibus in usum praelectionum suarum*, Lipsiae (Hilscherum), 1776.
φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα.
BK
220. Κωνσταντίνος Αρμενόπουλος, *Εξάβιβλος εις κοινήν γλώσσαν μεταφρασθείσα παρά Αλεξίου Σπανού ... Ενετίησι*. 1777.
Kopp, σ. 953
Legrand II 884 • Π I 902
221. Αναστάσιος Σιναΐτης, *Βίβλος η καλουμένη οδηγός...Ενετίησιν*, 1777. *Παρά Νικολάω Γλυκεί*.
Kopp, σ. 952 • T 305
Legrand II 876 • Π I 307
222. *Iustini opera ... Wirceburgi*. 1777. (τ. 1-3).
Kopp, σ. 1079
Hoffmann II 649
223. Anton Friedrich Buschings, *Neue Erdbeschreibung ... Hamburg* (Bohn), 1777. (τ. 1-9).
X (IMB) 8
224. *Goldsmiths Geschichte der Griechen von den frühesten Zeiten bis auf den Tod Alexander des Grossen*, Leipzig (Schwickert), 1777. (τ. 1-2).
φ. 1v, τ. I: Και αύτη εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ι. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1788. τόμ. β΄.
BK
225. *Fl. Eutropii Breviarum romanae historiae ad Valentem Augustum, ab urbe condita ad illius usque et fratris valentiniani tempora deductum*, Debrecini (Stephanus Margit), 1777.
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ της Σιατίστης της Μακεδονίας. 1789-99.
Kopp, σ. 998 • BK
226. Stephan Blancard, *Lexicon medicum triperitum, renovatum, in quo artis*

medicae termini, in anatome, chirurgia, pharmacia, chymia, re botanica etc...
Lipsiae (Schwickert), 1777. (τ. 1-2).

Σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ζαβίρα (σφραγίδα).

BK

227. Millot, *Éléments d'histoire générale ...* Paris (Durand), 1777.

X (IMB) 27

228. *Nouvelle et parfaite Grammaire françoise et allemande ...* Wien (Trattner), 1777.

X (IMB) 18

229. *Sanctorum patrum opera polemica de veritate religionis christianae contra Gentiles, et Judaeos*, Wirceburgi (Stahel), 1777. (τ. 1, 5-8, 10-11. 13-16).

φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ της Σιατίστης της Μακεδονίας.

BK

230. Γρηγόριος ιερομόναχος, *Σύνοψις των θείων ιερών δογμάτων ... Ενετήσιν. Παρά Νικολάω Γλυκεί*. 1778.

Kopp, σ. 954

Legrand II 936 • Π I 2557

231. *Sanctorum patrum opera polemica ...Wirceburgi 1778-1779*. (τ. 4-6: *Κλήμεντος Αλεξανδρέως τα ευρισκόμενα*).

Kopp, σ. 1079

Hoffmann I 456

232. *Elementa Geometriae practicae in usum gymnasiorum, et scholarum grammaticarum per Regnum Hungariae et provincias*, Budae (Typis Regiae Universitatis), 1778.

φ. 1v: Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως.

BK

233. Ferdinand Leber, *Praelectiones anatomicae. Editio nova, ex germanico traducta, correctae et auctae*, Vindobonae (Graeffer), 1778.

φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως 1802.

BK

234. Joseph Jacob Plenk, *Doctrina de morbis dentium ac Gingivarum*, Wienn (Rudolf Graeffer), 1778.

φ. 1v: Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως.

BK

235. Petro Maria Gazzanica, *Theologia polemica ad usum auditorium*, Viennae (Trattner), 1778-1779. (τ. 1-2).
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.
BK
236. Titus Livius, *Historiarum libri qui supersunt omnes*. Ex recensione Arn. Drakenborchii, Herbipoli (Stahel), 1778. (τ. 1-3).
φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1803.
BK
237. Eusebii Pamphili *Historiae ecclesiasticae libri X. Eiusdem de vita Constatntini libri IV...Halaē ad salam sumptibus I. C. Hendelii*, 1779.
φ. 1v: Και τόδε εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα.
Kopp, σ. 998 • BK Hoffmann II 101
238. Θωμάς Δημητρίου, *Γραμματική της ιταλικής γλώσσης ... Εν Βιέννη ... Παρά ... Κουρτζβέκ ...* 1779.
Kopp, σ. 1078 Legrand II 988 • Π I 1940
239. Philipp Joseph Holle, *Mythologia seu fabulosa deorum historia...in usum regiorum gymnasiorum per regnum Hungariae et provincias*, Budae (Typis Regiae Universitatis), 1779.
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης.
BK
240. Wilhelm Robertson, *Geschichte von Alt-Griechenland*, Leipzig (Weidmann und Reich), 1779.
φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1795.
BK
241. [Μεθόδιος Ανθρακίτης], *Επίσκεψις πνευματική...Ενετίσι. αψπ'. 1780. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
Kopp, σ. 1156 • T 351 • BK Legrand II 988 • Π I 435
242. Βησσαρίων Μακρής, *Στιχυολογία Τεχνολογική κατ' Εραταπόκρισιν της Γραμματικής Τέχνης ... Ενετίσιν, 1784. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
T 353 • BK Legrand II 1023 • Π I 3693

243. Ιώσηπος Μοισιόδαξ, *Απολογία μέρος πρώτον. Εν τη Βιέννη. 1780. Παρά...Τράττνερν.*
Kopp, σ. 1157 • BK Legrand II 1013 • Π I 4308
244. Samuel André Tissot, *Νουθεσίαι εις τον λαόν εις διαφύλαξιν της σωματικής υγείας ... μεταγλωττισθείσαι ... παρά Γεωργίου Βεντότη ... Ενετήσιν. Παρά Νικολάω Γλυκεί. 1780. (τ. 1-2).*
Kopp, σ. 953 Legrand II 1018 • Π I 5663
245. Choffin, *Nouveau dictionnaire du voyageur francois-allemand-latin ...* Frankfurt u. Leipzig (Brönnner), 1780.
X (IMB) 12
246. *Reise des Grafen von Choiseul-Gouffier durch Griechenland. Aus dem französischen übersetzt, Gotha (Ettinger), 1780. (τ. 1).*
φ. 1ν: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ της Σιατίστης της Μακεδονίας. 1802.
BK
247. Δωρόθεος μητροπολίτης Μονεμβασίας, *Βιβλίον ιστορικών ... Αρχόμενον από κτίσεως κόσμου ... άχρι του παρόντος χρόνου αψπα΄.*
Kopp, σ. 996 Legrand II 1032 • Π I 2091
248. *Ευδοκίας της Μακρεμβολιτίσσης Βασιλίδος Κωνσταντινουπόλεως Ιωνία. Ήτοι συναγωγή θεών, ηρώων τε και ηρωϊνων ... Venetiis. Typis et Sumptibus Fratrum Coleti. 1781.*
Kopp, σ. 997 Hoffmann II 192
249. Ηλίας Μηνιάτης, *Διδαχαί εις την αγίαν και μεγάλην τεσσαρακοστήν... Ενετήσιν. 1781. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
Kopp, σ. 1156 • T 375 • BK Legrand II 1035 • Π I 4246
250. Ιώσηπος Μοισιόδαξ, *Θεωρία της Γεωγραφίας ... Εν τη Ουιέννη της Αουστρίας, 1781. Ιωάννη Θωμά τω από Τράττνερν.*
G 27 • Kopp, σ. 1157 • BK Legrand II 1046 • Π I 4312
251. Γεώργιος Σουγδουρής, *Επιτομή γραμματικής ... Ενετήσιν, 1781. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
Kopp, σ. 1158 Legrand II 1040 • Π I 5321

252. *Veritas in lucem prolata adversus hujus aetatis pseudo-philosophos et incredulos*, Augustae Vindelicorum (Rieger), 1781.
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1788.
BK
253. *Apollodori Atheniensis Bibliothecae libri tres. Ad codd. Mss. Fidem recensiti a Chr. G. Heyne, Göttingae Christ. Dieterich. 1782.*
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1799.
G 19 • Kopp, σ. 953 • BK Hoffmann I 199
254. Πλάτων μητροπολίτης Μόσχας, *Ορθόδοξος Διδασκαλία ήτοι Χριστιανική Θεολογία εν Επιτομή ... Εν Βιέννη της Αουστρίας 1782, παρά Ιωσήφ τω Γερολδίω.*
Στον ιδιόχειρο κατάλογο της βιβλιοθήκης Ζαβίρα που δημοσιεύει η Eva Kopp, το συγκεκριμένο βιβλίο εμφανίζεται με τόπο έκδοσης τη Βενετία.
Kopp, σ. 953 Legrand II 1080 • Π I 4862
255. *Allgemeines Verzeichnis neuer Bücher ... Leipzig (Crusius), 1782.*
X (IMB) 14
256. Εμμανουήλ Γλυτζούνης, *Βιβλίον ... περιέχον την ... αριθμητικήν ... Ενετίσιν. Παρά Νικολάω Γλυκεί.* 1783.
Kopp, σ. 954 Legrand II 1094 • Π I 2497
257. *Εγχειρίδιον καλούμενον Θηκαράς... Ενετίσι, αψπγ'. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
Kopp, σ. 1078 • BK Legrand II 1098 • Π I 3395
258. *Καισαροβασιλικόν προνόμιον χαρισθέν παρά του κραταιοτάτου καίσαρος...Ιωσήφ του δευτέρου, εις τους εν τη καθεδραλική πόλει Βιέννη πραγματευομένους, μη ουνίτους Ρωμαίους...Παρά Ιωσήφ ευγενεί Κουρτσβέκ. αψπγ'. Εν Βιέννη της Αουστρίας.*
Kopp, σ. 1157 • BK Legrand II 1097 • Π I 2947
259. Μελέτιος μητροπολίτης Αθηνών, *Εκκλησιαστική Ιστορία...εις τόμους τρεις...Εν Βιέννη της Αουστρίας. 1783. Παρά Ιωσήφω Βαουμειστέρω.*
Kopp, σ. 1156 Legrand II 1099 • Π I 3829

260. Fr. Krommer, *Institutiones historiae litterariae theologiae*, Buda (Typis Regiae Universitatis), 1783.
φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως.
BK
261. Paul Ernest Jablonski, *Institutiones historiae christianae...*, Francofurti (Straus), 1783 (τ. 1), 1786 (τ. 3).
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1799. τόμοι 2.
BK
262. Frédéric Schwan, *Nouveau dictionnaire de la langue allemande et françoise ...* Mannheim (Schwan), 1783-1793. (τ. 1-4).
X (IMB) 31
263. Αιλιανού περί ζώων ιδιότητος βιβλία ΙΖ'. *Aeliani de natura animalium libri XVII...Lipsiae sumptibus E. B. Schwikerti*. 1784 (τ. I-II).
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1787. 84 τους β' τόμ.
Kopp, σ. 952 Hoffmann I 15
264. Ιωσήφ Βρυέννιος, Τα Παραλειπόμενα...Τόμος Γ'. *Εν Λειψία...*, εν τη τυπογραφία του Βρεϊτκόπφ. 1784.
T 440 • BK Π I 1474
265. Μάρκου Ευγενικού Κεφάλαια συλλογιστικά ...Βιέννα. 1784.
Kopp, σ. 1080 • BK Legrand II 1138 • Π I 2262
266. Ησιόδου Έργα και ημέραι ... *cum notis criticis edidit ... Brunck*. [1789].
Kopp, σ. 1078 Hoffmann II 394
267. *Novum Testamentum ad codicem Vindobonensem graece expressum*, Viennae (Trattner), 1784.
φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα.
BK
268. Ψαλτήριον Δαβίδ...Ενετίησιν αψπδ'. 1784. Παρά Νικολάω τω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.
Kopp, σ. 1158 • BK Legrand II 1147 • Π I 1309

269. *Zosimi Historiae graece et latine recensuit, notis criticis et commentario historico illustravit Io. Frid. Reitemeier...Lipsiae apud Weidmanni heredes et Reichium. MDCCLXXXIV.*
 φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1799.
 Kopp, σ. 999 • BK Hoffmann III 625
270. Ludwig Debiel, *Appendicula ad numos augustorum, et caesarum, ab urbibus graece loquentibus cusos, Viennae (Voigt), 1784.*
 φ. 1v: Και τόδε του Γεωργίου Ζαβίρα.
 BK
271. Wilhelm Guthrie – Johann Gray, *Allgemeine Weltgeschichte ...Troppau (Brünn), 1784-1789.*
 X (IMB) 19
272. Johann Henr. Heidegger, *Historia papatus. Novissimo historia lutheranismi & calvinismi fabro κατά βίαιον reposita...Accedit Francisci Guicciardini... Amstelaedami (Wetstenium), 1784.*
 φ. 1v: Και αύτη εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1794 Ιουν. ιε' παρά τω Κοβάτζι Ιστιφάν.
 BK
273. Johannes Zsivkovics, *Dissertatio inauguralis medica de furunculo. Quam annuenet inclyta facultate medica in celeberrima ac Regia Universitate Budensi, Budae (Katharina Landerer), 1784.*
 φ. 1v: δεδώρητό μοι ο τυπογράφος. Γεώργιος Ζαβίρα.
 BK
274. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Γραμματική γερμανική ακριβεστάστη...εν Βιέννη... εν τη τυπογραφία Βαουμειστέρου ετει αψπέ'.*
 T 455 • Kopp, σ. 954 • BK Legrand II 1153 • Π I 1910
275. *Νέον επιστολάριον... Ενετίησιν, παρά Νικολάω Γλυκεί. 1785.*
 Kopp, σ. 1156 • T 463 • BK Legrand II 1161 • Π I 2151
276. *Αι Θείαι Λειτουργίαι...Ενετίησι 1785. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου.*
 Π I 3556 • BK Legrand II 1149

277. Samuel André Tissot, *Εγχειρίδιον του εν Ιατροίς σοφωτάτου Τισσότου ... μεταφρασθέν παρά Κωνσταντίνου Μιχαήλ ... εν Βιέννη της Αουστρίας 1785. Εν τη Τυπογραφία Ιωσήπου του Βαουμαϊστέρου.*
Kopp, σ. 1080 • BK Legrand II 1156 • Π I 5747
278. *Thucydides de Bello Peloponnesiaco libri octo...Viennae, Trattner. 1785. (τ. 1-2).*
φ. 1v: Και αύτη εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1788.
G 24 • Kopp, σ. 1078 • BK Hoffmann III 553
279. *Lysiae quae extant ad codicem Vindobonensem graece expressa, cura F. C. Alter. Vidob., Trattner. 1785.*
φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1785
G 27 • Kopp, σ. 1080 • BK Hoffmann II 574
280. *Origenis Adamantii opera omnia ... Wurzburgi. 1785. (τ. 1-15).*
Kopp, σ. 1158 Hoffmann III 22
281. Georg August von Breitenbach, *Aelteste Geschichte und Erdbeschreibung des jetzigen Tauriens und Caucasiens, bisher Crim und Cuban genannt, Berlin (Weber), 1785.*
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1787 Αυγ. 14.
BK
282. Carolo Francisco Palma, *Notitia rerum Hungaricum editio III. Novis curis recognita, et multis cum ad historiam, tum ad ius publicum hungaricum...Pestini, Budae et Cassoviae (Koepe), τ. II-III, 1785.*
φ. 1v, τ. II: Και αύτη εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1791-1799 ωνησάμην.
BK
283. Γεώργιος Βεντότης, *Γραμματική της Γαλλικής Διαλέκτου ... εν Βιέννη, 1786. Παρά Ιωσήπω τω Βαουμείστέρω.*
Kopp, σ. 953 Legrand II 1169 • Π I 1025
284. Δωρόθεος μητροπολίτης Μονεμβασίας, *Βιβλίον Ιστορικών ... Αρχόμενον από Κτίσεως Κόσμου, μέχρι της αλώσεως Κωνσταντινουπόλεως, και των ακολουθών Σουλτάνων ... Ενετίησιν. Παρά Νικολάω Γλυκεί. 1786.*
Kopp, σ. 997 Legrand II 1168 • Π I 2092

285. Γεώργιος Κωνσταντίνου, *Dictionarium Quator Linguarum ... – Λεξικόν Τετράγλωσσον ... αψπστ΄. Ενετίησι. 1786. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου τω εξ Ιωαννίνων.*
G 26 • Kopp, σ. 954 • BK Legrand II 1170 • Π I 3152
286. *Novum testamentum ad codicem vinodbonensem graece expressum. Varietatem lectionis addidit Franciscus Carolus Alter, Viennae (Trattner), 1786-1787. (τ. 1-2) φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα.*
Kopp, σ. 997 • BK
287. Γεώργιος Ζαβίρας, *Ιερά ιστορία της Παλαιάς και Νέας Διαθήκης ... εν Πέστα τω έτει 1787.*
Kopp, σ. 998 Horvath 3 • Π I 2733
288. Καλλίνικος πατρ. Κων/λεως, *Διδασκαλία προς τους πνευματικούς πατέρας...Εν Βιέννη, 1787. Παρά Ιωσήπω τω Βαουμαϊστέρω.*
Kopp, σ. 1079 • BK Legrand II 1197 • Π I 2983
289. Samuel Ratz, *Ιατρικαί Παραινέσεις ... μεταφρασθείσαι ... παρά Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του Σιατιστέως ... Εν Πέστα, αψπζ΄, εν τη Τυπογραφία του Ιωσήφου Λέττνερ.*
Kopp, σ. 998 • BK Horvath 2 • Π I 5259
290. *Ονοματολογία Βοτανική...παρά του Κωνσταντίνου Ιωάννου Ζαβίρα... Εν Πέστα 1787. Παρά Ιωσήφ Λέττνερ.*
Δεμένο στον ίδιο τόμο με το άνω.
BK Horvath 4 • Π I 5927
291. John Gillies, *Geschichte von Altgriechenland und von dessen Pflanzstädten und Eroberungen; von den frühesten Nachrichten an, bis zu der Theilung des mazedonischen Reiches in Asien, Leipzig (Weidmann), 1787. (τ. 1-2).*
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1795.
BK
292. Θεόφιλος ο εξ Ιωαννίνων, *Ταμείον ορθοδοξίας ... Ταμείον Ορθοδοξίας ... Ενετίησιν, 1788. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.*
Kopp, σ. 1078 Legrand II 1227 • Π I 5590

φ. 1ν: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του Σιαπιστέως. 1787 36.
BK

301. *Handbuch der griechischen Alterthümer* in Rücksicht auf Genealogia, Geographie, Mythologie, Kunst und Geschichte zum Gebrauch für die Jugend, Leipzig (Crusius), 1789.

σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ι. Ζαβίρα του εκ της Σιατίστης της Μακεδονίας,
αψηλῶ

BK

302. Immanuel Johann Scheller, *Deutsch-lateinisches Lexicon* oder Wörterbuch zur Übung der lateinischen Sprache, Leipzig (Fritsch), 1789.

φ. 1ν: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1792.

BK

303. Johann Amos Comenius, *Janua Linguarum aurea reserata in lignum graecam. A Thodoro Simonio holsato conversa recensuit*, Lipsiae (Schwickert), 1789.

φ. 1ν: Και αύτη εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.

BK

304. Heinrich Mirike, *Reise von Konstantinopel nach Jerusalem und dem Lande Kanaan. Mit vielen Anmerkungen von Palästina und von Johann Heinrich Peiz...* Augsburg (Bürglen), 1789.

φ. 1ν: Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.

BK

305. Γεώργιος Βεντότης, *Λεξικόν Τρίγλωσσον της Γαλλικής, Ιταλικής, και Ρωμαϊκής διαλέκτου ... Εν Βιέννη της Αουστρίας. Εκ της Τυπογραφίας Ιωσήφ Βαουμειστέρου. 1790. (τ. 1-3).*

T 493-494 • BK

Legrand II 1251 • II I 1027

306. *Stephani Catona Dissertatio critica in commentarium Alexii Horányi*, Buda (Regiae Universitatis), 1790.

φ. 1ν: Και τότε εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιωάννου Ζαβίρα εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1790.

BK

307. Johann Christoph Vollbeding, *Deutsch-griechisches Handwörterbuch*, Leipzig (Schwickert), 1790.
Σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως.
BK
308. Ευγένιος Βούλγαρης, *Επιστολή ... προς αναίρεσιν τίνος φληνάφου δυσσεβούς ... εν Βιέννη*. 1791.
Kopp, σ. 997 ΛX I 8 • Π I 1427
309. Αθανάσιος Ψαλίδας, *Αληθής ευδαιμονία ... εν Βιέννη...1791*.
Kopp, σ. 952 ΛX I 4 • Π I 5043
310. Γρηγόριος Κωνσταντάς – Δανιήλ Φιλιππίδης, *Γεωγραφία νεωτερική...Εν Βιέννη παρά Θωμά τω Τράτνερν, 1791*.
Kopp, σ. 954 • T 500 • BK ΛX I 5 • Π I 2449
311. *Cornelii Nepotis Vitae excellentium imperatorum*, Herbipoli (Stahel), 1791.
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1804.
BK
312. *Eines freymüthigen und unpartheyischen Ungarns Erörterung der Fragen: Welche Rücksicht verdienen die Griechen in Ungarn unter andern hier wohnenden Nazionen, und in welcher Verbindung sie da mit der raizischen, oder sogenannten illyrischen Nation stehen?*, [s.l., s.n], 1791.
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.
BK
313. *Εφημερίς...Παρά των Μαρκιδών Πούλιου. Βιέννη 1792*. (τ. 1-2).
Kopp, σ. 1080 • BK ΛX I 73
314. Προκόπιος ο Πελοποννήσιος, *Βιβλίον καλούμενον Έλεγχος κατά αθέων και δυσσεβών ... Ενετίησιν. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίω τω εξ Ιωαννίνων ... 1792*. (τ. 1-2).
Kopp, σ. 1158 • T 511 • BK ΛX I 63 • Π I 5020
315. William Robertson, *Ιστορία της Αμερικής ... μεταφρασθείσα... παρά Γεωργίου Βεντότη*. 1792 (τ. 1-2), 1794 (τ. 3-4).
Kopp, σ. 953 ΛX I 77 • Π I 5140

316. Γεώργιος Σουγδουρής, *Εισαγωγή Λογική ... Εν Βιέννη 1792. Εν τη Τυπογραφία του Βαουμαϋστέρου.*
Kopp, σ. 1158 • BK ΛX I 68 • Π I 5318
317. Σύνοψις των αναμεταξύ Ρωσίας και Πόρτας κατά καιρούς και τελευταίων συνθηκών... [Βιέννη] 1792.
T 513 • BK ΛX I 92 • Π I 5501
318. *Articuli diaetales Budenses anni M.DCC.XCII.*, Budae, 1792.
φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα.
BK
319. Simon Georg Klugel, *Encyclopädie ...*Berlin (Nicolai), 1792.
X (IMB) 26
320. Αγάπιος Λάνδος, *Αμαρτολών σωτηρία ... Ενετήσι ...* 1793.
Kopp, σ. 952 ΛX I • Π I 3325
321. Θωμάς Δημητρίου, *Χειραγωγός έμπειρος εις τα της πραγματείας ... Εν Βιέννη.* 1793.
Kopp, σ. 1078 ΛX I 147 • Π I 1939
322. Διόδωρος. *Diodori Siculi Bibliothecae historicae libri qui supersunt. E recensione Petri Wesselingii*, Argentorati ex Typographia Societatis Bipontinae. (τ. I-VI, 1793-1798).φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1794-1799.
Kopp, σ. 954 • BK Hoffmann I 558
323. [Διονύσιος επίσκοπος Πλαταμώνος], *Απάντησις ... περί θεοκρατίας. Εν Λειψία* 1793.
Kopp, σ. 1158 ΛX I 112 • Π I 2043
324. Jean-Jacques Barthélemy, *Reise des jüngeren Anacharsis durch Griechenland viertelhalbhundert Jahr vor der gewöhnlichen Zeitrechnung ...*Berlin (Lagerde), 1793.
[1]: Και αυτή εκ της βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιωάννου του Ζαβίρα εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1799.
BK
325. Johann Baptist Grossinger, *Universa historia physica regni Hungariae secundum tria regna naturae digesta*, Posonii et Comaromii (Weber), 1793-1797. (τ. 1-5).

- φ. 1ν: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1794.
BK
326. M. R. B.Gerhard, *Nelkenbrechers Taschenbuch ...* Berlin (Weyer), 1793.
X (IMB) 17
327. *Á Rómaiak Görög-Országban*, Posony - Pest (Landerer), 1793.
φ. 1ν: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως 1799.
BK
328. *Αριστοφάνους Κωμωιδίαι. Aristophanis Comoediae ... Lipsiae. 1794-1826.*
(τ. 1-13).
Kopp, σ. 953 Hoffmann I 257
329. *Ανθος αρετής και γνώσεως ... Εν Βιέννη ... Βεντότη. 1794.*
T 524 Π I 409
330. Bernard Le Bovier de Fontenelle, *Ομιλίας περί πληθύος Κόσμων ... Μεταφρασθείσαι ... παρά Παναγιωτάκη Καγκελλαρίου Κοδρικιά ... Εν Βιέννη ... 1794. Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βεντότη.*
Kopp, σ. 1079 ΛX I 179 • Π I 2309
331. Joseph-Guillaume Clémence, *Απόδειξις τους κύρους των της νέας και παλαιάς διαθήκης βιβλίων ...[μτφ. Νικηφόρος Θεοτόκης] ... Εν τη Βιέννη της Αουστρίας παρά τοις αυταδέλφοις Μάρκ. Πουλίου. 1794.*
Kopp, σ. 1078 • BK ΛX I 158 • Π I 1770
332. Κωνσταντίνος Μιχαήλ, *Διαιτητική ... Εν Βιέννη 1794. Εκ της Τυπογραφίας Ιωσήφ του Βαουμαϊστέρου.*
Kopp, σ. 1080 ΛX I 162 • Π I 4297
333. William Robertson, *Ιστορία της Αμερικής, μεταφρασθείσα ... παρά Γεωργίου Βεντότη...Εν Βιέννη, εν τη ελληνική τυπογραφία Γεωργίου Βεντότη. 1795. (τ. Δ').*
T 528 • BK ΛX I 171 • Π I 5140
334. [Ιερόθεος Σύγγελος], *Στηλίτευσις κατά της μιαράς και θεοστυγούς φαρμαζονικής αιρέσεως ... Ενετίησι. 1796.*
Kopp, σ. 1079 Π I 5461

335. D. Cantemir, *Συμβεβηκότα ... Μεταγλωττισθέντα παρά Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα. Εν Βιέννη. 1795.*
Kopp, σ. 998 ΛX I 210 • Π I 1503
336. Αθανάσιος Ψαλίδας, *Καλοκινήματα ήτοι εγχειρίδιον κατά φθόνου και κατά λογικής του Ευγενίου... Εν Βιέννη 1795.*
Kopp, σ. 952 • BK ΛX I 227 • Π I 5046
337. Δημήτριος Καρακάσης, *Ποιημάτια Ιατρικά ... Εν Βιέννη. αψιγέ'. Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βεντότη.*
Kopp, σ. 954 ΛX I 211 • Π I 3030
338. *Ladvoocat apáturnak ... Komárom (Weinmüller), 1795-1797. (τ. 1-6).*
X (IMB) 28
339. *Appiani Alexandrini Romanarum hostoriarum quae supersunt. Graece edidit... adjecit Ludovicus Henricus Teucherus, Lemgoviae. Meyer. 1796. (τ. 1-2).*
σελίδα τίτλου: Αππιανός Αλεξανδρέως εις τα πρώτα ήσων εν τη πατρίδι αυτού, και δίκαις εν Ρώμη συναγορεύσας επί των βασιλέων Τραϊανού, και Αδριανού μέχρις που σφων επιτροπεύειν ηξίωσαν. Ήκμαζε τω έτει 138.
φ. 1ν: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1799.
G 19 • BK Hoffmann I 215
340. Κωνσταντίνος Καραϊωάννης, *Θησαυρός Γραμματικής ... Εν Βούδα. Εν τη Βασιλική Τυπογραφία της κατ' Ουγκαρίαν Ακαδημίας 1796.*
Kopp, σ. 1079 • T 548 • BK ΛX II 19, 59 • Π I 3028
341. Γεώργιος Κ. Σακελλάριος, *Αρχαιολογία Συνοπτική των Ελλήνων ... 1796 Βιέννη ... Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βεντότη.*
G 30 • Kopp, σ. 954 • BK ΛX II 4 • Π I 5148
342. *Strabonis Rerum geographicarum libri XVII. Graeca ad optimos codices manuscriptos recensuit, Ioannes Philippus Siebenkees, Lipsiae in libr. Weidmannia (τ. I-III, 1796-1801).*
φ. 1ν: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας. 1796-802.
G 30 • Kopp, σ. 1158 • BK Hoffmann III 455

343. Γεώργιος Φραντζής, *Χρονικόν εις δ' βιβλία διαιρεθέν ... 1796. Εν Βιέννη... παρά Μαρκίδ. Πούλιου.*
Kopp, σ. 954 Π I 4836
344. *Josephi Grigely De concordia philosophiae cum religione*, Budae (Typis Regiae Universitatis), 1796.
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας.
345. Jean-Jacques Barthélemy, *Περὶ ἡγήσεις του Νέου Αναχάρσιδος εις την Ελλάδα, μεταφρασθείσα ... παρά Γεωργίου Κωνσταντίνου Σακελλαρίου ... Εν Βιέννη ... 1797.*
Kopp, σ. 952 Π I 962
346. Σέργιος Μακραιός, *Τρόπαιον. Εκ της ελληνικής πανοπλίας κατά των οπαδών του Κοπερνίκου ... Βιέννη αψζ. Εν τη Τυπογραφία Αντωνίου Πίχλερ.*
Kopp, σ. 1158 ΛX II 76 • Π I 3682
347. *Παλαεφάτου περί απίστων ... Palaephati libellus de incredibilibus ... Lips. Fritsch. 1797.*
Kopp, σ. 1157 Hoffmann III 36
348. Κωνσταντίνος Ουκούτας, *Νέα Παιδαγωγία ... Εν Βιέννη. Τύποις των Μαρκιδών Πουλίου. 1797.*
Kopp, σ. 1157 Π I 4568
349. János Horváth, *Declaratio infirmitatis fundamentorum operis kantiani Kritik der reinen Vernunft*, Budae (Typis Regiae Universitatis Pestiensis), 1797.
φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1799. BK
350. Κοσμάς Μπαλάνος, *Έκθεσις Συνοπτική Αριθμητικής, Άλγεβρας, και Χρονολογίας ... Εν Βιέννη, 1798. Παρά Μαρκ. Πούλιου.*
Kopp, σ. 1157 ΛX I 111 • Π I 934
351. *L'esprit de l'encyclopédie ... Paris (Fauvelle et Sagnier), 1798.*
X (IMB) 16
352. P. Honoratus Novotny, *Sciagraphia seu compendiaria Hungariae veteris et*

- recentioris notitia historico-politica in qua status regni...Viennae* (Roetzel), 1798.
(τ. 1-2).
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας 1798.
BK
353. Mme E. Savary, *Lettres sur la Grèce pour servir de suite a celles sur l’Egypte*, Paris (Bleuet), 1798.
φ. 1r: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1803.
BK
354. *Versuch einer kurzen Geschichte der merkwürdigsten Religionen ...* Nürnberg (Raspesch), 1798.
X (IMB) 32
355. Benjamin Martin, *Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών...επαυξηθείσα παρά Ανθίμου Γαζή... Εν Βιέννη...παρά Φραντζ Αντωνίω Σχραιμβλ*, 1799. (τ. 1-2).
Kopp, σ. 952 • T 579 • BK ΛX II 150 • Π I 3796
356. Ricklefs Frederick Reinhard, *New complete pocket-dictionary of the English and German languages ...* Bremen (Wilmans), 1799. (τ. 1-2).
X (IMB) 30
357. *Testamento della fu repubblica Cisalpina. Aggiuntavi la relazione ufficiale della di lei Malattia e morte, spedita al direttorio francese*, 1799.
φ. 1v: Γεωργίου Ζαβίρα.
358. Δημήτριος Γοβδελάς, *Ηθοποιία δραματική ... εν Πέστη, τύποις Φρανγκίσκου Πάτζκου*. 1800.
Kopp, σ. 954 Π I 2512
359. Δημήτριος Γοβδελάς, *Ο εξωστραχισμός του ασεβούς Χριστοδούλου του Μονοφθάλμου του εξ Ακαρνανίας ... Εν Βούδα*. 1800.
Π I 2513 • Kopp, σ. 997 Horváth 13
360. Κωνσταντίνος Κούτζικος (μτφ.), *Βιογραφία του Μποναπάρτε ... Εν Βούδα, τύποις του Καίσαροβασιλικού Πανδιδακτηρίου* 1800.
Kopp, σ. 1079 Horváth 10 • Π I 1343

361. Κωνσταντίνος Κούτζικος (μτφ.), *Βιογραφία του Πασβαντόγλου ... Εν Πέστη, τύποις Φραγκίσκου Πάτζκου*. 1800.
Kopp, σ. 1079 Horváth 11 • Π I 1344
362. [Αθανάσιος Πάριος], *Απολογία χριστιανική ... Εν Λειψία*. 1800.
Kopp, σ. 953 Π I 916
363. Δημήτριος Πολυζώης, *Γραμματική... Εν Βιέννη*. 1800.
T 598 • BK ΓΜ I 10 • Π I 4911
364. *Dimo et Nicolo Stephanopoli Voyage en Grèce [...]*, Paris, 1800.
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1802.
BK
365. Félix Beaujour, *Tableau du commerce de la Grèce Formée d'après une année moyenne, depuis 1787 jusqu'en 1797 [...]*, Paris (Renouard), 1800 (τ. 1-2).
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ της Σιατίστης της Μακεδονίας, 1802.
366. François de Fenelon, *Τύχαι Τηλεμάχου ... Μεταφρασθείσαι ... παρά Δημητρίου Παναγιώτου του Γοβδελαά. Εν Βούδα. Τύποις του κατ' Ουγκαρίαν Βασιλικού Πανδιδακτηρίου. αωά'. (τ. 1-2)*.
Kopp, σ. 1158 Ηλιού 1801.51-52
367. G. A. Olivier *Voyage dans l'empire othoman [...]*, Paris, 1801. (τ. 1-2).
φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1802.
BK
368. James Dallaway, *Reise nach Konstantinopel, der Ebene von Troja und in die Levante*, Berlin und Hamburg, 1801.
φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ της Σιατίστης της Μακεδονίας, 1801.
BK
369. *Kant fzerént való filosofiának. Rostálgatása levelekbenn. Magyarra fordítva*, Pozsony (Weber), 1801.
φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως, 1801.
BK

370. *Xavier Scrofani Voyage en Grèce fait en 1794 et 1795...avec une carte générale de la Grèce ancienne et moderne, et dix Tableaux du commerce des îles dites Vénitiennes, de la Morée, et de la Romélie méridionale*, Paris et Strasbourg (Treutel et Würtz), 1801. (τ. 1).

φ. 1v: Εκ των της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του εκ Σιατίστης της Μακεδονίας τω έτει 1801.

BK

371. Πολυζώης Κοντός, *Ποικίλη Διδασκαλία, ήτοι Αλφαβητάριον ευμαθείας ... Εν Βιέννη 1803. Παρά Γεωργίω Βεντώτη.*

G 26 • BK

Ηλιού 1803. 67

372. *Jacob Cook, Sämmtliche Reisen ... Wien (Bauer), 1803.*

X (IMB) 13

Χωρίς χρονολογία

373. *Ματθαίου Μυρέων Αδραγαθίαι του Μιχαήλ Ηγεμόνος της Βλαχίας.*

Kopp, σ. 1080

374. *Ludovico Belluga de Mondaca Echo fidei. Opus theologicum ...*, Viennae, [χ.χ].

φ. 1v: Εκ των του Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως, 1784.

BK

375. *Christophorus Notitia orbis antique ...*, Lipsiae, [χ.χ].

σελίδα τίτλου: νυν δε Γεωργίου Ζαβίρα εκ Σιατίστης της Μακεδονίας, 1797.

BK

376. *William Hunter's Reisen durch Frankreich, die Türkei und Ungarn bis Wien ...*, Leipzig, (χ.χ).

377. *D. Adami Kossovics Aristoteles redivivus ...*, Cassoviae, [χ.χ].

φ. 1v: Γεωργίου Ζαβίρα.

BK

378. *Magazin zum Gebrauch der Staaten- und Kirchengeschichte ...*

X (IMB) 7

379. *Petri Wesseling Symboli apostolici ...*, Trajecti ad Rhenum, [χ.χ].

φ. 1v: Εκ της Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα του Σιατιστέως.

BK

380. Πολυζώη Ιερέως και Διδασκάλου Έπη. (τ. 1-3).

Kopp, σ. 1157

Πρόκειται ίσως για τρία από τα πέντε έργα που εξέδωσε ο Πολυζώης Κοντός:

1. *Υμνος ηρωϊκός ... εν Βιέννη. 1795. (Π I 3162)*
2. *Το κατά την αθέμιστον αποτομήν Λουδοβίκου ... Εν Βιέννη. 1793. (Π I 3163)*
3. *Νεκρικοί διάλογοι ... Εν Άδου ... 5793 [Βιέννη, 1793]. (Π I 3164)*
4. *Πένθιμον εις την ... θανήν ... Εν Πέστα. 1795. (Π I 3165)*
5. *Ποιημάτιον ... Viennae, typis Markidum Pulio. 1797. (Π I 3166)*

381. Τζεχάνη Κωνσταντίνου Έπη διάφορα. (τ. 1-4).

Kopp, σ. 1158

Πρόκειται ίσως για τέσσερα από τα οκτώ έργα που εξέδωσε ο Κωνσταντίνος Τζεχάνης:

1. *Carmen heroic-eclogiarum ... Lugduni Batavorum. 1776. (Π I 5875)*
2. *Carmen heroic-elegiarum ... Cantabrigiae. 1776. (Π I 5876)*
3. *Εγχειρίδιον αριθμητικόν ... Εν Χάλη ... εν τω τυπογραφείω του Βά-ερ. 1769. (Π I 5878)*
4. *Έπος εις Βικ. Ιωάννοβιτς. Βιέννη. 1772. (Π I 5879)*
5. *Έπος εις Ιωσήφ Β'. Άλλη. 1773. (Π I 5880)*
6. *Έπος εις Φρ. Κολλάριον. 1772. (Π I 5881)*
7. *Ποίημα Σαπφικόν. Βιέννη. 1771. (Π I 5882)*
8. *Προγύμνασμα γεωμετρικόν. 1774. (Π I 5883)*

Αταύτιστα

382. Ευριπίδου Ιφιγένεια η εν Ταύροις.

Σελίδα τίτλου: Γεωργίου Ιω. Ζαβίρα του Σιατιστέως. Ταύτην την βίβλον ωνησάν παρὰ της Κοβάτζι Ιστιφανής εις το Βάτζι.

BK

383. *Lexikon Germanico-Latinum.*

Έλαβον τούτο δια το λεξικόν του Βλανκάρδου οπού έδωσα. Τόμοι β' γ'.

II.B. Κατάλογος Ελληνικών χειρογράφων και εντύπων της Βιβλιοθήκης του Ορθόδοξου Κέντρου «Άγιος Νικόλαος» Kecskemét

I. Χειρόγραφα

1. *Μεγαλινάριον των δεσποτικών εορτών* [...], Lipsiae, 1743.
[6]+5+[17]+(2-), [18x11]
φ. 1r.: Ετούτο το μεγαληνάρηων ηνε της Εκκλησιάς. Το σημάδεβσα εγώ Γηάνης Κόνδη Γέρου 1834.

II. Έντυπα (1689-1854)

2. *Μηναίον Μαρτίου...Ενετήσιν, Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.* 1689.
Legrand (17e s.) V 221 • Π I 3921
3. *Μηναίον Ιουνίου...Ενετήσιν, Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.* 1689.
Legrand (17e s.) V 224 • Π I 4019
4. *Μηναίον Αυγούστου....Ενετήσιν, Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων* 1689.
Legrand (17e s.) V 226 • Π I 4079
5. *Μηναίον Σεπτεμβρίου...Ενετήσιν, Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.* 1689.
Legrand (17e s.) V 227 • Π I 4118
6. *Του Μακαρίτου Μελετίου Συρίγου... Κατά των καλβινικών κεφαλαίων, και ερωτήσεων κυρίλλου του λουκάρεως, Αντίρρησις. Και Δοσιθέου πατριάρχου Ιεροσολύμων εγχειρίδιον κατά της καλβινικής φρενοβλαβείας... Εν τη περιφήμω πόλει μπουκουρέστι της Ουγκροβλαχίας.* 1690.
Legrand (17e s.) II 632 • Π I 5514
7. *Βίβλος ενιαύσιος...Εν έτει αψθ' ...Εν τη αγιοτάτη μητροπόλη τη εν Τεργοβύστω της Ουγκροβλαχίας.*
Legrand I 52 • Π I 1331
8. *Νικόλαος Τριανταφύλλου, Υμνολογίδιον περιέχον την ακολουθίαν του... θαύματος...Ενετήσιν, παρά Νικολάω τω Σάρω.* 1724.
Legrand I 163 • Π I 5728

9. Μαργαρίται, ήτοι λόγοι...Ιωάννου...Χρυσοστόμου, και ετέρων αγίων...διορθώσει Αλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Ενετήσιν, παρά Νικολάω τω Σάρω. 1730.
Legrand I 203 • Π I 3743
10. Αγάπιος Λάνδος, Βιβλίον ωραιότατον, καλούμενον αμαρτωλών σωτηρία ... Ενετήσιν, 1740. Παρά Νικολάω τω Σάρω, αψμ΄.
Legrand I 265 • Π I 3314
11. Ειρμολόγιον συν Θεώ και αγίω περιέχον την πρέπουσαν λυτώ ακολουθίαν...Ενετήσιν, παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων. 1742.
ΛΧ (Συμβολή) 33 • Π I 2651
12. Δαμασκηνός Στουδίτης, Θησαυρός...εκκαθαρθείς παρ' Αλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Ενετήσι, παρά Νικολάω τω Σάρω. 1752.
ΛΧ (Συμβολή) 60 • Π I 1874
13. Αγάπιος Λάνδος, Βιβλίον ωραιότατον, καλούμενον αμαρτωλών σωτηρία ... Ενετήσιν, 1754. Παρά Νικολάω τω Σάρω.
ΛΧ (Συμβολή) 67 • Π I 3316
14. Αγάπιος Λάνδος, Εκλόγιον ήτοι οι ωραιότεροι βίοι των αγίων...Ενετήσι, 1755. Παρά Νικολάω τω Σάρω.
Legrand I 452 • Π I 3284
15. Τριώδιον ψυχωφελέστατον...Ενετήσι, αψνε΄. 1755. Παρά Νικολάω τω Σάρω.
Legrand I 473 • Π I 5804
16. Θείον και ιερόν ευαγγέλιον...Ενετήσι, αψξ΄. 1760. Παρά Δημητρίου Θεοδοσίου.
Legrand I 552 • Π I 1177
17. Βίβλος ενιαύσιος ήτις και πανθέκτη καλείται...εν Λιψία της Σαξωνίας παρά Ιωάννη Γόττλοπ Εμμανουήλ Βρέιτκοπφ αψξά΄.
Legrand II 564 • Π I 1334
18. Λαυσαϊκόν, ήτοι βίβλος περιέχουσα διηγήσεις ασκητικής ανδρών και γυναικών...Ενετήσιν, 1764. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι.
Legrand II 603 • Π I 3487

19. Μαργαρίται, ήτοι λόγοι... Ιωάννου ... Χρυσοστόμου, και ετέρων αγίων ... διορθώσει Αλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Ενετίησιν, παρά Νικολάω τω Σάρω.
Legrand II 605 • Π I 3745
20. Νικηφόρος Θεοτόκης, Λόγοι εις την Αγίαν και Μεγάλην Τεσσαρακοστήν... Εν Λειψία της Σαξονίας εν τη τυπογραφία του Βρεϊτκόπφ έτει 1766.
Legrand II 650 • Π I 5609
21. Περιγραφή ιερά... του αγίου, και θεοβάδιστου όρους Σινά...Ενετίησι αψ-
ξη΄. 1768. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου.
Legrand II 690 • Π I 4775
22. Το ίδιο.
23. Ανθολόγιον του όλου ενιαυτού...Ενετίησι. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι.
Legrand II 847 • Π I 398
24. Θείον και ιερόν ευαγγέλιον...Ενετίησι. 1776. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου.
Legrand II 859 • Π I 1194
25. Ευχολόγιον το μέγα...Ενετίησιν, 1778. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι.
Legrand II 915 • Π I 2236
26. Βιβλίον ονομαζόμενον Νέος Θησαυρός ... Ενετίησιν 1779. Παρά Νικο-
λάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.
ΛΧ (Συμβολή) 153 • Π I 4398
27. Προκόπιος ο Πελοποννήσιος, Βιβλίον καλούμενον Αυλός Ποιμενικός...Εν
Λειψία της Σαξωνίας, εν τη τυπογραφία του Βρεϊτκόπφ. Έτει 1780.
Legrand II 988 • Π I 5018, 5019
28. Ειρμολόγιον...Ενετίησι. 1780. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων.
Legrand II 997 • Π I 2658
29. Ωρολόγιον μέγα...Ενετίησιν, 1780. Παρά Δημητρίω Θεοδοσίου.
Legrand II 1027 • Π I 2869
30. Πεντηκοστάριον...Ενετίησιν αψπβ΄. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαν-
νίνων.
Legrand II 1082 • Π I 4740

31. Μελέτιος μητροπολίτης Αθηνών, *Εκκλησιαστική Ιστορία...εις τόμους τρεις...Εν Βιέννη της Αουστρίας. 1783. Παρά Ιωσήπω Βαουμειστέρω.*
Legrand II 1099 • Π I 3829
32. Πλάτων μητροπολίτης Μόσχας, *Ορθόδοξος Διδασκαλία ήτοι Χριστιανική Θεολογία εν Επιτομή ... Εν Βιέννη της Αουστρίας 1783, παρά Ιωσήφ τω Γερολδίω.*
Legrand II 1117 • Π I 4863
33. *Αιτιολογία του παρόντος πολέμου μεταξύ Τουρκίας και Ρωσσίας. 1787. Ετυπώθη εν Πετρούπολει.*
Legrand II 1185 • Π I 72
34. Καλλίνικος Πατρ. Κων/λεως, *Διδασκαλία προς τους πνευματικούς πατέρας...Εν Βιέννη, 1787. Παρά Ιωσήπω τω Βαουμαϊστέρω.*
Legrand II 1197 • Π I 2983
35. Θεοφυλάκτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας *Ερμηνεία εις τα Τέσσαρα Ιερά Ευαγγέλια ... Ενετίησιν, 1788. Παρά Αντωνίω τω Βόρτολι.*
Legrand II 1219 • Π I 5603
36. *Παρακλητική...Ενετίησιν, 1790.*
Π I 4665
37. *Κέβητος Θηβαίου Πίναξ... Εν Βιέννη, εν τη τυπογραφία...Βαοιμαυστέρου 1792.*
ΛX I 79 • Π I 3098
38. *Ψαλτήριον Δαβίδ...Ενετίησιν 1795.*
ΛX I 256 • Π I 1321
39. Νικηφόρος Θεοτόκης, *Κυριακοδρόμιον ... Εν Μόσχα. Εν τω της Κοινότητος Τυπογραφείω παρά Ρηδηγέρω και Κλαυδίω. Έτει 1796.*
ΛX II 21 • Π I 5608
40. Κωνσταντίνος Καραϊωάννης, *Θησαυρός Γραμματικής ... Εν Βούδα. Εν τη Βασιλική Τυπογραφία της κατ' Ουγκαρίαν Ακαδημίας 1796.*
ΛX II 19, 59 • Π I 3028

41. Αντώνιος Βυζάντιος, *Χρηστοθήθεια...Ενετίησιν ... Νικολάω Γλυκεί*. 1800.
ΓΜ I 46 • Π I 1566
42. Γαβριήλ Καλλονάς, *Παιδαγωγία...Εν Βιέννη*. 1800.
ΓΜ I 33 • Π I 2989
43. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Χειραγωγία εις την Καλοκαγαθίαν ... ήτοι Εγχειρίδιον Ηθικόν. Εν Βιέννη ... Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γεωργίου Βενδότη*. 1802.
Ηλιού 1802.58
44. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Επιτομή της Ιεράς Ιστορίας ... Εν Βιέννη ... Εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γ. Βενδότη*. 1803.
Ηλιού 1803.32
45. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Μεγάλη Κατήχησις ... Εν Βιέννη ... εν τη Ελληνική Τυπογραφία Γ. Βενδότη*. 1805.
Ηλιού 1805. 64
46. Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης, *Μικρόν προσευχητάριον...Εν Βιέννη*. 1818.
Ηλιού 1818. 55
47. *Κατήχησις...Κωνσταντίνου Πρεσβυτέρου και Οικονόμου...Βιέννη*. 1824.
Ηλιού Β' 1824.30
- 48-52. [Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρης], *Μικρά Κατήχησις...Εν Βούδα*. 1824.
Ηλιού Β' 1824.39
53. *Ιταλική Εγκυκλοπαίδεια... Ερμούπολη*. 1854
ΓΜ II 6247

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Ευρετήριο: Το εργαστήριο του λογίου

Ευρετήριο Καταλόγου Βιβλιοθήκης Δημητρίου Ν. Δάρβαρη

Ευρετήριο Καταλόγου Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα

Ευρετήριο Καταλόγου Ελληνικών χειρογράφων και

εντύπων Βιβλιοθήκης του Ορθοδόξου Κέντρου

«Άγιος Νικόλαος» Kecskemét

Το ευρετήριο περιλαμβάνει όλα τα ονόματα προσώπων, γεωγραφικών τόπων, φορέων και θεσμών, καθώς και ορισμένων όρων και εννοιών που θεωρήθηκαν σημαντικά. Δεν ευρετηριάζονται οι λέξεις: Αψβουργική Αυτοκρατορία, Βαλκάνια, Βιέννη, Δάρβαρης Δημήτριος, Διαφωτισμός, Έλληνες, Ευρώπη, ορθόδοξοι.

Τα ονόματα των συγγραφέων και μεταφραστών που εμφανίζονται στους καταλόγους των Παραρτημάτων ευρετηριάζονται στα ξεχωριστά ευρετήριά τους και οι αριθμοί παραπέμπουν στα λήμματα.

Ευρετήριο: Το εργαστήριο του λογίου

- Άγιος Ανδρέας Βουδαπέστης, 287 (βλ. και Szentendre)
- Αθήνα, 56
- Αικατερίνη η Μεγάλη, 119
- Αίσωπος, 117
- Ακαδημίες: Αθωνιάδα Ακαδημία, 29 • Ακαδημία Ιασίου, 29 • Αυθεντική Ακαδημία Βουκουρεστίου, 25, 28, 29, 30, 32-34, 41, 83 (βλ. και Σχολές/σχολεία)
- αλμανάκ, 115
- αλφαβητάρια, 91, 106
- Άμστερνταμ, 45
- Αναγέννηση, 14, 104
- αναγνωστικά, 41, 91, 93, 109
- αναγνωστικές λέσχες, 16
- αναγνωστική επανάσταση, 16, 58 (βλ. και Leserevolution)
- Αναστάσιος, 29
- Άνθιμος μοναχός, 83
- ανθρωπολογία, 28
- αριθμητική, 75, 100
- Αριστοτέλης, 72
- αρχαΐζουσα, 110
- αρχαιογνωσία, 77, 85
- Αρχείο του Πανεπιστημίου της Βιέννης (Archiv der Universität Wien), 50
- αστρονομία, 28, 31, 75, 77, 85
- Ασώπιος Κωνσταντίνος, 105
- Αυγούστα, 45
- Αυλική Αστυνομία (Polizeihofstelle), 50
- Βάμβας Νεόφυτος, 110
- Βανάτο, 118, 119
- Βάρκοσης Νικόλαος, 31
- Βασιλεία, 42, 45, 70
- Βασιλείου Αλέξανδρος, 48
- Βενετία, 27, 29, 37, 45, 46, 101, 102, 106, 114, 126
- Βενιαμίν Λέσβιος, 26
- Βερολίνο, 45, 97
- Βιβλιοθήκες: Αλεξανδρινή Βιβλιοθήκη, 14
- Αυτοκρατορική Βιβλιοθήκη Βιέννης (Hofbibliothek), 49
 - Bibliotheca Augusta, 66, 74
 - Δημόσια Βιβλιοθήκη Αθηνών, 125
 - Δημοτική Βιβλιοθήκη Βιέννης (Wiener Stadt- und Landesbibliothek), 50
 - Εθνική Βιβλιοθήκη Αυστρίας (Österreichische Nationalbibliothek), 50
 - Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, 56
 - Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη Βιέννης (Akademische Bibliothek), 49
- βιβλιομανία, 68
- Βλαντής Σπυρίδων, 100, 101, 120
- Βλαστός Πανταλέων, 48
- Βλαχία, 25, 28
- Βλάχοι, 107 • γλώσσα, 104, 105, 107-108
- Βοϊβοντίνα, 119
- Βολταίρος, 32, 36, 81
- Βούδα, 70 (βλ. Βουδαπέστη και Πέστη)
- Βουδαπέστη, 45, 46, 115, 115, 284 (βλ. και Βούδα και Πέστη)
- Βουκουρέστι, 25, 28, 29, 31, 32
- Βούλγαρης Ευγένιος, 30, 31, 90
- Βυζάντιος, Αντώνιος, 41, 93, 114
- Γαζής Άνθιμος, 26, 48, 63, 64, 91
- Γαληνός, 54
- Γαλικία, 126
- Γαλιλαίος, 72
- Γαλλία, 65 • Επανάσταση, 14, 15
- Γερμανία, 16, 37, 59, 74, 92
- γεωγραφία, 28, 32, 77, 85
- γεωκεντρική θεωρία, 29
- γεωμετρία, 30, 75
- Γεωργίου, Μιχαήλ, 100, 101, 110

- Γκαίτινγκεν, 33, 35, 36, 45
 γραμματική/ές, 41, 77, 84, 85, 104, 107-111, 116-117, 120
 γυμναστική, 68
 Γύρα Ναούμ, 126, 127
- Δανιήλ Μοσχοπολίτης, 108
 Δαπόντες Κωνσταντίνος, 114
 Δάρβαρας: Ιωάννης (αδελφός Δημητρίου), 24, 25, 43, 47, 54, 57, 59, 63 • Ιωάννης (ανιψιός Δημητρίου), 124 • Κωνσταντίνος, 40, 123 • Μάρκος, 25, 57, 59, 124 • Νικόλαος, 24 • Πέτρος, 9, 25, 59-60, 70, 124, 126-127
 Δημαράς, Κ. Θ, 18
 δημοτικισμός, 109
 Δημοτικό Αρχείο Βιέννης (Wiener Stadt- und Landesarchiv), 9
 διερμηνέας ανατολικών γλωσσών, 74
 Δίκαιο, 77, 85
 Διονύσιος Αλεξανδρεύς, 70
 Δούκας Νεόφυτος, 64, 101, 108, 112
 Δούναβης, 282
 Δρίστρα, 28
- Εβραίοι, 36
 Ελληνικό Ινστιτούτο Βενετίας, 128, 287
 Εμμανουήλ Ιωάννης, 55
 επιστολογραφία, 78, 85
 εραλδική, 78
 εφημερίδες, 78, 117
- Ζαβίρας Γεώργιος, 12, 106, 281-287
 Ζαχαριάδης Γεώργιος, 106
 Ζέμονα, 24, 25, 27, 39-42, 43, 57, 58, 96, 98, 104, 106, 107, 127 (βλ. και Semlin και Zemun και Σεμλίνον)
 Ζερζούλης Νικόλαος, 29, 30
- Ηγεμονίες, 102
 Ηλιάδης Μανασής, 28, 29, 30
 ηλιοκεντρική θεωρία, 29
 Ηλιού Φίλιππος, 18, 47, 48
- ημερολόγια, 78, 115
 Ηρόδοτος, 32
 Ηρωδιανός, 32
- Θεόδωρος Σιλιστριανός, 30
 θεολογία, 34, 73-75, 77-78, 80, 85 • προτε-
 σταντική, 81
 Θεοτόκης Νικηφόρος, 29, 30, 32, 33
 Θεόφραστος, 41, 111
 Θεοχαρίδης Εμμανουήλ, 55
 Θηρεσία Μαρία, 52, 62, 95, 118
 Θουκυδίδης, 32
- ιακωβινική συνωμοσία, 49, 50
 Ιάσιο, 32
 ιατρική, 73, 74, 75, 77-78, 85
 Ιδεολόγοι, 109
 Ιένα, 42
 Ινστιτούτο Βυζαντινών και Νεοελληνικών
 Ερευνών Παν/μίου Βιέννης, 49
 Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, 12
 Ιόνιος Πολιτεία, 110
 Ιπποκράτης, 54
 ιστορία, 28, 68, 74, 77-79, 85, 91, 100, 115
 • εκκλησιαστική, 100 • τέχνης, 78
 Ιστορικό Μουσείο Βουδαπέστης, 286, 287
 ιταλική γλώσσα, 28, 161
 ιταλική χερσόνησος, 25
 Ιωαννίτης, Κωνσταντίνος, 25
 Ιωσήφ Β', 43, 95 • μεταρρυθμίσεις, 44, 50
 • διάταγμα περί ανεξιθρησκίας, 95
- Καγκελάριος Αλέξανδρος, 32
 καζαμίες, 78
 Καλβινισμός, 33
 Καλλιόπη, 49
 Καλλονάς, Γεώργιος, 283
 Κάμπε, 90, 91, 112, 121, 130 (βλ. και
 Joachim Heinrich Campe)
 Καπετανάκης Κυριάκος, 101
 Καπετανάκης Μανουήλ, 101
 Κάραγιαν, 64
 Κάρλοβιτς, 127 • Μητρόπολη, 118

- Καρτέσιος, 72
 Καστοριά, 37
 κατηχήσεις, 91, 100
 Κατσιαρδή-Hering, Όλγα, 12, 281
 Καυσοκαλυβίτης, Νεόφυτος, 28, 31
 Κέβης ο Θηβαίος, 59
 Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, 19, 21
 Κιτρομηλίδης Πασχάλης, 12
 Κλεισούρα, 24, 104, 124
 Κοινότητες: Αγία Τριάδα Βιέννης, 57, 62, 63 • Άγιος Γεώργιος Βιέννης, 63, 64 • ελληνοβλαχική κοινότητα Ζέμονας, 43 • ελληνοβλαχική κοινότητα Miskolc, 286 • ελληνοβλαχική κοινότητα Πέστης, 93, 102, 284 • ελληνική κοινότητα Βουδαπέστης, 285, 286 • ελληνική κοινότητα Kecskemét, 282, 283, 284, 285
 κομπανία, 282
 Κοντός Πολυζώης, 103
 Κοραής Αδαμάντιος, 48, 110-113
 Κορνήλιος Ιωάσαφ, 48
 Κορδαλέας Θεόφιλος, 29
 Κούμας Κωνσταντίνος, 26, 55, 59, 75, 81, 82, 105, 110, 123
 Κραγκούγεβας, 103, 104
 Λαδάς Γ., 102
 Λάμπρος Σπυρίδων, 285
 Λάμπρας Κώστας, 63
 Λευφία, 26, 27, 29, 30, 33, 35, 37-39, 41, 42, 44-46, 115
 λεξικά, 77, 84, 85
 Λεοντίου Γεώργιος, 25
 Λεοπόλδος Β', 50
 λογική, 30, 31, 36, 75, 85
 Λόγιος Ερμής, 68, 69, 71, 96
 λογοκρισία, 43, 50-52
 λογοκριτής, 43, 52, 116
 λογοτεχνία, 77, 81-82, 84, 115
 Λοκ, 92
 Λουθηρανισμός, 33, 34
 μαθηματικά, 28, 30, 34, 35, 68, 74, 79, 85
 Μακεδονία, 24, 104, 283 • Μακεδονοβλάχοι, 106 • Μακεδονοηπειρώτες, 61
 Μαλτέζου Χρύσα, 287
 Μανδακάσης Θωμάς, 34
 Μάνος, [N;], 56
 Μαργαρίτης Κωνσταντίνος, 57
 Μέκκα, 39
 Μελέτιος μητροπολίτης Αθηνών, 31, 48
 μεταφυσική, 30
 μετρική, 75
 Μηνιάτης Ηλίας, 41
 Μητρόπολη Αυστρίας και κεντρικής Ευρώπης, 283
 Μοισιόδακας Ιώσηπος, 26, 30, 31, 49, 59, 118
 Μολιέρος, 82
 Μονή Αγίου Σάββα (Βουκουρέστι), 33
 Μοντεσκιέ, 81
 Μόστρας Δημήτριος, 67, 125
 Μόσχα, 45
 Μουσική, 75
 Μπαρόκ, 11, 65
 Μπέλιος Κωνσταντίνος, 56, 91
 Μποϊατζής Μιχαήλ, 107
 Μπουκοβίνα, 127
 Μπρασόβ, 103, 127
 Μπρατισλάβα, 42
 Νεόφυτο, 25 (βλ. και Novi Sad)
 Νεύτων Ισαάκ, 29, 36
 Νιάγκας Γεώργιος, 124
 Νικαρούση Κατερίνα, 123
 Νικόδημος ο Αγιορείτης, 81
 Νικολίδης Ιωάννης, 81
 Νικολόπουλος Κωνσταντίνος, 67, 125
 νομικές επιστήμες, 73, 74, 78, 79
 νομισματική, 78
 Νοταράς, Χρύσανθος, 31
 Νυρεμβέργη, 45
 Ξενοφώντας, 32
 Οθωμανική Αυτοκρατορία, 57, 62, 102, 104, 117, 282

- οικονομία, 78
 Ορθόδοξο Κέντρο «Άγιος Νικόλαος» (Kecskemét), 281, 286
 Ουγγαρία, 40, 42, 96, 119, 126, 127, 281-283
 Ουκούτσας Κωνσταντίνος, 107
 Ουμανισμός/ουμανιστικό, 67, 78, 89
- παιδαγωγική, 77, 80, 85, 90-91, 93, 94, 97, 99, 114-115 • βιβλία, 79 • γραμματεία, 94, 103, 115 • ευσεβιστική παιδαγωγική, 69, 92 • μεταρρύθμιση, 92, 93, 94, 96, 104, 108, 119 (βλ. και Φιλάνθρωποι)
 παιδικά βιβλία, 111, 113-114, 121 • παιδική και νεανική γραμματεία, 85, 91, 114-115 • λογοτεχνία, 77, 85, 101-102
 Πανεπιστήμιο, 33, 34, 35, 37, 41, 75, 83, 118
 Πανταζής εκ Τυρνάβου, 29
 Παπαγεωργίου Μιχαήλ, 103, 283
 Παπαεθυμίου Βασίλειος, 48, 110-111
 Παρίσι, 45, 54, 56, 115
 Πατριαρχείο Μόσχας, 283
 Πατριαρχείο Οικουμενικό, 283
 περιοδικά, 78, 85, 91
 Πέστη, 45, 106 (βλ. και Βούδα και Βουδαπέστη)
 Πίζα, 26
 Πλάτων μητροπολίτης Μόσχας, 81
 Πλούταρχος, 32
 Πολίτης Αλέξης, 67, 87, 283
 πολιτική επιστήμη, 77, 85
 Πολωνία, 57
 Ποστολάκας Δημήτριος, 56, 125
 Πράγα, 45, 115
 Πρίγκος Ιωάννης, 125
 Ρωσία, 33
 Ρύρρος Διονύσιος, 94, 101
- Ράμος Πέτρος (Ramus, Petrus), 72
 ρητορική, 68, 75
 ριζοσπαστισμός, 15
 Ρισελιέ, 66
 Ρόζιας Γεώργιος Κωνσταντίνου, 48
- Ρούμα, 25, 27, 83
 Ρουμάνοι, 107, 119 • βιβλία, 46, 84, 114 • γλώσσα, 28, 84, 161-162
 Ρωσία, 57 • γλώσσα, 83, 84, 161-162
- Σακελλαρίου Κωνσταντίνος, 56
 Σακελλαρίου Χριστόφορος, 56
 Σαξονία, 43
 Σεμλίνον, 24 (βλ. και Semlin και Zemun και Ζέμονα)
 Σέρβοι, 40, 106, 118, 119 • βιβλία, 27, 43, 46, 114-117, 120, 286 • γλώσσα, 84, 116, 119, 161-162, 285 (βλ. και σλαβονική γλώσσα)
 Σιάτιστα, 283
 Σιλεσία, 79, 97
 Σιλιστριανός Θεόδωρος, 28
 Σιμπίου, 127, 128
 Σίνας, 64
 Σιώκης Δημήτριος, 24
 Σκλαβενίτης Τριαντάφυλλος, 12, 18, 19, 48, 60, 102, 128, 287
 Σλαβονία, 126 • σλαβονική γλώσσα, 41, 28, 104, 105, 106, 107 (βλ. και σερβική γλώσσα)
 Σταγειρίτης Αθανάσιος, 48, 60
 συνδρομές, 47 • συνδρομητές, 48, 53
 σχολαστικισμός, 89
 Σχολές/σχολεία: Εθνική Σχολή Βιέννης, 47, 62, 96, 98, 126 • Ελληνομουσείο (Ζέμονας), 43, 98 • Ελληνομουσείο (Κλεισούρας), 124, 126 • ορθόδοξο σχολείο Ζέμονας, 40, 104 • Σχολή Βουκουρεστίου, 27, 31 (βλ. και Ακαδημίες) • Σχολή Ζαγοράς, 125 • Σχολή Ιασίου, 30, 31 • Σχολή Οδησσού, 102
- Ταμπάκη, Άννα, 12
 Τεργέστη, 96, 105, 126-128
 Τζαντζαφίλ Αντώνιος, 56
 Τζεχάνης Κωνσταντίνος, 35
 Τιμισοάρα, 118, 127
 Τίσα, 282

- Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Αθηνών, 12
 Τρανσυλβανία, 42, 96, 193, 107, 126, 127
 Τρύφων ιερομόναχος, 31
 Υψηλάντης Αλέξανδρος, 28, 29, 31
 Φατζέας Γεώργιος, 32
 Φιλάνθρωποι, 92-94 (βλ. και παιδαγωγική μεταρρύθμιση)
 φιλελευθερισμός, 69
 Φιλητάς Χριστόφορος, 105
 Φιλιππίδης Δανιήλ, 31
 φιλολογία, 26, 38, 74, 77-78, 85, 89 • μαθήματα 28, 31, 98
 Φιλολογική Εταιρεία Βουκουρεστίου, 99, 100, 116
 Φιλολογικός Τηλέγραφος, 49
 φιλοσοφία, 34, 36, 68, 73-74, 76, 78-79, 85, 115 • μαθήματα, 28 • ρεύματα, 36 • ιδέες, 30 • σπουδές, 41
 Φρανκφούρτη, 37, 38, 44, 45
 φυσικές επιστήμες, 29, 74, 77, 78-80, 85, 115
 φυσική ιστορία, 77, 80, 85
 φυσική, 28, 29, 30, 77, 100 • πειραματική, 28, 29
 φυσιογνωσία, 34, 100
 φωτισμένη απολυταρχία, 69 • δεσποτεία, 28
 Χάλλη, 26, 33-37, 41, 45, 118 (βλ. και Halle)
 χημεία, 28, 76-77, 85
 Χορευτός, Χριστόφορος, 286, 287
 Χοτζάκογλου Χαράλαμπος, 286, 287
 Χριστόπουλος, Αθανάσιος, 109, 111
 ωφελιμισμός/-ικό, 69, 108
 allgemeine Schulordnung, 94
 alter Fleischmarkt, 43, 56, 116
 Bačka, 119
 Baranya, 119
 Baron Petăr (Berović), 103
 Basedow Johann Bernhard, 92, 94
 Baumeister Friedrich Christian, 27, 31-32
 Baumgarten Alexander Gottlieb, 35
 Beaumont, Madame Leprince de, 101, 120
 Beethoven, 112
 Benjamin Walter, 26
 Bentham Jeremy, 69
 Bertuch Johann Friedrich, 101
 Blumauer Aloys, 53
 Bozveli Neofit Hilandarski, 103
 Braunschweig, 94
 Broschürenflut, 44
 Bücher-Censurs-Hofkommission, 50
 Callenberg Johann Heinrich, 36, 37
 Camariano-Cioran Ariadna, 28, 31
 Campe Joachim Heinrich, 91, 92, 94, 130 (βλ. και Κάμπε)
 Casaubon Isaac, 41, 111
 Codillac, 109
 Colclough, Stephen, 65
 Darnton Robert, 15, 16
 Daries Joachim Georg, 36
 David Jules, 110
 Davidović Dimitrije, 117
 de Mesmes, 73
 Dessau, 94
 Eberhard Johann August, 34, 35, 36, 118
 Engelsing Rolf, 16
 Ευσεβισμός, 34 (βλ. και Pietismus)
 Felbiger Johann Ignaz, 97, 119, 120
 Fischer Johann Friedrich, 41, 111
 Francke August Hermann, 34
 Friedrichswerdersches Gymnasium, 97
 Frušić Dimitrije, 117
 Gaheis Franz Anton, 97
 Gedike Friedrich, 97, 98
 Gellert Christian Fürchtgott, 82

- Genovesi Antonio, 31
 Gerold Joseph, 46
 Gesner Conrad, 66, 73, 82
 Gessner Salomon, 70
 Glatz Jakob, 81
 Godeau Antoine, 81
 Gottsched Johann Christoph, 27, 31, 120
 Graben, 49
 Graf András, 285, 286
 Gräffer (βιβλιοπωλείο), 46
 Gravesande Willem Jacob, 32
 Grosswardein, 127
 Gyöngyös, 286

 Habermas, Jürgen, 16
 Halle, 26 (βλ. και Χάλλη)
 Hanóczy Iván, 285
 Hauptschule, 95
 Hindeburg Carl Friedrich, 37
 Hohenzollern, 33
 Horváth Endre, 285

 Institutum Judaicum, 36

 Janković Teodor, 119

 Kahle Martin Ludwig, 36
 Kant Immanuel, 34, 35
 Karadžić Vuk Stefanović, 116, 117, 119, 120
 Karsten Wenceslaus Johann Gustav, 34, 35
 Kecskemét, 12, 281-287
 Kemper Jakob, 60
 Kempis à Θωμάς, 27
 Klopstock Friedrich Gottlieb, 59, 82
 Kopitar Bartholomäus Jernej, 52, 116
 Kopp Eva, 285
 Kurzböck Joseph Edler von, 46, 119

 LaCaille Nicolas Louis de, 30
 Lafontaine, 82
 LaLande Joseph Jérôme de, 31
 Leibniz Gottfried Wilhelm, 35, 74
 Leihbibliothek, 49
 Lesekabinette, 49

 Leserevolution, 16 (βλ. και αναγνωστική επανάσταση)
 Locella (βαρόνος), 47

 Marmontel Jean-François, 27, 82
 Melton James van Horn, 60
 Mendelsohn Moses, 35
 Messe, 37
 Metastasio, 82
 Mill John Stuart, 69
 Miotti Peter, 36
 Miscolc, 285
 Mittenzwei Ingrid, 53
 Momars, 82
 Mornet Daniel, 14, 65
 Mrazović Avram, 119, 120
 Musschenbroeck Pieter van, 29

 Nachdruck, 44
 Naudé Gabriel, 66, 73
 Normalschule, 95, 119
 Novi Sad, 25 (βλ. και Νεόφυτο)
Novine Serbske, 117
 Nussdorf, 57
 Nyiregyhaza, 281, 286

 Obradović, Dositej, 117

 Pestalozzi Johann Heinrich, 93, 97
 Philanthropinum, 92
 Pietismus, 34 (βλ. και Ευσεβισμός)
 Platner Ernst, 37
 Pottendorf, 55

 Ráckeve, 283
 Ráday οικογένεια, 42
 Reich Philipp Erasmus, 38
 Resewitz, Friedrich Gabriel, 92
 Rollin Charles, 32
 Rupprecht, Johann Baptist, 112

 Salzmann Christian Gotthilf, 94
 Schneider Johann Gottlob, 41, 111
 Schnepfenthal, 94

- Schnierer Johann, 117
 Segner Johann Andreas, 35
 Semlin, 24 (βλ. και Zemun και Ζέμονα και Σεμλίνον)
 Soave, 82
 Sombor, 119
 Szabadszállás, 284, 285
 Szentendre, 287 (βλ. και Άγιος Ανδρέας Βουδαπέστης)
 Tacquet André, 30
 Tauwetter, 44
 Thomasius, Christian, 34
 Todorov Varban, 286
 Tokaj, 286
 Trattner, Thomas Edler von, 46, 49
 Trivialschule, 95
 Typographiae Orientalis, 36, 37
 vazrazhdane, 104
 Weiße Christian Felix, 93
 Wieland Christoph Martin, 82
Wiener Zeitung, 48, 70
 Winnock George, 110
 Wittmann Reinhard, 39
 Wolfenbüttel, 66, 74
 Wolff Christian, 30, 32, 34-36
 Zemun, 24 (βλ. και Semlin και Ζέμονα και Σεμλίνον)
 zum weissen Wolf, 116

Ευρετήριο Καταλόγου Βιβλιοθήκης Δ.Ν. Δάρβαρη (Παράρτημα Ι)

- Αδάμης Ιωάννης, 323
 Αθανάσιος ο Μέγας, 34
 Αικατερίνη η Μεγάλη, 305
 Αισχίνης, 164, 314, 508, 827
 Αίσωπος, 82, 239, 415, 551, 736
 Αλεξανδρίδης Δημήτριος, 746
 Αλκίνοος [Αλβίνος], 177
 Αλκίφρων, 112
 Ανακρέων Τήιος, 362, 417
 Ανανίας Αντιπάριος, 264
 Απολλόδωρος, 518, 796
 Απολλώνιος σοφιστής, 507
 Αππιανός Αλεξανδρεύς, 62
 Αρισταίνετος, 181
 Αριστείδης, 466
 Αριστοτέλης, 21, 76, 181, 367
 Αριστοφάνης, 359, 442, 568
 Αρριανός, 72, 773

 Βάμβας Νεόφυτος, 815
 Βαρδαλάχος Κωνσταντίνος, 810, 834
 Βάρκοσης Νικόλαος, 590
 Βασίλειος ο Μέγας, 6
 Βενιέρης Δημήτριος, 629
 Βεντότης Γεώργιος, 489, 527, 553
 Βίων Βορυσθενίτης, 200
 Βλάχος Γεράσιμος, 58, 120
 Βλεμμίδης Νικηφόρος, 456
 Βούλγαρης Ευγένιος, 656, 706, 707, 720, 721, 724, 725, 726, 732
 Βούλγαρης Νικόλαος, 295
 Βραγκοβάνος Γρηγόριος, 760
 Βρυέννιος Ιωσήφ, 287

 Γαζής Άνθιμος, 618, 748, 772, 796
 Γαζής Θεόδωρος, 297, 721
 Γεωργιάδης Αναστάσιος, 790, 794
 Γεωργίου Μιχαήλ, 780, 792

 Γοβδελάς Δημήτριος, 651, 844

 Δαμασκηνός Ιωάννης, 5
 Δαούτης Ζήσης, 865
 Δαπόντες Κωνσταντίνος, 308
 Δάρβαρης Δημήτριος, 591, 596, 619, 628, 659, 667, 672, 687, 688, 689, 702, 703, 719, 737, 749, 761, 788, 795, 804, 805, 833, 846, 861
 Δάρβαρης Πέτρος, 874, 880
 Δαυΐδ βασιλεύς, 375, 624, 850
 Δημητρίου Θωμάς, 572
 Δημόκριτος, 837
 Δημοσθένης, 164, 189, 304
 Διογένης Λαέρτιος, 154, 229
 Διόδωρος Σικελιώτης, 172
 Διονύσιος Περιηγητής, 1
 Διονύσιος Αλικαρνασεύς, 357
 Διονύσιος Λογγίνος, 293
 Διονύσιος μητροπολίτης Αδριανουπόλεως, 380
 Δίων Χρυσόστομος, 787
 Δούκας Νεόφυτος, 705, 747, 781, 796, 801, 808, 816, 818, 825, 836, 876
 Δούκας Τριαντάφυλλος, 754

 Ελαιών Κυριάκος, 852
 Εμμανουήλ Γεώργιος, 586
 Εμμανουήλ Ιωάννης, 605
 Επίκτητος, 56, 217
 Ερμογένης, 793
 Ευκλείδης, 259, 884
 Ευριπίδης, 883
 Ευστάθιος Μακρεμβολίτης, 537

 Ζαβίρας Γεώργιος, 505
 Ζωναράς Ιωάννης, 7, 44

 Ηλιάδης Μ., 671

- Ηλιόδωρος, 523
 Ηρόδοτος, 638
 Ηρωδιανός, 816
 Ησίοδος, 317, 882
 Ησύχιος, 173
 Ηφαιστίων Αλεξανδρεύς, 128

 Θεμιστοκλής, 89
 Θέογνις Μεγαρεύς, 77
 Θεοδώρητος Κύρου, 320
 Θεόκριτος, 31
 Θεοτόκης Νικηφόρος, 270, 322, 356, 573, 599, 617, 704
 Θεόφιλος αντικλήνσωρ, 23
 Θεόφιλος ο εξ Ιωαννίνων, 513
 Θεόφραστος Ερέσιος, 42, 43, 252, 300, 591
 Θεοφύλακτος αρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, 243, 509
 Θησεύς Νικόλαος, 798
 Θουκυδίδης, 232, 465, 716

 Ιεροκλής γραμματικός, 55
 Ιπποκράτης, 68
 Ισίδωρος Πηλουσιώτης, 22
 Ισοκράτης, 30, 164
 Ιωάννης Χρυσόστομος, 105, 188, 318, 392, 404, 487
 Ιωάννου Μάνθος, 552

 Καβαλλιώτης Θεόδωρος, 352
 Καββαδίας Μακάριος, 682
 Κάβρας Ζήσης, 639
 Καντακουζηνός Νικόλαος, 740
 Καπετανάκη αδελφοί, 842
 Καπετανάκης Κυριάκος, 763
 Καραϊωάννης Κωνσταντίνος, 595
 Καρακάσης Δημήτριος, 581
 Καρατζάς Ιωάννης, 550
 Καρτάνος Ιωαννίκιος, 12
 Κέβης Θηβαίος, 458, 628
 Κεραμεύς Δανήλ, 475
 Κοδρινάκης Παναγιώτης, 570
 Κοκκινάκης Κωνσταντίνος, 664, 797
 Κομμητάς Στέφανος, 640, 803

 Κοντός Πολυζώης, 565, 696, 859
 Κορνάρος Βιτζέντσος, 226
 Κορνήλιος Ιωάσαφ, 510
 Κορυδαλεύς Θεόφιλος, 136, 291, 394, 502
 Κούμας Κωνσταντίνος Μιχαήλ, 745, 759, 809, 824, 848, 857, 868, 869
 Κουροπαλάτης Χρυσοβέργης, 867
 Κυδωνιεύς Δημήτριος, 478
 Κυμινήτης Αντώνιος, 84
 Κύριλλος Αλεξανδρείας, 67
 Κωνσταντάς Γρηγόριος, 701
 Κωνσταντίνου Γεώργιος, 231, 485

 Λάνδος Αγάπιος (ο Κρης), 272, 406, 529
 Λάσκαρης Κωνσταντίνος, 766
 Λάσκαρις Θεόδωρος, 290
 Λιβέριος Κύριλλος, 835
 Λίνδιος Ιωάννης, 600
 Λίτινας Ιωάννης, 712
 Λόγγος, 542
 Λουκιανός, 3, 38, 160, 256
 Λυσίας, 470

 Μακραίος Σέργιος, 673
 Μακρής Βησσαρίων, 457
 Μαλάκης Γιακουμής Καστρίσιος, 517
 Μάνος Κωνσταντίνος, 666
 Μάξιμος Τύριος, 338, 789
 Ματθαίος μοναχός, 582, 583
 Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος, 99, 723
 Μαυροκορδάτος Νικόλαος, 116, 362, 647
 Μεγδάνης Χαρίσιος, 811, 863
 Μελέτιος μητροπολίτης Αθηνών, 132, 441
 Μηνιάτης Ηλίας, 197, 421, 498
 Μίλιας Σπυρίδων, 329
 Μιχαήλ Κωνσταντίνος, 471, 567, 775
 Μοίρης αττικιστής, 218
 Μοισιόδαξ Ιώσηπος, 241, 399, 416
 Μοσχίων, 13, 200
 Μοσχόπουλος Μανουήλ, 332
 Μπαλάνος Βασιλόπουλος Κοσμάς, 620, 691
 Μποϊατζής Μιχαήλ, 769

- Νεόφυτος, 500
 Νίκανδρος, 544
 Νικόδημος Αγιορείτης, 644, 663
 Νόννος Πανοπολίτης, 24
 Νοταράς Χρύσανθος, 98, 130

 Ξανθόπουλος Νικηφόρος, 674
 Ξενοφών, 253, 265, 443, 511, 564, 598, 650, 885

 Οικονόμος (Κωνσταντίνος) ο Φιλιππουπολίτης, 870
 Όμηρος, 10, 459, 472, 798

 Παλαίφατος, 610
 Πάμπερις Αμβρόσιος, 670
 Παπαγεωργίου Μιχαήλ, 316, 333
 Παπαευθυμίου Βασίλειος, 752, 800, 807
 Πάριος Αθανάσιος, 500, 632, 717, 737
 Πίνδαρος, 245
 Πλάτων μητροπολίτης Μόσχας, 427, 463
 Πλούταρχος, 165, 379, 558, 596
 Πολύαινος, 216
 Πολύβιος, 262
 Ποστέλνικος Βασίλειος, 722
 Προκόπιος ο Πελοποννήσιος, 405
 Πύρρος Διονύσιος, 821
 Πωπ Ζηνόβιος, 686

 Ρήγας Βελεστινλής, 615
 Ρηγίνος, 174
 Ρόζια Γεώργιος Κωνσταντίνου, 756, 778

 Σακελλάριος Γεώργιος, 597, 849
 Σιναιΐτης Αναστάσιος, 39
 Σκορδίλης Μακάριος, 501
 Σκούφος Φραγκίσκος, 840
 Σουγδουρής Γεώργιος, 547
 Σουΐδας, 45
 Σοφοκλής, 64, 481
 Σταγειρίτης Αθανάσιος, 831
 Στοβαίος Ιωάννης, 545
 Συμεών αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, 534
 Συνέσιος Κυρήνης, 9

 Τάτιος Αχιλλεύς, 363
 Τενέδιος Μανουήλ, 634
 Τζέτζος, 301

 Φαληρεύς Δημήτριος, 326
 Φαρμακίδης Θεόκλητος, 797
 Φατζέας Γεώργιος, 237
 Φίλης Εμμανουήλ, 281
 Φιλιππίδης Δανιήλ, 657, 690
 Φίλων Ιουδαίος, 467
 Φραγκιάδης Πλάτων, 835

 Χριστόδουλος ο Ακαρνάν, 419, 483
 Χριστόπουλος Αθανάσιος, 730
 Χρύσανθος εκ Προύσσης, 750

 Ψαλίδας Αθανάσιος, 533
 Ψελλός Μιχαήλ, 516

 Ωκέλλος Λευκανός, 51

 Abramović Teodor, 524
 Adelung Johann Christoph, 345
 Adet Pierre August, 759
 Afferden Francisco, 127
 Aelianus Claudius (Αιλιανός), 168, 190
 Albrecht Ignaz, 539
 Antonini Annibal, 474
 Antoninus Liberalis, 113
 Antoninus Marcus Aurelius, 134
 Archenwald Gottfried, 343
 Arnauld Antoine, 169

 Baron Julius, 104
 Barth Anton, 346
 Barthélemy Jean-Jacques, 867
 Bartholin Thomas, 40
 Bauer Carl Ludwig, 354
 Baumeister Friedrich Christian, 590
 Baumgarten Alexander Gottlieb, 185, 194, 236, 294
 Beer Christoph, 93
 Bellermann Joachim, 786
 Berg Adam, 32

- Bernouli Jacob, 71
 Bianchy Jacob von, 284
 Blumenbach Johann Friedrich, 395
 Bode Johann Elert, 448
 Boerhaave Hermann, 180
 Bolla Martinus, 622
 Bolte Johann Christian, 602
 Born Ignaz von, 424
 Bos Lambert, 179, 250, 278
 Bourbon Isabelle de, 260
 Brockes Barthold Heinrich, 142
 Brüder Christian Gottlieb, 556
 Bruel J.-A., 783
 Budé Guillaume, 2, 14
 Buffier Claude, 340
 Buffon Georges Louis LeClerc de, 468, 469
 Büsching Anton Friedrich, 447
 Busenbaum Hermann, 111
 Buttmann Phippp Carl, 851

 Calepino Ambrosius, 8
 Calmet Augustin, 370, 707
 Campe Joachim Heinrich, 299, 492, 633, 753, 778
 Cange Charles du Fresne du, 74, 257
 Capponi Niccolò, 122
 Caraccioli Louis Antoine de, 531, 235
 Casati Michele, 328
 Cattier Philippe, 220
 Cellarius Christophorus, 377
 Cesari Antonio, 522
 Chemnitz Bogislaus Philipp von, 52
 Chevassu Joseph, 309
 Choffin David Étienne, 255
 Cicero Marcus Tullius, 342, 477, 496
 Clement Jean Marie Bernard, 573
 Codillac Etienne Bonno de, 657
 Coler Johann, 78
 Columbanus Sanctus, 86
 Comenius Johann Amos, 574, 679, 742
 Cours Nicolas Remond de, 385
 Cousin Charles Yves, 307
 Cruse Christian, 845

 Crusius Martinus, 19
 Curas Hilmar, 488

 Dalzel Andreas, 609
 Daries Joachim Georg, 176, 183, 204, 257, 360
 Davidović Dimitrij, 873
 Deausovros Velgos, 707
 Debiel Ludovicus, 144
 Desing Anselm, 158
 Dietenberger Johann, 369
 Dillenius Friedrich Wilhelm, 461
 Dillinger Georg, 334
 Dinner Conrad, 37
 Douglas Robert, 240
 Dresser Matthias, 29
 Duvernet Théophile Imarigeon, 502

 Ebeling Christoph Daniel, 536
 Eberhard Johann August, 411, 412, 440, 497, 654
 Eberhard Johann Peter, 275
 Ebert Johann Jacob, 455, 479
 Egerer Andreas, 676
 Eichhorn Johann Gottfried, 854
 Erasmus Desiderius, 53, 92
 Ernesti Johann August, 593
 Eschenburg Johann Joachim, 648
 Estienne Henri, 18
 Estienne Ropert, 16
 Euler Leonhard, 302, 312
 Eutropius Flavius (Εὐτρόπιος), 83, 727, 747
 Erxleben Johann Christian Polycarp, 503
 Exiles Antoine François Prévost de, 248

 Faber Gotthilf Theodor von, 758
 Fabri Johann Ernst, 683
 Favorino Varino, 393
 Feder Johann Georg Heinrich, 525
 Fénelon François de, 155, 651
 Fhelau Georg, 57
 Fischer Christoph, 386
 Flavius Josephus (Φλάβιος Ιώσηπος),

- Fleury Claude, 373, 608
 Florus Lucius Annaeus, 391, 661
 Fontenelle Bernard LeBovier de, 570
 Foresti Antonio, 106
 Fourcroy Antoine François, 671
 Francisci Erasmus, 66
 Franz Johann, 455
 Franzini Federico, 66
 Freyer Hieronymus, 152
 Frischlin Nicodemus, 47
 Fromaget Nicolas, 149
 Funk Christlieb Benedict, 439

 Gaetani P., 785
 Gaheis Franz Anton von Paula, 692, 710, 776, 798
 Gall Joseph Anton, 388
 Galletti Johann Georg August, 557
 Galtier Jean Louis, 298
 Gaspari Adam Christian, 763, 842
 Gaum Johann Ferdinand, 428
 Gedike Friedrich, 519, 731
 Genovesi Antonio, 205, 244
 Gesner Conrad, 4
 Gesner Johann Matthias, 372, 407
 Gessner Salomon, 586, 874, 880
 Girandeau Bonaventure, 289
 Glatz Jakob, 755, 823, 856
 Gmelin Johann Friedrich, 402, 482
 Godeau Antoine, 31
 Godefroy Denis, 25
 Goffine Leonhard, 699
 Goldschmith Oliver, 746
 Gottsched Johann Christoph, 178
 Gray Johann, 446
 Gravesande Willem Jacob, 146
 Gregorius Johann Gottfried, 102
 Gretser Jacob, 192, 206
 Grotius Hugo, 70
 Guthrie Wilhelm, 446
 Gutmann Carl Heinrich, 829

 Hahn Johann Friedrich, 225

 Haller Albrecht, 435
 Hamberger Georgius Erhardus, 579
 Haren van Willem, 476
 Harles Gottlieb Christoph, 288, 422
 Hase Johann Matthias, 175
 Hazart Cornelius, 126
 Hederich Benjamin, 203, 512
 Heille Franz, 75
 Heineccius Johann Gottlieb, 376, 760
 Heinold Anton, 637
 Heinrich Christoph, 315
 Helvétius Claude Andrien, 366
 Helwig Christoph von, 782
 Hentsch Johann Jacob, 193
 Herbach Johann Caspar, 101
 Herrmann Friedrich, 684
 Hess Johann Jacob, 480
 Heuzet Jean, 145
 Heym Johann, 700
 Hindeburg Carl Friedrich, 420
 Hochheimer Carl Friedrich August, 589
 Hofmann Carl Friedrich, 822
 Hoogeveen Hendrick, 430
 Horváth János, 616, 227, 580
 Hoste Paul, 80
 Huber Ulricus, 330
 Hübner Johann, 434
 Hufeland Christoph Wilhelm, 801
 Hupka Christoph, 397
 Hutten Elias, 33

 Imhof Andreas Lazarus, 125
 Iulianus Flavius, 148
 Ivanović Efth., 779

 Jacobs Friedrich, 831
 Jenyns Soame, 707
 Jobert Louis, 103, 107
 Jöcher Christian Gottlieb, 163, 189
 Johnson Samuel, 211
 Julius Gaius, 604

 Kahle Martin Ludwig, 161

- Kant Immanuel, 251, 410, 653
 Karamzin Nikolaj, 680
 Karadžić Stefanović Vuk, 838
 Karsten Wenceslaus Johann Gustav, 238, 438
 Kästner Abraham Gotthelf, 313, 339, 401
 Keill John, 109
 Kemper Jakob (=Δημήτριος Δάρβαρης), 498
 Klopstock Friedrich Gottlieb, 452
 Kopitar Bartholomäus Jernej, 757
 Korn Christoph Heinrich, 310
 Kotzebue August von, 664
 Kralowanzky Andreas, 585
 Kramer Matthias, 124
 Kraus Johann Ulrich, 87
 Kuster Ludolph, 327

 LaCaille Nicolas Louis de, 261, 321
 Lafontaine August, 852
 LaJaisse Pierre LeMann, 147
 LaLande Jérôme de, 358, 690
 Lambert Johann Heinrich, 258, 268
 Lami Giovanni, 212
 Landsmann David, 814
 Langsdorf Carl Christian von, 365
 LaTorre de, 115
 Launay Charles Louis de, 157
 Lazarević Nikolaj, 633
 Lazzarelli Giovanni Francesco, 324
 LeClerc Jean, 163
 Link Anton, 764
 Livoy Timothée Hureau de, 282
 Lodtmann Carl Gerhard Wilhelm, 210
 Löhr Johann Andreas Christian, 791
 Loredano Gian Francesco, 517
 Lowritz Georg Moritz, 175
 Lubin Eilhard, 61
 Ludwig Christian Gottlieb, 198
 Lustina Vikentij, 571

 Madai David Samuel, 323
 Maior Petru, 813, 872
 Mairan Jean-Jaques Dortous, 196
 Maittaire Michelm 751

 Malzet Louis Sébastien Jaquet de, 267
 Marlianus Ambrosius, 362
 Marmontel Jean François, 279, 384
 Maro Publius Vergilius (Μάρων), 486
 Martialis Marcus Valerius, 432
 Martin Benjamin, 414
 Martin Gottfried Joseph, 121
 Martin Carl Anton Freiherr von, 396
 Matthaeus Christianus Fridericus, 390
 Mayr Michael, 208
 Meidinger Johann, 839
 Mela Pomponius, 246
 Menage Gilles, 249
 Mendelsohn Moses, 453
 Menon, 266
 Metastasio Abba, 577
 Metzger Johann Daniel, 794
 Miotti Peter, 623, 652
 Missy Jean Rousset de, 158
 Molnár János, 400
 Momars, 548
 Montesquieu Charles Louis du Secondate, 182
 Montucla Jean-Étienne, 209
 Mrazović Avram, 559, 646
 Muratori Antonio, 241
 Muret Marc-Antoine, 337
 Muzel Friedrich, 349

 Nanutti Giuseppe, 549
 Nepos Cornelius, 141
 Neumann Johann Philipp, 765
 Newton Isaac, 106, 139, 484
 Nitsch Paul Friedrich, 869

 Oberthner Franciscus, 378
 Oberton Ricardo, 495
 Obradović Dositej, 514, 561, 770

 Palazzi Giovanni, 69
 Pasor Georg, 118
 Patrick Samuel, 642
 Pérrault Charles, 578

- Pestalozzi Johann Heinrich, 445
 Petrejus Petrus, 46
 Peucer Daniel, 269
 Pflaum Johann, 728
 Philipp Johann, 744
 Pignata Giuseppe, 491
 Placardi Carlo, 274
 Platner Ernst, 361
 Plautus Titus Maccius, 540
 Plinius Gaius Caecilius Secundus, 187
 Pluche Antoin, 171
 Polycarp Johann Christian, 503
 Polydorus Vergilius, 63
 Porta Giovanni Battista della, 54
 Possel Johann, 36, 214
 Poteca Eufrosin, 861
 Pozzo Andrea, 123
 Probst Johann Matthias, 409
 Protić (;), 694
 Puget Edme Jean Antoine du, 335

 Quillet Pierre Nicolas, 734
 Quintus Horatius Flaccus, 546

 Raff Georg Christian, 601
 Raicević Stefan, 506
 Rajić Jovan, 563, 569, 613, 621
 Rambach Friedrich Eberhard, 594
 Ramsay Andrew Michael, 167
 Raphael Georg, 114
 Ratz Samuel, 505
 Reichard Heinrich Gottfried, 566
 Reimarus Hermann Samuel, 319
 Reineccius Christianus, 221, 223
 Relly Frans, 539
 Resewitz Friedrich Gabriel, 494
 Reuß Franz Ambrosius, 538
 Rhenius Johann, 230
 Richter Christian Gottlieb, 583
 Richter Friedrich, 668
 Riemet Friedrich Wilhelm, 866
 Ripa Caesare, 85
 Rollin Charles, 184, 233

 Rondeau Pierre, 138
 Rost Valentin Christian Friedrich, 855
 Rüdiger Andreas, 97, 117
 Ruland Martinus, 11

 Sailer Johann Matthias, 698
 Sallustius Gaius Crispus (Σαλλούστιος), 49, 389
 Samuel Rabi, 292
 Samuel Walther, 140
 Sandras Gatien de Courtitz de, 73
 Sarchi Filippo, 635
 Scapula Johannes, 60
 Schauer Alois, 473
 Schauff Johann Nepomuk, 530
 Schiller Karl August, 860
 Schirmer Joseph Agrikola, 603
 Schmidlin Johann Christoph, 315
 Schmidtbauer Thaddaeus von, 614
 Schneider Johann Gottlob, 649, 660
 Schoell Frederic, 848
 Schönberg Matthias, 353
 Schott Andreas, 41
 Schreger Odilo, 325
 Schrevel Cornelius, 201
 Schröckh Johann Matthias, 347
 Schröter Johann Samuel, 735
 Schütz Christian Gottfried, 678
 Schwarzel Karl, 625
 Schweighofer Johann Michael, 436
 Schwenckfeld Caspar, 35
 Segner Johann Andreas, 153, 276, 277, 303
 Segni Bernardo, 122
 Sévigné Françoise Marguerite de, 213
 Seybold David Christoph, 381
 Smetana Edmund, 493
 Snell Ludwig Immanuel, 426
 Soave Francesco, 701
 Statius Publius Papinius, 431
 Stöckl Anton, 771
 Stöcklein Joseph, 129
 Stojković Ath., 655, 681
 Strass Friedrich, 709

- Strattmann Theodor Heinrich, 81
Stroth Friedrich Andreas, 371
Sturm Wenceslaus, 29
Suicer Johann Caspar, 131
Sulzer Johann Geor, 348

Tacquet André, 133, 725
Tenneman Wilhelm Gotlieb, 858
Tissot Samuel André, 471
Toup Jonathan, 403
Trogus Pompeius, 847
Tursellinus Horatius, 119

Valenti Agostino, 643
Vechner Daniel, 143
Veneroni Giovanni, 94, 444
Viktor Carl Christian, 528
Vilanova Francesco Alberti di, 336
Villaret, 636
Vollbeding Johann Christoph, 462, 526
Voltaire, 150, 285

Weber Johann Baptist, 715

Weiße Christian Felix, 382
Weller Jacob, 59, 219, 422
Wenck Johann Martin, 224
Wenzel Gottfried, 606
Westrumb Johann Friedrich, 592
Wieland Christoph Martin, 306, 451, 532, 824
Willdenow Karl Ludwig, 714
Winkler Johann Heinrich, 151, 162
Wolf Abraam, 587
Wolff Christian, 95, 166, 355
Wolf Hieronymus, 341
Wolle Christoph, 199

Yves de Paris, 96

Zaharijević Georgij, 768
Zeiller Franz Alloys, 411
Zeiller Martinus, 50
Zeplichal Anton Michael, 374
Živković Stefan, 826
Zoernikav Adam, 611

Ευρετήριο Καταλόγου Βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα (Παράρτημα Π.Α.)

- Αγαθάγγελος ιερομόναχος, χ1
Αθήναιος, 13
Αικατερίνη η Μεγάλη, 189
Αισχίνης, 121
Ακροπολίτης Γεώργιος, 93
Αλλάτιος Λέων, 30, 31, 36
Αναστάσιος Σιναΐτης, 16
Ανδρέας αρχιεπίσκοπος Καισαρείας, 12
Ανθρακίτης Μεθόδιος χ4, χ5, 124, 241
Απολλόδωρος, 253
Αποστόλιος Μιχαήλ, 25
Αργέντης Ευστράτιος, χ6, 158
Αριστοτέλης, 18
Αρμενόπουλος Κωνσταντίνος, 220
Αρριανός, 35, 38, 47
Αριστοφάνης, 328

Βάρκοσης Νικόλαος, χ8
Βαρλαάμ Καλαβρός, χ7
Βεντότης Γεώργιος, 244, 283, 305, 333
Βλάχος Γεράσιμος, χ22, 34
Βούλγαρης Ευγένιος, χ10, χ11-χ20, χ86, 177, 184, 308
Βούλγαρης Νικόλαος, 57
Βρυένιος Ιωσήφ, 183, 264
Βυζάντιος Νικήτας, χ75, χ76

Γαληνός, χ21
Γλυτζούνης Εμμανουήλ, 256
Γοβδελάς Δημήτριος, 358, 359
Γόρδιος Αναστάσιος, χ24
Γρηγόριος ιερομόναχος, 230
Γρηγόριος Ναζιανζηνός, 20

Δαμωδός Βικέντιος, χ25
Δαπόντες Κωνσταντίνος, 196
Δάββαρης Δημήτριος Νικολάου, 274
Δαυΐδ βασιλεύς, 268

Δημητρίου Θωμάς, 238, 321
Δημοσθένης, 121
Διογένης Λαέρτιος, 154, 159
Διόδωρος Σικελιώτης, 4, 322
Διονύσιος Περιηγητής, 6
Διοσκουρίδης, 7
Δοσίθεος Ιεροσολύμων, 52, 56, 59, 65, 71
Δωρόθεος μητροπολίτης Μονεμβασίας, 247, 284

Ελλάδιος Αλέξανδρος, 70
Επιφάνιος επίσκοπος Κύπρου, 45
Ευγενικός Μάρκος, 265
Ευριπίδης, 382
Ευσέβιος Καισαρείας, 2, 237

Ζαβίρας Γεώργιος, χ32-χ61, χ89, 287, 289, 290, 335
Ζώσιμος Πανοπολίτης, 269

Ηρόδοτος, 19
Ηρωδιανός, 153, 160
Ησίοδος, 43, 269

Θεοδώρητος Κύρου, 2
Θεοτόκης Νικηφόρος, χ30, χ62, χ63, 178, 197, 208, 331
Θεόφιλος ο εξ Ιωαννίνων, 292
Θεόφιλος πρωτοσπαθάριος, 66
Θεόφραστος, 29, 296
Θεοφύλακτος αρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, 136
Θουκυδίδης, 278

Ιερόθεος Σύγγελος, 334
Ιπποκράτης, 37
Ισοκράτης, 22, 121
Ιωάννης Χρυσόστομος, 61

- Καλλίνικος πατρ. Κων/λεως, 288
 Καντακουζηνός Ιωάννης, 95
 Καραϊωάννης Κωνσταντίνος, 340
 Καρακάσης Δημήτριος, 340
 Κατζιούλης Παρθένιος, 90
 Κατήφορος Αντώνιος, 187
 Καυσοκαλυβίτης Νεόφυτος, 209
 Κεδρηνός Γεώργιος, 96
 Κίναμος Ιωάννης, 97
 Κλήμης ΣΤ΄ πάπας, χ65
 Κομνηνός Παπαδόπουλος Νικόλαος, χ80
 Κοντός Πολυζώης, 371
 Κορυδαλεύς Θεόφιλος, 120
 Κούρσουλας Νικόλαος, χ68
 Κούτζικος Κωνσταντίνος, 360, 361
 Κυμινήτης Αντώνιος, 62
 Κυπριανός αρχιμανδρίτης, 293
 Κωδινός Γεώργιος, 98
 Κωνσταντάς Γρηγόριος, 310
 Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος, χ67
 Κωνσταντίνου Γεώργιος, 285
- Λάνδος Αγάπιος, 320
 Λουκιανός, 8, 26
 Λυσίας, 279
- Μακραιός Σέργιος, 346
 Μακρεμβολίτισσα Ευδοκία, 248
 Μακρής Βησσαρίων, 242
 Μανασσής Κωνσταντίνος, 99
 Μάξιμος ο Πελοποννήσιος, 53
 Μαργούνιος Μάξιμος, χ69, χ70
 Ματθαίος Μυρέων, 373
 Μαυροκορδάτος Νικόλαος, 76, 215
 Μελέτιος μητροπολίτης Αθηνών, χ72, χ73, 89, 259
 Μηνιάτης Ηλίας, 134, 249
 Μίλιας Σπυρίδων, 163
 Μιχαήλ Κωνσταντίνος, 277, 332
 Μοισιόδαξ Ιώσηπος, 164, 243, 250
 Μοσχίων, 9
 Μπαλάνος Βασιλόπουλος Κοσμάς, 124, 350
 Νεκτάριος πατρ. Ιεροσολυμων, χ74, 46
- Νικηφόρος Α΄ πατρ. Κωνσταντινουπόλεως (Ομολογητής), χ77, 30
 Νοταράς Χρύσανθος, 72, 73
- Όμηρος, 11
 Ουκούτας Κωνσταντίνος, 348
- Παλαίφατος, 347
 Παπαγεωργίου Μιχαήλ, χ79, 180
 Παπαδόπουλος Σπυρίδων, 190
 Πάριος Αθανάσιος, 262
 Παχυμέρης Γεώργιος, 96
 Πηγάς Μελέτιος, χ83
 Πλάτων μητροπολίτης Μόσχας, 254
 Πλούταρχος, χ84, 10
 Πολύβιος, 297
 Πολυζώης Δημήτριος, 363
 Πούλιου Μαρκίδες αδελφοί, 313
 Προκόπιος ο Πελοποννήσιος, 314
 Πτολεμαίος Κλαύδιος Αλεξανδρεύς, 3
- Σακελλάριος Γεώργιος, 341
 Σακελλάριος Κωνσταντίνος, χ66
 Σεβήρος Γαβριήλ, 55
 Σιναιΐτης Αναστάσιος, 221
 Σουγδουρής Γεώργιος, 251, 316
 Σουΐδας, 5
 Σοφοκλής, 216
 Σταυράκης Σπαθάριος, 181
 Στράβων, 342
 Συμεών αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, 48
 Συρίγος Μελέτιος, χ85, 50
 Σωζομενός Ερμείας, 2
 Σωκράτης σχολαστικός, 2
- Τζεχάνης Κωνσταντίνος, 381
- Φατζέας Γεώργιος, 161
 Φιλιππίδης Γρηγόριος, 310
 Φραντζής Γεώργιος, 343
 Φώτιος πατρ. Κωνσταντινουπόλεως, χ87
- Χριστόδουλος ο Ακαρνάν, 323
 Χριστόφορος, χ88
 Χωνιάτης Νικήτας, 94

- Ψαλίδας Αθανάσιος, 309
- Ωριγένης, 280
- Aelianus Claudius (Αιλιανός), 204, 263
- Alpen Hieronymus van, 107
- Antonini Annibal, 135
- Appianus Alexandrinus (Αππιανός Αλεξανδρεύς), 339
- Aquila Prospero de, 210
- Banduri Anselmo, χ2
- Barthélemy Jean-Jacques, 298, 324, 347
- Baumeister Friedrich Christian, χ8, 122
- Bayle Pierre, 113
- Beaujour Félix, 365
- Belluga Ludovico, 105, 374
- Berti Giovanni Lorenzo, 211
- Besnecker Hieronymus, 78
- Beveridge William, 58
- Bingham Joseph, 132
- Blancard Stephan, 226
- Bos Lambert, 125
- Breitenbauch Georg August von, 281
- Briet Philipp, 88
- Brucker Jacob, 147
- Brüning Christian, 155
- Buschings Anton Friedrich, 223
- Busenbaum Hermann, 117
- Calderino Cesare, 63
- Calmet Augustin, 131, 137, 217
- Calvinus Iohannes, 21
- Casman Otto, 15
- Cellarius Christophorus, 68, 375
- Choffin David, 156, 157, 245
- Combefis Fr., 101
- Comenius Johann Amos, 81, 295, 303
- Concina Danielo, 139
- Cook Jacob, 372
- Corbeius Theodorus, 24
- Cornaeus Melchior, 110
- Dallaues Joannis, 50
- Dallaway James, 368
- Debiel Ludwig, 270
- Didaco à S. Antonio R. P. F., 174
- Dodoens Rembert, χ27
- Eisenschmid Johann Kaspar, 109
- Eutropius Flavius (Ευτρόπιος), 225
- Fabricius Johann Albert, 74, 83
- Fenelon François de, 366
- Flavius Josephus (Φλάβιος Ιώσηπος), 54
- Fleury Claude, 185
- Fontenelle Bernard LeBovier de, 330
- Frischlin Nicodemus, 28
- Galesini Pietro, 39, 43
- Gazzanica Petro Maria, 235
- Genovesi Antonio, 148
- Gerhard M. R. B., 326
- Gillies John, 291
- Gmelin Johann Friedrich, 199
- Goldsmith Oliver, 224
- Gouffier- Choiseul Marie Gabriel, 246
- Gray Johann, 271
- Gretser Jacob, 67
- Grigely Joseph, 344
- Grossinger Johann Baptist, 325
- Guthrie Wilhelm, 271
- Heidegger Johann, 49, 272
- Hempel Ernst Wilhelm, 219
- Holle Philipp Joseph, 239
- Hornad de Juxta Gabr., 111
- Horváth János, 349
- Hottinger Johann Jacob, 84
- Hübner Johann, 91, 119, 127
- Hunter William, 376
- Iustinus S. (Αυγουστίνος), 222
- Ivánscics Johannes, 171
- Jablonski Paul Ernest, 261
- Jaszlinszky Andreas, 167, 168

Jöcher Christian Gottlieb, 129

Katona István, 306

Khell Joseph, 141

Klaus Michaelis, 143

Klugel Georg Simon, 319

Kossovics Adam D., 377

Krommer Fr., 260

Lactantius Lucius Caecilius, 106

Lana Tezi Francesco, 86

Leber Ferdinand, 233

LeBret Johann Friedrich, 173, 175, 195

LeQuien Michael, 382

Leusden Johann, 165

Livius Titus, 236

Mannhart Franz Xaver, 130

Máróthi György, 73

Marlianus Ambrosius, 215

Martin Benjamin, 355

Mauri Silvestro, 33

Millot, 227

Mirike Heinruch, 304

Morhof Daniel Georg, 123

Mosheim Laur., 115

Muratori Antonio, 164

Nepos Cornelius, 312

Novotny Honoratus P., 352

Olivier G. A., 367

Palma Carolo Francisco, 282

Petau Denis, 151

Pichler R. P., 64

Pin Ellies du, 103

Placentino Gregorio, 213

Plenk Joseph Jacob, 234

Pockh Joseph Johann, 85

Pomey Fr., 41

Portner Andreas, 33

Prokopowicz Theophanis, 146, 200

Ratz Samuel, 289

Redlhammer Joseph, 144, 145, 176

Reinhard Ricklefs Frederick, 356

Robertson Wilhelm, 240, 315, 333

Rollin Charles, 128

Samuel Rabi, 112

Savary E. Mme, 353

Scheller Immanuel Johann, 302

Scherer Georg, 60

Schmidt Christian Samuel, 299, 300

Schroeckh Johann Matthias, 294

Schurig Martin, 79, 102, 140

Schwan Frédéric, 262

Scrofani Xavier, 370

Segner Johann Andreas, 179

Sianda Giovanni, 114

Spanheim Friedrich, 77

Stephanopoli Dimo, 364

Stephanopoli Nicolo, 364

Stoger Ferdinand, 218

Storchenav Sigismund, 201

Struve Burkhard Gotthelf, 138

Tertullianus Quintus Septimius Florens, 193

Tissot Samuel André, 244, 277

Vanossi Antonio, 86

Vollbeding Johann Christoph, 307

Voltaire, 184

Walch Georg, 150, 192, 214

Wesseling Peter, 108, 379

Whitaker William, 16

Worpitz Georg, 75

Wucherer Johann Friedrich, 87

Zoernikav Adam, 205

Zsivkovics Johannes, 273

Παράρτημα Π.Β.: Ευρετήριο Καταλόγου ελληνικών
χειρογράφων και εντύπων της Βιβλιοθήκης του Ορθόδοξου Κέντρου
«Άγιος Νικόλαος» Kecskemét

Βυζάντιος Αντώνιος, 41	Κέβης Θηβαίος, 37
Δάρβαρης Δημήτριος, 43, 44, 45, 46, 48-52	Λάνδος Αγάπιος, 10, 13
Δοσίθεος Ιεροσολύμων, 6	Μελέτιος μητροπολίτης Αθηνών, 31
Θεοτόκης Νικηφόρος, 39	Οικονόμου Κωνσταντίνος, 47
Θεοφύλακτος αρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, 35	Πλάτων μητροπολίτης Μόσχας, 32
Ιωάννης Χρυσόστομος, 9, 19	Προκόπιος ο Πελοποννήσιος, 27
Καλλίνικος πατρ. Κων/λεως, 34	Στουδίτης Δαμασκηνός, 12
Καλλονάς Γαβριήλ, 42	Συρίγος Μελέτιος, 6
Καραϊωάννης Κωνσταντίνος, 40	Τριανταφύλλου Νικόλαος, 8

Summary

VASO SEIRINIDOU

The Laboratory of the Scholar. Reading, Scholarly Production and Communication in the Age of Enlightenment as Seen through the History of Demetrios Darvaris Private Library (1757-1823)

[Section of Neohellenic Research -132-], Athens: Institute of Historical Research, National Hellenic Research Foundation, 2013.

With the private library catalogue of a minor Greek scholar, Demetrios Darvaris (1757-1823), as starting point, this book discusses some main issues in the history of ideas in Europe by the time of the transition to modernity. Under consideration are themes such as the emergence of the “author” and the socioeconomic conditions of the intellectual activity in the 18th and the early 19th century, the classification of knowledge and the cognitive norms of modernity, the concepts of scientific originality and popularization and the communication patterns of intellectual communities.

The book starts out with a comprehensive overview of the trends and the developments in book and library history over the last decades, examining in parallel the possibilities and the limits of a private library catalogue as a source for the history of ideas.

In the second chapter, titled “Between biography and fantasy: (re)constructing Demetrios Darvaris’ library” it is attempted the reconstruction of Darvaris’ library history through his biography. Given the absence of any information about the way the library had been shaped, this chapter aims at recomposing not its “real” but rather its potential history by taking into account the socioeconomic, cultural and intellectual environment of its owner. It follows the learning itinerary during the third quarter of the 18th century of a young offspring of a wealthy merchant family from Kleisoura (Macedonia) that was active in Balkan trade with the Habsburg lands, from the orthodox and catholic schools in the Habsburg frontier to the Princely Academy of Bucharest, then to the Universities of Halle and Leipzig and finally in Vienna where Darvaris lived as an author until his death (1823). Displaying the premises of a well-off scholar career the chapter thematizes the socioeconomic discrepancies within the world of the 18th century Greek scholarship and the different intellectual opportunities these implied.

This issue is further discussed in the next chapter, “A bourgeois’ property”. Here Darvaris’ library is examined in its material dimension as property and as indicator of a social identity. In Darvaris’ library we can trace not only the intellectual taste of a scholar, but also the advantages of his socioeconomic background. Unlike other Greek scholars that flowed into Vienna to publish their books and lived as private tutors of wealthy Greek merchants’ children, Darvaris was an organic member of the Greek merchant colony in Vienna. His family property and status provided him with the necessary means to devote himself to writing at the same time as other authors were depended on maecenaes to finance the publication of their works. This, however, did not imply that his intellectual activity was inscribed in the sphere of an amateurish occupation. Darvaris’ books participated in the book market and he was fully aware of his status as an author and of the public role that this status involved. Darvaris’ public discourse is articulated through his etiquette books for youth and children that reflected and reproduced the social norms and values of the Greek entrepreneurial diaspora in Vienna. This leads us to evaluate his work not on the basis of its originality but of its specific social function. At the end of the chapter is discussed the issue about the status of scholarship within the Greek merchant diaspora communities

Beginning with Stephen Colclough’s assumption that the “typical”, or “common” reader “is something of the fantasy” the fourth chapter, titled “Searching for the ‘typical’ library”, examines how Demetrios Darvaris’ private library communicates with the intellectual developments of its time. According to its size (about 1.700 volumes), Darvaris’ library seems to fall in with the general late 18th century trend towards “mid-sized” libraries. This trend, which in the course of the 19th century became dominant, signaled a distancing from the humanistic ideal of the library as “repository of human wisdom” and was connected with the shift of the European intellectual canon from universal to specialized, scientific knowledge. Living in an area, in which these transition were still in progress, Darvaris stood at the edge between old and new intellectual norms. He himself in his essays about the virtue of reading and learning distanced from the ideal of universal knowledge and praised the principle of *utility*, which could be achieved only through specialized knowledge. For Darvaris, the ideal knowledge, reflected in the bookshelves, was the morally, socially and professionally *useful* knowledge; that is a knowledge compatible with the ideological universe of his social class.

The impression that Darvaris’ library stands at the edge between humanistic tradition and modernity is reinforced, if we take into consideration the chronological classification of its content. Although not negligible in catalogue, Greek and Latin classic literature that constituted the backbone of humanistic

education and was constitutive part of the scholar library in the age of Enlightenment has given way to the literary production of the 18th century.

The image of a “library in transition” is further reinforced if we attempt to classify its content thematically. A historian in his/her attempt to order thematically a library catalogue of the early 19th century has to balance between historically different systems of knowledge classification. This means that the thematic categories he/she proposes are to a great extent conventional. The same applies to the thematic classification of Darvaris’ library catalogue presented here. Regarding its thematic composition, Darvaris’ library presents some of the typical characteristics of an 18th century scholar library: a consent on the encyclopedic ideal with the representation in the catalogue of all the cognitive areas that constitute the traditional body of knowledge –theology, philology, philosophy, history, medicine, natural sciences, jurisprudence; the predominance of secular over religious books; and a strong presence of the humanistic educational ideal through Greek and Latin classical literature, history, and antiquarianism. Nevertheless, what characterizes this catalogue is not the high representation of the “big” and expected thematic categories, but the percentage of books that can not be subsumed in any of the typical thematic categories of the 18th century libraries. Their content is various and does not correspond to areas of “high knowledge”. The relatively high representation of this category foreshadows a process that will be manifested clearly in the private libraries of the following period. As the 19th century progressed, the size of the libraries was being reduced and their thematic content multiplied. The 19th century private library lost its precedent function as an agent of cultural uniformity. In place of the constitutive norms of the precedent centuries, personal taste and interest emerged as principal criteria in building a private library.

The impression of a library in transition is also reinforced by the relatively high representation of a new category –not at all typical for the scholarly libraries of the 18th century– that refers to Darvaris’ intellectual preoccupation. It is the category of children’s and youth literature, which together with pedagogy occupy in the catalogue a percentage (6.3%) that is equal or even higher than the traditional categories of the 18th century libraries, such as history, jurisprudence, philosophy, mathematics, and natural sciences.

Finally, concerning its linguistic compositions, Darvaris’ library, although “multilingual”, is clearly oriented towards modern Greek language.

The next chapter, “The library as a laboratory”, discusses the function of the library as an intellectual tool. The object of this chapter is not to detect in the library catalogue the sources Darvaris used to compile his books, but rather to locate his work within the intellectual frame of his time. In other words,

it approaches the library not as a static size, but a laboratory, as a field of intellectual interaction and production.

In Darvaris' literary production we can recognize the most systematic attempt to create a Greek-speaking children's and youth literature in the age of Enlightenment. The first part of the examines the impact upon Darvaris' pedagogic thought of the German educational reform movement of *Philanthropists* and of the Habsburg educational reform of the second half of the 18th century. It also examines the position of his work within the frame of the Greek-speaking children's and youth literature of the Enlightenment. Darvaris inaugurated in Vienna a publication series of Greek-speaking books for children and youth, continuing and a renewing a tradition that had began in Venice. Nevertheless, in the field Greek-speaking children's and youth literature the representation of works published in Venice is minimal. Instead of a communication between the two main Greek-speaking publishing centers, the catalogue indicates an orientation towards the German-speaking and the Balkan production within the Habsburg empire.

The second part of the same chapter examines Darvaris' position on language teaching. Based on a sense of linguistic pragmatism, Darvaris promoted through his publishing project the study of the common Greek language. His language view, however, rather than promoting a national idea was more inscribed in a utilitarian schema that saw language as a vehicle of individual progress. The impact of Darvaris' linguistic textbooks was limited within a circle of Greek intellectuals living in the Habsburg empire, while his position in the central Greek intellectual scene was rather marginal.

The last part of the chapter proposes a reading of Darvaris' work based on the intellectual developments in the Habsburg Empire in the turn of the 18th to the 19th century. It's argued that Darvaris attempted to integrate Greek-speaking education in the new Habsburg school system. This observation helped us to relocate Darvaris' work from the margins of the Greek Enlightenment scene to the maelstrom of the Habsburg school reform, as the Greek-speaking contribution to the broader intellectual project that was developed in Vienna and other cultural centers of the Habsburg empire with the participation of scholars from different ethnic and linguistic groups.

The last chapter, in the form of a postscript, deals with the fortune of Darvaris' library. In the epilogue, titled "Returning to the Greek Enlightenment", is epitomized the contribution of the book to the study of the Greek Enlightenment.

The book includes appendixes, containing Demetrios Darvaris' library catalogue, as well as the library catalogue of Georgios Zaviras (1744-1804), an emblematic scholar of the Greek diaspora in Hungary, and a catalogue of Greek books found in the library of the Orthodox institute "Hagios Nickolaos" in Kecskemét (Hungary).

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΒΑΣΩΣ ΣΕΙΡΗΝΙΔΟΥ, *ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΛΟΓΙΟΥ, ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ, ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν.ΔΑΡΒΑΡΗ (1757-1823)*, ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΣΙΜΩΝΕΤΑΤΟΥ ΣΤΗ ΜΗΧΑΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ ΜΕ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΑΠΟ Κ. ΠΛΕΤΣΑΣ - Ζ. ΚΑΡΔΑΡΗ Ο.Ε., ΤΟ 2013 ΣΕ 350 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΤΟ ΕΚΑΤΟΣΤΟ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ, ΥΠΟΣΕΙΡΑ: ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ -12

